De vruchten mijner werkzaamheden

Marten Douwes Teenstra

editie F.C.L. Bosman

bron
Marten Douwes Teenstra, *De vruchten mijner werkzaamheden* (ed. F.C.L. Bosman). Die Van Riebeeck-vereniging, Kaapstad 1943

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/teen002vruc02_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

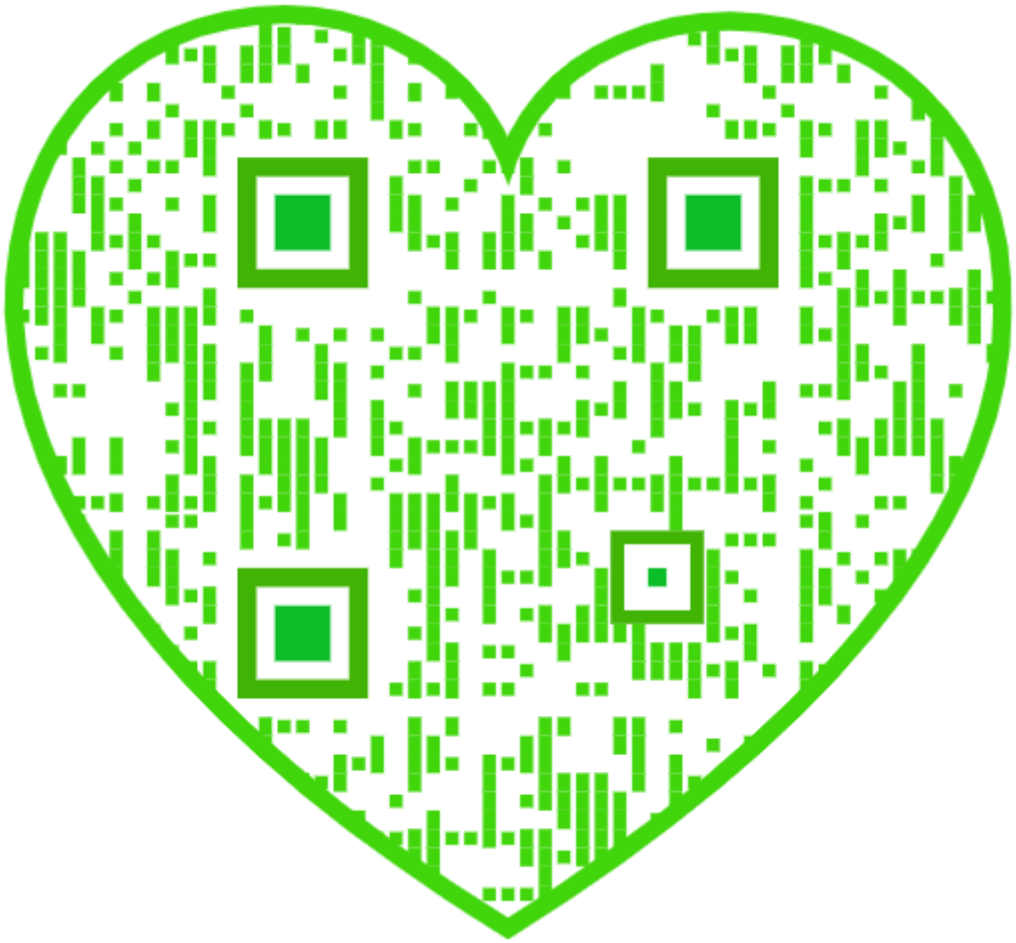

t.o. I

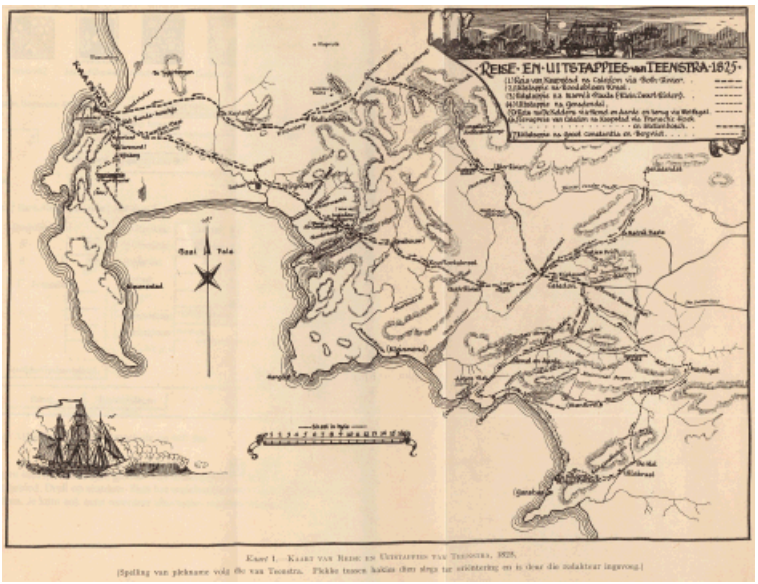

Kaart 1. - KAART VAN REISE EN UITSTAPPIES VAN TEENSTRA, 1825.
(Spelling van plekname volg die van Teenstra. Plekke tussen hakies dien slegs ter oriëntering en is deur die redakteur ingevoeg.)

Voorwoord.

Dit was teen die jaarwending 1925 op 1926 dat ek met Teenstra vir die eerste keer kennis gemaak het. Ek het indertyd stof versamel vir my *Geskiedenis van Drama en Toneel in Suid-Afrika* en die dag wat ek Teenstra in die Universiteitsbiblioteek in Amsterdam ontdek het, staan nog steeds duidelik in my geheue gegrif. Na tientalle reisbeskrywinge en boeke van alle soorte, tale en kaliber het ek eindelik weer 'n reisbeskrywing gevind wat op pote staan: deeglik, betroubaar, volledig; bowendien 'n reisbeskrywing wat vir die eerste keer behoorlike aandag gee aan die Afrikaanse taal, wat in Hollands gestel en Hollands-georiënteerd was, en dit juis in 'n tydperk waarin Hollandse geskrifte oor Suid-Afrika uiters skaars is. Teenstra het nl. in 1830 verskyn en die laaste belangrike Hollandse reisbeskrywer voor hom was de Jong, 1802-1803.

Wat presies Teenstra se belangrikheid vir die kennis van die Hollands-Afrikaanse taal en kultuur is sal in die inleiding behandel word, maar van die dag wat ek hom gevind het, het ek gevoel dat Teenstra nadere kennismaking in Suid-Afrika verdien en dit is my 'n baie heuglike gebeurtenis, dat na soveel jare die Van Riebeeck-Vereniging so'n kennismaking moontlik gemaak het. Ek persoonlik, en ek reken ook die Suid-Afrikaanse publiek, is die Vereniging veel dank daarvoor verskuldig. Hulle bewys Suid-Afrika 'n belangrike diens.

Merkwaardig is dat ongeveer tegelykertyd met - en onafhanklik van - my, prof. J.L.M. Franken van Stellenbosch, Teenstra in Kaapstad ontdek het, en, korte tyd voor my boek in 1928 verskyn het, hom reeds in *Die Huisgenoot* (1927) om sy taalkundige betekenis bekend gemaak het. Ek ag dit dan ook 'n voorreg dat prof. Franken ingestem het om Teenstra se taalkundige betekenis te behandel en is hom besondere dank daarvoor verskuldig.

Dieselfde dank moet ek uitspreek aan mnr. P.J. Smuts, M.A., Ph.D.-kandidaat aan die Universiteit van Kaapstad, vir sy uitstekende verkorting van Teenstra in Engels. Behoudens kleinere aanvullings van my kant, is die Engelse weergawe feitlik onveranderd syne. Dit was 'n tydrowende arbeid wat hy met toegewydheid en ywer verrig het. Die voetnote is van my.

Aan mnr. Smuts ook, en sy broer, mnr. J. Smuts, M.A., my besondere dank vir onmisbare hulp by die opstel van die registers.

By die opstel van die kaart van Teenstra se reise en uitstappies is ek veel dank verskuldig aan mnr. R.M. Tait van die kantoor van die landmetergeneraal, wat my met sy tegniese kennis en tekentalent van onbepaalbare steun gewees het.

Aan dr. E.E. Mossop, prof. Franken en dr. J. Hoge my dank vir verskillende waardevolle feite by die opstel van die aantekeninge. Aan die Parlementsbiblioteek, Kaapstad, insonderheid die bibliotekaris, mnr. Paul Ribbink, en aan die Suid-Afrikaanse Argief, insonderheid die hoofargivaris, kol. C. Graham Botha, my dank vir onmisbare hulp by die verkry van sommige plate en vir hulp in die algemeen. Aan mev. A.C. Purcell van Wynberg ook my dank vir die vriendelike beskikbaarstelling van die Hiddinghtekenboek (1825) vir reproduksie.

Die reproduksie van die oorspronklike teks en die arbeid daarop is my aansienlik vergemaklik deur die feit dat ek van 'n fotostatiese kopie kon gebruik maak. Hiervoor moet ek in die eerste plek mnr. D.H. Varley van die S.A. Openbare Biblioteek en sy Raad bedank wat een van die twee

eksemplare in die inrigting (die enigste twee in Suid-Afrika) vir fotostatiese opname beskikbaar gestel het en mnr. R.F. Immelman, bibliotekaris van die Universiteit van Kaapstad, wat die uitvoering van die opname prakties moontlik gemaak het. Ook aan mnr. W.T. Wood, sekretaris van die Van Riebeeck-Vereniging wil ek 'n woord van dank rig vir raad en daad by meer as een geleentheid.

Die verklarende aantekeninge aan die end van elke brief van Teenstra i.p.v. voetnote op die betrokke bladsye was nodig omdat Teenstra self van voetnote gebruik maak. By die Engelse weergawe het ek egter voetnote gebruik. Die skip op die kaart van Teenstra se reise is geteken na 'n plaatjie op die oorspronklike titelblad. Die spelling van geografiese name is soveel moontlik dié van Teenstra self.

F.C.L. BOSMAN.

Kaapstad,
14 Junie 1943.

Inleiding.

Omtrent die lewe en persoon van Marten Douwe[1] Teenstra het ek geen ander bronne kon vind as die kort berig in die *Biographisch Woordenboek der Noord- en Zuid-Nederlandsche Letterkunde*, deur J.G. Frederiks en F.J. van den Branden, 2de Druk, Amsterdam (±1895) en Teenstra se eie mededelings in sy boek nie.

Volgens die *Woordenboek* is Teenstra gebore op Het Ruigezand, provinsie Groningen, op 17 Sept. 1795 en oorlede op Ulrum, dieselfde provinsie, op 29 Okt. 1864. Hy het 'n goewermentsbetrekking beklee in Suriname en was later Oos-Indiese amptenaar. Sy werke is die volgende: *De Vruchten Mijner Werkzaamheden gedurende mijne Reize over de Kaap de Goede Hoop naar Java en terug over St. Helena naar de Nederlanden*, 2 dele, Groningen, 1830; *De Nederlandsche West-Indische Eilanden*, 2 stukke met plate, Amsterdam, 1838; *Volksverhalen en legenden van vroegere en latere dagen, uit meest Nederlandsche schrijvers en mondelinge mededeelingen verzameld*, Gron., 1840; *De Negerslaven in de kolonie Suriname en de uitbreiding van het Christendom onder de Heidensche bevolking, Dordrecht*, 1842; *Bijdrage tot de ware beschouwing van de zoo hoog geroemde uitbreiding des Christendoms onder de Heidenen in de kolonie Suriname, toegewijd aan alle philanthropen*, Amsterdam, 1844; *Beknopte beschrijving van de Nederlandsche Overzeesche Bezittingen voor beschaafde lezers uit de beste bronnen en eigene ervaring in Oost en West Indië geput*, Gron., 1846-1849; *Mentor, de getrouwe leidsman en raadgever voor landverhuizers, die naar Noord Amerika willen vertrekken*, Gron., 1853; *Vlugtige beschouwingen van de hedendaagsche slavernijkwestie in Nederland*, Amst., 1846. Verder het Teenstra uitgegee *Landhuishoudkundige Almanak*, Gron., 1851-63, en met T.F. Uilkens, *Tijdschrift voor Landen Tuinbouw*.

Uit bostaande blyk dat *De Vruchten Mijner Werkzaamheden* Teenstra se eerste werk was; dat hy 29 jaar oud was

1 Teenstra se eie vorm (p. 13). Die *Biog. Wbk.* gee Douwes.

toe hy aan die Kaap was; dat sy publikasies sukses gehad en hy sy lewelank skrywer gebly het; dat hy Oos- en Wes-Indië besoek en in albei gebiede gewerk het; dat hy besondere belang stel in koloniale (insonderheid die emigrasie-kwessie), kultuur-historiese, filantropies-Christelike (insonderheid die slawekwessie) en landboukundige vraagstukke; dat hy, behalwe skrywer, joernalis was. Merkwaardig is hoe hierdie verskillende aspekte van sy geestelike belangesfeer en skrywersnatuur reeds in *De Vruchten Mijner Werkzaamheden*, Deel I (die deel wat hier uitgegee word en oor Suid-Afrika gaan) tot uiting kom; sy aandag aan ligging, bodemgesteldheid, ekonomiese bedrywe, bestuur, finansies, emigrasie; sy beskrywing van taal, bevolking, sedes en gewoontes, godsdiens, opvoeding, openbare instellinge; sy verdieping in die slawernykwessie en die Christelike lewenshouding ten opsigte daarvan; sy groot aandag aan soorte en metodes van boerdery; sy egte joernalistieke nuuskierigheid om alles na te speur en self te ondervind; sy ontwyfelbare skrywersvaardigheid.

Uit sy *Vruchten* leer ons ook heelwat omtrent Teenstra se werk en persoon ken. Hy was landbouer en veeteler[2] (klaarblyklik hereboer, soos ook sy vader voor hom[3] op *Huize Arion*,[4] 'n nuwe, grote boerdery op die in 1811 binnegedykte Noordpolder aan die Wadde, provinsie Groningen. Die boerdery was ongeveer 1½ uur van Eenrum af geleë,[5] maar as sy dorp noem Teenstra Baflo.[6] Hy het sy vrou met vier jong kinders, drie meisies en een seuntjie, op die boerdery agtergelaat,[7] en die doel van sy reis was om 'n betrekking in Java te soek,[8] blykbaar omdat Holland toe in 'n toestand van ekonomiese agterstand verkeer het.[9] Hierdie reis word in sy *Vruchten* beskrywe en die beskrywing is nie oorspronklik vir publikasie in boekvorm bedoel nie. Dit bestaan nl. uit 'n reeks briewe aan 'n vriend gerig,[10] ('n geliefkoosde

2 P. 116, 144, 251.
3 P. 13.
4 P. 8, 130.
5 P. 171.
6 Voorberigt, p. 3.
7 P. 8, 122.
8 Dl. II, 1e stuk, p. 140, 177, hier nie opgeneem nie.
9 P. 247 e.v.
10 Blykbaar gebaseer op dagboek-aantekeninge, vgl. p. 127, 131 ens. (datumvermeldings) en p. 153, 162. Vermoedelik is die briewe ook nie net vir die oë van een vriend bedoel nie (die toon is weinig privaat), maar om in 'n kring van vriende gelees of voorgelees te word - destyds die gewoonte ook wat boeke en tydskrifte betref, vgl. leesgeselskappe.

skryfvorm, ook vir publikasie, toentertyd),[11] en is alleen ‘op herhaald aanzoek van vrienden en kennissen’, sê Teenstra, deur hom in die lig gegee. Daarby beklemtoon Teenstra dat die boek nie vir die ‘groote en geleerde wereld’ bedoel is nie, maar ‘hoofdzakelijk voor boeren,’[12] waarmee hy natuurlik die beskaafde boerestand van sy eie soort (eintlik 'n plattelandse middelstand, Eng. ‘gentry’) bedoel. Die deel van sy boek oor die Kaap bestaan uit ses briewe en beslaan die eerste deel van sy *Vruchten*, waarby nog kom 'n paar bladsye uit die tweede deel (sewende brief) waarin Teenstra terloops na die Kaap terugverwys.

Teenstra se verblyf aan die Kaap was onopsetlik. Hy het, soos hy ons self vertel, by die uitreis, aan boord skip 'n swaar koue opgedoen, wat in 'n sware reumatiese ongesteldheid, met hewige swelling van voete (waarskynlik reumatiese koors) oorgegaan het, sodat hy verplig was om aan die Kaap oor te bly, en herstel van gesondheid te soek, voor hy sy reis voortsit[13]. In Kaapstad vertoef hy van 12 Maart 1825[14] tot 7 April;[15] vertrek op laasgenoemde datum per perdewa na Caledon-bad, waar hy op 9 April aankom.[16] By die bad bly hy tot 19 Mei,[17] 'n verblyf onderbreek deur twee kort uitstappies na ‘Bredekamp's plaats’ (Roodebloem Kraal) op 28 April,[18] en ‘Marré's plaats, Toren van Babel’ op 7 Mei resp.;[19] 'n langere uitstappie na Genadendal van 9-10 Mei;[20] en 'n uitstappie- of liewer 'n reis na ‘Kaap l'Aguillas’, nl. die ‘Druipkelders’ by Gansbaai, van 13-16 Mei[21]. Van 19-22 Mei reis Teenstra van Caledon na Kaapstad terug via Franschhoek en Stellenbosch,[21a] maak 'n uitstappie van Kaapstad na Constantia op 11 Junie[22] en verlaat Suid-Afrika op 7 Julie[23] vir Oos-Indië. Teenstra het dus

11 Vgl. de Jong, *Reizen*, 1802; *Gleanings in Africa*, 1806; *Brieven* van Cath. van Lier (*Hollandse Skrywers*, Conradie, p. 128), e.s.m.
12 Drie aanhalinge uit Voorb., p. 1.
13 P. 70 e.v.
14 P. 70.
15 P. 87.
16 P. 110.
17 P. 161.
18 P. 122.
19 P. 127.
20 P. 131.
21 P. 141 en 143.
21a P. 161-171.
22 P. 280.
23 P. 289.

byna vier maande in Suid-Afrika deurgebring waarvan ongeveer ses weke buite Kaapstad.

Dit is duidelik uit bostaande dat Teenstra nie stilgesit het nie. Sover sy siekte hom toegelaat het, het by rondgereis, mense en besienswaardighede besoek, bedrywe bestudeer, in kort, ore en oë oopgesit vir alles wat Suid-Afrika hom kon leer. Sy verblyf in Suid-Afrika was betreklik kort maar in sy eie woorde,[24] 'dezelve is tevens geheel aan de beschouwing en navorsching van al het merkwaardige toegewijd geweest.' En dit is waar. Hy observeer persoonlik net waar hy kan. As sy geswolle voete hom, veral tydens sy verblyf op Caledon, nie toelaat om te loop nie, ry hy, en as hy nie kan ry nie, laat hy hom dra (bv. in die Drupkelders). Maar wat hy wil sien, sien hy. Ja, 'wat onderneemt een jong, hoogstgaand nieuwsgierig mensch al niet.[25] Hy 'doen' Kaapstad veral na sy terugkeer van Caledon, as sy verbeterde gesondheidstoestand hom in staat stel om ook sy eie bene te gebruik. Dan, soos hy dit uitdruk, verloor hy 'veel tyd met uitgaan en straatslijpen.'[26] Maar met eie waarneming ('beschouwing') alleen is Teenstra nie tevrede nie. Hy 'vors ook na'. Hy praat met ander mense,[27] hy ondervra kenners en gesaghebbendes,[28] hy lees die koerante en tydskrifte,[29] hy bestudeer offisiële dokumente en opgawes,[30] hy raadpleeg alle moontlike skrywers.[31] Self sê hy dat hy meen 'dat de bronnen waaruit ik geput heb (ook) het werk belangrijk zullen maken.'[32] So is dit inderdaad. 'Beschouwing en navorsching' maak Teenstra se beskrywing van die Kaap een van die volledigste, betroubaarste en bes-gedokumenteerdste werke van die tydperk. Ander eienskappe van Teenstra verhoog die waarde van die werk soos dieselfde eienskappe, en ander, ook soms afbreuk doen daaraan. Wat was hierdie eienskappe soos uit sy werk blyk?

Wat sy persoon betref moet Teenstra nie alleen van goeie

24 Voorb., p. 1.
25 P. 154. Vgl. p. 64, 81, 130, 143, vir Teenstra se 'nieuwsgierigheid', liewer 'weetgierigheid' of 'weethonger' te noem.
26 P. 177.
27 Vgl. p. 86, 121, 123, 161, 170, 196, 249, 263.
28 Vgl. p. 129, 132, 146, 216, 263, 283.
29 P. 156, 171, 180, 198, 280.
30 P. 238 en Tabelle.
31 Vgl. insonderheid p. 92, 95, 97, 156, 177, 191, 229, 230, 269.
32 Voorb., p. 1.

familie en bemiddeld gewees het nie,[33] maar - en dit is veral vir ons van belang - was hy 'n man van besondere ontwikkeling en beskawing. Sy ontwikkeling blyk o.a. uit sy deeglike kennis van die Latynse en Franse tale en letterkundes (ek dink hier veral aan sy aanhalings uit Latyn en Frans en sy verwysings na die klassieke mitologie);[34] sy kennis bowendien van Duits en Engels;[35] sy groot kennis en beheer van sy eie taal, algemeen-beskaafd en vakkundig;[36] sy geoefende tegniese begrip;[37] sy belesenheid[38] en studievermoë wat hul, behalwe in letterkundige kennis,[39] toon o.a. in ruime kennis van geskiedenis,[40] aardrykskunde,[41] en die filantropiese (verligte) opvattings van sy tyd,[42] met ook 'n mate van kennis van natuurkunde[43] en plantkunde;[44] sy sin vir wetenskaplike volledigheid en noukeurigheid, sowel in sy eie waarnemings[45] as in die opgawe van verworwe feite[46]

33 As Groningse hereboer. Trouens uit alles blyk dat hy 'n ‘heer’ is, vgl. manier van vertrek, p. 8; houding teenoor arbeiders, p. 9; kennisse in Amsterdam, op skip ens. In Kaapstad word hy o.a. uitgenodig na die goewerneursbal (p. 246). Dat hy bemiddeld moes wees, blyk uit die feit dat hy sy reis op eie koste onderneem, altyd ruim in die geld sit (vgl. sy verskillende togte), steeds van die beste eet en drink, ens.

34 Vir Latyn en mitologie, vgl. p. 118, 120, 136, 142, 143, 153, 158, 266, 282 en II, 298; vir Frans, p. 72, 162, 186, 229-230 (Franse reisbeskrywers), 237, afgesien van die gebruik van Franse woorde en uitdrukkinge (p. 41, 165, 247).

35 Sommige van die reisbeskrywinge en bronne wat hy noem (p. 229-230) kan hy alleen in Duits b.v. Menzel, of Engels b.v. Burchell, Latrobe, *State of the Cape of Good Hope*, gelees het. Maar hy ken ook Milton (p. 157) en kon miskien selfs Engels praat (p. 86, 87).

36 Teenstra beskik oor 'n besonder uitgebreide woordeskat, waarby hy veral ryk is in landboukundige, werktuigkundige (p. 18-19, 24, e.v.) en skeepsterme.

37 Vgl. Voorb., 2 e.v.; p. 18-19, 24-26, 113-115, 136.

38 Vgl. p. 39, 115, 189.

39 Vgl. hoërop en p. 61, 84, 191, 247. Vir sy kennis van die Nederlandse literatuur sien volgende paragraaf.

40 Vgl. insonderheid Voorb., p. 1, Briewe I (p. 11, 12, 28) en II (p. 33, 37, 44). Verder p. 98 e.v., 134, 138, 165, 177 e.v., 197, 234 e.v., 239, 243, 248, 272 e.v., 278 e.v.

41 Vgl. insonderheid Voorb., p. 2; Briewe I en II; p. 151, 230, 277. Soos hy deur Suid-Afrika gaan, vergewis Teenstra hom ook voortdurend van die name van berge, riviere en bewoonde plekke.

42 Vgl. p. 9, 136 (bruine engelen), 194-195, 197, 216, 219-220, 265.

43 Vgl. p. 38, 54, 56, 74, 129, 131-132, 151, 154, 157 e.v., 167, 237, 249.

44 By plantename gee hy gewoonlik die botaniese benaminge, p. 117, 121, 129; vgl. verder p. 131, 138, 144, 190.

45 Die boek is vol hiervan, soms met verworwe feite vermeng, vgl. veral 54-55, 61, 91, 97, 99-100, 102, 104-105, 110-111, 117-118, 131-132, 139-140, 146-147, 150, 171, 195, 267, 288.

46 Vgl. p. 11. Ook Briewe I en II (in besonder p. 30-31); Briewe V en VI; tabelle.

en van bronne;[47] sy geoefende finansiële begrip;[48] sy grondige kennis van die Bybel.[49]

Sy beskawing blyk uit die intellektuele, opgevoede toon van sy werk; uit sy uitgelese vriendekring aan boord skip[50] en in Kaapstad;[51] uit sy ontwikkelde kunssmaak, kunsaanleg en maatskaplike opvoeding (haal met oordeel en gepastheid aan uit die internasionale[52] en die Nederlandse literatuur,[53] laasgenoemde veral van eie tyd; dig self[54]; het liefde vir en sing self[55]; speel op die piano[56]; het oog vir tuinaanleg[57] en argitektuur[58]; besoek bals[59] en skouburg[60]); uit sy hoogstaande sedelike en godsdienstige (Christelike) opvattings,[61] gepaard met verhewe mensliewende gevoel[62] en gevoel van maatskaplike verantwoordelikheid;[63] uit sy strewe na onpartydigheid en waarheid;[64] uit sy geestigheid, soms swaar-op-die-hand, maar selde of nooit onverfynd nie;[65] uit sy sterk skoonheidsgevoel vir die natuur[66]; uit sy selfkennis,[67] natuurlikheid,[68] goeie maniere en fyn gevoel.[69]

47 Vgl. insonderheid p. 2, 12, 33, 39, 56, 92, 95-96, 229-230.
48 P. 272 e.v.
49 Die boek wemel van aanhalings, veral tekste, uit die Bybel, p. 81, 116, 130, ens. Vgl. verder p. 195, 219.
50 P. 39, 84.
51 Vgl. p. 78, 85-86, 288. Op Caledon vgl. p. 106, 116.
52 Sien hoërop.
53 P. 71, 216 (miskien van homself?), 244, 248, 263.
54 P. 216(?), 285.
55 P. 39, 54, 136, 284.
56 P. 79. Ook ander kennis van musiek, vgl. p. 150.
57 P. 80, 166, 190.
58 P. 79, 122-123, 125, 179, 183, 184 e.v., 281.
59 P. 246.
60 P. 185.
61 Vgl. aant. 42 en 49. Blyk veral uit sy behandeling van die slawekwessie, p. 194-195, 196-197, 219-220. Vgl. ook p. 103, 134 (Genadendal), 151, 161, 217 vir opvattings in algemeen. Vir godsdienstige gevoel in besonder, vgl. nog p. 38, 71, 146, 152, ens. Verwant aan sy menseliefde is sy diereliefde, vgl. p. 112, 168.
62 Vgl. aant. 42 en 49. Blyk veral uit sy behandeling van die slawekwessie, p. 194-195, 196-197, 219-220. Vgl. ook p. 103, 134 (Genadendal), 151, 161, 217 vir opvattings in algemeen. Vir godsdienstige gevoel in besonder, vgl. nog p. 38, 71, 146, 152, ens. Verwant aan sy menseliefde is sy diereliefde, vgl. p. 112, 168.
63 Vgl. aant. 42 en 49. Blyk veral uit sy behandeling van die slawekwessie, p. 194-195, 196-197, 219-220. Vgl. ook p. 103, 134 (Genadendal), 151, 161, 217 vir opvattings in algemeen. Vir godsdienstige gevoel in besonder, vgl. nog p. 38, 71, 146, 152, ens. Verwant aan sy menseliefde is sy diereliefde, vgl. p. 112, 168.
64 Vgl. p. 1, 86, 144. Nie altyd luk dit hom egter nie, veral as dit gaan oor Hollands vs. Engels, vgl. aant. 87 en 88.
65 P. 7-8, 9, 32, 40-41, 57 e.v., 66 (hofmeester), 74-77 e.s.m., insonderheid 82-84, 112-113, 132 (brug), 141, 159, 171, 186 (horing des overvloeds), 244, 277 (growwe grap, maar beskaafd gestel).
66 P. 38-39, 56, 94-95 ens., insonderheid 121, 144, 152, 162-163, 165, 166-167, 285-287.
67 P. 72 (afguns), 79, 263, 284 (‘strootje’ en selfspot).
68 Afgesien van die hele toon van sy werk, vind ons 'n sprekende staaltjie op. p. 13. Dit val ons ook op hoe goed en gemaklik hy met die Afrikaanse ‘boere’ oor die weg kom.
69 Sprekende staaltjie op p. 285. Orals ook baie erkentelik vir vriendskaplike dade hom bewys. Vgl. verder p. 102 (De Jong).

In verband met Teenstra se godsdienstige opvattinge, lyk dit of hy Mennoniet[70] (Doopsgesinde) was, 'n Protestantse sekte wat steeds sterk in Groningen en Friesland gewees het en wat besonderlik die klem lê op onderlinge en internasionale liefde en verdraagsaamheid. Teenstra was ook Vrymesselaar,[71] 'n organisasie wat eweneens bekend staan vir sy beklemtoning van die beginsels van broederskap van die mens en sosiale diensvaardigheid. Beide as Mennoniet en Vrymesselaar sluit Teenstra dus volmaak aan by die godsdienstigfilantropiese opvattings wat ons eerder van hom teengekom het en is waarskynlik, naas sy liberale opvoeding, die verklaring daarvan.

As ons by Teenstra se afkoms, ontwikkeling en beskawing, voeg sy Hollanderskap,[72] sy jeug, die aantreklikheid van 'n paar helderblou oë,[73] van 'n gladgeskeerde blykbaar frisse Hollandse gelaat,[74] van 'n aangename welbespraaktheid[75] en goedlagsheid,[76] en, altans by sy aankoms, van 'n sieke hulploosheid,[77] hoef ons ons nie daaroor te verwonder nie dat hy spoedig 'n groot en warme vriendekring verwerf het en dat blykbaar veral die vroue hom op die hande gedra en vertroetel het.[78] Bowendien, hoewel streng van sedelike en godsdienstige opvattinge, was Teenstra allesbehalwe 'n lewensontvlieder. Hy hou van sy gerief;[79] van gesellige omgang, feestelikhede[80] en geselskapsvermake[81] sowel as kunsvermaak;[82] hy rook;[83] eet graag lekker;[83a] is gesteld op sy wyn[84] en veral - gesels

70 P. 22. Waarom sou hy anders die Mennoniete-vermaning besoek? In Amsterdam besoek hy die Remonstrantse Kerk (p. 10), die rigting waaruit die Menisme ontwikkel het. Die ondoktrinêre aard van die Menisme stel hom ook in staat (afgesien van sy 'nieuwsgierigheid') om sowel die Ned. Gereformeerde Kerk in Kaapstad (p. 181) as die Luterse Kerk (p. 182) te besoek. Die beklemtoning van geestelike vryheid deur sy rigting, maak hom eweneens sterk anti-klerikaal (p. 52).

71 P. 21, 184-185.

72 Kapenaars en 'boere' het die verwantskap met Holland toe nog sterk gevoel. Vgl. p. 79, 85, 130, 135, 191, 239 e.v., 243, 286.

73 P. 81.

74 P. 82 e.v.

75 Vgl. in besonder p. 86, gesprekke aan bad (p. 111, 121 e.v.), met boere (123 e.v., 129), p. 142, ens.

76 P. 93, 150, 162.

77 P. 70 e.v.

78 Vgl. p. 76, 78, 79, 86, 87-88, 189, 289.

79 P. 9, 57, 65, 116, 133.

80 Vgl. p. 8, 28, 246.

81 P. 66.

82 Vgl. hoërop.

83 P. 54, 65, 66.

83a P. 65, 72, 86, 87.

84 P. 28, 54, 66, 87, 282, 284.

graag.[85] Blykbaar het hy selfs die verwyt gehoor dat hy 'n praatgraag is.[86] Hoe dit sy Teenstra word orals met oop arms ontvang, kom met almal en alles in intieme aanraking, en juis hierdie noue kontak met sy omgewing gee sy werk verhoogde waarde en vorm een van die aantreklikste eienskappe daarvan.

Nieteenstaande sy filantropiese idees is Teenstra 'n welbewuste Hollander. Sy nasionale gevoel is sterk en herhaalde male kan hy dit nie nalaat om die deugde en eerbaarheid van die Hollandse volk in die hoogte te steek teenoor die van die Engelse volk nie[87] en soms self hatelik te wees teenoor die Engelse.[88] Hierdie teenstrydigheid in Teenstra tussen sy internasionale idealisme en nasionale realisme is in sekere sin tipies Hollands. Tipieser Hollands is egter ander eienskappe van Teenstra: sy deeglikheid en presiesheid; sy hoë graad van algemene ontwikkeling; sy uitgesproke kritiese sin; sy sterke godsdienssin; sy behoefte aan geselligheid; sy oop oog vir die goeie dinge van die lewe. Ja, en tipies ook bepaalde ‘défauts de ses qualités’. Teenstra let goed op die duite, byna tot inhaligheid toe;[89] sy ernstige Hollandse natuur verlei hom soms tot oordrewe moralisasie;[90] sy Hollandse fatsoenlikheidsgevoel tot preutsheid.[91] Persoonlik openbaar hy ook 'n gevoeligheid[92] en verbeeldingstoestand[93] wat heeltemal pas in die romantiese gees van sy tydperk (±1775-±1875), maar wat ons vandag soms as oordrewe aanvoel[94] en wat hom b.v. in sy beoordeling van die slawekwessie tot te felle veroordeling van die voorstanders van die stelsel verlei.[95]

Met die oog op al bogenoemde hoedanighede van Teenstra is dit geen wonder dat ons in sy *Vruchten* een van die belangrikste werke oor die Kaap uit die tyd het nie. Teenstra se persoonlike eienskappe en persoonlike waarnemings maak

85 Sien hoërop. Ook p. 54, 66, 130.
86 P. 284.
87 Vgl. p. 37, 85, 98, 162, 186-187, 248, 276. Ook hoërop onder Hollanderskap.
88 P. 189, 191, 217.
89 P. 13, 58, 77, 141, 142, 186-187, 245, 286.
90 P. 28 (drinkery), 95-96, 144, 190, 264 e.v.; II, 299.
91 P. 185-186, 282.
92 P. 39, 70-71, 88, 97, 136 (lieve bruine engelen), 141, 144, 152
93 P. 142 e.v., 159-160.
94 P. 85, 111 e.v., 287.
95 Vgl. aant. 61, 62, 63.

die grondslag hiervan uit, maar hy doen ook wat byna geen ander reisbeskrywers doen nie nl. sy waarnemings, waar moontlik, terugbring op die basis van offisiële beskeide en hulle toets aan die bevindings van ander gesaghebbende skrywers. Sy werk is nie van historiese belang in die sin dat dit ons kennis van die politieke geskiedenis op belangrike wyse aanvul of veel belangriks meedeel omtrent die oorspronklike inboorlinge van die land en verre binnelandse toestande soos die geval is met die meeste ander belangrike reisbeskrywers nie. Alleen oor die Hottentotte doen hy enkele mededelings[96] (veral hul luiheid en vuilheid vind hy onverdraaglik), terwyl hy die Kaffers slegs terloops noem en sy berig oor die Slagtersnek-gebeurtenisse en die Gaika-geskiedenis is heeltemal tweedehands.[97] Nee, die belangrikheid van sy werk lê op ander gebied. Vir sy eintlike behandeling beperk Teenstra hom tot die werklik besogte streke nl. Kaapstad (bakermat van Suid-Afrika) en die onmiddellike 'Overbergse' omgewing, veral Caledon. Hiervan gee hy ons 'n taal- en kultuur-historiese beeld. Maar dit is dan ook 'n beeld soos deur geen ander sedert Kolbe en Mentzel geëwenaard nie[98] en, met moontlik een uitsondering,[99] ook geeneen na Teenstra nie.

Bowendien het Teenstra hierdie belangrike voordeel bo al die ander reisbeskrywers, met gedeeltelike uitsondering van de Jong: hy tref deurlopend[100] 'n vergelyking met 'vader-

96 P. 134, 139 (Genadendal), 147, 149-151, 159.

97 P. 278 e.v.

98 Vgl. p. 229-230, met aantekeninge daarby. Ook *Dr. en Tnl.*, I, p. 21-32. Ander skrywers gee goeie, dikwels veelvuldige aspekte van Kaapstad en omgewing b.v. Bernardin de St. Pierre, Stavorinus, Thunberg, le Vaillant, de Jong, Barrow, Lady Anne Barnard, Lichtenstein, Burchell. Maar geeneen is so metodies of volledig soos Teenstra nie. Net een boek kom naby hom in metode en deeglikheid, *State of the Cape of Good Hope* deur 'n 'Civil Servant' (Wilberforce Bird) in 1822, 'n boek waarvan Teenstra ook gebruik gemaak het, maar dit ontbreek Bird aan Teenstra se begrip en agtergrond.

99 Ek bedoel *An Auto-Biographical Memoir of Petrus Borchardus Borcherds*, 1861, in 1907 in Hollands verkort tot *Bladen uit de Memoirs van Petrus Borchardus Borcherds*, Kaapstad, 1907, deur F.H. Olland. Twee jaar na Teenstra aan die Kaap was, in 1827, het ook verskyn G. Thompson, *Travels and Adventures in Southern Africa*, uitstekend van plate, maar met weinig oor die Kaap en in 1887 verskyn Mackinnon, *South African Traits*, maar albei doen onder vir Teenstra in metode en begrip. Metode en volledigheid toon natuurlik allerlei handboeke en gidse oor die Kaap, veral sedert Noble, *The Cape and its People*, 1869, maar hier ontbreek die gees en lewe wat Teenstra se boek kenmerk en in ieder geval is hulle geen reisbeskrywinge nie.

100 P. 71, 72, 73, 76, ens.

landse' toestande in Holland (insonderheid in verband met boerdery[101]), wat vir die student in Afrikaans-Dietse kultuurgeskiedenis 'n uiters belangrike element in sy werk is, aangesien die Afrikaanse taal uit die Hollandse taal en die Afrikaanse kultuur, in die meeste van sy wesenlike aspekte (godsdiens, sedes en gewoontes, regswese, kunsbeskouing, politieke sin) uit die Hollandse kultuur ontwikkel het, terwyl die Hollandse kultuur ook op ander aspekte sy onmiskenbare, soms deurslaggewende, kenmerke gelaat het (onderwys, openbare instellings, bestuursvorme, pers, letterkunde, toneel, kerkmusiek, boukuns, boerderymetodes en vervoer).[102]

Dit lyk my gewens om meer in besonderhede stil te staan by Teenstra se positiewe bydrae tot die kennis van ons Afrikaanse taal- en kultuurgeskiedenis. Wat taal betref is Teenstra die eerste gewees om spesifiek en presies te gaan beluister wat die 'verbasterde Hollands' aan die Kaap is en ons sy bevindings so noukeurig en trou moontlik mee te deel. In sy samespraak op Caledon, met toeligting,[103] kry ons wat ons kan noem, ons oudste wetenskaplike dokument in Afrikaans en oor Afrikaans, en die stuk het dus buitengewone waarde vir ons taalgeskiedenis. Wat hierdie waarde presies is verklaar prof. dr. J.L.M. Franken in sy beskouing oor die samespraak. Ook gee prof. Franken ons 'n lys van ander Afrikaanse woorde en uitdrukkinge wat Teenstra tussen deur sy teks noem of gebruik.

Wat betref die algemene kultuurgeskiedenis kry ons miskien die beste kyk daarop as ons Teenstra se mededelings probeer groepeer.[104]

1. *Aardrykskundig*.

(*a*) 'Kolonie Kaap de Goede Hoop':[105] Klimaat en gesondheidstoestand, ligging, oppervlakte, bodemsgesteldheid (grondsoorte, ruggens, ens.); besogte dele (Kaapstad en omgewing, Kaapse vlakte, Hottentots-Holland, Caledon en omgewing, Genadendal, Drupkelders, Franschhoek, Stellenbosch); tabel D.

101 P. 251, 262, 265, 266, ens.
102 Tot betreklik kort gelede was pers, letterkunde, toneel, kerkmusiek nog geheel of grotendeels in Hollands.
103 P. 239-242.
104 Bewysplekke word alleen aangevoer waar dit nie of alleen met moeite onder die genoemde onderwerpe in die register kan nagegaan word.
105 Vgl. veral 6de Brief.

(*b*) Kaapstad: Ligging, strate-aanleg en pleine; suidoostewinde en noordwestewinde; Tafelbaai as rede. In besonder goeie topografies-historiese beskrywing[106] van: Groenpuntse weg (met o.a. beskrywing van menagerie en tuin van Villet); kasteel; kerke; Vrymesselaarslosies; skouburg; stadhuis; slagpale; 'Customs House'; tronk (met trapmeule); kaserne; Somersetse hospitaal; goewermentsgebou, met bestuursafdelings; bibliotek; museum; beurs; kompaniestuin; dieretuin; slawelosie; koninklike observatorium; Rondebosch - Constantia en omgewing; Kaapstadse water.
(*c*) Caledon: ligging. Topografies-histories: kerk; aanleg; meule; bad (uitvoerige beskrywing, inrigting en behandeling).
(*d*) Genadendal: ligging. Topografies-histories: aanleg; logement; skool; meule; messefabriek; kerk; tuin.
(*e*) Stellenbosch: ligging. Topografies-histories: aanleg; drosdy; kerk; rietdakhuise (en brande).

2. *Geskiedkundig*.
(*a*) Kolonie: geskiedenis (algemeen); Bokkeveldse opstand van slawe; Slagtersnek en 5de Kafferoorlog; geskiedkundige plekke (vgl. 1 (*a*)[107]); regeringstelsel en bestuursindeling; regstelsel; geldstelsel; maaten gewigstelsel; tabelle A, E, K.
(*b*) Kaapstad: geskiedenis; stadswapen; aardbewing van 1809. Vgl. verder 1 (*b*).
(*c*) Caledon: geskiedenis. Vgl. verder 1 (*c*).
(*d*) Genadendal: geskiedenis. Vgl. verder 1 (*d*).
(*e*) Stellenbosch: geskiedenis. Vgl. verder 1 (*e*).

3. *Bevolking*. Getalle; stedelik (Kaapstads) en landelik; blank (Hollands en Engels) en gekleurd (slawe, Hottentotte, Kaffers); twee stamvaders: Swart en Wessels;[108] tabelle B, C, E.

4. *Godsdiens*. Kerke (vgl. 1 (*b*), (*c*), (*d*), (*e*)); kerkgenootskappe, veral Nederduits-Gereformeerd; godsdienstigheid.[109]

106 Die volgorde is willekeurig maar in hoofsaak volg dit die boek.
107 Insonderheid p. 97 e.v., 234.
108 P. 121, 142 resp.
109 P. 99, 127, 196, 206.

5. *Geaardheid, sedes en gewoontes, kunste*[110].

(*a*) Platteland:[111] gasvryheid en Hollandse gesindheid; koffiegebruik: rog as koffiebone;[112] krale (vir vee); aard en liggaamsgesteldheid van koloniste;[113] liefde vir sopies; tabak en rookgewoontes; ganse en gansvere; stenemaak en kalkbrand; bou-orde van plaashuise; Afrikaanse kerse; bygeloof; velkomberse; misvloere;[114] boerewerf; plaashuishouding; plaasaanleg; groot plase en slawebesit as bronne van weelde, luiheid en onverskilligheid (ruwe bewerking van grond[115]); laster van Barrow; groot families;[116] gebrekkige opvoeding; vermake (kuiery, jag en wedrenne); visvangs; kleding.

(*b*) Kaapstad: logement (aard en inrigting); straatlewe (insonderheid beskrywing van straatventers, met kleredrag); siektebehandeling en -versorging; 'n swart barbier;[117] vriendelikheid, gasvryheid en Hollandse gesindheid van Kapenaars; goedgeefsheid van Kapenaars (met leersame lys delikatesse van tyd); Paasfeesviering; slawerny met beskrywing slaweverkoping; kleredrag (vroulik en manlik, liefde vir swier); manier van klerewas; eet- en drinkgewoontes (ryke tafel); spyssoorte (o.a. ‘jelly’ en atjar); vermake (kaartspel, musiek, dans, drink, wederkerige besoek); huise (voorkome, bou-orde); sindelikheid en meubilering (onbevredigend); opvoeding van meisies; borduurwerk; hereliefhebberye (ry, jaag en visvang); algemene liefde vir perdry (here en dames); weelde en luiheid; laster van Barrow (vgl. (*a*)); bygeloof; toneelbesoek; openbare perdewedrenne.

6. *Reis en vervoer*. Perde (beskrywing, waarde, behandeling); osse (beskrywing, behandeling); karre (chais);

110 Teenstra praat nêrens uitdruklik van kunste nie. Wat ons as sodanig kan beskou, bespreek hy onder skouburg (toneel), huise (boukuns), sedes en gewoontes (musiek en borduurwerk).
111 Hier en verder nie in orde van belangrikheid nie, maar soos dit min of meer in die boek voorkom.
112 P. 90, 267.
113 P. 99, 102, 263, 269.
114 P. 111.
115 Hier veral p. 262, 267.
116 P. 128, 263.
117 P. 82 e.v.

waens; remskoene; swepe; tuie; manier van trek en bestuur;[118] behendigheid van koetsiers.[119]

7. *Landbou en Veeteelt*. Verskeidenheid van gewasse; ploegery (manier en hoeveelheid); vorm van ploeg; wynbou; graanbou; kweek; bemesting; groente- en vrugtekwekery; Kaapse kwepers; houtsoorte; skaapboerdery (Afrikanerskape); bokke; koeie; botter (swak); pluimvee; soorte plase; grondsoorte; kosbare transport; groot plase; slawearbeid; ruwe en onekonomiese bewerking van grond; ruwe vorm van dorsery; tyd en manier van saai; maat i.p.v. gewigsberekening;[120] pryse; tabelle B, C, F.

8. *Handel en bedryf*. Stedelik en plattelands; invoer en uitvoer; wisselkoers en papiergeld; skeepvaart; robbevelle en -produkte; tabelle E, F, G, H, I, K.

9. *Diere* (*wilde*), *voëls*, *insekte en visse*. Dieretuine; diersoorte (veral leeu, wolf, wilde kat, Kaapse esel, jakkals, aardvark); slange (soorte en beskrywing van meeste); skubdiere of akkedissoorte (o.a. likkewaan); voëls (o.a. kuikendiewe, aasvoëls, vinke, fisante, swawels); insekte (vlieë, miere, skoenlappers, sprinkane e.s.m.); visse (soorte en beskrywing van sommige).

10. *Bome*, *plante en blomme*. Skoonheid en verskeidenheid (met besondere vermelding van silwerboom, suikerbos, sewejaartjie, heide en skellingsrosie); medisinale plante (insonderheid kruidjie-roer-my-niet, boegoe); Turksvye; wasbessie.

11. *Allerlei*.

(*a*) Buiteland: reis van Groningen per binnevaart na Den Helder; seereis van Texel na Kaapstad met o.a. belangrike opgawe van skeepsbemanning en -begroting van die tyd, Hollandse geografiese name veral van Kanaalstreek, beskrywing vliegende visse, beskrywing lewe en vermake aan boord veral van Neptunus-fees.

(*b*) Kaap de Goede Hoop: Aankoms en landing Kaapstad; boeke en geskrifte oor Suid-Afrika[121]; karos (kros), ramkie en rommelpot van Hottentotte; strandklippers (keistene) by ‘Agulhas’; Kaapse wolke.

118 P. 103-104.
119 P. 132.
120 P. 99-100.
121 Vgl. aant. 47.

Van buitengewone belang in verband met bostaande groepering is veral Teenstra se topografies-historiese beskrywing van Kaapstad; sy beskrywing van die sedes en gewoontes van die tyd; sy noukeurige mededelings oor reisen vervoermiddele; sy behandeling van die slawekwessie (o.a. soos die beskaafde Europeër van die tyd dit beskou het); sy goeie uiteensetting van wingerd- en graanboerdery; sy beskrywing van die badkuur op Caledon; sy beskrywings van Hottentotte, Afrikanerskape en die Drupkelders; sy uitvoerige bronnevermelding en leersame tabelle (laasgenoemdes dikwels self saamgestel).

Behalwe dat Teenstra se werk belangrik is as kultuurhistoriese vraagbaak, is dit besonder leesbaar deur sy styl. Op sy taalrykdom en geestigheid is reeds gewys; die persoonlike toon, hoewel soms bietjie swaar-op-die-hands,[122] is warm, eg, beskaaf en intelligent; bowendien besit Teenstra die gawe van lewendige en beeldende beskrywing. Ek dink, in laasgenoemde verband, aan sulke kleurryke toneeltjies soos die skeepsdrukte as Teenstra aan boord gaan,[123] die dektoneel as die skip vertrek,[124] die Neptunus-fees,[125] sy aankoms in Kaapstad,[126] die skeerparty met die swart barbier,[127] die jagparty op die hoender in die badhuis,[128] Afrikanerskape,[129] die dansparty van die Hottentotte,[130] die Afrikaanse samespraak op Caledon,[131] die wedrenne,[132] e.s.m.; sulke treffende natuurtonele soos aan boord skip, langs die weg gedurende sy landreise, in die drupkelders, ens.;[133] die spannende leeugeveg in die dieretuin;[134] die roerende slaweverkoping.[135] Ja, en soos hy die Afrikaners soms self aan die woord laat, verhoog hy die kleur en lewe van die boek en steek hy hulle onbewus 'n pluimpie in die hoed vir hul slagvaardigheid. As Barrow die Hollandse regering veroordeel in vergelyking met die

122 Maar nie omslagtig nie. Inteendeel Teenstra is saaklik en gepas.
123 P. 7-8.
124 P. 32.
125 P. 57 e.v.
126 P. 73 e.v.
127 P. 82 e.v.
128 P. 112-113.
129 P. 117.
130 P. 150.
131 P. 240-241.
132 II, p. 298-300.
133 Vir voorbeelde vgl. aant. 66. 'n Juweeltjie op p. 162-163.
134 P. 192-194.
135 P. 218-219.

Engelse, antwoord die Kapenaars, ‘ja, toen hadden wij eene galg met zeven en thans hebben wij er eene met een-en-twintig pennen’.[136] As Teenstra die Kapenaars oor hul slawebesit wil bedil, sê hulle ‘Gij zijt zoo kersvers uit Europa, met een vooroordeel tegen den slavenhandel’[137], ens. As hy die Kaapse vroue verwyt dat hulle alles weet van mooi aantrek en mooi handwerk maar niks van huiswerk en koskook nie, antwoord hulle, ‘hiervoor hebben wij de zwarte meiden, die bij pot en fornuis kleuren.’[138] En ook die boere is nie op hul mond gevalle nie.[139]

Teenstra se werk, stilisties beskou, is geen letterkunde nie. Daarvoor besit hy nie die nodige oorspronklikheid, krag en roering van siening en segging nie. Maar Teenstra gee ons 'n beskrywende geskrif, begaafde joernalistiek van 'n gehalte wat sy werk, wat anders alleen kultuur-histories belangrik en aantreklik sou wees, ook as leesgeskrif besonder genietbaar en onderhoudend maak. Mag Teenstra onder die Suid-Afrikaanse publiek en studentedom dieselfde waardering ondervind wat hy reeds in 'n kleinere kring van kenners verwerf het.

136 P. 191.
137 P. 196.
138 P. 246.
139 Vgl. p. 263, 265.

Taalkundige beskouing oor Teenstra se Afrikaanse samespraak.

In sy sesde brief het Teenstra getrag om 'n beeld te gee in die vorm van 'n samespraak van die vervormde Hollands wat hier aan die Kaap gepraat word, en hy sluit die gesprek met 'n paar taalkundige opmerkings. Alhoewel sy gesels plaasvind met 'n Caledonse boer en eggenote, maak hy geen onderskeid tussen die taal gesproke deur die beskaafde Afrikaner van die Hoofstad en die van die Boer in die buitedistrikte nie, 'n verskil wat volgens die getuienis van 'n tyd- en landgenoot daar wel bestaan het en wat Teenstra deur sy opeenvolgende aanraking met eers die steedse en toe die landelike bevolking sou kon opgemerk het. Die Hollander Swaving wat twee jaar na Teenstra in Desember 1827 hier aangekom het, skyn indirek so 'n indeling te maak. Hy skaar die boereafrikaans by die van die kleurling. In sy ‘Zonderlinge Ontmoetingen’[1] sê hy o.a. ‘Eene andere nog veel grootere aanwinst bestond in het kennis maken met dat soort van bastaard Hollandsch, hetwelk hier te lande, onder den boerenen slavenstand, als ook onder de Hottentotten en allerlei andere vrije Heidensche volksstammen gesproken wordt, en welke zelfs den meer beschaafden der christelijke en voorname volksklasse niet geheel en al oneigen is, met uitzondering echter van de zulken, die in Nederland geboren of opgevoed worden’. Swaving het hom hier gevestig, was Beëdigde Vertaler aan die Geregshof en leraar in Frans aan die Zuid-Afrikaansche Athenaeum en dus beter bevoegd en in die geleentheid om waarnemings te maak as Teenstra wat hier maar 'n kleine vier maande vertoef het.

Teenstra sê uitdruklik dat die nabootsing wat hy sal probeer om te gee, die taal is wat ‘aan de Kapenaars zoo wel as aan de buitenlieden eigen’ is.

Wat die algemene indruk van die gesproke Hollands aan die Kaap betref maak hy die opmerking dat dit, nes die sedes en gewoontes, ‘alhoewel eenigermate verbasterd zijnde’, in hoofsaak ‘naar de Vaderlandsche leest geschoeid’ gebly het, dus 'n oorweënde Nederlandse stempel dra.

Dit kom tot op seker hoogte ooreen met die waarnemings van sy tydgenoot Swaving, wat in ooreenstemming met die latere teorie van Hesseling, nl. dat die Kaapse Hollands ‘halverwege is blijven staan op de weg om Kreools te worden’, opgemerk het, dat hierdie ‘bastaard Hollandsch’, gebesig aan die Kaap, ‘ofschoon opgevuld met een aantal Maleische, Portugeesche en andere bewoordingen van Kaapsch makeleij’, nie ‘half zoo onverstaanbaar’ is vir 'n Hollander wat hier pas aangekom het as die ‘Hollandsch Kreoolsch’, wat in die Nederlandse Wes-Indiese besittinge gepraat word nie, alhoewel hy hom tewens daaroor verwonder dat die Vaderlandse taal so kon verfoes geword het.

Owerigens lê Teenstra ook indirek getuienis af van die nou verwantskap van Nederlands en Afrikaans en dientengevolge van die maklike verstaanbaarheid vir hom van die Kaapse Hollands, as hy sê dat dit 'n aangename gewaarwording vir hom, 'n Nederlander, was, toe hy meer as drie honderd ure van Kaapstad daar by Bothrivier, vroeg in die môre, wakker word deur die gesels en gesing in sy ‘moedertaal’ van mans en vrouens om 'n kampvuurtjie.

Die Samespraak is, soos Teenstra sê, gebaseer op 'n gesprek wat in werklikheid gevoer is. Hy het dit tot op seker hoogte gewysig, om in 'n korte bestek, soveel as moontlik die verskillende taaleienaardighede, wat hom opgeval het, onder te bring. Die brief, waarin dit voorkom is gedateer Kaapstad, 2 Julie 1825. Aangesien hy maar 'n terloopse besoeker was, hoef ons ons nie daaroor te verwonder, dat sy poging om 'n idee te gee van die gesproke Hollands hier te lande - selfs al neem ons die ontwikkeling wat Afrikaans sedert sy aanwesigheid hier in meer of minder mate ondergaan het, in rekening - slegs 'n growwe benadering en 'n uiters gebrekkige weergawe is van die Afrikaanse taalstaat van die tyd nie.

Dit moet ons egter nie die verdienste van hierdie Bafloër uit die oog laat verloor nie. Ek sal daarom probeer om dit dadelik in die lig te stel en welin verband met wat voorafgegaan as ook met wat gevolg het.

Ten eerste wat die verlede betref, is hy, sinds die ontstaan

van Afrikaans, onder die reisbeskrywers die eerste gewees wat op die gedagte gekom het om 'n dergelike poging aan te wend, d.w.s. om in die mees voor die hand liggende letterkundige vorm van die gewysigde taal van die stamland 'n idee te gee, bewus of onbewus met die bygedagte van die belang om die aandag daarop te vestig, al het hy seker nie vermoed, watter gunstige lot daardie taal beskore sou wees nie.

Niks van die aard vind ons in die anderhalwe eeu voor 1830 nie. By Kolbe enige voorbeelde van Hottentotte-Hollands[2] benewens 'n bejammering oor die ellendige, gebroke en barmhartige ‘Duitsch’ wat die slavinne aan die kinders oordra. By Mentzel 'n berisping oor die gebruik van *ons* i.p.v. *wij* in vrouemond en 'n uitlating oor die onsuiwere Hollands, waarvan die Boere die mond vol het. By Lichtenstein 'n spottende aanmerking oor ‘dem platten africanischmalayischen Dialect’, waarin Veldkornet S. de Beer met sy geleerdheid te koop loop. Owerigens laat hierdie skrywer hom elders gunstig uit oor Afrikaans. In die Hantam hoor hy die jagverhale aan van twee jongkêrels. Hul het dit op hoogs amusante wyse vertel ‘in dem kurzen, derben Africanischen Holländisch’.[3] By Burchell (I, 13) 'n onderskeiding tussen die ‘pronunciation of the Dutch language according to the Cape Dialect’ en ‘according to the corrupt dialect of the Hottentots.’

Nie dat sulke bondige konstaterings geen taalhistoriese waarde het nie en ons dink hier veral aan die alleroudste van die aard en tewens een van die allerbelangrikste in verband met die ontstaan van Afrikaans, ek bedoel die uitlating in 1685 van Van Rheede van Drakenstein oor die vestiging van 'n ‘gebroken spraek’ - syns insiens 'n onoorwinlike - onder die blankes aan die Kaap.[4] Van Rheede staan betekenisvol aan die begin van die tydperk 1680-1830, wat Teenstra op verdienstelike wyse afsluit.

Hy lei ook met sy samesprakie die nuwe tydperk in, die tydperk van die bewuste aanwending van Afrikaans as 'n geskrewe taal en tot op seker hoogte as 'n onderwerp van studie. Hy is die voorlopertjie van daardie reeks van uitlanders wat hulle in daardie opsig verdienstelik gemaak het. Na hom kom eers die onbeheerste, maar ietwat geniale Fransman Boniface, wat met groter letterkundige aanleg en begaafd met 'n meer uitgesproke taalgevoel in dieselfde rigting voortwerk en ons tonele in Afrikaans lewer in sy *Temperantisten*

en in sy *Hendrik Kok*-onderhoud. Daarna gee Changuion, 'n Nederlander van Franse afkoms en nes Boniface, 'n gebore linguis, die eerste woordelys van Afrikaans met grammatikale opmerkings; totdat L.H. Meurant, die seun van 'n Frans-Switser dit gaan besig in sy openbare briewe en byname in sy bekende *Zamenspraak*. Sy voorbeeld word gevolg - om stil te staan by die Eerste Afrikaanse beweging waaraan C.P. Hoogenhout en Pannevis so 'n grote aandeel gehad het - deur die Engelsman Cooper.

Die stoot is gegee en in die loop van die halwe eeu van 1825-'75 verskyn daar ook uit die pen van volbloed Afrikaners meer of minder geslaagde Afrikaanse epistels in verskillende dagblaaie.[5] Dit is nie 'n toevalligheid dat onder die dagboekhouers en reisbeskrywers die belangrykste uitspraak insake die Kaap se Hollands en die eerste bewuste poging om dit weer te gee gekom het van Nederlanders. Hulle het beskik oor 'n basis van vergelyking, wat aan die meeste andere, wat Duitsers, Franse en Skandinawiers was ontbreek het.[6]

Die konstatering van Van Rheede bevat behalwe 'n voorspelling, verhole 'n veroordeling. Al laat hy hom nie so sterk uit as Swaving nie, wat van Afrikaans ten opsigte van Hollands praat as van ‘erbarmelike radbraking’, sluit Teenstra, ofskoon hy, soos uit die bewoordinge en toon blyk welwillend teenoor Afrikaans staan, tog kritiek in, want hy kwalifiseer die Afrikaanse taaleienaardighede wat hy byeengeplaas het, as ‘fouten’ en ‘gebreken’.

Volgens sy oordeel bied Afrikaans veel ooreenkoms met ‘plat Groningsch’. Sy korte besoek in aanmerking geneem, kan dit alleen slaan op die algemene klankbestand of klankindruk. Daardie oordeel strook nie met die werklikheid nie en bly op rekening staan van Teenstra se oor. Tog is die bewering nie so dwaas as hy op die eerste gesig lyk nie. As hy bv. die sinnetjie ‘*Hy het hom*’ hier gehoor het sou die ooreenkoms met Groningse ‘hij het hōm’ (‘dat was raak’, Molema) dadelik opgeval het. En as hy hier langer vertoef het, sou hy talryke woorde en uitdrukkings in Afrikaans kon opgeteken het wat mens in lewende gebruik in die Saksies-Friese hoek, waar hy tuis was, en nie elders in die Nederlandse taalgebied nie, om te oordeel na die leksikografiese werke, terugvind. Daardie ooreenkoms in woordeskat beteken natuurlik nie dat 'n grote kontingent van die Kaapse nedersetters uit daardie streek gekom het nie, want dit stry

met die gegewens wat ons besit. Die verklaring daarvan moet ons soek in die verwantskap in die woordvoorraad van die Saksies-Friese gebied in Nederland met dié van die aangrensende Nederduitse gebiede, byname Oos-Friesland en verdere kusgebied, vanwaar wel 'n groot aantal koloniste na die Kaap gekom het, en waar ons dieselfde ooreenstemmende woordvoorraad in nog groter mate aantref.[7]

Dit sou te ver voer om hier in die beperkte plaasruimte wat tot my beskikking staan, hierop nader in te gaan. By wyse van toeligting sal ek my bepaal tot 'n enkele belangryke woord nl. die term *bok*, wat in Suid-Afrika gemeenslagtig vir sowel *geit* as *bok* gebruik word. Teenstra was hom seker nie bewus daarvan, dat toe hy as Groninger in een van sy briewe praat van ‘de lammeren der bokken’, hy 'n karakteristieke voorbeeld gegee het van bogenoemde ooreenkoms nie.

Mens sou verwag het dat in sy samespraak nie tweemaal *hem*, maar *hom*, wat nader staan by Groningse hōm,[8] voorkom. Met hierdie geval kom ons tot die kwessie in hoever sy weergawe van Afrikaans juis is en in verband hiermee tot die vraagstuk van die wysiging en ontwikkeling van Afrikaans vóór en na 1825. Om dit toe te lig aan die hand van bogenoemde geval, behoort *hom* tot die erfgoed uit die Vaderland of het *hem* hier vroeër of later geword tot *hom*?

Dieselfde metode kan ons toepas uitgaande van die teenwoordige stand van Afrikaans op ander onderdele van die samespraak.

Is Teenstra se opmerking dat (in 1825) ‘den, de, het’ - hier ‘zeer verward’ gebruik word juis en het hy inderdaad gehoor aan die een kant, *die stoep*, *die water*, *die combuis*, *die wagen*, *die vark*, *die aap*, *die bogt*, *die jicht*, *die bottels*, en aan die ander kant *de ket*, *de koude*, *het pad*, *het kuijeren*, en by ‘bad’, sowel '*t*, *het*, as *die*? Was die gebruik (in 1825) van *ons* as vorm van die onderwerp nog nie vas nie en mag ons hom dus nie kritiseer dat hy in een en dieselfde sin skryf ‘*ons* het gedenkt, doe *wij* die wagen zagen’? Was *je* vir *jy* (proklities en enklities), *ze* (pers. vnw. vroul. enk.) vir *zy*, *men* vir ('*n*) *mens* nog in gebruik? Teenstra skryf: ‘*je moet*, *kenje*, *wilje*, *ze breng*, *ze is*, *men gebruikt*, *men kan*. As die Boer deftig wou praat het hy nog *u* en *uwe* gebesig, soos Teenstra hom dit in die mond gee: *voor u*, *vindt uwe*? Het die besitlike voornaamwoord *myn* nog afgewissel met *my*, en *het*, as onpersoonlike voornaamwoord met *dit: het is*,

het heet geregend; dat *het* was', en die voegwoord *doe*(*n*) met *toe*(*n*)? En om tot die werkwoorde oor te gaan *het* met *heet* soos Teenstra uitdruklik opmerk, *ben* met *is* (*ik ben*, *ik is geweest*)? Was die wegval van die dowwe *e* in die onbepaalde wys, veral na 'n hulpwerkwoord nog nie 'n voldonge feit nie? Teenstra skryf: *dat hy loopen laat - kenje hem nie vastmaken nie - zal wezen - jij moet bijgeven*. Het *hewwe* nog gestaan naas *hè* en *zyn* naas *wezen* (wees): *kan men - zyn*, *zal - wezen*? Het in 1825 die normalisasie van die werkwoorde reeds sy beslag gekry en het die wisselvokaal van die sterk werkwoorde reeds verdwyn en is dus Teenstra se *wy zagen* nie korrek nie?

Wat die voegleer betref het hy, nadat hy (konsekwent) in sy dialoog 'n toepassing daarvan gegee het, in sy opheldering die aandag gevestig op twee kardinale kenmerke van Afrikaans, nl. die gebruik van die versterkte ontkenning - (daardie 'herhaling' is volgens hom, 'zeer algemeen in gebruik') en op sy manier op die analitiese konstruksie met *vir* by die persoonlike voornaamwoord en persoonbenamings in datief en akkusatief - ooreenkomende met die basterportugese gebruik van *per* in dieselfde verband.[9] *Roep voor Leida*, *zeg voor hem*, *kom roep voor Nonna*, *geef voor mijnheer*, en in sy verklarende aantekenings: '*voor* (wordt gebruikt) in plaats van *aan*', 'hy kan voor mij niet zeggen', d.w.s. ook by die indirekte voorwerp waar in Nederlands *aan* voor pronomen gebruik of weggelaat word.

Diskussie oor sulke punte, waar die gebruik nog dieselfde is, kom by bogenoemde vrae nie te pas nie. Ons kan dadelik sê, dat by 'n aantal van bogenoemde verskille dit 'n kwessie is van onjuiste weergawe ten gevolge van 'n ongeskoolde fonetiese gehoor en sy Nederlandse spraakgewoonte. So kan ons ook sy weergawe en spelling van verskillende afsonderlike woorde op rekening van sy vasgewortelde gebruik van sy moedertaal stel, soos: *mijnheer*, *braaf*, *voor*, *naar*, *zeg*, *slecht*, *ik*, *even*, *geef*, *breng*, *oude*, *kelkje*, *wagen*, *buiten*, *het kuijeren*, *geregend*. Minder seker is dat hieronder val *gekookt*, *geweest*, *gebruikt* naas *gedenkt*, en *hij komt*, naas *ze breng*, *hij spreek*, *zij geef*.

Doelbewus skyn hy die vokaal te rek in *koom*, 'n rekking wat in geskrewe bronne by verskillende vokale, veral by Duits-Afrikaners tamelik veel voorkom: bv. *meijn Heer kaan weel denken; kwaam*, *oonseker*, *geknoort*, *heet geehaalt*. Naas

woorde wat spesifiek Afrikaans is, soos *combuis*, *sies*, *rech rech* (rêrig), *biltong; nonna*, *bottels*, *alte* (in die betekenis van *seer* i.p.v. *te veel*, *te seer*[10] gebruik hy woorde wat ook vir dié tyd onafrikaans klink soos: (hier) *naast* en *boterham*(?) Dat die Groningse *ket*[11] vir ketting hier gebruik is, is in verband met wat ek hierbo gesê het, moontlik. Maar aangesien dit nie in die teenswoordige Afrikaans voorkom nie, glo ek dat hy onbewus die vrou van die boer 'n woord uit sy eie taal in die mond lê.

Vir die tydperk wat op Teenstra volg, 1825-1875 besit ons ter vergelyking 'n betreklik grote aantal geskrifte, wat met meer of minder sukses doelbewus in Afrikaans geskrywe is en wat nou toegankliker is deur die waardevolle publikasies van Dr. J. du P. Scholtz en Dr. G.S. Nienaber.

Wat die voorafgaande tydperk betref, is ons, as vanself-sprekend, baie skaarser bedeel. Die enigste blykbaar opsetlik in Afrikaans geskrewe en sindsdien in druk verskene stuk wat ons voor 1825 besit, is die ‘Muisenburg’-lied, maar waarvan die Afrikaans ook maar benadering is en vernaamlik waarde besit vanweë die konsekwente gebruik van *ons* i.p.v. *wy*, en daarop dui dat dit die gangbare vorm in die buitedistrikte was, want met Delport en sy manskappe word daarin die spot gedrywe. Die taal van die beskaafde Kapenaar wat Swaving indirek kwalifiseer as Nederlands gekontamineer deur Afrikaans, vind ons waarskynlik terug in die Dagboekie van 1797 van Johanna Duminy-Neethling.[12] Haar taal kenmerk hom in die eerste plek deur die wegval van die dowwe *e* by die sterke imperfektum gepaard aan die behoud van die ablaut: *wij dronk*, *nam*, *sliep*, ens.

As gedrukte bron vir Afrikaans is behalwe op die bogenoemde lied alleen op Wikar se joernaal gewys. Dit bevat egter maar sporadiese kentekens van die gesproke taal van die land.[13]

Uitgaande van Van Rheede se uitspraak in 1685, het ek getrag om vroegtydse konkrete voorbeelde op te spoor van die vervormde Nederlands aan die Kaap. Afgesien van die wegval van die dowwe *e* by werkwoordelike uitgange in briefies van vreemdelinge soos Jan du Pré van Doornick (1671)[14] en die Franse vlugtelinge Jacques de Savoye (1689), Durand Sollier (1710) en Daniel Hugot (1710),[15] het ek in die Kaapse Stukke van die begin van die agtiende eeu enige seldsame bewysplase[16] gevind in die sinnetjies: ‘*ons soek*

kost hier' (1706), '*ons het* vuur genoeg' (1706); *ons sal* jou kost geven' (1706); '*ons het* jouw tabak niet van doen' (1707). En hierby sluit hom mooi aan 'n bewysplaas vir die ontstaan van die Nasionale bewussyn in die fiere uitroep in 1707, van Hendrik Bibault: 'K'ben een Africaander.'[17]

'n Bron waaraan nog geen aandag gewy is nie, is die talryke Boerebriewe wat ingekom het by die verskillende landdroste in die buitedistrikte. Hulle is in groot getalle aanwesig, veral vir die tydperk 1775-1825. Hulle vertoon deur die bank in meer of minder mate 'n Afrikaanse inslag. Die handskrif vorm in hierdie opsig 'n toets. Hoe onbeholpener die handskrif, deste groter is die waarde vir die historiese studie van die Kaapse spreektaal. Uit 'n groot aantal van daardie briewe het ek uittreksels gemaak. Dit sou te ver voer om hulle in besonderhede te behandel. Ek bepaal my ter vergelyking met die vernaamste kenmerke: *ĭ* in plaas van *è* kom herhaaldelik voor, meestal voor nasaal: *bringe*, *dink*, *in*, *min*, *hingts*, *bin*, *rigtters*, *opsit*, omgekeerd word *ĭ* tot *è: gessing*, *es*, *vlep*, *beregt*, *destreksie* (distrikt) maar oral *ik*. Selde vind mens *sk* vir *sch: scaapen*, *geskik* en *k* vir *g* in auslaut: *lank*, *jonk*. Intervokalies val die *g* nooit weg nie: *maagertte*, *geregent*, *wageweg; d* 'n enkele maal in *opgezaald*. *Na*(*a*) staan oorweënd vir *naar. Braaf* (adverbium) nooit *bra*(*a*). *Nie* vir *niet* is seldsaam. Verkleinwoorde gaan deurgaans op *ie* uit: *klompie*, *kruijsie*, *bossies*. Dat die bepaalde lidwoorde verward gebruik word geld seker vir die skryftaal van die Boer. Gemeenslagtige *die* verskyn na verhouding betreklik min. Die verlies van die gevoel vir die onsydige geslag kom ook aan die dag by die vorme van die adjektief en die pronomen: *geploegde land*, *den ouw tuijn*, *onse vee*, *van deese jaar*, *ouw Jacobs*, *en jonge beest*, *en* (i.e. *een*) *ou afgeleft vader*. Die onbepaalde lidwoord is *een*, maar soms *en*, soos in die laaste voorbeelde. Die pers. vnw: *jy*, heel selde *gy*, ook *u* en *UE*^{de}*: u te verklagen*, *als u zij wilt verkoope; UE*^{de} *dink;* ook besitlik: *u zoon*. Altyd *zij* (vrouw. Enk.) nooit *ze*, *hem* nêrens *hom* nie. As pronomen personale is *mijn* naas *mij* 'n veelvoorkomende vorm: *in presend van mijn*, *mijn gewijst heeft*, *see syluij mijn*. Die konstruksie met *vir* (voor) is so goed as afwesig in hierdie briewe. In plaas van *aan* bv. in '*steur de loot en cruyt voor Gert*.' Oral *men*, nie ('*n*) *mens*, as onbepaalde vnw. en gewoonlik *sig* as refleksief. Sonder uitsondering *wij. Ons* het ek vir die

tyd behalwe eenmaal in 'n Boerebrief: *Ons leeft teegens woordig en een naare tyt* (D.A. Kruger, 16 Aug. 1802, 10-155, St.bosch) alleen teëgekom in 'n paar briewe in private besit. Naas *zij*, *ze* (meervoud) oorweeg *sulle* (*sully*, *sulluij*, ens.). *Se* gewoonlik enklities: *datse*, *salse*, *binse*, *hebse*.

Sulle ook in datief en akkusatief maar by voorkeur, ook as besitlike vnw., *haarlie* (*haarle*, *haarluij*, ens.). *Hullij* (*hulle*, *hille*, ens.) kom veral na 1810 tot sy reg as persoonlike sowel as besitlike vnw. In die hele tydperk kom *my* en *zy* as pron. possessivum betreklik dikwels om die hoek kyk: *mij vrou*, *mij heer* (naas *menheer*), *meij neus*, *mij contrije*, *zij strooijhuijs*. Die betreklike vnw. is deurgaans *die*. *Wat* is baie seldsaam: *seijn meijt wat nu beij meijn is; alles wat*, *behalwe wat*. Die onsydige pers. en aanwysende vnw. is deur die bank *het* (naas 't): *sooals het behoor*, *het scheel*, *eer wijt wist*.

Vir die mees kenmerkende eienskap van Afrikaans, die normalisasie van die werkwoord, vorm die briewe 'n belangryke bron. Die verlies en verwarring van die uitgange by die werkwoord kan mens bestudeer in talryke gevalle. Die ablaut sit meestal nog vas en word soms gekombineer met 'n swak uitgang. Sterk imperfecta uit die Hollandse volkstaal word nog gebruik: *vrieg*, *hong*, *gong*, *kost*, ook hiperkorrekte vorme soos *gaanen*, *staanen*, *doenen*, *sienen*, *seijnen* (zijn), ook in die teenwoordige deelwoord: *gaannende*, *doeninde*, *seijnnende*. By die hulpwerkwoorde *zijn* en *hebben* heers natuurlik die grootste verwarring en vind daar 'n geweldige worsteling plaas tussen die verskillende vorme, maar die uniforme *is* en *het* kom reeds vorentoe. Naas *het* kom die enklitiese '*t* voor, maar *heet* het ek maar eenmaal ontmoet. Die infinitief *zyn* staan naas *weesen*. *Hebbe* ook by die eerste pers. Voorbeelde is legio. Ek sal 'n aantal gee:

> ‘ik komt, kreij ik; heij reij; wij woen, wij ken, wij kunt, wij kom; sulle geef, sulle versoek, sulle seg, sulle mag, sullen beken, de kinder slaap, mense reijt, sulle begin, mijn kinders lijd, sulle seij, suijluij verkis, sulle agt, sulle bring, sulle krijgt, paarden vrekt, die mense leg, de bossemans loert, haar schape drink, sulle so loop en kwaat doet, de paardedieve die de paarde soo in de velt vang en mede weg reijd, sille van maagerheijt blijf leggen, haar naaste buere die sij het woon vier ure te Paart van haar, ik heeft haarle gevraagt waar dat sulle heengaat sulle seij dat sulle rondloop om rengen en kraalen te soeken, de jongens steel, die mense die van verre kom, de bossiesmans roof en steelt, sulle haarle tuijne niet bevogtige ken, als hille sal beginnen dan sal kees sille de weet doen’.
> ‘Te vermoor, te minteneer, sal onderhou, ik hem niet ken kommeder, ik niet alle schriften ken les, ik konde-oplaaij, heij heeft vergange iaar mijn gesaij soo schoon laat verniel, af te maak, uijt te trek, mij osse heeft geweij,

> hij verseg mij te betaal, wij hep laat roep, te commandeer om klippe te reij, om de weg te maakt, om selfs te verschijn, om te beskerm.'
> Wij kwam, wij kon, namse, gaf sulle, hulle sat, hulle wierd, gong sulle, sou sulluij, see sijluij, sulle hat, hulle was, sij (mv.) sag, de hottentots liep, de duijtse moes, hulle wou hulle niet laat vange, mensen die met haarlie wagens er stond en er niet door kost heefte er klippe en bosse en gedraagt.'
> 'Die mense getrok ben, gekook, verspoel, gekom, gereysen, gewast, gehelp, verkog, geschoot, genoom, aangetrof, geswam, gevogt, gebrog, gesprookt.'
> 'Ik en arm mens is, min bin, de vlees bin, wij binnen, ben wij, zij benne, hulle is, sulle bin, se is, seijluij heb geweest, hulle is gewees.'
> 'Heeft ik, hebbe ik, 't ik, Jan het de plaats, hij 't gewoont, hij gedaan 't, die plaats het, heef hij, wij heeft, het wij, se hebt, sulle heb, hulle heeft, se heef sulle niet kenne traperen.'

Dit is nie 'n toevalligheid dat by *sulle* en *hulle* die meeste gedeflekteerde vorme voorkom nie. Dit was vorme wat alleen in die spreektaal tuis behoor het en nie belemmer geword het deur die geykte werkwoordelike vorme van die Hollandse skryftaal nie.

Wat woordgebruik betref, val die totale afwesigheid van *baie* op, oral in plaas daarvan: *veel* en *seer*.[18]

Ek wil hier ook net terloops die aandag vestig op 'n paar bewysplase in die Boerebriewe van die vorm met *oe* van *bossiman*, *bosseman*, *bosman* (by Teenstra, *Bos*(*ch*)*jesmannen*):[19]

> 'Want Jacob - trek maar weg na die roggevelt van weegens dat die *boesemans* zo plaagt' in brief van Hendrik Meyntjes, 11 April 1776 (St.bosch 10-162). - 'dat weij een groote schade van de *boessemans* gehat heeft onder onsse beesten - so danig heeft de *boessemans* meijn vernielt' in brief van 'Miegiel Hattiengh', 26 Jan. 1780. - 'een hottentot van mij van de *boesiemans* vermoort ben' in brief van Theunis Gertze van Aart, Roggevelt, 25 Okt. 1780 (St.bosch, 10-167, f. 38). 'ook hebben de *boesmans* de wagmester triegard een pijl geschoten op sijn borst' in brief van Alewijn Jac. Forster, 31 Julie 1787 (G.R. 10-2, f. 62).

Vir die eerste helfte van die 18de eeu is die briewe en voorbeelde natuurlik minder talryk maar darem aanwesig. So vind ons in 'n brief van 1737: '*weij wil* hoopen' (Crim. Pros. St. 1737, f. 111), en in een van 1739 van Miegiel Janse (C.P.S. 1739, D 1, f. 101): 'als dat ik hem *het* wille slaan - toe *heef weij* hem een snelle loesing gegeven - en hij *het* hem selfs om hals *gebrog*.'

By bowegaande vergelyking moet mens nie uit die oog verloor nie dat ons in die merendeel van die Boerebriewe te doen het met 'n benaderde Nederlands en by Teenstra met 'n benaderde Afrikaans. In beide gevalle is die resultaat 'n hibridiese. Ons moet ook nie vergeet dat Teenstra se dialoog maar bedoel is as 'n staaltjie van die Kaapse Hollands ten behoewe van sy landgenote,[20] in teenstelling met die vermelde geskrifte wat na hom hier te lande gepubliseer is nie. Teenstra

is in hierdie opstel die middelpunt. Ter beligting van die geskiedenis van die ontwikkeling van Afrikaans kry egter 'n vergelyking eers waarde as dit deurlopend geskied van tydperk tot tydperk. As van die verskillende afsonderlike geskrifte of groepe 'n noukeurige taalkundige ontleding en vergelyking gemaak word, en wel op dieselfde degelike wetenskaplike wyse waarop Dr. J. du P. Scholtz dit gedoen het met die brief van Hendrik Bezuidenhout van 1851,[21] dan sal ons gaandeweg soos Dr. Scholtz sê miskien ‘'n taamlik duidelike beeld van die ontwikkeling van Afrikaans kan ontwerp.’

Teenstra laat by. geleentheid van 'n slaweverkoping 'n ou aja ook 'n paar woorde in Afrikaans praat: ‘*ik kan niet meer doen nie ... och seuer waarom gy mij dan koop*. Owerigens staan daar versprei in sy briewe 'n aantal Afrikaanse terme en benamings. 'n Paar daarvan het miskien waarde vir die leksikoloog of etimoloog. In die eerste plek die vorm *narretje*, wat hy waarskynlik van Lichtenstein sowel as die konstatering: ‘eene vrucht die in Japan te huis behoort’, oorgeneem het. Die bewering het my daartoe gelei om die etimon in Japans terug te soek. By navraag het 'n Japanner my aandag gevestig op *naruto* (met klemtoon op die eerste kort vokaal gevolg deur 'n semi-konsonant en 'n dowwe klinker) wat nou *pampelmoes* beteken.[22] Verder *o.. - - - hai.* wat waarskynlik geword het tot die teenswoordige *hokaai=hanou*. Vir *ramkie* gee hy ‘*rokkie* (rabouquin)’. Onder visname noem hy o.a. ‘*vischbaker*, *parlamoenvisschen*, *dageraads*,[23] onder slangname, o.a. *zwartkop*, *hoornsman*, *dasjesadder*. *Moesson* was blykbaar in 1825 hier nog in lewende gebruik: ‘wintertyd (hier wintermousson genaamd)’. Uit markberigte haal hy aan *makouwen*. 'n *Leg* is 1500 tot 2000 gerwe op 'n dorsvloer.

In sy opheldering bespreek hy o.a. verskillende woorde. Die onderskeid wat hy maak tussen *banja* en *braaf* (bra) hou geen steek nie. Hier ook *Seuer*, wat hy in een van sy briewe afkomstig ag van die Frans van die Kaapse Hugenote. *Sieur*, in die Kaapse Stukke afgekort tot *Sr.* was die titel van die notabeles. Slawe het hulle meesters toegespreek met die basterportugese *Sinjoor* en deur kontaminasie met bogenoemde ook met *Sinjeur*, *Sjeur* en *sieur*.[24]

Ek het in 1925 - honderd jaar na die aankoms van Teenstra aan die Kaap - kennis gemaak met sy ‘Reize over de Kaap’ in die Kaapse Openbare Biblioteek. Ek het toe in Die Huis-

genoot van 1 Julie, 1927 die aandag gevestig op sy Afrikaanse Samespraak en die kultuurhistoriese waarde van sy werk en tewens op Swaving se mededelings oor taaltoestande hier te lande in sy ‘Zonderlinge ontmoetingen’, dieselfde jaar uitgegee as Teenstra se reisbeskrywing.[25] Dr. F.C.L. Bosman het ondertussen in Amsterdam ook kennis gemaak met Teenstra en sy dialoog bespreek en afgedruk in sy ‘Drama en Toneel in Suid-Afrika’. (1928.)

Sedertdien is Teenstra ingeburger in die Afrikaanse taal en letterkunde. Dit is behandel in die proefskrifte van Mej. E.J.M. Conradie (1934), Mej. A.J.D. de Villiers (1936) en J. du P. Scholtz (1939), deur Drs. P.J. en G.S. Nienaber in hulle ‘Geskiedenis van die Afrikaanse Letterkunde’. Dr. Scholtz haal hom ook aan in sy werkie oor Plant- en Diername in Afrikaans (1941). Sy dialoog, inleiding en opheldering het nou onlangs weer verskyn met kommentaar in Dr. G.S. Nienaber se ‘Afrikaans tot 1860’. Nou is die kroon op die werk gesit deur die heruitgawe van Teenstra se eerste deel van sy ‘Vruchten’, dank sy die bemoeiings van Dr. F.C.L. Bosman, deur die Van Riebeeck-Vereniging.

J.L.M. FRANKEN.
Stellenbosch,
28 Maart 1943.

Woordelys.

Op versoek van die besorger van hierdie uitgawe, Dr. F.C.L. Bosman, gee ek hier 'n lys van spesifiek Afrikaanse en ook van Nederlandse woorde, wat 'n Suid-Afrikaanse stempel dra of aan die Kaap 'n meer spesiale of gewysigde betekenis erlang het, deur Teenstra in hierdie boekdeel gebesig. Ek neem die boek as geheel en sluit die markberigte, tabelle en die uittreksel uit *The South African Chronicle* in die vyfde brief in.

Soms kom 'n woord in sy taalgebruik ooreen met die Afrikaanse soos *achtermiddag* en die reeds gemelde *bokken* en *kniehal*(*s*)*teren* en miskien *tonteldoos*. Van party woorde het hy seker die plaaslike vorm en uitspraak gehoor maar die Hollandse skryfwyse daarvan gevolg of dit self vernederlands, soos *blaauwe bok*, *gryze bok*, *aardvarken*, *beschjes-was*, *dasjesadder*, *tyger*, *hertebeesten*(*jagt*), *schapensteker*, *beukenboomen* (vgl. Ned. Wdb. III, 92, 115).

Daar was natuurlik ook benamings wat hy op die gehoor af moes opteken. Vandaar die fonetiese skryfwyse van die familienaam *Gildenhuys* (kom reeds voor in 1691) en die grafiese weergawe van Zeekoevlei met *Sikke vlei* en die alternatief *Hijlekraal* by *Uilekraal* met ontronde *ui* en die stembandhoesie (sien Le Roux en Pienaar, *Afrikaanse Fonetiek*, § 521) wat hom die *h* in die pen gee. Ek betwyfel of sy segsman inderdaad *rokkie* vir *ramkie* gesê het. Teenstra het waarskynlik gemeen *rakkie* te hoor en dit ook so geskrywe. *Rokkie* berus dan, nes waarskynlik *kapkool* vir *kopkool*, op 'n lees- of drukfout. (Behalwe die drukfeile wat hy aangee, het daar nog verskeie bly staan.) As voëlnaam gee hy *duiker*, maar as boknaam *duikelaar*. Dit is onwaarskynlik dat laasgenoemde in 1825 naas *duiker* bestaan het. Teenstra skryf *rinkelhals*. Hij gee tewens 'n verklaring van die naam van daardie slang: ‘hebbende een witten kring om den hals’. Ek neem aan dat die naam *rink*(*h*)*als* vir hom genoem is, maar dit het hom toegeklink as *rinkelhals* of hy het dit weer vernederlands (vgl. Ned. Wdb. XIII, 550). By *pleizierlig*, afskeidsgroet kan die *l* berus op assosiasie met die adjectiva op lik, -ierlik, maar moontlik het die Afrikaanse *plesierig*(*e*)*rit* hom in die ore geklink as *plesierlik* of *plesierlig*.

Hy maak twee opmerkings van fonetiese aard. *Botter* vir *boter* herinner hom aan die taal van die Hunsingo- en Fivelingo-kwartierders en hy konstateer dat die Afrikaners ‘overal de zachte *a* hebben’, wat nie baie duidelik is nie. (Vgl. Le Roux en Pienaar, Afrik. Fonetiek, § 215-229.)

Hier volg die lys, waarvan die woorde so veel as moontlik ingedeel is. By sommige word tussen hakies, Teenstra se verklaring of die sin waarin hy die woorde gebruik bygegee. Waar nodig gee ek 'n verwysing na die Leidsche Grootwoordeboek of Van Dale en na Scholtz se *Naamgewing aan Plante en Diere in Afrikaans*. In enkele gevalle voeg ek 'n eie aantekening by:

- bokken, blaauwe bok, bonte bok, duikelaar, grijze bok, reebok(ken) steenbok,
- aardvarken, jakhals, jakhalzen (vossen, hier j. geheeten) Kaapsche ezel (zebra of), miereneter (aardvarken of), tyger, wilde honden (vgl. Scholtz, bl. 12), wilde kat, wolf, wolven (hyenaas hier w. genoemd. Vgl. Scholtz, bl. 12).
- aasvogels (‘of adelaars’, vgl. Scholtz, bl. 55), duiker, faizanten (vgl. Scholtz, bl. 11), kuikendieven (valken, hier k. genoemd), paauwen; makouwen, markouwen;
- bergadder, dasjesadder (vgl. Scholtz, bl. 82), hoornsman (‘met horentjes’, Gordonverzameling: ‘Hoornsman of horenslang’), koperkapel, nachtadder, pofadder, rinkelhals, schapenstekers, zwartkop, zwarte slang,

- dageraads, drilvisch (niet eetbaar), elft, galjoenvisch, harders, hottentotsvisch, hottentotten, jacobpeber (vgl. Scholtz, bl. 7), kabeljaauw, klipvisch, klipvisschen, marsbankers, parlamoenvisschen, rog, roman(s), sardyn,

snoek, spiering, steenbrazems, stokvisch (waarsk. vertaling v. Bast-port. *pees paau*, port. *peixe páo*, nes mal. *ikan kajoe*), stompneuzen (roode en witte), tong, vischbakers, zeekat,

- aap (die aap, m.v.), bokken (bv. kudden van schapen en b.), ruinpaard (vgl. Ned. Wdb. XIII, 1743), vark (die vark, m.v.),
- boschjes (struiken van kleine heester-gewassen, door kreupelhout en boschjes); buchu, bucho; bamboes, fluitjesriet, spaansch riet, kruidje roer mij niet (een zekere plant hier k. genoemd), kweek; rijgras, raaigras; suikerboschjes, sumak (ook het taaiboschje geheeten), taaiboschje, turksche vijgen, was-bes-boompje, zeebamboes, zuur gras, zevenjaarsbloem,
- beukenboomen, keurboomen, spekboomen, zilverboom(en),
- geelhout, ijzerhout, stinkhout,
- limoenboomen, mispelboomen,
- Bengaalsche tarwe (tarwe wordt hier koren genoemd), kalabassen, kapkool (kopkool?), linzen (een soort van platte gele erwten), melies (- in West-Indië maïs).
- patattes; pompoen(en), pampoenen;
- blaauwe druiven, groene druiven; hanepoot, hanepootendruiven; kristaldruiven, muskadeldruiven (witte), steendruiven,
- narretjes, lemmetjes; watermeloenen, waterlimoenen; zoete limoenen, zure limoenen,
- haarwortels (‘in Junij wordt de wijngaard gesnoeid, en van de h. gezuiverd’, h. is die wortels wat uitloop van nuwe op ou stokke geënt. Vgl. Ned. Wdb. V, 1461).
- doordrift (*drif*, nie Afrik. *deurdrif* nie), druipkelder(s), fontein (ontspringt eene fontein), hoek (aan drie zyden - ingesloten), klipgronden, klipsteen (de grijze k.), klipsteenen (over losse klip- en keisteenen, hier beide klipsteenen genoemd); kloof, kloven; bergkloof, kloofweg, kransen, klipkransen, buitenberg (welks pad weder vol losse klippen ligt), poort, ruggens (groene hoogten, hier r. genoemd, wier kruinen meestal bolrond zijn), vlei (door vlei verstaat men hier een moerassige laagte met water), landen (tuinen, landen), boschjes- of schapenlanden, zoete landen, zure landen, zuur (waardoor het land zuur wordt), mierenhoop(en), pad (de weg of het pad zeggen de boeren), plaats (of boerderij. By deze p. behooren over de 2,000 morgens land), boerenplaatsen, veeplaats(en), wynplaats, uitspanplaats, eeuwigdurende erfpachtsplaatsen, leeningsplaatsen, gouvernementsplaatsen, wijnkelder (pakhuis, hetwelk men hier meer wijnkelder dan pakhuis noemt, alhoewel het op den grond gebouwd en geheel geene overeenkomst met een kelder heeft. Vgl. Fr. *cave*, kan ook 'n gebou wees bo die grond.) ringmuur, vloer(en), (een ronde v., op de opene vloeren), kraal, kralen ((1) stallen hier kralen geheeten; (2) k. of schuttingsplaats voor ganzen, eenden en ander gevogelte; (3) in eene opene kraal, in de vuile en natte kralen,),
- drostdy (of het district *Stellenbosch*), adjunct-drostdy (de a.d. *Caledon*), sub-drostdyen, distrikten (8 d. of landdrostdyen), veldkornetschappen, landdrost, heemraden, onderschout, veldcornet(s), fiskaal, kaffer (een policiedienaar hier K. genoemd), kommando (‘een k. ingezetenen’);
- gaanderij (voorhuis of eene g.), voorhuis; combuis, kombuis, kombuizen (twee keukens hier k. genoemd); ponthok, ponthokken (of kleine leemen hutten), trapmolen, tronk (gevangenhuis hier t. geheeten), strandhuis,
- nachtmaaltyd, regentyd, wintermousson (wintertyd hier w. genoemd), Kaapsche wolken, zuidooste winden,

- Overbergsche (dat is beoosten de groote kloof van *Hottentots Holland*, en de hier zijnde streken in den *Franschen hoek*, o. boeren, o. wyn), overberg (o. gelegene landen, ik heb vele o. bezocht), Kafferland,
- bad (‘het bad - aan den *Zwarte Berg*.’ Vgl. duits *bad*, Ned. Wdb. II, 854, 855); badstoof, badstoven (‘gebouw - dat in vier kleine vertrekken verdeeld is, bevindende zich in ieder derzelve eene b. of groeve.’ Vgl. Ned.

Wdb. II, 860), stoof (het bad of de stoof is een groote ronde kuip, in een klein hutje gemaakt), benedenbad, bovenbad (ook het oude bad gen.), bovenbadwater, slavenbad,
- In plaasname: dam, kop, wolfsgat, wolfshuis, palmiet,
- atjar (sommige noemen het Azia-zuur, Lichtenstein), beschjes-was, biltong, buchu-brandewijn, beestenleer (b. of wel runderleer) beesten-, bokken-, ossen-, schaaps-, tyger-, voeringsvellen, binnenvet, staartvet (van schaap), botter, broeken (de twee achterste paarden hebben zoogen. b. aan om den wagen in het neerryden der bergen te kunnen ophouden. Vgl. Ned. Wdb. III, 1472), dasjesmest, endjes (slaan met e.), kabelgaren, zeilgaren, kafferkoralen, kafzakken (vgl. Ned. Wdb. VII, 864), kar (een kar met vier paarden bespannen afgehuurd, toen ik weder op de kar zat), kerrisoep, kirri (wandelstok hier k. genoemd) klep (by 'n meulsloot) kooi (maakte ik myne kooi in den wagen op), kooigoed - ‘op mijn kooigoed liggen konde’, kros (schaapsvellenmantels, welke de Hottentotten *kros* noemen), ossenriem, ossenwagen, pluishoeden, (rem)ketting, remschoen(en), rokkie (rabouquin), sambok, stelletje (‘koffertje hier s. genoemd.’ Van Dale - stilletje, een klein draagbaar gemak), stokken (wynstokken), tonteldoos, veldkombers (of eene kafferdeken, dat is een deken van met vuisten gewrevene, en op die wijze bereide schapenvellen), veldschoenen, bamboesstokken, zeekoetanden; zopie, zoopie; zuur limoensap,
- Constantia (roode en witte), Frontignac, Pontac, steenwyn.
- Afrikaansche (het A. schaap, A. zendelingshuis), Zuid-Afrikaansche (Z-A. voorgebergte, Ned. Z-A. volkplanting), Afrikanen ((1) Afr. de eene geel de andere pikzwart van kleur zijnde - (2) Afrikanen, afstammelingen der Europeanen! - ziet op uwe slaven met meer medelijden neder!), Afrikaners (Inboorlingen zich Afr. noemende uit Europesche volkeren afstammende, doch hier geboren zijnde - Doordien ik op zekeren avond de Engelsche natie zoo dapper, tegen de beschuldigingen der Afrikaners, omtrent hunne zeden en gewoonten verdedigd had - Wanneer men zich als Hollander bekend maakt, kan men duidelijk de trekken van vreugde en vergenoegdheid in het wezen van de onbekende Afrikaners bespeuren), bastaard Hottentot, boer (of kolonist), boeren (de b. of kolonisten), Briquas; Bosjesmannen of Saabs, Boschjesmannen; Damras, Damros; Namaquas (Kleine en Groote), Europeanen (Daarbij schijnt de kinderziekte onder de zwarten en kleurlingen - meer slagtoffers te maken - dan wel onder de Europeanen), Hollandsche (Ik zeg, in navolging der Kapenaars Hollandsche, niet Nederlandsche), huisboorlingen (Galant en Abel beide h. van de ouders van hunne meesters), Kaapsche ((1) K. wyn, K. reizigers. (2) K. hospitalen, K. regtsgeleerden). Kapenaars (1) inwoners v. Kaapstad, (2) Kaapkoloniers), Jan Compnij (den ouden J.C. zoo zeggen de overbergsche boeren, als zij van den gouden tyd der Oostindische Kompagnie spreken); jonge (misschien 60 jaren oud, alhoewel hy hier nog, even als alle andere slaven, *jonge* genoemd werd - onze *oude jonge* ...), jongen, jongens, slavenjongen; Prys-slaven, settlers (zijnde arme aangevoerde Engelschen en Ierlanders), Vaderlanders (de slaven zeggen niet zelden, als zij Hollanders zien: ‘daar gaan Vaderlanders heen’), Vaderlandsch(e) (V. koe, spaansche of V. ras, V. zopie).
- Afkom (uitklim), alte (de vrouwen rookten uit een zeer kort pijpje - hetwelk maar alte danig lekker is), baas (mijn baas, sloeg baas hem), banja; bog, bogt; bottel, braaf (adverb. ook in bet. v. goed, ‘het zal niet braaf gaan nie’), kêrel, kuijeren (het k.), haar-weg, hotweg, (Ned. Wdb. V, 1427, VI, 1132, Mansvelt, Idioticon, bl. 55), jufvrouw (mijne j., haren meester en hare j.), memme (De oude vrouw

was zijne grootmoeder - noemende hij haar nog *memme*, vgl. Mansvelt, bl. 103), nonja (jufvrouwen hier Nonja's genoemd, ‘hier voorzeker uit Indië overgewaaid’), nonna, leg (dit maakt een' zoogen. *leg* uit), loop!, O!! ... haai!, trek! trek!, pleizierlig, ('is in het overbergsch de algemeene afscheidsgroet - ‘veel pleizier of goede reis’

by Mansvelt, bl. 127 ‘plesierig.’) rollen (‘wy moeten eens laten rollen’), seuer, sies!,
- stuiwer, dubbeltje, kwartje, schelling, (rijks)daalder, dukaton, legger, aam, kalfaam, mudde, morgen(s).
- barakken (kazerne of barakken), dinner (het d. of middagmaal), jelly (een potje j.), platedwerk, Schotsman (‘een S., Thom’, vgl. Ned. Wdb. XIV, 936.), sopper.
- achtergespan, achterrijder, bokkenjagt, dominé (voorzanger hier d. gen.), weggedrost; gekniehalsterd, gekniehelsterd; hertenbeestenjagt, kanaljes (Er moeten van deze k. opgezocht worden), kas (‘in kas van eigene armoede.’ In Afrik. nog ‘in kas van sake’), korensnyden (het k.), lazarusziekte, schrampschoot, volk (het volk kost kreeg, mijn volk, het volk wel werd behandeld), zeer (een z.), zeren (toen de z. bijkans genezen waren.).

Hier volg ten slotte 'n paar ou bewysplase van enkele woorde uit die Kaapse Stukke by wyse van 'n historiese illustrasie en agtergrond:

‘Kraayen en *aasvogels*’ (Verkl. Swel. 1789-'91, 10.3.'91); ‘eenige *wilde catten* te doen opvangen’ (Uitg. Br. 1682-'84, p. 1013); ‘agter een troep *hartebeesten* te jagen’ (Attest. Swell. 1746-58, No. 37); ‘Leeuwen, Renosters, *gestreepte woudesels*’ (Uitg. Br. 1679-'81, p. 830) ‘aan d' overzeijde dier valleijtje staande *Taaijbosch*’ (Crim. Regtsrolle 1760, p. 47); ‘een soort van boomen alhier *speeckboomen* genaamt’ (Uitg. Br. 1679-'81, p. 128); *Palmiet* (Scholtz, p. 25): ‘begevende - hem daarop in de *wilde palmiet* - om sich daarin te verbergen’ - ‘met *wilde palmiet* gesustenteert’ (Sent. 1652-'97, Nos. 180 ⇐p; 183); ‘om in de palmiet naar den hottentot kaffer te soeken (Sent. 1750-55, No. 23); “de beste hier te lande *steendruyven* genaemt” (Uitg. Br. 1679-'81, p. 614); “allerleij slag van *druijven*, soo *witte* als *blauwe*” (Uitg. Br. 1685-'87, p. 635); “den 's Comp. *jong* Tallone” (Crim. Pros. St. 1751, f. 146); “dat se de *jong* Galant maar betrecken en van de *klipkrans* stooten moesten” (Crim. Pros. St. 1759, f. 192); “het past uw niet mij soo te stooten, en ik ben geen *jong*” (Sent. 1755-'60, No. 20); “jouw swarte *canailje*, wie wil met jouw te samen gaan” (Sent. 1736-'43, No. 64); “ha jou *canalje* soubat gil nu.” (Sent. 1755-'60, No. 22); “Potten *atchiar*, of tamarinde” (Byl. 1716-'17, f. 149); “Laat de *Nonje* met vreede in haar werk” (Sent. 1714-'16, No. 6); “en ook heb ik al twee à drie jaaren alhier gewerkt en sie niet dat de baas meerder *jongens*, en *nonje* een meijd voor mijn koopt” (C.P.S. 1739, Dl, f. 311); “gij bent immers geen klijn kint meer maar een groote *nonje*” (C.P.S. 1743, f. 273) “Mijn Marietje heb ik laten doopen - en ik houde haar so goed als de beste *Nonje* van de Caap” (Div. Pros. St. 1755-'65). Vir betekenisontwikkeling van *tronk* (blok tot gevangehuis, sien Hesseling, Afrik. p. 88) vgl.: “weeder in de *tronk* geslooten, de handen op de rug gebonden alsoo in de *tronk* laten sitten” (C.P.S. 1698); “Caabwaerts in den *tronk* te brengen” (C.P.S. 1760, p. 166). *Bottel* (vgl. Bosman, Ontstaan van Afrik., p. 73, Ned. Wdb., III, 736): “een bottelje rode wijn” (Sent. 1652-'97, No. 210); eenige *botteljes* wijn - een kan en een *botteilje*’ (ibid. 262); ‘enige *bouteilles* met wijn opgevult’ (Uitg. Br. 1679-'81, p. 741); ‘een kan en een *boutelje* met wijn’ (C.P.S. 1694); ‘aght *boddeltjes* - 2 kleine *bouteiljetjes* (Inv. 1699-1705, No. 2 ⇐p; 4); ‘1 partij leedige *boddels* (Inv. Weesk. 1752-'58). ‘Uijt de *combuijs* in 't *voorhuijs* is gekomen (Ink. Br. Weesk. 1729-'59, 6 Sept. 1741); ‘droncken sijnde op sijn *koij* heeft vinden leggen’ (C.P.S. 1685, f. 55); ‘een kadel met *cooijgoet*’ (1705); ‘meede genomen twee brooden en haar *kooijgoed*’ (Sent. 1717-'25, No. 24); ‘wat oude lapen om tot *veltschoene* te gebruijcken (in brief v.J. Oberholster, 25 Sept. 1715, Ink. Br. Weesk. 1714-'21) ‘Fournath ter dier tijd heeft aangehad een lange waakrok, een gestreept baatje, een paar witte wollen kousen en *veldschoenen* (C.P.S. 1747, f. 197); ‘een coopere *Tonteldoos*’ (Attest. Swell.

1746-'58, No. 72); ‘als een drosser aan een *remketting* is vastgeslooten’ (Attest. Swell. 1746-'58, No. 76); ‘slaande hem met een *kirij* of stok’ (C.P.S. 1707); ‘een

geschilde *kirrij* sonder knots' (Att. Swell. 1746-'58, No. 72); '*keij* of *klipsteenen*' (Sent. 1652-'97, No. 219); 'een *klipsteen*, die van de grond opraapte' (Sent. 1755-'60); 'een cragtigh *commando* (1715); 'door 't schieten van een *commando Europeaanen*' (Sent. 1726-'25, No. 28) 'aan de soogenaamde Potteberg op *commando* waren geweest' - 'met de commando sijn mede geweest' (Attest. Swell. 1746-'58, Nos. 80 ⇦p; '35); 'maar mijn baas sijn schonmoeder is opgekoomen, om aan 't *Nagtmaal* te gaan' (Sent. 1750-'55, N: 26); 'een der paarden, dat *gekniehaltert* was' (C.P.S. 1757, f. 89); 'zijnde een bles merrij, dat *gekniehaltert* was' (C.P.S. 1759, f. 123); 'en afgerede bin tot in de *vlij*' (J.P. Le Grancie in Verkl. Swell. 1789-'91, 10 Maart, '91).

J.L.M. FRANKEN.
Stellenbosch.
27 April 1943.

Eindnoten:

1 *Swaving's Zonderlinge Ontmoetingen na zijne vlugt uit Delft*, Dordrecht, 1830.
2 Ook by Ten Rhijne, Hesse, Tappens en Van Overbeke. By Teenstra: 'De klanken (nl. suigklanke), die zij (ook in het gebroken Hollandsch) tusschen de woorden voegen'.
3 Lichtenstein, *Reisen*, II, 114; I, 149. Vgl. nog I, 214. Ons besit briewe van bogenoemde S. de Beer.
4 Dr. W. Blommaert het op hierdie passasie in die Joernaal van Van Rheede die aandag gevestig in 'n artikel in *Die Huisgenoot* van Sept. 1921. Van Rheede sou m.i. seker die invloed van die slawe se krom-hollands ingesluit het, as hy nader op daardie taalkundige waarneming sou ingegaan het. Die passasie kom na 'n beskrywing van 'n dans van die Hottentotte. Die verband het hom alleen aan hulle laat dink.
5 Sien G.S. Nienaber: *Afrikaans tot* 1860*; Klaas Waarzegger se Zamenspraak en Briewe uit* 1861*; Die Afrikaanse Geskrifte van Samuel Zwaartman*.
6 Ons sou iets oor die Kaapse Hollands by De Jong verwag het.
7 In woordgebruik staan Afrikaans vir 'n beduidende deel op Saksiese en Saksies-Friese standpunt. Ek het dit o.a. probeer om aan te toon in 'n onuitgegewe proefskrif van 1912, oor die oorsprong van Afrikaans. *Bos*(sie) is m.i. in hierdie opsig ook 'n belangryke woord. Ander woorde wat Teenstra in sy briewe gebruik en wat meer bepaald in die Saksiese streke tuishoor is *kniehalsteren*, kniehalter en *spannen*, span van die agterpote van die koei by die melk met die *spantou*.
8 In Mnl. ook *home* en deur verkortende werking van die volgende nasaal ook *hom* (vgl. comen, commen; brudegome, brudegomme). Sien Verdam III, 419, Franck, Mnl. Grammatik, p. 57. *Home* o.a. by Maerlant, *hom* in 'Seven Vroeden'.
9 Sien Schuchardt, *Kreol. St.*, IX, p. 226-228. 'n Voorbeeld in die Kaapse Stukke: *ne misti dali pro mi*, moenie vir my slaan nie. (*Crim. Pros. St.*, 1765, vgl. *Huisgen.* 18 Julie, 1930, bl. 67) 'Wat hoef-je voor ons te schiete (*Crim. Pros. St.* 1721 'soo geeft het voor mij'. (*Crim. Pros. St.* 1699). Dr. J.J. le Roux, *Oor die Afrik. Sintaksis*, p. 140-143.
10 Vgl. Verdam, *Mnl. Wdb.* I, 377.
11 Sien Molema, *Wdb. der Gron. Volkstaal*, bl. 197; *Ned. Wdb.*, VII, 2494, 'uit de ket zijn.' Vgl. G.S. Nienaber, *Afrikaans tot* 1860, bl. 4, noot by ket: 'Lees: *ketting*'.
12 Franken, *Duminy-Dagboeke*, V.R.V., deel 19, bls. 65-110.
13 Vgl. Franken, *Aantekeninge oor die Taal van Wikar se Joernaal* in Deel 15, V.R.V., bls. 239-275.
14 Sien *Tydskrif vir Wetenskap en Kuns*, VI, bl. 199.
15 Franken, *Jean Prieur du Plessis*, Die Huisgenoot, 26 Julie 1929, bl. 27; 4 Okt., 1929, bl. 41 en 43.
16 Franken, *Bydrae tot die Afrik. Kultuur- en Taalgeskiedenis*, *Van der Heiden en die swart slaaf*, Tydskrif vir W. en K., VI (1928), bls. 148-157, 195-201.
17 Vgl. Franken, *Hendrik Bibault*, *of die Opkoms van 'n Volk*, Die Huisgenoot, 21 Sept. 1928.
18 Vgl. *Kaapsche Geschillen*, III, p. 230 in stuk gedateer 30 Des. 1780 'zulk vuil kooren ... dat is seer, of soo het door sommigen alhier uitgedrukt, banje vuil ...' By Teenstra *banja*.

19 Vgl. Franken, *Boesman*, Tydskrif vir W. en K., XVI, bls. 77-88. *Boesiemans*, *Boessemans*, *boesmans* naas *bossiemans*, *bossemans*, *bosman*, bewys afdoende dat Afrik. *Boesman*, nie *boesman*, 'bietebauw' (Kiliaan) is nie, maar dat die *oe* ontstaan het uit Duitse *u* vir *ŏ*.

20 Om hierdie rede, sê Dr. J. du P. Scholtz, het hy die samesprakie van Teenstra buite behandeling gelaat in sy proefskrif: *Die Afrikaner en sy Taal*, sien bl. 209.

21 Dr. J. du P. Scholtz, '*n Afrikaanse Brief van* 1851, Die Huisgenoot, 13, 20, and 27 Junie 1941 Ons hoop dat ook die M.A. skripsie van J. Smuts oor die werkwoord by Louis Trichardt, wat hy vermeld en prys, uitgegee sal word.

22 Vgl. Lichtenstein, *Reisen*, I, 91, noot 'Mandarinen-Aepfel am Cap *Narretjes* genannt ... Sie soll in Japan einheimisch und von dort hierher gebracht worden sein.' By Le Vaillant (1781) *Narretyes* in holl. vertaling: *Naretjes*. By De Jong (I, bl. 153, 15 Des. 1792) narretje of 'mandarijn-appel'. By De Mist: 'naartjes of mandaryntjes' Godée-Molsb. Reizen in Z.A., II, 175. By Satow en Ishabashi Masakata, *An English-Japanese Dict. of the Spoken Language* (Yokohama, 1904) 'naruto', grapefruit, 'mikan', tangerine. Vgl. die afwisseling in betekenis (lemoen, citroen, pampelmoes, lemmetjie) by benamings afgelei van Arab. leimūn. Vandaar in Afrikaans, waarsk. onder invloed van Maleis-Portugees *limaang dossie*, soetlemoen; *limaang ajidoe*, suurlemoen; sien Schuchardt, *Kreol. St.* IX, p. 123. Vgl. Boshoff, *Volk en Taal van S.A.*, bl. 367.

23 Vir die afleiding van *dageraad*, sien Franken, *Die Huisgenoot*, 7 Nov. 1930, bl. 65. Vgl. Scholtz, *Naamgewing aan Plante en Diere in Afrikaans*, bl. 6.

24 Sien Franken, '*n Bydrae tot* '*n Afrikaanse Wdb.*, Die Huisg., 9 Jan. 1931.

25 Vir lewensbesonderhede oor Swaving sien Elis. Conradie, *Hollandse Schrywers uit Suid-Afrika*, bls. 266-272.

Lys van kaarte en afbeeldings.

Kaarte.

		TEENOOR
1.	Kaart van Reise en Uitstappies van Teenstra, 1825	TITELPLAAT
2.	Plattegrond van Kaapstad, 1827	bladsy 177

Plate.

1.	*Gesig op Kaapstad van Blaauwberg, ±1824	62
2.	Menagerie en Tuin van C.M. Villet, Groenpunt (*vide* p. 80)	63
3.	Buiteverblyf van Goewerneur op Nuweland, 1825 (*vide* p. 79 en 285)	78
4.	*De Papenboom*, Woning van D.G. van Reenen, Nuweland (*vide* p. 79)	79
5.	Die Franschhoekse Pas, komende van Franschhoek, toegeskryf aan J. Walker, ±1832 (*vide* p. 165)	79

* Die afbeeldings met 'n ster aangedui is uit wat ek, gerieflikheidshalwe, wil noem die Hiddingh-Tekenboek, omdat vooraan, op die titelblad, staan ‘S.C. Hiddingh, Mey 1825’. Hierdie Hiddingh is die grootmoeder van wyle dr. F. Purcell van *Bergvliet*, Plumstead, en die boek is nou in besit van sy weduwee, Wynberg. Volgens familie-oorlewering was mev. Hiddingh die tekenares, maar dit kannie juis wees nie. In die S.A. Openbare Biblioteek, Kaapstad, is daar twee gravures, wat beskou word as die oudste twee steendrukke in Suid-Afrika gemaak, en albei is gemaak na twee van die tekeninge in hierdie boek. Tog heet dit op die gravures ‘J.F. Comfield, Delin., R. Middleton, Lithog.’. Dus moet J.F. Comfield die kunstenaar gewees het, wat verder bevestig word deur die feit dat een van die tekeninge 'n voorstelling van Port Elizabeth uit 1823 is, vanwaar Comfield volgens mededeling van kapt. M. Green, prentkenner van Kaapstad, na Kaapstad gekom het. Daarenteen is mev. Hiddingh, sover vasgestel kan word, nooit in Port Elizabeth gewees nie.
Dis ook opvallend dat mev. Hiddingh 'n Hollandssprekende, haar eienaarskap in Hollands aandui, terwyl die onderskrifte by al die tekenings (10 stuks) in Engels is. Hierdie tekenboek is m.i. die oorspronklike sketsboek van Comfield wat in die besit van die Hiddingh-familie gekom het, nes die twee gravures in die Openbare Biblioteek ook uit die skenking van wyle dr. W. Hiddingh was.
Volgens kapt. Green was Comfield oorspronklik een van die Britse nedersetters van 1820 wat ongeveer 1824 na Kaapstad gekom het. In die *A.C.C.* van 1826 is sy aanduiding ‘English School, 16 Burg-street’. R.T. Middleton is ‘Grammar School, 178, Lange-street’. Later van tyd het albei besighede in Kaapstad gehad.

6.	Gesig op Waal- en Burgstraat, toegeskryf aan J. Walker, ±1832 (*vide* p. 82)	82
7.	Wa en Perde uit Album, toegeskryf aan J. Walker, ±1832 (*vide* p. 88)	83
8.	Die Kasteel, Kaapstad, 1832 (*vide* p. 179)	180
9.	Ingang van die *Losie de Goede Hoop*, Kaapstad (*vide* p. 184)	180
10.	*Die Ned. Gereformeerde Kerk, Kaapstad, 1824 (*vide* p. 181)	181
11.	*Die Ou Stadhuis, Groentemarkplein,	186

* Die afbeeldings met 'n ster aangedui is uit wat ek, gerieflikheidshalwe, wil noem die Hiddingh-Tekenboek, omdat vooraan, op die titelblad, staan ‘S.C. Hiddingh, Mey 1825’. Hierdie Hiddingh is die grootmoeder van wyle dr. F. Purcell van *Bergvliet*, Plumstead, en die boek is nou in besit van sy weduwee, Wynberg. Volgens familie-oorlewering was mev. Hiddingh die tekenares, maar dit kannie juis wees nie. In die S.A. Openbare Biblioteek, Kaapstad, is daar twee gravures, wat beskou word as die oudste twee steendrukke in Suid-Afrika gemaak, en albei is gemaak na twee van die tekeninge in hierdie boek. Tog heet dit op die gravures ‘J.F. Comfield, Delin., R. Middleton, Lithog.’. Dus moet J.F. Comfield die kunstenaar gewees het, wat verder bevestig word deur die feit dat een van die tekeninge 'n voorstelling van Port Elizabeth uit 1823 is, vanwaar Comfield volgens mededeling van kapt. M. Green, prentkenner van Kaapstad, na Kaapstad gekom het. Daarenteen is mev. Hiddingh, sover vasgestel kan word, nooit in Port Elizabeth gewees nie.
Dis ook opvallend dat mev. Hiddingh 'n Hollandssprekende, haar eienaarskap in Hollands aandui, terwyl die onderskrifte by al die tekenings (10 stuks) in Engels is. Hierdie tekenboek is m.i. die oorspronklike sketsboek van Comfield wat in die besit van die Hiddingh-familie gekom het, nes die twee gravures in die Openbare Biblioteek ook uit die skenking van wyle dr. W. Hiddingh was.
Volgens kapt. Green was Comfield oorspronklik een van die Britse nedersetters van 1820 wat ongeveer 1824 na Kaapstad gekom het. In die *A.C.C.* van 1826 is sy aanduiding ‘English School, 16 Burg-street’. R.T. Middleton is ‘Grammar School, 178, Lange-street’. Later van tyd het albei besighede in Kaapstad gehad.

* Die afbeeldings met 'n ster aangedui is uit wat ek, gerieflikheidshalwe, wil noem die Hiddingh-Tekenboek, omdat vooraan, op die titelblad, staan ‘S.C. Hiddingh, Mey 1825’. Hierdie Hiddingh is die grootmoeder van wyle dr. F. Purcell van *Bergvliet*, Plumstead, en die boek is nou in besit van sy weduwee, Wynberg. Volgens familie-oorlewering was mev. Hiddingh die tekenares, maar dit kannie juis wees nie. In die S.A. Openbare Biblioteek, Kaapstad, is daar twee gravures, wat beskou word as die oudste twee steendrukke in Suid-Afrika gemaak, en albei is gemaak na twee van die tekeninge in hierdie boek. Tog heet dit op die gravures ‘J.F. Comfield, Delin., R. Middleton, Lithog.’. Dus moet J.F. Comfield die kunstenaar gewees het, wat verder bevestig word deur die feit dat een van die tekeninge 'n voorstelling van Port Elizabeth uit 1823 is, vanwaar Comfield volgens mededeling van kapt. M. Green, prentkenner van Kaapstad, na Kaapstad gekom het. Daarenteen is mev. Hiddingh, sover vasgestel kan word, nooit in Port Elizabeth gewees nie.
Dis ook opvallend dat mev. Hiddingh 'n Hollandssprekende, haar eienaarskap in Hollands aandui, terwyl die onderskrifte by al die tekenings (10 stuks) in Engels is. Hierdie tekenboek is m.i. die oorspronklike sketsboek van Comfield wat in die besit van die Hiddingh-familie gekom het, nes die twee gravures in die Openbare Biblioteek ook uit die skenking van wyle dr. W. Hiddingh was.
Volgens kapt. Green was Comfield oorspronklik een van die Britse nedersetters van 1820 wat ongeveer 1824 na Kaapstad gekom het. In die *A.C.C.* van 1826 is sy aanduiding ‘English School, 16 Burg-street’. R.T. Middleton is ‘Grammar School, 178, Lange-street’. Later van tyd het albei besighede in Kaapstad gehad.

	Kaapstad, ± 1825 (*vide* p. 186)	
12.	Die Tronk en Doeanekantoor, Strandstraat, Kaapstad, 1832 (*vide* p. 188)	186
13.	Die Hoofkaserne ('Main Barracks'), Kaapstad, 1832 (*vide* p. 188)	187
14.	*Die Beurs, Paradeplein, Kaapstad, ±1825 (*vide* p. 189)	187

* Die afbeeldings met 'n ster aangedui is uit wat ek, gerieflikheidshalwe, wil noem die Hiddingh-Tekenboek, omdat vooraan, op die titelblad, staan 'S.C. Hiddingh, Mey 1825'. Hierdie Hiddingh is die grootmoeder van wyle dr. F. Purcell van *Bergvliet*, Plumstead, en die boek is nou in besit van sy weduwee, Wynberg. Volgens familie-oorlewering was mev. Hiddingh die tekenares, maar dit kannie juis wees nie. In die S.A. Openbare Biblioteek, Kaapstad, is daar twee gravures, wat beskou word as die oudste twee steendrukke in Suid-Afrika gemaak, en albei is gemaak na twee van die tekeninge in hierdie boek. Tog heet dit op die gravures 'J.F. Comfield, Delin., R. Middleton, Lithog.'. Dus moet J.F. Comfield die kunstenaar gewees het, wat verder bevestig word deur die feit dat een van die tekeninge 'n voorstelling van Port Elizabeth uit 1823 is, vanwaar Comfield volgens mededeling van kapt. M. Green, prentkenner van Kaapstad, na Kaapstad gekom het. Daarenteen is mev. Hiddingh, sover vasgestel kan word, nooit in Port Elizabeth gewees nie.
Dis ook opvallend dat mev. Hiddingh 'n Hollandssprekende, haar eienaarskap in Hollands aandui, terwyl die onderskrifte by al die tekenings (10 stuks) in Engels is. Hierdie tekenboek is m.i. die oorspronklike sketsboek van Comfield wat in die besit van die Hiddingh-familie gekom het, nes die twee gravures in die Openbare Biblioteek ook uit die skenking van wyle dr. W. Hiddingh was.
Volgens kapt. Green was Comfield oorspronklik een van die Britse nedersetters van 1820 wat ongeveer 1824 na Kaapstad gekom het. In die *A.C.C.* van 1826 is sy aanduiding 'English School, 16 Burg-street'. R.T. Middleton is 'Grammar School, 178, Lange-street'. Later van tyd het albei besighede in Kaapstad gehad.

Lys van afkortings.

Afr.	=	Afrikaans.
Eng.	=	Engels.
Fig.	=	Figuurlik.
Lett.	=	Letterlik.
Ned.	=	Nederlands.
V.R.V.	=	Van Riebeeck-Vereniging.

Boeke.

1. *A.C.C.* = *African Court Calendar and Directory*, Cape Town, 1807-1826.
2. *Alm.* = *South African Almanac and Directory*, 1827 e.v. (of 1836 e.v., *Cape of Good Hope Almanac and Directory*, met ook ander kleinere variasies in naamgewing), Cape Town.
3. Botha = C. Graham Botha, *Place Names in the Cape District*, Cape Town, 1917.
4. *D. and T.*, I = F.C.L. Bosman, *Drama en Toneel in Suid-Afrika*, Deel I, Amsterdam, 1928.
5. G.M. = E.C. Godée Molsbergen, *Reizen in Zuid-Afrika in de Hollandse Tyd*, 4 delen, 's Gravenhage, 1916-1932.
6. *Gesl. Reg.* = C.C. de Villiers, *Geslacht-Register der oude Kaapsche Familiën*, Kaapstad, 1893-1894.
7. Moorrees = A. Moorrees, *Die Nederduitse Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika*, 1652-1873, Kaapstad, 1937.
8. Morrisou = W.R. Morrison, *South Africa through the Centuries*. Told in a series of 1,100 Photographs by Arthur Elliott. Cape Town, 1930.
9. Mossop = E.C. Mossop, *Old Cape Highways*, Cape Town, 1927.
10. *Ned.Z.A.T.* = *Nederduitsch Zuid-Afrikaansch Tijdschrift*, Kaapstad, 1824-1843.
11. *T.O.* = P.W. Laidler, *A Tavern of the Ocean*, Cape Town, 1926.
12. Theal = G.M. Theal, *History of South Africa*, 1486-1884, 7 Vols., London, 1888-1919.
13. V.D. = Van Dale, *Groot Woordenboek der Nederlandsche Taal*, 5de Dr., 1914.

14. *Year Book* = *South and East African Year Book and Guide*. For the Union-Castle Mail Steamship Co., Ltd., London. Annually since 1894.

[Nederlandse tekst]

Voorberigh.

Ziet daar dan het eerste deel van de Vruchten mijner werkzaamheden, gedurende mijne reize, over de Kaap de Goede Hoop, naar Java, en terug, over St. Helena, naar de Nederlanden. *Hoe deze vruchten bevallen zullen, hangt zoo wel van den goeden smaak der lezers, als van mij zelven af. Dan dat deze reis meer bijval bij den min belezenen middelstand, dan bij de groote en geleerde wereld zal vinden, gevoelt niemand beter, dan hij, die het waagt, dezelve het publiek aan te bieden; en het was ook niet, dan op herhaald aanzoek van vrienden en kennissen, meerendeels tot eerstgenoemden stand behoorende, dat ik, schoon aarzelende, tot de uitgaaf dezer reis overging. Heb ik in het oog van sommigen, die enkel eene al te groote nieuwsgierigheid trachten te bevredigen, dit te gewillig op mij genomen, dat zij dan, ter verschooning van het gebrekkige, mijn woord van eer tot waarborg nemen, dat ik overal met de meeste onpartijdigheid getracht heb de waarheid duidelijk en rondborstig voor te dragen. Het is echter ook waarheid, gelijk reeds in het berigt van inteekening gezegd is, dat mijne reis kort en, om van alles eene voldoende kennis van zaken te bekomen, te kort geweest is; doch dezelve is tevens geheel aan de beschouwing en navorsching van al het merkwaardige toegewijd geweest; terwijl ik vermeen, dat de bronnen, waaruit ik geput heb, het werk belangrijk zullen maken, welke ik, om getrouw aan mijne grondbeginselen te zijn, voor zoo ver de kieschheid zulks gedoogde, meerendeels met noten aangewezen heb. Dat ik daar, waar ik van niet door mij bezochte plaatsen schrijf, meer beknopt ben, ligt in den aard der zaak opgesloten; terwijl ik in dat geval, gelijk uit het werk zelf blijken zal, naar mijne manier van zien, de beste schrijvers gevolgd ben*.

Hoe deze vruchten dan beoordeeld zullen worden, moet de tijd leeren; ik onderwerp dezelve gaarne aan het bescheiden oordeel van deskundigen; echter bedenke men, door en voor wien (*hoofdzakelijk boeren*) *dezelve aangeboden worden*.

Het plan is wel eerst geweest, om hierbij eene schets van het leven van Napoleon Buonaparte te voegen, dan daar dit de uitgebreidheid zoo zeer zoude doen toenemen, dat het werk,

in plaats van twee, vier à vijf deelen zoude moeten bevatten; en niets minder ten doel hebbende, dan op die wijze de H.H. Inteekenaren te misleiden, zoo heb ik hiervan afgezien, oordeelende, dat het beter is, dezelve vervolgens, bij eene hernieuwde inteekening, als een afzonderlijk stuk uit te geven, wordende tot de inteekening (*nu de Lezers den schrijver nader hebben leeren kennen*) *bij den uitgever dezes gelegenheid gegeven. Vooral kwam mij dit aannemelijk voor, omdat het handschrift voor eene zoo geduchte verkorting, dat het geheel in twee deelen zoude kunnen worden besloten, niet vatbaar was, aangezien men door eene dergelijke beknoptheid in droog- en eentoonigheid* (*Monotonie*) *zoude moeten vervallen, en alles dan het voorkomen van eene kronijk zoude verkrijgen, welke manier, zoo als van optellende Genealogien en Kronologien, alles behalve eene aangename lektuur is*.

Verder dient de lezer in acht te nemen, dat de hierin voorkomende mijlen van 15 *in een' graad zijn, gelijk staande aan* 20 *uren. O.L. is Ooster en W.L. Wester lengte, gelijk N.B. en Z.B. Noorder en Zuider breedte is*.

Wij hebben de lengten tot 180° *Oost en even zoo vele graden Westelijke lengte van de Middaglijn over* Greenwich *bepaald; en tot gemak voor den Lezer, wegens de lengten van andere plaatsen, bij dezen of genen schrijver opgegeven, dient de navolgende opgaaf:*

De Meridiaan van Greenwich *heeft dus, naar onze aangenomene Middaglijn, geene lengte*.

Van deze Middaglijn ligt

Parijs(*) 2° 20′ 15″ O. *op* 48° 50′ 14″ *Noorder breedte*.

Vlissingen 3° 34′ 42″ O. *op* 51° 26′ 42″ *Noorder breedte*.

Antwerpen 4° 23′ 55″ O. *op* 51° 13′ 16″ *Noorder breedte*.

Amsterdam 5° 9′ 53″ O.(†) *op* 52° 22′ 5″ *Noorder breedte of* 21° 49′ 53″ *Oost van de* Piek van Teneriffe.

Arion (*provincie* Groningen) 6° 27′ 0″ O. *op* 53° 30′ 0″ *Noorder breedte*.

St. Petersburg 30° 18′ 0″ O. *op* 55° 96′ 0″ *Noorder breedte*.

Madrid (*groote plaats*) 3° 42′ 30″ W. *op* 40° 24′ 57″ *Noorder breedte*.

Lissabon (*observatorium*) 9° 8′ 30″ W. *op* 38° 42′ 40″ *Noorder breedte*.

Kadix (*observatorium*) 6° 17′ 15″ W. *op* 36° 32′ 0″ *Noorder breedte*.

(*) *Alm. Ned. Marine*, 1824, bladz. 116.
(†) *De Westertoren, volgens Kraijenhoff*.

Ferro (*de oostpunt*) 17° 48′ 0″ W. *op* 27° 47′ 20″ *Noorder breedte*.

De Piek 16° 40′ 0″ W. *op* 28° 18′ 0″ *Noorder breedte*.

Zoodat Ferro 1° 8′ *Wester lengte van den Meridiaan van de* Piek *ligt*.

Wij Nederlanders namen eertijds veelal onzen eersten Meridiaan over de Piek van Teneriffe, *of over* Amsterdam, *en vroeger over* Ferro; *de Engelschen rekenen hunne lengten van* Greenwich *en wel van het zoo beroemde daar zijnde observatorium; de Spanjaarden trekken hunne eerste Middaglijn over* Kadix; *de Franschen over* Parijs; *de Russen over* St. Petersburg; *de Portugezen over* Lissabon; *de Amerikanen over* Ferro, *en wij meerendeels over* Greenwich, *aangezien de Engelsche zeekaarten, die naar den Meridiaan van* Greenwich *vervaardigd zijn, de meeste der andere natiën in veelheid en naauwkeurigheid overtreffen; echler zijn die der Spanjaarden de zuiverste en fraaiste, welke ik immer gezien heb. Dan het zoo scheeprijk Engeland, dat zoo vele overzeesche bezittingen heeft, hernieuwt deszelfs kaarten zeer dikwerf met bestendige verbetering, waarom men, over het algemeen beschouwd, die voor de verkieslijkste houden kan; hetwelk mij dan ook aangespoord heeft, om de hier in voorkomende lengten naar* Greenwich *te bepalen, vooral doordien onze zeevarenden ook veelal op de kaarten en werken van Arrowsmith en Horsburgh te zeil gaan*.

Ik vlei mij dan, dat deze vruchten door naauwkeurigheid en verscheidenheid den leeslust zullen gaande houden; de Romeinen zeiden immers reeds: varietas delectat; *en ik voeg er bij: al is er ook opgewarmde kost* (crambe recocta) *onder, wanneer dezelve slechts wel bereid en op zijn' tijd voorgedragen wordt*.

M.D. TEENSTRA.
BAFLO,
Februarij 1828.

Eerste brief.

Aan boord in het Nieuwe Diep, 9 *Januarij* 1825.

Beloften maken schuld! maar nu begin ik het gewigt mijner gedane belofte eerst in te zien; want om een doorloopend verslag van hetgene mij alle dagen ontmoet naar vereisch te geven - dit is gemakkelijker beloofd, dan vervuld. Hoor, vriend! dit zij u vooraf gezegd: gij moet u niet voorstellen, dat gij mijne gedachten altijd even geregeld in de brieven, die ik u schrijf, gerangschikt zult vinden; ook wil ik u niet beloven, dat de eene brief niet veel grooter wordt, dan de andere, dit moet gij zoo nemen, als het valt. Even zoo min kan ik altijd eene juiste verdeeling houden van hetgene ik u schrijf; want ik beschrijf de voorwerpen mijner beschouwing zoo als ik het eene voor, en het andere na ontmoet, - men zegt wel: zoo als het volk uit de kerk komt.

Somtijds zult gij mijne brieven meer, somtijds minder opgeruimd vinden, en wanneer ik dezen brief niet klaar had, om er slechts een' kop en staart aan te voegen, zoudt gij in denzelven een zonderling zamenmengsel van verschillende gedachten vinden: want het is hier thans zoo druk en woelig aan boord, aangezien wij uit het *Nieuwe Diep* halen, om op *Texels* reede te ankeren, dat eene Synagoge, waarin de Joden dienst doen, er eene eenzaamheid bij is. Tusschendeks roept de eene aan den hofmeester om een mes, - die aan J a n , des hofmeesters maat, om hem een handje te helpen, - ginds schreeuwt er een der passagiers aan den timmerman, om hem klampen en klossen voor zijne kisten en koffers te slaan, opdat hem de boedel op de reede niet door elkander stommele, - die is aan het stouwen en sjouwen, om meer ruimte in zijne hut te bekomen en het een en ander met een touw vast te sjorren; hier wordt gezongen, ginds gevloekt, daar gezondheid en goede reis gedronken, terwijl er op het dek een wedloop schijnt te worden gehouden. Dat trapt, en zingt den ganschen tijd door; kijk, daar loopen zij over het eenige patentglas, waardoor ik licht in mijne cel krijg. - Hei! van het glas af! - Daar ligt waarlijk eene rol touw, of een zwabber op....

Zacht, daar komt mijn reis- en hutgenoot aanstommelen; die morrelt, dat men boven geene plaats heeft, of men wordt verjaagd. Nu, wij zullen die luim ontwijken; het is hier toch een blind alarm, waar bij hooren en zien vergaan zouden. - Als wij onder zeil zijn, zal ik sluiten, en u dezen met den loods, die denzelven op het postkantoor bezorgen kan, doen geworden. - Waar is mijn hoed? - Hier niet. - Ligt hij daar niet achter de koffer? - Waar? - Sta eens even op! - Och! wat wilt gij? - Naar boven! - Mijn Hemel! daar loopen de matrozen iemand tegen het lijf. - En hier is het duister. - Ja, het is een berooide boel. - Kom, laat ons hier liever eene kaars opsteken. - Midden op den dag? - Ja, het schijnt ook, dat er regen komt. Hofmeester! spoel dat glas eens! - Drink smakelijk! ik ga op het dek. - Onder zulk een korrelig gesprek verliet ik straks mijnen reisgenoot, die, met het hoofd in de hand, en den mond in het glas, hier eenige zuchten loosde, dat het schip er van begon te rijzen. Dan nu ter zaak!

Zondag, den 21 Nov. 1824, bragt ik in stilte bij mijne vrouw en vier kinderen (het jongste slechts 7 weken oud zijnde) door, om eenige voorbereidselen tot de op den volgenden dag bepaalde afreis te maken; en het was Maandag, den 22, dat ik des morgens te 8 uren den *Huize Arion*(*) verliet, en met een onbeschrijfelijk gevoel gade en kroost, huis en have vaarwel zeide. - Nadat mijne beide naaste buren mij in *Groningen* gebragt hadden, vond ik aldaar een groot gedeelte mijner familie en goede vrienden, van dewelken ik des avonds, onder een vriendschappelijk *soupé*, de hartelijkste gelukwenschen ontving; het was reeds laat in den nacht, toen wij ons ter rust begaven. - Den volgenden dag zouden er eenige kleinigheden aangekocht en gepakt worden; maar het scheen, alsof ik niet tot de zaak komen konde; eene wonderlijke gewaarwording maakte mij hiertoe ten eenenmale ongeschikt, zoodat het in dezen goed is, om te doen, gelijk sommige reizigers: '*vroeg zadelen en laat rijden*;' dan kan men een gaatje in de gordels winnen.

Woensdag, den 24, vertrok ik des achtermiddags te 3 uren met de schuit naar *Stroobos*, en stapte aldaar onze Provincie uit, hetwelk men bij zulk eene gelegenheid zeer wel opmerkt, en voer met den Binnen-Lemmersman (een beurt-[1] en vracht-

(*) *Arion*, groote Boerderij, zijnde nieuws gekultiveerd land, en eene nieuwe behuizing op den in 1811 binnengedijkten Noordpolder aan de Wadden, Prov. Groningen.

schip) naar de *Lemm ėr* . Slechter veer,[2] dan dit binnenveer, zal men gewisselijk als passagier zelden ontmoeten; men heeft zich gemeenlijk over schip en schipper evenzeer te beklagen; terwijl de kromme rug, (want men zit er allerellendigst,) de koude voeten, de spuwpotten en dronkene varensgezellen, of Munsterlanders[3] met geurigen tabak het geheele gezelschap bovendien zeer uit het humeur brengen, daar men niet zelden hier het grootste kontrast van menschen ontmoet, zoodat de schipper waarlijk geen huis met zijne onvergenoegde passagiers weet te houden. Één' raad moet ik u toch hier geven, dien ik bij ondervinding mede deelen kan. Spreek achter bij het roer over geene machinerij, verlichting, opvoeding, beschaving, enz.; want hier zoude uw beitel op een leelijk stuk oud roest stooten; en wilt gij u door dreigende vuisten niet in het gevaar stellen en het gezigt door geene tabaksputters, om mij op zijn binnen-beurtmans uit te drukken, doen bezwalken, zoo onthoudt u vooral, om geene *Stoomboot* te noemen; - in 's Hemels naam, mijn vriend! zwijg hierover, opdat men u niet beschuldige, dat gij Fransch gezind zijt! want, ofschoon de Amerikanen hen dit vuurtje gestookt hebben, gij krijgt, al waart gij ook in de 19de eeuw geboren, toch den naam van *Patriot* van 1787.[4] Allerhande fraaijigheden worden u toegevoegd: b.v. dat dezulken, die met het inenten en deze laatste helsche uitvinding zoo veel ophebben, een' vloek over ons land halen. Kijk, vriend! waag er liever uwen rug aan, al wordt hij ook zoo krom als een hoepel, en zet u, als eene pop in eene Neurenburger kraam,[5] stil in een hoekje neder. Naderhand zullen wij voor zes guldens het *vooronder* afhuren; dat is met 2 à 3 man ook de geheele wereld niet, en dan kan men zoo wat soort bij soort in een afgezonderd gezelschap den tijd genoegelijk slijten, dien men thans met verdriet doorbrengt. - Nu, nadat wij 24 uren met tegenwind, en veelvuldige regenbuijen, gevaren hadden, (er waren ook, die hun geld met het trekken in de lijn vervoeren,) kwamen wij des avonds van Donderdag, den 25, op de *Lemmer*. Harde buijen en tegenwind deden den beurtman besluiten, om met het uitzeilen tot den volgenden morgen te wachten; Vrijdag morgen staken wij dus in zee, en kwamen Zaturdag morgen te 9 uren voor *Amsterdam*. - Hier ontmoette ik eenige reisgenooten, die met hetzelfde schip als ik de reis naar *Batavia* zouden aannemen, als mede onzen kapitein; dan het maken van nadere kennis met deze heeren stelde ik uit tot aan den

tijd, dat wij te scheep zouden gaan. Eenige Oostvriezen van *Varel*, met welken ik in een en hetzelfde huis gelogeerd was, moesten ook naar de *Helder*, om van daar met het pinkschip[6] *de Welvaart*, kap. C. C o u r t , naar de *Berbice* (eene onzer voormalige West-Indische bezittingen) te vertrekken. Met deze heeren deed ik Zondag, den 28 Nov., een uitstapje over het Y,[7] nadat wij des morgens, onder het gehoor van den Remonstrantschen Predikant M. S t u a r t , eene uitmuntende leerrede gehoord hadden. Eenige onzer Amsterdamsche kennissen verzelden ons op ons togtje naar *Buiksloot*(*), om de groote sluis van het Nieuwe Noord-Hollandsche Kanaal, alhier in 1822 gelegd, eens te bezigtigen, en tevens om een klein uitstapje te doen.

Na eenige dagen in *Amsterdam* te hebben vertoefd, deed de kapitein ons waarschuwen, om ons aan boord te moeten begeven, of aan de *Helder* reisvaardig te houden. Na dan 12 dagen hier te zijn geweest, verliet ik *Amsterdam* op Donderdag, den 9 December; van mijne Groninger reisgenooten, den heer B.B. D o u w e s , deszelfs echtgenoote, en hunne twee kinderen verzeld zijnde. Wegens de veelheid van pakkaadje, besloten wij met den Alkmaarder beurtman te vertrekken. Des morgens te 9 uren waren wij reeds onder zeil, en, ofschoon de wind tegen was, laveerden wij spoedig het Y over en kwamen de sluis van *Nauerna* (onder *Assendelft* behoorende) binnen, en nu bevonden wij ons tusschen Noord-Hollands groene dreven. Alhoewel laag en waterachtig, scheen het land hier zeer grasrijk te zijn. Het eerste dorp, 't welk wij nu langs zeilden, was *Krommenie;* bekend door de vele netten- en kabelgaren-fabrijken, als mede door de zeilreederijen, hier rolreederijen geheeten. Van hier slingerde de vaart, door waterplassen en lage landen, in het Nieuwe Kanaal, totdat wij langs hetzelve op de hoogte van *Akkersloot* kwamen. Hier wees onze schipper ons ter linkerzijde eenige boomen, ten noorden van eene kleine buurt, onder *Akkersloot* behoorende, alwaar in 1822 en 1823 de keet[8] van den aannemer H e i j s k e s gestaan had, welke voor dezelve door het werkvolk op den 27

(*) *Buiksloot* ligt aan de overzijde van het Y aan den Waterlandschen dijk en het Nieuwe Kanaal; het is een niet groot, meerendeels in eene streek op een' dijk gebouwd dorp, welks huizen veelal groene houten bovengevels of drie kanten hebben. Alle 2 uren vaart de Buiksloter beurtman van *Buiksloot* op *Amsterdam* vice versa. - *Buiksloot* wordt veel door de Amsterdammers bezocht, om het gewoel der groote wereldstad te ontwijken, en zich in ruimere lucht te vervrolijken.

Mei 1823 vermoord werd. De voornaamste aanleggers werden te dezer plaats slechts gegeeseld. - Een groot uur verder naar het noorden ligt *Alkmaar*, alwaar wij des avonds tegen het donker arriveerden. Langs een naauw, maar zeer zindelijk straatje wandelden wij de stad in en namen aan de noordzijde, in het logement *de Burgt*, aan de *Nieuwe Sloot*, bij de wedw. U k e m a , onzen intrek, waar voor de deur de schuit op het *Nieuwe Diep* afvaart.

Alkmaar heeft mij ongemeen wel bevallen. Het heeft in alle opzigten zeer veel overeenkomst met eene Vriesche stad; de gevels der huizen zijn eveneens met hoeken en witte bergsteen (zerk) opgetrokken; men vindt inwendig de wanden veelal met bonte tegels of esterlingen opgezet; de straten, behalve de Lange of hoofdstraat, zijn veelal naauw, met geele rijpsteentjes[9] gevloerd, en zoo schoon, als men het zich voorstellen kan. Het Nieuwe Kanaal loopt aan de oostzijde om *Alkmaar* heen, en geeft veel levendigheid aan dit bevallig stadje.

Alkmaar was voorheen de hoofdplaats van *Noord-Kennemerland*, en ontving deszelfs naam van de meren, waar tusschen hetzelve gelegen is, en die nu door watermolens veelal in weilanden herschapen zijn; men vindt er 7 poorten, even als te *Groningen*. Hier is ook het hof van D i d e r i k S o n o y (*) in den Spaanschen oorlog Gouverneur van Noord-Holland, die, na zijne gepleegde wreedheden, naar het kasteel *Dijxterhuis* geweken en aldaar in 1597 overleden is, wordende in de kerk van *Pieterburen* begraven. Aan den noorder muur op het koor van deze kerk hangt thans nog deszelfs wapen met die van zijne familie, op een oud zwart bord geschilderd.

Vrijdag, den 10 December, vertrokken wij naar de *Helder* en wel langs het Nieuwe Kanaal, behalve een klein gedeelte, dat wij binnen doorsneden. Aan de noordzijde van *Alkmaar* komt men aan een groote brug, die over het Nieuwe Kanaal ligt. - Na een' geruimen tijd varens, kwamen wij in *de Zijpe*, een' uitgestrekten polder; en daar ik reeds lang vruchteloos op eene gunstige gelegenheid gewacht had, om het vervelend zitten door eene wandeling af te wisselen, deed zich nu dezelve daartoe op, en wel aan de *St. Martensbrug*. Aangezien wij een half uur verder bij de *Schagerbrug* in eene andere schuit moesten overstappen, konde ik, met het oponthoud van over-

(*) Weleer het *Witte zustershof* geheeten; men vindt het aan de Hoendermarkt, zijnde een groot vierkant gebouw.

pakken, deze wandeling gemakkelijk tegen de schuit volhouden. Ik stapte dan aan de *St. Martensbrug* uit, (*St. Martin* was eene, in 't jaar 1288, door *graaf* F l o r i s V gebouwde vesting waarvan deze brug haren naam ontleent), en nu was ik weldra, langs een' zandigen, hoogen, doch waterachtigen weg, bij de *Schagerbrug*. Het dorp *Schagen*, beoosten deze brug, in *Drechterland*, is bekend door het aloud beroemd Adelijk *Huis te Schagen*, alwaar de stichter twee porfiersteenen schoorsteenpilaren deed plaatsen, die hij zelf uit de puinen van het wereldberoemde *Karthago* herwaarts overgebragt had. De eerste merkwaardige gebeurtenis, die op dit kasteel voorviel, was in 't jaar 1477, wanneer A l b r e c h t, zoon des stichters van dit slot, en kleinzoon van A l b r e c h t v a n B e i j e r e n, *Graaf van Holland*, zich om zijne schulden zag vervolgen, (dat moet toen ook al het gevolg van timmeren geweest zijn!) zich in dit kasteel versterkte, en aan niemand gehoor gaf, voor en aleer hij door overmagt van wapenen overmeesterd werd; wordende toen naar *Medenblik* gevoerd, alwaar hij levenslang op het slot gevangen bleef. Maar ook op dit zelfde *Huis te Schagen* was de vervloekte pijnigings kamer, waarin zoo vele ellendigen, onder de regering van den wreeden en ontmenschten Gouverneur van Noord-Holland, D i d e r i k S o n o y, dood gefolterd werden, op eene wijze, die ons bij het lezen daarvan doet sidderen en beven(*).

Bij de *Schagerbrug* stapten wij, wegens het vernaauwen van eene links afdraaijende vaart, in veel kleiner schuitje over, 't welk ons aan *het Zand* bragt. Van hier wandelden wij, om het vervelende overpakken der vrachtgoederen te ontwijken, naar de *Kolksluis;* hier neemt *de Zijpe* een einde, en men gaat in eene grootere schuit over, met welke men nu, zonder het Nieuwe Kanaal weder te verlaten, aan het *Nieuwe Diep* komt. Eertijds, vóór het bestaan van het Nieuwe Noord-Hollandsche Kanaal, moesten de goederen per as[10] van *het Zand* naar de *Helder* worden vervoerd, uit hoofde de vaart hier een einde nam. De *Kolksluis* is ongemeen fraai en kostbaar gebouwd, en om derzelver grootte en de moeijelijkheid van het doorlaten der schuit, vaart de derde schuit, waarin wij nu sedert ons vertrek van *Alkmaar* overgingen, niet van *het Zand*, maar buiten de *Kolksluis* af, zijnde een afstand, dien men te voet

(*) Zie hierover, behalve vele andere Schrijvers, het *Kabinet van Nederlandsche en Kleefsche Oudheden*, door N i d e k en L e L o n g, I D. bl. 118 en volgende; gedrukt te *Amsterdam* bij K r a i j e n s c h o t, 1792.

gaat, en waarbij ook de goederen gekruid worden, van ongeveer 1000 ellen. Voor en aleer wij afvoeren, vernam ik, dat zich in eene der tenten, of keeten, zekere K a r e l B r a n d s bevond, een man, die, toen hij te *Kommerzijl* woonde, veel voor mijn' vader zoo te *Noordpolder*, als op het *Ruigezand*, en later bij mij zelven in putwerk gearbeid had. Dadelijk besloot ik, den man in deze tent te verrassen, staande dezelve op een' korten afstand noord-westwaarts van gezegde *Kolksluis*. Maar eer ik nog aan zijne geringe woning kwam, vond ik den werkzamen man bij het Kanaal met een tiental manschappen bezig, om den uitgespoelden wal des Kanaals weder aan te vullen; - hij, met slechten der aangebragte aarde bezig zijnde, zag bestendig voor zich neer, en voordat hij mij hoorde of zag, stond ik voor hem. Mijne eerste aanspraak was: '*Kerel! wat doet gij daar?*' - In eens sprong hij nu in eene regte rigting op, en riep geheel ontsteld: 'D o u w e ! M a r t e n ! T e e n s t r a ! *mijn God! wat komt mij over?*' Kort was de tijd, en zakelijk ons gesprek, en zijne verwondering, gelijk ook die van vrouw en kinderen, werd niet weinig vergroot, toen zij hoorden, dat ik naar *Oostindië* op reis was. Zij hadden daar ook een' zoon onder dienst, die den rang van Serjant-Majoor bekleedde, en aan wien mij nu eene mondelijke overbrenging van hunnen groet en het berigt van hunne gezondheid verzocht werd. - Spoedig haalde ik de schuit weder in, en nu liep onze vaart door het barre en eenzame *Koegras*(*).

Des avonds te 4 uren kwamen wij aan het *Nieuwe Diep*, hetwelk geheel vol van raschepen[11] lag en welk mastbosch een trotsch gezigt opleverde. Nadat wij onze bij ons hebbende goederen in het nieuwe gekoperde fregatschip,[12] de *Abel Tasman*, hadden overgebragt, begaf ik mij naar het logement *den Burg*, alwaar ik mij bij den Heer S m i t ter rust begaf; dit Logement is later afgebroken en op eene aangewezene plaats herbouwd.

Zoo was het reisje van *Amsterdam* naar de *Helder* te water volbragt, dat gemeenlijk minder kostbaar is, dan met het rijtuig. Echter werden er, in het laatst der regering van

(*) *De Koegrassen* liggen tusschen de *Kolksluis* of *de Zijpe* en de *Helder*, met kort kweldergras begroeid. Het is een laag buitenveld, waarop eenige *Huiders*, vóór de bedijking in 1817, op hoogten woonden, die van de schapenfokkerij en jagt op zeevogels leefden; het is nog bijna geheel onbewoond, en niet geploegd, zullende anders door den ziltigen grond zeer geschikt voor de kultuur van Gerst en Koolzaad zijn, hebbende tevens door het Nieuwe Kanaal eene goede scheepvaart en waterlozing; wilde men slechts slooten en gruppels graven!

S c h i m m e l p e n n i n c k , 800 manschappen van *Amsterdam* te water naar de *Helder* gevoerd, welke het Gouvernement, na verloren proces, 2½ millioen kostten. Men had, namelijk, met het huis van W i l s ⇐p; Comp. te *Amsterdam* een kontrakt aangegaan, om deze kleine expeditie naar *Batavia* voor gezegde som over te voeren; hebbende het Bataafsche Gemeenebest onder S c h i m m e l p e n n i n c k de onvoorzigtigheid gehad van te kontrakteren, dat, wanneer de expeditie belet mogt worden door hinderpalen, die niet aan het huis van W i l s ⇐p; Comp, waren toe te schrijven, gemelde 2½ millioen ten volle moest worden betaald. - Men scheepte de manschappen te *Amsterdam* in, en aan de *Helder* gekomen verklaarden de Fransche militairen, dat de expeditie geen plaats kon hebben. W i l s ⇐p; Comp. deden het Gouvernement een proces aan, wonnen het en ontvingen, onder de regering van L o d e w i j k , de laatste 1,250,000 Holl. guldens voor het overvoeren van deze expeditie van *Amsterdam* naar de *Helder:* zie, dat was de man *f* 3,125; daarvoor konde men die 18 uren toch ook per as reizen.

Zaturdag, den 11, ontvingen wij met den ligter (kaagschip[13] van Amsterdam) het overige gedeelte onzer reisgoederen, alsmede het kooigoed;[14] en na dit ter plaatse te hebben gebragt, was er niets anders te doen, dan op een' gunstigen wind te wachten, en geduld te hebben. Dan, deze Jobs medicijnen begonnen velen spoedig te vervelen; - ook is het *Nieuwe Diep* met de uitmonding tegen het noord-oosten voor het uitzeilen zeer ongunstig gelegen, zoodat de schepen met een' stevigen noord-oostewind niet, dan met gevaar en veel moeite, uit het *Nieuwe Diep* in het *Marsdiep*, hetwelk *Texel* van Hollands vasten wal scheidt, kunnen uithalen.

Gedurende ons verblijf aan de *Helder* was het weer alle dagen even guur; storm en veelvuldige regens wisselden elkander beurtelings af, waardoor de wegen en voetpaden bijna geheel onbruikbaar waren, welk een en ander ons verblijf hier zeer onaangenaam maakte; dan de bestendige briefwisseling tusschen alle passagiers en hunne achtergelatene vrienden maakte het verblijf aan boord nog eenigermate levendig. Wij waren echter alle verlangende, om naar zee te gaan, en het gezegde, dat de vloot koopvaardijschepen den vorigen winter eerst den 14 Januarij in zee was gestoken, was maar in het geheel niet troostelijk. Evenwel liet ik den tijd, dien men hier genoodzaakt was te verbeuzelen, niet geheel werkeloos

voorbij gaan; nu en dan deed ik, als het weer zulks toeliet, eene wandeling, - en zie hier eenige punten van opmerking.

De *Helder* ligt, wat landelijke bekoorlijkheden aanbelangt, in geenen deele in een aangenaam oord. Het uitgestrekte en vlakke veld ten zuiden en zuid-oosten wordt het *Koegras* of *Buitenveld* genaamd, geheel uit weiland bestaande, waarop niets anders, dan slecht kweldergras[15] groeit, meerendeels door schapen geweid wordende, en hetwelk als Domein-goed verpacht wordt. Van de *Helder* naar het *Nieuwe Diep*, dat van dezelve zuid-oostelijk ligt, gaat een breede zeedijk, met een van schil gemaakt voetpad voorzien, hetwelk echter bij sommige gevallen ook voor rijtuigen ontsloten wordt; de noordzijde van dezen dijk is geheel met keisteenen geplaveid, terwijl aan de binnenzijde, onmiddellijk aan deszelfs voet, de zoo diepe als morsige weg tusschen de *Helder* en het *Nieuwe Diep* ligt. De zuidwestzijde van het *Nieuwe Diep* was thans, zoo van partikuliere als van landswege, sterk in aanbouw, zoo van woonhuizen, als van magazijnen, werkplaatsen, enz. De huizen der partikulieren waren echter veelal van hout en zeer onregelmatig gebouwd, uit hoofde hun eene nadere plaats van landswege zoude worden aangewezen, opdat er eene geregelde bouworde van den beginne af bestaan zoude. - Deze afbraak en opbouw is sedert ons vertrek algemeen geschied.

Vrijdag, den 17 December, ondernam ik een uitstapje naar het eiland *Texel*.[16] Na eene loodsschuit voor 2 gulds. tot de overbrengst te hebben aangenomen, bragt de loods mij naar het *Oude Schild*, en daar het een kleine storm uit het zuidwesten woei, waren wij wel is waar spoedig over, maar ook tevens door het stuivend zeewater doornat. De haven van het *Oude Schild*, alwaar wij aankwamen, ligt een weinigje ten oosten van gezegd dorpje; hier lagen eenige kof- en smakschepen, gelijk wij in het *Nieuwe Diep*, op een' oostewind te wachten. Van hier wandelden wij nu naar het *Oude Schild*, alwaar ik in de onmiddellijk aan den dijk staande herberg, het *Wapen van de zeven Provinciën*, mijn' intrek nam. Na hier eenige verversching te hebben genoten, (wie wil ook juist jenever noemen!) wandelde ik, onder geleide van zekeren Z a a d m a n , naar het dorp *den Burgt*, zijnde de hoofdplaats van het Eiland *Texel*, alwaar de vrederegter woonachtig is. Het pad tusschen de twee genoemde dorpen levert eene aangename wandeling op; van het *Oude Schild* komende, gaat men eerst langs een geel steenen voetpad naar het buiten-

plaatsje *Brake-Stein*, thans bewoond wordende door den Heer d e n B e r g e r, hetwelk men links liggen laat; van daar gaat men over eene hooge groene *Wierde* of *Terp*,[17] eene uitmuntende weide opleverende, welke afgedeeld is door kleine van zoden gemaakte dijkjes, tusschen welke paarden en schapen met gespande beenen loopen te weiden. De schapen zijn hier van een klein, maar zeer edel ras, hebbende de fijnste wol van al onze vaderlandsche schapen; terwijl zij door hunne breede bekken en platte kakebeenen juist de geschiktheid hebben, om het gras op deze korte, maar voedzame kwelderweiden kort af te scheren en zich dus het noodige voedsel gemakkelijk te kunnen verschaffen.

Voor en aleer men op dezen groenen heuvel of die wierde gaat, heeft men ter regterzijde 4 à 5 waterpompen, staande aan een klein vaarwatertje, hetwelk naar het *Oude Schild* loopt waaruit men het Texelsche water, om deszelfs duurzaamheid beroemd, voor de schepen in het *Nieuwe Diep* liggende, haalt. Van deze groene hoogte komt men weldra aan het dorp *den Burgt*, nagenoeg ¾ uur van het eerstgemelde dorp gelegen. Hierna wandelden wij dit stille, veel naar een Westvriesch gelijkende dorp eens door, dat echter niets bezienswaardigs oplevert; de vrij groote kerk is uit- en inwendig zindelijk en netjes, echter zonder zoldering of gewelven, ziende men in het eiken spantwerk omhoog. Eenige oude wapenborden, en een weinig beduidend orgeltje zijn deszelfs sieraden. Sommigen stellen, dat deze kerk ten tijde der Romeinen, die ook dit eiland in bezit hadden, een *burg* geweest is, van welke sterkte het dorp deszelfs naam ontleenen zoude. - Van hier keerden wij nu, langs eene andere kromme en sombere straat, naar onze herberg terug, alwaar wij een goed brandend vuur van oud eiken scheepshout vonden, dat ons in het gure, koude weer niet weinig verkwikte. - Deze eilanders zijn veelal vriendelijke en gastvrije menschen, hebbende meerendeels hun bestaan door het loodswezen en eenige veefokkerij. De kaas, die men op dit eiland vervaardigt, is zeer vet, en wordt met versche schapenmest groen gemaakt, waardoor velen, gelijk het ook mij gaat, een' tegenzin in dezelve hebben. - *Texel* komt mij voor eene niet onaangename woonplaats te zijn, vooral voor hen, die van een stil leven, veefokkerij, strandjen en eijer zoeken houden; terwijl ook de duinen zeer rijk aan konijnen zijn. - Na op het *Oude Schild*, dat naast *den Burgt* het voornaamste dorp van dit eiland is, en meerendeels door

loodsen bewoond wordt, te zijn terug gekeerd, bleef ik des nachts in voormeld logement; dan, daar de wind verder naar het noorden liep, vertrokken de Texelsche loodsen in allerijl naar het *Nieuwe Diep;* en het was naauwelijks 2 uren, of ik zat ook reeds in de schuit, komende ik des morgens vóór dag en dauw, met dezen gunstigen wind, aan boord van de *Abel Tasman* terug.

Thans ga ik over, om u iets van *Huisduinen* te zeggen, eene nederige buurtschap met een armoedig kerkje, welke dikwerf door mij bezocht werd. Te regt wordt dit nietig dorpje *Huisduinen* geheeten, wijl het bijna in de duinen als in jagtsneeuw bedolven ligt. - *Huisduinen* maakt met de *Helder* en het *Nieuwe Diep* een Schoutambt uit; het ligt ten zuidwesten een groot kwartier van de *Helder* af. Men kan er van de *Helder* langs drie verschillende wegen heengaan; de zuidelijkste passagie gaat aan die zijde voorbij het fort *Erfprins*, welk pad bij den winter echter zeer morsig en waterachtig is; de tweede weg gaat door gezegd fort, en de derde langs den dijk en de duinen; de twee laatste wegen zijn wegens meerdere afwisseling aangenaam te bewandelen. Het fort *Erfprins* ligt tusschen de *Helder* en *Huisduinen*, iets nader bij het eerste, dan bij het laatstgenoemde dorp gelegen. Deze citadel werd, onder de regering van N a p o l e o n , in het jaar 1811 vervaardigd; in deszelfs hooge wallen bevinden zich twee poorten, die, geheel van hout gemaakt, ongemeen in het verval waren, zoodat men bij het doorwandelen waarlijk voor instorten bevreesd was, wijl het hout ten deele door lekking verrot was, en de poort ongemeen veel doorzakte; dan de portier verhaalde ons, dat het bouwen van twee steenen poorten reeds aanbesteed was geworden. In dit fort bevinden zich eenige kazernen, alsmede een bomvrij kruidmagazijn, welk laatste ongemeen sterk gebouwd is, en thans 2000 tonnen kruid bevatte; en daar dit jaarlijks geroerd, en het zamengepakte in stukken gewreven wordt, moet dit al eene zeer gevaarlijke werkzaamheid zijn. Uit dit fort, ten tijde der Franschen *Las Cazes* genaamd, gaat men over breede vischrijke grachten naar de duinen, van waar men met een paarhonderd passen in *Huisduinen* komt. Een eenvoudig, meerendeels houten kerkje, welks oostzijde met riet of stroo gedekt is, staat aan de oostzijde van de verstrooide en armoedige woningen dezer menschenvrienden, wier zielen adeldom onlangs zoo schoon heeft uitgeblonken, door het redden van een aantal schepelingen in October dezes jaars. De weg

tusschen de huizen bestaat uit los duinzand, zoodat men er over de schoenen doorgaat, misschien ook door de veelvuldige stormen van dit najaar wel erger, dan anders zijnde; men zag althans tegenwoordig, om de hoeken van sommige huizen, geheele duinen als van sneeuw te zamen gedwarreld. De huizen zijn veelal oud en bouwvallig, terwijl eenige verlaten zijn; de muren zijn voor het grootste gedeelte van gele Vriesche steenen opgetrokken, met tegels aan de wanden. - Even ten zuiden of in *Huisduinen* ligt het *Kijkduin*, 't welk zich boven het dagelijksche getij 63 oude Rijnlandsche voeten[18] verheft; - welk een en ander waarlijk bezienswaardig is, wijl *toren* en *fort* beide zeer fraai en kostbaar gebouwd zijn. Vóór de bouwing van gemeld fort was dit duin zeer hoog, wordende er toen steenkolen ten dienste der zeevarenden op hetzelve gebrand; dan de Franschen hebben deszelfs kruin afgenomen, en daarna een' diepen vierkanten kuil of eene kom doen graven, waarin het tegenwoordige fort gemetseld werd, hebbende dus den ouden 24 voeten hoogen steenkool-toren moeten afbreken. De tegenwoordige toren, die midden op het fort staat, is kegelvormig en rond van gedaante, en rust op het middelste gewelf van dit onderaardsche fort (*Souterrain*);[19] zijnde deze langzaam vernaauwende toren geheel van gele steenen opgebouwd en 74 voeten of 21 ellen boven het duin, zoodat de toren, behalve de groote en fraaije lantaarn, 137 voeten of bijna 43 ellen boven de oppervlakte der zee verheven is, wordende door 26 lampen in 2 boven elkander geplaatste cirkels verlicht, brandende deze Argantsche lampen[20] voor parabolike reflectoren, die het licht terug kaatsen. - Het was op den 29 October 1822, dat men deze lampen hier voor het eerst ontstak, kunnende dit belangrijk kunstlicht op zee van deks 5, en uit den mast 7 mijlen ver gezien worden. Onder de cirkels dezer lampen loopen kagchelpijpen, die bij vorst weder gestookt worden, ter voorkoming, dat de olie in dezelve niet stijf worde. Wanneer men zich des avonds, nadat de lampen ontstoken zijn, in de lantaarn bevindt, kan men het sterke licht, dat door de holle verzilverde spiegels terug gekaatst wordt, met moeite aan de oogen verdragen. De toren is door een' zwaren afleider, die over de duinen naar het strand loopt, tegen den bliksem beveiligd. Over een en ander heeft de heer E.W.G. H a c k e t, luitenant ter zee, het toeverzigt, welke ons verhaalde, dat de toren met diens lantaarn, enz. *f* 120,000 gekost had. De lantaarn of koperen koepel is het eerste, wat van dien aard hier

te lande vervaardigd is, zijnde de koepel door 's Rijks geschutgieter, den heer M a r i t z , te '*s Gravenhage*, en de lichtkaatsers door den heer H. d e H e u s , fabrikant te *Amsterdam*, vervaardigd.

Nadat ik met mijnen reis- en hutgenoot, den heer L.W. M o n d t , den toren bezien had, en wij door het op- en afklimmen, zoo van den toren, als door het losse duinzand, eenigzins vermoeid waren, besloten wij, om bij den tapper H e n d r i k K l e i n , voerman te *Huisduinen*, eene kleine versnapering te nemen, waar wij ook onzen getrouwen geleider, den ouden lampopsteker, tevens de schoonvader van R e i n d e r K r u k zijnde, op een glaasje vaderlandschen jenever trakteerden. Kijk, dat moet men er in zulk guur weer ook toch van hebben, en daarbij passen, gelijk gij nader zien zult, zulke natte sleutels in alle sloten. Wij wenschten namelijk, ook het fort te bezigtigen; maar dit konde zonder bewijs van toegang, hetwelk men van den kommandant vragen moest, niet geschieden; er moest dus eene nieuwe poging worden gedaan, en hiertoe was ons dit graantje als openings middel zeer dienstbaar; - niet dat de oude man zijn' pligt verzuimde, neen! maar hij vroeg onze namen, en bepaalde ons, om Maandag (het was nu Zaturdag, den 25 December) terug te komen; en nu had hij werkelijk kaartjes voor ons van den kommandant W o l f f , die op de *Helder* woont, gehaald. Nu moest de portier van het fort *Erfprins* nog worden gehaald: deze oude Duitscher kwam dan ook dadelijk, op het zien van het kaartje van bewijs van toegang, met eene groote lantaarn, en een paar dikke kaarsen, te *Kijkduin*. Wij volgden hem nu naar voornoemden toren: hier opende hij de zwaar geslotene deur, wier dreunend geraas op hare zware hengen iets ontzagverwekkends had, en nu daalden wij 36 Rijnlandsche voeten in een duister onderaardsch gewelf af. Tot op deze diepte afgedaald zijnde, wandelden wij de lange, breede gewelven door, aan wier buitenzijden schietgaten waren, die voor de diepe drooge grachten uitkwamen, welke gaten, tegen het instuiven van het duinzand, veelal met planken digt gespijkerd waren; het was, alsof wij, door het flaauwe kaarslicht verzeld, een uitgebreid spookhol doorkruisten. De buitenmuren van dit *Souterrain* zijn 9, en de binnenmuren 4 voeten dik; in een dezer gewelven bevindt zich een groote regenbak van 104 Rijnlandsche voeten lang, 18 breed en 12 voeten hoog, boven welks ieder einde een mond geplaatst is. Wanneer zich boven

iederen mond van dezen bak iemand plaatst, en men spreekt op de gewone wijze tot elkander, zoo kan men woord voor woord verstaan, wat er gesproken wordt. Het geluid doet hier boven en in een gewelf eene zeer zonderlinge en in kracht toenemende uitwerking. Van deze gewelven gaat men aan de noordzijde onder de brug nog weer 6 voeten lager, door een' gewelfden gang, (dus 42 voeten diep,) onder de gracht door, naar de buiten bedekte wegen; dan hierin lag geweldig veel zand, dat tusschen de reten van de planken voor de schietgaten doorgestoven was. Uit de bedekte wegen, die zich buiten de gracht bevinden, kunnen de belegerden langs de drooge grachten schieten, om het bestormen te beletten; ook de vuurtoren is van schietgaten voorzien, leverende het eene met het andere een schoon geheel op. In de bedekte wegen wees ons de oude portier een klein gaatje aan, door welks opening men op een' grooten afstand heimelijke mijnen (volgens zijn zeggen, bij nacht door beëedigde timmerlieden vervaardigd) konde laten springen, om alzoo den vijand op het onverwachtst in de lucht te laten vliegen. De frissche lucht, en de hier altijd heerschende gezonde droogte doen het verblijf der hierin liggende soldaten minder onaangenaam, en het metselwerk vast en duurzaam zijn; - niettegenstaande wij het na veelvuldige regens en in het natte jaarsaizoen bezochten, was er volstrekt geene vochtigheid in of buiten het *Souterrain* te ontwaren.

Onze gids verhaalde ons, dat een nog levende burger van de *Helder*, C.L....., er 26 dagen, juist onder het torengewelf, op den dood had gevangen gezeten, en wel ten tijde der omwenteling in 1813 en 1814, toen de Franschen er zich in genesteld hadden, gelijk ook in het fort *Erfprins*, hebbende deze sterkten niet vóór den 4 Mei 1814 ontruimd. De heer L. werd beschuldigd, de Fransche deserteurs, door hun den weg te wijzen in het ontvlugten, behulpzaam geweest te zijn, zoodat de spoedige omwenteling hem het leven deed behouden.

Onze Duitsche lantaarndrager vertelde ons, dat dit fort zoo vele zesthalven[21] gekost had, als er steenen aan vermetseld waren, welke laatste men op een getal van 800 millioenen begroot; - welk een licht wist deze oude met zijn kaarslicht over deze onderneming niet te verspreiden!

De kuil, waarin dit kostbaar gebouw gelegen is, werd door 1500 Spanjaarden gegraven; terwijl een en ander in 1812 in den tijd van 9 maanden voltooid werd; behalve de vuurtoren, welke, onder deze regering, in 1822 gebouwd en, alhoewel

minder kostbaar, het nuttigste van deze geheele onderneming is. - Ten tijde der Franschen werd *Kijkduin Moorland* geheeten.

Van den toren terug komende, begaven wij ons naar den braven R e i n d e r K r u k , om hem, en de aan hem vereerde zilveren tabaksdoozen te bezigtigen. K r u k , in welks armoedige hut wij ons nu bevonden, was ruim 30 jaren oud, en de eenige, dien men van de zeven aan strand geslagene sloepelingen in het leven had kunnen terug brengen; - welk tooneel ons zijne zwangere vrouw op eene waarlijk hartroerende wijze wist mede te deelen. - Hierna verlieten wij *Huisduinen* en wandelden zuidwaarts langs het strand, alwaar, op een groot half uur afstands, eene Noordsche brik,[22] in den storm van October jongstleden, aan de duinen geslagen was; na welke wandeling wij naar het *Nieuwe Diep* terug keerden. - Maar thans nog een enkel woordje over het door ons zoo dikwerf bezochte zeevlekje de *Helder* gezegd!

De *Helder* ligt op de noordelijkste punt, terwijl *Huisduinen* en het *Nieuwe Diep*, naar den loop der kust, beide zuidelijker liggen. Hetzelve bestaat meerendeels door den handel in het klein, welke hier door de zeevarenden, vooral in den winter met langdurige tegenwinden, veelvuldig gedreven wordt; voor het overige is dit plaatsje ongemeen ligt, hetwelk door het scheepsvolk, dat hier zoo menigvuldig komt, veroorzaakt wordt. De *Helder* is weinig regelmatiger gebouwd, dan de *Zoltkamp* in de Provincie *Groningen;* daarbij ligt het zeer laag, en is ongemeen morsig, wijl er geene straten zijn, dan die der *Lange Buurt*, voor eenige weken van roode baksteenen gelegd. Men vindt op de *Helder* weinig gelegenheid tot uitspanning; er bevindt zich eene Societeit van Vrijmetselaren, welke alle donderdagen bij M o l e n a a r , in het *Heeren Logement*, vergaderen, en veelal leden zijn van de Loge de *Noordstar*, te *Alkmaar*. Na hier eenige kennis te hebben gemaakt, legde ik bij dezen en genen, gedurende de 26 dagen, dat wij ons in het *Nieuwe Diep* bevonden, nog al eens een bezoek af. Het voornaamste logement van de *Helder* is het *Hôtel Zeeburg;* maar hier is ook alles, gelijk alle behoeften op de geheele *Helder*, peperduur. Z.M. de Koning betaalde (zoo als men mij verhaald heeft) in dit hôtel eens *f* 500 voor een dejeuné; en als men nu in die kamer slaapt, is het morgenkompliment van de Jufvrouw: Heeft Uwe wel gerust? Uwe heeft de eer gehad, om in dezelfde kamer, en op hetzelfde bed, waarop de Koning geslapen heeft, te slapen. Maar, o wee!

als men die eer op rekening krijgt. - Het logement het *Wapen van Haarlem* schijnt minder door het zee-, dan het landvolk bezocht te worden. Rijtuigen spannen hier en in het posthuis de *Roode Leeuw* bij den zomer dikwijls uit. Het logement het *Wapen van Haarlem* staat op eene alleraangenaamste standplaats in den hoek van den dijk, van welks kamers men een ruim gezigt heeft over de zee en de steenglooijingen; waarop de schuimende golven breken. - Men vindt op de *Helder* eene Hervormde, eene R. Katholijke kerk, en eene Mennonieten vermaning, in welke laatste ik den heer H o e k s t r a een paar malen heb hooren prediken; - dan laat ons nu naar het *Nieuwe Diep* en *Willemsoord* ons begeven.

Het *Nieuwe Diep* loopt hoog noord, bijna noordoost, in het *Marsdiep*,, neemt bovenwaarts de rigting naar het zuidwesten, vervolgens naar het zuiden, en eindelijk naar het zuidoosten. De geheele oppervlakte van dit Diep ligt thans met eene groote koopvaardijvloot bedekt, wordende derzelver legplaatsen aldus verdeeld: van het noordeinde af heeft men aan de regter- of westzijde nr. 1 *het Wierhoofd*, nr. 2 *de Ballastkaai*, nr. 3 *Sluis*, nr. 4 *Willemskaai*, nr. 5 *Tweede Sluis*, nr. 6 *de Dokkaai*, en nr. 7 is de overzijde langs den *Steenen Dam*. Op deze onderscheidene legplaatsen lagen thans ruim honderd schepen, waaronder er zich bevonden, die reeds 14 à 15 weken zeilree lagen. Hier bevonden zich:[23]

1 Linieschip, *de Zeeland* (wachtschip).
28 Fregatschepen, waarvan 4 naar *Batavia*, 15 naar *Suriname*, 1 naar de *Berbice*, 1 naar *Demerary*, 1 naar *Georgetown*, 1 naar *Liverpool*, 1 naar *Petersburg*, 1 naar *Charlestown*, 1 naar *Drammen*, 1 naar *Frederikstad* en 1 naar *Turkije*.
12 Pinkschepen.
21 Brikschepen.
18 Kofschepen.
1 Barkschip.
3 Galjassen.
3 Galjootschepen.
2 Smakschepen.
7 Schoeners.
1 Sloep.
1 Hoeker.

98 te zamen, en andere ongenoemden.

Ziedaar bijna de geheele Handels-vloot, sedert een' zoo geruimen tijd hier vereenigd! Weinig voorzeker is het getal dezer schepen, wanneer men hierbij in aanmerking neemt, dat op de *Maas* en *Schelde* weinige schepen voorhanden zijn, en dat onder dit opgegeven getal van die van het *Nieuwe Diep* nog eenige Engelsche en Amerikaansche zijn; dan, duidelijker ziet men den toestand van onzen handel uit de Amsterdamsche Courant, welke bij het einde van 't jaar 1824 opgeeft, dat er van vreemde plaatsen gedurende dat jaar voor die stad gearriveerd zijn 1729 schepen, welk getal voorheen tusschen de 5 en 6 duizend beliep.

De oostzijde van het *Nieuwe Diep* is onbegroeid slijk, waarin men omtrent het jaar 1780, of iets later met den Engelschen Oorlog, een' steenen dam of zoom langs dit Diep heeft doen leggen, waarop thans 15 *Duc d'Alven* geplaatst zijn (palen, om schepen aan vast te leggen). Omtrent den tijd, dat deze dam gelegd werd, was het tegenwoordige *Nieuwe Diep* eene slenk[24] of slijkril, waarin het water der *Koegrassen* zich ten deele ontlastte, loopende het eerst en in de grootste hoeveelheid over het vlakke slijk; toen was deze slenk slechts eene wijkplaats voor visch- en loodsschuiten; maar doordien men door gezegden dam het water in deszelfs loop beperkt, en door den geweldigen stroom diepte veroorzaakt, wordt deze diepte van jaar tot jaar door de geweldige schuring vermeerderd. - Men geeft van het *Nieuwe Diep* twee hoofdgebreken op; het eerste is, dat de schepen met sterke ooste en noordooste winden hetzelve niet kunnen uitzeilen, hetwelk men echter hoopt te kunnen verhelpen, door den zuidwesten wal met een' steenen dam te verlengen; de tweede minder te verhelpene zwarigheid is de ondiepte van den *Drempel*, zijnde eene smalle, vaste, meestal uit schelpzand bestaande bank in het *Schelpegat*, waarover onze linieschepen niet dan met zeer gunstig getij heen varen kunnen.

Aan de west- en zuidwestzijde ligt een breede, maar niet hooge zeedijk, welke op last des Franschen Keizers aangelegd en in 1816 voltooid werd. Dezelve zal bestraat worden, maar is thans zoo diep door paarden en wagens gekloofd, dat men van boord gaande, denzelven met moeite overkomen kan. N a p o l e o n vormde het plan, om hier eene stad aan te leggen, welke reeds afgebakend geweest is, en naar hem zoude genoemd worden; zullende hier tevens een maritiem etablissement van den eersten rang worden opgerigt, hebbende hij de

voormelde forten tot dekking van een en ander reeds doen aanleggen.

Bijlangs den dijk staat eene van eiken hout gemaakte schutting, of een roosterwerk, waardoor eene zeer groote uitgebreidheid gronds omheind wordt, *Willemsoord* genaamd; dit is hetzelfde plein, alwaar de bedoelde stad zoude worden aangelegd. Binnen deze omheining vindt men een *Bassin* of nat dok voor 12 linieschepen, een droog dok (met eene stoommachine), om dezelve te repareren, alsmede groote magazijnen en andere Rijksgebouwen.

Het groote magazijn, bezuiden het natte dok, is zeer kostbaar; maar, door het te laat veranderen van de voorgenomene en grootere bouworde, is het nu een zeer onregelmatig gebouw geworden: zullende dit magazijn dienen tot berging van de tuigaadje der oorlogschepen, zeilen, touwen, rondhouten, enz.

Dan, laat ons thans de stoom- of vuurmachine eens bezigtigen. Deze staat ten westen van eene langwerpige vierkante waterkom, tot welker droogmaking deze vuurmachine opgerigt is. In deze kom worden de grootste Lands schepen uit het natte dok gebragt, en daarna afgeschut en droog gepompt.

In het natte dok lagen thans Z.M. schip van linie de *Wassenaar*, en het nieuws gebouwde fregat de *Bellona*;[25] dit fregat is het eerste geweest, dat van Amsterdam, met 12 paarden bespannen, langs het Nieuwe Noord-Hollandsche Kanaal hier naar toe gebragt werd, voerende 44 stukken geschut. Den 13 December werd hetzelve uit het Y naar binnen geschut, en passeerde dien zelfden dag *Buiksloot*, arriverende den 17 December in gezegd dok, zijnde tusschen de *Schager*- en de *St. Martensbrug* het koopvaardijfregat *Christina Bernhardina*, kapitein Z i j l s t r a , hetwelk van *Batavia* kwam en het eerste schip was, hetwelk dit Kanaal van die zijde doorkwarn, voorbij gevaren. Na ons vertrek is de *Bellona* in dit dok opgetuigd, en heeft, onder kommando van den kapitein ter zee H.M. D i b b e t z , den Kommissaris Generaal D u B u s d e G i s s i g n i e s naar *Batavia* overgebragt. Het natte dok ligt nagenoeg in het midden van het omheinde plein, loopende de langwerpige lengte van dit dok nagenoeg noordoost en zuidwest, aan welks noordwestzijde het drooge dok en de stoommachine gelegen zijn. Het vaarwater, dat het natte dok met het *Nieuwe Kanaal* vereenigt, en door een klein sluisje daarvan afgesloten is, loopt uit het zuidwest einde van gemeld dok; ten zuidoosten loopt uit

hetzelve een breed water naar het *Nieuwe Diep*, met eene groote sluis en brug in voorschreven' dijk, door hetwelk de schepen van de eerste Charter naar binnen gevoerd worden; zijnde, even als het natte dok, 25 à 26 voeten diep.

Het drooge dok loopt met eene vlakke helling van af de stoommachine naar het natte dok, op 26 voeten beneden de wallen, of liever dikke muren, die 2 à 3 voeten hooger, dan het water zijn. Tusschen het drooge en het natte dok ligt een ovaal schip, waarvan ieder einde tusschen 2 sponningen open neerspeelt; de muren loopen, bij den ingang van het drooge dok, van onderen eenigermate naar elkander toe, zoodat men, dit schip ledig pompende, hetzelve uit de gezegde sponningen kan draaijen, om de schepen uit het natte in het drooge dok door te laten. Hierna wordt het weder in de vier sponningen geplaatst, en er door het ingepompte water die zwaarte aan gegeven, dat het in dezelve besloten wordt en tot op den bodem nederzinkt, zijnde dus het drooge van het natte dok waterdigt afgesloten; - hebbende dit, van onderen korter dan van boven, schuttings-schip eene diepte van 26 à 27 voeten.

Het gebouw der stoomwerking, aan het noordwesteinde van het drooge dok, is een fraai vierkant en hoog gebouw, aan welks zuidwestzijde men bezig was met het timmeren van eene scheepssmederij, waar in 36 vuurplaatsen waren. Het geheele gebouw is 450 voeten lang, echter slechts voor zoo verre het metselwerk betreft voltooid. Aan de andere zijde dezer smederij zoude nog eene even groote en op dezelfde wijze ingerigte smederij in het volgende jaar gebouwd worden, en aan de noordoostzijde der stoommachine 2 dito lange gebouwen voor andere werkzaamheden worden ingerigt: zoodat aan iedere zijde van het stoomgebouw 2 zulke lange werkhuizen zullen worden gebouwd.

Prachtig en grootsch doet zich het gebouw, waarin het kleine dok droog gepompt wordt, voor, welk water in eene gracht, die de noordwestzijde van het geheele plein afschut, gesloten wordt. Wanneer men het gebouw binnentreedt, ziet men 9 pompen neerloopen; deze van ijzer gegotene pompen staan met de randen even boven water, hebbende de middelste rij den meesten diameter, zijnde dezelve nagenoeg 1 Nederl. el wijd en 10 ellen lang. De middelste, welke de grootste van allen is, doet in eene minuut 10 slagen, werpende ieder slag 30 okshoofden water op, alhoewel niet meer, dan 6 voeten op- en neerslaande. Het geheele dok wordt gemeenlijk in 4½ uur

ledig gepompt, niettegenstaande men tegen den tijd, dat het dok droog wordt, slechts met 3 groote pompen werkt. De kleppen dezer pompen zijn van gegoten ijzer, wier randen met leder voor het sluiten omgeven zijn. Slechts anderhalve hoed steenkolen wordt tot de geheele droogmaking van het dok verstookt. De groote waterketel, waaruit de stoom komt, staat geheel en al in steen bemetseld, en heeft de gedaante, mits den onderoven er bij genomen, van een' bakkers oven, welks inhoud gelijk staat aan 2000 Amsterdammer emmers à 12 mengelen, waarvan 7½ op eene ton gaan.

Boven in het gebouw bevinden zich de groote zware balansen, welke van eikenhout gemaakt zijn, zijnde de middelste, met zware ijzeren banden verzekerd, nagenoeg 1 Nederl. el hoog, en half zoo breed. Deze balans, die 2 andere balansen en de as in beweging brengt, moet eene ontzettende kracht uitoefenen; evenwel schijnt er eene kleine misrekening over derzelver rustpunt te hebben plaats gevonden, aangezien het eene einde met 3200 ponden lood verzwaard geworden is. Boven deze 3 gezegde balansen, bevinden zich 2 groote ijzeren schijven van plm. 4½ voet in middellijn, om dewelke ontzaggelijke zware ijzeren kettingen loopen, die aan de twee kleinere balansen verbonden zijn, gaande deze opwaarts, als de zware middelste balans naar beneden gaat. Men berekent de kracht van den stoom tegen die van 63 paardenkrachten.

Zie daar, vriend! eene zoo duidelijke als uitvoerige beschrijving dezer geheele machinerie, zoodat ik in geenen deele twijfel, of gij zult, met behulp van L a m m e r t de *Goochelaar*, in staat zijn, om het in het kleine, met de kracht van den stoom van uwen koffijketel, te kunnen namaken. Behalve het beschrevene, bevindt zich op deze omheinde oppervlakte, die nagenoeg 20 bunders groot zijn zal, een net en smaakvol gebouw, dienende tot woningen van directeuren, officieren, enz.

Op het zuideinde van het *Nieuwe Diep* bevindt zich het *Nieuwe Werk*, hetwelk het laatste bebouwde gedeelte is. Hetzelve ligt geheel en al, met een' dijk omgeven, op zich zelven, hebbende eene onregelmatig ronde gedaante, welks midden met kleine bevaarbare wateren doorsneden is, en in dezelve een paar eilandjes vormt; het geheel is ongeveer 5 à 6 bunders groot, en bevat vele landsfabrijken. De groote smederij bevindt zich op een dezer eilandjes, onder directie van den mr. smid E.H. L h o m a n , met 19 gezellen in dezelve werkende, welke fabrijk naar gezegde nieuwe smederijen van

Willemsoord zoude worden overgebragt. Deze vriendelijke L h o m a n deed mijn' reisgenoot D o u w e s en mij het genoegen, van dit *Nieuwe Werk* met ons rond te wandelen, zijnde er van zijne fabrijk reeds eene menigte ankers naar *Willemsoord* vervoerd; evenwel lag er nog eene zoogenaamde *Kat*, (anker met eene hand,) wier grootte mij verbaasde, hebbende het ijzer nagenoeg de dikte van een vierde tons botervat, terwijl de ketting, waaraan deze *Kat* vastlag, tevens naar evenredigheid ongemeen zwaar was. Hier legt men de boeijen buiten het *Nieuwe Diep* aan vast, waar aan men de trossen der schepen bij het uithalen uit het *Nieuwe Diep* vastmaakt. Ook vindt men hier eene kuiperij, een' verwer, schilder, enz.

Dit geheele *Nieuwe Werk* is van water omgeven; aan de westzijde bevindt zich het Nieuwe Kanaal, wordende van de overige zijden door het zeewater bespoeld, behalve de noordzijde en de zuidwestzijde, alwaar het door middel van den zeedijk aan den vasten wal verbonden is; zijnde deze dijk ter wederzijden voor algemeenen toegang gesloten en door schildwachten bewaakt.

Aan de noordoostzijde van dit *Nieuwe Werk* lag in het *Nieuwe Diep* een oud oorlogschip van linie, *Zoutman* genaamd, hetwelk, door ouderdom voor de zee onbruikbaar en geheel masteloos zijnde, door ongeveer 70 huisgezinnen bewoond werd. Ook dit schip werd door ons ter loops bezocht, leidende de vrolijke L h o m a n ons bij al het werkvolk rond, wier vrouwen en kinderen onzen koddigen gids overal verwelkomden. Een linieschip van 74 stukken bevat voorzeker eene ongemeene ruimte; maar wanneer men 70 huisgezinnen in hetzelve plaatst, kunt gij ligtelijk begrijpen, dat ieder slechts een klein hutje bewonen kan. Ik zoude het getal der aan boord spelende kinderen gerustelijk op meer, dan 200 durven begrooten. Wij bevonden ons juist na het middagmaal van ouden jaarsdag (den 31 December) in deze menagerie van redelijke schepselen, zoodat alle potjes en pannetjes over de baan waren, hebbende de meeste huismoeders het weinigje huisraad onder handen, om hetzelve schoon te maken, hetwelk eene zoo algemeene volheid over den vloer gaf, dat men er bijna in vastliep, als eene hen in het garen. Daarbij ontwaarde men in den langen gang, die tusschendeks voorbij deze armoedige hutten liep, eene zoo onzuivere en ongezonde lucht, dat het hier alles behalve een aangenaam verblijf was: zoodat wij dan ook

spoedig besloten, om dezen donkeren gang te verlaten en ons in ruimere lucht te begeven.

Wij kwamen dan tegen den avond aan boord van de *Abel Tasman* terug, alwaar weldra eene algemeene vrolijkheid plaats greep. Men zoude tot na 12 uren bijeen blijven, ten einde niet *jaar uit jaar in te slapen*,[26] alhoewel onze verrigtingen minder goedkeuring verdienden, dan als wij rustig in de kooi gegaan waren, daar het veelvuldige en overmatige wijn drinken, dat bij zulke partijen niet zelden plaats vindt, voor ziel en ligchaam, naam en beurs hoogstens nadeelig zijn; - dan de verveling bragt er het hare aan toe. - Behalve wij, schenen er zich hier meer te vervelen; want Woensdag, den 5 Januarij 1825, zagen wij een' deserteur straffen, dien men aan boord van de *Zeeland* van de ra vallen liet. Verbeeldt u, vriend! iemand in dit jaarsaizoen, met beide beenen over een stuk hout gebonden, tusschen de 60 en 70 voeten hoog van de groote ra te laten glijden - hoe schrikbarend moet zulk eene onderdompeling niet zijn! - en hoe ook om genade gebeden, komt hier het water niet alleen aan, maar wel degelijk over de lippen. De arme matroos werd nu, ofschoon geheel van zich zelven en van alles bewusteloos zijnde, op het dek des schips terug gehaald, en nu bond men hem op een stuk geschut vast, en deed hem door twee kwartiermeesters met een geducht pak slagen in het leven terug roepen, en de broek weer droog maken; - van welke droogmaking zijne plunje meer leed, dan van de voorafgaande wasch.

Tegen den middag van den 5 Januarij liep de wind zoo hoog, dat onze kapitein besloot, om het *Nieuwe Diep* te verlaten en op *Texels* reede te ankeren. Dit geschiedde, alhoewel niet zonder haverij. - Vrijdag begaf ik mij voor de laatstemaal aan wal, om van eenige kennissen afscheid te nemen, waaronder zich ook bevond zeker Groninger heer W.A. P i c c a r d t , hebbende van 1814-1819 als ontvanger der convooijen en licenten te *Niezijl*, kanton *Zuidhorn*, gewoond, zijnde nu hier als visiteur bij het in- en uitklaren der schepen geplaatst. Men vindt hier ook aan de *Helder* de nakomelingen van de aloude en beroemde v a n B r e d e r o 's, die van het bewasschen der schepelingen en van ander gering handwerk leven. Ook dezen hebben dus de spreuk van H e n d r i k v a n B r e d e r o : '*het kan verkeeren*,' bevestigd. - Wij liggen hier op *Texels* reede voor 2 ankers vertuid, dat is: het eene anker is vooruit en het andere is een weinig achter-

waarts gebragt, waardoor men over geen van beide ankers heendrijven kan, en men dus geene zorg voor onklaar anker behoeft te hebben, wijl dat anders door het omzwaaijen van het schip, wanneer men gevaar loopt, dat het kabel- of ankertouw achter de bovenhand van het anker vastsleept, ligtelijk geschieden kan.

Heden morgen, den 9 Januarij, ligtten wij ons anker en loodsten buiten gaats. Van de *Kaap* hoop ik u nader te schrijven. - Vaarwel! - thans is het:

> '*Wij zijn eenmaal in het schuitje*,
> *En het noodlot voert ons meê*.' enz.

Eindnoten:

1 Skip wat op vaste tye vaar. (Vir die meeste Nederlandse woordverklaringe sien V.D.)
2 Veer d.w.s. veerboot. Eng. 'ferry'.
3 Duitse werkers uit Munsterland (Wesfale) wat tydelik in Nederland kom werk.
4 Naam van Fransgesindes gedurende Franse Revolusietyd in Nederland. Bynaam 'kese'. Hul teenstanders was die Oranje- of prinsgesindes.
5 Neurenburg is van oudsher beroemd vir sy speelgoedmakery en kermisse.
6 Oorspronklik 'n soort vissersvaartuig met plat kiel, meestal ronde voorstewe en smaller toelopende agterstewe. Hier 'n grotere skip met drie maste, plat kiel en agterstewe wat uitsteek.
7 Watermonding in die vorm van 'n 'Y' waarop Amsterdam geleë is.
8 Hut, pondok.
9 Baksteentjies.
10 Per voertuig, in teenstelling met per skip (te water).
11 Skepe met seile aan die ra's vas. Eng. 'yardships'.
12 Slanke, snelseilende skip met koperbedekking om bodem. Verhoog snelheid.
13 Bepaalde soort platboomskuit vir binnelandse vaart.
14 Skeepsterm vir beddegoed. Algemene term in Afrikaans.
15 Soort gras wat op brak- of soutgrond groei.
16 Spreek uit 'Tessel'.
17 Heuweltjie.
18 Ook die oorspronklike maat en benaming in Suid-Afrika. Heet nou 'Kaapse' voete in teenstelling met Engelse, wat iets kleiner is. (Vir alle vermelding van mate, gewigte en munte in boek, vgl. Tabel K, p. 274.)
19 Lees 'sousterrain'.
20 Of 'Argandsche'. So genoem na die uitvinder Argand.
21 27½ ct.
22 Soort skerpgeboude skip met twee vierkant getuigde maste.
23 Vir die soorte skepe hier genoem vgl. V.D.
24 Vlakke, modderagtige gat.
25 Blykbaar dieselfde skip waarmee S.K.H. Prins Frederik Willem Hendrik, derde seun van die toenmalige Prins van Oranje (kroonprins), 'n kort besoek aan Kaapstad sou bring in 1838. (*D.* ⇐p; *T.*, I, pp. 265, 339.)
26 Interessante verklaring van die gebruik om oujaarsaand tot 12 uur op te bly.

Tweede brief.

Kaap de Goede Hoop,
12 *Maart* 1825.

Tot hier aan toe hebben wij eene gezegende reis gehad, en dus de grootste helft onzer Indische reis volbragt. Uit mijn' vorigen zult gij gezien hebben, dat wij Zondag, den 9 Januarij, buiten gaats gebragt zijn, en het was gisteren voormiddag te 11 uren van den 11 Maart, dat wij ons anker hier, na eene reis van 61 dagen, in de *Tafelbaai* vallen lieten. - Ik houde mij overtuigd, dat gij reeds lang naar tijding zult hebben verlangd; en het is daarom, dat ik besloot, om u dadelijk na ons arrivement eenen brief van onze aankomst alhier toe te zenden. Dit is ook het belangrijkste, wat ik u in dezen mededeelen kan; maar ik hoop u weldra iets van dit land en deszelfs bewoners te kunnen schrijven: thans zullen wij ons alleen bij het voorgevallene gedurende deze reis van 61 dagen bepalen.

Ons fregat, de *Abel Tasmun*, is een klein, maar snelzeilend scheepje van 165 lasten[1] groot, zijnde van eene vlugge bouworde en, zoo als de zeelieden zeggen, luchtig opgetuigd, met een fraai wit beeld, verbeeldende A b e l T a s m a n [(*)], voor den steven. Hetzelve was in 1822-1824 aan de werf het *Rolpaard*, te *Amsterdam*, gebouwd, kostende de bloote romp *f* 52,000, en met het bekoperen, ankers, rondhouten, masten, raas, boegspriet, enz., zeil en treil te zamen *f* 118,000. Bereken nu, bij de interesten, de mond- en scheepsbehoeften gedurende eene reis van 12 maanden, welken tijd men uit en te huis als voorspoedig beschouwen kan; neem nu hier bij in aanmerking, dat de

Kapitein per maand verdient	*f* 100-"
Eerste Stuurman	*f* 70-"
Tweede dito	*f* 50-"
Derde dito	*f* 30-"
Chirurgijn	*f* 50-"

(*) Het was A b e l T a s m a n , die in 1642 de zuidkusten van Nieuw Holland ontdekte.

Timmerman		*f* 60-"
Timmermans-maat		*f* 20-"
Kok		*f* 40-"
Koks-maat ..		*f* 18-"
Hofmeester ..		*f* 28-"
Hofmeesters-maat		*f* 18-"
Hofmeesters-maats kameraad		*f* 10-"
7 Zware Matrozen	à *f* 20	*f* 140-"
6 Ligte dito	à *f* 18	*f* 108-"
Twee Jongens	à *f* 8	*f* 16-"
Bootsman		*f* 30-"
Bootsmans-maat		*f* 20-"
Pluimgraaf (die de schapen, zwijnen en vogelen voedert)		*f* 12-"
Pluimgraafs-maat		*f* 8-"
Te zamen 31 personen		*f* 828-"

in de maand, en dus in 12 maanden of 1 jaar *f* 9,936.

Behalve deze genoemde personen, bevonden zich een cargadoor, tevens secretaris van den kapitein zijnde, en een stuurmans leerling aan boord.

Boven deze genoemde onkosten, moet men ten minste *f* 1000 voor de *Kaap* aan te doen, en wel *f* 2000 voor de ongelden van *Batavia* rekenen. Men berekende de vrachtloonen van den last, dat is 100 kubieke voeten, - of in gewigt bepaalt men de suiker op 4000 ponden, koffij 3,000 ponden, katoen 2,500 ponden, of 2000 ponden specerijen, - op *f* 152 tot *f* 180. De kapitein T h e u n i s s e n berekende, dat men op eene uit- en te huisreis, voor en aleer men de reis goed noemen konde, *f* 100,000 ruw geld maken moest; - maar niettegenstaande de veelheid der passagiers, van welken hij zeker, den eenen meer, den anderen minder, *f* 800 per hoofd ontvangt, twijfel ik zeer, dat deze som zal worden bereikt. De passagiers, waaronder de Raad van Indië, Mr. H.W. M u n t i n g h e , bedroegen 18 manspersonen, 3 vrouwen en 2 kinderen, alsmede een Nederlandsche en 3 Javaansche bedienden van den genoemden edelen heer M u n t i n g h e . - Dan laat ik u nu onze reis beschrijven.

Zondag, den 9 Januarij, kwam gezegde Raad van Indië met de Texelsche loodsschuit aan boord; terwijl het anker reeds geligt, en alles druk in beweging was, om onder zeil

te komen. Te 10½ uur bliezen de marszeilen reeds vol; maar hoe zal ik u eenig denkbeeld van de drukte maken, hetwelk er aan boord plaats vond? hoe zal ik iemand, die aan het landleven gewoon is, en nimmer een grooter schip, dan een *Veendammer*(*) kofschip gezien heeft, hier met zijne gedachten het gemakkelijkst verplaatsen? - Dan ook voor mij was alles nieuw, en ik zal dus maar van deze en gene werkzaamheden tot betere kennis van zaken zwijgen. Het meest buitengewone verwekt onze eerste aandacht, en daarom luisterde ik ook met eene ongemeene gemoedsstemming naar het kommando van onzen kapitein, alsof ons aller doodvonnis uitgetrompet werd.

T h e u n i s s e n plaatste zich met een groot roephoren voor den kerketrap,[2] willende de loods en hij beide het kommando voeren; dan de kapitein triomfeerde, wijl hij met zijn roephoren den loods overschreeuwde. Dit gaf reeds eenig ongenoegen, waarom het kommando van den kapitein ook op zijn oud Oost-Indievaars in een' zeer ruwen zeemans vorm te voorschijn kwam. Men hoorde, om slechts een flaauw schaduwbeeld van het geheel te geven, niets anders, dan: ‘Smijt mij dien luizebos met zijne roode muts daar eens van de ra! - Wat oud wijf is dat? - Dondert dien vent naar beneden, ik zal hem in zijn' nek trappen. - Past op, stomme donders! - Soldatengoed! - Past op, dat je handiger wordt - vlegels! - Pas op, jij met je lamme pooten - beroerden blik ...! - Vlegels! daar je bent, ik zal je lui in 't oog houden. - In lij, je roer in lij! - Stop! - Vast daar voor! - Haal aan die bras, haal aan! kunje Godv..... niet beter halen? - Haal aan! - Vast die bras! - Vast zoo! vast, doove ezelskoppen! - Vast! - hoor je niet, blik .... goed!’ - enz. - enz. - Onder zulk een doordringend kommando waren wij in minder dan niets, met een' hoogen noordewind, de *Helder* en *Huisduinen* voorbij, en te half twaalf verliet ons, onder een driewerf *Hoera!* der loodsen, (een komt slechts aan boord van het groote schip over, de overigen volgen, of zeilen met de loodsschuit vooruit,) dat door onze schepelingen

(*) In onze *Nationale Vlagkaart*, uitgegeven bij A r b o n ⇦p; K r a p , te *Rotterdam*, is uit de Provincie *Groningen* geene andere, dan eene *Veendammer* nommervlag bekend; - ook zijn alle zeevarenden van de *Pekel-A*, de *Wildervank*, enz. onder den naam van *Veendammers* het best bekend, en in Holland boven alle andere zeevarenden gezocht. In Engeland geeft men aan een' *Veendammer* schipper eens zoo veel, als aan eeu' Engelschman. - Men wil praktische zeelieden, wier moed en trouw beproefd is.

beantwoord werd, de loods; en voor en aleer het middag was, verloren wij *Petten* uit het oog, zijnde een Noord-Hollandsch visschers dorpje, vermaard in 's Lands geschiedenis, doch door de zee grootendeels weggespoeld, hebbende nu reeds de vierde kerk, wier naaldtoren zich boven de duinen verheft. Hetzelve ligt 3½ uur ten zuiden van *Kijkduin* en 1 uur ten noorden van *Kamperduin;* het heeft *Kalandsoog* ten noorden(*), de *Zijpe* ten oosten, en *Kamp* en het zoogenaamde *Hondsbosch* ten zuiden; het is bekend door deszelfs vroegere heeren v a n F o r e e s t .

Vervolgens verloren wij *Kamperduin*, 2 uren ten noorden van *Egmond op Zee*, liggende op 52° 42′ noorder breedte. Toen ik *Kamperduin* zag, sloeg ik mijne oogen regts, en dit ruime pekelveld over ziende, dacht ik: welligt bevinden wij ons nu ter plaatse, alwaar, in den zeeslag van den 11 October 1797, de kogels der Nederlandsche en Engelsche schepen elkander kruisten.[3] - Hierna zagen wij *Egmond op Zee*, 2 uren ten noorden van *Wijkerduin*, met een' stompen vierkanten toren. Dit dorp heeft insgelijks veel door stormen en vloeden geleden; hier staan twee groote zeebakens in de duinen, en men brandt zeevuren op 2 vierkante torens, welke met de duinen 12 Nederlandsche ellen (50 voeten) boven de oppervlakte der zee verheven zijn(†); en eindelijk zagen wij zeer flaauw *Wijkerduin* of *Wijk op Zee*, 2 uren ten zuiden van *Egmond op Zee*, alwaar eene kerk met een' vierkanten toren staat.

Zoodra *Egmond*, het laatste, wat wij van ons Vaderland zagen, in de kimmen verdween, nam de heer M u n t i n g h e den kijker, en zeide deze weinige maar hartroerende woorden: ‘Ik moet mijn Vaderland nog eens voor het laatst aanschouwen;’ - en nu was er buiten boord niets, dan lucht en water te zien. Onze kapitein zette, nadat de wind naar het noordoosten geloopen was, koers naar het westen ten zuiden, loopende

(*) *Kalandsoog* is vooral bekend geworden door de landing der Engelschen, op den 27 Augustus 1799, waar na zich onze vloot, welke onder de *Vlieter* geweken was, onder bevel van den *Schout-bij-nacht* S t o r i j , na het hijschen der Oranje vlag, zonder zich te verdedigen, zeer schandelijk, op den 30 Augustus, aan de Engelschen heeft overgegeven; dan die Engelsche en Russische landingstroepen werden door de Franschen en Bataven, onder den maarschalk B r u n e , bij *Bergen* en *Egmond*, op den 19 September 1799 geslagen, waar bij de eersten 3000 dooden en gekwetsten, 2000 krijgsgevangenen, 25 stukken kanon en 5 vaandelen verloren.

(†) Zie *Almanak ten dienste der Zeelieden*, 1825, blz. 179.

wij de Noordzee met eene 7 en 8 mijls vaart door(*).[4] Te vergeefs lieten wij des achtermiddags onze oogen in de oosterkimmen rondweiden, om de duinen, die de Vaderlandsche kust tegen het woeden der zee dekken, te zien. Eindelijk ging ik dan naar mijne enge hut, om met mijnen reisgenoot, den heer M o n d t , goede reis te drinken. - 'Nu baat geen bedenken of aarzelen meer,' zeide hij; 'het te rug gaan is nu ten einde. Gekluisterd op dit klompje hout, drijven wij de wijde wereld in, en wat onze achtergelatene familiën en vrienden ook wedervaren mogt, of ons zelven mogt deren, alle correspondentie is nu ten eenenmale afgesneden.' Ja, vriend! men moet het Vaderland in de kimmen zien wegzinken, om te weten, welke waarde het Land onzer geboorte voor ons hart heeft. - Vele passagiers werden zeeziek en verlieten hunne hutten, om boven, hoe koud en guur het weer ook was, in de vrije lucht dit walgelijk gevoel voor te komen - dan te vergeefs; slechts twee passagiers bleven, buiten mij, van het vomeren verschoond. 's Avonds bevonden wij ons reeds nevens de Vlaamsche kust.

Maandag, den 10 Januarij, passeerden wij des morgens te 4 uren *de Hoofden* tusschen *Engeland* en *Frankrijk*, kunnende wij de vuren van *Calais* op de Fransche, en van *Dovres* of *Dover* op de Engelsche kust zien. Onze zeelieden noemen dit *de Hoofden*, of het *naauw der Hoofden*, de Franschen *pas de Calais*, de Engelschen *Strait of Dovres*, enz. Tusschen *Dovres* op de Engelsche, en *Kaap Blancnez*, de eerste kaap ten westen *Calais* of *Grisnez*, eene kaap 4 mijlen west-zuidwest van *Calais* gelegen, op de Fransche zijde, bevindt zich de mond of ingang van het *Kanaal*, waardoor hetzelve met de Noordzee gemeenschap heeft. Op het allernaauwste gemeten, is het Kanaal hier 4½ geographische mijlen wijd, doch van de vuren der genoemde plaatsen is de afstand ruim ééne mijl meer, of, volgens d e l a H i r e , 11050 Rijnlandsche roeden.

Dovres is eene aanzienlijke Engelsche zeestad, in het graafschap *Kent*, met 7,200 inwoners. Hier is de voornaamste overvaart op *Calais*, in *Frankrijk*, kunnende men hier in 6 à 8 uren oversteken; echter vaart er nu eene stoomboot. De haven kan met een gunstig getij schepen van 2 à 300 lasten bevatten. *The Cape Castle of Dover* ligt op 51° 7′ 47″ noorder

(*) Dit zijn mijlen van 15 in een' graad, gelijk staande aan 20 Engelsche *Leagussen*, of 60 mijlen; deze 7 à 8 mijlen liepen wij in eene wacht van 4 uren af.

breedte en 1° 19′ 7″ ooster lengte. Te *Dover* is het, bij nieuwe of volle maan, te 10 uren 50 min. hoog water, rijzende en dalende het water 20 voeten; maar hoe hoog en laag loopen eb en vloed niet op *Kingsroad* naar *Bristol!* hebbende 46 voeten verschil.

Calais ligt aan de overzijde, in het arrondissement *Boulogne*, met bijne 8000 inwoners; de haven is niet zoo goed, als die van *Dovres*, maar de stad is fraaijer en meer bloeijende; zij ligt op 50° 57′ 32″ noorder breedte en 1° 31′ 1″ ooster lengte. - Hierna zagen wij (de Fransche kust uit het gezigt verliezende) *Dungeness* of de *Singels*, in het graafschap *Kent;* zijnde een lage ronde uithoek, waarop een hooge vuurtoren staat, welks vuur wij te 8 uren des morgens voorbij liepen, staande dezelve op 50° 55′ 1″ noorder breedte en 0° 57′ 48″ ooster lengte. - Te 12 uren des middags zagen wij *Beachy-head*, of *Bevesier*, zijnde een hooge uithoek, bestaande geheel en al uit steile, witte en roode krijtrotsen; aan deszelfs westzijde liggen de zoogenaamde zeven witte klippen. *Bevesier* behoort tot het graafschap *Sussex*, tusschen *Hastings* en *Shoreham*. *The Station in the Survey of Beachy-head* ligt op 50° 44′ 24″ n.b. en 0° 15′ 12″ o.l.

Den 11 Januarij passeerden wij den *Goudstaart* of *Start Point*, aan welks noordzijde de *Startbay* gelegen is. - Hierna liepen wij de *Eddy-stone*, welks vuurtoren op de noordwestzijde van *Bolt-head*, aan de westzijde van eene vuile rots, staat, met eene goede vaart voorbij. - De Engelschen noemen het ook *Eddy-stone-Rocks*, aangezien het eene verzameling van klippen is, die aan den ingang van de Golf van *Plymouth* gelegen zijn, strekkende zich van het noorden naar het zuiden in drie rijen uit, en makende het binnenloopen bij hooge vloeden, wanneer dezelve bedekt zijn, gevaarlijk. De vuurtoren, *Eddy-stone lighthouse* genoemd, ligt, op 50° 10′ 56″ n.b. en 4° 15′ 3″ w.l., 12 Engelsche mijlen van *Plymouth* af, midden voor diens baai, en door den lampontsteker bewoond wordende, staande op eene barre op zich zelve liggende rots, rondom met water en klippen omgeven; onze zeelieden noemen dezelve den *Meeuwesteen*. De eerste vuurtoren werd hier opgerigt in 1696 tot 1698, door zekeren W i n s t a n l e y , bouwmeester van het graafschap *Essex*, en waaide door de zoo vreesselijke stormen, die hier meer dan elders woedden, in 1703 omver, wordende in 1709 door een' nieuwen vervangen, die echter in 1755 afbrandde; den 12 Junij 1757 werd de

eerste steen van een' nieuwen toren gelegd, welke op den 16 October 1759 voor het eerst verlicht werd; maar ook deze is in het jaar 1770 door de vlammen vernield geworden. De nog bestaande toren is in 1774 door den kundigen bouwmeester J. S m e a t o n gebouwd, en niettegenstaande dezelve 92 voeten hoog is, spat het zeewater door de sterke branding niet zelden over deszelfs top heen. Op deze hoogte snelde ons des achtermiddags te 3 uren eene stoomboot voorbij, zeer waarschijnlijk bestemd naar *Londen*. - Des avonds te 11 uren passeerden wij *Kaap Lezard*, (*the Lizard Point*,) de zuidelijkste kaap van *Engeland*, in het graafschap *Cornwallis* gelegen, alwaar twee vuuren op 2 kleine, maar hoogstaande torentjes branden. Het hoogste vuur bevindt zich op 49° 57′ 41″ n.b. en 5° 11′ 5″ w.l. Deze kaap is voor de te huisvarende zeelieden eene heugelijke verkenningspunt, en wordt bij het uitzeilen veelal voor de afgevarene punt van breedte en lengte gepeild, en die peiling met eene kruispeiling van andere punten in de kaart gebragt. Derzelver kust bestaat uit donkergroenen terpentijnsteen, zijnde met witte en ligtgroene aderen doormengd; dit klippig vuil strand is zeer gevaarlijk.

Laat in den nacht tusschen Dingsdag en Woensdag, den 11 en 12 Januarij, passeerden wij het vuur van *Landsend*, liggende op 50° 4′ 8″ n.b. en 5° 41′ 31″ w.l. Deze landpunt, bij de Engelschen *Landsend-stone*, is de zuidwestelijkste punt in het graafschap *Cornwallis*, liggende derzelver vuurtoren tusschen de 6 à 7 Engelsche mijlen ten noordwesten van *Kaap Lezard* en 298 Engelsche mijlen van *Londen* af. De lange in zee uitstekende punt eindigt bij laag water in op zich zelve staande rotsen, waarin men eenig lood en koperertz ontdekt heeft. - P o t t e r zegt(*): ‘Het hier naast aan gelegen stadje is *St. Buryens*, zijnde oud en vervallen; de weg van *Landsend* derwaarts is woest en ledig, in welks omtrekken men nog vele eeuwen oude overblijfselen der *Druiden* vindt, bestaande in steenhoopen en steenen cirkels. Dit westersche Engelsche voorgebergte scheidt het *Kanaal* tusschen Engeland en Frankrijk van dat van *Bristol* (verkeerd Kanaal) af, terwijl de vuile kust steeds eene verdelgende branding en een verschrikkelijk watergedruisch doet hooren en de golven hare krachten vruchteloos op kolossale granietsteenen verbrijzelen. - Dit voorgebergte werd bij de ouden *Belorium*

(*) *Lotgevallen en ontmoetingen op eene mislukte reize naar de Kaap de Goede Hoop;* te *Haarlem*, bij L o o s j e s , 1806.

geheeten, en heeft menigen traan van vreugde en weemoedigheid uit de oogen der dobberende zeelieden doen ontspringen.'

Woensdag, den 12 Januarij, liepen wij de *Scilly* of *Sorlings* eilanden voorbij, liggende 7 mijlen ten zuidwesten van *Landsend*, bestaande uit de eilanden *Trescow*, *St. Marys*, *St. Martin*, *Bresser*, *Annel*, *Samson*, *Gugh*, *St. Agnes*, enz. Op het laatste, een der kleinste eilanden, is een fraaije vuurtoren, welks licht op de berekende seconde verdonkert, en met eene ongemeene helderheid te voorschijn komt, durende van dit draaivuur de verdonkerde tijd langer, dan de verlichte. Deze toren is van steen gebouwd, wit bepleisterd en 51 voeten hoog; de galerij bedraagt 4 voeten, de lichtgaten zijn 11½ voet hoog en 3⅕ voet wijd, waarvan 16 in getal zijn. Deze vuurbaak staat op 49° 53′ 38″ 1‴ n.b. en 6° 19′ 25″ 4‴ w.l. *St. Agnes* is een klein eilandje met slechts 200 inwoners. Deze nu van *Landsend* ter naauwernood zigtbare groep eilanden zoude, volgens sommigen, voorheen aan Engeland verbonden geweest zijn. Nadat wij de gronden overliepen, stevenden wij den volgenden nacht de Spaansche zee in.

Het doorvaren van het *Kanaal* heeft mij ongemeen wel voldaan; de kust van Engeland levert voor hem, die aan het vlakke Nederland gewoon is, een treffend gezigt op. Hoe schoon is des morgens, bij het opkomen der zon, het gezigt op de hooge witte krijtbergen niet! Eene witte en graauwe steile kust, veelal honderden van voeten hoog, welke loodregt of overhellende uit het *Kanaal* oprijst, en zich op sommige plaatsen gelijk een wit bepleisterde muur vertoont, spiegelt alsdan in het breede *Kanaal*, waarin zich de aschgraauwe vlekken en strepen duidelijk onderscheiden; terwijl een en ander aan de doorbraak tusschen Engeland en Frankrijk doet herinneren, en dezen steilen onbegroeiden oever het aanzien geeft, alsof die doorbraak voor een paar dagen eerst geschied was.

Maar welke Nederlander zoude, op het gezigt van sommige Kanaalplaatsen, niet aan de heldeneeuwen zijner voorvaderen terug denken? - Het was bij *Bevesier*, dat T r o m p , op den 16 September 1639, slechts 12 schepen bij zich hebbende, de Spaansche vloot onder den admiraal D o n A n t o n i o d'O q u e n d o , met 33 groote Spaansche galjoenen en 34 zware oorlogschepen, te zamen met 25,000 man bemand, in 't gezigt kreeg; welke vloot M a r t e n H. T r o m p in *Duins* (*Deal*) binnenjoeg, zendende twee Spaansche schepen als

buit naar het Vaderland; - en nadat Tromp versterking van 17 schepen uit de Nederlanden bekomen had, tastte hij hen aldaar aan op den 21 October, tegen den wil van den Britschen Koning,[5] gevende aan den vice-admiraal Witte Korneliszde With in last, om op de Engelsche vloot, die de Spaansche beschermen zoude, te passen. d'Oquendo, ziende, dat het der Nederlanderen ernst was, kapte in allen haast zijne ankers, waardoor vele van zijne schepen aan spaanders stieten. Tromp en de vice-admiraal Jan Evertszoon staken het schip van den Portugeschen admiraal in brand, welk verschrikkelijk gevaarte met 1500 man in de lucht vloog, en waarvan geene 100 het leven behielden. Dertien koninklijke galjoenschepen vielen de onzen in handen, de andere werden verbrijzeld en geraakten op klippen, of naar *Duinkerken* en *Dovres* verstrooid. - Dan, dat wij andere gebeurtenissen hier verzwijgen, wijl dit buiten ons bestek ligt.

Zoodra wij ons op het onpeilbaare water der Spaansche zee bevonden, werd het klimaat aangenamer; terwijl het gure weder van het drasse en benevelde Vaderland, tegen een zacht koel windje en een' helderen hemel verwisseld werd. - O, hoe prachtig is hier een dubbele sterren-hemel! Boven ziet men het zuider gesternte met een' ongemeenen glans meer en meer rijzen, terwijl de groote en kleine Beer (bij het landvolk groote en kleine Wagen) langzaam in de nevelkimmen verdwijnen. Echter is dit gezigt geenszins aangenaam voor hem, die een vriend van het schaatsijs is. Hoe dikwerf zagen wij dit fonkelend gesternte niet op de gladde schaatsbaan spiegelen! - hoe vele vermaken heeft ons een gezonde winter niet bij jeugdige scherts verwekt! Ja, vriend! die tijd, dat wij met onze meisjes langs het ijs zwierden, kan ik nu niet, dan met somberheid, herdenken; doch wie zoude den leeftijd zijner jongelingsjaren kunnen vergeten?

Zoo prachtig, als Gods schepping zich in dat groote ruime stergewelf vertoont, zoo verheven en majestueus als de millioenen zonnen en wereldbollen in vaste loopbanen rondwentelen, en zich tintelende in het oneindige ruim aan onze oogen vertoonen; zoo schoon is ook het gezigt der lichtblaauwe zee, met millioenen van lichtjes doorzaaid, die, even als de sterren, een schitterend licht van zich verspreiden. - O, hoe prachtig vertoonde zich de lichtgroene, of lichtblaauwe Oceaan niet, wanneer door eene menigte visschen de stille

spiegelende zee, of met een flaauw koeltje het water door het schip bewogen werd! Hoe dikwerf heb ik in de achteraanhangende sloep een pijpje zitten rooken, om het water des te beter bij het roer te kunnen zien; terwijl ik dan aan u, mijne gade en mijn kroost, mijne andere vrienden en mijn Vaderland dacht, en niets vuriger wenschte, dan u deelgenoot van dit treffend gezigt te kunnen maken. Het water, dat zich achter bij het roer het meest beweegt, heeft alsdan de kleur van blaauwselwater, terwijl het roer zich in een' vuurpoel schijnt te bewegen, die geheel en alleen uit zwavelvuur en gloeijende kogels schijnt te bestaan. Alhoewel de zee den eenen avond vuriger is, dan den anderen, heb ik hetzelve nimmer sterker gezien, dan tusschen de Keerkringen.

Donderdag, den 13, bevonden wij ons des middags te 12 uren reeds op de breedte van *Rochelle*, aan de baai van *Biscaye*, in Frankrijk gelegen, en het was nevens deze baai, dat ons bestendig eenige in geluid en vlugt even sombere zeemeeuwen omringden, zijnde een weinig kleiner, dan die van de Groninger *Wadden;* verder zijn zij in kleur en vlugt aan de onze gelijk, behalve dat zij een' zwarten rand boven aan de voorzijde der vleugels hebben.

Vrijdag, den 14, waren wij reeds nevens *Kaap Finisterre*, zijnde de noordwestelijke punt van Spanje, in *Gallicië* gelegen. Volgens H o r s b u r g h [(*)] ligt zij op 42° 54′ n.b. en 9° 18′ w.l. - O, vriend! hoe schoon waren hier de avonden niet! - welk een ongeloofbaar verschil in een kort tijdvak van ééne week! - Het was hier ten volle een onzer aangenaamste zomeravonden; hadden wij slechts het genoegen mogen smaken, om met onze Vaderlandsche vrienden onder een pijpje en een glaasje bier op het dek in gezelschap te mogen zijn! Hoe menigmalen heb ik aan uw geliefd zangstukje van mejufvrouw H e i j s t , wedw. V i n k e n r a gedacht! dikwerf neurde ik u hetzelve na, wanneer ik mij afzonderde en mijne bevochtigde oogen in het ruime sterreveld liet rondweiden. Ja, vriend! ook dan heb ik dikwerf gezongen:

‘O stille nacht!
Wat statig duister!’ - enz.

Veel genoegen verschafte mij intusschen het zoo welgemeende, als vriendelijke aanbod van den heer M u n t i n g h e ,

(*) J a m e s H o r s b u r g h , *F.R.S. India Directory, London*, 1817.

die mij vrijgen toegang tot deszelfs groote verzameling van nieuws uitgekomene boeken en kaarten verleende.

Donderdag, den 20 Januarij, zagen wij met den dag het eiland *Porto Santo*, alwaar wij te 9 uren nevens waren, behoorende tot de groep eilanden, die men de *Maderasche eilanden* noemt, bestaande uit *Madera*, *Porto Santo* en *Desertas*, liggende 80 geographische mijlen van de kust van *Afrika* of wel *Marocco*, 40 van de *Kanarische eilanden* en 100 mijlen van de *Azorische eilanden* af. Zij liggen tusschen 33° tot 35° n.b. en 17° tot 22° w.l. Dezelve zijn alle drie van een' vulkanischen oorsprong, hoog en gezond, behoorende aan de kroon van Portugal.

Porto Santo ligt ten noorden van *Madera;* op deszelfs zuidwestzijde ligt een dorp met eene goede reede, op 33° 5′ n.b. en 16° 16′ w.l. Dit eiland is reeds in het jaar 1114 ontdekt geworden; Prins H e n d r i k van Portugal heeft hetzelve voor het eerst doen bebouwen en van vee voorzien. De omtrek van *Porto Santo* wordt op 8 mijlen begroot, en het getal der inwoners op 5000. In het midden dezes eilands ligt een hooge berg, welke rondom van vruchtbare valleijen omgeven is. Ook ligt op hetzelve een stadje aan eene goede haven, die, eveneens als het eiland, den naam van *Porto Santo* draagt; handelende men hier in de voortbrengselen des eilands, als koren, rundvee, drakenbloed, wilde varkens, konijnen, korhoenders, honig, welke laatste ongemeen goed is; gezegde produkten worden veelal tegen Europesche waren verruild. Het eiland ligt 13 uren (van 20 op een' graad) van *Madera* af, in eene noordoostelijke rigting, en kan 15 à 18 uren ver uit zee worden gezien, alhoewel het niet zoo hoog is, als *Madera*.

Te 12 uren van dezen zelfden dag stevenden wij het eiland *Madera* voorbij, hebbende het, eveneens als het vorige, *Porto Santo*, aan bakboords- of de linkerzijde, alhoewel op een' minderen afstand van ons liggende, daar wij op een' grooteren afstand twee schepen vooruit zagen, die met ons over denzelfden boeg lagen.

Madera levert uit zee een overheerlijk gezigt op. P o t t e r schildert dit eiland, in zijn 8sten brief, blz. 109, af als de bekoorlijkste verblijfplaats der wereld. - Maar wie durfde zijne oogen gelooven, dat deze puntige blaauwe hoogte aan de lucht land was? Wie zoude, voor het eerst zulke bergen ziende, die niet voor donderwolken houden, vooral als men de sprookjes en geleerde vertellingen der *wijze* stuurlieden

wantrouwen moet? aangezien zij niet zelden op alle vragen een meesmuilend antwoord geven, onder een *gegiebel* en *gekniffel*, (zeggen de Vriezen,) alsof zij het verstand alleen bezaten, niettegenstaande zij veelal bloote machines zijn, die zich door hun bespottelijk gelach wijzer willen doen voorkomen, dan zij werkelijk zijn. Een onzer stuurlieden, die juist de gewoonte had, (omdat hij de zaken, die hij behandelde, in geenen deele begreep,) van mij altijd verkeerdelijk te antwoorden, kwam mij dit eiland in overhaasting aanwijzen, er bij voegende, dat wij hetzelve aandoen zouden, aangezien er welligt, vóór dat wij de *Kaap* konden halen, gebrek aan drinkbaar water zoude zijn, doordien er eenige vaten ledig geloopen waren. Maar daar ik wist, dat hij liegen konde, alsof het gedrukt was, (*comme un Bulletin*, zeggen de Franschen,) wantrouwde ik hem zoo wel in het eene, als in het andere; en er was dan ook niets van waar, dan dat de blaauwe hoogte, die wij links vooruit zagen, *Madera* was.

Madera, ook *Madeira* genaamd, is van de drie, of, met de afzonderlijke rots, bij *Desertas* gelegen, vier eilanden, het grootste, liggende *Funchal*, de hoofdstad, op 32° 37′ 40″ n.b. en 16° 55′ 24″ w.l., volgens de waarneming van den Engelschen kapitein F l i n d e r s . De oppervlakte van *Madera* bedraagt 16 □ mijlen; het klimaat is er bijzonder aangenaam en gezond, daar men er, bij het inademen van eene zuivere lucht, eene altijddurende lente geniet, groeijende er bij eene bijna onmerkbare saizoens verwisseling altijd de weelderigste planten en vruchten. Het schijnt een uitgebrande krater te zijn, welke zich zeer hoog boven zee verheft, en zoo zeer door regens, en welligt door aardbevingen uiteen gescheurd is, dat het thans eene menigte bergen en valleijen bevat; echter kan men op den hoogen bergtop nog den krater, thans *val* geheeten, onderkennen. De ground, uit den vulkaanschen oorsprong ontstaan zijnde, bestaat uit tras,[6] klei en zand, en is ongemeen vruchtbaar. Het rijkste produkt van dit eiland is de bekende *Madera*-wijn, welke hier van *Candia* (in de Middellandsche zee) door Prins H e n d r i k van Portugal overgeplant werd: de beste soort van den hier gevonden wordenden wijn is de *Madera-Mavasier*, die tot *f* 500 de pijp[7] kost. De gezamenlijke wijnbouw levert hier een jaarlijksch produkt van 30,000 pijpen op; echter wordt er veel wijn van *Teneriffe* voor *Madera*-wijn gedebiteerd, waardoor er veel meer *Madera*-wijn gedronken wordt, dan er op het geheele eiland groeijen kan.[8]

De Engelschen drijven hier een' uitgebreiden handel, en niettegenstaande dit eiland zoo milddadig door de natuur gezegend is, leven de bruine eilanders zeer armoedig en in slaafsche verdrukking. De eenige geoorloofde Godsdienst is de Roomsch-Katholijke, aan welker hoofd een ruim bezoldigde bisschop staat. De opvoeding is hier zeer gering; scholen worden er niet gevonden; en de vrouwen, die hier alles behalve schoon zijn, worden evenwel zeer zorgvuldig opgesloten.

Het eiland wordt in twee distrikten verdeeld, als *Funchal* en *Mexico*. De hoofdstad ligt in het eerstgenoemde distrikt, en draagt eveneens den naam van *Funchal*, liggende aan den voet van een' berg, aan eene ronde opene baai, aan de zuid- of zuid-zuidwestzijde des eilands. De huizen zijn meerendeels wit bepleisterd, gelijk ook de buitengoederen, die meestal op de hellingen der bergen gebouwd zijn. Aan de zuidoostzijde des eilands ligt *Santa-Cruz*, oostwaarts van *Funchal*. Alle behoeften zijn op dit eiland ongemeen duur: het rundvleesch kost 10 st. en meer het pond, (tusschen 4 en 5 oncen,) en zelfs de wijn kost 5 s. 8 d. de gallon(*). Versch water is er zeer overvloedig. De beste ankerplaats is voor *Funchal*, alwaar men op 30 en 35 vademen water, tegen over de citadel (*Piekkasteel*) aan den *Piek-heuvel*, de veiligste legplaats heeft. Het water verschilt hier na eb en vloed 7 à 8 voeten.

Desertas of *Desert* is of zijn de kleinste eilanden der *Madera's;* dezelve zijn rotsachtig, woest en bar, wordende door eenige armoedige visschers bewoond, welke hier slechts in gemeene en kleine hutjes hun verblijf hebben. *Desertas* strekt zich van het noord-noordwesten naar het zuid-zuidoosten uit, de rotsen aan de zuidzijde worden *Buyo* of *Bogio* geheeten; liggende *Desertas* en verdere klippen zuidoost van *Madera* af. - Sommigen willen beweren, dat de *Madera's*, de *Kanarische*, de *Kaapverdische* en de *Azorische* eilanden in vroegere eeuwen één land zouden hebben uitgemaakt, onder den naam van *Atlantis*, waarvan nu niet anders, dan deze verspreide stukken en brokken overig zijn, en welligt de oorsprong van den naam van *Atlantische zee* zoude geweest zijn.

Des achtermiddags te 4 uren hadden wij reeds een der schepen ingehaald, welke wij te 12 uren op een' verren afstand vooruit gezien hadden, hetwelk de Engelsche vlag heesch, zoodra wij onze Nationale vlag geheschen hadden, (de En-

(*) Zie de Tabelle van de Engelsche Munten, Maten en Gewigten van de *Kaap de Goede Hoop*, hier achter gevoegd.

gelsche trots doet hen zelden het eerst de vlag vertoonen,) zijnde een brikschip, *de Avontuur van Liverpool* genaamd; vervolgens praaiden[9] wij hetzelve, (door roephorens tot elkander sprekende,) en hoorden, dat het van *Liverpool* kwam, 16 dagen reis had en gedestineerd was naar *Rio Janeiro*. Te 5 uren zeilden wij de tweede brik voorbij, zijnde een Schotsch vaartuig, komende van *Londen* en bestemd naar *Fernambuc*. Behalve dezen, waren wij verscheidene andere schepen op een' grooteren afstand voorbij gezeild, hetwelk ons overtuigde, dat de naam van *snelzeilend* niet te vergeefs aan ons fregat gegeven was, te meer, daar ons nog niemand voorbij was gestevend.

Zaturdag, den 22 Januarij, zeilden wij op een' korten afstand het eiland *Palma* voorbij, hetwelk tot de *Kanarische* eilanden behoort, liggende links van ons af. Hetzelve was als met wolken omkranst, die zeer langzaam op de halve hoogte van dit ontzettend natuurgevaarte rond zweefden. Woest en verheven verhief dit rotsachtig gebergte zich stout en majestueus boven deze wolken, totdat het, hoe helder en schoon het weer ook was in eens door een' ondoorzigtbaren nevel of mist omgeven werd; en nu overviel ons eene doodelijke stilte, die de warmte van den dag reeds meer onaangenaam, dan aangenaam deed maken; dan een over het dek gespannen zeil vormde eene zonnetent, die ons tegen het steken der zon behoedde, waardoor wind vangende koelzakken met breede vleugels naar beneden tusschen deks liepen, om aldaar frissche en koele lucht te brengen.

De *Kanarische* eilanden bestaan uit eene groep van 20 eilanden, liggende tusschen de 27° 40′ tot 29° 20′ n.b. en 13° 35′ tot 18° 6′ w.l. Voorheen werden zij *Gelukkige* of *Fortuin*-eilanden genaamd, en het was in de 14de eeuw, dat zij weder door de Europeanen ontdekt werden, en wel door zekeren J o h a n n e s d e B è t h a n c o u r t , een Fransch edelman, die dezelve in 1346 weer opzocht. De Spanjaarden hebben in de 15de eeuw hier dikwerf oorlog gevoerd en de oorspronkelijke bewoners geheel uitgeroeid; *Teneriffe* werd het laatst door hen veroverd en wel in 1496. De oppervlakte van dezen archipel bedraagt 150 □ mijlen; eenige steden en vele dorpen liggen op denzelven verspreid, en zouden gezamenlijk bij de 200,000 inwoners bevatten, die er slechts zeven eilanden van bewonen, als *Teneriffe*, *Kanaria*, *Palma*, *Lanzarote* (of *Lancelotta*), *Fortaventura*, *Gomera* en *Ferro*, zijnde de

tegenwoordige bewoners meestal van Spaanschen oorsprong. Deze eilanden worden voor uitgebrande vulkanen gehouden, waar van de *Piek* op *Teneriffe* de hoogste is, verheffende zich 13,278 voeten boven de oppervlakte der zee, die, gelijk vele andere hier bestaande bergen, altijd met sneeuw en ijs bedekt is. De *Piek* ligt, volgens de waarnemingen van kapitein C o o k , op 28° 18′ n.b. en 16° 40′ w.l., en zoude, volgens H o r s b u r g h , niet meer, dan 12,300 Engelsche voeten hoog zijn, en op 45 uren afstands uit zee kunnen worden gezien. Deze eilanden hebben, naar mate van hunne meerdere of mindere hoogte, een verschillend koud of warm klimaat, vallende er van half November tot Maart ongemeen veel regen. De meeste eilanden zijn zeer vruchtbaar, en leveren veel wijn, brandewijn, en zelfs fabrijkwaren op, als zijde en hoeden; ook wordt er veel *orseille* (purperrood) gevonden.

In deze groep eilanden, of wel inzonderheid op *Kanaria* en *Gomera*, heeft jonkheer P i e t e r v a n d e r D o e s , Nederlandsche admiraal, met eene vloot van 80 schepen, de Spanjaarden, in den zomer van 1599, veel afbreuk gedaan, alhoewel dit ook menig onschuldige eilander heeft moeten bezuren. Op het eiland *Kanaria* bemagtigde hij, op eene ongemeen dappere wijze, het kasteel *Gratiosa* bij de hoofd- en residentiestad *Allagoena*, hebbende alle klokken, geschut en oorlogs voorraad buit gemaakt, het kasteel doen springen en alle kerken en kloosters laten verbranden. Ook op het kleine *Gomera* waren de moorden en brandstichtingen allerontzettendst, wordende alle goederen van waarde, zelfs die door de bevreesde inwoners begraven waren, aan boord gesleept.

Deze groep eilanden worden door een' gouverneur geregeerd, die in de generale hoofdplaats te *Santa-Cruz* op *Teneriffe* resideert, hebbende eene krijgsmagt van 12,000 man. - *Santa-Cruz* ligt op 28° 29′ n.b. en 16° 22′ w.l.

Palma is het noordwestelijkste dezer eilanden, 15 uren west-noordwest van het westeinde van *Teneriffe* gelegen, liggende met deszelfs ver uitstekende punt naar het zuid ten oosten. *Palma* heeft eene oppervlakte van 24 □ mijlen, hetzelve is 7 mijlen lang en 5 breed, en bevat 20,000 inwoners; het is hoog en bergachtig, zijnde, behalve, de *Piek*, hooger, dan *Teneriffe*. Midden op *Palma* ligt een hooge uitgebrande vulkaan, *Calderi* (of ketel) genaamd. Het water is hier ongemeen schaars, moetende veelal in regenbakken vergaard worden, aangezien de vier hier bestaande beekjes dikwerf

uitgedroogd zijn, wanneer ook de daardoor in werking gebragt wordende suikermolens moeten stilstaan. Men vindt er veel wijn, brandewijn en amandelen; terwijl er vele confituren ingemaakt worden. Over het geheel genomen worden de bewoners voor zeer werkzaam gehouden. Volgens den Engelschen kapitein W i l s o n , ligt de noordpunt van dit eiland op 28° 51′ 20″ n.b. en 17° 48′ 40″ w.l. en de zuidwestpunt *Tassacorta* 28° 46′ n.b. en 18° 4′ 30″ w.l.; de zuidpunt ligt op 28° 32′ n.b. en 17° 54′ 45″ w.l., en de voornaamste haven aan de oostzijde van *Santa-Cruz*, *de la Palma* ligt, volgens B o r d a , op 28° 43′ n.b. en 17° 46′ w.l. - Deze stad is ruim gebouwd, echter niet zoo fraai en groot als *Palmas* op *Groot Kanaria*, of de steden van *Teneriffe*. De haven is door een kasteel met vele stukken beveiligd; in het midden der stad bij de groote kerk is eene fontein, welke tot groot gerijf der inwoners een zuiver beekje vormt. *Tassacorta* is, naast *Santa-Cruz*, de voornaamste haven dezes eilands, maar wordt weinig anders, dan door kleine vaartuigen bezocht. *Santa-Cruz* is op dit eiland de eenige stad, maar men vindt er vele dorpen, waar van *St. Andrew* en *Tassacorta* de voornaamste zijn.

Kanaria of *Groot Kanaria* is een rond eiland, liggende west ten noorden van *Fortaventura*, zijnde de afstand van den noordwesthoek van *Kanaria* tot aan de zuidwestpunt van *Handia* op *Fortaventura* 16 uren, die men bij helder weer overzien kan. Het middeldeel van *Kanaria* is zeer hoog en bergachtig, hebbende dit eiland 2½ uur in omtrek. Deszelfs hoofdplaats *Palmas* ligt aan de zuidoostzijde, liggende de schepen, om de onveilige reede, hier gemeenlijk eene halve Engelsche mijl uit den wal. - De andere haven van *Kanaria* is *Gando*, in het midden der oostzijde gelegen, zijnde voor alle (behalve zuidelijke) winden veilig. De zuidelijkste punt van dit eiland, die *Arquinequi* genaamd wordt, ligt op 27° 45′ 0″ n.b. en 15° 38′ 30″ w.l.

Lanzarote is een groot eiland met barre rotsen, hebbende drie goede havens; de voornaamste is *Puerto de Naos*, aan de zuidoostzijde; aan de westzijde van deze haven staat een vierkant steenen kasteel. Bij deze haven ligt geene stad, maar er staan eenige korenmagazijnen, die gelijk ook het kasteel, ten deele bewoond worden. Aan de westzijde van dit kasteel ligt eene andere haven, *Puerto de Cavallos*, of *El Ricife* genaamd, wordende, gelijk *Puerto de Naos*, door

gezegd kasteel verdedigd. Aan de noordzijde des eilands is de derde haven, *El Rio*, welke diep en ruim is; bij deze haven is het eiland hoog en klipachtig, liggende hier tegenover, aan de noordzijde, het eiland *Graciosa*, hetwelk door de straat *El Rio*, welke 3 uren lang en 2 uren breed is, van dit eiland gescheiden is. - De reeds genoemde haven van *Lanzarote*, *Puerto de Naos*, ligt op 28° 58′ 30″ n.b. en 13° 33′ 0″ w.l.

Graciosa is onbewoond, waarop de zoogenaamde *zwarte berg*, tusschen de 500 en 600 voeten hoog, gelegen is. - *Graciosa*, *Clavo* of *Clara* en *Allegranza* zijn nimmer veel bezocht geworden. Men zegt, dat er op *Clavo* vele kanarievogels in het wild zijn. De drie laatstgenoemde eilanden maken het noordoostelijkste gedeelte van dezen archipel uit.

Allegranza, het noordwestelijkste van deze groep eilanden, werd het eerst ontdekt, en wel in 1402, toen zekere J o h a n n e s of J e a n de B è t h a n c o u r t , baron in *Normandie*, het bemagtigde, waarom hij hetzelve aldus noemde, beteekenende *blijde* of *vrolijk*. Hierna nam hij, namens J a n , Koning van Kastiliën, bezit van *Fortaventura* en *Lanzarote*, veranderende den algemeenen naam van *Gelukkige* of *Fortuin*-eilanden in dien van *Kanarische*. - De Spaansche Koning F e r d i n a n d behield, bij het verbond met A l p h o n s o , Koning van Portugal, deze eilanden, tegen den afstand van eenige Spaansche bezittingen op de kust van Afrika aan Portugal.

Clavo is het kleinste dezer eilanden; en

Graciosa, dat bij de noordpunt van *Lanzarote* ligt, strekt zich van het noordoosten naar het zuidwesten uit.

Lobos, hetwelk tusschen *Lanzarote* en *Fortaventura* ligt, is eigenlijk niets anders, dan eene hooge klip, zijnde nagenoeg anderhalve uur in den omtrek; hetzelve is onbewoond en geheel van versch water ontbloot, maar er is eene veilige reede voor de schepen. Aan de zuidwestpunt, of even benoorden dezelve, ligt het kleine eilandje *Islot*.

Fortaventura wordt door het Kanaal van *la Bocayana* van *Lanzarote* gescheiden; *Handia*, deszelfs zuidwestpunt, ligt op 28° 4′ 0″ n.b. en 14° 31′ 30″ w.l.

Teneriffe is het grootste van alle *Kanarische* eilanden, hebbende de gedaante van een' langwerpigen driehoek, strekkende zich van het noordoosten naar het zuidwesten uit, liggende met de spitse punt, *Naga* geheeten, naar het noordoosten, welke kaap noordwest ten westen 15½ uur van de noordoostpunt van *Kanaria* afligt, zijnde de naaste afstand

dezer eilanden 10 uren. De hooge in het midden gelegene *Piek*, waarover de Nederlanders hunnen eersten meridiaan trekken, wordt bij de ingezetenen de *Piek van Teyde* genaamd; men zegt, dat zij bij helder weer van *Lobos*, in de straat van *la Bocayana*, een afstand van 52 uren, gezien is.

Aan de oostzijde van dit eiland is de haven *Santa- Cruz*, die het meest van al de havens der *Kanarische* eilanden bezocht wordt, aangezien het de beste reede voor de veiligheid der schepen is, die midden in de stad, bij het fort of kasteel, ankeren kunnen; vele ankeren echter eene kabellengte buiten den wal, op 7 à 8 vademen diepte. - De in veiligheid naastvolgende haven is *Oratava*, aan de westzijde van dit eiland gelegen, alwaar men in het zomersaisoen eene veilige ligplaats vindt, liggende 8½ uur zuidwestwaarts van de punt *Naga* af. De zuidpunt van *Teneriffe* wordt *Rasca* geheeten, en de westpunt *Teno*. In 1704 had men op *Teneriffe* eene aardbeving, die allerverschrikkelijkst was, en van den 24 tot den 31 December toenemend voortduurde, zijnde er op den 5 Januarij des volgenden jaars bij *Oratava* 30 kraters te gelijk werkzaam geweest, waardoor alles als in den nacht verkeerde; alles verstikte bijna in rook en asch, terwijl stroomen van lava en gesmolten metalen geheele dorpen inzwolgen en omkeerden; huizen en bosschen werden eene prooi der vlammen, en duizenden van menschen stierven den verschrikkelijksten marteldood, dien men zich voorstellen kan.

Gomera. Tusschen dit eiland en *Teneriffe* ligt de klip of het onbewoonde en kleine eilandje *Dela*. Het midden van *Gomera* ligt zuidwestwaarts 5 uren van het eiland *Teneriffe* af. Op hetzelve is *St. Sebastiaan* of *Gomera* de voornaamste stad, liggende aan de kust naar de zijde van *Teneriffe* aan eene baai, op de oostzijde des eilands gebouwd, die, behalve voor den zuidooste-wind, voor alle winden eene veilige ligplaats is. De stad is rijk aan versch water; aan dezelver noordzijde is eene kapel, en eene batterij met vele stukken ter verdediging der haven beplant; - aan de zuidzijde van den berg en de beek staat een zeer oude en ronde toren, op den top eener steile rots. - De haven van *Gomera* ligt op 28° 5′ 40″ n.b. en 17° 8′ 0″ w.l.

Ferro, het zuidelijkste en westelijkste eiland, heeft geene reede of haven, echter is de beste ankerplaats aan de zuidzijde. Dit eiland strekt zich noord-noordoost en zuid-zuidwest uit. De kleine vervallene stad heeft eene kerk, en ligt op 27° 47′ 20″

n.b. en 17° 57′ 0″ w.l.; liggende *la Dabessa*, de westpunt van *Ferro*, op 27° 44′ n.b. en 18° 10′ w.l. De voortbrengselen van dit eiland, dat steil uit zee oprijst, bestaan in een weinig wijn en hout. Men vindt er drie springende waterbronnen; hebbende dit eiland tevens veel gras, wilde groente, hooi, bloemen, honig, boomen en heesters.

De *Salvages* liggen ten noorden van *Allegranza*, en dus noordelijker, dan al de *Kanarische* eilanden. *Piton* of *Klein Salvages* ligt ten zuidwesten van *Groot Salvages;* het midden van laatstgenoemde klip ligt, volgens den Franschen zeereiziger d e B o r d a , op 30° 8′ 30″ n.b. en 15° 55′ 0″ w.l., hebbende nagenoeg een uur in den omtrek, en kan, volgens A r r o w s m i t h , 8 à 9 uren ver gezien worden. Deze eilanden of klippen liggen tusschen de *Madera's* en de *Kanarische* eilanden in, zoodat men te betwijfelen heeft, waartoe dezelve behooren; maar aangezien dezelve nader bij de laatste, dan bij de eerste liggen, worden dezelve veelal bij deze groep opgegeven. *Klein Salvages* bestaat uit niets anders, dan twee barre rotsen.

Door de voortdurende stilte bleven wij tot des achtermiddags 4 uren op eene en dezelfde hoogte nevens *Palma*, gedurende welken tijd wij een brikschip uit het noordoosten op ons zagen aanstevene, 'twelk ons, doordien het meerdere koelte had, zeer digt naderde, zoodat wij met onze kijkers (ik had het geluk, een' der besten, zoo niet den besten aan boord, te bezitten, die op zulk eene reis eene onwaardeerbare waarde heeft) weldra bespeurden, dat het aan boord dezer brik krielde van volk, hetwelk onze kapitein deed vermoeden, dat het een *roover* was; waarop hij de kanonnen deed laden, en zich verder tot verdediging klaar maakte. Daarna heesch hij onze Nationale vlag, waarop de verdachte brik de Fransche (eene witte) vlag vertoonde. Nu verhaalde T h e u n i s s e n , dat hem op eene zijner vorige reizen, onder eene dusdanige vlag, een roover der Amerikaansche *insurgenten* genaderd was,[10] en, na het eerste vijandelijke schot op hem gelost te hebben, er eene Spaansche voor in de plaats geheschen had; hetwelk ons niet weinig verontrustte. ‘Dan ook hier wisten wij ons uit te redden,’ zeide zekere douanier, vertellende, dat hij en een zijner kameraden eens door wel 15 à 20 dronkene boeren op eene dorpkermis met messen en knuppels bedreigd werden. - ‘Hoe dan?’ - ‘Wel, wij ontliepen den vertoornden hoop,’ vervolgde hij. En werkelijk dit geluk viel ook

ons ten deel; de wind begon meer en meer aan te wakkeren, zoodat de brik niets meer op ons won, en eindelijk begon te verliezen, waar op hij afhield. De koelte nam zoo zeer toe, dat wij hem spoedig uit het gezigt verloren, en des avonds 10 mijlen in de wacht maakten.

Maandag, den 24 Januarij, passeerden wij des voormiddags te 10 uren reeds den noorder keerkring *de Kreeft*, liggende overal om den geheelen aardbol 23° 28′ 20″ ten noorden de linie, gelijk de zuider keerkring *de Steenbok* zoo ver ten zuiden de linie ligt. Wij sneden denzelven op de wester lengte van 20° 53′ naar onzen aangenomen meridiaan van *Greenwich*.

Donderdag, den 27 Januarij, passeerden wij in den vroegen ochtend het eiland *St. Antonio*, behoorende tot de *Kaapverdische* eilanden, waarvan dit het noordelijkste is, latende hetzelve op ongeveer anderhalve mijl links van ons liggen. Regts van ons zagen wij *St. Jago* en *Mayo*, twee kort bij elkander liggende eilanden, tot genoemde groep behoorende. De kust dezer laatste eilanden vertoont zich meer gebroken en door bergen en dalen afgewisseld, dan van *St. Antonio*. Eene zonderlinge scheeve spits verheft zich hier op een' der bergen van *St. Jago*, gelijkende veel, alhoewel een rotsklomp van den berg zijnde, naar een' hoogen koepel of een zomerhuis.

De *Kaapverdische* eilanden bestaan uit 7 bewoonde en 3 onbewoonde eilanden, alsmede eenige nietsbeduidende klippen. Deze groep ligt tusschen 14° 45′ tot 17° 13′ n.b., en dus binnen de keerkringen, en 20° 28′ tot 25° 27′ w.l.

Kaap Verd of *Groene Kaap* is de westelijkste hoek van Afrika in *Senegambië*, waarvan deze eilanden, die van een' vulkaanschen oorsprong zijn, hunnen naam zouden hebben ontleend, liggende 90 geographische mijlen van deze kaap verwijderd. - De Nederlandsche zeelieden noemen deze eilanden gemeenlijk naar de Portugesche benaming *Ilha de Sal*, *de zoute eilanden;* dezelve werden in 1449 door de Portugezen ontdekt.

In het jaar 1612 tastte onze zoo dappere als voorzigtige vlootvoogd, A d r i a a n M a r t e n s z B l o k (naderhand gouverneur te *Amboina*), hier eene Spaansche vloot van 17 oorlogschepen aan, slaande dezelve met zoo veel beleid en onversaagtheid, dat er slechts 4 schepen van ontkwamen. Ook heeft onze tweede gouverneur generaal van Neerlands Indië, G. R e i j n s t , zich hier op deszelfs uitreis, in 1613, een' geruimen tijd aan wal opgehouden.

De hitte moet hier niet zelden ondragelijk zijn, en bij langdurige droogte heeft men hier een algemeen gebrek aan drinkbaar water. De inwoners zijn veelal Mulatten en Negers, die door eenige blanke priesters in de R.K. Godsdienst onderwezen worden. De Portugezen, die zich deze eilanden toeeigenen, laten zich zeer weinig aan dezelve gelegen liggen. De bewoners van dezen archipel, die op een getal van ruim 40,000 zielen geschat worden, zijn lui, vuil en onverschillig, zoodat zij den landbouw, de veeteelt en visscherij slechts voor zoo verre bedrijven, als dit door den honger noodzakelijk wordt. De zeven bewoonde eilanden zijn *Brava* (ook *St. Johannes*), *Fuego* (vuureiland), *St. Jago* (het voornaamste), *Mayo*, *Bonavista*, *St. Nicolaus* en *St. Antonio* (het noordelijkste); de onbewoonde zijn *Del Salis* of *Sal*, *St. Vincent* en *St. Lucia*.

St. Antonio of *St. Antoine* is het noordwestelijkste dezer groep eilanden; hetzelve ligt 3 mijlen noordoostwaarts van *St. Vincent* af, waarvan het door het kanaal de *Safe* gescheiden is. Het is bezet met hooge bergen, en telt 4000 inwoners, die een weinig indigo, dragand,[11] gom, hout en vruchten kweeken; hetzelve ligt op 17° 2′ n.b. en 25° 25′ w.l., is 7400 Engelsche voeten hoog, en kan 30 uren ver uit zee gezien worden. Men vindt op dit eiland vele bosschen; het is rijk aan zout, groenten, wijn, indigo, katoen, enz. Het heeft een klein stadje *Santa-Cruz* aan deszelfs noordoostzijde tot hoofdplaats, liggende aan eene in het aandoen gevaarlijke baai; - hierop volgen de eilanden

St. Vincent en *St. Lucia*, beide onbewoond, vervolgens de klip of het kleine eilandje *Chaon*; daarna

St. Nicolaus, hetwelk zeer bergachtig is, strekkende zich zeer lang van het west-noordwest naar het zuid-zuidoost uit. Hetzelve heeft niet zelden van verschillende natiën bezoek. Zout en andere voortbrengselen zijn hier zeer gematigd in prijs. Twee uren binnenwaarts van het oosteinde af ligt eene goede versche waterkom. Nabij de baai *Perguica*, 4 uren noordoostwaarts van het zuidwesteinde des eilands, vindt men de groote baai *St. George* of *Fundersal* genaamd, in welker nabijheid geen zoet water is. De baai *Paraghisi* ligt aan de zuidwestzijde van *St. Nicolaus*. Vier Engelsche mijlen van de *St. George* ligt de stad, alwaar de bisschop resideert. - Men vindt hier veilige ankerplaatsen, vooral aan de noordwestzijde, alwaar men eene goede baai en eene kleine bron versch water vindt. - De zuidpunt van *St. Nicolaus*

ligt, volgens den Engelschen kapitein K e i l o r , op 16° 25′ n.b. en 24° 10′ w.l.

Sal of *Del Salis* ligt oost-noordoost van *St. Nicolaus*. Dit *Ilha de Sal* of zout eiland is onbewoond, hoog en onregelmatig, zijnde het noordwestelijkste dezer geheele groep. - Op hetzelve zijn 3 bergen, waarvan 2 naar de noordwestzijde liggen, zijnde de andere aan de westzijde, bij het kleine daar gelegene *Vogeleiland. Ilha de Sal* heeft dezen naam, naar alle waarschijnlijkheid, door de veelheid van het hier gevonden wordende zout ontvangen, wordende het water door de zon uit de door de natuur gevormde pannen opgenomen, latende het zout, het voornaamste produkt van dit eiland, in hetzelve achter. Het is een bar en woest eiland, geheel zonder boomen, en eenige niet noemenswaardige heesters; echter wordt de kust zeer sterk door schildpadden bezocht.

Bonavista ligt zuid ten oosten van voorzegd eiland *Ilha de Sal*, en is het oostelijkste eiland, zijnde waarschijnlijk bij de ontdekking in 1450 aldus geheeten; willende *Bonavista* zoo veel zeggen, als *goed gezigt*. Zout is ook hier het voornaamste handelsprodukt, hetwelk de ingezetenen zeer gaarne tegen oude kleedingstukken, beschuit, meel, enz. verruilen. De Engelsche reede aan de noordwestzijde ligt, volgens kapitein H e y w o o d , op 16° 4′ 35″ n.b. en 22° 50′ 15″ w.l.; dezelve is eene goede ankerplaats, echter is hier zeer schaars versch water te bekomen; 5 uren verder zuidoostwaarts ligt de Portugesche reede, alwaar men meer zoet water heeft.

Mayo ligt zuid ten westen van *Bonavista*; hetzelve is rond van gedaante, zeer hoog, en heeft twee hooge bergen, die zich stout boven dit anders effen eiland verheffen. *Mayo* is 4 mijlen in den omtrek; het heeft laag zandig land, dat niet vruchtbaar is, terwijl het slechts een enkel beekje zoet water heeft. Het is rijk aan tamme en wilde geiten, en de kusten leveren eene menigte schildpadden op. Nabij de Engelsche reede zijn vele welvoorziene zoutpannen, welke, bij de menigvuldige vischsoorten aan de kusten, den voornaamsten rijkdom dezer armoedige bewoners uitmaken. De bewoners zijn Negers, welker getal op 2000 begroot wordt. - *Pinosa* is een klein stadje, wonende de Negers hier verder in twee plaatsen, als te *St. Johannes* en te *Lagoa*. De bewoners van *Mayo* leven meer werkzaam en met mindere behoeften, dan de andere *Kaapverdische* eilanders. De noordzijde dezes eilands ligt op 15° 20′ n.b. - Zes geographische mijlen ten

oosten van *Porto Prayo* ligt de Engelsche reede, aan de zuidwestzijde van *Mayo*, aan een zandige baai. Volgens den Franschen zeekapitein F l e u r i e u , ligt deze reede op 15° 6′ 0″ n.b. en 23° 12′ 19″ w.l. Aan de noordzijde van dit eiland is een gevaarlijk rif.

St. Jago is het grootste en voornaamste dezer groep eilanden zijnde op den 1 Mei of St. Jakobsdag ondekt; het ligt ten westen van *Mayo*, en strekt zich noordwest en zuidoost uit. Hetzelve is hoog, en aan de oostzijde met rotsen omgeven; het zuidoostelijk gedeelte is een lange vlakke hoek, om welken op 2 uren afstands de oostpunt dezes eilands gelegen is. Tusschen deze twee hoeken ligt *Porto Praya*, dat zich met deszelfs klapper- of kokosboomen, witte huizen en fort zeer aardig voordoet; kunnende men uit de baai eene menigte kleine huisjes op de hoogte zien, die een bevallig gezigt van de reede opleveren. - De kust is hier steil en bar; in deze baai ligt een klein zwart eilandje, het eiland van *quails* of Franschmans eiland genaamd.

St. Jago, een zeer zandig eiland, heeft eene driehoekige gedaante, zijnde 40 uren lang, en 20 breed. Dit is het grootste, volkrijkste, vruchtbaarste en belangrijkste van dezen archipel, dat tevens het meest bezocht wordt, en daardoor het meest bekend is. De lucht is er veelal vochtig, echter minder onaangenaam, dan gezond. *Terrafalla*, een hooge berg, ligt op het zuidoostelijk gedeelte; de hoogste bergkruin ligt in het midden, wordende *Antonio* genaamd. De voornaamste rivier is *Ribeira Grande*, en het getal inwoners wordt op 15 à 16,000 zielen begroot, zijnde Mulatten, Negers en Blanken. Door den vervallenen handel, ziet het hier zeer armoedig uit. De zwarte geestelijken (die schijnen overal zwart te zijn) putten het volk om het zeerste uit. Vruchten en gedierten heeft men hier in eene groote verscheidenheid. De oude hoofdstad, *St. Jago* genaamd, ziet er zeer vervallen uit, en is meerendeels verlaten.

Porto Praya is thans de hoofdstad, alwaar de gouverneur der *Kaapverdische* eilanden resideert, hebbende hier twee forten doen bouwen, het eene met 14 en het andere met 11 stukken geschut; de nog met stukken beplante *redoutes* zien er zeer vervallen uit. Vreemdelingen kunnen zeer moeijelijk toegang tot den gouverneur bekomen; ook is *Porto Praya* de verblijfplaats van den bisschop. De baai, waaraan *Porto Praya* ligt, is eene goede ankerplaats, loopende de schepen

tusschen twee punten in. Verder zijn de voornaamste baaijen op *St. Jago: Lobos* aan de oostzijde, *Santsago* aan de zuidzijde, *Prata* aan de westzijde, *Formosa* en *Santjago* aan de noordoostzijde. De bewoners van dit eiland zijn bijna zwart, behalve de gouverneur en eenige officieren; de troepen zien er, zoo naar ligchaam, als in kleeding, zeer morsig en armoedig uit, bestaande geheel en al, behalve de officieren, uit inboorlingen. Men kan op *St. Jago* bijna alle ververschingen en provisiën inruilen, behalve rundvleesch; de eilanders nemen alles in wisseling aan, als oude hemden, hoeden en verdere kleedingstukken; echter vindt men op *St. Nicolaus* handelbaarder of liever minder inhalige ingezetenen, dan op dit eiland.

Fuego ligt west ten zuiden van *St. Jago*: dit eiland is veel hooger, dan een der andere *Kaapverdische* eilanden, maar heeft om deszelfs eruptiën, die hier meer, dan op een der andere eilanden plaats hebben, weinige bewoners. Men teelt er koren, vee en fruit, maar het water is er zeer schaars. Dit eiland strekt zich in een langwerpig en onregelmatig vierkant van het noorden naar het zuiden uit. De piek op *Fuego* ligt, volgens de Borda, op 14° 56′ 0″ n.b. en 24° 24′ 3″ w.l.

Brava, het zuidelijkste eiland, strekt zich oost ten zuiden, en west ten noorden uit, welks noordoostelijkste punt 6½ uur van het noordeinde van *Fuego* afligt; het is een hoog eiland, dat rijk aan zout en salpeter is, en hoe bar en rotsachtig het zich ook voordoet, vindt men er, volgens den Engelschen kapitein Roberts, zeer goede baaijen en reeden, waarvan de zoogenaamde *Oven* op het noordoosteinde dezes eilands de beste is. De eilanders zijn alle zwart, en gering in getal; bij hunne eenvoudige zeden, zijn zij herbergzaam, en gul van karakter. De reede van *Brava*, aan de westzijde, ligt op 14° 50′ 58″ n.b. en 24° 45′ 55″ w.l.

Deze tien eilanden (*Chaon* wordt onder de klippen gerekend) liggen in de gedaante van een hoefijzer, welks open einde naar het westen gekeerd is.

Des achtermiddags te 3 uren liepen wij weder eene Engelsche brik voorbij, die ter naauwernood half zoo veel vaart maakte als wij, zijnde *Barbadoes Packet from London* genaamd, komende van *Halifax*, Engelsche koopstad in *Yorkshire*, 200 Engelsche mijlen van *Londen*, en gedestineerd naar *Fernambuc*, of eigenlijk *Pernambuco*, in *Brazilië*, hebbende reeds 36 dagen

reis. Onze snelle inhaling scheen hem bevreesd te maken; want reeds zeer vroeg heesch hij zijne Britsche vlag, en toen wij hem praaiden, was zijne eerste vraag: wat schip het was? - De hitte was hier reeds zeer sterk, teekenende de thermometer van F a h r e n h e i t 77°, - maar de avonden waren ongemeen aangenaam, en daar het kwartier maan was, vereenigden wij ons onder de geur van een pijpje of sigaartje en een glas wijn op het dek, wordende de reeds verflaauwende gesprekken door muzijk en zang afgewisseld. Fraai en in eene geheel andere rigting vertoont zich de maan hier in de nabijheid der linie, als bij ons op 53° n.b. - Aldaar heeft de maan eene schuinsche omhoog staande rigting, maar hier ligt zij bij het eerste kwartier geheel op den rug met de bogt naar beneden, en met de spitse punten beide even hoog naar boven gekeerd, drijvende in de gedaante als een wildemans schuitje van Groenland en de Hudson's-baai langs de lucht.

Vrijdag morgen, op 13° 15′ n.b. en 22° 50′ w.l. zijnde, zagen wij aan bakboordszijde eene geweldige branding op eene zeer gevaarlijke klip, die niet meer, dan gelijk waters was, en waar tegen het water zoo geweldig brandde, dat het hooger, dan onze masten, in de lucht stoof.

Reeds sedert eenige dagen hadden wij vliegende visschen gezien, welke zich zeer menigvuldig tusschen de keerkringen ophouden, vliegende 200 à 300 Nederlandsche ellen over het water; dezelve vliegen, wanneer zij niet door andere visschen gejaagd worden, bij geheele troepen over het water, gelijk bij ons in den nazomer de spreeuwen over het veld doen; zij zeilen op hunne lange vlerken voor of bij den wind, en nemen in het laatste geval eene schuinsche rigting aan, gelijk een overhangend schip. Deze vischjes hebben, behalve hunne groote zwarte oogen en lange vinnen, veel overeenkomst met de bij ons zijnde spierlingen; hunne schubben blinken ook eveneens, als die van dezen; ook hebben zij in smaak hier veel overeenkomst mede. Ik had het bijzonder genoegen, dat de hofmeesters-jongen mij zaturdag morgen (29 Januarij) er een' levenden in mijne hut bragt, die in het galjoen,[12] of misschien in de russchen gevlogen was, en in dezelve was blijven liggen.

Dit vischje van de gewone grootte woog 5 Nederlandsche looden[13] en 9 wigtjes,[14] zijnde deszelfs geheele lengte van den bek tot aan het uiterste van den staart, die als een zwaluw-

staart twee punten heeft, 20½ Nederlandsche duim.[15] Hunne vinnen of vlerken, waarop zij vliegen, regtlijnig uitgetrokken, zijn 11 duimen lang, en op het breedste 5 duimen breed; maar ongemeen groot zijn, in evenredigheid van den visch, deszelfs groote zwarte oogen, die nagenoeg een Nederlandsche duim in diameter hebben; de visch zelf is zeer kantig, makende bijna een langwerpig vierkant uit, zijnde iedere zijde 3 Nederlandsche duimen breed, op den rug, en aan den bovenkant der zijde is hij donkergroen, hebbende voor het overige eene zilverkleur. Deze vischjes, die 25 duimen in hunne vlugt zijn, leveren een bevallig gezigt op, als zij zoo bij geheele zwermen van honderden en duizenden naar de rijzende en dalende golven over het water zeilen, waarin zij, als de vinnen droog zijn, weer neerschieten. Ook ziet men hier niet zelden 50, 100 en meer groote wentelende bruinvisschen met elkander spelen, bij onze zeelieden *de boer met zijne varkens* geheeten - als mede haaijen, tornijnen, bezaantjes[16] en andere visschen.

Sedert een paar dagen ongesteld geweest zijnde, was ik rustig in mijne kooi blijven liggen, en had toen het ongeluk, van mijne sleutels, die alle in een' ring gestoken waren, in een der luchtgaten te verliezen, waardoor dezelve tusschen de inhouten en tusschen het buiten- en binnenbekleedsel tot op den bodem des schips neergezakt, en dus onherstelbaar verloren waren, - en nu alle koffers en kisten gesloten zijnde, zat ik maar leelijk met de handen in het haar; maar ik heb u in mijn' eersten brief van de *Helder* geschreven, dat een natte sleutel in alle sloten past en dus poogde ik ook hier door een graantje[17] (waarvoor men aan boord alles gedaan kan krijgen) mijne koffers ontsloten te krijgen, hetwelk mij zeer goed gelukte. Behalve eenige kromgeslagene spijkers, in de gedaante van steeksleutels, kwam de timmerman met eene zoogenaamde *Cartouches boor* voor den dag, die hij (dus verhaalde de man mij) in stilte had medegenomen, omdat dit werktuig verboden was. Of dit waarheid is of niet, doet aan de waarde der boor zelve niets af; maar ik heb zoo veel achting voor derzelver zamenstel opgevat, dat ik geloof u pleizier te zullen doen met dezelve nader te beschrijven. - Dan, daartoe is ons de plaats niet gunstig, zoodat wij dit tot nadere gelegenheid uitstellen moeten, wijl er anders ligtelijk partij van zoude kunnen worden getrokken, op eene voor de maatschappij nadeelige wijze.

Met zachte koeltjes, waarmede wij, in evenredigheid der andere schepen, de meeste vaart liepen, waren wij spoedig de linie genaderd. Den 3 Februarij hadden wij volle maan, wier donkere vlekken zich meer benedenwaarts vertoonen, dan bij ons in het vaderland, zijnde het bovendeel der maan hier meer helder. De thermometer teekende reeds 86 en 87 graden, zoodat de hitte zoo drukkend was, dat wij de nachten veelal slapeloos doorbragten; velen vlugtten des nachts met hunne matrassen op het dek, alwaar zij, bij eene ongezonde en zeer nadeelige slaapplaats, slechts weinige verkoeling vonden. Maar zoo zacht als wij hier onder flaauwe zuchtjes van de eene golf op de andere voortgewiegd werden, zoo geweldig werd ten zelfden tijd ons Vaderland door dreigende golven in den storm van den 4 en 5 Februarij geteisterd, zoo als wij uit de hier later aangebragte Engelsche nieuwspapieren vernamen; terwijl de natuur hier de meeste kalmte genoot, en de zee zich ter naauwernood bewoog. O, vriend! welk eene hemelsche kleur heeft het doorschijnende water hier! ik moet hier nog eens op terug komen. Ik wierp een gescheurd wit aarden bord in zee, maar hoe lang hetzelve en op welk eene ontzettende diepte het zigtbaar bleef, laat zich gemakkelijker bewonderen, dan begrooten. Zeer duidelijk kan men het benedengedeelte van het roer en de kiel van het fregat uit de boot zien, terwijl men de haaijen met hunne lichtblaauwe en regenboogs kleuren somtijds 2 à 3 malen zoo diep in het kielwater ziet nazwemmen, om op het over boord geworpene vuil te azen. Ontzettende denkbeelden komen op deze onmeetbare oppervlakte in ons op, wanneer men nagaat, dat men de diepte van den Oceaan niet peilen kan. Men moet voor eenige jaren 780 vademen lijn gebezigd hebben, om de diepte van den Oceaan te onderzoeken, welke lengte van 4680 voeten niet toereikende was(*). Sommigen stellen de diepte der zee gelijk aan de hoogte der bergen; anderen beweren derzelver diepte tot aan het aspunt der aarde, of dat de Stille Zuidzee, de Indische zee, de Atlantische zee en de Poolzeeën geen' bodem zouden hebben, maar benedenwaarts in elkander loopen; dan dit is te ongerijmd ten opzigte der kleine, op zich zelve in de ruime zee liggende, eilanden en klippen.

Dat onze boter als saus, en onze kaarsen niet anders, dan

(*) Zie M a r t i n e t , *Zeemans Handboek,* blz. 62.

op de halve lengte (de was- en spermacetie-kaarsen(*) uitgezonderd) eindelijk te houden waren, kunt gij ligtelijk uit de warmte afnemen. De uitwasemingen van de veelvuldige inladingen, zijnde kaas, ham en boter, alsmede de vele aan boord zijnde menschen maakten het verblijf tusschendeks bijna ondragelijk. - En wie zoude een' waterpot in zijne hut kunnen verdragen? Aan menschen, die kinderen hebben, zij dit toegegeven; maar jonge lieden, van welken stempel zij ook zijn, moeten niet te lui zijn, om naar de op het dek zijnde privé te gaan en, in geval van zeeziekte, naar de valreep te vlugten, of ten minste bij overhaasting dadelijk met een' zoodanigen pot naar boven te gaan. Alle steenen potten waren spoedig bij een overgroot ongeluk in stukken geloopen, en de tinnen bekwamen weldra eene zoodanige lood- en salpeterkleur, dat het tijd werd, om dezelve ter zuivering in de algemeene pekel te zetten. De onaangename lucht, die tusschendeks steeds toenam, poogde men door het uitstorten van azijn, *eau de cologne*, enz., het branden van gewreven en natgemaakt kruid te zuiveren; men wierp een paar gloeijende 6 ponds kogels in azijn, maar de zware hitte bleef voortduren, en deed de zweetdampen niet afnemen. - Zondag avond, den 6 Februarij, en dus in 4 weken na ons vertrek van *Texels* reede, passeerden wij, op 21° 28′ w.l., de linie; echter werd het N e p h t u n u s - *feest* reeds in den loop van dezen dag gevierd. Gij weet, dat het snijden der linie niet weinig op een schip aankomt, en dat men dit, na er met kracht van zeilen te zijn doorgekomen, met eene algemeene vreugde viert; en alhoewel wij dit gewaagde stuk nog niet te boven waren, nam het scheren en doopen reeds een' aanvang; - dan laat ik hier een weinig breedvoerig over uitweiden.

Het passeren der linie is voor de equipaadje een dag van algemeene vreugde; en de bedoeling van dit feest komt met de oogmerken der meeste menschelijke bemoeijingen overeen, dat is: *om aan geld te komen*. Alle aan boord zijnde personen, die de linie nog niet gepasseerd zijn, worden hier door N e p h t u n u s verwelkomd en ingehuldigd met eene plegtigheid, die met de geaardheid der zeevarenden overeenkomt, en welke ik u thans nader zal leeren kennen. - Men zegt bij ons wel,

(*) *Spermacetie* of witte *ambra* is eene vette en olieachtige zelfstandigheid, die in de groote holten der beenderen en vooral in die van den kop der groote *kachelot-visschen*[18] gevonden wordt, en eerst bij de verkoeling tot de digtheid van was of talk stolt, in welken staat zij in den handel voorkomt. Z i m m e r m a n , D. XIX, blz. 382.

over de rekeningen der heeren medicinae doctoren en advokaten gesproken wordende: ‘zij scheren de schapen, naar dat zij wol hebben;’ - maar dat is hier letterlijk het geval. Reeds lang te voren maken de bootsman, de timmerman, enz. eene calculering, hoe de passagiers in de noppen zitten, en naar die gissing moet ieder afdokken,[19] of men wordt ter deeg gezeept en geschoren; en daar men zelf niet weet, wat een ander geeft, en hoe men bij het volk getauxeerd wordt, zit men alsdan maar leelijk tusschen twee stoelen in de asch. Kijk, ik had voor 5 guldens geteekend, maar ondervond dan ook weldra, dat dit in de oogen van dit volk niet genoeg was. Ik heb in den Franschen smokkeltijd wel menschen gezien, die door eene gift van 5 guldens zoo blind en stom werden als een gipsen borstbeeld. - Maar laat ik ter zaak komen. Vierendertig personen waren wij aan boord, die de linie nog nimmer gepasseerd waren. Zaturdag avond waren er uit het galjoen (aan het vooreinde des schips) eenige musketschoten gedaan, waarna een afgezant van N e p h t u n u s uit de zee kwam oprijzen, ons schip beklom, en vroeg: ‘wie het waagde, in deze gewijde wateren te verschijnen - en dat met een ongewijd schip, en zoo vele hem onbekende personen?’ Hierop verklaarde hij, steeds door een roephoren sprekende, dat hij den volgenden dag met den zeegod tot nadere kennis van zaken aan boord zoude komen, om de nieuwelingen in te wijden. Hierna viel een schot, en de gezant vertrok. Men wierp in stilte te loever[20] een brandend vat over boord; achter ons riep de stuurman: ‘ziet daar N e p h t u n u s gezant!’ welk vat weinige oogenblikken later een fraai vuurwerk vertoonde, en daarna in de lucht vloog. Maar den volgenden dag, zondag, was de dag, die de beurs vet maken zoude, om naderhand den hals met *eau de canaille*[21] (zoo noemde men hier den jenever) glad te maken. Voor aan den fokkemast was een zeil dwars over het schip gespannen, om daar achter niet te kunnen zien, wat er op *den bak* (het logies van het volk) voorviel; en nadat er 3 schoten gevallen waren, kwamen er zeven zeegedrogten van achter het scherm te voorschijn, zijnde N e p h t u n u s , zijne vrouw, zijn secretaris, zijn barbier en drie bedienden. - Gij zult nu ook wel willen weten, hoe deze zeegod en zijne gasten toegetakeld waren; luister dan! N e p h t u n u s had eene kroon van geschilderd bordpapier op zijn hoofd, en eene ongemeen groote pruik, een' baard van kabelgaren gemaakt, dat ongeteerd was, en door de flaauwe

bogten van het slaan, zoo als het in het touw gezeten had, niet onnatuurlijk om het bovengedeelte van het ligchaam golvende naar beneden hing; zijn aangezigt was vermomd, bestaande zijn neus uit twee op elkander genaaide schaapsooren, hebbende een' langen met roode en zwarte kleuren beschilderden tabbaard aan; zijne beenen en dijen waren zwart gemaakt en geheel ontbloot, behalve dat hij voetzolen aanhad, die met roode linten om de beenen vastgemaakt waren. In zijne linkerhand had hij een' drietand, en in de regter een roephoren, waardoor hij tot ons sprak en verzen reciteerde, van wat benje mij! alles in den *baksmaak* voorgedragen.

Hierop volgde zijne hoogzwangere vrouw, niet minder zonderling, dan haar echtgenoot opgeschikt, hebbende een fleschje met reuk- (zee-) water aan den hals hangen. - Nu volgde zijn kwastige secretaris, hebbende een paar hennepen kwasten als kinderhoofden voor zijne groote laarzen hangen, (men weet ook somtijds de kwasten op hunne regte plaats te brengen,)[22] verder eene flesch met inkt voor de borst, en eene schrijfpen in de pruik, een groot staatboek en register der gewijde personen, waar nu de ongewijden bijgevoegd waren, een groote ijzeren passer over den buikgordel, en eene zeekaart onder den arm, waarop hij ons aanwees, waar wij op dat tijdstip juist waren, dragende tevens eene snuifdoos ter grootte van een' hoedskap voor in den rok. De barbier, die een' grooten steek op- en een' jas van grof zeildoek aanhad, droeg 4 à 5 verschillende scheermessen zoo groot als zwaarden op zijde, bestaande de zeepdoos uit een' bak met teer, dien hij in zijn' arm droeg. De bedienden waren met zwarte en breede zwaarden gewapend, zijnde verder, behalve eene rol afhangend kabelgaren om hun midden, geheel naakt.

Hierna las N e p h t u n u s (welke rol door den bootsman vervuld werd) een vers voor, waarin hij ons welkom in zijne wateren heette. Daarna deed hij door den secretaris de namen der aan boord zijnde personen voorlezen, waaronder 34 waren, die N e p h t u n u s de eer niet had meermalen ontmoet te hebben.

Toen dit praeludium afgeloopen was, werden wij verzocht naar beneden te gaan, hetwelk wij alle deden, te meer daar aan boord van een koopvaardijschip het volk op zulk een' dag den baas speelt. Van hier werden wij nu door N e p h t u n u s bedienden, een voor een, geblinddoekt naar boven geleid. Hier gekomen zijnde, deden zij ons op een plankje,

hetwelk over eene groote, diepe, met water gevulde balie of tobbe lag, nederzitten, welk een en ander met 12 à 14 putsen[23] met water omringd was. Hierop gezeten zijnde, vroeg N e p h t u n u s , met den roephoren tegen het oor van den doopeling, waar men van daan kwam, hoe oud men was, enz. enz. Daarop vroeg hij, of men ook genegen was, iets aan den zeegod te offeren? - Dit met *ja* beantwoord zijnde, werd de doek voor de oogen weggenomen, en de secretaris presenteerde het boek, om voor eene zekere som te teekenen, houdende het andere en vroeger geteekende voorzigtig bedekt. Ik heb reeds gezegd, dat men de gunstige of ongunstige receptie hierdoor geheel en al dwingen kan. De boven het bestek teekenende personen worden met schoon water ingezeept, en met een houten mes zeer zacht geschoren; de beneden de verwachte som teekenende worden met teer gezeept, en met een stuk ijzer geschoren; terwijl de zich hier tegen verzettende of bijna niets gevende met teer en stinkend vet gezeept, en pijnlijk, niet zelden bloedig geschoren worden. Na te hebben geteekend, worden de armen op den rug, en de doek voor de oogen gebonden; daarna bekomt men op elken schouder een' scheerlap, zijnde een natte zwabber, waarin zeker een puts vol water zit. Men zeepte mij met een' teerkwast in, die niet van stroo was, terwijl men mij den neus vol smeerde, waardoor ik genoodzaakt was, om den mond te openen, ten einde ook die zijn aandeel daarin ontvinge. Toen gelastte N e p h t u n u s , om mij met het zaturdagsche mes te scheren, (zijnde het middelsoortige, het zondagsche is het beste, en het donderdagsche het ergste,) waarna men mij in het bad wierp, en met eene zee van water uit de gereed staande putsen afwiesch. - En ziedaar de beschrijving van den plegtigen doop, die mij zondags voormiddag te 11 uren van den 6 Februarij toegediend werd. Gij moet echter niet gelooven, dat sommige passagiers niet erger in den scheerwinkel gerecipiëerd werden, dan ik. Neen, vriend! dat heb ik van later geschorenen anders gezien.

Na afloop van deze geheele plegtigheid, viel er een algemeene waterstrijd voor, in welke opgedischte *waterzoo*[24] zoowel de dames, als de kapitein, zoowel de oude, als nieuw gedoopten deelgenooten werden; terwijl dit laatste bedrijf besloten werd met een' ongemeen sterken stortregen uit den grootenen fokkemars, alwaar de matrozen den vorigen nacht eenige vaten met water gevuld heengebragt hadden.
P o t t e r

noemt, in het eerste deel zijner *Lotgevallen*, *enz.*, blz. 141, dit feest te regt eene laffe, dolle en woeste pret. Dit feest schijnt zoo algemeen te zijn, (echter heeft niet altijd alles even ruw plaats,) dat ook de gouverneur-generaal en zijne echtgenoote de baron en de barones van der Capellen in hetzelve zouden hebben gedeeld; en Napoleon gaf op zijne reize naar *St. Helena* met de *Northumberland*, toen aan groote fooitjes gewoon zijnde, aan het hem doopende bootsvolk 500 ponden sterling, volgens het verhaal van een' Engelschen bij ons aan boord zijnden matroos, welks broeder aldaar aan boord geweest was. - De thermometer stond op 85° Fahrenheit.

Tusschen de keerkringen ziet men zoo wel vreemde vogelen, als visschen, echter beide zeer weinig en, zoo als oude zeelieden zeggen, van de laatste veel minder, dan voorheen, hetwelk men aan het bekoperen der schepen, die daardoor meer in het water blinken, of dat dezelve groen begroeijen en vol kinkhorens zitten, toeschrijft. Men ziet hier niet zelden rosachtige vogelen met enkele zwarte plekjes afgewisseld, wier staart en vleugelen ongemeen smal, spits en lang zijn. Niemand kende dezelve bij ons aan boord onder een' anderen naam, dan dien van *keerkringsvogels*. Tusschen zaturdag en zondag, den 12 en 13 Februarij, bekwamen wij juist zoo veel zuider breedte, als de zon zuider declinatie had, zoodat wij des zondags de zon reeds 2 graden ten noorden het toppunt (zenith) hadden.

Dingsdag, den 15 Februarij, zagen wij aan stuurboordszijde, des morgens te 10 uren, het Amerikaansche eiland *Trinidad*,[25] welks middelpunt op 20° 22′ 30″ z.b. en op 29° 10′ 0″ w.l. ligt. Dit eiland heeft 2 uren in den omtrek, is onbewoond, hoog en oneffen; het kan 18 uren ver uit zee gezien worden.

Zeker zeekapitein, hoog verschil met zijn' stuurman gekregen hebbende, zoude denzelven hier aan land hebben gezet, en wiens zonderlinge levenswijze op en verlossing van deze rots aanleiding tot de geschiedenis van Robinson Crusoë zoude hebben gegeven. Dan dit heb ik ter loops onder de veelvuldige scheepsvertellingen opgenomen; verzoek UEd. dus, hetzelve voor *notificatie* te willen aannemen.

Te 12 uren van denzelfden dag bevonden wij ons reeds in de nabijheid en ten noordoosten van de naakte, barre en onbewoonde klippen, *Martinvaz* of ook *Martenval* geheeten, bestaande uit scherpe zeeklippen, die op 11 uren afstands

gelegen zijn, zijnde de noordelijkste een klein uur van de overige verwijderd, en 8½ uur van *Trinidad*. De hoogste en breedste klip, die den eigenlijken naam van *Martenval* draagt, ligt op 20° 28′ 30″ z.b. en 28° 42′ 0″ w.l., hebbende het kompas hier 3° 30′ w. miswijzing.

Zeer nabij zeilden wij bij deze zes steenklippen henen, zettende onzen koers naar het zuidoosten.[26] 'Welligt,' zeiden wij, derzelver barheid betrachtende, 'is er geen levend dier, dan een vogel op dezelve te vinden; en hoe schaars zal het leven uit het plantenrijk op hetzelve zijn!' Drie dezer zich eerst vertoonende klippen, waarvan de middelste de hoogste en grootste was, en zich zoo regt en egaalrond boven het water verhief, alsof het de Luthersche koepelkerk van *Amsterdam* was, maakte bij het helder luchtsgestel eene zeer fraaije vertooning. De twee kleinere klippen, beide bijna even groot, kregen wij eindelijk ter weerzijden op een' gelijken afstand van den eigenlijken *Martenval*. Ver op den achtergrond zagen wij de drie andere klippen, die zich meer naaldvormig en piramidaal aan onze oogen vertoonden.

Woensdag, den 16, stormachtig weer zijnde, passeerden wij den zuider keerkring *de Steenbok*, en verloren de groote voor-bramzeilssteng;[27] dan de stengen van ons hoog getuigd fregat moeten, volgens getuigenis van deskundigen, beter op de *Neurenburger poppenmarkt*, dan op de masten van den *Tasman* hebben gepast. - Doch dit is buiten ons departement.

Zondag, den 20 Februarij, nam ik een koud bad, welligt de oorzaak der daarop gevolgde ziekte - dan hierover straks nader.

Zondag, den 27 Februarij, verloren wij de kruissteng, waardoor wij ook onze arme *Grietje van Dijk*, een zeil aldus genaamd, verloren. Dat waren de gevolgen van dun bewerkte, en van gemeen[28] *jufferhout*, of *ellens* gemaakte stengen(*).

Donderdag, den 10 Maart, waren wij des avonds reeds zeer nabij den mond der *Tafelbaai*, hebbende wij gedurende den geheelen namiddag het hooge *Hottentots-Hollands* gebergte, den *Tafelberg* en vele andere bergen gezien; ook zouden wij dezen avond binnen geloopen zijn, zoo niet een spoedig opkomende mist, waardoor alles onzigtbaar werd, dit ver-

(*) Volgens de bepalingen van de gezamenlijke scheepsbouwkundige constructeurs van het Koningrijk der Nederlanden, den 28 Mei 1819 door z. exc. den minister van de marine gearresteerd, moeten de rondhouten van 's Lands schepen van *Riga's* greinen hout vervaardigd worden.

t.o. 62

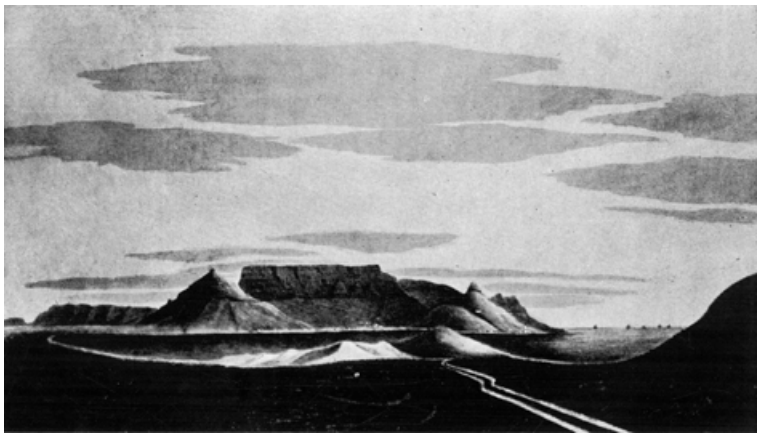

Plaat 1. - GESIG OP KAAPSTAD VAN BLAAUWBERG, ± 1824.
(Deur J.F. Comfield. Uit Hiddingh-Tekenboek.)

t.o. 63

Plaat 2. - MENAGERIE EN TUIN VAN C.M. VILLET, GROENPUNT. - Sien bls. 80.
(Na 'n waterverftekening in besit van die familie, vriendelik afgestaan deur dr. C.T. de M. Villet, Hoofweg. Wynberg.)

hinderd had, hetwelk onzen kapitein deed besluiten, om weder zee te kiezen, alwaar wij den volgenden nacht bleven kruisen.

Vrijdag morgen, den 11 Maart, waren wij met het aanbreken van den dag reeds zeer nabij de woeste en barre kust, wier steile klipachtige oever een ontzettend gezigt oplevert. Statig dreven wij langs den *Leeuwenberg* heen, welks westelijke afhelling met fraaije buitenhuizen en groote tuinen bebouwd is. Op het noordwesteinde van den *Leeuwenberg* of *bil*[29] staat een seinpaal geplant, van waar men reeds den vorigen dag onze aankomst naar de stad geseind had. Hierna liepen wij (wij kwamen uit het zuiden naar het noorden opzeilen) een' fraaijen witten vuurtoren,[30] waarop twee koepels of lantaarns stonden, voorbij, en het was des vrijdags voormiddags te 11 uren van den 11 Maart, dat wij het anker voor de *Kaapstad* in de *Tafelbaai* lieten vallen.[31]

Op het onverwachtst kwam de stad van achter de genoemde *Leeuwenbil* voor den dag; maar zoo verrukkend dit gezigt voor de gezonden is, zoo pijnlijk was dit voor mij, wijl ik gaan noch staan konde. Alle passagiers kwamen stijf van mooijigheid in hunnen paaschpronk op het dek, om naar wal te gaan, zeggende, na eene zeereis van 9 weken, zich nu eens regt te zullen vergasten in de dikke Kaapsche druiventrosschen; - terwijl ik op een der watervaten met de armen over de verschansing lag, ten einde de om ons heenvarende bootjes en roeijers te zien - daar lag ik geheel alleen, door de pijn krom ineengetrokken, en mijne reisgenooten als een gevangene of verschoveling naoogende.

De oorzaak dezer ongesteldheid lag ongetwijfeld in gevatte koude. De warmte, die er tusschendeks heerschte, dreef mij zondag, den 20 Februarij, des morgens te 4 uren naar boven. Mijn oogmerk was, om mijn bezweet ligchaam door een koud zeebad te zuiveren; en na mij van schoon linnen voorzien te hebben, deed ik eene tobbe met water vullen, om mij, na het gebruik van het bad, tevens van schoon ondergoed te voorzien; dan toen ik mij ter naauwernood in gezegde tobbe bevond, die juist onder de fok geplaatst was, brak er eene allergeweldigste regenbui los, verzeld van een' hevigen wind, welke zware regenbui mij zoo plotseling en onverwacht op het lijf viel, dat mijne uitgetrokkene, en medegebragte schoone kleedingstukken welhaast om mij heendreven, en doordien er reeds een dier stukken buiten boord gespoeld was, spoedde ik mij, om het overige te verzamelen; onder

welke bezigheid mij al de wind en regen, door de fok opgevangen, op mijn naakte ligchaam vielen, dat door het bedekken met dit natte goed (regenwater is veel kouder, dan zeewater) ook geenszins verwarmd werd. Ik vlugtte dan nu zoo koud als een visch naar mijne hut, en in plaats van de gevatte koude, die op alle door de warmte en het gestadig zweten geopende poriën des ligchaams ongemeen sterk moet hebben gewerkt, weder, door in mijne kooi te kruipen, naar buiten te drijven, kleedde ik mij (dit goed moest alles nog uit de koffers gekregen worden) en ging daarna weder op het dek. - Maar den volgenden morgen gevoelde ik reeds mijne onmagt, om uit de kooi te kunnen komen. Voeten, knien en de gewrichten mijner armen waren geheel opgezwollen en verlamd, hetwelk weldra met ondragelijke pijnen verergerde. Boven dit noodlottig gebruik van gezegd bad, had ik de onvoorzigtigheid meermalen gehad, om laat in den nacht, nat bezweet en zeer dun gekleed, op het dek te gaan; en om van geene vroegere mispassen te gewagen, wil ik alleen bijbrengen, dat ik, in October des vorigen jaars mij, ter bevordering van de tegenwoordige reis, naar *Brussel* begeven hebbende, en donderdag, den 14 dier maand, in *Groningen* komende, (den zelfden dag, dat er zoo vele schepen verongelukt zijn,) reeds geheel doornat geregend was, aangezien ik in eene zee van regen met eene opene *chais* naar gezegde stad gereden was; hetwelk mij den volgenden dag in de schuit naar *Stroobos* niet weinig hinderde. Te *Rotterdam* gekomen zijnde, was de *diligence* geheel vol passagiers; het was vroeg in den morgen, dat wij afreden, terwijl het bij een' bestendigen stofregen geweldig duister was. Men stelde mij voor, om op den *bok* bij den voerman te gaan zitten, wijl er te *Dordrecht* eene plaats open kwam; ik nam dit voorstel aan, mits mij vergunnende, ook het overige gedeelte der reis op den *bok* te blijven. Hier waren nieuwsgierigheid, die door het ruime gezigt van den *bok* best voldaan kon worden, en de vrees, om op de koude en natte zitplaats te blijven, tegen elkander in strijd; dan de nieuwsgierigheid triumfeerde, en hiervan was eene zware verkoudheid het gevolg. Ik meende deze ongesteldheid te hebben uitgehoest, maar geloof nu, dat al deze oude schulden met de nieuwe mij thans in rekening worden gebragt. Dit verlammende *rheumatismus* blijft mij bestendig met de hevigste pijnen martelen, en onze zoogenaamde dokter, een Amsterdamsche barbier van 24 jaren, die een' tijd lang bij een'

chirurgijn gediend had, en nu het verstand met zijn' post kreeg, sprak niet anders, dan van broeijen met rood baai en flenel, hebbende mij de gezwollene deelen (om te kwakzalven) nu en dan met *cajoe poetie olie*[32] gesmeerd, alsmede met *eau de cologne*. Dan het eene baatte mij zoo veel, als het andere, zoodat de laatste drie weken onzer reis voor mij geenszins aangenaam geweest zijn. Begrijp eens, vriend! onze hut, die wij met ons beiden tot verblijf hadden, en in welker benaauwde onderkooi ik sliep, was slechts 95 Nederlandsche duimen wijd, 1 el 73 duimen lang, en tusschen de balken van het eene dek tot het andere 1 el 75 duimen hoog; van deze kleine ruimte gaan nog twee balken, 17 duimen hoog en 20 breed, af. Daarbij hadden wij in dezelve voor dagelijksch gebruik 2 kisten, 2 koffers en een klein kistje geplaatst; ook hadden wij in den eenen hoek een ruw tafeltje laten spijkeren, om op die hoekplank te schrijven en eene kaars te kunnen zetten. Verder waren aan de balken eenige bakjes voor kleinooden; tevens hingen er veelal kleedingstukken en hoeden aan den wand. Mijne kooi, door de buikigheid van het schip de ruimste zijnde, was zoo lang als de hut, en nagenoeg 75 duimen wijd en hoog; van deze geringe ruimte was ik nog genoodzaakt vrij wat af te nemen, doordien ik in mijne kooi geplaatst had een mandje met pijpen, een kistje met sigaren, een dito met Nederlandsche inhoudsmaten, een dito met schalen en gewigten en eenige andere pakkaadje, zoodat gij wel uit deze opgave berekenen kunt, hoe een zieke hier gelegen is, daar er noch voor noch in de kooi eenige ruimte ter verpleging bestaat. Toen ik gezond was, konde ik mij in deze kleine slaaplaats zeer wel behelpen, en was met een en ander best tevreden; want wij hadden ook eene uitmuntende tafel en eene goede bediening, waartoe de hofmeester vier groote jongens had. Geloof dus niet, dat wij op zee met *erwten* en *gort* ons moesten vergenoegen; neen vriend! wij hadden veeltijds 7 à 8 soorten van schotels op tafel, daar wij ruim van schapen, varkens, eenden, hoenders, ganzen en kalkoenen voorzien waren - verder ingezette duiven, snippen, patrijzen, hazen en ander wild - gerookte ossentongen, gerookt en gezouten rundvleesch, vele soorten van gezouten en gedroogden visch, als zalm, haring, ansjovis, stokvisch, leng,[33] enz. - vele soorten van vruchten en groenten, zoowel gedroogde, ingelegde, als versche, olijven, vijgen, amandelen, noten, tafelrazijnen, enz. enz. - Dan wie zoude, alhoewel het niet te ontkennen is,

dat eten en drinken de aangenaamste bezigheid is, die er aan boord plaats vindt, hier langer bij willen stilstaan.

Onze uitspanningen bestonden aan boord meerendeels in rooken en zien, zonder iets nuttigs bij de hand te nemen; er werd wel zoo nu en dan een boek in de hand genomen, maar weinig gelezen, en de tijd werd veelal schandelijk verbeuzeld. Wanneer het weer des avonds min gunstig was, zag men hier de kaart, daar de pijp en het glas, en ginder de schaak- en damstukken in beweging, waar tusschen onze hofmeester, met een' goeden storm in het hoofd,[34] en met eene wolk van tabaksrook omhuld, vooral als wij de avonden wat lang maakten, heen en weer laveerde. 's Morgens tusschen 10 en 11 uren ontbeten wij, en te 4 uren hielden wij het middagmaal, wordende er des avonds niet gegeten. Maar dat er des avonds met de menige lichten geen brand ontstaan is, heeft mij honderden van malen verwonderd, en ik ijs er nog van, als ik aan de veelvuldige kaarslichten denk, waarmede in de enge met kleederen gevulde hutten zoo onvoorzigtig omgegaan werd. Sommigen plaatsten de kaars in de met drank en wollen stoffen gevulde hut, die met pek en teer gebreeuwd[35] was, onder een' boven deze kaars hangenden jas of hoed, waarvan de wol reeds op sommige plaatsen afgeschroeid was, terwijl bij eene langzaam omvallende kaars (door de warmte veroorzaakt) sommige passagiers in slaap vielen - en wat is akeliger, dan brand op zee!

Ziedaar, vriend! ik eindig dezen, in de hoop van u een' volgenden in een' gezonderen toestand nader te kunnen schrijven. De bijgevoegde tabel lett. A. toont u aan, waar wij ons dagelijks bevonden; echter wil ik u voor de juistheid daarvan niet instaan; want de kleine roodbonte Atlas van 32 kaarten was aan boord van den *Tasman* meer in achting, dan die der groote zeekaarten.

Straks ga ik naar wal, om dezen op het postkantoor te doen bezorgen, en mij bij een' kundigen geneesheer te vervoegen.

Zoo oogenblikkelijk hoor ik, dat hier eene schoone gelegenheid is, om u dezen met het naar *Amsterdam* zeilende brikschip *Catherina Hendrina*, kapitein J. t e n B o e k e l , te doen geworden, vertrekkende morgen, den 23 Maart, uit de *Tafelbaai*.

Vaarwel!

Tabel *A*.

DAGTAFEL, of extract uit het *Journaal* der REIS van de reede van *Texel* naar *Kaap de Goede Hoop*, met het Nederlandsch fregatschip de ABEL TASMAN, kapitein J. T h e u n i s s e n , van den 9 Januarij tot den 11 Maart 1825.

***Dagen*.**	***Datums*.**	***Breedten*.**	***Lengten*. Greenwich.**	***Aanmerkingen*.**
JANUARIJ.				
Zondag	9	Wij zeilen in de v.m. wacht te 10½ u. uit het Marsdiep, de wind n.t.o. hebbende. Koersende buitengaats w.t.z.		
Maandag	10	Wij zeilen in de v.m. wacht te 10½ u. uit het Marsdiep, de wind n.t.o. hebbende. Koersende buitengaats w.t.z.		Aan de Helder rekent men de westel. misw. van 't kompas op 25°.
Dingsdag	11	49° 59′ n.b.	5° 10′ w.l.	25° 30′ w. misw. komp.
Woensdag	12	48° 10′	6° 54′	
Donderdag	13	46° 45′	9° 56′	
Vrijdag	14	44° 31′	13° 08′	
Zaturdag	15	43° 09′	14° 27′	
Zondag	16	40° 21′	15° 10′	
Maandag	17	37° 52′	15° 28′	
Dingsdag	18	36° 35′	15° 14′	
Woensdag	19	33° 02′	17° 10′	22° 0′ w. misw. komp.
Donderdag	20	33° 05′	17° 36′	Volgens peiling van 't eiland Madera.
Vrijdag	21	30° 47′	18° 24′	
Zaturdag	22	29° 09′	18° 26′	
Zondag	23	26° 34′	19° 35′	17° 32′ w. misw. komp.
Maandag	24	23° 20′	20° 53′	Passeren den noorder keerkring *de Kreeft*.

Dingsdag	25	21° 04′	23° 04′	
Woensdag	26	18° 14′	23° 22′	
Donderdag	27	15° 12′	22° 52′	14° 0′ w. misw. komp.
Vrijdag	28	12° 23′	22° 48′	
Zaturdag	29	10° 12′	22° 43′	13° 0′ w. misw. komp.
Zondag	30	8° 56′	22° 41′	
Maandag	31	7° 16′	22° 20′	
FEBRUARIJ.				
Dingsdag	1	6° 13′	21° 32′	
Woensdag	2	4° 40′	20° 26′	
Donderdag	3	3° 17′	19° 40′	
Vrijdag	4	2° 16′ n.b.	19° 31′ w.l.	
Zaturdag	5	2° 24′	19° 20′	
Zondag	6	1° 59′	19° 35′	Passeren de linie.
Maandag	7	0° 39′ z.b.	22° 16′	
Dingsdag	8	2° 03′	23° 12′	
Woensdag	9	5° 19′	26° 02′	
Donderdag	10	7° 12′	28° 52′	
Vrijdag	11	9° 25′	29° 12′	
Zaturdag	12	12° 00′	30° 40′	

Dagen.	***Datums.***	***Breedten.***	***Lengten.*** **Greenwich.**	***Aanmerkingen.***
Zondag	13	15° 06′	30° 48′	
Maandag	14	19° 01′	29° 02′	
Dingsdag	15	20° 41′	29° 15′	
Woensdag	16	23° 16′	27° 08′	Passeren den zuider keerkr. *de Steenbok*.
Donderdag	17	25° 33′	25° 38′	
Vrijdag	18	28° 00′	25° 24′	
Zaturdag	19	28° 51′	24° 38′	
Zondag	20	29° 12′	24° 06′	
Maandag	21	31° 36′	23° 00′	
Dingsdag	22	32° 35′	22° 03′	
Woensdag	23	33° 44′	20° 04′	
Donderdag	24	34° 08′	18° 56′	
Vrijdag	25	34° 12′	14° 16′	
Zaturdag	26	34° 18′	13° 17′	
Zondag	27	34° 28′	10° 12′	
Maandag	28	35° 03′	7° 55′	
MAART.				
Dingsdag	1	35° 33′	4° 12′	
Woensdag	2	35° 42′	1° 56′	
Donderdag	3	35° 12′	1° 52′ o.l.	
Vrijdag	4	34° 18′	4° 52′	Pass. d merid. v. Arion verschil in breedte was nu 67° 9′ of 1340 uren.
Zaturdag	5	33° 39′	7° 04′	
Zondag	6	34° 39′	9° 58′	
Maandag	7	34° 42′	12° 17′	

Dingsdag	8	34° 42′	12° 17′	Mogten het Journaal niet meer zien.
Woensdag	9	34° 42′	12° 17′	
Donderdag	10	34° 42′	12° 17′	
Vrijdag	11			Arriveren in de Tafelbaai.

Eindnoten:

1 'n Las is 2 skeepstonne of 2 kubieke meter (V.D.). Maar Teenstra stel dit op 100 kubieke voet (p. 31).
2 Kommandobrug.
3 Eng. 'Battle of Camperdown'.
4 Dus 1 seemyl is hier gelyk aan 4 landmyle.
5 Karel I.
6 'n Soort sementagtige, vulkaniese aardstof.
7 'n Pyp = 91 7/11 gellings (imperiale). (Alm. 1830, p. 104). 'n Pyp is dus ongeveer ¾ lêer.
8 Dis my ook meegedeel dat in latere jare, tot betreklik kort gelede, veel Kaapse wyn as Maderawyn gedebiteer is, maar in hoever dit waar is kan ek nie bepaal nie.
9 Seeterm vir 'mekaar aanspreek'.
10 D.w.s. van een van die Suid-Amerikaanse state, toentertyd in opstand teen Spanje.
11 'n Soort doringbos met besse van purgatiewe krag.
12 Deel van die boeg waar die matrose-kwartiere geleë was. Die onderste deel van die galjoen het bestaan uit 'n roosterwerk waar die gemakke van die matrose was. Sou die vis deur hierdie roosterwerk, van russe ('n soort bies) gemaak, gevlieg het?
13 'n Lood was vroeër 'n half ons (Nederlands); teenswoordig is dit 1/10 van 'n ons d.w.s. van 'n dekagram. (Vgl. uitdrukking: De laatste loodjes wegen 't zwaarst.)
14 'n 'Wigtje' is 'n gram.
15 'n Nederlandse duim is 'n ietsie groter as 'n Engelse duim. Vgl. p. 275.
16 'n Soort vis met sirkelronde middellyf en 'n stywe stekel bo elke oog.
17 D.w.s. 'n jenewertjie. Jenewer word uit graan gestook met byvoeging van jenewerolie vir die aroma.
18 D.w.s. walvisse.
19 'n Afrikaner sê 'opdok'.
20 Die windkant. Vgl. iemand die loef afsteek = iemand die wind afsny.
21 Lett. 'water van die laere volk', dus 'volkswater'. Vir 'canaille' vgl. Afr. karnallie.
22 Tussenbeens?
23 Skeepsemmers, vroeër van tou en leer, nou ook van hout, yster of sink. Vgl. Afr. 'teerputs' as skeldnaam.
24 Lett. maaltyd van in water zekookte vis. Fig. waterboel, gedoente, rommel. Vgl. in Ned. gooi (zoodje) × zoo.
25 Nie te verwarre met die Wes-Indiese eiland Trinidad nie. Hierdie eiland lê naby Rio de Janeiro en die Steenbokkeerkring.
26 Dit was die erkende roete vir daardie tyd van die jaar. Eers met die noord-oospassaat na die kusstreek van Suid-Amerika, dan met die suid-oospassaat na die Kaap en die Ooste.
27 By steng vgl. stang. Hier die verlengstuk van 'n mas.
28 D.w.s. gewoon.
29 D.w.s. boud. Vir ou betekenis vgl. biltong d.w.s. tong of reep vleis uit die boud van 'n dier gesny en gedroog.
30 Te Groenpunt (of Mouille Punt). Opgerig 1824. Die eerste in Suid-Afrika. Vandag nog daar, alleen gemoderniseer.
31 Bevestig in *A.C.C.* vir 1826, p. 151. Alle skeepsvermeldings kan nagegaan word in die almanakke van die tyd onder rubriek 'Arrivals and Departures of all Ships' ens. As ons die langere roete (via Suid-Amerika) in aanmerking neem, was hierdie reis van 61 dae baie vinnig en voorspoedig.

32 Kajapoetolie of kajoepoetiholie is 'n liggroen, vlugtige olie uit die blare en takke van die kajapoetboom in Ned.-Indië berei.
33 Groot soort kabeljou.
34 Goed in die takke, taamlik dronk. Vgl. p. 74.
35 Die nade toegestop.

Derde brief.

Caledon, 1 *Mei* 1825.

Zonder twijfel denkt gij, dat ik mij op mijne reis nabij *Java* bevinde; doch helaas! - het is eene eeuwige waarheid: *de mensch overdenkt zijnen weg*, *maar de Heere bestiert zijnen gang!*

Begrijp eens, vriend! dat ik mij nu 120 mijlen ten noordoosten van de *Kaapstad*, aan de oostzijde van *Hottentots-Holland* bevinde, en wel aan het *Zwarte Gebergte* bij *Caledon*, ten einde hier de warme baden te gebruiken, en op die wijze de herstelling van mijne gezondheid te beproeven. - Gij zult uit mijn' vorigen hebben gezien, dat ik de drie laatste weken, dat wij op zee waren, zeer ziek geweest ben, zoodat ik den 12 Maart in een' gevaarlijken toestand, volgens getuigenis van twee deskundige geneesheeren, van Oosterzee[1] en Lieschingh,[2] (welke laatste, in Februarij 1818, ook het bad, ofschoon van de *Olifants rivier*,[3] den schout-bijnacht de Jong van Rodenburgh[4] aanbeval, die er tevens de gewenschte uitwerking van voor zijn rheumatismus heeft ondervonden,) in de *Kaapstad* aankwam. Mijn ligchaam was door rheumatike stoffen geheel in elkander getrokken en door pijnen afgetobt, waarbij mijne maag daarenboven ongemeen in wanorde was; terwijl de dokters vooronderstelden, dat er ook aan de lever eene ontsteking plaats zoude hebben. Niet lang was ik in de stad geweest, of mijne ziekte, die van dag tot dag toenam, maakte mij zoo zwak, dat ik met mijn stram en pijnlijk ligchaam te bed moest blijven. Daarbij is de *Abel Tasman* zondag, den 27 Maart, uit de *Tafelbaai*, met al mijne aan boord zijnde vrienden en bekenden, naar *Batavia* onder zeil gegaan, hebbende niemand, dan mij van de aan boord behoorende personen achtergelaten; ik ben dus op dezen dorren afgelegenen uithoek, wat vrienden of bekenden aanbetreft, geheel alleen. Ja, vriend! *alleen*, op 1800 mijlen van mijn Vaderland verwijderd, lig ik hier met de folterendste pijnen tusschen het woeste Zuid-Afrikaansche gebergte. Verbeeldt u het lot van dezen vreem-

deling eens, die aan niemand zijn' vollen boezem ontlasten kan, - die behoeftig, in een' ziekelijken en pijnlijken toestand, hier geheel aan zich zelven overgelaten is. Dan ik wil hier niet verder over uitweiden, en mij niet te veel, met aan mijne vrouw en kinderen, aan u, mijne andere vrienden en mijn Vaderland te denken, kwellen. *Na lijden*, *komt verblijden*, - zegt het Vaderlandsche spreekwoord; en zoo na mijn lijden de dood volgt, wat nood? - God is hier zoo wel, als bij u; die goede Alomtegenwoordige Verzorger is ook daar boven bij ons voorgeslacht, alwaar de mensch geen speelbal meer van het rampzalig noodlot is. Waartoe te wenschen, om het verblijf op deze wisselvallige aarde te rekken? - waarom niet.... dan neen - de armen niet te laten hangen, maar strijden, zoo lang wij zijn; dit vertroostend vooruitzigt blijft ons altijd over. W i s e l i u s [5] zegt:

‘*Een vaste ziel wordt door geluk*,
Niet opgeblazen, noch door druk
Onmannelijk vermast, noch beeft bij onweersvlagen;
Zich zelv' gelijk, blijft ze immer groot,
Haar moed klimt hooger met den nood,
Haar kracht verdubbelt, bij 't verdubb'len van de slagen,
Zij lacht bij 't grimmen van den dood.’ enz.

Dan laat ik u eens verhalen, hoe ik hier te *Caledon* gekomen ben, en wat mij vóór, en gedurende deze landreize wedervaren is.

Het was op zaturdag, den 9 April, dat ik hier arriveerde, en wel met een' terug rijdenden boer of kolonist, die te *Zoetendals Vallei* woont, zijnde zekere J a c o b J. S w a r t, met wien de heer M. v a n B r e d a [6] voor mij voor de reiskosten geakkordeerd was, moetende dezelve voor 25 Kaapsche rijksdaalders (zoo veel als 25 Hollandsche guldens, wijl de Engelschen deze papieren munt van 48 Hollandsche st., op 1 shill. 6 penn. Engelsch geld gereduceerd hebben) naar het bad brengen, en de geheele wagenruimte ter mijner beschikking laten. Ook heb ik een' slaaf, die men mij als zeer handzaam, sterk (want hij moest mij kunnen dragen) en getrouw beschreven had, voor 45 rijksdaalders per maand gehuurd, en zoo reden wij den 7 April van de *Kaapstad* het uitgestrekte Afrika in.

Uit mijn' vorigen van den 11 Maart, dien ik u met t e n B o e k e l gezonden heb, zult gij den tijd van onze aankomst aan de *Kaap* hebben gezien - althans zoo gij denzelven ont-

vangen hebt. Niet lang hadden wij voor anker gelegen, of alle passagiers begaven zich aan wal, waarnaar zij brandend verlangden. Er verliep echter nog al eenige tijd, eer dit geschieden kon, aangezien de havenmeester eerst aan boord moest zijn, om onze gezondheid en papieren te onderzoeken; alhoewel de passagiers geene passen afgevraagd werden. - In dezen tusschentijd kwamen verscheidene sloepen met Afrikanen, de eene geel, de andere pikzwart van kleur zijnde, op ons aanroeijen, hebbende bij zich eene menigte manden met levende visch en kreeften, de laatste zoo groot en schoon, als ik mij dezelve nimmer voorgesteld had, zijnde zoo lang als een mansbeen.[7] Anderen hadden manden met druiven, of watermeloenen, appelen, peren, vijgen, enz. De druiven waren dadelijk het voorwerp van algemeenen handel, echter moesten wij dezelve, in vergelijking van den prijs in de stad, zeer duur betalen; één tros, hoewel zeer groot en waaraan men niet anders, dan rijpe, volwassene druiven vond, kostte een Hollandsch dubbeltje; evenwel kan ik u de schoonheid van zulk een' rijpen druiventros niet doen verbeelden - wat zijn de onze daarbij? klein en ter naauwernood maar voor de helft rijp. Ik dacht, bij het zien hiervan, aan het gezegde van zekeren Franschen schrijver, welke Engeland bezocht, daar het niet veel kouder is, dan in Nederland, namelijk: ‘dat de eenige rijpe vrucht, die men in Engeland vindt, een gebraden appel is.’ Nu, zoo erg zal het wel niet zijn; ik houde althans onze boom- en aardappelen veel smakelijker, dan de Zuid-Afrikaansche. - Wij kochten 3 kreeften voor een' gulden - in de stad kocht men 3 zulke voor een' Kaapschen shill., dus 12½ st. Hollandsch of ieder ruim 4 st. Deze kreeften werden dadelijk aan onzen kok ter bereiding gebragt, en hoe weinig eetlust ik ook hebben mogt, vond ik dezelve zeer smakelijk, hebbende in smaak wel iets van eene frissche stevige tarbot.

Na het vertrek van den havenmeester, vertrokken ook onze kapitein en bijna alle passagiers, die door hunne stijve houding en opschik volkomen naar wassen beelden geleken. Kijk, vriend! hier straalde uit mijne oogen tevens, bij een' pijnlijken, een nijdige blik door, omdat ik niet mede konde doen. Dit *niet mede te kunnen doen* is veelal van dusdanige schimpschootjes en spotternijen de oorzaak; want had het mij niet aan de magt ontbroken, dan had ik in alles met hen medegedaan - maar nu moest ik mij met het afkeuren hunner

kleedij en houding vermaken, om .... ja, omdat ik *niet mededoen konde*. Hatelijk swak! waarin de oorsprong van zoo veel lastertaal gelegen is - waarom dit niet meer geweerd?

Dan, hoe stak deze kleederpracht bij die der sloepelingen af! daar de kleederdragt aan *de Kaap*, vooral onder de arme volksklasse, welke meest slaven zijn, zeer eenvoudig is; zij hebben geen van allen kousen of schoenen aan, maar loopen barrevoets, waardoor hunne tenen ver van elkander verwijderd staan, op welke zich leelijke, gescheurde en bebloede nagels bevinden. Eene lange broek en een kort baantje[8] dekt verder hun ligchaam, de eerste veelal bruin van kleur en van schaapsleder vervaardigd; een vel van een Kaaps schaap kost hier gewoonlijk niet meer, dan een kwartje (5 st. Hollandsch) tot 3 shill^{s}.; zij dragen geen' doek om den hals, maar over het hoofd, waarop zij een' spits toeloopenden van stroo gemaakten hoed dragen,[9] hetwelk een zeer vreemd gezigt voor de nieuws aangekomenen oplevert. Deze hoeden hebben de volledige gedaante van eene ronde schoorsteenkap, hebbende in het midden eene holle bogt.

Gij kunt u gemakkelijk voorstellen, hoe ik gestemd was, daar ik op een der watervaten aan bakboordszijde lag, en het vertrek der booten met onze passagiers en met Afrikaansche kooplieden, die zich bij ons aan boord reeds waren komen recommanderen, aanzag; terwijl ik de *Kaapstad* voor het uitwendige zeer duidelijk beschouwde, en het gewoel in dezelve konde hooren, doordien wij zeer nabij de stad geankerd waren. Hier zag ik wagens met 10, 12 en meer ossen bespannen - daar een' wagen met zoo veel paarden langs het strand rijden. Achter de stad verhieven zich de vier trotsche bergen, als de westersche, *de Leeuwenstaart* of *bil*, *de Leeuwenkop*, *de Tafelberg*, en de verst naar het oosten gelegene *Wind-* of *Duivelberg*. Dit alles was te uitlokkend voor mij, om geene pogingen te doen, ten einde in de stad te komen; ik pakte dan nog dien zelfden avond mijn goed, en zaturdag morgen liet ik mij door twee matrozen van ons schip met een touw in de sloep zakken. Hier liggende, ontving ik op mijn' regter schouder een' kleinen van de valreep vallenden koffer, welks komst haastig, onverwacht en zeer onaangenaam was; - maar ofschoon mij deze val vrij wat pijn veroorzaakte, bleef ik echter geduldig, aangezien mijne beenen verschoond gebleven waren, en ik naar de zoo uitlokkende stad voer. Voor een oud vierkant lapje zeil dreven wij nu weldra

naar den steiger,[10] zijnde dezelve ongeveer zoo lang en breed, als eene der hoofdbruggen over de grachten der stad *Groningen*, liggende met deszelfs eene einde in de baai op. Aan dit uiterste einde bevinden zich kleine kranen en pompen, de eerste, om kleine schepen te laden of te ontladen, en de laatste, om de ledige watervaten der op de reede liggende schepen wederom op nieuw van versch water te kunnen voorzien. Terwijl wij hier naar toegezeild waren, passeerden wij twee ledige sloepen, op welker randen misschien 50 à 60 zwarte en wilde duikers zaten, zoo groot als de zwaarste eenden. Op geen' halven schoots afstand zeilden wij dezelve voorbij, zonder dat er ééne onder was, die eenige ongerustheid toonde. Het is hier in de *Tafelbaai* vol van wilde watervogels; honderden van eenden, duikers en andere soorten van gevogelte vliegen hier rond, doch men mag ze in de baai niet schieten op 25 rijksdaalders boete, om welke redenen dit wild gevogelte zoo tam zoude zijn; maar zouden dezelve dan niet bevreesd zijn voor de salutschoten, die hier zoo veelvuldig van de in de of uit de baai zeilende schepen gelost worden? Maar het is ook waar, dit zijn immers eereschoten! - Visch is er tevens overvloedig, en wordt des te meer met netten en hoeken gevangen, waarvan in het vervolg nader. - Aan den steiger gekomen, droeg men mij, en vervolgens mijne twee koffertjes, en een' grooten zak met vuil linnen en onderkleederen hierop. Men deed mij op een daar liggend stuk hout plaats nemen en zettede het hoed van mij naast mij neder, waarna alle sloepelingen verdwenen. Hier, als een lamme bedelaar op eene der Amsterdamsche sluizen, gezeten zijnde, zag ik onzen scheepstimmerman en twee matrozen uit de stad komen aanlaveren, hebbende, behalve een' kleinen storm in de muts, in den eenen arm een mandje met Kaapschen wijn, en in den anderen een met druiven. Zoodra zij mij zagen, wilden zij dadelijk met mij op onze behoudene reis drinken, hetwelk ik dan door het eten van een tros druiven goed maakte; daarna vervolgden zij hunnen weg naar het einde van den steiger, alwaar hunne boot lag, zonder zich verder om mij te bekreunen, zoodat ik met den mij knellenden hoed op den schoot en een' langen stok in de handen geduldig moest blijven zitten. Dan, terwijl ik mijne oogen zoo hier en daar liet rondgaan, zag ik op eens door twee zwarte half naakte schepsels mijne koffers aanpakken en wegsjouwen, en of ik riep: wat is dat? hier!! waar wil je daar mee heen? zeg? hoorje niet? hei! hier!!

alles was vruchteloos; zij volgden hunne ontvangene orders, en ik zag dus mijne koffers en ander goed, met mijn nog overige geld, hetwelk ook al niet veroorzaakte, dat zij de koffers wegens zwaarte moesten laten staan, met al mijne papieren van *waarde* (?) de stad indragen, zonder te weten, waar het bleef. Maar eenigen tijd later werd de zaak ernstiger; twee pikzwarte slaven,[11] behalve het witte hunner oogen en tanden, welke laatste nu en dan tot meerdere afzigtelijkheid van achter hunne dikke roode lippen te voorschijn kwamen, pakten, zonder een woord te spreken, mijn' eigen' persoon op het onverwachtst op en sjouwden mij insgelijks, als de vorigen mijne koffers gedaan hadden, de stad in. Ik was reeds uit mijne mijmering opgenomen en al onder weg, eer ik regt wist, wat er gebeurde, terwijl ik onder het dragen van den eenen op den anderen zag; en of ik nu vroeg: waar zal dat naar toe? - voorzigtig! - waar wil je met mij heen? - 't was alles *peine perdue*, zegt de Franschman; de eene had mij bij den kraag en de andere bij de beenen, en zij bleven op die wijze, zonder een enkel woord te spreken, in een klein drafje met mij voortsukkelen. Ofschoon ik nu in de volslagenste onzekerheid was, hoe het met mij en mijn goed afloopen zoude, konde ik mij echter van lagchen niet weerhouden over deze zonderlinge expeditie, en liet, terwijl ik tusschen deze sprakelooze wezens inhing, mijne oogen hier en daar rond weiden. Huizen, menschen, rijtuigen - alles leverde een nieuw en vreemd gezigt voor mij op; maar terwijl ik hier naar zag, werd ik even onverwacht door de zwarten weggesmeten, als ik door hen ingerakeld was, en kwam, echter minder zacht, dan een pak lompen, op een' wagen te lande, die met 8 paarden bespannen was. Bij mijn arrivement alhier vermeerderde mijne pijn niet weinig, en wel door de onzachte ontmoeting, die er tusschen mij en mijne koffers, die ik hier weder vond, plaats had. Ik gaf dan op een' norschen, driftigen toon mijne ontevredenheid hier over te kennen; maar deze blazende machines bleven stom en sprakeloos, en verdwenen even onverwacht, als zij gekomen waren. Eerst gaf ik hun in mij zelven den naam van scheepskameelen, doch thans houde ik mij buiten alle kijf overtuigd, dat zij stoommachines in eene bijna menschelijke gedaante zijn geweest. Geene Engelsche steenkolen konden hen zwarter doen verbranden, dan zij reeds waren - en bij den wagen gekomen, hadden zij eene uitwaseming, alsof de stoompijpen geheel en al opengezet

waren, om de machines te doen stil worden. Ik hoop dus, dat gij met mij gelooven zult, dat zij nieuw uitgevondene *stoomsjouwers* waren. - Nu, vriend! ik lag dan op den wagen en werd weldra door den voerman gevraagd, waar hij mij naar toebrengen moest. Ik haalde mijn adreskaartje uit den zak, en las op hetzelve: C.A. S t o r m , *nr.* 24, *in de Kasteelstraat*, en zeide, dat hij mij aldaar moest brengen. Hier bevonden zich de meeste passagiers van de *Abel Tasman*, voor welken hij eene menigte koffers, manden en zakken op den wagen had. Hier komende, werd de wagen ontladen, en ook mijne koffers werden in het voorhuis gezet, alwaar men ook mij naar toedroeg, terwijl de voerman heenreed; - maar hoe vreemd keek ik op, toen de jufvrouw S t o r m mij verklaarde, dat zij mij, wegens de veelheid der logeergasten, wel bij dag, maar niet bij nacht konde huisvesten. Dit liet zich donker, ja, waarlijk stormachtig inzien; maar ik zat nu eenmaal hier en wel boven op mijne koffers; wegjagen konde men mij niet: want mijne beenen zouden mijnen zoowel als hunnen wil niet gehoorzaamd hebben. Ook was het op verre na nog geen nacht; - ik bleef hier dus eten, en liet intusschen naar een verblijf omzien; - de eerste poging mislukte: de ongelukken zijn veelal gezellig van aard, en komen zelden zonder een aanzienlijk gevolg. Deze tijding bevreemde mij ten hoogste, vermeenende, dat het hier aan geene logementen ontbreken zoude, aangezien ik in eene zoo wereldbekende stad was. Er werd dan eene andere poging aangewend, en men huurde mij eene kamer bij mejufvrouw S.H. T r u t e r , in de Burgstraat, slechts eenige huizen van dit logement af; hier zoude men mij van de tafel van S t o r m eten en drinken bezorgen, zoodat ik mij over niets zoude hebben te bekommeren. Dan, hoe onaangenaam deze ontmoetingen in den beginne ook waren, spoedig klaarden de nevelen op, - en waarlijk, ik had, wat mijn verblijf en mijne huisvesting betrof, een zoo gelukkig lot getroffen, als ik mij nimmer had durven voorstellen, waarover ik mij regt hartelijk verheugde, toen ik mijne brave vriendelijke huisgenooten nader had leeren kennen. Vele passagiers van de *Abel Tasman*, welke mij dagelijks bezochten, benijdden, als het ware, mijne zindelijke, naar de Vaderlandsche wijze, netjes gemeubileerde kamer, en vooral de naauwkeurige en zorgvuldige bediening, die mij hier door deze hupsche menschen bewezen werd.

Hoe vol het ook in den beginne bij S t o r m was, kwam er echter spoedig ruimte genoeg in deszelfs huis, om mij te kunnen logeren; maar ik was hier te wel, om mij te willen veranderen. Deze ruimte ontstond door het vertrek van vele passagiers naar andere logementen en partikuliere huizen - om welke redenen weet ik niet: want de kamers waren bijna zonder meubelen; één spiegel, ééne tafel en eenige stoelen, dit was alles, wat men er vond, en ook juist datgene, wat men zonder iets meer van dien aard noodig had; het liet tevens genoegzame plaats voor de koffers en verdere medegebragte goederen, zoodat een blind paard, op hol zijnde, hier voor geen' rijksdaalder in stukken loopen konde. Het tegenovergestelde van zindelijkheid had hier wel is waar plaats, maar dit deed de vertrekken des te vrijer gebruiken. Vele bedden waren daarenboven vol weeg- of wandluizen, zoodat vele passagiers, des morgens ontwakende, met een hoofd vol roode builen te voorschijn kwamen; maar dit bijten was toch niet de schuld der hier wonende menschen, maar van dit zoo lastig ongedierte. Dat de beide groote tegen elkander aanslaande voordeuren, gelijk ook de aldaar tegenover zijnde achterdeur, den geheelen dag wagenwijd openstonden, waardoor er van voren 10 à 15 spelende en veel leven makende slavenkinderen uit- en inliepen, terwijl hoenders en eenden de achterdeur in- en uitmarscheerden, was iets, daar te onregt over geklaagd werd, als brengende dit veel aan de levendigheid van het logement toe, hebbende in alles zeer veel van de brouwerij van J a n S t e e n , ofschoon sommigen willen, dat er de regte levendigheid aan ontbrak; doch dit was de schuld van velen onzer passagiers zelven - waarom niet in dit doorluchtig huis gebleven? - Maar zie, hier zijn wij reeds op Vaderlandsche mannen en geschiedenissen, welke gedachten, naar mate van den afstand, in aangenaamheid toenemen; dan dat wij ons door geen' *storm* te ver buiten onzen koers laten drijven, en denzelven op nieuw hernemen. - Dat hier alles peperduur was, zoodat ieder persoon 4 rijksdaalders per dag, en (volgens hun zeggen) in een beter logement slechts 2 rijksdaalders betaalde, was iets, dat slechts bij het scheiden van de markt hinderde; evenwel waren de passagiers spoedig uiteen, gelijk een troep patrijzen, waaronder geschoten wordt.

Zaturdag avond, den 12 Maart, was ik bij mejufvrouw S u s a n n a T r u t e r aangekomen, en liet nog dien zelfden avond den heer J.K. v a n O o s t e r z e e , medicinae doctor

alhier, bij mij verzoeken, welke mij vervolgens tweemalen per dag bezocht, en met eene ongemeene belangstelling en oplettendheid voor mij gezorgd heeft, hetwelk ik den braven man steeds met dankbaarheid erkennen zal. Dadelijk werden mij sterk werkende medicijnen toegediend, zoodat ik, na drie weken bij aanhoudendheid *vomativen* en *laxativen* te hebben gebruikt, zoo zwak was, dat ik mijn hoofd naauwelijks opbeuren konde; ook liet men mij kwikpillen, *calomel* (verzoete kwik) gebruiken, (op *Java* dient men dezelve voor bijna alle kwalen toe,) waardoor mij de mond geweldig opzwol en de tanden los werden. Eetlust of geneigdheid tot slaap gevoelde ik volstrekt niet, waardoor ik nacht en dag met pijn bleef worstelen; van de 24 uren konde ik niet meer, dan 2 tot 4 uren ten hoogste opzitten, waarna de pijn mij weder naar bed dreef. Maar met welk eene bezorgdheid ik hier opgepast werd, is mij niet mogelijk u te kunnen beschrijven; geene moeder, vrouw, dochter of zuster konde mij met meer belangstelling en ervarenheid behandeld hebben, dan zekere jonge jufvrouw L o u i s a P o t h o f f[12] mij hier deed. Deze jufvrouw, 32 jaren oud zijnde, was bij den vader van mejufvrouw S u s a n n a T r u t e r als kind van huis opgenomen, en na den dood van den ouden heer woonden deze ongehuwde jufvrouwen, hoewel 20 jaren in ouderdom verschillende, als vredelievende zusters zamen. Hoe vele vriendschappelijke diensten heb ik niet van deze goede menschen genoten! - hoe menigmalen is L o u i s a in het holle van den nacht opgestaan, om naar mijn' bedenkelijken toestand te vernemen, vooral wanneer zij mij des avonds een dosis opium toegediend had! - hoe naauwkeurig werden mij op het bepaalde uur de medicijnen door haar toegediend, terwijl zij steeds zorgde, dat ik geene voor mij nadeelige spijzen gebruikte! - met welk een taai geduld heeft zij mij dikwerf 10 à 12 bloedzuigers aan de voeten gezet, ofschoon zij somtijds een geheel uur martelde, eer er één was, die vatten wilde! - Nadat ik mij dan acht dagen van S t o r m het eten had laten brengen, maakte ik hier een einde aan, en liet mij nu door deze jufvrouwen (hier Nonja's[13] genaamd) van het noodige voorzien.

Ook heb ik veel pleizier genoten door den weledelen heer en mevrouw T r u t e r.[14] Deze heer was advokaat, zijnde de zoon van sir J o h n T r u t e r, president van den raad van justitie, welke een broeder van S u s a n n a was. De heer J. T r u t e r, de neef dus van S u s a n n a, had reeds sedert

t.o. 78

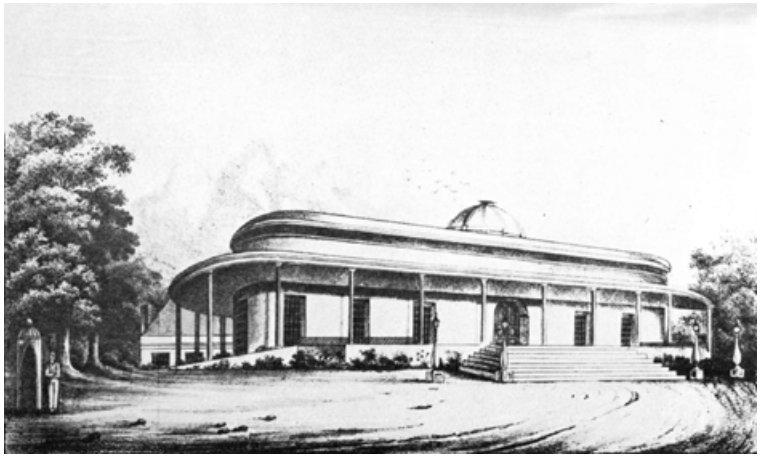

Plaat 3. - NIEUWLAND BUITENVERBLIJF VAN DEN GOUVERNEUR GENERAAL,[1] ACHTER DEN WINDBERG AAN DE KAAP DE GOEDE HOOP.[2]
- Sien blss. 79 en 285.

1 Gouverneur Generaal is foutief vir Gouverneur.
2 Die maker van hierdie gravure word nie vermeld nie, maar dit kom so sterk ooreen met 'n tekening in die Hiddingh-Tekenboek dat ek geneig is om dit ook toe te skryf aan J.F. Comfield. (Vgl. aant. by *Lys van Kaarte*, ens.)

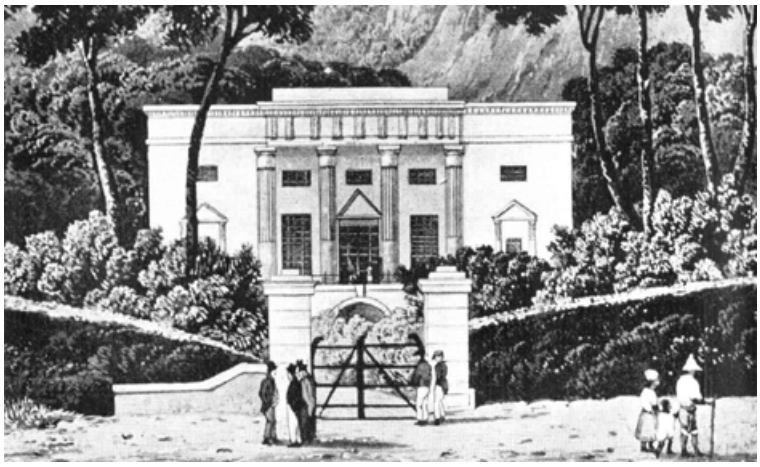

Plaat 4. - *De Papenboom*, WONING VAN D.G. VAN REENEN, NUWELAND. - Sien bls. 79.
(Uit Thompson's *Travels and Adventures*, London, 1827.)

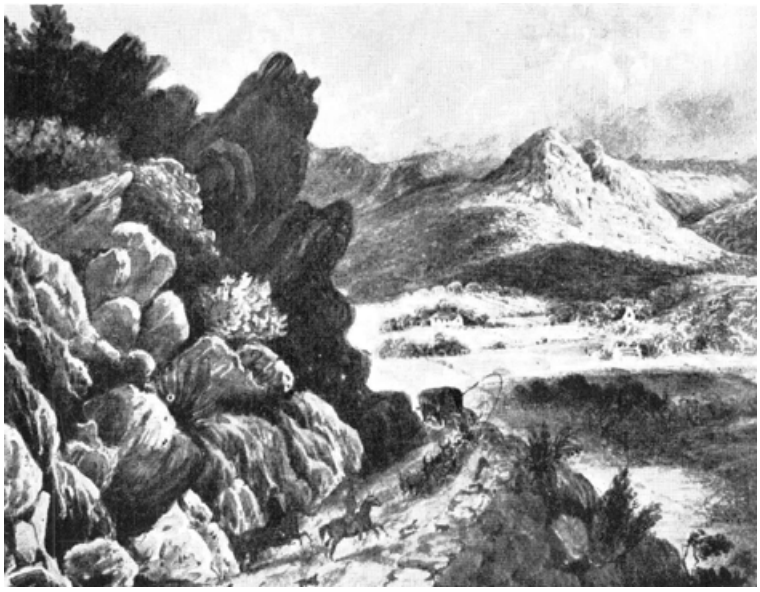

Plaat 5. - DIE FRANSCHHOEKSE PAS, KOMENDE VAN FRANSCHHOEK, TOEGESKRYE AAN J. WALKER, 1832. - Sien bls. 165.
(Gebruik vriendelik toegestaan deur die Parlementsbiblioteek, Kaapstad.)

8 jaren geweldig aan de jicht of rheumatismus geleden, en kwijnde hieraan nog alle dagen, zoodat hij steeds zeer ziekelijk en pijnlijk was. Mevrouw deszelfs echtgenoote zag er des te gezonder uit; zij, die schoonheid bij bevalligheid bezat, was de dochter van den voormaligen schout-bij-nacht, C. d e J o n g , nu te '*s Gravenhage* wonende, (van wien straks als schrijver nader). Mevrouw had bijzonder veel zwak voor de Hollandsche natie, en liet mij, nadat ik ten deele hersteld was, elken morgen hare fraaije Engelsche koets, met 4 schoone paarden bespannen, aanbieden, om ter bevordering van mijne gezondheid een weinigje te rijden; hetwelk ik dan volgaarne eenige malen deed, ofschoon de koetsier en de lijfknecht mij in de koets dragen moesten. Op deze kleine toertjes bezochten wij meermalen het *Ronde-boschje*, rijdende alsdan terug voorbij het fraai gebouwde huis (vgl Pl. 4) en de brouwerij van den heer v a n R e e n e n ,[15] latende *Nieuwland*, het buitengoed van zijne excellentie den gouverneur lord S o m e r s e t , op onze regterhand onder de schaduwrijke boomen liggen. (Vgl. Pl. 3). Ook bezocht ik, verzeld van de jufvrouwen S u s a n n a en L o u i s a , den heer P. T r u t e r , secretaris der stads regering en broeder van S u s a n n a , wonende een groot half uur buiten de stad, aan den voet van den *Leeuwenberg*.[16] Hier heeft men een ruim gezigt naar het westen over den uitgestrekten Atlantischen Oceaan; terwijl bijna alle schepen, die de *Tafelbaai* in- of uitzeilen, hier op een' korten afstand voorbij varen (zie tweede brief, bl. 63). Naauwelijks was ik hier, onder geleide van L o u i s a en ondersteund door een groot bamboesriet, in huis gestommeld, of ik zag eene fortepiano staan, voor dewelke ik dadelijk plaats nam, en eenige stukjes speelde. Maar A n t j e , een achttienjarig meisje, de dochter van den heer secretaris T r u t e r , nam, nadat ik geëindigd had, den draad weder op, en overtrof mij zoo zeer in deze kunst, dat ik in het vervolg, tegen alle uitnoodiging, mijne stramme vingers te huis hield.

Aangenaam is het, om hier naar toe te rijden; de weg is vrij goed, aan de linkerzijde heeft men het gezigt op den hoogen *Leeuwenberg*, aan welks afhelling een kerkhof is met een' rotsmuur omgeven. Op dit kerkhof, voor de Maleijers aangelegd, en Javaansch kerkhof genaamd, bevinden zich verscheiden witte gedenkteekenen en groene graven, welke, vooral bij zonneschijn, een zeer bont gezigt uit het verschiet opleveren. Aan de regterzijde heeft men het gezigt op de baai,

en de daarin liggende schepen, alsmede op een paar belangrijke batterijen, de eene *Amsterdam* en de andere *la Chavonnes*, naar den gouverneur C h a v o n n e s , die hier, na eene tienjarige regering, in 1724 overleed, aldus geheeten. Vervolgens komt men bij den breeden vuurtoren, met twee koepeltjes voorzien; welk een en ander een schoon gezigt aanbiedt. Treuriger is de beschouwing van het klippig strand, eene zoo geduchte offerbank, waarop wij nog een gedeelte van een verbrijzeld *Deensch* schip zagen liggen. De tuinen, die men ter linkerzijde aan den voet van den berg heeft, zijn hier veelal met een' muur tegen den aanval van het vee, vooral der bokken, beschut. Deze muren zijn van ruwe hoekige rotssteenen zamengesteld en geven door de groote kalkplekken eene zeer bonte vertooning. Grootere velden zijn met kleine aarden dijkjes omgeven, en deze dijkjes zijn met eene of andere plant en heestergewas begroeid, om dezelve des te meer te beveiligen. Ik heb er hier een dusdanig dijkje beplant gezien met *aloë*, wier getakte, of liever doornachtige bladeren zoo breed waren als *schollen*.[17] Of gij hier nu eene gemeene kantplank, dan een' bij ons bekenden zeevisch van maken wilt, is mij hetzelfde; want ook deze bladeren waren zeer verschillende van breedte. De weg is door de geaardheid van den grond rood van kleur, maar tevens ijzervast, zoodat dezelve veel overeenkomst heeft met een fraai gedeelte onzer puin- of trekwegen.

Bij deze gelegenheid bezochten wij ook de kleine menagerie van den heer V i l l e t ,[18] een Franschman van geboorte. (Vgl. Pl. 2). Men houdt dezen man algemeen voor rijk; maar hij heeft tevens, bij zijne bijgeloovigheid, een zoo armhartig voorkomen, alsof hij uit een visschersdorp, alwaar armoede en bijgeloof derzelver zetel vestigen, afkomstig was. Zijne echtgenoote, om niet al te veel bij de andere Kaapsche dames af te steken, was vriendelijk, echter konde men uit haar zuur gezigt opmaken, dat haar dit veel moeite kostte, en alles gedwongen was. Na bekomen verlof, liet ik mij met een' stoel langs de hokken der dieren ronddragen, die, hoe weinig in getal, echter zeer schoon waren. Ik heb er niets fraaijer gevonden, dan den majestueusen leeuw en de leeuwin, die zeer groot waren. Ook de struisvogel is bezienswaardig, gelijk ook de zebra of de Kaapsche ezel. De olifant en de rhinoceros waren hier zeer groot; de gestreepte tijger was iets grooter, doch korter van staart, dan het gevlekte luipaard. Wolven, vossen, hier jakhalzen geheeten, leverden niet veel ongemeens op; maar

de bokken waren er in onderscheidene grootte, waarvan de bonte bok de grootste was. Men vindt hier verder den blaauwen bok, den grijzen bok, den duikelaar, den steenbok, den reebok, welke laatste slechts de grootte van een' haas bekomt; maar tot mijn leedwezen vond ik hier geene van de zoo veel gerucht makende wilde honden. - Deze dieren zijn hier in hun moederland, slechts eenige weinige uren van de plaats, alwaar men hen gevangen heeft, verwijderd, en zijn daardoor gezonder, vrolijker en forscher, dan de naar Europa overgevoerde dieren. De heer V i l l e t heeft tevens vele bloemen en heesters in zijn' tuin, die hier zeer weelderig groeijen; makende deze heer van dit alles een object van handel. In de stad heeft hij een' winkel met opgezette vogels en viervoetige dieren; maar wacht u, dat gij aldaar niet onder zijne alles grijpende arendsklaauwen vervalt!

Vervolgens deden wij een toertje door de stad; maar ik wensch u daarvan in 't vervolg meer te schrijven, als ik dezelve eens in een' gezonden toestand rond gekruist heb, en wat ik thans ter vlugt met mijne flaauwe oogen aanschouwde, alsdan met een paar heldere blaauwe oogen van meer nabij en naauwkeuriger gadeslaan, en het hier merkwaardige bezien, of beschouwen zal.

Iets, dat mij hier als zeer armoedig voorkwam, is het zoo belabberde papieren geld. Men krijgt hier wel koperen, maar bijna geene zilveren munt, dan eene enkele Spaansche mat[19] te zien, die hier tegenwoordig tegen 50 st. Hollandsch en meer in omloop zijn. Het papieren geld bestaat, bij voorbeeld, uit stukjes van 1 tot 8 shill^{s}.; op een grooter stuk papier, zoo groot als 3 naast elkander liggende speelkaarten, heeft men de waarde van 1 tot 500 rijksd. Men ontvangt dikwerf een stuk papieren geld van 10 en meer rijksd. waarde, dat tot 3 en meer stukken versleten is; maar het blijft daarom even goede en gangbare munt. Andere stukken ziet men, met verschillende kleuren van garen aan elkander genaaid of met een of ander papier gelapt en beplakt; terwijl een derde stuk gespeld is, welke spelden men als een voordeel op de munt toeheeft. De wijze koning S a l o m o zegt: ‘Het geld vergoedt alles[(*)];’ - maar daar is het papieren geld voorzeker niet onder begrepen geweest; het Kaapsche papier is althans een slecht vergoedingsmiddel.[20]

(*) Prediker X: 19.

Een' anderen last geven de hier zoo sterke rukwinden, bij den zomer de zuidooste en bij den winter de noordweste wind, alsmede het stuiven van het zand, waardoor men de huizen, aan de overzijde der straat staande, dikwerf niet zien kan. Geene sneeuwjagt in *Siberiën* kan erger zijn, dan dit, het is om in eens te stikken. Kleine steentjes vliegen met den wind op de schepen, die in de *Tafelbaai* liggen; het fijne zand en stof dringt niet alleen de huizen in, maar zelfs in kabinetten, kisten en kasten, en maakt het eten knarsende; terwijl men dit zand zoowel in brood en keukenspijzen, als in het drinken aantreft. Men ziet alsdan de menschen met roode oogen, en in eene norsche luim binnen komen; hunne poriën en zweetgaten zijn verstopt, en onder eene lastige ademhaling hoort men hen over hoofdpijn en onpasselijkheid klagen. De straten of bepuinde wegen hebben van ruwe stukken, klippen en brokken van diep liggende rotssteenen derzelver vastheid, waarin de natuur eenigermate te hulp gekomen is, om dezelve effen en vlak te maken. Deze zoogenaamde straten liggen vol zand en fijn gruis, welke in den wintertijd (hier wintermousson genaamd) zeer slijkerig en morsig zijn, vooral na een' geweldigen regen, zoodat een ontdooide puinweg in ons Vaderland niet morsiger en erger te gaan zijn kan; langdurende regens en veelvuldige zonneschijn zijn hier dus vervelend. Maar waar haakt de mensch niet naar verandering? - Ook de zwarte vliegen mag men als eene Kaapsche plaag beschouwen; dezelve zijn hier zeer menigvuldig en onbeschroomd, zoodat men niet zelden 4 à 5 in een weinig gestaan hebbend glas wijn ziet verdrinken; hare menigvuldigheid in de huizen is bijna ongeloofelijk, en van daar, dat men gewoonlijk een paar slaven of slavinnen bij de gedekte tafel heeft, om dezelve met een' daartoe vervaardigden waaijer af te weren.

Men vindt hier veel gewoel door de stad van visch- en fruitverkoopers, alsmede van andere negotie doende menschen, die hunne waren al schreeuwende uitventen; ik heb niemand fraaijer hooren roepen of liever zingen, dan de verkoopers van druiven.[21] (Vgl. Pl. 6).

Aangezien mijn regterarm door de gezwollene gewrichten zeer stijf was, moest ik mij door een' ander' laten scheren, hetwelk ik echter wel gewoon was; er werd dus een barbier geroepen, die dan ook weldra kwam. Maar nimmer heb ik meer in het zweet gezeten, dan nu. Verbeeldt u een' kleinen

t.o. 82

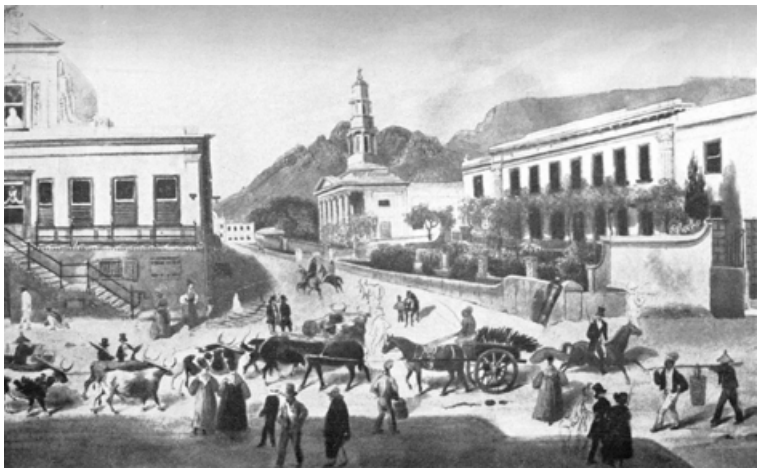

Plaat 6 - GESIG OP WAAL- EN BURGSTRAAT, TOEGESKRYF AAN J. WALKER, 1832. - Sien bls. 82.
(Gebruik vriendelik toegestaan deur die Parlementsbiblioteek, Kaapstad.)

t.o. 83

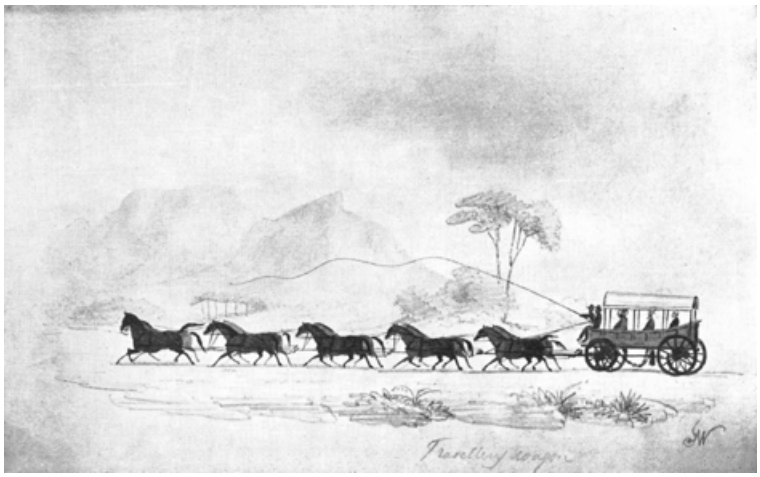

Plaat 7 - WA EN PERDE UIT ALBUM, TOEGESKRYF AAN J. WALKER, 1832. - Sien bls. 88.
(Gebruik vriendelik toegestaan deur Parlementsbiblioteek, Kaapstad.)

zwarten slaaf te zien binnen komen, misschien 60 jaren oud, alhoewel hij hier nog, even als alle andere slaven, *jonge*[22] genoemd werd, die zoo leelijk was als het ergste spook zijn kan; hij had eene groote, dikke, hangende onderlip, alsof die van een oud paard was, tevens zoo vochtig zijnde als de tong van een' heetgeloopen' hond; en al was hij regtlijnig van het hier te huis behoorende rhinocerosdier afkomstig, konde zijn zwart, vuil en stinkend vel niet ruimer om zijn hoofd hangen, waarin zijne leelijke kleine oogen verborgen zaten. Zijn hoofd had veel van dat van een' jongen dog, was hij slechts zoo vriendelijk geweest als deze jonge honden zijn; maar hoe konde hij dit ook in zijn gezigt vertoonen? men moest immers naar zijne oogen, als naar die van een' mol zoeken. Hij stak dan eindelijk zijne morsige handen uit, om de werkzaamheden, die aan de orde van den dag waren, te beginnen, gevende zijn handen een' stank van zich, als dien van een' dooden bruinvisch. Bij het aanzetten van het mes, had hij eene houding en een' zwier, alsof hij den baard met eenige vegen afgemaaid zoude hebben; terwijl bij deze bezigheid zijne vochtige onderlip zich langzaam verlengde. Nu werd er dan eindelijk met geene mindere autoriteit en deftigheid ingezeept, zoodat mij het schuim onder den hals dreef; daarna kwam het mes op nieuw voor den dag; maar, of ik nu ook zweette - hij zette mij hetzelve dadelijk in het regter oor, (misschien dat hem het vel over de oogen gevallen was,) waardoor hij mij eerder bloed, dan een enkel haartje deed verliezen. Ik bleef al zweetende mijn lot geduldig afwachten; en wie zou ook durven spreken! Onze *oude jonge* vervolgde dan zijn werk, het mes telkens onderhalende, alsof hij de functie van scherpregter zoude waarnemen. Aan mijnen hals schoor hij, al om mij heenstommelende, van onderen naar boven; bij deze schrikverwekkende afschraping, die mij ten tweedenmale bloed kostte, overdacht ik reeds, of ik ook nog iets aan mijne vrouw te bestellen had. Ik werd echter, na slechts ten halve geschoren te zijn, zoo het dezen naam van scheren dragen kan, - want er waren hier en daar nog al verscheiden stoppels blijven zitten, - vrijgesproken, en had, behalve het gevaar van mijn leven, zoo veel pijn doorgestaan, alsof men mij den baard ten deele uitgeplukt had. Na deze martelende exercitie moest ik nog geld toegeven, en wel 2 kaapsche shill^{s}., dat is 5 st. Holl. Ik was echter regt hartelijk verheugd, dat ik onder het mes

en de handen van dezen hakkenden stoppelmaaijer weg was, en zag den *ouden jongen* met blijde oogen na. - Doch ik hoor u zeggen: welk eene overgedrevene beschrijving is dit toch! Ja, vriend! dit kan zijn, maar moet men dan ook altijd dien droogen ernstigen toon aannemen, alsof men eene bedevaart naar het Heilige land zoude beschrijven? Neen, ik zeg liever met den beroemden Engelschen schrijver B o l i n g b r o k e ,[23] 'dat ernsthaftigheid het kenmerk van bedrog is, en dat de ezel het ernsthaftigste dier - de ernsthaftigste vogel een uil, de ernsthaftigste visch een oester, en de ernsthaftigste mensch een gek is.'

Weldra naderde de tijd, dat de *Abel Tasman* onder zeil zoude gaan, een tijdstip, waar ik reeds lang tegen aangezien had, doordien ik niet wist, of mijn zwakke en pijnlijke toestand het ondernemen der verdere reis raadzaam maakte of niet. Ik liet dus een' tweeden doctor roepen, zijnde de heer L i e s c h i n g , om met den heer van O o s t e r z e e hierover te oordeelen, en hun beider advijs was, dat zij het ondernemen der reis naar *Batavia*, in mijnen tegenwoordigen toestand, als hoogst gevaarlijk beschouwden. De Edele heer M u n t i n g h e stelde mij, na het oordeel dezer heeren te hebben gehoord, tevens voor, om gerust te blijven; - en niettegenstaande er vele kosten en tijdverzium mede gemoeid waren, besloot ik dan eindelijk, om den aan mij gegeven' raad op te volgen. Welke opofferingen doet toch een zieke niet, om zijne gezondheid weder te krijgen? - De heer M u n t i n g h e verzekerde mij tevens, dat hij te *Batavia*, zoo wel als hier, zoo veel hem doenlijk was, voor mij zoude zorgen, en dat hij mijne belangen, ook vóór mijn arrivement aldaar, steeds in het oog zoude houden, zoodat ik dienaangaande gerust blijven konde.

Deze vertroostende beloften van een' Raad van Indië waren zeer geruststellende voor mij, te meer daar ik van mejufvrouw T r u t e r hoorde, met hoe veel belangstelling zijn Edele wegens mij tot haar gesproken had - zeggende: 'wat gij aan T e e n s t r a doet, kunt gij rekenen aan mij te hebben gedaan; ik beveel hem aan uwe zorg, en zal er u bij de eerste gelegenheid voor gedenken.'

Zaturdag, den 26 Maart, namen alle passagiers afscheid van mij, hetwelk mij een' treurigen, zeer treurigen dag veroorzaakte. Meest alle passagiers verlieten mij met medelijden, en (althans schijnbare) deelneming in mijn lot. 's Avonds

laat hoorde ik eene koets voor de deur stil houden en weldra was de Edele heer M u n t i n g h e binnen, om afscheid van mij te nemen. - Zijne ernstige verzekering, dat hij mijn vriend was en de levendigste aandoeningen, die op het gelaat van den gevoeligen man te lezen waren, bragten ook mijne ziel in eene geweldige aandoening; waardoor ik den nacht in een somber gepeins, en in overdenkingen geheel slapeloos doorbragt. Nu waren dan al mijne vrienden van mij gescheiden; en hoe zeer waren wij alreeds verbroederd! - Ik gevoelde in den geheelen omvang, hoe smartelijk het was, ziek en afhankelijk, geheel vreemd en onbekend, zonder vriend of vriendin, als een verlaten balling in Gods schepping, en een ongelukkige rond zwervende vader en echtgenoot, in een vreemd werelddeel, onder het onverbiddelijk noodlot te moeten zuchten; maar men moet het ondervinden, om het gewigt er van te kunnen beseffen.

Zondag, den 27 Maart, kondigden des voormiddags eenige kanonschoten het vertrek mijner reisgenooten aan. Zoo druk als ik andere dagen bezocht geworden was, zoo stil en eenzaam was het nu; nimmer kan ik deze smartelijke dagen vergeten. Echter moet ik ter eer der Kapenaars zeggen, dat het verlies, hetwelk ik door het vertrek mijner vrienden en reisgenooten geleden had, veel, zeer veel door hunne vriendelijkheid is vergoed geworden. Ga alle Hollandsche steden en dorpen rond, en gij zult er dat niet vinden, wat men hier vindt. Niettegenstaande de Kaap-kolonie of volkplanting nu reeds 19 jaren onder het Engelsche Gouvernement behoort, hebben de Hollanders hier toch boven de Engelschen in alles den voorrang; ook noemen zij Holland het Vaderland, en de slaven zeggen niet zelden, als zij Hollanders zien: ‘daar gaan Vaderlanders heen.’ Men heeft hier koeijen van Vaderlandsch ras, en zoo een en ander meer. De Hollandsche taal en zeden blijven hier de hoofdrol spelen, en het Hollandsche crediet, dat nog door de geheele wereld gevestigd is, wordt hier zeer hoog geroemd; terwijl men hunnen regeringsvorm, hunne zeden, gebruiken en handelingen in het algemeen dikwerf als voorbeelden ter verbetering bij de Engelschen hoort aanhalen.

Vele, onnoemelijk vele genoegens heb ik hier genoten. Behalve de reeds genoemde personen, hebben de heer M u n t i n g h e ,[24] voornaam koopman te dezer stede, en van *Meppel* geboortig, alsmede de heer H a r m s e n ,[25] schoonzoon van

den heer K l e r k ,[26] mij veel pleizier door hunnen gezelligen omgang en kleine diensten bewezen. Zelfs werd ik van de Engelsche dames niet vergeten, van dewelke ik verscheidene malen een potje *jelly* present ontving; hoofdzakelijk veroorzaakt, doordien ik op zekeren avond de Engelsche natie zoo dapper, tegen de beschuldigingen der Afrikaners, omtrent hunne zeden en gewoonten verdedigd had - en wie gevoelt de moeilijkheid niet, om deze natie tegen beter weten aan te verdedigen? Ofschoon alles boert en kortswijl was en gebleven is, schenen deze dames en de heer S h e p p a r d [(*)27] echter meer belang in het gesprek gesteld te hebben, dan het wel verdiende. - *Jelly* is eene zekere soort van smakelijk en zeer krachtig *gelei*; het wordt vervaardigd van kalverpoten en *Madera*-wijn, zijnde het extract der eerste met den laatsten vermengd.

Zondag, den 3 April, Paschen zijnde, dacht ik hier aan onze Vaderlandsche gebruiken, en of men hier ook eijeren en wittebrood eten zoude; maar hier werd in geenen deele verandering in de spijzen gemaakt, en maandag te 12 uren was hier reeds het paaschfeest afgeloopen; echter vieren zij den goeden vrijdag hier als een' der eerste Heilige feestdagen van het jaar.

Bijzonder aangenaam was het mij, niettegenstaande het reeds zeer ver naar den winter liep, door de bijzondere zorg en onvermoeide nasporing van mejufvrouw L o u i s a , mij hier nog op aardbeziën te kunnen vergasten, die wel klein, maar zeer smakelijk waren; te meer veraangenaamde mij zulks, aangezien ik zeer weinig in mijne tegenwoordige ongesteldheid van warme en gekookte spijzen hield. Kropsalade met roode beetwortelen was mijn geliefkoosde avondkost; ramenas[28] gebruikte ik des morgens, en des middags genoot ik een' krachtigen bouillon; mijn dessert bestond in druiven, aardbeziën, een appel, of iets van dien aard.

Nu, vriend! als ik van het bad terug kom, hoop ik woord te zullen houden, met u de bijzonderheden der *Kaapstad* mede te deelen; thans gaan wij op reis naar *Caledon*, om het warme bad te gebruiken.

(*) Van eene beroemde Engelsche familie. De heer S h e p p a r d , in Engeland, heeft, door deszelfs langdurige ondervinding en opmerkzame waarnemingen, belangrijke bijdragen als manufacturist ter veredeling der wol geleverd, waarvoor hij te regt met den gouden eerprijs begunstigd is geworden.

Donderdag morgen, den 7 April, kwam de door mij gehuurde oppasser A r e n d met een' brief van den heer M. v a n B r e d a , een voornaam Kapenaar, waarin dezelve mij berigt gaf, dat hij met zekeren J a c o b u s S w a r t afgesproken had, dat dezelve mij zoude komen afhalen; tevens was in dezen brief een lijstje van den heer B. C o e t z é e , wat ik per dag betalen moest voor eten en drinken, eene vrije kamer, en den kost voor den knecht, beloopende zamen 4½ rijksdaalder per dag, hetwelk wij naderhand, aangezien ik mijn' eigen' wijn gebruikte, tot op 3½ rijksdaalder verminderden.

Weinigen tijd later kwam de heer v a n O o s t e r z e e met den ouden S w a r t zelven de kamer binnen, vindende mij nog te bed. Binnen anderhalf uur zou de oude man met den wagen voor de deur zijn; nu werd het dus tijd, om het overige der mede te nemene provisiën te pakken; en hoe vele koffers, kisten, manden, trommen en zakken waren er niet noodig, om aan de bestelling der dames te voldoen! daarenboven moesten kruiken met water en een paar krukken, die mij zekere Engelsche dame medegegeven had, op den wagen worden gebragt. Mevrouw de echtgenoote van den advokaat T r u t e r zond mij bijna eene halve wagenvracht presenten, waaronder eene kist met ouden Kaapschen wijn en eene menigte keukengereedschappen waren, om dezelve onderweg te gebruiken. Verder werd ik, als het ware, overladen; en wat kunnen wij mannen toch in dezen tegen de vrouwtjes redeneren? - dit baat toch niets! de vrouwen zijn over het algemeen baas; hier over klaagde de wijze Romein M a r c u s C a t o reeds, drukkende zich aldus uit: ‘Alle mannen heerschen natuurlijk over hunne vrouwen; maar wij heerschen over alle menschen, en onze vrouwen over ons[*].’ Men voorzag mij met gebraden vleesch, gebakken visch, vruchten en andere eetbare waren, kruikjes met gekookt en ongekookt water, azijn, siroop, Fransche brandewijn, eene trom met wittebrood, beschuiten, krakelingen, koetong, koffij, thee, chocolade, suiker, een pakje en eenige flesschen met medicijnen, en wie weet, wat mij de jufvrouwen al meer ingepakt hebben. Dit een en ander vulde, buiten mijne koffers met kleederen, wijnkisten en het beddegoed, reeds een groot gedeelte van den anders zeer grooten wagen, die geheel aan mij afgestaan was; te meer daar ook

(*) R. v a n d e r P i j l , *Engelsche Taalbeoefening*, blz. 187.

mijn bediende met zijn goed moest worden geplaatst, zoodat ik in 't vervolg genoodzaakt was, om nog 5 rijksdaalders aan een' anderen boer te geven, omdat hij de koffers en kisten overnam, waardoor ik toen gemakkelijk op mijn kooigoed liggen konde.

Nu reden wij, met tien kleine bruine paarden voor den wagen gespannen, de stad uit (vgl. Pl. 7); twee paarden had S w a r t op de uitreis, na de moeijelijke kloof[29] te zijn overgekomen, onder weg gelaten, zoodat wij den volgenden dag ook dezen weder voorspanden, en de reis met 6 span vervolgden. Bij het uitrijden nam mijn vriend v a n O o s t e r z e e naast mij in den wagen plaats; en voorbij de groote kazerne[30] gekomen zijnde, nam hij hartelijk afscheid van mij, en steeg te paard, welk scheiden van mijnen raadsman, vriend en zorgdragenden geneesheer mij in mijnen nood bijzonder trof.

Nu was ik dan geheel aan mij zelven overgelaten, en weldra van mijnen zoo kundigen als hulpvaardigen doctor, en de verdere hier gemaakte kennissen verre verwijderd; en wie weet, dacht ik, welk een woest en behoeftig oord ik aldaar aan het *Zwarte Gebergte*[31] vinden zal? Daar *alleen*, geheel *alleen* te zullen zijn, dit verwekte een zoo onaangenaam gevoel bij mij vooral, daar ik zulk goed gezelschap gehad had, dat ik bijna niet opgeruimd van geest blijven konde; maar goede moed is 't halve leven, zeide ik; welaan! laat uw hoofd niet hangen; steek het fier onder de u vervolgende rampspoeden opwaarts!

Genoeg, ik verliet de *Kaapstad* onder sterke aandoening en een somber voorgevoel van er nimmer terug te keeren. S w a r t, die niet geloofde mij levende aan het bad te zullen brengen, vroeg aan den heer v a n O o s t e r z e e, wanneer ik onder weg stierf, of hij mij dan maar aan den weg begraven mogt, dan of hij mij naar de naaste *kraal* brengen zoude? Dit beantwoordde ik en zeide hem, dat hij mij begraven konde, waar dit voor hem het gemakkelijkste was, maar dat ik verzocht, om daarmede niet te haastig te zijn, ten einde zich stellig van mijn overlijden te kunnen overtuigen. Mijne gevoeligheid ontstond niet zoo zeer, doordien men mij met de schoffel op den wagen wegvoerde, als wel door de zwakheid van mijn ligchaam, welke hier veel aan toebragt. - Spoedig waren wij met onzen met linnen overtrokkenen wagen nevens het *Ronde-boschje*, alwaar wij links afdraaiden,[32] en kort daarna de eerste rivier doorreden.[33] Nu bevonden wij ons op

een' weg van wit maalzand. Aan den *Zwarten Dam*[34] gekomen, spanden wij uit, en vonden hier reeds eenige wagens op ons wachten, terwijl wij nog wel drie uren naar de laatsten moesten wachten. De boeren, of kolonisten, uit een' zekeren bekenden omtrek komende, weten, wie er naar de stad gereden zijn, dat zij naar boven rijden noemen, ofschoon de stad eenige honderd voeten lager ligt, dan het land, waarop zij wonen en hunne akkers ploegen. Het alleen rijden houden zij voor gevaarlijk, niettegenstaande zij met goede geweren gewapend zijn. Vooreerst zoude, volgens hun zeggen, het wachthouden voor hunne paarden of ossen tegen den aanval van het wilde gedierte hun geene nachtrust vergunnen, en een kleine troep moeijelijker alleen zijn te bewaken, dan een troep van honderd, door drie of vier personen. Ook zouden, volgens zeggen van S w a r t , alleen rijdende wagens niet zelden door eene horde of bende gewapende roovers overvallen en van alles beroofd worden; bestaande deze roovers meest uit gedroste, dat is gevlugte slaven en Hottentotten, welke zich in het ontoegankelijk gebergte van de *Hanglip* met vrouwen en kinderen ophouden. Volgens het verhaal dezer boeren, zoude een gedeelte dezer roovers den enkelen, naauwen en ongemeen steilen toegang bij nacht bewaken; terwijl de overigen dezer bende somtijds eene maand achtereen op roof uitgaan, en dan onder een' gewapenden hoop het land met bebloede handen al plunderende afloopen, wanneer zij deze en gene boerenwoningen geheel berooven, en bij tegenweer plunderen, daar zij zich alsdan van vee, gereedschappen, meubelen en kleedingstukken in ruime maat voorzien, waardoor zij dan wederom voor eenige maanden geproviandeerd zijn. - S w a r t verhaalde mij, dat er in het vorige jaar een slaaf van zulk eene bende terug gekeerd was, welke zich zestien jaren achter elkander in deze spelonken verborgen had, waarna hij aan de roovers vrijheid verzocht had, om te mogen vertrekken, hetwelk hem dan ook toegestaan was. In hoe verre dit verhaal waarheid was, wist ik niet, maar het kwam mij (niettegenstaande ik geene redenen had, om S w a r t te wantrouwen) vreemd voor, dat een Europeaansch Gouvernement zulk een nest niet door geweld zoude uitroeijen, hetwelk zich zoo nabij de *Kaapstad* bevindt. Latere verhalen, mij dienaangaande gedaan, hebben echter de waarheid hiervan maar al te wel bevestigd.

Nadat de verwacht wordende wagens alle gekomen waren,

vervolgden wij onzen weg. Onze trein bestond uit zeven wagens, en drie andere wagens maakten een tweede gezelschap uit, waarvan acht met 12 en twee met 10 paarden bespannen waren. Daarenboven volgden ons drie wagens, ieder met 16 ossen bespannen, - het was regt vermakelijk, om dezen trein te zien. Twee wagens met paarden bespannen behoorden aan de twee oudste zoons van S w a r t . - Spoedig waren de paarden ingespannen; want als deze lieden dezelve in het veld laten loopen, worden zij eerst gekniebanden, of gekniehelsterd,[35] dat is, men doet hen den gewonen helsterriem met een paar slagen even boven de knie om het regter voorbeen. - Van den *Zwarten Dam* liep de weg door de zandduinen, een bar en woest veld, en de weg bijna grondeloos diep; verbeeldt u het ergste gedeelte van een' zandweg in het landschap Drenthe, in een' brandenden droogen zomer. Hier doorgemarteld zijnde, was het bijna middernacht; maar ook nu bevonden wij ons aan de uitspanplaats. Wie voor eene kleinigheid op het rijtuig vreest, behoeft de reis niet te ondernemen; het heeft mij duizendmalen verwonderd, dat er geene wagens omgeslagen zijn. Verbeeldt u, dat ons in de zandheuvelen, bij donkeren nacht, verscheidene wagens tegenkwamen, welke naar de *Kaap* reden; dat het uit- en inrijden van deze diep bespoorde wegen in den nacht allermoeijelijkst is, zoo als op de diepste wegen van Drenthe; verbeeldt u het gevaar, vooral als de voerman door slaap overvallen wordt, gelijk met den ouden S w a r t het geval was; doch het ging al zijne dagen goed. - Aan de uitspanplaats gekomen, kwamen de vrouwen, sommigen zuigelingen bij zich hebbende, en de dochters van andere mannen met hare koffijketeltjes voor den dag; ook hier het eerste, wat de vrouwen bij der hand nemen, ofschoon zij, te huis zijnde, zich dikwerf met gebrande rogge, in plaats van koffijboonen, moeten behelpen. De mannen ontstaken intusschen vuur, vervolgens werden er de nog overige mondbehoeften bijgebragt, en de nachtmaaltijd te velde nam een begin. Spoedig werd het gezelschap echter door een' geweldigen regen naar de wagens gedreven, om zich onder de linnen tenten ter neder te leggen; terwijl drie personen met hunne geweren de kudde paarden en ossen tegen het wilde gedierte bleven bewaken. Deze onze uitspanplaats were *de Wolvenkraal*, (wolven moeten zich hier, volgens zeggen dezer lieden, veel laten zien,) of *Knoetze Wolfshuis*, (ofschoon er geen huis of boom te zien

was,) of ook wel *Sikke Vlei*[36] genaamd; door *Vlei* verstaat men hier eene moerassige laagte met water.

Vroeg in den morgen kwamen de boeren met 116 paarden aandrijven; deze arme dieren moesten gedurende de geheele reis hun voedsel op deze dorre velden zoeken; echter kunnen zij, ofschoon niet zoo sterk, schoon en moedig als ons Vaderlandsch ras, veel meer fatigues doorstaan, doordien zij meer aan gebrek en ongemakken gewoon zijn. Van de twintig paarden zijn zeker 19, welke bruin van kleur zijn; alle zijn klein van gestalte, hebben een' regten hals, flaauwe groote ooren, en zijn schol van ribben (sterk afhangende), laag van lenden, en dun van staart en billen; de knien zijn naar elkander toegebogen, echter hebben zij een goed lijf en eene gezonkene borst; maar zij zijn zoo koppig als natte lammeren. Geen van alle der hier in den troep zijnde paarden was op ijzers. Men rekende de waarde der paarden op 20 tot 50 rijksdaalders per stuk, enkelde paarden worden tot 150 rijksdaalders verkocht. Wanneer men de paarden hier beslaat, legt men dezelve ijzers zonder nokken onder(*). De merriën worden hier op de halve waarde der hengsten en ruinpaarden gerekend. Ieder ambachtsman moet een of meer paarden hebben, om te kunnen rijden; want de menschen zijn hier zoo bang voor loopen, alsof zij barrevoets door de sneeuw moesten gaan. De smid, de wagenmaker, schoenmaker, kleermaker, elk houdt een rijpaard. Ik zag onlangs een' timmerman voorbij rijden, die zoo fraai gekleed was en het paard zoo moedig liet stappen, alsof er een luchtige landjonker op zat; echter was het een gewone splinterschraper, die met zijn gereedschap onder den arm naar zijn werk reed. Over het algemeen leven de menschen hier gemakkelijk, kleeden zich zeer zwierig, en, naar de Vaderlandsche wijze getoetst, verre boven hunne maatschappelijke betrekking en hunnen werkkring. Zij eten lekker, hebbende altijd vele soorten van vleesch op tafel, en slapen lang.

De ossen hebben meer overeenkomst met het Vaderlandsche ras, dan de paarden, gelijkende deze veel naar hoogbeenige, grofledige West-Vriesche ossen, ofschoon de hier zijnde veel grooter hoornen hebben; ieder os heeft een' naam, *Jan*, *Piet*, *Kroon*, *Bonk*, enz. Deze arme dieren konden hier op den bijna naakten, weinig begroeiden grond geen voedsel

(*) Enkelen uitgezonderd, en men betaalt voor het beslaan en vier nieuwe ijzers vier rijksdaalders.

voor zich vinden, en waren dus, als lijdzame verschovelingen, in een' troep in de laagte van de *Vlei* gaan liggen, om zich aldaar ter rust te begeven, alwaar zij des anderen daags morgens nog alle lagen, hebbende dus den geheelen dag of nacht niets genoten.

Nadat wij nu weder ingespannen hadden, legde de oude S w a r t zijne lange zweep weer over de paarden; de steel hunner zwepen is gemeenlijk een bamboesriet, die van S w a r t was bijna 5 Nederlandsche ellen lang, en de slag zal anderhalfmaal deze lengte bedragen hebben, te zamen 12½ Nederlandsche el. C. d e J o n g , zegt(*): 'dat het riet of de rotting 3 en de slag 5 vademen lang is, en dat zij dezelve zoo net weten te besturen, dat zij er een vogeltje mede van den grond ligten en een' gulden, op een' afstand gelegd, zelden missen zullen.' Een tweede persoon, gewoonlijk een hunner bedienden, zit naast den boer, en bestuurt het achtergespan met de eene, en al de voorste paarden met eene andere lijn. Al hetgene bij ons in het dagelijksch gebruik van touw tot paardentuig gemaakt is, is hier van beesten- of wel runderleder, door hen zelven bereid en vervaardigd, zoo als gereiden, (de twee achterste paarden hebben zoogenaamde broeken aan, om den wagen in het neerrijden der bergen te kunnen ophouden,) hoofdstellen, het leizeel of de jaaglijn; zelfs de strengen in het middeltouw, daar de 8 à 10 voorste paarden aan trekken, is van zulk geel leder zamengevlochten, waar tusschen zij eene zekere soort van haar bewerkt hebben, om eene spoedige verrotting door broeijing of water voor te komen. - Op eenigen afstand van ons nachtverblijf vonden wij ter regterzijde eene buitenheg aan den weg, welke vol kweperen hing, die zeer groot waren en daarbij eene fraaije gele kleur hadden. Hier maakten de jongens hunne hoeden vol buit, die ook mij een genoegzaam aantal bezorgden; maar, hoewel smakelijker, dan de Vaderlandsche, is deze peer in mijn' mond geene vrucht, die men uit de hand als smakelijk kan nuttigen. Hier vindt men ook aan de regterzijde, kort aan den weg, het nieuwe en fraaije boerenhuis van T h e u n i s . Eenige honderd passen verder zuidoostwaarts vindt men eene nieuw gebouwde kerk, waarbij men een dorpje wil aanleggen, reeds, naar den tegenwoordigen gouverneur, *Somerset*[37] geheeten. - Thans reden wij de *Lauwrens rivier*

(*) *Reizen naar de Kaap de Goede Hoop*, enz., I Deel, blz. 92.

door; maar hier moet men zich goed vasthouden, en voorzigtig gaan zitten, om alle ledematen bij elkander te houden. Men rijdt hier met eene snelle vaart, om tegen de overzijde op te komen, over eene bedding of straat van keisteenen, als paarden zoo groot, tusschen en over dewelke het water ten allen tijde henenspoelt; de steenen zijn dus schoon en door geen verzachtend zand of vuil bedekt. Men wenscht zich geluk, als men deze doordrift gepasseerd, en er alsdan niets in stukken is.

Thans kwamen wij aan eene groote plaats van den heer M o r k e l ,[38] staande aan de linkerzijde van den weg, volgens zeggen van S w a r t , de oudste plaats in *Hottentots-Holland*. Deze stelling heeft echter weinig grond, bestaande namelijk daarin, dat hij (S w a r t) een lied kende, waarin stond, dat hier in 1722 schipbreukelingen aangekomen waren, die niets, dan deze plaats hadden kunnen vinden. S w a r t was een groote grofledige boer, 55 jaren oud, en vader van zeven zonen en vijf dochters, zeer vrolijk, en opgeruimd van geest; het kostte dus zeer weinig moeite, om dezen grofgespierden en breedrugden man aan het zingen te krijgen, en het was dit oude stukje, dat door den ouden man op mijn verzoek gezongen werd, waarbij zijne zware stem aan het gebergte weerkaatste. Ik beurde mijn hoofd op, en gevoelde, dat dit een zeer goede afleider voor mijne pijn was; welligt waren mijne lachspieren ook, buiten beweging gebleven zijnde, anders verlamd geworden. Hier bij M o r k e l spanden wij uit, aangezien de oude man zijn boven gezegde zesde span paarden hier op de heenreis had laten blijven; de andere wagens reden intusschen tot aan de gewone rustplaats door, terwijl wij bij M o r k e l onze op den wagen gekarnde melk tegen frissche melk verwisselden. De omtrek van alle hier zijnde gebouwen, die meest uit stallen (hier *kralen* geheeten) bestaan, waarin men het vee bij nacht tegen het verscheurend roofgedierte opschut, is zeer groot, en wordt niet weinig door eene groep hooge boomen versierd. Wij bevonden ons nu niet ver meer van de door mij gevreesde bergketen; reeds lang had ik de kloof en het roode naar boven loopende slingerpad gezien; maar niets ontschoot mij meer, dan de afstand, die veel grooter was, dan ik mij voorstelde. Eindelijk komt men aan den voet van dezen geweldig hoogen aardrug; echter rijdt men vooraf nog eene laagte in, waardoor het overrijden nog meer bezwaard wordt. De kruinen dezer

bergen schijnen bij lagen als gemetselde muuren op elkander te zijn gezet, loopende uit de bergen naar de buitenzijde opwaarts; deze lagen hebben van verre veel van salpeterachtigen turf, welke in groote blokken opgestapeld, en hier en daar als nieuwe muren wit uitgeslagen is.

In deze laagte vonden wij de ons vooruit geredene wagens weder; ook wij spanden weder uit, en na een uur toevens vervolgden wij de reis. Ten noorden of links van dezen weg staat een huis, alwaar men negotie doet, behoorende aan den Engelschen koopman T. I n g l e d e w en thans den heer J.D. W e i l b a c h .[39] Wat de boeren en boerinnen nu in de Kaapstad vergeten hebben te koopen, wordt hier gekocht, niettegenstaande men er alles verschrikkelijk duur betalen moet. Te voren woonde de bij andere reizigers aangehaalde landman K n o e t z e hier.

Wij reden nu den voet van den berg op, met eene menigte heesters en struiken begroeid zijnde, waarna men aan een tolhuis komt, alwaar een vrachtwagen 4 en een ledige wagen 2 Kaapsche shill^{s}. betalen moet, dat is voor het uitkappen, wegruimen der rotsstukken en het in order houden van den kloofweg. Vervolgens op bijna de halve hoogte zijnde, verdeelt zich de weg in drie takken, welke iets hooger weder ineen loopen. Op de plaats, waar zich de weg in drieën scheidt, is de berg ongemeen steil en rood van kleur, wordende dit gedeelte de *Roode Hoogte* genaamd, hebbende de kleur van verroest ijzer. Achter deze schrikbare roode hoogte, welke wij nu, langs meer dan 3 Nederlandsche ellen diepe, tusschen regtopstaande en zeer scheurige wanden of uitgekapte wegen bestegen waren, daalt men weder in eene steile en diepe laagte af; en nu gaat de weg zuidwaarts, zeer weinig oploopende, dwars bij den berg langs. Regts ziet men nu, in een' schrikverwekkenden afgrond, de steile en scheurige bergkruinen, uit wier barsten en scheuren allerhande soorten van fraaije heesters en bloemen, die een' aangenamen geur verwekken, te voorschijn komen; aan welke zijde men ook hier zijne oogen wendt, men heeft altijd een huiverend en schrikverwekkend gezigt. Voor en bijna boven zich ziet men alle paarden hun best klimmen en trekken, men vreest dus, dat er iets van belang zal breken. Links ziet men boven aan den berg rotsklompen uitsteken, die boven u hangen, met mos en ander groen begroeid, zoo groot als kleine huizen, die elk oogenblik, door hun scheurig aanzien, trachten neer te storten. Op eene

andere plaats ziet men, waar zulk een klomp afgevallen is, waarvan men de kei en den schilferigen rotssteen nog op de afhelling liggen ziet; en eindelijk komt men dan aan den weg, die regt bij de kruin opgaat, hebbende eene lange regte lengte, en eene helling van 1 tot 4 à 5 ellen, terwijl de wagen over ontzaggelijke groote stukken rotssteen heengescheurd wordt; deze steenen maken den weg zeer oneffen en moeijelijk. Na een' geruimen tijd alzoo tot in de wolken te zijn opgestegen, komt men aan eene zeer enge plaats met hooge steile wanden, de *poort* genaamd. Wie nu ligt duizelt, zie hier niet achterwaarts naar den ontzaggelijken afgrond, waar men, zoo de disselboom brak, met den wagen verbrijzelen zoude, dat er nimmer een stuk of brok van te regt kwam. Volgens S p a r m a n n , 1 Deel, bladz. 150, zoude dit meer dan eens gebeurd zijn, en menige zware wagen met diens ossen zoude neergestort en in den afgrond verpletterd zijn. Boven u schijnen de ondermijnde wanden tegen elkander aan te vallen en alzoo boven uw hoofd in te storten. Dit alles zamengenomen doet op deze koude bewolkte hoogte eene zonderlinge huivering voor den vreemdeling ontstaan. Fraai is echter het gezigt op de baai *Fals*, alsmede op de omliggende plaatsen, heuvels en dalen. Nadat nu deze poort gepasseerd is, bereikt men het hoogste toppunt der kloof, en na hier eenige waterplassen te zijn doorgereden, rijdt men deze bergketen aan de oostzijde langs eene vlakkere helling weder af. De weg, of het pad zeggen de boeren, is er echter vol losse steenen, en zeer oneffen door rotshoogten, waardoor men op de wagens op en neervliegt, als het koren in de zaadwan.

Zekere schrijver bepaalt de hoogte der kloof op 1500 voeten. L i c h t e n s t e i n , op welks beschrijving dezer Kolonie ik zeer veel crediet stel, zegt, in het III Deel, bladz. 209 van zijne reizen in het zuidelijk gedeelte van Afrika, in de jaren 1803, 1804, 1805 en 1806: ‘Het hoogste gedeelte van den berg, waarover de weg gaat, is omtrent tweeduizend voeten boven de oppervlakte der zee verheven.’ Dit komt mij, ja zelfs 1500 voeten komt mij veel te hoog voor;[40] echter beoordeel ik deze hoogte blootelijk op het oog, en kan dus ligtelijk dwalen: maar heeft ons de ondervinding niet te dikwerf geleerd, dat vele schrijvers de gewoonte hebben, om het groote te vergrooten en het kleine te verkleinen? niet alleen in zulke gewrochten der natuur, maar ook in goede en slechte daden der menschen in het beroemde of beruchte.

Hiervoor hoop ik mij echter te zullen wachten, en zal mij door geene gissingen als wezenlijke daadzaken en bestaanbare dingen laten misleiden. Ik zal mij ten allen tijde het algemeene reeds genoemde zwak der menschen, om het groote te vergrooten, en het kleine te verkleinen, bij de beschrijving van een of ander voorwerp, wat het ook zijn mag, voor den geest brengen, en mijn eenvoudig, maar naar waarheid beschreven geschiedverhaal zal ik met geene loopjes en opsmukkerij sausen of larderen, om er een' halven roman van te maken. Gaarne wil ik gelooven, dat het *Hottentots-Hollands* gebergte met het bloote oog op geene 500 voeten na in deszelfs hoogte te bepalen is; evenwel kan men op de bestaande bepalingen der vroegere reizigers ook in het geheel geen' staat maken. Zoo beschrijft F. V a l e n t i j n de hoogte van den *Tafelberg* aan de *Kaapstad*, bij voorbeeld, op 1857 Rijnlandsche roeden(*); H. L i c h t e n s t e i n op 5300 voeten(†) boven de oppervlakte der zee. L e V a i l l a n t zegt(‡), dat dezelve, volgens de waarnemingen van den abt d e l a C a i l l e , 3600 voeten boven de oppervlakte der zee zijn zoude, en volgens de meting van B r i d g e , kapitein onder de Koninklijke ingenieurs(§), 3582 voeten.[41]

Echter kunnen allen of sommigen onwetend gedwaald hebben; zoo niet, dan is de *Tafelberg* in de verloopene eeuw geweldig gezakt, of in hoogte verminderd. Zoo ook kan er eene verkeerde opgaaf betrekkelijk de hoogte van de *Hottentots-Hollands* kloof gedaan zijn, waarvoor ik het dan ook houde; evenwel hare hoogte is verbazend, en de overtogt zeer moeijelijk en gevaarlijk. Maar zijn 700 à 800 voeten ook voor geene verschrikkelijke hoogte te houden, (althans voor hem, die aan het vlakke Vaderland gewoon is,) om in een kort bestek met paarden en wagen over te rijden? Tweemalen zoo hoog als de *Groninger* St. Martini- of de *Utrechtsche* Domtoren is voorzeker geene kleinigheid en kan een zwak hoofd wel doen duizelen. H. L i c h t e n s t e i n , III Deel, blz. 195, zegt dat deze hooge bergketen, welke zich van het noorden tot aan de baai *Fals* uitstrekt, drie over- of doortogten naar de *Overbergsche* gewesten dezer Kolonie heeft; althans

(*) *Beschrijving van de Kaap de Goede Hoop*, V Deel, blz. 8.
(†) I Deel, blz. 216.
(‡) I Deel, blz. 71.
(§) B a r r o w , *Reizen in de binnenlanden van het Zuidelijk gedeelte van Afrika*, I Deel, blz. 45.

worden er slechts drie opgegeven, als de *Pikenierskloof*,[42] *Roodezandskloof*[43] en *Hottentots-Hollandskloof*. Tusschen de twee laatsten bevindt zich dan nu, als de vierde kloof, die van den *Franschen Hoek*.

Wij waren deze hoogte dan zonder eenige ongelukken of tegenspoeden overgekomen, en bevonden ons weldra in een veel warmer klimaat(*). Thans bevonden wij ons in een dal, dat geheel met naakte bergen cirkelvormig omgeven was, trekkende nu het eerst de *Steen-brazems rivier* door, zijnde de scheiding tusschen de drostdij of het distrikt *Stellenbosch*, en de adjunct-drostdij *Caledon;* deze laatste echter, wederom voor eenigen tijd vervallen zijnde, werd onder de drostdij van *Swellendam* getrokken. Deze ronde kom, waar wij nu doorreden, levert eene sombere eentoonigheid op; geene heesters of boompjes, veel minder huizen waren er te vinden; lang, dor, onvoedzaam en spichtig gras werd door den wind met raaigras[44] en russchen[45] gezamenlijk heen en weder gezweept; hier en daar ziet men eenig dun en mager riet, en een enkel vleeschkleurig bloempje schijnt op eenen hoogen steel het hoofd te laten hangen, en deszelfs standplaats te betreuren: tevens ziet men hier en daar verspreide en geheel op zich zelven liggende keisteenen boven het gras uitsteken, welke ongemeen groot van gedaante en zwart van kleur zijn. Dit alles maakte het dal in mijne oogen zeer somber, en bragt mij onwillekeurig in eene treurige stemming. Men komt echter, nadat men bestendig benedenwaarts rijdt, weldra aan eene tweede rivier, de *Palmiet rivier* genaamd. Wat wij hier vonden was niets, dan een verbrand huis, waarin voor bijna 20 jaren de gouverneur-generaal J a n s s e n s zijn hoofdkwartier had, volgens anderen in *Grietsgat*. Zijne excellentie was hier achter de kloof getrokken met zijne nog overige 1500 man, om met deze, onder zijn bevel staande, manschappen de Engelschen te ontwijken en hier het hoofd te bieden. J a n s s e n s had kanonnen in de poort op de kloof geplaatst, en konde dus niet anders, dan in den rug over den *Houwhoek* door de Engelschen worden aangevallen. De Engelschen waren aan de westzijde der bergketen geposteerd

(*) Volgens J. C a m p b e l l , is deze kloof slechts 36 Engelsche mijlen van de *Kaapstad* af. Zie *Onderzoekingen naar den toestand des Christendoms in Zuid-Afrika*, *getrokken uit de reis van den eerw. heer* J. C a m p b e l l , predikant te *Kingsland*, bij *Londen*, en uit de *brieven der Zendelingen*, *tot het einde van het jaar* 1815, door J. W e r n i n c k , predikant te *Londen;* te *Groningen*, bij J. O o m k e n s , 1817.

en hadden hun hoofdkwartier in het huisje, alwaar nu de Engelsche koopman Ingledew woont.

In het huis van Daniel Morkel werd door de gevolmagtigden, aan den voet van dit hooge gebergte, de kapitulatie op den 23 Januarij 1806 gesloten[46]; eene kapitulatie, die den generaal Janssens een' onvergankelijken roem deed verwerven. De Engelschen vonden eerst drie punten, welke zij niet wilden teekenen; namelijk, eerste punt: de verzekering der kerkelijke en burgerlijke regten, het behoud der bestaande wetten en geene inkwartiering in de *Kaapstad;* tweede punt: de verzekering van de eigendommen der boeren, en het handhaven der kontrakten, door den generaal Janssens met hen gemaakt; en eindelijk het laatste en gewigtigste punt van weigering bestond in het overnemen van het papieren geld, hetwelk over de twee millioenen rijksdaalders bedroeg. Echter hebben de Engelschen, die aangevoerd werden onder drie bevelhebbers, sir David Baird, den admiraal Popham en den generaal Beresford, door de standvastigheid van Janssens en de welsprekendheid van J.A. Truter, die als bemiddelaar tusschenbeiden getreden was, zich tot het teekenen der kapitulatie laten bewegen; waarna Janssens, op den 6 Maart 1806, met de *Bellona* vertrok, en den 5 Junij te *Vlissingen* aankwam.

De voorslagen van den gouverneur Janssens werden dan eindelijk alle ingewilligd; maar het papieren geld was het moeijelijkste punt van alle, aangezien de Engelsche bevelhebbers aan den bemiddelaar sir J.A. Truter een' specialen lastbrief vertoonden, waarin zij stellige orders hadden, om, in geval van kapitulatie, het papier van crediet niet over te nemen; evenwel werd dit, onder nadere goedkeuring van zijne Britsche Majesteit George III, voor de volle waarde van 48 Hollandsche stuivers de Kaapsche rijksdaalder, en 6 Hollandsche stuivers de Kaapsche shilling[47] overgenomen. Dan wij zullen in 't vervolg zien, hoe de Engelschen woord gehouden hebben.

De geschiedenis van dezen oorlog is niet onbelangrijk; maar waartoe zouden wij ons langer op het veld van *Mars* ophouden? Wij zullen de *Palmiet rivier* doortrekken, welke, volgens getuigenis van Swart, ontzaggelijk diep zijn moet, alhoewel er weinig water doorstroomde; derzelver breedte is door hare vlakke oevers niet te bepalen. Aan deze rivier spanden wij uit en reden vervolgens, daar het reeds donker

geworden was, tot aan de *Knoffelings-kraal*,[48] alwaar wij door duisterheid genoodzaakt waren wederom uit te spannen, tot-dat de maan een uur op geweest was. In het holste van den nacht hoorden wij het vreesselijk gehuil der wolven op een' kleinen afstand van ons. De vermoeide paarden werden wederom voorgespannen, en nu reden wij de tweede kloof, de *groote Houwhoek*(*) over; deze kloof is ook zeer hoog, maar op verre na niet zoo hoog en gevaarlijk als de eerste. Hier over zijnde, kwamen wij voor de *Both rivier*, alwaar wij het nog overgebleven gedeelte van den nacht, tot rust voor ons en de paarden, verbleven.

Zaturdag morgen werd ik, na een weinigje te hebben geslapen, op eene aangename wijze gewekt, namelijk door het zingen van mannen en vrouwen, die in een' ronden vriendschappelijken kring om een brandend en knappend houtvuur gezeten waren. Het zingen voldeed mij zeer goed; de liedjes en gezangen waren zedig en stichtelijk. Het is eene aangename gewaarwording voor een' Nederlander, zijne moedertaal meer dan 300 uren ver landwaarts in van de *Kaapstad* af te hooren spreken en zingen. De Kolonisten, niettegenstaande de Kaap-kolonie reeds sedert den 8 Januarij 1806, door een ongelukkig gevecht in de vlakte tusschen de *Blaauwe*- en de *Tijgerbergen*, aan de oostzijde der *Tafelbaai* gelegen, aan de Engelschen is overgegaan, zeggen, dat zij hunne moedertaal niet veranderen kunnen. Niemand der hier aanwezigen verstond zelfs het Engelsch; terwijl zij door de zachte *a* veel overeenkomst met de groningerlandsche taal hebben, waardoor wij elkander meesterachtig verstonden. De *boter*, die de Engelschen *butter*, en de kolonisten *botter* heeten, herinnerde mij de eerste aan de Vriesche en Westerkwartiersche taal, en de laatste aan die der Hunsingo- en Fivelingokwartierders.

Over het algemeen heb ik de Kolonisten als stevige en gespierde mannen en vrouwen leeren kennen, met een vrolijk en vergenoegd humeur. Hoe moeijelijk hunne reizen naar de *Kaapstad* ook zijn, doen zij dezelve zonder er het minste tegen op te zien. S w a r t had 10 mudden tarwe naar de stad gebragt, en dezelve aldaar de geheele vracht voor 75 rijksdaalders verkocht. Een mudde tarwe weegt hier gewoonlijk van de 180 tot 200 Amsterdamsche ponden, echter wordt

(*) Volgens L i c h t e n s t e i n , III Deel, blz. 239, in de noot, moet het *Houdhoek* zijn.

hetzelve bij den verkoop nimmer gewogen; zij zien alleen op de maat, en zeggen, dat het overige een voor- of nadeel voor den koopman is. Hoe dwaas is deze stelling niet! - Hunne korenmaat of het mudde heeft 4 schepels; een schepelsvat, of liever vierkante bak, is 35 Nederlandsche duimen over alle zijden wijd, en 23 Nederlandsche duimen diep, houdende dus 28,175 □ duimen, of het mudde 112,700 Nederlandsche duimen; het Nederlandsche mudde houdt 100,000 kubieke duimen. Hun zoogenaamd Amsterdamsch pond houdt 4 oncen, 8 looden en 7 wigtjes Nederlandsch. Hieruit blijkt, dat een Nederlandsch mudde van deze tarwe (naar hunne maat en gewigt op 190 ponden berekend) ruim 82 (of 82,103) Nederlandsche ponden wegen zoude; wegende hun mudde 92 53/88 Nederlandsche ponden. Neem nu in aanmerking, dat S w a r t deze reis met 2 jongens en 12 paarden ondernam, en ruim eene week tot het volbrengen hiervan noodig had; bereken daarbij hunne vertering op weg, die wel in niets anders, dan in eigene medegebragte provisie bestond - maar moet men hun verzuim en hunne ongemakken ook niet rekenen? het kon althans voor geen pleizierreisje gerekend worden; ook moet men de slijtaadje aan hunne kostbare met zwaar ijzer beslagene wagens, welke hun, nieuw zijnde, tusschen de 5 en 600 rijksdaalders kosten, niet uit het oog verliezen; - hoe gering is de belooning dan niet voor deze hunne moeite, en nog te meer, daar al het benoodigde hier zeer duur betaald wordt. Zie hier eene prijs-courant.

Kaapsche prijs-courant *van Donderdag den* 28 *April* 1825.

Produkten, die de Kolonist als eigene voortbrengselen ter markt kan brengen.	***Guldens. Cents.***	***Guldens. Cents.***	***Aanmerkingen.***
Tarwe, per mud(*)	8.00 a	10.00	Tarwe wordt hier gewoonlijk *koren* genoemd.
Rogge	4.50 a	5.00	
Gerst	4.00 a	4.50	
Haver	3.50 a	4.00	
Boonen	6.00 a	15.00	Boonen zijn hier zeer verschillende in soorten.
Erwten (Groene)	9.00 a	9.50	
Dito (Graauwe en Gele)	7.00 a	7.50	

(*) Naar Kaapsche maten en gewigten berekend.

Produkten, die de Kolonist als eigene voortbrengselen ter markt kan brengen.	***Guldens. Cents.***	***Guldens. Cents.***	***Aanmerkingen.***
Linzen	10.00 a	13.00	Linzen, eene soort v. platte gele Erwten.
Melies	5.00 a	6.00	
Aardappelen	5.00 a	7.50	Melies, bij ons Turksche weit geheeten, in West-Indië Mais.
Uijen	3.00 a	3.50	
Hooi, per 100 pond	2.50 a	3.00	
Wol, per pond	0.50 a	0.75	
Boter	0.20 a	0.50	
Kaas	0.25 a	0.40	
Een legger Wijn, beste soort	50.00 a	55.00	De Overbergsche Wijn is slechter van kwaliteit en daardoor veel lager in prijs.
Een zak Kaf, zoo groot, dat er zes mudden koren in kunnen	2.00 a	2.50	
Een dito best Stroo	1.00 a	1.25	
Een Varken (gemest)	10.00 a	15.00	
Een dito (ongemest)	5.00 a	8.00	
Een dito (speen)	1.00 a	1.50	
Kalkoenen, per stuk	2.00 a	3.00	
Ganzen	1.25 a	1.50	
Eenden en Markouwen	0.75 a	1.00	
Hoender	0.50 a	0.75	
Ossenvellen (drooge)	7.00 a	10.00	
Bokken dito (dito)	2.00 a	2.50	

Beddevederen, per pond	1.25 a	1.50	
Honig	0.25 a	0.30	
Artikelen van handel, die de Landbouwer meerendeels in de Kaapstad, behalve vele andere artikelen, aankoopt.			
Zout, per mud	3.00 a	3.25	
Kalk (Schulp), per half aam	2.25 a	2.50	
Dito (Steen)	1.50 a	1.75	Vele landlieden hebben veel van voornoemde artikelen zelve en kunnen dikwerf van hunnen overvloed ter markt brengen, of een en ander tegen ijzer- en koperwerken, kruid en wapenen, pijpen, sterke dranken, voorwerpen van weelde, enz., enz., verruilen.
Tabak, per pond	0.16 a	0.25	
Zeep	0.35 a	0.50	
Artikelen, buiten den handel der Kaapsche Boeren.			
Razijnen, per pond	0.10 a	0.15	
Perziken (gedroogde)	0.05 a	0.15	
Abrikozen	0.40 a	0.50	
Vijgen	0.20 a	0.30	
Amandelen, per 1000	1.50 a	1.75	
Appelen, per pond	0.10 a	0.15	

Peren	0.05 a	0 10

Sommige boeren hebben 100, 200 of meer ganzen, die om de 6 weken geropt of geplukt worden, leverende door elkander

de 6 ganzen hun dan een pond vederen; zij berekenen, dat zij om de 6 weken van 50 ganzen, voor een goed tweemans bed, peuluw en vier kussens, vederen kunnen plukken. Zegt eens, Vaderlandsche boerinnetjes! is zulk een bed en zijn toebehooren met 6⅓ pond vederen oud gewigt een goed gevuld bed? - Ik begrijp, dat de vederen hier dan bijzonder ligt moeten zijn.

De kostbare wagens, waarvan wij boven spraken, verdienen eenige nadere beschrijving. Zij zijn van het midden van het eene tot het andere spoor 149 Nederlandsche duimen, de achterraden zijn 136 en de voorste 96 duimen in diameter, met den daarom liggenden 2 duims ijzeren hoepel; de voorarm is 218 duimen van het midden des achterarms verwijderd. Boven over de ladders heeft men eene kap of tent gemaakt, zijnde van boven rond en wordende over gebogen bamboesriet getrokken. Tusschen dit bamboes en het linnen kleed hebben zij een digt en zindelijk gemaakt matje gespreid van dun riet, of eene soort van biezen vervaardigd, waardoor deze tent ondoordringbaar voor den regen is, zoodat men er zich dienaangaande gerust onder nederleggen kan. - Over het algemeen zijn deze boeren groote beminnaars van hun *zoopie*, dat zij maar zoo alsof zij ter jagt waren uit de flesch drinken, bestaande in een' voor mij niet smakelijken brandewijn: tevens gebruiken zij gaarne tabak, dien velen zelve verbouwen, hebbende dien bij geheele bladeren los in den kamizoolszak, waar die door den tijd van zelve gekorven en fijn gemaakt worden. Deze boeren zijn over het algemeen zeer vriendelijk en gedienstig; echter zijn zij niet geheel en al van inhaligheid vrij te spreken; bij de dure vracht, die men hun betaalt, kunnen zij het bedelen om een of ander Hollandsch stuk goed niet nalaten, tot zelfs kruikjes en ledige wijnflesschen niet uitgezonderd.

Niettegenstaande deze kleine gebreken, houd ik deze boeren voor zeer fatsoenlijke menschen, en kan dus de uitdrukking van den heer C. de J o n g niet billijken, als zijn Edele zegt(*): ‘Niet alleen de boeren, maar zelfs de fatsoenlijke lieden gelooven en beweren dit.’ Nu, er zijn, behalve de boeren, ook vele fatsoenlijke lieden, die gelooven en beweren, dat een fatsoenlijk man zich zoo niet gedraagt, als zekere zeeoff..... maar de vriendschap, die mij deszelfs dochter hier

(*) I Deel, bl. 250 van zijne *Reize naar de Kaap de Goede Hoop*, *Ierland en Noorwegen*.

bewezen heeft, doet mij zwijgen, en het zwaard, zonder te treffen, opsteken; anders zoude ik de *fatsoenlijkheid* dezer boeren gaarne tegen den heer d e J o n g verdedigen.

Nadat de bergkruinen door het opkomen der voor ons nog onzigtbare zon verguld waren, hetwelk een Goddelijk gezigt opleverde, toogen wij de *Both rivier* door, de diepste, welke wij gedurende onze geheele reis ontmoeteden. Even vóór dat wij inrijden zouden, kwamen drie wagens, ieder met een' grooten trein ossen bespannen, dezelve door. Deze dieren worden door geen bit of toom geleid, maar meestal, waarop deze dieren afgeleerd zijn, door het roepen van den voerman, en zijn' gewissen zweepslag bestuurd. Zij roepen bestendig: *Hot-weg! - Haar-weg!*[49] het eerste duidt regts, en het tweede links aan. - Ik verstond eerst, dat men riep: *hop*, in plaats van *hot;* hetwelk men in het Westerkwartier bij den raadploeg, met vier of meer paarden bespannen, ook voor *regts* aan de paarden toeroept, gelijk *boi* of *bui* voor links gebezigd wordt; ik verbeeldde mij dus bijna, dat ik in eens op de Westerkwartiersche kleilanden verplaatst was. Dan die verbeelding hield op, wanneer ik mijne oogen op den dorren en kalen bodem nedersloeg. Hier en daar zag men eenige ellendige struiken uit het grove gras, welke kariglijk den grond bedekten, opschieten, zoodat het gezigt op dezen armen en rossen bodem mij geheel van het Westerkwartier, zoo rijk aan groene grasrijke weiden, verplaatste, en mij weder te binnen bragt, hoe ver ik van daar verwijderd was. - Willen deze boeren hunne ossen doen staan, dan roepen zij, met eene lange *o*, en eene lange *hai* er achter aan (de *o* vier toonen hooger, dan het *hai* zingende): *o!! ... hai!* - vallende van *ci* op *mi*.[50] - Zie daar, wie weet, of ik mijn geheel verhaal nog niet op noten breng. - Willen zij de ossen doen voortgaan, dan roepen zij, gelijk ook aan de paarden: *loop! trek! trek!* - Voor deze ossen gaat een jongen te voet; die arme schildknaap moet barrevoets deze dieren over bergen en door dalen, door rivieren en door waterplassen leiden, hetwelk toch maar een regte Moffentoer is; hier moet hij dikwerf tot aan de armen toe door het water, terwijl de ossen, die hij met een' riem aan de horens geleidt, hem somtijds niet volgen willen; dan moet hij de hooge koude bergkruinen met zijn nat pakje beklimmen, alwaar dan deze, dan gene os over de stukken, klippen en steenen struikelt, en zij nu en dan elkander verdringen, of tot gevaar van den jongen op

hunne knien storten. Ik heb deze jongens, gelijk ook de door de zweep gestreepte buffelossen, dikwerf met medelijden beschouwd.

Deze wagens de rivier door getrokken zijnde, trokken ook wij dezelve door, en bevonden ons nu aan gene zijde, zijnde weldra aan de *Lange Hoogte*, die met regt ook de *Hooge Hoogte* genoemd mag worden. Aan deze oostzijde der *Both rivier* krijgt het land een geheel ander aanzien; in plaats van naakte bergen en rotsen, ziet men hier groene hoogten, hier *ruggens* genaamd, wier kruinen meestal bolrond zijn, lange valleijen, waarin hier en daar eenige tarwe-akkers verspreid liggen; de roode wegen zijn hier spijkerhard, alhoewel altijd, zoowel over de zijde, als over het einde, sterk afhellende, zoodat de wagen, behalve voor- of achterover, gedurende de geheele reize, scheef hangt, zelfs tot vallens toe. De wegen zijn zeer breed, en waar de breedte van den weg ophoudt, blijft de grond met den weg effen en vlak, zoodat de weg alleen door naaktheid op de *ruggens* kenbaar is, - de overige grond is met eenige struiken en ruigte begroeid. De roode kleur der wegen ontstaat door eene zekere zoort van ijzererts, terwijl hier en daar bijlangs dezelve zwarte porieuse steenen, die in alles, behalve in grootte, veel verbrande smids- of steenkolen gelijken, verspreid liggen. Deze groene hoogten of *ruggens* hebben veel overeenkomst met de bij ons zijnde wierden en terpen; echter zijn deze *ruggens* niet zelden tienmalen hooger en tevens veel grooter in omtrek. Maar ik heb hier volstrekt nergens, gedurende de geheele reis, effene velden gezien; de voet van de eene hoogte steunt zich aan den voet van de andere, waar tusschen in de laagten, vooral in den regentijd, kleine slingerende beekjes, door het afstroomen van het bergwater geboren wordende, aanwezig zijn. De kruin der *Lange Hoogte* is misschien 3 à 400 voeten hooger, dan derzelver voet; het op- en afrijden gaat echter door de groote vlakke helling zeer gemakkelijk. Dan, begrijp eens, dat een wagen op zulk een' harden slechten weg zonder paarden geheel los aan den loop kwam, welk eene vaart dezelve op eene dorcering van 1 tot 16 à 20 van eene dusdanige hoogte nemen zoude! Men bedient zich dus, in het afrijden van dergelijke effene wegen, of van grootere steilten, van remschoenen, latende de boeren het regter achterrad alsdan op een stuk hout loopen van ongeveer ½ voet hoog, ¾ voet breed en 1½ voet lang, waarin eene kloof is, en weinig breeder, dan de

ijzeren hoepels en de vellings der raderen. Vervolgens wordt het rad met eene ketting aan het voorste rad vastgemaakt, waardoor het rad op het hout, dat remschoen genaamd wordt, sleept. Zulke remschoenen worden, bij het snel afrijden over den hobbeligen en knorseligen grond, niet zelden zoo sterk geschuurd, dat er de rook en vlam uitvliegen. Zoo zeer als de gebergten en kreupelboschjes vol van viervoetige roofgedierten zijn, waarin tevens vele onderscheidene soorten van slangen zitten, is dit, wat het roofgedierte aangaat, ook het geval in de lucht; ik zag hier, onder anderen, eene menigte van bangmakende valken, hier kuikendieven genaamd, door de lucht zeilen, zoo groot, dat de wagens er door verdonkerd werden. Het is hier dus waarlijk een roofachtige hoek, zoo wel van menschen, als dieren; want ook de vreedzame Kolonisten, vooral aan de grenzen der *Kaffers* en *Bosjesmannen* of *Saabs*[51] wonende, worden niet zelden door geheele stroopbenden van dezen vermoord en geplunderd.

Nadat men de *Lange Hoogte* afgereden is, komt men aan de *Boontjeskraal*, liggende zeer laag; de weinige hier staande huizen, 3 à 4, die er graauw en onaanzienlijk uitzien, zijn met leem besmeten. Wil men hier een huis bouwen, men graaft een' put, om klei te vinden, die men in steenvormen doet, bouwt die vervolgens in een vierkantig blok op, en dekt hetzelve van buiten met leem toe; nu wordt ze gebrand, en daarna gebruikt men deze brokkelige, bonte, zwakke steenen tot een' muur, wordende in leem opgemetseld. Wil men denzelven van binnen met kalk besmijten, men vindt daartoe een' genoegzamen voorraad van schelpen aan het strand. In de nabijheid van de plaats van W e s s e l v a n D i j k, een' niet grooten afstand ten oosten de *Zwarte Berg*, zag ik vervolgens zulke reeds gebrande steenen op een' hoop staan, welke aschgeel van kleur waren en zoo ruw, als gij u met mogelijkheid niet voorstellen kunt; daarom kunnen de metselaars de huizen ook niet invoegen, maar moeten dezelve besmijten: niettegenstaande de steenen hier 25 Nederlandsche duimen lang, 10 duimen breed en 7 duimen dik waren, zijn dezelve zeer ligt, doordien de Kapenaars met hunne houtvuren dezelve niet genoeg doorbakken kunnen.

Thans komt men aan den *Klipheuvel*, onze laatste uitspanplaats. Links van ons zagen wij in de laagte der rivier, die geheel met heesters en bloemen begroeid was, de schoone plaats van J. D a n i ë l J o r d a a n. Van hier reden wij langs de

Caledons rivier en eindelijk door dezelve naar het nieuws gebouwde dorp, *Caledon* genaamd. Deze rivier loste thans weinig water, zoodat men het gemakkelijk door eene pomp van één' voet vierkant zoude kunnen leiden; echter moeten deze bijna drooge diepten in den regentijd geweldige stroomen zijn, zoodat er in de grootere rivieren menig een met het doorzwemmen der paarden verdronken is. Thans was deze rivier een lusthof van weelderige bloemdragende heesters, aangenaam riekende, en zeer schoone bloemen en andere gewassen. Nu komt men in het dorp zelf, waarvan in 't vervolg nader. Hier had ik vier brieven van de T r u t e r s , ten mijnen behoeve geschreven, af te geven: een' geadresseerd aan V.A. S c h ö n n b e r g ,[52] landdrost te *Swellendam;* een' aan A.J. K e i j t e r , te *Caledon*, en twee aan den veldcornet W.H. K l e i j n , aan wien ik alle brieven afgaf. Nadat de vriendelijke heer K l e i j n zijne brieven gelezen had, steeg hij, niettegenstaande hij voor nog geene vijf minuten van eene moeijelijke reize van *Swellendam* was te huis gekomen, dadelijk te paard, en was nog eerder, dan wij, aan het bad, zijnde een groot kwartier uurs ten noordoosten van *Caledon* gelegen, en wel aan den *Zwarte Berg*, aan welks zuidzijde de baden en badhuizen gevonden worden. De heer K l e i j n had de vriendelijkheid, voor mij eene kamer uit te kiezen, en gaf mij tevens de warmste badstoof op, mij verder, doordien ik hem door de T r u t e r s aanbevolen was, zijne hulp en bijstand belovende. S w a r t nam mij dan op zijn' breeden rug, en droeg mij van den wagen in huis, alwaar wij onder een glas wijn voor altijd van elkander afscheid namen.

Thans ben ik eenige rust behoevende, en dus

vaarwel!

Eindnoten:

1 Dr. Johannes Knockers van Oosterzee (ten slotte ook Teenstra se groot vriend, vgl. p. 288), ‘was van sy tyd sowel die mees bekwame as die mees beroemde geneesheer in die Kaapstad en skrywer o.a. van die wetenskaplike verhandeling oor *Het Warmbad op Caledon* wat nou nog met voordeel gelees kan word’. (Eerw. A. Dreyer, *Afrikaners in die ‘Camera Obscura’ van Hildebrand* in *Die Burger*, 9 Jan., 1937.) Gebore aan die Kaap in 1793 van 'n Hollandse vader en Afrikaanse moeder het hy in Leiden gestudeer (1809 ingeskryf volgens Pont, *Nederland-Zuid-Afrika*, p. 258), het aan die Kaap gepraktiseer, maar omstreeks 1827, waarskynlik om gesondheidsredes na Holland teruggekeer, waar hy in 1829 in Rotterdam oorlede is, 36 jaar oud. Sy weduwee, met drie kindertjies, is hertroud met die Afrikaanse mediese student F.L.C. Biccard en het teruggekeer na Suid-Afrika, waar haar kinders uit die eerste huwelik o.a. geparenteerd is met die Duminy-familie. (Vgl. Franken, *Duminy-Dagboeke*, V.R.V., 1938, p. 60 e.v.) Die Kaapse stamvader was ook broer van die grootvader van die bekende Hollandse teoloog, dr. J.J. van Oosterzee.

2 Daar was toe twee drs. Liesching aan die Kaap, vader en seun. Die eerste was dr. F.L. Liesching (1757-1837) wat in 1787 met die Würtembergse regiment as regimentsdokter saamgekom het en na die vertrek van die troepe na die Ooste, hom in 1795 blywend aan die Kaap gevestig het. Hy was 'n bekende skulpversamelaar, later woonagtig op Botany- (nou Bantry-) baai, Seepunt. Die seun, ongetwyfeld Teenstra se dokter, was C.L.W. (1786-1843) gewoonlik net L. (Ludwig of Louis) genoem. Soos sy vader het hy in Duitsland gestudeer (1805-?), is sedert 1823 lid van die nuutingestelde ‘Colonial Medical Institution’ (*A.C.C.*, 1824, p. 16) en in 1829 onder-voorsitter van die ‘South African Medical Society’, soos sy vader voorsitter is. (*Alm.*, 1830.)
Vir die Lieschings raadpleeg in besonder Prinz, *Das Württembergische Kapregiment*, 1786-1808, Stuttgart, 1932.

3 Nou nog 'n bekende kuuroord naby Citrusdal.

4 Vgl. p. 79 en 102. De Jong 1762-1838, het vele seetogte onderneem en beskryf. (Vgl. *Biog. Wbk*; *Voorbericht* tot sy *Reizen* en *Ned. Z.A.T.* 1840). Aan Kaap van 1792-1793 en weer 1794-1795. In 1795 in Kaapstad getroud met mej. Maria Magdalena le Sueur (ged. 1772), oudste dogter van die heer J.J. le Sueur. Vgl. *Gesl. Reg.* en p. 168.

5 Samuel Iperusz. Wiselius, 1769-1845, was 'n bekende classicus, geskiedkenner, taal- en regskundige, dramaturg en digter. Vgl. *Biog. Wbk.*

6 Vgl. p. 87. Michiel van Breda (1773-1847, gedoop 1775), eienaar van die bekende landgoed *Oranjezicht*, Kaapstad. Met J.F. Reitz baanbrekende skaapboer op Zoetendals Vallei, naby die huidige Bredasdorp (na hom vernoem) sedert 1817, waardeur hy Teenstra aan vervoer in die rigting kon help. Ook vooraanstaande perdeteler, voorsitter landboukundige genootskap (sedert 1831), eentyd lid en voorsitter van burgersenaat, een van eerste lede van uitgebreide Kaapse Wetgewende Raad (1834 ingestel), vooraanstaande Vrymesselaar ens. Hy was skoonseun van D.G. van Reenen (p. 79). Oor van Breda: Theal, 1795-1834; Thom, *Van Ryneveld se Aanmerkingen*, V.R.V., 1942, p. 74-75; J.H. Verduyn den Boer, *Schetsen uit het Kaapse Leven van de* 18*de en* 19*de Eeuw*, Kaapstad, 1929; J. Suasso de Lima, *Nieuwe Gedichten*, Kaapstad, 1840, opdrag aan van Breda; *Statement respecting the Produce of Wool from Cape Sheep* by the Hon. Michiel van Breda, *Alm.*, 1839, p. 51.

7 Kaapse kreefte is van oudsher as 'n seespys beroemd. Voor die jongste wêreldoorlog het reeds 'n groot uitvoerhandel daarin ontwikkel o.a. na Frankryk, 'land van die lekkerbekke'.

8 Lees 'baatje'. Vgl. p. 269.

9 Die bekende 'toedoeng' of 'toerang', vandag alleen nog by Slamse feesgeleenthede as koetsiershoed te sien.

10 Eng. 'jetty'. Toenmaals geleë vlak by die kasteel aan die onderend van Buitenkantstraat. Sien Plattegrond van Kaapstad.

11 Die egte 'Mosambiekers' of Masbiekers.

12 Onwettige dogter van Pieter Pothoff en Dorothea Catharina Petten. Geb. 1791, gedoop 1792. Haar moeder was 'n dogter van Christina van de Kaap, 'n vrygemaakte slavin. (Mededeling dr. J. Hoge, Stellenbosch.)

13 Nou nonnie, nooi of nôi.

14 Teenstra deel self vele belangrike feite omtrent die gesiene familie van die Truters mee. Sir Johannes Andreas Truter (1763-1845), die hoofsieraad van die familie, studeer 1783-1787 te Leiden, keer 1789 terug aan die Kaap, tree in diens van die Oos-Indiese Kompanie, word sekretaris van die Raad van Justisie in 1793, goewermentssekretaris in 1803 (vgl. p. 98 en aant. 34, 6de Brief), fiskaal 1809-1812; president van die Raad van Justisie of hoofregter, 1812-1828. Hy is ook lid van die Raad van Advies (1825-'34), kommissaris-politiek van die regering by die Kaapse Sinode (1824 e.v.), eerste voorsitter van die *Z.A. Athenaeum*, 1829-42 (*South African College* vandag *Universiteit van Kaapstad*), ens. Sy eggenote (vgl. p. 217, 262) was Sophia Alida de Wet (1771-1849). Sy niggie, Anna Maria, dogter van sy oom Petrus Johannes, regeringsamptenaar en later lid van die Raad van Justisie, is getroud met (sir) John Barrow (vgl. p. 190). Susanna, by wie Teenstra tuisgaan (12 Burgstraat), is gedoop in 1766 en het ongetroud gebly. P.J. Truter, sekretaris van die burgersenaat (p. 79), en broer van die hoofregter, is gedoop in 1783. Vir Truterfamilie vgl. *Gesl. Reg.* en artikel *Die Burger*, 27 Feb. 1937.

15 Dirk Gysbert van Reenen (1754-1820) van 'De Papenboom'. Vooraanstaande burger, brouer, kontraktant, landbouer, reisiger en selfs skrywer. Vir hom vgl. p. 281 en *Die Joernaal van Dirk Gysbert van Reenen*, 1803, deur Blommaert en Wiid, V.R.V., 1937.

16 By die huidige Seepunt. Groenpunt was vroeër die offisiële naam van die hele streek maar daarnaas het afwisselend die benaming bestaan Seepunt (Botha, p. 12). Teen 1845 begin Seepunt meer bepaaldelik die naam van die huidige Seepunt te word. (*Alm.*, 1845, *Introductory Sketch*.)

17 Groot, plat seevis.

18 Charles Mathurin Villet, 1778-1856. Sedert 1803 aan die Kaap. Begin as onderwyser en 'entrepreneur' van Franse toneelopvoerings. Word grondlegger van Frans-Hollandse toneel aan Kaap. Later welvarend deur handel in plante, saad, lewende en opgestopte diere. Sy menagerie op Groenpunt word geopen in 1819 en hy moes vir die oprigting daarvan die toestemming kry van burgersenaat en goewerneur. Korrespondensie en tekening in verband hiermee berus in die Argief, Kaapstad. Sien *D.* ⇦p; *T.* I, p. 86 e.v.; *T.O.*, p. 190 (slegs gedeeltelik juis).

19 Ou Spaanse silwer geldstuk; Eng. 'piece of eight' (real). Toentertyd ongeveer 'n Hollandse riksdaalder (4/2) werd. Vgl. *Handleiding voor Kooplieden*, *Winkeliers*, *Buitenlieden en anderen*, door Wm. Stranger, Kaapstad, 1824.

20 Die toestand van die Kaapse papiergeld op hierdie tydstip was inderdaad 'belabberd'. Vaste waarde het dit juis in hierdie jaar, 1825, verkry deur die vasstelling van die waarde van die riksdaler op 1/6 Engels, deur Lord Charles Somerset. Vgl. p. 187, 272 e.v.

21 Tot kort gelede nog algemene verskynsel in Kaapstad. Moderne 'higiëniese' bepalings het die ou tipe straatventer byna uitgeroei.

22 Vandag 'jong'.

23 Henry St. John, Viscount Bolingbroke, 1678-1751. Staatsman en literator uit die tydperk van Koningin Anna.
24 Volgens *A.C.C.*, 1825: G.H. Muntingh, Koopman, 38, Breestraat.
25 Volgens *A.C.C.*, 1826: P. Harmsen, onder-bibliotekaris openbare biblioteek, 3, Buitenkantstraat.
26 Volgens *A.C.C.*, 1825: W.J. Klerck, ontvanger van belastings en hereregte, 26, Boomstraat. Klerck het as luitenant ter see aan die Kaap in 1793 gekom, met Aletta Wilhelmina Deneys getrou, en was eers lid van die Weeskamer. Vgl. Thom, *Van Ryneveld* ens., p. 210.
27 Volgens *A.C.C.*, 1825: W.E. Sheppard, Koopman, 32, Waalstraat.
28 Soort radys met ronde, meestal swart wortel. Vgl. Sesde Brief, aant. 74.
29 Hottentots Holland-kloof.
30 Op die latere Barrack-plein aan die bokant van Caledon-plein. Vgl. Plattegrond van Kaapstad.
31 Caledon lê aan die Swartberg. Voor die stigting van die dorp in 1813, toe dit genoem is na die goewerneur, die graaf van Caledon, het die plek geheet 'Zwartberg' en die bad 'Zwartberg Bad'.
32 Rondebosch het vroeër Mowbray ingesluit. Teenstra volg hier die pad deur die vlakte wat vandag bekend staan as die Mowbray-Klipfonteinpad en meer of min altyd so geloop het. Die alternatiewe, meer gewone, pad deur die vlakte (duine) na die binneland het geloop oor Soutrivier, Tiervlei (Parow), Hardekraaltjie (Bellville), De Kuylen (Kuilsrivier). Vgl. Mossop.
33 Vermoedelik die Swartrivier. Maar dit kan ook die Liesbeek gewees het.
34 Nou Athlone.
35 Lees 'gekniehalsterd'?
36 Lees 'Zeekoe Vlei'. Nou drooggelegde meertjie naby Firgrove.
37 Nou 'Somerset-Wes'.
38 Vgl. p. 98. Die ou familieplaas van die Morkels, *Onverwacht*. Tydens Janssens in besit van die dappere Willem Morkel, oud-heemraad van Stellenbosch (*Van Reenen se Joernaal* ens., p. 17) en kaptein van die burger-milisie (Theal, 1795-1834, p. 113). Hy was 'n broer van Daniel J. Morkel (p. 98), ook kaptein van milisie wat die plaas in 1818 in erfpagbesit gekry het. (Franken, *Duminy-Dagboeke*, p. 150.) Daar word soms beweer dat die kapitulasie nie plaasgevind het op *Onverwacht* nie, maar op die huidige plaas *Applegarih*, toenmaals Brink's Logement, aan die voet van Sir Lowry's Pas. Die tradisie vir albei plekke is so sterk dat dit nie kan misken word nie. My lyk dit of die voorlopige terme ooreengekom is op *Applegarth* en die finale redaksie geteken is op *Onverwacht*. Vgl. Mossop, p. 67-68; Morrison, p. 27.
39 Dieselfde as *Applegarth* in die vorige aantekening?
40 In werklikheid is dit 1530 vt.
41 Tot betreklik kort gelede die offisiële hoogte. Sedertdien 3549 vt. Vgl. *Year Book*, 1937 en 1938.
42 Tussen Piketberg en Citrusdal. Vandag Grey's Pas.
43 Vandag Tulbaghpas.
44 Soort wilde hawer. Predikantsluis bedoel?
45 Biesies, Eng. 'rushes'. Vgl. Tweede Brief, aant. 12.
46 Vgl. aant. 38.
47 Lees 'schelling'.
48 'Knoflooks-' of 'Knoflockskraal'. Sien Kaart van Teenstra se Reise. Caledon is nog steeds bekend as 'n uie- en knoflokstreek.
49 Vergis Teenstra hom nie hier nie? Hot is regs, haar links in Nederlands (V.D.), nes hot links en haar regs is in Afrikaans. In albei lande is daar egter streke waar die gebruik afwissel van die gewone sodat 'n mens versigtig moet wees. Boshoff, *Volk en Taal van S.A.*, Pretoria, 1921, p. 243, wil die afwisselende gebruik toeskryf aan die plek van die drywer. Etimologies skyn haar=regs my juis te wees. Hare is 'n wisselvorm van hier, 'n rigting natuurlikerwyse met die regterhand aangedui. Vgl. Franck - Van Wyk, *Etymologisch Woordenboek*, Den Haag, 1912, onder I her en hot.
50 My is alleen 'hokaai' bekend.
51 My is hierdie term onbekend.
52 Uit Traunstein in Beiere afkomstig. In 1819 tot landdros van Swellendam aangestel. (Mededeling dr. J. Hoge.)

Vierde brief.

Kaapstad, 28 *Mei* 1825.

Uit mijn' vorigen van den eersten dezer zult gij gezien hebben, dat ik den 9 April, na derdehalf etmaal achtereenvolgend op den wagen te hebben gezeten, aan de baden van *Caledon* gearriveerd ben; - en dat het rijden, na 60 uren zonder afstappen op een' wagen te hebben doorgebragt, begint te vervelen, zal wel geen bewijs behoeven; ik was dus regt in mijn' schik, toen ik weder op een' stoel zat. Ook was mij het doen der reis zeer veel in de hand gevallen, daar de pijn niet toegenomen was en ik grooteren eetlust en meerdere opgeruimdheid verkregen had.

Dan, laat ik u thans mijne verblijfplaats aldaar beschrijven. Het badhuis is een groot gebouw, zijnde door zekeren doctor (denkelijk med. doct.) J o h a n F r e d e r i k H a s s n e r gebouwd. Deze legde, den 25 October van het jaar 1805,[1] in tegenwoordigheid van een talrijk gezelschap van aanzienlijke personen uit de *Kaapstad*, den grondsteen tot dit nieuwe bronhuis; echter heeft 's mans dood[2] de voltooijing van hetzelve een' geruimen tijd opgehouden, zijnde eerst in 1811 volbouwd geworden. De gouverneur J a n s s e n s had deze onderneming niet weinig begunstigd, door aan H a s s n e r den vollen eigendom der bronnen, onder zekere voorwaarden, benevens eenige honderden morgens[3] ongecultiveerde gronden, om dezelve gelegen, af te staan.

Volgens het voorschrift van den heer v a n O o s t e r z e e , moest ik het bad tweemalen in het etmaal gebruiken, en wel elken avond en morgen, waarmede ik dan zondag morgen den 10 April een' aanvang maakte.

Het badhuis staat aan de zuid- of schaduwzijde van den *Zwarte Berg*, en is met veertien kamers, twee keukens (hier kombuizen genaamd) en eene provisiekamer voorzien. In de lengte is het met een' langen gang doorsneden, die hoog, donker en vochtig is, zijnde al het timmer- en metselwerk zeer ruw. Ook hier zoude men met den heer van R o d e n b u r g h ,

die van het badhuis aan de *Olifants rivier* schrijft, kunnen zeggen, ‘dat alles te vergeefs om de verfkwast gezucht heeft[*].’ De kamers, die hoog onder verdieping zijn, hebben slechts één enkel half glasraam, en zijn holle sombere stofgaten. Van buiten is het huis beschilderd, alsof er hooge, groote gezigten in zijn, maar het licht komt slechts door een klein vierkant raam, dat nog geene Nederlandsche el in hoogte of breedte heeft, zijnde van buiten met een paar vensters voorzien. De akelige en bedompte kamers hebben een' aarden vloer, welke nu en dan met natten koemest geveegd en tevens geparfumeerd wordt, waardoor men den vloer digt en effen houdt. De weinige meubels zijn in alle kamers dezelfde, bestaande in een ledekant, twee stoelen en eene ruwe ongeverwde tafel; bovendien bekwam ik ook nog, op herhaald verzoek, een koffertje, hier stelletje genaamd. De doodelijke stilte, die er in dit eenzaam en naar gebouw heerschte, de dikke, ruw besmetene en van onderen groen begroeide muren, waarvan het omgeven was, deden mij mijn verblijf weldra als een fatsoenlijk gevangenhuis beschouwen, terwijl mijne hypocondrie nog meer voedsel bekwam, doordien ik in de eerste dagen reeds den dood ontmoette. Zondag avond verblijdde eene lijderes zich over mijne komst aan het bad, wijl zij er de eenige was, en zich merkelijk beter bevond, (zoo verhaalde de bevallige vrouw mij met een' vergenoegden lach,) dan den vorigen dag - en maandag, den 11 April, des morgens te drie uren, was mejufvrouw R o u s s e a u [†] een lijk. Haar man, wien zij 5 kinderen naliet, was met vier derzelven met haar naar het bad gereisd, en scheen over dit treffend verlies ontroostbaar te zijn, nemende het stoffelijk overblijfsel zijner diep betreurde gade met zich op den wagen, om het naar hunne woning in de nabijheid van *Stellenbosch* te voeren, alwaar deze welgestelde familie eene zeer groote en fraaije boerderij bezat.

Thans was alles in de doodelijkste stilte in het badhuis verkeerd. A r e n d , mijn bediende, verzorgde mij, zonder te spreken, van eten en drinken; terwijl mijne ziel hongerde, en van dorst smachtte: mij ontbrak daarvoor het noodige

(*) *Letterkundig Magazijn van Wetenschap*, *enz.*, 1818, nr. XII, blz. 570.

(†) Deze familie, in het laatst der 17de eeuw om de Godsdienst uit Frankrijk naar Holland gevlugt zijnde, en zich vervolgens hier neergezet hebbende, schrijft zich nu veeltijds naar de Hollandsche uitspraak, of uit vrees voor verdere vervolging, R o s s o u w , welken naam sommigen nu weder met den oorspronkelijken verwisselen.

voedsel, daar ik aan dezen Mahomedaan veel minder gezelschap had, dan ik aan mijnen achtergelaten' hond gehad zoude hebben. O! wat zoude ik niet hebben willen geven, wat zoude ik niet gefloten hebben, had ik daarmede mijnen zoo schoonen als vluggen, zoo getrouwen als vriendelijken *Carroo* kunnen verkrijgen! hoe veel verzachting zoude deze niet aan mijne smarten en heimwee-krankheid hebben kunnen toebrengen! Daarenboven had A r e n d spokerij in zijn hoofd, zoodat hij, uit vrees voor de booze geesten, die hij in vreesselijke gedaanten gezien had, en met een ontzettend gesis en vreemde geluiden nu en dan hoorde, mij, zonder mij zijn plan te openbaren, ontweek. Daar lag ik dus nu geheel van de menschen gescheiden, aan mij zelven overgelaten in dit verschrikkelijk spookhol - ja een hol van schrikbeelden! en hoewel ik voor geene spokerij bevreesd was, begon mijn angst nu toch aanmerkelijk toe te nemen. Den geheelen nacht bragt ik in deze eenzaamheid door, nu en dan eens eene vledermuis in den gang hoorende fladderen.

Den volgenden dag kwam er geen mensch naar mij omzien, en te zwak zijnde, om mij alleen in het bad te wagen, bleef ik te bed, zonder eenig leven of gedruisch te hooren; dan tegen den schemeravond hoorde ik eenige beweging in de keuken; en daarvan geen verder gevolg ontwarende, stond ik op en hompelde op twee krukken den donkeren gang door, om te zien, wat er was - en, nu ja, het was eene mijner kippen, die hare nachtrust nemen wilde. Terstond deed ik de keukendeur digt, en grendelde dezelve, zoodat het huis dan nu geheel gesloten was; nu besloot ik, om dit hoen te vangen, en hetzelve te koken. Zoo gedacht zoo gedaan: ik sloeg de kip van de takkebossen, die hier voor brandhout lagen, met eene mijner krukken bijna dood, zoodat wij beide ter aarde vielen. Dan nu nam de jagt en het geschreeuw in dit spookhol eerst een' aanvang; doch eindelijk had ik het geluk, de kip in een' hoek der kamer te bemagtigen, en haar nu gedood hebbende, poogde ik het vuur weder op te raken; dan dit was even doodelijk, als de voor mij liggende kip. Ik ging dan met mijn dood hoen naar mijne kamer te rug, en begon hetzelve van vederen te ontdoen; dan de vermoeidheid en toenemende pijn dreven mij weder te bed, werwaarts ik ook mijne kip bragt, om mijn werk voort te zetten, doch de duisternis verhinderde dit op nieuw. Ik legde mijn hoofd dan neder, in de hoop van morgen uitkomst te mogen erlangen. De nacht,

die eene week lang was, liep eindelijk ten einde, en nu was mijn eerste werk, den tonderpot[4] te zoeken, en vuur te maken, dat mij dan ook nog al spoedig gelukte, waarna ik den nog vuilen pot met water op het fornuis zette, en na de overige vederen van mijne kip te hebben afgeplukt, dezelve in den pot stak, en daarna uit het ruime sop met een' stok opvischte, en uit de vuist bekloof. - Dan, wat geluk! juist kwam de heer K l e i j n mij bezoeken, en vernam tot zijne verwondering mijn' toestand; zeggende, dat C o e t z é e , mijn kostheer, uit rijden was naar *Genadendal* en niet vóór Donderdag te rug kwam. K l e i j n vertrok dus in allerijl, om mij zoo spoedig mogelijk iemand tot assistentie te zenden. Toevallig spoorde hij A r e n d weder te *Caledon* op, die niet dan met gezelschap van een' à twee slaven mij bedienen wilde, aangezien het in het badhuis zoo vreesselijk spookte. K l e i j n huurde dus nog een' tweeden slaaf, en nu kwam A r e n d met zijn' kameraad weder aan het badhuis terug; van welk gebouw wij ons verhaal thans weder vervolgen zullen.

Buiten aan de noordzijde zijn tegen aan dit hoofdgebouw de vier badplaatsen gebouwd; eerst had men de baden in eene der kamers gemaakt, maar door de geweldige uitwaseming van het bronwater, die het geheele huis doortrok, zouden de altijd natte balken en zoldering spoedig verrot geweest zijn. Thans heeft men een gebouw geheel van steen, met een steenen gewelf opgetrokken, dat in vier kleine vertrekken verdeeld is, bevindende zich in ieder derzelve eene badstoof of groeve; - deze badplaatsen zijn onmiddellijk met het hoofdgebouw vereenigd, zijnde met twee digte gangen aan elkander verbonden, zoodat de lijder, van het bed naar het bad gaande, niet in de buitenlucht behoeft te komen. Tusschen het badhuis en den voet van het nabijgelegene *Zwarte Gebergte* groeijen, zonder kunst of aankweeking, het geheele jaar door altijd bloeijende heesters[5] en bloemen, die elkander als om strijd afwisselen. De meest oostelijk gelegene van deze vier badstoven is de warmste, en de westelijkste de koelste, alwaar de twee andere groeven tusschen inkomen.

Ik gebruikte het oostelijk bad, in welks nabijheid ik ook mijne zoogenaamde kamer had, zijnde de tweede of middelste deur aan de noordzijde. Het bad is een vierkant of kubiek hol, in den noordoosthoek van het door mij gebruikt wordende vertrekje gemaakt, zijnde van boven met den grond gelijk.

Het is geheel en al van gemeene bontgele rotssteenen opgebouwd, waarvan ook de drie trappen aan de zuidzijde van hetzelve bestaan; het bad is 95 Nederlandsche duimen diep, terwijl ieder der drie trappen bijna 32 duimen hoog, en zoo lang als het bad wijd is, zijnde 1 el 48 duimen lang en 1 el 42 duimen breed. Door eene koperen kraan, die vrij groot is, laat men nu dit bad vol bronwater loopen: wil men de meeste warmte hebben, zoo laat men hetzelve na een kwartieruurs weder ledig loopen, als wanneer alle steenen wanden en trappen verwarmd zijn, en daarna weder vol, dan heeft het water, naar de proef, die ik er zelf van genomen heb, de warmte van 110° F a h r e n h e i t, en het koudste bad 100°. - Het zoude meerdere graden warmte behouden, zoo de riolen van ruwe rotssteen vervaardigd, en twee witte muren, hier uit den berg naar toe gebouwd, slechts digt gehouden werden; maar ik heb er plaatsen in gevonden, waar de kalk uit was, en men de hand wel tusschen de steenen konde doorsteeken tot in het altijd loopende bronwater. Hier, bij zulke openingen, verliest het natuurlijk veel van deszelfs warmte, zoodat men misschien door goede instandhouding 10 graden meerdere hitte zoude kunnen hebben.

Het water heeft eene helder blaauwe kleur, en is niet onsmakelijk, om te drinken. Men zit er gewoonlijk (de eene mensch is sterker, dan de andere) 10 tot 15 minuten in; sommigen kunnen het een half uur in hetzelve uithouden. Terwijl men in het water zit, dat aan de lippen toe staat, laat men het ook over dezelve komen; men drinkt alsdan gewoonlijk een klein bierglas vol van dit warm water, zoo als het uit de kraan komt, hetwelk, behalve eene goede spijsvertering, het zweten bevordert. Velen gebruiken ook in het badwater eene menigte kruiden van verschillende soorten, eenigen met roode bloemen, en eene zekere plant, hier kruidje roer mij niet genaamd, die alsdan in het bad aftrekken; dat voor zeer heilzaam wordt gehouden. Echter waarschuw ik alle badgasten, om, alleen zijnde, het bad niet te gebruiken: in het water gezeten zijnde, loopt het bloed uit het hart en de verdere inwendige deelen naar de oppervlakte des ligchaams: de snelheid van den pols en het kloppen van het hart nemen van oogenblik tot oogenblik toe, en na verloop van 10 minuten gevoelt men reeds een voorgevoel van flaauwte; dat maakt het alleen zijn zeer gevaarlijk, - zelfs zouden er reeds brongasten in deze groef, door alleen in dezelve te gaan, verdronken

zijn(*). Nadat men het badwater heeft laten uitloopen, blijft er eene menigte geelachtig gruis onder, in en op de trappen liggen, even als ijzerroest,[6] waarvoor ik het ook gehouden heb; ook ziet men hetzelve onder in een bezonken glas met water liggen, zoodat men dit zoo wel in- als uitwendig gebruikt. Wie weet, vriend! of ik, nu eenmaal hersteld zijnde, niet zoo hard worde als ijzer en staal, en alle fatigues doorstaan kan. - Maar ach! waartoe deze boert? had ik mijne vorige gezondheid slechts weder. - De eerste week nu, die ik hier doorbragt, was zeer vervelend, het was een regt kloosterleven. Ver van de wereld afgescheiden, leefde ik hier steeds geheel op mij zelven; want A r e n d was zelden bij mij in de kamer. Zag ik het oosterglas van den gang uit, dan had ik eene nietsbeteekenende witte grafnaald voor mij, waaronder de vrouw van H a s s n e r (reeds vroeger genoemd) in 1817 begraven werd. Een weinig meer noordwaarts is een gedenkteeken van eene andere aldaar begravene vrouw. Uit het glas mijner kamer zag ik, over een' met bloeijende heesters en bloemen begroeiden heuvel, (niettegenstaande het nu in het najaar was,) op eene klipachtige hooge bergketen, wier hooge, naakte kruinen met mos en ander groen bewassen zijn, waarboven de grijze klipsteen zich eenige honderd voeten verheft, en een somber gezigt oplevert. Voor dit glas had ik nacht en dag het eentoonig geruisch van het afgeleid wordende badwater, dat nu, terwijl er geene badgasten waren, nimmer stilstond, dan alleen voor mij zelven. Ten zuiden stuit het gezigt op eene bergketen, aan gene zijde der vlakte gelegen. S p a r m a n zegt(†): ‘de vlakte, die door eene reeks naakte rotsen, - rotsen, die eene onaangename, sombere en droevige vertooning maken, aan den zeekant ingesloten wordt,[7] enz.’ - Ja, alles was hier waarlijk somber en droevig. Ik hoorde of zag in de eerste dagen bijna geen mensch, dan A r e n d , mijnen sprakeloozen bediende. Deze stille en vervelende dagen, waarin mij het bezoek van dezen of genen zoo aangenaam zoude zijn geweest, werden bovendien nog door slapelooze nachten verlengd. Mijne medegevoerde boeken, waarin ik nacht en dag las, waren in weinig dagen doorgelezen. Daar zat ik nu in het stille gebouw, waarin anders bij sommige gelegenheden, door de veelheid der badgasten, (eene zieke

(*) A. S p a r m a n , *Reize naar de Kaap de Goede Hoop*, *enz.*, I Stuk, blz. 166.
(†) I Deel, bladz. 177.

vrouw had haren gezonden man, of de zieke man zijne gezonde vrouw bij zich; anderen, die het bad gebruikten, waren gezond en vrolijk van hart,) meer gezelligheid en vrolijkheid bestond, dan elders in de binnenlanden. Ik verviel dan gedurig in de voor mij nadeelige berekening, hoe ver ik van huis, vrouw en kinderen af was; dan overdacht ik de werkzaamheden der landbouwers in het Vaderland; dat zij nu bezig aan het zaaijen zouden zijn; hoe gelukkig hij was, die aldaar in de nabijheid van de zijnen zaaide en oogstte, en thans den vrolijken kievit over deszelfs nest zag schermen; - daar het mij ging, zoo als S a l o m o n zegt: 'gelijk een vogel is, die uit zijn nest omdoolt, alzoo is een man, die omdoolt uit zijne plaats(*).' Maar wij zullen van de eerste week mijns verblijf aan het bad afstappen.

Zondag, den 17, ontving ik andermaal een bezoek van den heer W.H. K l e i j n, deszelfs echtgenoote, en hare zuster, zijnde mejufvrouw de wedw. B e r g m a n, geboren F r o u w e n f e l d e r;[8] deze jufvrouwen waren geboortig van *Nijmegen* in Gelderland, waardoor wij dus weldra een Vaderlandsch gesprek hadden.

Den volgenden dag, maandag, liet ik mij door A r e n d, aangezien ik niet weder als een heremiet leven wilde, naar beneden dragen, naar den heer B e r e n d C o e t z é e. Deze man woont slechts een groote honderd passen ten zuidoosten van dit badhuis af, meer beneden aan den berg; die mij dan ook op mijn instantelijk verzoek dagelijks bezocht, aangezien A r e n d wel eens weder, door de booze geesten geplaagd wordende, de vlugt nemen konde. C o e t z é e heeft het opzigt over de baden, gebouwen en annexen, en woont hier sedert September 1824 met zijne vrouw. Van deze kinderlooze lieden ontving ik vervolgens dagelijks, door de hand van A r e n d, mijn eten en drinken, dat meerendeels uit kerrisoep bestond. - Het gebouw, waarin C o e t z é e en de zijnen wonen, is groot en ruim, echter niet aanzienlijk; men vindt bij hetzelve een buitenhuis, tot stalling van paarden en ander vee; tevens is hier eene fraaije kraal of schuttings-plaats voor ganzen, eenden en ander gevogelte. De eenden zijn hier zeer zwaar, de ganzen iets ligter, dan de gewone Vaderlandsche, zoodat dezelve maar weinig in grootte verschillen. Zij houden zich veel in het warme afstroomende bronwater op,

(*) Spreuken XXVII: 8.

waarin zij zeer gaarne slobberen. In dit buitenhuis is ook een biljard tot vermaak der heeren, die hier de baden bezoeken. Men is hier gewoon met vijf ballen te spelen, een roode bal tellende 6, een gele 4, een groene 3 en de twee witte speelballen ieder 2 oogen. De *carambolatie* telt 5 en men speelt op 40 oogen uit. - Verder is het hier eene regte wildbaan; spier naakte jongens en meisjes loopen hier met hun bruin vel rond, zijnde kinderen van Hottentotten, die men hier veel minder, dan de bastaard-slaven in achting heeft. Tevens loopen hier oude en jonge varkens, meestal zwart of bont van kleur, in menigte over de werf, door en om het huis; vele zijn echter zoo wild, dat zij bijna nimmer uit de kreupelbosschen te voorschijn komen, hebbende veeltijds eene menigte biggen of jongen bij zich, levende van tuin- en afvallende boomvruchten; in den tuin verslinden zij zeer gaarne de hier veel verbouwd wordende pompoen, (*cucurbita pepo*,) bij ons kommerappel genaamd(*). Ten tijde dat ik hier aan het bad was, liet C o e t z é e er verscheiden doodschieten. Verder loopen er een 40 à 50 bokken met hunne jongen, alles beruikende en het jonge geboomte vernielende, zeer familiair om en zoo mogelijk op huis en dak; een aantal schapen volgt de snoeperige bokken met een' meer gevreesden tred in de tuinen na. Deze dieren zijn hier zeer leelijk en tevens weinig van waarde; hunne harige wol blijft zeer kort en wordt nimmer geschoren, zijnde geel of zwartbont van kleur, schijnende de zwarte wol voor het uitwendige zeer ros en roodachtig op. Zij hebben lange smalle koppen, hooge kromme ruggen, en schijnen door de weinige wol, die zij dragen, zeer lange beenen te hebben; daarbij hebben zij groote, slappe, hangende ooren en buitengewoon groote staarten, die zij veelal met eene krul naar beneden laten hangen. Als deze dieren vet zijn, sleept hun staart niet zelden op den grond; echter is de staart op verre na niet zoo groot, als er het geroep bij ons te lande wel van is. Zij hebben meestal kromme horens, die als een kinkhoren rond loopen. Een slagtbaar schaap koopt men hier voor 3½ en 4 rijksdaalders, wegende 30 à 40 ponden (Kaapsch gewigt). Enkele schapen van 4 jaren oud, en met de melk van koeijen gemest, heeft men zoo zwaar, groot en vet weten te maken, dat dezelve oneetbaar waren, terwijl men er 90 ponden vet afkookte. Men noemt de schapen hier hamelen; maar zie,

(*) L i c h t e n s t e i n , III Deel, bladz. 376.

als deze hamelen[9] de eigenlijke stamvaders van het schapenras zijn, dan zijn hunne nakomelingen aanmerkelijk verfraaid(*). Hunne vellen gebruiken de slaven veel tot bedden en tevens tot dekens, zijnde de gewone prijs niet meer, dan een kwartje (5 stuiv. Hollandsch) tot 3 shill^{s}. (Kaapsch); terwijl men de bokkenvellen met 14 en 16 shill^{s}. betaalt. Dit gedierte schijnt hier het geheele jaar aan te telen, althans de geiten; maar de schapen werpen hunne lammeren meest in Junij en Julij. Tevens loopen ossen, koeijen en paarden aan en van huis. Verder heeft men hier eene groote menigte onderscheidene soorten van pluimgedierte, die met de lammeren der bokken, zoo wel in als buiten huis, rondsnuisteren; welk een en ander aan het oud voorvaderlijk leven ten tijde van A b r a h a m (en L o t h hier vooral niet te vergeten) doet gedenken. De vellen der runderbeesten worden van 6 tot 8 rijksdaalders opgekocht, maar de vellen der paarden hebben hier om hunne krachteloosheid geene meerdere waarde, dan van 1 tot 2 rijksdaalders. Als een loffelijk gebruik vilt ieder boer of liever zijn bediende het gestorven paard of beest zelf, waaraan zij evenmin schande hechten, alsof zij een geslagt schaap villen. De koeijen gaan met hare kalfjes te velde, en worden gedurende dien tijd gemolken. De boter, die men hier van deze melk kernt, is bleek en smerig(†), en wordt over het algemeen te sterk gezouten. Dat de boter hier bleek en smerig is, is veelal de schuld der boerinnen, die dezelve met heet water verbranden, om spoedig gedaan werk te hebben, alhoewel zij minder hoeveelheid en slechter kwaliteit van boter bekomen; ook wordt de melk hier niet gekoeld, hetwelk er eene groote verbetering aan toebrengen zoude. Maar waar men zelf niet komt, wordt het hoofd niet gewasschen. - Dit alles door elkander loopende vee doet, gelijk ik reeds gezegd heb, veel nadeel aan de tuinvruchten en jonge boomen, welke hier van C o e t z é e zonder eenige omheiningen voor iederen aanval openliggen. Onlangs zag ik hier eenige paarden loopen, die een' witten stok dwars onder den hals droegen, en ik begreep dus, dat dit diende, om hen uit de hoven te houden; maar bij nader onderzoek bleek het, dat men deze (meest oude) paarden des nachts buiten liet, en er den witten

(*) H e r c u l e s zoude het schaap het eerst uit Afrika, deszelfs oorspronkelijk vaderland, naar Griekenland overgebragt hebben. *Oves*, *quas Hercules ex Africa in Graeciam exportavit*. V a r r o , *de Re Rustica*, Lib. I, 1.

(†) Hierdoor verstaat men russelachtige,[10] zachte boter.

stok aangehangen had, om de wolven bij den eersten aanval te doen verschrikken; echter hadden deze stoute roovers voor een paar nachten nog een dusdanig bangmakend paard verslonden, waarvan zij niets anders, dan den staart, de manen en het rugge- en ander zwaar gebeente achtergelaten hadden.

Op zaturdag, den 23 April, gaf ik het gebruik van het bad over, ziende, dat het mij gedurende 14 dagen niets geholpen had, niettegenstaande ik het benedenbad in dien tijd 23 malen geheel, en het bovenbad 7 malen als voetbad ten halven lijve gebruikt had. Bij deze zeer onaangename teleurstelling verkeerde ik in het denkbeeld, dat mijne voeten waterzuchtig waren aangezien zij des morgens slechts weinig gezwollen en des avonds in tegendeel wanstaltig door derzelver dikte waren; ieder vingergreep liet een' diepen kuil in dezelve achter, zoodat ik volstrekt niet wist, hoe ik er nu mede aan moest. Echter begon ik, op aanraden van dezen en genen, het benedenbad vrijdag, den 29sten, weder te gebruiken, niettegenstaande ik ook gedurende de week, waarin ik het bad niet gebruikt had, geene de minste verandering ten goede of ten kwade bespeurd had.

Het bovenbad, ook het oude bad genaamd, ligt hooger bij den *Zwarte Berg* op; het bad is een vierkante van hout gemaakte bak, van boven met den grond gelijk; ook zijn de trappen van hout gemaakt, gelijk ook eene kleine pomp, waardoor het water in de kuip of groeve stroomt. Hetzelve bevindt zich in een klein langwerpig vierkant gebouw, waarin men niets, dan 4 steenen wanden, en een' vloer van bergsteenen ziet, zoodat men eerst een' stoel, om te kunnen zitten, uit het naburig hierbij behoorende huis moet halen. Het badhuisje is hier zeer vuil en door de eeuwige uitwaseming der lekkende pomp zeer vochtig; in hetzelve is geene zoldering, men ziet dadelijk tegen het beschimmelde vol spinraggen zittende rieten dak omhoog; de spanten, die van populierhout zijn, vindt men hier zeer krom en oneffen. Op dezelve is, in plaats der bij ons gebruikt wordende latten, bamboesriet gebonden met riemen van beestenvellen, en het riet wordt met kabelgaren om de bamboesstokken vastgenaaid. Dit water is veel warmer, dan dat der benedenbaden; doch ik konde de warmte niet waarnemen, aangezien mijn thermometer tot niet meer dan 130° graden geteekend was; maar men zeide mij, dat het water 156° warmte had. Dit bad wordt om deszelfs warmte veel bezocht; maar het zoude

meer bezocht worden, zoo het aan het huis, waar men zijn verblijf houdt, verbonden was. Nadat men uit het bad komt, moet men op den stoel uitzweten, hetwelk nimmer van dat effect zijn kan, dan dat men te bed gaat; daarna komt men dadelijk in de buitenlucht, wat weer men ook treffen mag, en het huis, waar de badgasten logeren, staat er zeker 50 à 60 passen af, hetwelk geene meubelen hoegenaamd, dan eenige oude stoelen en ruwe tafels bevat, zijnde de deuren, vensters, wanden, enz. met eene menigte namen en jaargetallen ingesneden, welke zotheid men ook wel op onze Vaderlandsche torens, kapen, bruggen, enz. vindt. '*Nomina stultorum inveniuntur ubique locorum*,' zeggen de Latijnen, dat is: de namen der gekken vindt men op deuren en hekken. - Zeer nabij dit bad is het slavenbad, 10 à 15 passen hooger bij den berg op; het bad of de stoof is eene groote ronde kuip, in een klein hutje gemaakt; niet ver van hier is eene tweede steenen hut zoo groot als die van het Christenbad, alwaar de slaven hun verblijf houden.

Gedurende den tijd, dat ik hier boven het voetbad gebruikte, liet ik mij er door A r e n d naar toedragen; het pad was echter moeijelijk, gaande langs hoogten en laagten, door struiken en waterplassen, welke laatste door het afloopen van het bovenbad-water veroorzaakt werden. Op zekere plaats hoorde men onder het gaan een' hollen klank, even alsof de berg aldaar kelderhol was; een geluid, dat mij bij het overgaan altijd eenige huivering verwekte. Men zag onder weg ook eene soort van zwarte porieuse steenen, volmaakt aan verbrande steenkoolklompen gelijk, waarvan reeds vele door paarden en wagens tot een fijn gruis geraakt waren. De heer S p a r m a n schijnt dit ook opgemerkt te hebben; hij spreekt, in zijn eerste deel, blz. 176, van steenkolen-poeijer, en van eene lava in den *Zwarte Berg*, zoodat hij van oordeel is, dat hier in vroegere dagen een vulkaan bestaan heeft, en dat het water thans nog deszelfs warmte van een onderaardsch vuur ontvangt. Zou de warmte van het water ook van vitriool en ijzerdeelen ontstaan kunnen? - Verder zagen wij hier in de struiken nu en dan eene kleine zwarte slang; bij den zomer waren er, volgens zeggen van C o e t z é e , verschillende soorten. Ook heb ik er verscheidene haagdissen en schorpioenen gezien. Afrika is hier op de zuidpunt zeer rijk aan dier- en plantsoorten; dan voor geen van beiden trof ik hier het regte jaarsaizoen aan, maar evenwel heb ik

eene ontelbare menigte soorten van fraaije bloemen en heesters mogen zien. Wat wenschte ik, bij het beschouwen hiervan, niet dikwerf, dat gij en andere vrienden die ook met mij mogten zien! - Maar wat wenscht men al niet? - en wat baat het ons? - en niettegenstaande dit, zullen wij blijven wenschen, zoo lang wij adem halen kunnen; ongelukkig hij, dien niets te wenschen overblijft.

Op zekeren dag van de tweede week, dat ik mij hier bevond, bezocht mij een oud man van 75 jaren, J a n S w a r t geheeten, zijnde een neef van J a c o b u s S w a r t, welke laatste mij hier gebragt had. Deze vrolijke man kwam mij vragen, of ik in Vriesland ook nog van zijne familie kende, van waar zijne voorouders afkomstig waren. Natuurlijk sprak ik van eenige mij bekende S w a r t e n in Vriesland, en berekende, dat ook wij dus nog familie konden zijn. Hij zeide de oudste S w a r t in deze Christen-kolonie te zijn, en veel met zijn' stam op te hebben. Thans zwierf hij werkeloos bij zijne kinderen rond, en was nu voor gezelschap met zijn' broeder aan het bovenbad, welke dit ook voor de jicht gebruikte. S w a r t, verder naar mijne ongesteldheid gevraagd hebbende, gaf mij den raad, (waar zoude een zieke geen' raad, alhoewel weinig baat kunnen vinden!) om in- en uitwendig *Buchu*brandewijn te gebruiken, gelijk ook zijn broeder deed(*): maar alhoewel R o u s s e a u zegt: ‘laat ons geneesmiddelen gebruiken zonder geneesheeren,’ gevoelde ik hiertoe weinig lust. De goede man, dit bemerkende, veranderde zijn gesprek, en verhaalde mij zijne lotgevallen en wederwaardigheden. ‘Hoor,’ zeide hij eindelijk, ‘ik heb veel ondervonden en veel gewerkt, ik ben nu vader van zeven zonen, en eene dochter, die alle getrouwd zijn; maar ééne dochter is beter voor een' ouden vader, dan zeven zonen te zamen. Ik ben hier voor 56 jaren dienstbaar, zonder iets, dan met gezonde leden, gekomen, en heb mijne acht kinderen alle in zooveel landbezit kunnen stellen, dat zij, de eene zoo wel als de andere, een middel van bestaan hebben; maar hoe berouwt het mij, dat ik alles aan mijne kinderen afgestaan heb! Toen ik voor een

(*) *Buchu*, eene heestervrucht, die in druifjes aan eene soort van wilgen groeit, zijnde *de ruikende Afrikaansche Spiraea*, bij de Hottentotten *Buchu* geheeten. Na het afgaan van de bloem, die de gedaante van eene roos heeft, komt er eene peulvrucht te voorschijn met langwerpige zaadjes. Men doet deze *Buchu* met peul en zaad in eene flesch met brandewijn en laat die in de zon trekken, wordende alsdan de brandewijn olieachtig, en door de inlanders uit- en inwendig als een heilzaam geneesmiddel voor wonden, pijn, stramheid, enz. gebruikt.

paar jaren met mijn' jongsten zoon de boerderij waarnam, (de overige kinderen waren alle gehuwd, en in eene kostwinning gesteld,) wilde ook deze trouwen; dit gebeurde en mijne kinderen zeiden eenparig op den dag zijner bruiloft: vader is oud, vader moest K l a a s (dus heet mijn jongste zoon) de boerderij, slaven en vee maar overdoen, wij zullen dat wel onderling vinden en verdeelen; dan kan vader beurtelings bij ons inwonen, anders komt vader op zijn' ouden dag nog onder vreemde handen - althans mijn goed, dachten zij. Ik stond dit toe, en hierdoor heb ik niets, volstrekt niets overgehouden, dan eene eenige dochter, en een' broeder, bij wien ik mijn aanhoud heb, wijl mijne jongens en hunne wijven reeds zuur zien, als zij mij zien komen.' De oude werd hierop gevoelig, ledigde zijn glas en groette mij. Ik had hem verhaald, waardoor hij op deze gezegden kwam, dat ik eene vrouw met 3 dochtertjes en een zoontje in Europa achtergelaten had.

Des avonds had ik bijna mijne kamer in den brand gekregen, en wel doordien men hier oud linnen of het garen van oude kousen, in stede van katoen, in de kaarsen brandt, welk eerste een snuitsel geeft, dat door eene enkele vonk geheel en al aansmeult. Daar de snuiter nu niet wel gesloten was geweest, was, bij eene korte afwezigheid van mij, de tonder aangeglimd, die ook reeds eenige van mijne op tafel liggende papieren aangestoken had.

Donderdag, den 28 April, deed ik, verzeld van C o e t z é e en A r e n d , een toertje, met den wagen van den heer K l e i j n , naar de groote plaats of boerderij van B r e d e k a m p , ongeveer een uur gaans ten oosten van deze baden gelegen. Bij deze plaats behooren, volgens zeggen van den man zelven, over de 2000 morgens land. Hij had 130 paarden, 60 buffelossen, 50 koeijen, waaronder vaarzen en pinken,[11] en ongeveer 700 schapen. Het woonhuis, de stallen of kralen en eene menigte andere kleine bewoond wordende gebouwen lagen alle zeer laag aan de afhelling van eene ronde hoogte, en maakten gezamenlijk, alhoewel ééne plaats zijnde, eene gansche buurtschap uit. Deze plaats ligt even ten zuiden van den hoofd- of postweg, die naar *Swellendam* en verdere plaatsen gaat. Men was hier bezig met het timmeren van een nieuw huis, dat reeds ver gevorderd was; van onderen tot aan de vensterbanken was het van ruwe hoekige bergsteenen opgebouwd, en vervolgens van zelf gebakkene tigchelsteenen,[12]

zeer ruw en ligt, zijnde even als de op blz. 105 beschrevene voltooid. Men vindt er eene zonderlinge bouworde; het huis bestaat eigenlijk uit twee gebouwen, ongeveer 5 ellen van elkander afstaande. Nu loopt er door deze beide gebouwen (ik zal het maar gang noemen) een buitengewoon breede gang, misschien 5 ellen breed, en ongeveer 3½ maal zoo lang. Deze gang verbindt de beide gebouwen aan elkander, ieder met een afzonderlijk dak; in het midden van den gang heeft men ter weerzijden een glasraam, dat tusschen de gebouwen doorziet, in ieder einde eene deur en twee gezigten of glazen. Deze gang zoude ongeveer in het midden nog weder met eenen muur worden doorgeschoten, met eene *porte brisée* voorzien, waardoor men dus van dezen breeden gang twee kamers had. Bovendien had men nog vier kamers, twee aan iedere zijde van den gang, die men echter weinig in waarde stelde, tegen de twee genoemden in den gang.[13] Ieder kamer had van voren of op zijde slechts één gezigt, en een ander in het einde; de eene was voor eene keuken bestemd, de zuidoostelijke was geheel kelderhol, in de andere lag thans haver en gerst. De haver is veel bruiner van kleur, dan de bij ons zijnde, echter zwaar en frisch - de gerst was slecht gekort, maar had voor het overige veel van onze zomergerst. - Nu verlieten wij het gebouw, dat met een zeer dun, maar stevig riet gedekt werd, hetwelk, volgens zeggen van B r e d e k a m p , ongeveer 50 jaren konde zitten.

In de nabijheid van dit nieuwe gebouw, dat zekerlijk eenige oude huizen zal doen verdwijnen, bevindt zich een molen, of eigenlijk twee achter elkander staande molens, alwaar het eene rad het water op het andere werpt. Deze, door den afloop van het water gedrevene, molens zijn zeer eenvoudig en werken gestadig. - Vervolgens namen wij afscheid, en B r e d e k a m p , mij eene kleine gedachtenis willende medegeven, en veel van visschen houdende, hebbende twee booten aan het strand liggen, gaf mij een fraai robbevel mede op reis, welke vellen hier zeer schaars te bekomen zijn. De Engelschen (ofschoon zij in 1824 9000 doodsloegen) liggen met hunne schepen bij een eiland voor de *St. Sebastiaans baai*, alwaar zij deze dieren vangen, en steken alsdan dadelijk met eene scheepslading traan en huiden naar Europa over, alwaar zij van het haar en de wol de fraaiste pluishoeden en petten of kalotjes weten te maken, gebruikende de vellen tot laarzenof stevelschachten. - Bij ons vertrek gaf B r e d e k a m p mij

den raad, om het bad wederom te gebruiken, en wel eenmaal per dag ten geheelen lijve; hij redeneerde zeer gezond over mijne ziekte, en zeide, dat de dikte van mijne beenen niet anders, dan van zwakheid kwam, en ik volstrekt geene vrees voor de waterzucht behoefde te hebben, aangezien het mij dan, wanneer de voeten dun waren, op de borst benaauwen zoude. Dit deed mij wederom moed vatten, zoodat ik het bad den volgenden morgen dadelijk weder gebruikte. Naderhand hoorde ik, dat deze man vele menschen met raad en daad in dergelijke omstandigheden bijstond en een halve doctor was, zoo als men hier in alle onderdeelen vinden kan.

Deze uitstap was mij zoo wel bekomen, dat ik vrijdag, den 29sten, een mak paard van C o e t z é e verzocht, om naar *Caledon* te rijden. A r e n d zadelde mij dan een' kleinen knol van een paard op, alwaar ik naar mijn doen gemakkelijker op- en afkomen konde. Ik besteeg dan ook het getrouwe beest in een kleine honderd tempo's, en nu werd de reis ondernomen; het beest was ongemeen mak, zoo mak, dat het mij volstrekt niet verder dragen zoude, dan ik goedvond en waarheen ik het met de rotting dreef. Wij kwamen dan eindelijk den berg af en te *Caledon*, alwaar ik met mijn ezelachtig dier het dorpje stapvoets (vraag eens, of ik wel sneller konde) door-reed. Het eerste, wat ik nu hier bezocht, was de kerk, welke toch het hoofdgebouw van een dorp is.[14]

Dezelve heeft voor het uitwendige een net en fraai aanzien; zij werd in 1812 door zekeren T h e u n i s gebouwd en is van buiten, zoo wel als van binnen, met schulpkalk besmeten; zij is tevens met een' dito witten ringmuur omgeven, en niet ver van den ingang staan twee witte vierkante pilaren, die van boven met een gewelf aan elkander verbonden zijn, en alzoo eene kleine poort vormen, waarin de klok hangt. Deze boog zal ongeveer 5 à 6 ellen hoog zijn - de kerk zelve is eene groote kruiskerk; maar hoe fraai zij van buiten ook met hare witte muren en haar zindelijk rieten dak met witte vorsten mag prijken, van binnen is zij mij geweldig ontvallen. Men gaat aan de oostzijde de kerk in; het koor is ten westen, (juist anders als bij ons) daar achter de consistorie-kamer. - Boven de groote kerkdeur leest men, met zwarte letters op den buitenmuur uitgehouwen:

‘Leest hetgeen hier boven staat,
Dat door de Eng'len wordt bewaakt,
Gaat dan in deze poort,
En luijstert naar 's Heeren woord.’

Boven aan den gevel ziet men aan het spits een zwart ronddeel, met vergulde letters het 7de vers van den 27sten Psalm behelzende; aan iedere zijde is een Engel, blazende op bazuinen. Komt men nu in de kerk, dan ziet men aan weerzijden eenige ellen hoog eene galerij; onder loopt eene bank aan den muur der geheele kerk rond, voor welke de wandeling is; in het midden staat eene menigte stoelen, alle onderscheiden van kleur en gedaante, terwijl de eene met fraaijer kussen voorzien is, dan de andere. De predikstoel staat bijna midden in het kruis, echter iets meer naar de zijde van het koor toe; voor denzelven staat de voorzanger (hier dominé genaamd) en de predikant op den kansel; de thans hier zijnde predikant is een Schotsman, T h o m geheeten.[15] Bij het inkomen heeft men op de linkerhand eene bank voor den koster aan de deur; deze leest voor en aleer de kerk aangaat.

Het gebouw zelf is van binnen onaanzienlijk. Onder zich heeft men een' aarden vloer, en naar boven ziet men, aangezien er geen zolder in is, in het rieten dak omhoog; de spanten zijn alle van oneffene, kromme populierstokken, welke zeer dun en ruw bewerkt zijn, verder bamboesriet voor latten, en in het midden van het kruis, alwaar zulke stokken of spanten zich aan een' makelaar vereenigen, is het niet anders, dan een houtnest, en spant, hanebalk en schoor, wat men ziet. Eene schoon gebezemde boerenschuur bij ons is van binnen veel aanzienlijker, dan deze kerk. Zij werd den 1 January 1813 ingewijd door den wel eerw. heer V o s . Men begroot hare kosten op 30,000 rijksdaalders, waaronder ook het bouwen van de pastorij begrepen is. Verder levert *Caledon* niet veel merkwaardigs op: het is door deszelfs ligging tusschen dorre, hooge en onvruchtbare ruggens zeer armoedig, dat, daar nu de drostdij vervallen is, nog steeds toeneemt. Men vindt er zeven- à achtentwintig meest alle witte huizen, waarvan die van K l e i j n en mejufvrouw de wedw. B e r g m a n de fraaiste zijn, zijnde het laatste thans voor eene Engelsche school[16] verhuurd. Op het zuideinde heeft men de woning van den adjunct-landdrost, door denzelven bewoond wordende, toen dit nog eene adjunct-drostdij was; alsmede een gebouw voor de bedienden, en een gevangenhuis (hier *tronk* geheeten); aan de oostzijde is een korenmolen, welke door water gedreven wordt en aan J. M a r r é [17] toebehoort; het rad, dat hierdoor ronddraait, is 5 ellen in middellijn. De huizen zijn in eene regte lijn gebouwd, door het gouvernement aldus afgebakend;

op vele erven zijn reeds de fondamenten van huizen aangelegd, die echter nog onvoltooid blijven liggen; ook zal het lang aanhouden, nu de drostdij hier vervallen is, dat dezelve opgebouwd worden. Maar laat ons, eer wij *Caledon* verlaten, nog even in het *Molenhuis* gaan. Het groote rad, dat door het water gedreven wordt, is voor den oostergevel van het huis geplaatst, hebbende men het afstroomende bergwater hier door middel van eene houten goot op palen boven opgeleid, vallende, even over de hoogte van het rad, uit gezegde goot op de kleppen van het rad neder, dat hetzelve in een' bestendigen en vasten loop brengt. In het midden van dit rad is de as, welke naar binnen in huis loopt; hier is weder een rad om gezegde as, iets minder in diameter zijnde, dan het buitenrad. Dit rad komt in een' schijfloop, die eene tweede as, welke perpendiculair naar boven gaat, in beweging brengt, loopende op den zolder in eene ronde houten trom van ongeveer 1 el in diameter, waarin de steenen ronddraaijen. Op deze trom is een houten trechter, om het koren geregeld naar de steenen te doen loopen. Onder in de trom is eene kleine buis, waardoor het meel in eene groote kist loopt, - en zie hier den geheelen toestel. Men was bezig met het malen van Bengaalsche tarwe (tarwe wordt hier koren genaamd). Deze tarwe is bruin van kleur, rompelig van korrel en hagelhard; echter had de boer, van wien deze tarwe was, dezelve zeer slecht geschoond, zittende vol fijne onkruidzaden, welke de Nederlandsche landman er alle zoude hebben uitgezift; maar van ziften weten de boeren niets: zij schoonen hun koren met hetzelve op de opene vloeren tegen den wind op te schoppen. Pel- of gortmolens vindt men hier buiten de *Kaapstad* in de geheele Kolonie niet.

Hoe stil het ook in den beginne in mijn paleis was, (door den heer O o s t e r z e e aldus, in vergelijking van andere badplaatsen, zoo als aan de *Oliefants*[18] *rivier* en meer andere genaamd,) er kwamen eindelijk toch weder badgasten opzetten. Nadat ik hier nu drie weken in mijne eenzaamheid doorgebragt had, kwamen op maandag, den 2 Mei, twee oude luidjes van den *Potberg*,[19] 4 uren ten zuiden van *Swellendam* gelegen. De man was degene, die het bad gebruikte, en door zijne vrouw vergezeld, en verzorgd werd. Hij was een Polak van geboorte, zijnde in 't jaar 1762 te *Posen*(*) in Polen geboren,

(*) *Posen*, hoofdstad van de provincie van dien naam, in de kreits en het regt-distrikt *Posen*, aan de rivier *Wartha*, met 22,700 inwoners; welke provincie thans tot het Koningrijk Pruissen behoort.

en was reeds sedert 1792 in deze volkplanting; zijn naam was I g n a t i u s W é r i d i e t s k i .[20] Hij had in de twisten en oproerigheden der Patriotten en Oranjelieden als soldaat in *Brussel*, en andere Brabandsche plaatsen geweest, en wist veel van die troebele tijden te verhalen, gelijk ook van de veranderingen, in dezen Afrikaanschen uithoek voorgevallen. Hij had in dit troebel water met vrucht gevischt, en leefde nu op muiltjes,[21] ter bevestiging, dat het in troebel water goed visschen is. - Zijne vrouw bevond zich hier op haren geboortegrond en geleek in wezen, kleeding en houding volkomen op eene Westvriesche liedjeszangster, dragende een manteltje met groote roode bloemen, een wit flodderhoedje op haar hoofd, een vriesch jakje, en een smal voorschootje. Beide deze menschen waren vrolijk, van humeur, en tevens zeer Godsdienstig; elken avond en morgen zongen zij eenige verzen in de Hollandsche taal uit de lofzangen en geestelijke liederen der vereenigde Evangeliesche broedergemeente te *Zeist*, of een Evangeliesch gezang. Dit laatstgenoemde gezangboek, alhoewel zeer eenvoudig en te *Londen* gedrukt, kostte hier ter plaats de schrikbarende som van 6 rijksdaalders. - Donderdag, zijnde den 5 Mei, kwam zekere G e o r g e N i c k o l l ,[22] een Schotsman van geboorte, en ofschoon een groot heer zijnde, slechts metselaar van beroep, welke in het dorpje *Caledon* woonde; dan deze vertrok echter maandag, den 9den, wederom naar *Caledon*.

Dan thans moeten wij wederom een toertje maken, daar de vriendelijke heer K l e i j n mij zijne paarden, zijn' wagen en knecht hiertoe aangeboden heeft. Zaturdag morgen, den 7 Mei, deed ik, verzeld van C o e t z é e , met gezegd rijtuig, een reisje naar de schoone plaats van den heer J a n M a r r é , ten zuidwesten van *Caledon*, aan den voet van den zoogenaamden *Toren van Babel* wonende. Deze toren is niets, dan een hooge berg, verre boven denzelven omringende bergen uitstekende, zijnde voor het overige van geen belang. Het is eene naakte, van boven eenigzins ronde rots, en kan uit het oosten op een' zeer grooten afstand gezien worden. De weg van *Caledon* naar M a r r é is in den beginne vrij goed, maar aan de *Steenboks rivier* gekomen, ziet men een' steilen weg van een' hoogen heuvel in den afgrond, misschien 400 voeten diep, neerloopen. - Aan de linkerhand heeft men eene kloof, op wier steilen kant de wagen langs rolt, en een afgrijselijk gezigt oplevert; niettegenstaande de raderen vastgemaakt

zijn, en op remschoenen slepen, schiet dezelve zoo geweldig aan, dat de beide achterpaarden het bijna niet op de beenen kunnen houden. Eindelijk stoot de wagen op den klipperigen bodem der rivier, alwaar men op eene verschrikkelijke wijze gestampt wordt, dat er de tanden en kiezen, zoo men voor het behoud der long gezorgd heeft, van kraken en knarsen. Nu worden de beide achterwielen losgemaakt, en de paarden beklimmen eene steilte, die te bewonderen is. Het schijnt minder afgrijselijk, als men oprijdt, dan wel als men eene hoogte afkomt; echter is het oprijden veel gevaarlijker. Breekt er dan iets van aanbelang, (en hoe ligt kan dit, wijl alle paarden hunne uiterste krachten inspannen, geschieden!) zoo zoude de wagen terug hollen met eene verbazende snelheid, op den eersten klipsteen omtuimelen, en alles in deszelfs vaart verbrijzelen. In het neerrijden loopt de wagen van zelven, en men heeft drie of zes paarden voor zich, waardoor de wagen gewisselijk wel zoo veel zoude worden opgehouden, dat men tijd had, om er af te springen. - Tegen den middag kwamen wij dan gelukkig bij M a r r é aan. Veel bijzonders is hier niet te zien; de oude M a r r é , die eene groote en kostbare huishouding heeft, is vader van dertien kinderen, en had daarenboven, schoonzoons, schoondochters, en reeds volwassene kleinkinderen bij hem inwonen, hetwelk eene groote tafel vereischte; nu, deze was dan ook toereikende voor een groote twintig personen, en zoo wel voorzien, dat de beste vaderlandsche tafels er niet over triomferen zouden. Twee bijna naakte slaven stonden met waaijers van struisvederen, om de vliegen af te weren, terwijl wij verder door slavinnen bediend werden. Alles wordt hier door slaven verrigt, terwijl men hun alles toevertrouwt. De fraai gekleede dochters, ofschoon reeds moeders zijnde, bemoeijen zich met niets; zelfs laten vele hare kinderen bij hare slavinnen de borst genieten om zelve geene moeite te willen hebben, - in 't kort, men leeft hier lui en lekker. - Niet verre van huis zag ik vier ploegen van M a r r é te velde, maar mijne zwakke beenen wilden mij, hoe gaarne ik ook zulks verlangde, er niet naar toedragen. Voor drie van deze ploegen liepen voor ieder tien ossen, en voor den vierden trokken tien paarden. Men moest voor iederen ploeg twee span per dag hebben, omdat er weinig kracht in deze dieren was; zij hadden geen' toevoer genoten en de velden waren schaars van gras voorzien. Nu moest men zestig ossen en twintig paarden per dag tot het in

den gang houden van deze ploegen gebruiken, terwijl kleinere landbouwers, die geen dubbel span magtig waren, hun vee zoo wel van het noodige voeder voorzagen, dat zij er een' vollen dag mede ploegen konden. Het vee staat hier, bij de landlieden van grooten omvang, bij regenachtig weder dikwerf twee à drie dagen in eene opene kraal, staande dan tot aan de knien in den natten mest, bijna van honger en koude omkomende. Deze kralen zijn alsdan aan onze *melkvaarders* in den herfst gelijk. Komt nu het ploegijzer op eene klip, zoo wordt hij, die den ploeg bestuurt, niet zelden op het onverwachtst door den ploegstaart over den akker geworpen. Bij deze ploegen bevinden zich drie personen; voorop gaat er een langs de voor, die de ossen geleidt, een tweede heeft de zweep en loopt op zijde dezer dieren, terwijl een derde den ploeg bestuurt. Achter deze ploegen sleept eene smalle egge met twee van bamboesriet gemaakte balken en houten tanden; - maar wij zullen in het vervolg over den landbouw meer spreken. Bij de werf of het heem had M a r r é een' fraaijen wijngaard, waarin 50,000 stokken stonden; 1000 stokken beslaan ongeveer 6 Nederlandsche roeden in het vierkant. Deze stokken hebben veel overeenkomst met onze aalbessenboomen, die op oude stronken staan en eene menigte nieuwe loten hebben. Gezegde wijngaard bestond, wat de wijnsoort aanbelangt, voor het grootste gedeelte, uit den zoogenaamden *hanepoot*, die hier voor den besten wijn gehouden wordt. M a r r é had dit jaar achttien leggers wijn geperst, en hoopte het aanstaande jaar, als de jonge wijnstokken ook het hunne konden bijbrengen, van de 1000 stokken een legger te zullen hebben(*).[23] Men rekent de waarde van zulk een' legger op 50 à 55 rijksdaalders, 3 à 6 maanden oud zijnde.

Na dan hier een' geruimen tijd bij deze vriendelijke menschen te hebben doorgebragt, namen wij de terugreis weder aan, op welke ik eene hier menigvuldig in het wild groeijende plant (*cactus opuntia*) opmerkte, hier *Turksche vijgen* genaamd; hebbende breede, dikke bladen, met dorens bezet. Ook zagen wij een troep aasvogels of adelaars (*Perenoptéres*[24] genoemd) vliegen, die zeer groot zijn, hebbende in de vlugt veel overeenkomst met onze ooijevaars, zijnde in de vlugt even groot; echter is de vogel zelf iets zwaarder. Deze roof-

(*) Een legger is 16 ankers.

vogels zijn zeer sterk in den bek en tevens tam van natuur, terwijl zij in kleur verschillende zijn; sommigen zijn witachtig, anderen zwart. Wij zagen er twaalf te gelijk boven een aan den weg liggend dood paard vliegen; echter eten zij liever levende vogelen, hazen en lammeren, welke laatsten zij gemakkelijk tot hunne prooi maken.

Naauwelijks in mijne sombere kamer terug gekeerd, overwoog ik reeds, hoe en wanneer ik het best naar *Genadendal* zoude kunnen reizen. Verschoon in mij, mijn vriend! de sterke zucht, om te rijden en uit te gaan; wie toch konde het in het badhuis uithouden? Toen ik hetzelve, des avonds van M a r r é komende, binnentrad, hoorde of zag ik niets anders, dan een paar zwaluwen, die in den hoogen gang heen en weder vlogen. Deze vogeltjes, die ik door hunne vlugt en hun geluid als een geschikt middel beschouw, om de hypocondrie der menschen in dusdanige verblijfplaatsen te vermeerderen, zochten ook reeds ten tijde van D a v i d de hooge eenzame gebouwen en tempels tot hun verblijf: 'en de zwaluwe een nest voor haar, daar ze hare jongskens legt, bij uwe altaren(*).' Wanneer ik op *Arion* te huis kwam, werd ik eerst door een paar vriendelijke honden verwelkomd en vond vervolgens in huis mijn op mij wachtend wijfje, van ons kroost omringd, komende mijne kinderen mij alsdan vrolijk te gemoet huppelen; wat vind ik nu, als ik van een reisje in het badhuis terug keer? Niets dan zwarte droombeelden, doodelijke stilte en akelige herinneringen aan verdwenene vreugde komen mij als te gemoet stormen, benaauwen mij de borst, en doen mij niet zelden den nacht slapeloos doorbrengen. En het is door dit een en ander, dat ik, tot verstrooijing van zulke voor mij nadeelige gedachten, tot uitgaan aangespoord worde; en aan den anderen kant lokken mij de Afrikaansche gastvrijheid en de achting, die men er door Hollander te zijn geniet, vooral bij deze overbergsche boeren, uit, om hen dikwerf te bezoeken, waarmede ik hen zoo wel als mij zelven vervrolijk. Ook bevind ik, dat beweging, meer aan mijne vorige levenswijze evenarende, voor mij zeer gezond is; en eindelijk dringt mij de nieuwsgierigheid, om, nu ik mij hier eenmaal in Afrika bevind, ook het merkwaardige daarvan te bezigtigen. Zoo gij nu de uit huis stootende kracht mijner verveling, en de aantrekkende kracht der nieuwsgierig-

(*) Psalm LXXXIV:4.

heid kondet berekenen, zoudt gij mijne reisjes in de omtrekken van *Caledon* kunnen billijken, of liever als eene behoefte goedkeuren. Dan, hoe men het ook beoordeelen mag, de reis naar *Genadendal* werd ondernomen, en zie hier mijne ontmoetingen op dezelve.

Maandag, den 9 Mei, kwam D a n i e l S w a r t, (broeder van J a c o b u s S w a r t, welke mij hier gebragt had,) ingevolge afspraak, met zijn' wagen en acht paarden voor de deur rijden; ik stapte dan met mijne groote muilen zoo gezwind op den wagen, alsof een tachtigjarige vrijer ter bruiloft zoude gaan. Ik was genoodzaakt, de reis op muilen te ondernemen, aangezien ik geene schoenen om mijne gezwollene en pijnlijke voeten konde hebben; ook konde ik, alleen zijnde, geen' stap gaan, zoodat ik meestal met twee krukken langzaam voortwerkte, of, aan de eene zijde door mijn' oppasser ondersteund wordende en in de andere hand een' stok hebbende, voorthompelde. Deze wandelstok, hier *kirri* genaamd, was van een zeker vreemd hout, hetwelk in het *Kafferland* groeit, gemaakt, en mij door W é r i d i e t s k i tot een aandenken geschonken. Zoodra ik op den wagen zat, met een kussen onder de voeten, scheen mij niets te deren, en in eene vrolijke stemming verlieten wij des morgens zeer vroeg het dorpje *Caledon*. Wij reden den *Zwarten Berg* westwaarts om, over den zoogenaamden *Klipheuvel*, en vervolgens langs de *Zwarte rivier* naar P i e t e r M a r r é. Deze rivier slingert met groote en korte bogten tusschen de heuvelen door, terwijl de steilte dezer heuvelen den reiziger noodzaakt, om zesmalen door deze rivier te moeten rijden, hetwelk den weg zeer onaangenaam maakt. Bij gezegden M a r r é spanden wij uit, zijnde een neef van J a n M a r r é, en een broeder van de vrouw van S w a r t. Van hier reden wij nu langs de *Sergents rivier*[25] naar de *rivier zonder einde*, latende onderweg aan onze linkerhand de plaats van B a d e n h o r s t liggen. Deze plaats had de oude man bij zijn leven in vier gelijke deelen verdeeld, waarvan B a d e n h o r s t met zijne drie kinderen ieder een vierde gedeelte gebruikten. In de *Sergents rivier* vindt men veel riet en ook een enkel klein boschje populierboomen. Het riet wordt hier in driederlei soorten gevonden; het hier staande heet men fluitjes riet, zijnde vrij gelijk aan dat, hetwelk bij ons groeit, echter iets zwaarder en langer; de tweede soort noemt men Spaansch riet, (alhoewel het niet meer naar Spaansch riet gelijkt, dan de kraai naar den zatur-

dag,) en is veel grooter en zwaarder, dan het eerste fluitjes riet, zijnde bros en geel van kleur met korte leden. Dan volgt de derde soort, bamboes genaamd; dit is een fraai, majestueus riet, 't welk zoo zwaar groeit, dat, geschulpt zijnde, iedere helft zeer geschikt tot huisgoten kan gebruikt worden. - Aan het gezegde populierboschje zag men eene menigte vinkenestjes hangen, ongemeen fraai gemaakt, zijnde niet gelijk men deze nestjes bij ons vindt, die op de takken der boomen rusten, maar aan de punten van de fijnste takjes bouwen deze vinken hunne nestjes; de jonge takjes buigen alsdan daardoor naar beneden, en het schijnt van verre, alsof er van de grootste vleeschperen aan hangen; ook heeft het nestje de volkomene gedaante van eene peer. De vink of de bouwheer van hetzelve heeft bloedroode vederen, hetwelk een fraai gezigt in een' groenen boom oplevert. - Eindelijk kwamen wij aan de groote rivier, *rivier zonder einde* geheeten, welken naam men aan hare lengte toe te schrijven heeft. Deszelfs water heeft eene donkere, veenachtige kleur, en rolt met eene verbazende kracht en snelheid over de klippen der bedding dezer rivier henen. In den regentijd staat er niet zelden tusschen de 30 en 40 voeten water in; zij overtreedt alsdan hare oevers, en heeft eene ontzaggelijke breedte, voerende dan eene menigte boomen, keisteenen en zand met zich naar zee. Voor twee jaren heeft men hier eene brug gebouwd, waartoe vele der hier in den omtrek wonende lieden het hunne hebben bijgedragen. De weleerwaarde heer H a l b e c k verzekerde mij, dat zij meer dan 4000 rijksdaalders gekost had, behalve het werk, door 36 personen uit *Genadendal* met ossen en wagens gedurende 11 weken er aan verrigt, zonder daarvoor eenige belooning te trekken. Deze brug is zeer hoog, lang en smal; verbeeldt u, dat zij tusschen de 50 en 60 Nederlandsche ellen lang zal zijn, en niet meer, dan 2 ellen breed, terwijl zij op zeven steenen pilaren rust, die nu voorzeker 8 ellen boven water waren. Zij is geheel door geoefende Hottentotten gemaakt; het hout is goed, en de brug zelve zeer zwaar, maar bijna zoo scheef en bij hoogten en laagten liggende, als het veld, hetwelk haar omringt. Hoe stout de Afrikaansche koetsiers ook zijn in het af- en oprijden van steile bergen en rotsen, en het doortrekken van rivieren, deze brug boezemt hem toch vrees in - misschien uit ongewoonte; want ik houde mij overtuigd, dat dit de eenige brug in Zuid-Afrika is, behalve eenige kleine boogjes en pijpjes

bij de *Kaapstad*. Opzigtelijk de bruggen en gebouwen steekt dit land ongemeen bij het moederland af. Wie kent de beroemde brug van *Londen* niet, met 19 bogen, 915 voeten lang, 45 breed en 60 voeten hoog? De *Southwark*, van ijzer gegoten, te *Sunderland*, is eene ijzeren brug, 100 voeten boven het water, onder welke groote schepen met zeil en treil doorvaren. Deszelfs opschrift is: *Nil desperandum auspice Deo* (met God voor oogen wanhope men aan niets). Dergelijke bruggen vindt men meer in Engeland, - en wie denkt hierbij niet aan den nog onvoltooiden gang (*tunnel*) onder den Theems door? - terwijl men thans bij *Dolcooth* eene kopermijn heeft, die meer, dan eene Engelsche mijl van het oosten naar het westen onder den grond voortgaat, hebbende eene menigte onderaardsche gangen en zijnde 1200 voeten diep. - Ja, de Engelschen durven zoo goed te water, als er een volk is, stevenende den aardbol tot in de poolzeeën rond, of zij wagen zich, onder de beddingen der rivieren door te kruipen. Zij wroeten de aarde in, als een worm in een' appel, en ontzien zich even min, om hooge gevaarten in de lucht te bouwen; hunne *St. Paulus kerk* (niet toren) is 404 voeten hoog, zoodat vier zulke kerken in hoogte gelijk staan aan vijf *St. Maartens torens*, zoo als die der stad *Groningen* (333 voeten hoog). Terwijl zij ook het vuur aan zich dienstbaar maken, zoo tot fabrijken, verbazende stoommachines en gasverlichtingen, als anders. Daar in het moederland braveren zij de elementen, maar rigten hier in de kaap-kolonie hoegenaamd niets uit, dan te snorken op hetgene, volgens B a r r o w , geschieden zal, en te verachten, wat de Hollanders vervaardigd hebben. - Zoo weinig als hier bruggen zijn, is het ook met de herbergen gelegen. Bij ons kan men hier en daar nog eens eene kleine versnapering krijgen en nu en dan eens eene pijp tabak opsteken, maar hier is het een hondenleven; men moet alles, wat men noodig is, medevoeren van huis. Men spant hier altijd op eene eenzame grasrijke plaats uit; pijpen ziet men hier zeer weinig, en ik heb zelfs meer de vrouwen, dan de mannen zien rooken, en deze rooken zoo sterk dat haar het roet in het haar hangt,[26] terwijl andere dames weder allerhande koeskas[27] van tabak en kruiden in hare lieve mondjes hebben. - Maar wij zijn nog niet over de rivier, en S w a r t durft niet over de brug rijden; ook is de rivier te hoog gezwollen, om er door te rijden, maar S w a r t wist, nu het over- of door-rijden ondoenlijk was, een derde middel: de wagen werd

uitgespannen, en door S w a r t , zijn' zoon en A r e n d , mijn' bediende, met handen over de brug getrokken, daarna werden de paarden door de rivier gedreven, terwijl A r e n d mij op zijn' rug nam, en mij over de brug en weder in den wagen droeg; zie, dat was maar niets anders, dan het werk, - en nu, over de brug zijnde, waren wij op een' zeer zandigen weg, welk zand er door het hooge water heengespoeld was, zittende geheel en al vol kleine steenen. Op dezen weg ontmoette ons een geheel naakte Hottentot, rijdende op een' os; vele andere Hottentotsche vrouwen en kinderen droegen op hunne hoofden boschjes, (struiken van kleine heestergewassen,) die zij uit het veld halen en voor brandhout gebruiken. Nu komt men dan in een' inham, tusschen hooge bergen gelegen, en hier is het romaneske dorpje gebouwd, dat men *Genadendal* noemt. Honderden van kleine armoedige hutten, hier veelal *ponthokken*[28] genaamd, liggen aan den voet der bergen verspreid, en worden door geheel of bijna moedernaakte Hottentotten bewoond. In vele van deze woningen dient de deur tevens voor venster en schoorsteen. Eindelijk komt men, na eene diepe altijd afstroomende beek te zijn doorgereden, aan het logement, onder de schaduw van hooge populieren en dennenboomen staande; hier spanden wij uit en weldra kwam er eene der vrouwen van de heeren leeraaren en bestuurders van deze broedergemeente (het was mejufvrouw S t e i n), om ons het noodige te verstrekken. Het logement wordt door eene oude meid bewoond, welke al het benoodigde van gezegde heeren en jufvrouwen bekomt.

Genadendal[29] is algemeen in deze kolonie bekend, en wordt door vele over den berg komende reizigers bezocht, doordien zich hier eene *Hernhultersche* gemeente of een genootschap der *Moravische zendelingen* bevindt, hetwelk zich van jaar tot jaar verder in deze volkplanting uitstrekt. Zij verdienen met regt, door hun braaf karakter, hunne deugdzame levenswijze en Christelijke liefdadigheid, eene algemeene achting. De leden van het bestuur in Zuid-Afrika bestaan uit vijf geordende zendelingen, waarvan de eerw. heer H.P. H a l b e c k het hoofd is, hebbende, met goedkeuring der bestuurders in Europa, thans nog eene nieuwe plaats, *Nieuwjaars rivier*[30] genaamd, aangekocht. Deze laatstgenoemde plaats is nabij *Zoetendals valei*,[31] in het distrikt van *Swellendam* gelegen.

In *Genadendal* zijn vier heeren, die zich met niets anders, dan met de belangen van hunne broedergemeente bezig

houden. Zij onderwijzen beurtelings de meer bejaarde menschen en de kinderen. Deze heeren zijn de wel eerw. heeren H.P. Halbeck, Fritz, Voogt en J.F. Stein.

Na mijne aankomst alhier, bezocht ik eerst de school; dezelve werd in 1812, uit de penningen van eene gedane inschrijving, fraai, zindelijk en ruim gebouwd, zij is 13½ Nederlandsche el lang en 5¾ el wijd. De heer Stein was bezig met onderwijs te geven aan eene geheele school vol jongens; volgens zijn zeggen, waren er 105. Deze kinderen worden des achtermiddags onderwezen, terwijl de heer Fritz des voormiddags gewoonlijk een getal van 120 en meer meisjes onderwijst. Deze arme kindertjes, die door deze zendelingen uit ware menschenmin in de Nederduitsche taal onderwezen worden, zaten alle even stil en aandachtig naar hunne meesters te luisteren, tevens zeer bescheiden zijnde; zij leeren hier vrij goed lezen, rekenen en schrijven. Maar ik moest mij ten hoogste verwonderen over de goede inrigting, die men in deze school vond; alles was naar de bij ons gebruikelijke wijze daargesteld, schuinsche tafels met looden inktpotten in het midden, borden en groote leijen, alsmede kaarten en tabellen aan de muren, de eersten, om de kleine eerstbeginnenden te leeren lezen, en de laatsten, om de meer gevorderden te onderwijzen. Wat mij als het ware verraste en in groote verwondering bragt, was het zien van het 1ste, 2de, 3de en 4de spelboekje van onzen Groningerlandschen schoolopziener H. Wester, hetwelk te *Colombo*, op *Ceilon*, gedrukt was. Wie zou dit hier hebben durven verwachten op een zoo afgelegen van de wereld gescheiden dorpje? Wie zoude dit in eene Engelsche kolonie zoeken? Dan de bevolking dezer kolonie is anti-Engelsch. Zij is eene Nederlandsche bevolking, wier hart vreemd aan deszelfs tegenwoordige meesters is. De kinderen zijn stil, vlijtig en hunnen meester gehoorzaam; maar de vreemdeling stoot zich aan het gezigt hunner naaktheid: ik heb er onder gezien, welke spier naakt waren; een tweede had niets aan zijn ligchaam, dan een klein lapje schaapsvel, om zijne schaamdeelen te bedekken; een derde had (zulken waren er velen) een schaapsvel op den rug en over de schouders hangen, van voren onder den hals toegestrikt, verder hebben zij een schortje, gelijk de vorigen, voor hun lijf. Deze schaapsvellen-mantels, welke de Hottentotten *kros* noemen, dienen hun bij nacht zoo wel voor bed en deken, als bij dag voor kleed. Een vierde had niets om of aan, dan een enkel wit

linnen hemdje, hetwelk wonderlijk bij zijn kastanjebruin vel afstak; anderen waren weder beter gekleed. Zoo wel als de mannen onderwijs geven aan de jongens, doen dit ook hunne vrouwen aan de meisjes; deze onderwijzen dezelve in het breiden, naaijen, borduren en andere vrouwelijke werkzaamheden. Ik heb haar borduurwerk met bewondering gezien, mij verbazende, hoe het mogelijk was, dat men deze Hottentotsche meisjes in deze kunst zoo ver had weten te brengen; maar hoe fraai de voortbrengselen harer handen ook mogen zijn, niets evenaart haar Goddelijk gezang - zij schijnen hier voor te zijn geboren. Voor en aleer ik de kamer binnen trad, alwaar deze meisjes aan haar werk waren, verzocht ik mijn gezelschap, dat mij verzelde, stil te blijven staan, aangezien de meisjes gezamenlijk een stichtelijk lied zongen; en zoo eene der meisjes niet buiten gekomen was, en daardoor de deur opende, zoude ik lang gewacht hebben, eer ik mijne lamme beenen en adelijke[32] voeten naar binnen gemarteld had; maar aangezien men ons nu bemerkte, en ik *linea recta* de kamer binnen kwam, nam haar gezang een einde; dan op niet eens dringend verzoek van ons vervolgden zij onder haar werk weder met zingen. De negen nichten van *Apollo* mogen op den *Parnassus* zoo goed gezongen hebben als zij konden, ik heb het van haar nimmer zoo goed en schoon gehoord, als van deze lieve bruine engelen. - Van hier wandelden wij naar den molen, alwaar de heer F r i t z , een lang en mager man, molenaar was; echter moet gij u niet verbeelden, dat de eene schoolmeester, de andere molenaar en de derde leeraar is - neen, ieder moet ook zijne beurt op het spreekgestoelte in de kerk waarnemen. - Deze molen wordt door water gedreven; het huis, voor welks gevel het rad zich bevindt, staat op de afhelling van een bergje, van waar men het water langs een houten, van boven open zijnde, riool op het rad geleidt. Aan dezen molen zag ik eene eenvoudig, maar zeer nuttige *klep*, waardoor de molen, ledig zijnde, van zelven staan blijft. Verbeeld u, dat de houten goot ver over het rad loopt, maar even over het hoogste gedeelte van het rad is eene vierkante opening in deze pomp of dit riool, waardoor een straal water van ongeveer 5 palmen in middellijn op het rad valt, en hetzelve door diens gewigt doet ronddraaijen. Deze opening kan door eene tegen het afstroomend water opstaande klep worden gesloten, en alsdan loopt het water over de klep, verder langs de goot over het groote rad heen

en de molen blijft langzaam staan. Deze opstaande klep hangt aan een touwtje, hetwelk over een katrol naar binnen in den molen loopt en aan eene van koperdraad gemaakte zeef verbonden is; zoo lang nu deze zeef het meel, dat onder den steen wegloopt, ontvangt, is zij zwaarder, dan gezegde klep, maar is de zeef ledig, dan is de klep zwaarder, en zij valt terstond neder, het water wordt hierdoor afgeleid en de molen blijft staan. - Maar dit zullen wij niet. Wij gaan nu verder rondwandelen, en wel het eerst naar de messenfabrijk.[33] Veel bijzonders is hier niet te zien, maar het is merkwaardig, doordien alles, wat er aan een mes gevonden wordt, de Hottentotten zelve bewerken. Men vindt er pennemesjes, kleine vruchtmesjes, snoeimessen, broodmessen, tafelmessen, en in 't kort alle soorten; dezelve zijn tevens zeer deugdzaam, maar ongemeen duur; dan wie te *Genadendal* komt, moet een mes koopen, en doordien men goede waar voor zijn geld heeft, wordt er over eene kleinigheid heengezien. Ik kocht er een snoeimes voor 2½ rijksdaalder of één rijksdaalder Hollandsch. Naast dezen messensmid woont een grofsmid, voor het maken van landmans gereedschappen. Van hier gingen wij naar het huis, alwaar de heeren instituteurs wonen, latende den kuiper, schoenmaker en andere handwerkslieden onbezocht. De eerwaardige heer H a l b e c k , die mij naar den molen en de messenfabrijk verzeld had, noodigde mij nu zeer sterk op een *soupé*, dat wij aannamen; deze heeren en de hier zijnde jufvrouwen eten alle gezamenlijk aan ééne tafel. Nabij dit hoofdgebouw staat eene kleine steenen poort, waarin een klokje hangt, waarmede kerk- en etenstijd aangekondigd wordt. Zij eten te 8 uren des morgens, precies te 12 uren des middags en te 6 uren des avonds.[34] Voor en na het eten wordt er aan tafel, door de broeders en zusters, een godsdienstig vers met gevouwene handen als gebed en dankzegging gezongen, - ook had dit, in plaats van bidden en danken, in de kerk plaats. Des avonds te 7 uren was er kerk, bestaande daarin, dat de heer H a l b e c k de geschiedenis van L a z a r u s , die door J e z u s uit den dooden opgewekt werd, voorlas. Verder werd er gezongen, en na een half uur was alles afgeloopen. De kerk was vol van Hottentotten, die de overige ruimte met eene onaangename lucht, of liever met stank vervulden. Het kerkje zelf is van binnen zeer fraai, zijnde een eenigzins langwerpig vierkant gebouw, de zolder en balken rusten op twee fraaije witte, in het midden staande zuilen of pilaren,

echter zoo ver van elkander, dat geen S i m s o n dezelve te gelijk omvatten en omwerpen konde. Aan de oost-, zuid- en westzijde is eene ruime galerij of tribune, aan de noordzijde is het spreekgestoelte, pas 25 Nederlandsche duimen boven den kerkvoloer; aan de regterzijde van dit gestoelte is eene deur, alwaar de vrouwen uit- en ingaan, terwijl er aan de linkerzijde eene deur voor de mannen is. C.I. l a T r o b e heeft in zijn belangrijk werk over de Zuid-Afrikaansche zendelingen fraaije en zeer juiste afbeeldingen dezer kerk, zoo van binnen als van buiten te zien, uitgegeven.

Na het eindigen van deze plegtigheid, ging ik met S w a r t naar mijn logement, en na hier eenigen tijd in mijne kamer met lezen te hebben doorgebragt, begaf ik mij ter rust. Den volgenden morgen deed ik, hoe moeijelijk mij dit ook viel, eene kleine wandeling naar den vruchtbaren tuin, welke, ten westen van het huis, alwaar de heeren broeders eten, gelegen, thans zeer fraai is; aan de linkerhand heeft men in denzelven eenen wijngaard, en ter regterzijde is de keukentuin, zijnde het middelpad met verschillende soorten van leiboomen beplant, hangende de rijpe citroenen, appel-china's, narretjes, enz. den wandelaar hier op het hoofd(*). Midden in den tuin staat een pereboom, welke in 1750 door zekeren G e o r g e S c h m i d t, een Duitscher van geboorte, welken men voor den eersten Zuid-Afrikaanschen zendeling houdt,[35] zoude zijn geplant; men gelooft, dat deze boom de eerste of oudste boom van *Genadendal* is, en draagt veel zorg voor denzelven, hebbende men onder diens schaduwe eene ronde bank om deszelfs stam gemaakt. Hier nam ik dan, als zulks zoo zeer behoevende, eenige rust, terwijl ik onder het trekken aan mijne voeten eens aandachtig rondzag. Voor mij zag ik, in de afhelling van het gebergte, zeer fraaije witbladerige zilverboomen, wier pracht en weelderige groei ongeloofelijk schoon is, zijnde dezelve bij de kruidkundigen *protea argentea* geheeten; aan mijne regterzijde zag ik honderden buitengewoon zware pampoenen[36] (kommerappels) in de zon liggen te droogen, en onder mij had ik steeds den duivel in mijne voeten, waardoor hij mijne te groote wandeling mij bestendig herinnerde; dan of

(*) De citroenen noemt men hier zure, en de appel-china's zoete limoenen; de narretjes hebben veel overeenkomst met de laatste, echter zijn dezelve iets kleiner en zoeter van smaak, en hebben een' dunnen bast of schil; men noemt ze bij ons veelal appeltjes van Curaçao. Het zijn de eigenlijke Mandarijn appels, eene vrucht, die in Japan te huis behoort. Ook vindt men hier lemmetjes, eene zeer kleine soort van citroenen.

mij mijne voeten brandden en prikkelden of niet, de tijd verliep, en te twaalf uren, gelijk ik gezegd heb, was het weer tijd van eten, zoodat ik wederom het beste been vooraan zettede.

Genadendal heeft eene ontelbare menigte verschillende soorten van vruchtboomen, zoodat het hier in den tijd, dat de perziken en de abrikozen rijp zijn, regt aangenaam zijn moet. Tuinvruchten, vooral aardappels, heeft men hier het geheele jaar nieuw, zoodat dezelve altijd voor den middag[37] van den stengel gerooid worden. Men berekent, dat er in *Genadendal* 1300 inwoners zijn, zijnde alle vrije menschen, die geheel om niet naar ziel en ligchaam van het noodige voorzien worden; hoe nuttig, hoe weldadig zijn hunne verzorgers dan niet! ofschoon anderen beweren, dat men hier onder eene aangenomene bedeesdheid een broeinest van luijaards heeft, gelijk de kloosters in Spanje zijn.

Men kan de Hottentotten het best kennen, bij onderscheiding van andere hier zwervende volksstammen, aan het uitstekende gebeente, dat zij aan de buitenzijde onder de oogen hebben, het *wang-* of *jeukbeen* genaamd (*os zygomaticus*). De vrouwen dragen eene soort van klompen, bestaande in een plankje, een weinig grooter, dan de voet; onder hetzelve zijn twee klossen, en van boven is een houten knop, wiens steel tusschen den voorsten en den tweeden teen doorgaat; deze knop, die op de teenen zit, is het eenige punt, waardoor de klomp aan den voet vastblijft.[38] Heur hoofdhaar is hard en zwart, maar zoo kort op het hoofd gekruld, gekroest en fijn gedroest,[39] dat er geen zwart lamsvel in ons vaderland is, hetwelk dit op verre na evenaart. Een' fijnen baard ziet men hier en daar uit de kin der mannen te voorschijn komen, hebbende daarbij platte wangen en eene meer of min kantige kin; geloof echter de mirakelen niet, die sommige schrijvers er van mededeelen. Sommigen plaatsen de Hottentottinnen onder de *Androginen*, die door de uitgroeijing der *Clitores* en *Nimphen* van beiderlei kunne schijnen te zijn. K o l b e plaatst de mannen onder de *Monorchis*, die maar één' bal hebben, uit hoofde dat hunne voorouderen er voordezen eenen afgesneden hadden, - anderen voorzien de vrouwelijke teeldeelen met eene vleeschklep of een natuurlijk voorschootje. L e V a i l l a n t beschrijft zeer smaakvol de schaamdeelen van eene Hottentottin, en om ze goed te leeren kennen, heeft hij haar naakt afgebeeld(*). De klanken, die zij (ook in

(*) Zie het II Deel, blz. 311 zijner reize.

het gebroken Hollandsch) tusschen de woorden voegen, zijn zeer zonderling, en bijna ondoenlijk, om na te bootsen, - het is een zuigende klank, eveneens als van een zuigend kind, of het getjitje van een' voerman, die de paarden aanzetten wil; zij zuigen de tong aan het gehemelte vast, welker loslating bij hen een bijzonder geluid te weeg brengt.[40] Maar hoe breng ik u dit geluid het beste aan het verstand? ik zie er, niettegenstaande ik de Hottentotsche taal even goed lees en schrijf, als ik dezelve spreken en zingen kan, waarlijk geene kans toe.

Nadat wij het middagmaal bij deze achtingwaardige en vriendelijke menschen genoten hadden, onder welken tijd ik had laten inspannen, namen wij de terugreis aan, rijdende langs denzelfden weg weder terug naar *Caledon*. Onder weg spanden wij bij de *Matjes drift* aan de *Zwarte rivier*[41] uit, en kwamen in het donker aan het badhuis. Thans moest de voerman betaald worden; ik had den wagen van den heer K l e i j n niet wel kunnen laten vragen, aangezien hij zelf met een kommando burgers uitgerukt was, om de roovers in de *Hanglip* te vervolgen(*), en daarbij werden zijne overige paarden voor den ploeg gebruikt, welke dus zoude hebben moeten blijven staan; - maar begrijp eens, hoe duur mij dit reisje te staan kwam. Ik was met S w a r t geakkordeerd

(*) In den derden brief, blz. 89, zeide ik, dat ik niet gelooven durfde, dat er zich een zoodanig roofnest in de *Hanglip* ophouden zoude; maar gedurende mijn verblijf aan het bad is er dit volgende voorgevallen: Zekere landbouwer, W i l l e m T h e u n i s s e n , de *Hottentots-Hollands* kloof met zijn' slavenjongen bij nacht passerende, en ofschoon ieder op een paard gezeten zijnde, werden zij hier door de roovers aangevallen, naakt uitgekleed, latende hen, na hun een pak slaag op den handel te hebben toegegeven, toen voortreizen. - Te *Caledon* zat juist een slavenjongen gevangen, die ook tot de Hanglipsche benden behoorde, alwaar zich, volgens zijn verhaal, toen drie onderscheidene troepen, de eene van 30, de andere van 22 en de derde van 18 personen, bevonden. Gedurende mijn verblijf te *Caledon* werden er vijf ossen (slagtbaar vet zijnde) van zekeren aan de *Onrust rivier* wonenden landman gestolen, waarna de heer W.H. K l e i j n , veld-cornet te *Caledon*, met een kommando boeren voor zes dagen tijds naar dit gebergte uittrok. Op eene dergelijke expeditie had men voor een paar jaren, door de des nachts brandende vuren, het verblijf van eene rooversbende ontdekt, en alzoo veertien roovers overrompeld en gevangen gemaakt. Thans liep het ongunstiger af; men vond niets, dan hunne ontwekene holen, en eenentwintig geslagte ossen, die gedeeltelijk in het zout gezet waren, terwijl een ander gedeelte in dunne lappen ter drooging was opgehangen.[42] - De heer K l e i j n verhaalde mij, dat er voor nu zes jaren eene meid van terug gekeerd, en, na aan haren eigenaar om vergiffenis gebeden te hebben, weder aangenomen was. Deze meid was, gedurende haar verblijf in deze spelonk, moeder van zeven kinderen geworden, en bragt dezelve nu alle zeven den eigenaar, waardoor de boer (volgens K l e i j n) zich dadelijk met acht slaven verrijkt zag, die hem 15 à 16000 rijksdaalders waardig zouden zijn, zoodat deze aanneming hem weinig moeite kostte.

voor 10 rijksdaalders per dag; maar nu moest ik ook nog de vertering, behalve van mij zelven, van drie mannen en acht paarden betalen. Nu, men mag dan wel in *Genadendal* zijn, om eene genadige rekening te bekomen; en deze was ook werkelijk niet hoog. De paarden hadden een schepel gerst en twee zakken kaf gehad, deze kafzakken zijn zoo groot, dat er zes mudden koren in kunnen; dit kostte zamen 3½ rijksdaalder; vier personen voor nachtverblijf en drie malen eten, ieder 1½ rijksdaalder of 6 guldens zamen, bedragende alles met elkander 9½ rijksdaalder, of evenveel Hollandsche guldens; echter maakte ik hieromtrent eenige schikkingen met S w a r t , en betaalde hem in alles 24 guldens Hollandsch.

Op onze terugreis verhaalde S w a r t mij, dat deze Genadendalsche heeren door prentjes trouwden, met de daarvan gegevene beschrijving. Ik begreep dit verhaal zoo min, als een Afrikaansche os den Bijbel verstaat. Eindelijk kwam het hierop neder, dat men deze broederen, vrijer of weduwenaar zijnde, het portret van een geschikt voorwerp uit Europa overzond, (dit was het prentje,) waarop zij zich verklaren moesten, of haar de jonge jufvrouw aanstond of niet. Op deze wijze zoude de heer S t e i n voor eenigen tijd zijne tweede vrouw, die nu reeds in *Genadendal* was, uit Europa hebben laten overkomen. Mogt zij haren man zoo weinig tegenspreken en beknorren, als het proefprentje gedaan had! Nu, dit mag met regt *de kat in den zak te koopen* geheeten worden.

Woensdag en donderdag bleef ik stil aan het bad. Donderdag, den 12 Mei, Hemelvaartsdag zijnde, wanneer het juist kermis te *Leens*[43] is, had ik een zoo somber voorgevoel en benaauwende gedachte, dat ik nergens rust of duur had; ook vond ik tot dus verre weinig verligting door het gebruik van het bad. Ik besloot dan, om weder een reisje te doen, en daarna, hoe eer hoe liever, naar de *Kaapstad* weder te keeren. Ik zond A r e n d dan nog dien zelfden avond naar zekeren H e n d k . W e s s e l s , die hier te *Caledon* leerlooijer was, of hij den volgenden morgen met mij naar het *Strand*[44] konde rijden, waarover wij voorloopig reeds gesproken hadden. Dit werd aangenomen, en vrijdag morgen, den 13 Mei, stond met het aanbreken van den dag de wagen met acht paarden bespannen reeds voor de deur. Nu had ik echter de voorzigtigheid gebruikt, om aan W e s s e l s te zeggen, dat hij voor zich zelven en zijne paarden moest zorgen, en ik hem niet anders gaf, dan de 16 rijksdaalders, waarvoor wij geak-

kordeerd waren; dit reisje liep mij dus, ofschoon wel eens zoo ver zijnde, op verre na zoo niet in de beurs, als dat van *Genadendal*. - Nu werden beddegoed, potten en kannen, boter en brood, aardappelen, worst, vleesch en zoo al een en ander op den wagen gepakt, alsmede koffij, thee, suiker, citroenen, peper, zout en verdere benoodigdheden; ook waren wij van visch- en jagttuig ruimschoots voorzien. Wij reden dan onder een vrolijk gesprek al zuidwaarts op over de drooge ruggens, welke hier gelegen zijn, om naar het zuidelijkste puntje van de oude wereld te rijden. Deze punt is de kaap *l'Aguillas*[45] genaamd. W e s s e l s deed intusschen niet anders, dan mij met vragen en onbeduidende bijgeloovige en mirakeleuse vertelsels lastig te vallen; hij was van *Ommen*(*) van geboorte, en sedert 23 jaren reeds hier in deze volkplanting, alwaar hij als ligte dragonder onder den gouverneur J a n s s e n s aangekomen was, hebbende te voren met de emigranten naar Pruissen uitgeweken geweest.[46] Ik moest nu al zijne veldtogten en lotgevallen weten, van welk vervelend gesprek ik hem met geene mogelijkheid wist af te brengen. - Maar laat ons eens zien, wat wij op deze belangrijke reis ontmoeten zullen, - ik zeg belangrijk', en zoude het dit niet zijn? - Verbeeld u, dat ik hemel en aarde doorgereisd ben, dat ik in duistere, bijna ontoegankelijke onderaardsche holen, grotten en druipkelders ben afgeklommen, op welks kransen zich slangen en andere schubdieren in eene dreigende, nieuwsgierige of vreesachtige houding in menigte vertoonden. Verbeeld u, dat wij met brandende kaarsen door rotskloven en scheuren zijn heengedrongen, en in schrikbare gewelven uitkwamen, alsof wij T e l e m a c h u s[47] voetspoor, op zijne reis naar de hel, om zijn' vader te zoeken, volgen zouden; bij welke grotreis groote en afzigtelijke vleermuizen, zoo groot als groote uilen, ons de kaarsen uitvlogen. Maar nu namen wij de terugreis aan en wel door de verblijfplaats van den *ouden zwarten knecht*, van mijnheer B r a n d namelijk, door de hel. Verbeeld u, dat wij het helsch paleis bezocht hebben, en den zoo algemeen gevreesden hoofdbewoner gezien en gesproken hebben. Ja, ik ben het zelf, gemuild en gekrukt (anderen zouden het gelaarsd en gespoord gedaan hebben,) binnen gestormd en heb op een' klipsteen, die hier voor stoel diende, plaats genomen; echter ben ik de hel spoedig weder

(*) *Ommen*, een dorpje in Overijssel, kwartier Zalland, bevattende met *Ommerschans* 847 zielen.

ontweken met zoo veel geluk, als welligt niemand den duivel ontkropen is: want verbeeld u de moeijelijkheid, om langs het steile roode pad, alsof het van de asch van het eeuwige vuur gemaakt was, dit dal wederom uit te komen. Ja, het is veel gemakkelijker, om in, dan uit de hel te komen; dit heeft mij de ondervinding geleerd. Zelfs zijn wij met een' digten wagen, met acht paarden bespannen, dezelve van het eene tot het andere einde doorgereden; maar om er weder uit te komen, zeg ik nog eens, kijk, dat was een duivelsche toer, welke mij nog met eene kille huivering aan dezen weg terug doet denken: want zoo de wagen in de hel terug gestort was, waren wij alle zoo fijn geweest als gemalen koffij. Ik zag, wel is waar, nu en dan in den afgrond terug, maar even vreesachtig, alsof mij dit, gelijk O r p h e u s , door P l u t o verboden was. Dezen kostte het omzien het verlies van zijne gemalin E u r y d i c e ;[48] maar ik dacht hier slechts om mij zelven, en verbeeldde mij bij het omzien, dadelijk ter neder te zullen ploffen, om aldaar verpletterd te worden. Verbeeld u eindelijk, dat wij, na vier dagen te zijn uit geweest, in den stikdonkeren nacht bij den *Zwarte berg* naar boven reden; onder welk oprijden onze voerman op een zwart blaas-instrument, van zee-bamboes vervaardigd, onze komst aankondigde; en het was maandag avond, den 16 Mei, dat wij aan het bad kwamen, alwaar ik, vermoeid van de reis, mij weldra ter rust begaf. Nu, vriend! den te moederlijk opgevoeden of vreesachtigen reiziger raad ik nimmer aan, om deze reis ooit te ondernemen; dit moet alleen door waaghalzen, die hoogstgaand nieuwsgierig zijn, en voor niets vreezen, om dezelve door te zetten en te vervolgen, ondernomen worden. Zie hier de nadere beschrijving van dezen togt:

Vrijdag morgen dan over de hooge drooge ruggens zijnde, kwamen wij aan eene bergkloof,[49] die allerafgrijselijkst is, om op- of af te rijden, echter beide aan de zuidzijde geschiedende; want de noordzijde, die naar *Caledon* loopt, is zeer vlak afhellende; de zuidzijde loopt daarentegen zelfs steiler langs een ongebaander pad, dan de *Hottentots-Hollands* kloof, naar eene uitgestrekte laagte, over losse klip- en keisteenen, hier beide klipsteenen geheeten, henen; de laagte is een diep dal, waardoor de *Hertebeesten rivier* loopt, zekerlijk 200 à 250 Nederlandsche ellen lager, dan het toppunt van dezen kloofweg. Aan den voet van deze kloof ligt de plaats van J a n B a d e n h o r s t , welke wij links lieten liggen. Nu reden wij

langs de *Hertebeesten rivier*, die zich in de *Kleine rivier* ontlast, naar den *Babelschen kop* of *toren*. O vriend! dat ik thans het vermogen had, om u de talrijk schoone en verschillende soorten van bloemen, heesters en kruiden te beschrijven, waarop duizenden voor den Nederlander vreemde vogeltjes, vlinders, kapellen, insekten en andere diertjes van de fraaiste kleuren naar hun aas rondzoeken. Wij hadden in den vroegen morgen een' zachten verkwikkenden regen gehad, alles scheen te ontluiken, en den dampkring met verschillende aangename geuren te vervullen. Hier zagen wij de suikerboschjes, wier groote schoone bloem een aangenaam vocht of eene siroop bevat, die zeer zoet is; daar bloeide de duurzame zevenjaarsbloem, om derzelver duurzaamheid aldus geheeten (*Elichrysum*).[50] De Franschen noemen haar *Immortelle*, de Engelschen zeggen *Everlasting*, en de Duitschers noemen haar *papier-* of *stroobloem*, naar derzelver droogte. Daar bloeide ..... maar wat begin ik? - genoeg, ik ben van mijne onmagt in de beschrijving van dit een en ander overtuigd, en ik weet, dat ik daartoe niet in staat ben; ik zal dus hiervan zwijgen. Ik durf zeggen, ja, gij natuur- en bloemkenners moogt het hooren, ik zeg, dat niemand in staat is, om eene fraaije bloem zoodanig te beschrijven, dat de haar niet gezien hebbende lezer er een duidelijk denkbeeld van krijgt. Leert den blindgeborenen de namen der kleuren, maar welk denkbeeld zal hij er zich van maken? - Neen, vriend! ik kan ook u, hoe gaarne ik dit ook wenschte, het schoone en het ruwe der natuur, dat zich op deze reis aan mijne oogen opgedaan heeft, niet naar waarde, zelfs in geen schaduwbeeld beschrijven; ook zult gij van een' landbouwer niet te veel vragen; gij moet mij als boer, gelijk gij mij gekend hebt, en niet als natuurkenner beschouwen, en mij het gebrekkige in stijl en voordragt, meer dan wel aan die van de geleerde wereld, vergeven; - wees echter verzekerd, dat ik, in mijne mededeeling van hetgene ik gezien en gehoord heb, steeds der waarheid hulde doen zal; echter kan men mis zien, en, door te veel vertrouwen op de ingewonnene berigten van anderen te stellen, dwalen. - Nadat wij het schoonste gedeelte van F l o r a 's veld, dat zich het bloeijendste aan de afhelling van den gezegden berg vertoonde, verlaten hadden, kwamen wij aan de zuidzijde van *Babels toren* in het *diepe gat*.[51] Hier spanden wij uit, ten einde de paarden te laten eten. Aan de afhelling van de drooge ruggens, bewesten

dit *diepe gat* gelegen, zagen wij bij het weder voortrijden eene menigte mierennesten, volkomen gelijk aan de aardhoopen der bij ons zijnde mollen, zoo als dezelve deze hoopen in het begin dezer maand Mei zeer hoog en zwaar opwroeten, om er hunne jongen in te werpen. Aan zulke zware molhoopen zijn nu deze mierenhoopen in alles gelijk; zij hebben de hoogte van eene kleine bijenkorf, 50 à 70 Nederlandsche duimen hoog, en eene el breed. A l b e r t i bepaalt derzelver hoogte op 2½ en de doorsnede op 4 voeten, en zegt, dat deze harde aardklompen eene menigte harsdeelen bevatten(*). Bij deze mierennesten bevonden zich eenige holen van het aardvarken of den miereneter; deze nu had reeds eene menigte mierenhoopen ondermijnd en uitgehold, terwijl van vele hoopen de helft nog stond, hebbende de gedaante van een' halven pot. Deze varkens hebben een' langen kop; zij steken, nadat zij eerst den mierenhoop ingegraven hebben, vervolgens hunne tong in hetzelve uit; deze moet eenen voor de mieren, die liefhebbers van vleesch zijn, aangenamen geur hebben; zij laten alsdan de tong een' geruimen tijd uit den bek liggen, de mieren loopen nu in grooten getalle op dezelve, waarna hun vijand de tong naar binnen trekt, haar alle verslindt en als een smakelijk voedsel nuttigt. Men zegt, dat de miereneter dit zoo lang herhaalt, totdat hij genoegzaam al de mieren uit zulk een' hoop binnen geslikt heeft; hij vangt dus zijne prooi nog gemakkelijker, dan de reiger, om welks beenen zich de aal of paling ook uit eigene beweging zoude heenslingeren, en zich dus hierdoor ten prooi geven.

Van het *diepe gat*, dat dezen naam te regt verdient, reden wij over een' klipachtigen berg, aan wiens westzijde de *Koffijfontein* ligt, naar de bruine kleur van het water aldus genaamd; maar den smaak moet het zeker niet van koffij hebben; anders zoude men hier gewis een vrouwen armenhuis gesticht hebben. Nu kwamen wij langs een' moerassigen weg aan eene hooge bergketen; hierop zijnde, ziet men in eene diepe valei, zeer eenzaam en afgezonderd van andere woonplaatsen gelegen. In deze valei is het Instituut voor de melaatschen. Het gouvernement heeft hier in 1820[52] twee gebouwen doen stichten, het eene voor de zieken en het andere voor den instituteur, waarin de eerwaarde heer en mevrouw L e i t n e r van de Moravische broeder-gemeente wonen, welke naauw-

(*) Zie: *De Kaffers aan de Zuidkust van Afrika*, door L o d e w i j k A l b e r t i . Te *Amsterdam*, bij E. M a a s k a m p , 1810, blz. 21, noot.

keurig zorg dragen voor de geestelijke en tijdelijke welvaart van dit Instituut. Het tweede gebouw is zeer groot, maar de glazen of raams, die in hetzelve zitten, zijn zoo hoog, dat de grootste menschen er op verre na niet uit zien kunnen; het heeft van buiten een aanzien, alsof het een gevangenhuis is, zoodat een gezond mensch er ziek in zoude worden. Het gebouw geleek mij kostbaar en niet doeltreffende te zijn ingerigt; het werd door zekeren G e o r g e N i c k o l l[53] gebouwd en kostte het gouvernement 16800 rijksdaalders. In den voorgevel leest men:

1820
Erected
by the English
Government, for the
benefit of the Lepers.[54]

(DAT IS:)

1820
Opgerigt
door het Engelsch
Gouvernement, ten behoeve
van de Melaatschen.

Van binnen heb ik dit gebouw niet bezigtigd, niettegenstaande de heer L e i t n e r mij verzekerde, dat hij de besmettelijkheid van deze Lazarus-ziekte niet als zeer gevaarlijk beschouwde, zijnde het, volgens zeggen van zijn eerwaarde, eene bloedziekte; echter had ik het er maar gansch niet op begrepen, om als kreupele broeder dezer ongelukkigen hunne kamers binnen te gaan. Wanneer ik u den toestand dezer lijders beschrijf, zult gij gewisselijk ijzen, en God voor uwe gezondheid dankbaar zijn, - ook zult gij mij niet voorgaan, om hunne woningen des verdriets en der grootste ellende binnen te stappen. Het gouvernement zorgt hier, wel is waar, voor het onderhoud der hier zijnde lijders in kleeding, eten, woning en verdere benoodigdheden; maar wie hier komt als melaatsche, weet reeds vooraf, dat zijne kwaal ongeneesbaar is, en dat hij hier zeer denkelijk met een gezond hart sterft, althans zoo er geene andere ziekelijke omstandigheden bijkomen. De ziekte is echter nog zeer verschillende,

en wel in twee hoofdpunten; de eene is ontzaggelijk door een opgezwollen hoofd, en heeft daardoor een monsterachtig aanzien; de zwarten schijnen vernist en de blanken hebben eene blaauwe of paarsche kleur, gelijk sommige erge dronkaards die in een' kleineren graad kunnen hebben; de anderen hebben eenige leden verloren. Het is verschrikkelijk, om te zien: hier loopt er eene, die eenige vingerleden verloren heeft, die eene hand, een derde de teen of een' voet; heden valt dit en vervolgens een ander lid weg, ja het gebeurt, dat het eerste vingerlid wegvalt, daarna het derde of bovenste, terwijl het tweede nog gezond scheen. Waar zij zich eene opening krabben of stooten, houden zij eene altijdurende wonde, en zoo het daar al digt groeit, breekt er op eene andere plaats, in de nabijheid van de eerste, weder eene andere wonde open. Niettegenstaande het afvallen hunner leden zoo akelig is, hebben zij weinig pijn, zoodat zij zich dikwerf branden, zonder het te gevoelen. Bij het einde van hun leven gevoelen velen eene steking in de zijde, waarvoor zij dan gewoonlijk eene Spaansche vlieg[55] vragen, welke de heer L e i t n e r hun geeft. De pijn wordt bij sommigen heviger, bij anderen ligter; zij staan op, om henen te gaan, vallen ter aarde en - zijn niet meer! Volgens opgaaf van den eerwaarden heer L e i t n e r waren er in deze week drie gestorven; er bevonden zich, nog 115 koppen in en ik verzeker u, dat het koppen zijn, sommige zwaarder, dan twee anderen.

Nadat wij eene kleine verversching bij dezen vriendelijken heer en zijne vrouw genoten hadden, verlieten wij dit dal der ellende, ofschoon het den naam draagt van Hemel en Aarde, welke naam, volgens gissing van den heer L e i t n e r , ontstaan is, doordien men hier niets anders zien kan. Het geheele dal is van hooge naakte rotsen en bergen omgeven, en behalve de twee genoemde gebouwen, bevinden er zich vele *ponthokken*, of kleine leemen hutten, van Hottentotten gemaakt. Deze armoedige hutjes hebben een' ingang, welke met een rieten matje gesloten wordt, en tevens voor glasraam en schoorsteen dient. Hier wonen de Hottentotten, ieder huisgezin afzonderlijk, bij elkander; in het gouvernementshuis kunnen zij niet duren: het gaat den luijen Hottentot als de spin, die zich dadelijk van de andere spinnen afzondert en in een eenzaam hoekje kruipt. - De bovengenoemde 115 meerendeels lijders zijn echter op verre na niet alle van deze verschrikkelijke ziekte aangestoken, maar een gezond man of

eene gezonde vrouw blijft bij de zieke wederhelft, of het zieke kind. Er zijn hier voorbeelden, dat een luije Hottentot eene zieke meid trouwde, haar daarna als melaatsch aangaf en op die wijze met haar in dit dal kwam, om hierdoor de kleederen voor het dragen en het eten voor het kaauwen te krijgen. Wat zoekt de luiheid al geene listen, en welke gevaren zal zij doorstaan, om maar niet te werken! Zekere timmermansbaas zeide: ‘ik moet onder mijne knechten eenen hebben, die lui is, om daardoor uit te vinden, hoe men het gemakkelijkste werken kan.’ - Nu reden wij het kerkhof voorbij, en vervolgens langs de *Artjes vlei*, welks water zich in de *Onrust rivier* ontlast, den buitenberg op, welks pad weder vol losse klippen ligt, en eene ontzaggelijke hoogte opgaat. Op een' hier tegenover liggenden berg waren zeer vele bavianen, die door hun geschreeuw onzen hond trachtten te lokken; wanneer hun zulks gelukt, vallen zij denzelven gezamenlijk aan, palmen het vel met hunne pooten bij elkander, bijten vervolgens in den zamengetrokken' knoest, zetten de beenen tegen den hond, en scheuren denzelven op die wijze het vel en vleesch uit het ligchaam, waardoor hun beet verschrikkelijk is. Maar onze hond hoorde en zag hunne kunstjes en allerzonderlingste bewegingen op een' afstand aan; en hoe zeer wij hem ook aanspoorden, om dien lachverwekkenden troep uiteen te drijven, (geen H a n s potsenmaker kan op het theater zijne rol beter uitvoeren, dan deze natuurbeesten dit op den berg deden, allerhande houdingen en geluiden werden, terwijl anderen lachten, door hen nagebootst,) onze hond draaide met zijn' kop, kwispelde met zijn' staart en liet het daarbij blijven. Nu, nadat wij dezen bergtop dan bereikt hadden, zagen wij voor ons de groote wereldzee welke zich aan de Zuider IJsbergen uitstrekt; regts van ons zagen wij de plaats van G i l d e n h u i s , en links het pad, dat wij nu rijden moesten, zijnde zeer zandig en op andere plaatsen waterig, moerassig of klippig. Voor en aleer wij de *Mossel rivier*[56] bereikten, overviel ons reeds de avond, en wij kwamen in het duister aan den mond der *Kleine rivier;* aan deze of de westzijde lag de plaats van D.R.A. C l o e t e ,[57] alwaar wij ons nachtverblijf namen. Vóór onze aankomst alhier, hadden wij iets achter den wagen zien loopen, maar door de duisterheid niet wel kunnende zien, of het een hond, wolf of tijger was, zoo werd dit niet dadelijk onderzocht; echter ontdekte men des morgens aan het spoor, dat het een

volwassen tijger geweest was. - Het strandhuis van C l o e t e , die op *Nooit gedacht*, nabij *Stellenbosch* woont, is sterk getimmerd en op eene steenrots gebouwd; aan de oostzijde van hetzelve is de mond der gezegde rivier, die van voren aan de zee met eene zandbank gesloten is, welke bij den winter, als het water in de rivier hoog gezwollen is, doorbreekt. Deze kom, die nu nog geene gemeenschap met de zee had, wordt hier *vlei* genaamd en levert eene menigte visch op; aan de zuidzijde der plaats staat een zonnewijzer, waarop men leest: *hora ruit*, dat is: *het uur vervliegt*. Op deze plaats, die door zekeren Hottentot P o n t a k en zijne vrouw bewoond wordt, heeft de heer C l o e t e niets anders, dan vee, bestaande meestal in runderbeesten en magere, hongerige honden, die ons des nachts het brood uit den digt gebonden' zak scheurden, en de blazen, waarin W e s s e l s zijn kruid had, opaten. De stookplaats[58] is tusschen twee opgetrokkene muren op den grond van de kombuis en niet, gelijk bij velen, ongeveer 1 el boven den grond of vloer, op eene soort van fornuis. Om dezelve zaten, behalve P o n t a k en zijne vrouw, eenige Hottentotten, zoo vrouwen als mannen, om zich te warmen, gelijk het boerenvolk bij ons in den herfst, na een' regenachtigen dag, om den *luchthorn*, waar deze haard in alles zeer veel mede overeenkwam. Deze Hottentotten waren hier aan het strand gekomen, om te visschen; dan deze luije menschen slapen meer, dan den halven tijd, en stinken van vuiligheid; zij zullen eer gebradene schoenzolen eten, dan dat zij voor beter voedsel werken willen. De vrouwen rookten uit een zeer kort pijpje, doende nu en dan eenige trekken, en bliezen den rook vervolgens door den neus weder uit, leggende daarna het pijpje naast zich op den grond; na eenigen tijd te hebben gewacht, vatteden zij haar pijpje weder aan, doende eenige teugen en legden het daarna wederom op den grond neder, blazende als voorbeen den rook wederom door den wijd open- en opstaanden neus uit, hetwelk maar al te danig lekker is. Ook zijn de Hottentotten groote beminnaars van sterke dranken; door middel van het *zopie* kan men hen nog al van het rookende en smeulende vuur krijgen, en hierdoor kan men mannen, vrouwen en kinderen met hunne netten mede tot de vischvangst uitlokken, terwijl zij alsdan met moed en vrolijkheid de netten willen trekken; echter moet men voorzigtig met het *zopie* omgaan, of zij drinken zoo veel, dat zij tot niets in staat zijn, dan tot slapen. Dan, welke dolle

beminnaars de Hottentotten ook van tabak en sterke dranken zijn, men zal onder de zeevarenden gemakkelijk hunne wederga kunnen vinden. Immers voor 4 à 5 jaren gebeurde het op het schip *Middelburg*, dat de kapitein v.d. P u t t e n op de terugreis van *Batavia* naar de Nederlanden overleed; en aangezien de kapitein te *Middelburg*, in geval hij op reis mogt komen te sterven, wenschte te worden begraven, zoo had hij reeds 6 à 7 jaren vóór zijn dood eene looden kist voor zich aan boord laten brengen. De kapitein sterft; men legt den man, volgens zijne begeerte, in de kist, en dezelve, daarna met *arak* of *knijp* (dat is overgehaalde[59] *arak*) gevuld zijnde, wordt vervolgens toegemaakt en gesoldeerd, en in dien staat op het dek vastgestouwd. Een' geruimen tijd daarna ontdekte men in de nabijheid van deze kist eene zeer onaangename lucht, die tot een' ondragelijken stank toenam: de zaak werd onderzocht, en - de matrozen hadden er den spiritus, op hunnen kapitein getrokken, als een smakelijk extract afgezopen, wetende zich, door het boren van een klein gaatje in de kist, van dit *zopie* meester te maken. Ei! of zij ook een graantje lustten!? - Dan wij zijn nu bij P o n t a k , aan den mond der *Kleine rivier*, en zullen den doode dus naar *Middelburg* laten varen.

In stede van deze Hottentotten door den drank tot de vischvangst uit te lokken, gebruikte ik mijn medegebragt *zopie* hier, om hen aan het dansen te krijgen, hetwelk mij ook weldra gelukte. Zij hadden een muzijkinstrument, dat zij *rokkie*[60] (rabouquin) noemden; het is eene smalle plank, zoo lang als een guitar of citer, aan wier eene einde een aarden potje zat, met een kalfsvel bespannen, denkelijk een koortspot van *Smallen-Ee* in *Smallingerland*, en vervolgens drie snaren, welke van het eene naar het andere einde der plank liepen, waaronder eene kam stond, even als op eene viool. Dit instrument werd met een' strijkstok, gelijk de basviool, of, gelijk de guitar, met de vingeren bespeeld; en nu hadje het lieve leven gaande: de vrouwen dansten als vierweeksche kalveren op het hooren van een blaas-instrument of eene viool. Wie niet doof en blind was, moest lagchen, al was men door eene pijnlijke ziekte ook half dood. Kijk, vriend! lagchen, lagchen! de tranen sprongen mij in de oogen, als hagelsteenen op een' stoep. Alle mogelijke kunst- en vliegwerk vereenigde zich in deze muzijk- en danspartij; ik hoor de *rokkie* zelfs liever, dan den *rommelpot*,[61] welke hier ook

sterk van eene bijzondere grootte bespeeld wordt. Nu, het heeft mij al mijn' Franschen brandewijn gekost, maar het had mij geene meerdere genoegens kunnen geven. Sommige menschen weten door het *zopie* de Hottentotsche vrouwen en meisjes op eene onwelvoegelijke wijze aan het dansen te brengen, dat is, geheel van de weinige kleeding en het schortje ontdaan, terwijl de wellustelingen zich alsdan met lagchen en bespottelijke gesprekken ten koste dezer vrouwen vermaken; dan deze verre gaande onzedigheid vond hier geene plaats.

Den volgenden morgen, zaturdag den 14, reden wij aan de *Kleine rivier* verder zuidwaarts; eerst over gezegde voor de rivier liggende zandbank, binnen de duinen, (het strand konden wij niet rijden, omdat de zee te hoog was,) langs een' zandigen weg, welke door een eenzaam kreupelbosch liep, tot naar de kaap *l'Aguillas*, liggende, volgens H o r s b u r g h , op 34° 55′ z.b. 20° 18′ o.l. Velen zeggen hier te onregt kaap *Achilles;* zij ligt ongeveer 20 uren zuidelijker, en 40 uren oostelijker, dan de *Kaapstad*. Deze naam zoude zijn' eigenlijken oorsprong hebben, doordien een Portugeesch kapitein hier geene de minste miswijzing in de kompasnaald ontdekte, en zoude dus dezen uithoek *Cabo de l'Aguillas*, *Kaap van de naald*, genoemd hebben.[62] Thans heeft men er over de 28° westelijke miswijzing: hoe dit komt, dat het kompas op eene en dezelfde plaats zulke verschillende wijzingen heeft, en het op de eene plaats af- en op de andere toeneemt, heb ik vergeten, aan de vrouw van P o n t a k te vragen. - Nu, om verder te komen: aan onze regterzijde hadden wij de duinen, die mij aan vele onzer vaderlandsche kusten deden gedenken; aan onze linkerzijde verhieven zich hooge naakte granietbergen. Het kreupelhout en de struikgewassen, waarmede het veld, dat wij langs eene zeer naauwe passagie doorreden, begroeid was, had meestal de hoogte van 1 tot 2 Nederlandsche ellen, en scheen op deszelfs oude stronken het geweld van tijd en winden reeds eeuwen verduurd te hebben. Niet alleen waren de gewassen, maar ook het gedierte, dat er zich in ophield, was vreemd voor mij; slangen en bokken, struisvogels, waarvan ik er een twintigtal van heb zien vlugten, paauwen, faizanten, enz. ontmoetten wij hier menigvuldig; ook zag ik hier het was-bes-boompje, waaraan blaauwe besjes groeijen, die, rijp zijnde, wit en zoo groot als eene groene erwt zijn; hiervan maakt men eene soort van was, ter fabricering van kaarsen. Ook liet ik door A r e n d eene menigte ver-

wonderlijk schoone insekten vangen, welke ik met spelden in mijn' hoed stak; maar nadat ik er reeds eene menigte dier diertjes in vastgemaakt had, spartelde zich een roode sprinkhaan van die snorrepijpen los en nam in mijn hoofdhaar plaats, welligt met oogmerk, om zich aan zijnen wreeden vijand te wreken: dit verwekte mij zulk een gesuis en onaangenaam gevoel, dat ik den hoed met al de daarin zijnde schepselen van mijn hoofd en tevens van den wagen wierp, en den in mijn haar zittenden sprinkhaan zoo wrevelig verbrijzeide, dat het geen Egyptenaar beter zoude gedaan hebben.[63] Hierdoor gingen er eenige insekten verloren, welk verlies ik echter tot mijn groot genoegen hersteld gekregen heb. - Nadat wij dit zandige pad, zoo afmattend voor de paarden, eenige uren lang gereden hadden, draaiden wij regts af door de duinen naar het strand. Maar welk een overheerlijk gezigt had men hier niet op de brekende golven van den uitgebreiden Oceaan, terwijl deze rustelooze baren zich op duizenderlei wijzen om en over de tallooze rotsen, welke zich verre van daar in de diepten uitstrekten, schuimende wentelden. De hoogmoed dier trotsche golven ging te niet, en werd vernederd door het zand en de klippen van dezen oever. Vóór hare ontbinding, lieten zij zich echter in onheil en verdelging dreigende brandingen zien en hooren, en maakten een geluid, als dat van een' langzamen en doffen donder; - zij deden den grond nu en dan dreunen en verkondigden Gods magt en wijsheid in elken golfslag. Ter linkerzijde zag men op den voorgrond uit het witte zand donker groene struikgewassen opschieten; boven dezelve verhieven zich de sneeuwwitte toppen der duinen, terwijl men nog hooger op den achtergrond eene zwarte bergketen ontwaarde, die der eeuwen wenteling trotseerde. Deze verscheidenheid van kleuren en voorwerpen leverde een allerprachtigst gezigt op; welk een en ander mij in eene ernstige stemming en tot diep nadenken over het ontstaan en de hervorming dezer natuurgewrochten bragt. - Dan daar wij nu aan het strand waren, moest er ook gevischt worden, en als de vangst voor een avondmaal toereikend was, zoude men verder rijden tot eene plaats, alwaar gras en water voor de paarden gevonden werd, welk laatste ons ook hier grootelijks ontbrak. Wij gingen dan elk met een' hoekhengel naar de klippen; den hoekstok heeft men gewoonlijk van bamboes, zoo lang als een reeds beschreven zweepstok, en de lijn heeft twee- à driemalen deze lengte; aan dezelve zitten twee hoeken,

hangende aan de grootste, onder aan het einde der lijn, een stuk lood. Het is hier regt vermakelijk, om te visschen; men gaat op eene klip zitten, en kan in het helder water, vooral boven het zand, den visch zien zwemmen. Behalve dat de visschen hier groot zijn, vangt men in een' korten tijd ook een groot getal, vooral zij, die er den slag van hebben. Wij hebben hier eene menigte *stompneuzen* en *hottentotten* gevangen, door elkander zoo zwaar zijnde, als schelvisch. Deze kusten en baaijen, vooral de *Tafelbaai* en baai *Fals*, zijn buitengemeen vischrijk; men vindt hier snoek, sommige van meer, dan eene Nederlandsche el lang; klipvisch, zeer smal, en van kleur, fijnheid, schubben, enz. veel met de slij, of den muidhond overeenkomende;[64] roode en witte stompneuzen, de eersten houden zich zeer veelvuldig in de baai *Fals*, maar in het geheel niet in de *Tafelbaai* op; zilvervisch, hottentotsvisch, steenbrazems, kabeljaauw, rog, tong, harders, elft, romans, dageraads, vischbakers, sardijn, marsbankers, stokvisch, galjoenvisch, jacobpeber, spiering en drilvisch, welke laatste niet eetbaar is, enz.[65] De vischvangst hield ons door deszelfs vermakelijkheid hier zoo lang op, totdat het reeds donker begon te worden, en nu werden de paarden, die hier niets, dan de bladeren van het kreupelhout konden vinden, wederom ingespannen, en wij vervorderden onze strandreis; maar het werd spoedig zoo donker, dat W e s s e l s de paarden leiden moest, terwijl niemand zich meer in den wagen vertrouwde. Begrijp eens, met hoe veel angst ik, daar ik met mijne lamme voeten in den wagen blijven moest, hier gezeten heb. - Na een paar uren voortgesukkeld te hebben, kwamen wij dan tot onzer aller vreugd aan de *Strand fontein*,[66] alwaar gras en drinkbaar water was, het laatste evenwel iets brak zijnde. Niemand was meer verheugd, dan ik; nu werd er dadelijk een groot vuur gemaakt, daar men hier brandhout in overvloed en slechts voor het opzamelen had. Wij verkwikten ons nu zoo goed bij dit knappend vuur, als eene oude tante na eene moeijelijke reis met een lekker kommetje koffij zoude doen. Daarna kookten wij visch en aardappelen, en ik weet niet, wanneer ik met meer smaak gegeten heb, dan dezen avond. Hierna maakte ik mijne kooi in den wagen op; de andere reisgenooten, namelijk W e s s e l s , zijne beide zonen en A r e n d , legerden zich in de boschjes. Wel te rusten, vriend! ik kan bijna niet meer zien, wat ik schrijf. - *Nox ruit et fuscis tellurem amplectitur alis*. V i r g i l i u s .

(De nacht komt aan, en dekt de aarde met zijne zwarte vleugen.) Tot morgen!

Met het aanbreken van den dag reden wij nu van deze zuidelijkste punt van Afrika terug naar de mij zoo verwonderlijk grootsch beschrevene grot en het hier onder den naam van *druipkelder* bekende hol. Het was een schoone zondag morgen, en zoo zorgelijk als ik den avond te voren langs het strand gekomen was, zoo genoegelijk was het in dezen verkwikkenden morgenstond. Wij kwamen dan eindelijk ter plaats, waar ik zoo vurig naar verlangd had, en ik zal trachten, u eene beschrijving te geven, die het merkwaardige daarvan vervat. - Maar hoe zal ik hier de natuur in hare grootsche trekken en woeste schoonheid kunnen schetsen? neen! men moet dit wonderstuk des grooten Scheppers van alles wat is in eigen persoon bezoeken, zien en bewonderen.

Gij weet, dat ik of gedragen moest worden, of op twee krukken loopen, - het eerste was dan hier het geval; maar aan den steenachtigen oever gekomen, had ieder genoeg met zich zelven te doen, om de steile klippen af te klimmen; daarbij had ik muilen, in stede van schoenen, om mijne dikke voeten, - maar wat onderneemt een jong, hoogstgaand nieuwsgierig mensch al niet? Ik daalde dan, door behulp mijner reisgenooten, met een touw om het ligchaam, 8 à 10 ellen bij dezen steenoever naar beneden, en kwam, ofschoon met veel moeite, gelukkig op den bodem. Nadat ik het zweet afgeveegd, mij hier wat uitgeblazen en hersteld had, zag ik eens opwaarts tegen de steile, scheurige en hangende klippen omhoog, hetwelk een ijsselijk gezigt opleverde; het was, alsof men in eene drooge, bouwvallige sluis stond, geheel tusschen hooge steile wanden instaande. Het was juist helder zonneschijn weer, en behalve kleine slangen, lieten zich zeer vele schubdieren, die tusschen deze klippen in de scheuren hun verblijf houden, zien, waaronder ik den schorpioen en eene menigte verschillende soorten van hagedissen opmerkte. Ook vingen mijne reisgenooten hier de zoo afzigtelijke laguaan,[67] komende van grootte tusschen een' gekko[68] en een' kaaiman. Deze verschillende dieren vertoonden zich steeds op de klippen voor slingerende en zwarte scheuren en kloven in eene dreigende of vreesachtige houding, terwijl onze komst hen uit hunne anders zoo ongestoorde schuilplaats verdreven had. Het belangrijkste voorwerp, waarop ik mijne oogen gevestigd hield, was eene min of meer driekantige of -hoekige opening,

ongeveer 6 à 8 ellen hoog, en aan den voet even breed; voor en om dezelve vlogen vele honigbijen, welke in derzelver nabijheid hunne voor menschen ontoegankelijke nesten hadden; ook hadden de zwaluwen hare verblijfplaatsen hier gekozen, en hare kunstige nestjes in grooten getalle aan de klipkransen gebouwd. Ik wil niet ontkennen, dat mij het hart klopte op de gedachte, om deze duistere spelonk binnen te gaan; maar ik gaf voorzigtigheidshalve mijne huivering niet te kennen: want ik hield mij overtuigd, dat er dan niemand van mijne reisgenooten zouden hebben durven binnen gaan. Ik liet dan eerst vuur maken, twee kaarsen aansteken en de overige klaar houden, en trad, na een' geruimen tijd de naauwte op mijne handen en voeten, gelijk een baviaan op de rotsen, te zijn ingekropen, de zwarte, bedompte spelonk binnen; en nu kwamen wij in eene grootere ruimte, en vervolgens, door A r e n d aan de eene en eene kruk aan de andere zijde ondersteund, stapte ik dit duister hol steeds verder in. De oudste zoon, of de eigenlijke voorzoon van W e s s e l s huisvrouw, volgde ons met de tweede tevens brandende kaars; maar de oude bijgeloovige soldaat bleef met zijn jongste zoontje in de opene lucht, uit vrees voor - ja, wist hij het zelf maar een' naam te geven. Nadat wij de bijenvlugt dan eindelijk doorgedrongen waren, kwamen wij in de grot; zijnde van boven gelijk een geelachtig en onregelmatig gewelf, hier en daar groen of grijs van kleur; de wanden waren effen, alsof zij met kalk besmeten waren, en er was een weerklank, die ieder zuchtje nabootste. Ik zeide in mij zelven: ‘Hoe groot zijn Uwe werken, o Heer(*)!’ Ja, groot is God en groot zijn Zijne werken! - Eenige schreden naar binnen zijnde, ontdekt men ter regterhand een' langen gang, wiens bodem zeer oneffen is, hetwelk mij den weg zeer moeijelijk maakte; somwijlen stapt men op een' uitstekenden puntigen steen, eenige palmen hoog, en dan weder in eene holligheid, vol gruis en dasjesmest liggende, gelijkende deze laatste volkomen op dien van een konijn; - daarbij is het kaarslicht te zwak en ontoereikend, vooral in het midden, om den grond van deze grot te onderscheiden. Even zoo ongeregeld is de boog van het gewelf van dezen onderaardschen gang. De zijden of wanden zijn vlak, maar de binnenste zijde naar de rots hangt achterover en de andere of buitenzijde voorover. Eene kille

(*) Psalm CIV: 24.

koude waait of trekt den wandelaar hier door zijne kleederen, en vermeerdert de huivering; daarbij vloog een verbazend getal van vledermuizen in allerhande rigtingen om ons henen, en op het onverwachtst fladderden zij de kaars, die A r e n d in de hand had, uit; dan gelukkig konden wij dit spoedig door de tweede kaars herstellen, terwijl wij nog twee andere reeds gebrand hebbende kaarsen, tonteldoos en zwavelstokjes bij ons hadden. Het schijnt deze dieren te bevreemden, dat hunne donkere en stille woningen door menschelijke wezens bezocht worden, en men had zelfs veel werks, om de vledermuizen van zich af te houden. Aan het einde van dezen naauwen gang komt men eindelijk in een groot onderaardsch gewelf uit, dat veel ruimer en hooger geformeerd, en van eene ronde gedaante is. Hier heeft men wederom daglicht genoeg, om alle omringende voorwerpen te aanschouwen en duizenden van zeldzame spelingen der natuur op te merken; men ademt er ongemeen veel ligter, dan in den voorschreven' gang. De hoogte van dit gewelf is misschien 8 à 9 en de breedte 10 à 12 ellen. Het middelpunt of de sluitsteen van boven schijnt een vierkant blok van graniet te zijn, waarop het geheele gewelf van alle zijden aandringt en een steunpunt vindt, hetwelk duizenden van centenaars ponden van aarde, steen en zand, boven op hetzelve liggende, draagt. De nabij zijnde brandingen van de brekende golven der zee vervulden deze bergholte met eenen weerklank, die ontzag en eerbied voor den Maker van dit alles inboezemt. Eene ruime opening, naar de zee gekeerd, verschafte ons dan nu een' onbelemmerden uitgang van deze onderaardsche woning, en deed ons er met eene vrolijkheid gebruik van maken, alsof wij uit eene langdurige gevangenis ontslagen werden. Hierna verlieten wij dit hol, welks uitklimming mij nog meer moeite kostte, dan de afklimming gedaan had; echter liep alles zeer gunstig af. Op den wagen zijnde, reden wij verder voort tot nevens een ander hol, in de stad het best onder den naam van *druipkelder* bekend.

Van dezen *druipkelder* worden vele (en wel het meest door hen, die denzelven nimmer gezien hebben) zeldzaamheden en mirakelen verhaald; ook had ik er reeds in het Zuid-Afrikaansche Maandwerk een treffend verslag van gelezen, door den weleerwaarden heer M. B o r c h e r d s geschreven, en met de letters E.D.P. geteekend, zijnde een dorppredikant en wel die van *Stellenbosch*.[69] Dit een en ander had mijne

nieuwsgierigheid zoodanig gaande gemaakt, dat ik daarom de reis derwaarts hoofdzakelijk ondernomen had, om dezelve te bezigtigen. Na het op nieuw afklimmen eener steile rots, wees W e s s e l s mij weder eenen ingang van een duister hol, welks opening zeer donker en niet meer, dan eene el hoog was; het scheen niet meer, dan 5 à 6 ellen lang of liever diep te zijn, dan, nadat men eene kleine bogt ter linkerhand krijgt, verliest zich het oog in eene tast- en zigtbare duisternis, zoo als dezelve elders door den onvergetelijken M i l t o n wordt beschreven(*). Nadat wij nu nieuwe kaarsen aangestoken hadden, kropen wij, gebukt door den naauwen ingang, in dit onderaardsche hol op. De bodem is zandig en zinkt min of meer naar beneden, gelijk het gewelf omhoog rijst. Wanneer men een weinig vooruit gegaan is, ontdekt men bij het kaarslicht zeldzame wonderen; eene menigte van grootere en kleinere piramiden van druipsteen vertoonen zich op den bodem der grot. Sommigen zijn eenige duimen en anderen eenige palmen hoog; de meesten hadden regtlijnig boven zich een' *conus* of *kegel* hangen van dezelfde stof, aan welks punt een heldere waterdroppel hing, die, verlicht door de stralen der kaarsen, allerlei kleuren vertoonde, en den glans van ontelbare edele gesteenten nabootste. Deze waterdroppels, die met gips bezwangerd zijn, vallen zeer langzaam van den *conus* op de onderstaande piramide neder en laten eene kleverige stof achter, die door den tijd den bekenden druipsteen formeert. Verbazend langzaam moet het groeijen des nederhangenden kegels (gelijk aan de ijstappen van de vaderlandsche rieten daken) en van de opstaande piramide in zijn werk gaan; en echter kan ik u als eene zekere waarheid zeggen, dat men hier voor omtrent 40 jaren er eene gevonden heeft van 6 à 7 voeten hoog, en even zoo vele duimen in middellijn. De oude C l o e t e , die op *Constantia* gewoond heeft, gaf duizend guldens aan M a t t h e u s B e u k e s , (deze man leeft nog en woont thans in de *groote vlakte*,[70] distrikt *Swellendam*,) voor het vervoeren van gezegde piramide naar *Constantia*, iets, hetwelk onbegrijpelijk veel moeite, beleid en krachten zal hebben gekost, vooral als men hier de ligging dier grot en des oevers, alsmede de gesteldheid van den weg in aanmerking neemt; ook zijn de steenen zoo zwaar, alsof

(*) Een beroemde Engelsche dichter, in het midden der 17de eeuw, ten tijde van C r o m w e l l , levende, die door zijne geschriften de Koningsmoorders verdedigde, en daardoor den post van geheimschrijver bekwam.

zij van lood waren. Thans zijn er in dezen kelder slechts kleine piramiden, in vergelijking van die van *Constantia*, te vinden. De heldere droppel water, die aan den *conus* hangt, heeft een' koelen, salpeterachtigen smaak, en schijnt volstrekt geene slijmachtige stof te bevatten; de piramide is bij het doorslaan derzelve vol cirkels, gelijk de uijen in platte doorsnede, echter veel fijner, dan deze, loopende de kleine en al grooter en grooter wordende cirkels even zoo, als dezelve al druipende zijn aangegroeid, zijnde de kleur om het middelpunt van deze piramide geelachtig wit. Dan ik zal u van dezelve een' kleinen *conus*, zoowel als eene piramide, met eene menigte kapellen, vogels en schelpen overzenden. - Nu, vriend! wij zullen, aangezien de kaarsen bijna verbrand zijn, dit hol moeten verlaten en weder langs denzelfden weg terug gaan, wijl er geen ander te vinden is. Hoe aangenaam is het heldere daglicht, na zulk eene onderaardsche wandeling! hoe ligt ademt men, na het terugkeeren uit deze duistere, dompige grotten, holen en gewelven, in de frissche lucht! Wij klommen dan weder naar boven, na het bezigtigen van eene menigte witte keisteenen, die aan den voet van deze grot in het zeewater lagen, en waar de golven, als kinderen met knikkers, mede schenen te spelen, schurende de eene de andere effen en glad. De gezegde keisteenen van dezen klippigen oever, die bestendig op elkander gebonsd werden, waren alle zoo op elkander gewreven, dat zij in hunne verschillende grootte de volkomene gedaante van eijeren(*) en kogels verkregen hadden, welke laatsten onze oude soldaat W e s s e l s als zeer geschikt vond, om met dezelve uit een 48 ponder te schieten. Nu, ofschoon het mij eene broek gekost had, welke op de klippen verscheurd was, en mij de voeten als kolen brandden, berouwde mij het bezoeken dezer onderaardsche gewelven niet. Echter heb ik er niets bovennatuurlijks in ontdekt. Sommige menschen kunnen in de voorwerpen aan de wanden van dezen kelder alles zien: predikstoelen, altaren, knielende nonnen, C h r i s t u s aan het kruis, een orgel, gordijnen, in het kort alles, wat men hier zien wil - ik zeg *wil*, en wie het er net in zien kan, heeft geen goed oordeel, om te kunnen vergelijken. - Wij namen nu weder den overigen tijd waar, om te gaan visschen, en ik nam, in navolging van W e s s e l s en zijn' zoon, plaats op eene in zee uitstekende

(*) *Si licet in parvis exemplis grandibus uti*, dat is, Indien men eene vlieg bij een' olifant mag vergelijken.

klip, met een stuk van eene zeekat aan den hoek.[71] Deze zeekat heeft veel overeenkomst met de bij ons bekende zeekwabbe; echter had deze 8, daar de onze slechts 5 stralen of punten hebben, ook is deze Afrikaansche kleiner. Na eenigen tijd te hebben gezeten, zocht mijn gezelschap eene andere klip; maar ik, hen niet kunnende volgen, bleef ter plaatse, waar ik gezeten was, en ofschoon zij een veel grooter getal visch vingen, dan ik, had ik echter het geluk, eenen te vangen, zoo als geen van hen had, namelijk een' *roman*(*). Deze visch is bloedrood, en zwemt gewoonlijk zeer hoog in het water; ik zag er twee zwemmen, die, in het bewegende water van de klip af te zien, eene monsterachtige grootte hadden. Aanstonds wierp ik mijn' hoek met het aas vlak voor dezelven, en zag tot mijne groote vreugde, dat er een op loskwam. Na hem dan eenigen tijd te hebben laten trekken, nam ik mijn' kans waar, en trok denzelven met een' ijver, alsof ik hem dadelijk opeten wilde, bij mij op de klip. Wij hadden in alles, na een kort tijdverloop, over de 50 visschen, meerendeels hottentotten en stompneuzen, alsmede een paar groote dageraads, zijnde roodbont van kleur. Ook hadden zij eenige klipvisschen gevangen, welken naam zij zeer waarschijnlijk van hun gewoon verblijf tusschen de klippen ontvangen hebben; deze visschen zijn donkergeel, en hebben veel van de gedaante van een' snoek. Kijk! het is in helder water toch ook goed visschen. - Intusschen had A r e n d eenige parlamoenvisschen[72] gevangen, en eene menigte fraaije schelpen en zeegewassen voor mij opgezocht. - Na het braden en eten van eenige dezer visschen, werd eindelijk de terugreize ondernomen. Wij reden nu van het strand voorbij de *Baviaans fontein*,[73] door de *Uile*- of *Hijlekraal*, naar de plaats van H e n d k . v a n d e r M e r w e . De weg liep door kreupelhout en boschjes, en was door los zand zeer zwaar en zandig. Van hier reden wij over de ruggens naar eene valei, *de hel*[74] genaamd, alwaar een veehoeder van den ouden heer v a n d e r B i j l woonde, dien deze veeplaats toebehoorde. De hier wonende veehoeder was een bastaard Hottentot, M i c h e l geheeten, zijnde voorheen langen tijd de knecht geweest van zekeren Kaapschen heer, B r a n d genaamd, die voor eenige jaren aan de *Kaap* overleden was; waarom men dezen M i c h e l nog den ouden knecht van mijnheer B r a n d noemde. Zijn

(*) Zie deszelfs korte beschrijving bij H o u t t u y n , *Nat. Historie*. naar L i n n a e u s , I D., VII St., blz. 388.

hutje of ponthok, aan de linkerzijde van den weg staande, zag er zeer armoedig uit, meestal van het zoogenaamde Spaansche riet en leem vervaardigd. Ik gaf mijne nieuwsgierigheid onbewimpeld te kennen, om dit helsche paleis eens inwendig te mogen zien, en zonder hel of duivel te vreezen, ging ik hetzelve binnen; maar er was hoegenaamd niets bijzonders te vinden: eenige vellen, eene klip en een remschoen, die voor zitplaatsen dienden, lagen over den grond en de geheele hut was met een' ondragelijken stank vervuld. Troost de vreesachtige Europeanen dus, mijn vriend! met hun te zeggen, dat het, volgens schrijven van een' partikulieren brief, in de hel niet zoo geweldig heet is, als men wel geloofd heeft; maar dat het er daarentegen geweldig stinkt. Zeg hun, dat de heer B r a n d uit en dood is, en dat zijn oude zwarte knecht zelfs meer naar een mensch, dan naar een' baviaan gelijkt, en geene horens, noch een' ronden horrel- of paardenvoet heeft. Ik heb denzelven in geenen deele zoo kwaad en monstereus gevonden, als men hem wel in de *chronique scandaleuse* van dit dal beschreven heeft. - Wij verlieten nu deze plaats en reden, over een' ontzettend hoogen en steilen berg,[75] naar de plaats van zekeren J a n S m a l, welke ter regter zijde van den weg, en aan de zuidzijde der *Kleine rivierkloof* gelegen is. De weg hierheen liep over zandige en klipperige ruggens; deze geheele weg gaat berg op berg af, over hooge hoogten en door diepe dalen. In de nabijheid van deze plaats bleven wij des nachts vertoeven, en den volgenden morgen, zijnde maandag, reden wij nu verder naar het *Wolfsgat*, alwaar B. B a d e n h o r s t, broeder van den reeds genoemden, oonachtig is. Deze plaats lieten wij, gelijk ook die van T e s s e l a a r,[76] links van ons liggen, en kwamen in het duister en onder een' geweldigen regen dan eindelijk, zonder geschroeide, echter deerlijk verscheurde kleederen, te *Caledon* aan; zijnde onze paarden, die weinig tijd gehad hadden, om te kunnen eten, aangezien men hen bij nacht aan den wagen vastgebonden had, en bij dag genoodzaakt was, om hen op slechte weiden te laten loopen, bijna niet meer in staat, om ons te kunnen trekken. W e s s e l s, zijne zonen en A r e n d hadden uit bevreesdheid reeds lang naast den wagen gewandeld. Maar nu kwam het ergste gedeelte nog eerst aan: van *Caledon* gaat de weg naar den *Zwarten berg* langdurig naar boven; de paarden gingen daarbij van huis, hetwelk hen altijd ontmoedigt; het pad was

daarenboven zwart en de lucht zeer donker: begrijp dus, met welk een' angst ik hier dus weder op den wagen zat. Echter kwamen wij gelukkig aan het badhuis, onder het blazen op een blaasinstrument, van zeebamboes vervaardigd.

Den volgenden dag, dingsdag den 17 Mei, besloot ik, daar ik een' hekel aan het sombere badhuis begon te krijgen, naar de *Kaapstad* te rug te keeren, te meer, daar het gebruik van het bad mij zeer weinig baatte. Ik liet dus den ouden W e s s e l s weder bij mij komen, akkordeerde met hem voor 30 rijksdaalders vracht, en bepaalde ons vertrek op donderdag morgen, den 19 Mei. Ik nam nu woensdag afscheid van de heeren K l e i j n en Mr. R. B l a i r, welke laatste, een Schot van geboorte, de jeugd hier in de Engelsche taal onderwijst.[77] Nu pakte ik mijne goederen en rekende vervolgens met C o e t z é e af - een' man, die nergens minder past, dan in deze zijne tegenwoordige betrekking: hij belooft veel, en geeft weinig, prijst en verheft ieder mensch in zijn bijzijn, en drukt iemand niet zelden tot walging toe zoo diep met den neus in den honigkwast, dat men uit schaamte niet weet te antwoorden; hij fluit daarbij zoo fijn, alsof hij zijne woorden op noten had, vooral als hij door een Vaderlandsch *zopie* (waarvan hij een groot beminnaar is) huis en erf rond laveerde.

Donderdag morgen kwam W e s s e l s op het bepaalde uur voor de deur rijden. Spoedig bevond ik mij op den wagen - en nu was het zie zoo *seuer!* rij op maar - voor 30 rijksdaalders! - Wij namen nu de reis langs een' anderen weg, als ik hier gekomen was, ten einde tevens partij dezer terugreis te kunnen trekken, rijdende voorbij de plaats van J o r d a a n aan den *klipheuvel* naar de *Wolfskraal*, aan welke laatste plaats zeker J a c o b R e d e r, in de wandeling J a c o b J o o s t genaamd, woont.[78] Hier werden de paarden gevoerd, en werd tevens eenige voeraadje door W e s s e l s aangekocht. Van hier reden wij nu voorbij de plaats van d u T o i t, welke zeer aardig aan de afhelling van buitengewoon hooge ruggens gelegen is.[79] In de diepe kloven ziet men hier vele kleine boomen en kreupelhout. W e s s e l s verhaalde mij, (hetwelk ik hier als een staaltje van bijgeloovigheid bijbreng,) dat hij voor eenigen tijd een' Hottentot, welke geboeid was, naar den veld-cornet had moeten vervoeren; maar dat dezelve, gelijk vele Hottentotten, de kunst verstaan had, om zich in een' jakhals te veranderen. Hier te dezer plaats was hem dit overgekomen, hebbende de Hottentot

zich plotseling in dit genoemde dier veranderd, en zich daarna in de diepte der kloof laten nedervallen, waarna hij hem nimmer weer gezien had. Een ander Hottentot, K l a a s genaamd, had zich uit aardigheid, in tegenwoordigheid van eene menigte aanschouwers, te *Caledon* in een' leeuw veranderd, en had in die gedaante eenen geweldigen schrik veroorzaakt: deze hier naar genoemde K l a a s L e e u w leefde nog, komende nu en dan nog te *Caledon*. Kijk, dat is toch meer, dan man en paard te noemen! - En zoo de groote B o i l e a u [80] niet gezegd had: 'de waarheid kan somtijds zeer onwaarschijnlijk zijn,' - zou men het waarschijnlijk betwijfelen, dan ik heb den man zelven gesproken, die dit alles van K l a a s gezien heeft. Een derde geval verhaalde hij mij, welk sprookje hier niet nieuw is, namelijk, van de wreedheden der Hollanders, toen zij hier eerst aangekomen waren, welke een groot gedeelte der weerlooze Hottentotten vermoord en uitgeroeid hadden, om deze zuidpunt van Afrika zelve te willen bewonen. Zij hadden, volgens zeggen van W e s s e l s , een groot, met schroot en musketkogels geladen, stuk kanon aan wal gebragt, en eene geheele rij Hottentotten voor hetzelve (wat wisten die arme kegelkoppen, wat zij deden?) laten trekken. Hierna hadden de Hollanders losgebrand.[81] Op dit losbranden schoot ik in een' onweerstaanbaren lach, op het denkbeeld, hoe spoedig de Hottentotten regtsomkeert gemaakt zullen hebben, om te zien, wat er gebeurde. Ja, vriend! gij moogt gerust mede lagchen; want men heeft deze kolonie door middel van geld en goederen, maar geenszins door geweld en wreedheden verkregen(*). V a n R i e b e e k heeft met de inboorlingen een verdrag getroffen, waarbij hij van hen een groot distrikt lands kocht voor de som van 40 of 45000 guldens, welke in brandewijn, tabak, kralen en andere koopmanschappen betaald werd(†).

Wij kwamen eindelijk aan de *rivier zonder einde*, alwaar wij des nachts verbleven. Het was een goddelijk schoone avond, - alles was stil, terwijl het ruischen van een beekje en het getjilp van eenige vogeltjes ons gehoor streelden. De zon was achter het naakte gebergte gedaald, en schoot hare gouden stralen tegen de sombere, barre rotspunten, die zich

(*) In de *Nieuwe Algemeene Beschrijving van de Kaap de Goede Hoop*, I Deel, blz. 5, laat men dit sprookje, om den roof van een paar koperen schoengespen, door de Portugezen verrigten.

(†) J. d e J o n g , I Deel, blz. 106.

hier hemelhoog verheffen en nu als met goud omzoomd waren. Aan den voet van dit gebergte graasde eene menigte vreedzame snelle reebokken. Intusschen kwam de nacht aan, wij sloten dan gerustelijk onze oogen, ten einde door eene aangename rust verkwikt te worden.

Den volgenden morgen, vrijdag den 20, klaagden wij alle drie (nu was de jongste en eigen zoon van W e s s e l s mede op reis) over geledene koude, doordien het dezen nacht zeer sterk gerijpt had, en gelijk men bij ondervinding heeft, dat het in ons Vaderland bij vast weer een uur na zonneondergang het donkerste, en een uur vóór zonne-opgang het koudste is, zoo ondervond ik dit ook hier; de koude hinderde mij sterk, en was tevens, aangezien ik pas van het warme bad kwam, zeer nadeelig voor mijne gezondheid; en niettegenstaande ik mij met een veldkombers[82] of eene kafferdeken, (dat is een deken van met vuisten gewrevene, en op die wijze bereide schapenvellen,) welke de heer K l e i j n mij present gedaan had, goed gedekt had, moest ik deze geledene koude met eene zware verkoudheid boeten. Dan hoe verrukkend schoon was de frissche morgen! ook scheen een legio van schoon gevederde vogelen hier parade te houden. Nimmer heb ik zoo veel schoonheid en verscheidenheid van vogelen aangetroffen; maar hoe zeer zij in kleur en fraaiheid boven de onze uitmunten, moeten zij in zang verre voor dezelve onderdoen. - Zoodra W e s s e l s de paarden weder ingespannen had, reden wij nu de *rivier zonder einde* door, echter is dezelve niet *zonder einde;* want het eene einde is hier bij het *Fransche hoeks* gebergte en het andere daar, waar zij zich in de *Breede rivier* stort: dus heeft ook zij, gelijk alle andere rivieren, twee einden. Vervolgens reden wij naar het gebergte, latende de plaats van zekeren S m i t[83] aan onze linkerzijde liggen. De hier zijnde kloof over deze bergketen wordt thans veel verbeterd, en zal het Britsch Gouvernement gewis tonnen gouds kosten;[84] maar het is, en zal altijd een moeijelijke en verschrikkelijke weg blijven: het duurde met ons twee volle uren, eer wij deze akelige, steile en gevaarlijke kloof over waren. Na eerst eene klipachtige hoogte van meer dan 100 voeten te zijn overgekomen, waar men tusschen de zonderlingste piramiden en rotsnaalden, door de natuur gevormd, heenrijdt, komt men door een wijd bergwater, waarover men bezig was eene brug te maken. Hier lag het *Kamp*,[85] bestaande uit straf verdiend hebbende Engel-

sche soldaten, die in witte veldtenten hun verblijf hadden, en aan dezen bergweg moesten werken. Aan de oostzijde der brug zoude in 't vervolg het tolhuis gebouwd worden, - dan wij waren hiervan toch verschoond, doordien wij de rivier doorreden. Nu rijdt men, langzaam opklimmende, dwarsbergs naar boven; aan de linkerzijde is de weg in den steilen berg uitgekapt, en deze klipsteenen, en het steengruis zijn aan de regterzijde op de afhelling weder opgezet. Aan den tegenwoordigen slagboom gekomen zijnde, ziet men benedenwaarts het tolhuisje en eenige woningen der vrijwillig werkende personen, welke hier per dag een dukaton (een daalder Hollandsch) verdienen. De wagen, waarop wij zaten, stond gewisselijk 200 en meer voeten hooger, dan de toppen dezer huizen; daarbij is de afhelling ontzettend steil, staande de huizen hemelsbreedte niet meer, dan 100 voeten van dezen hoogen weg af. - Nu rijdt men dan al verder en verder langs dezen weg, die overal zeer smal is, voort. De hooge bekapte wand aan de bergzijde, die van eene ligt gele kleur, en hier en daar met roode vlammen (naar rood krijt gelijkende, alhoewel steen zijnde) doortrokken is, is op vele plaatsen ondermijnd, terwijl de puntige rotssteenen hier en daar tusschen de scheuren schijnen te zullen uitvallen; wanneer dit het geval werd, zouden er misschien ontzaggelijke rotsklompen van boven van den berg naar beneden rollen, welke nu reeds eene schrikverwekkende vertooning op het hooge gebergte maken. Aan de regterzijde ziet men den kant van den weg met losse klippen opgezet; komen elkander hier nu twee wagens tegen, dan moet de eene toch aan deze zijde houden, en hoe ligt stort dan de opgezette kant uit, waardoor de wagen met paarden, ossen, vracht, enz. vermorselen zouden; zoodat ik den weg altijd als buitengewoon gevaarlijk en afzigtelijk beschouwde. Eindelijk kwamen wij aan de tweede brug, die nog niet voltooid was, de weg was hier bij provisie in de kloof omgelegd; hier achter in de kloof had de weg een' zoo korten draai, dat wij genoodzaakt waren, om de zes voorste paarden uit te spannen; maar dit werd, gelijk in hagchelijke omstandigheden veelal het geval is, te laat gedaan, zoodat wij alle een verschrikkelijk oogenblik doorstonden, aangezien het voorste rad van den wagen naauwelijks eene hand breedte van den kant van den muur afstond; - één rukje meer, en wij waren alle verbrijzeld geworden. Van deze brug af wordt de weg iets breeder, en de afhelling der bergen vlakker. Eindelijk

komt men op de hoogte, aan de westzijde van het gebergte; hier heeft men, als ter vergoeding, een treffend, verheven en trotsch gezigt op den *Franschen hoek*, waarin men de kronkelende wegen tusschen de groote boerenplaatsen ziet doorslingeren. Verwonderlijk klein schijnen de huizen, wijngaarden en korenvelden den aanschouwer van deze hoogte toe: uitgestrekte velden gelijken tuintjes en akkers te zijn, terwijl de breede wegen zich als smalle paden voordoen. Het geheel schijnt eene gezellige en bloeijende valei te zijn, welke zich in eene lange lengte tusschen twee bergketens van het oosten naar het westen uitstrekt, sluitende deze ketens zich ten oosten aan het *Fransche hoeks* gebergte. - Van deze hoogte rijdt men naar het zuiden af, gelijk men noordwaarts rijdende dezelve bestegen heeft; boven op dezen hoogen kloofweg, die tusschen hooge bergtoppen doorgaat, ontspringt eene fontein, welker water westwaarts naar den *Franschen hoek* naar beneden stort, vallende langs eene afgrijselijke steilte in de valei, die gewisselijk 600 à 700 voeten lager ligt, met een groot geruisch neer. - Langs een' korteren maar steileren weg, dan dien, welken wij opgekomen waren, daalden wij nu ook in deze voor ons liggende diepte af. (Vgl. Pl. 5). Wij spanden dan bij zekeren L e R o u x[86] uit, wiens naam nog een' Franschen oorsprong aanduidt; de naam van *Fransche hoek* heeft deszelfs oorsprong ook van Fransche vlugtelingen. Het was in het jaar 1685, dat, op het wreed bevel van den Franschen koning L o d e w i j k d e n v e e r t i e n d e n , aan de Protestanten in zijn rijk de hun door H e n d r i k d e n v i e r d e n verleende voorregten van vrije godsdienstoefening ontnomen werd, wordende tevens het *Edict van Nantes* herroepen, en de verleende voorregten ontkend. Geheel Frankrijk rigtte nu een bloedbad aan onder degenen, die de Hervormde godsdienst toegedaan waren. Bitterlijk werden deze *refugés*[87] vervolgd, waardoor velen zich genoodzaakt zagen, naar andere Europesche landen te vlugten. Holland, door deszelfs gematigde en verdraagzame bewoners beroemd, werd nu zeer sterk door deze ongelukkigen bezocht, wordende door onze voorvaderen met de hun eigene gastvrijheid en hulpvaardigheid ontvangen; en het was de Kaapsche volkplanting, (toen in hare opkomst zijnde,) die hun door de Hollanders als eene vrije verblijfplaats aangewezen werd, belovende hun tevens eene kleine som gelds, eenig land en een span ossen, alsmede eenige verdere benoodigheden tot den land-

bouw te zullen bezorgen. Dit gunstig aanbod werd dan door velen met dankbaarheid aangenomen, en het bestuur dezer kolonie wees, bij hunne komst hier te lande, hun deze valei als woonplaats aan, en ziedaar den oorsprong van den naam en de kultivering van den *Franschen hoek*. Ik heb reeds gezegd, dat dezelve aan drie zijden tusschen hooge bergketens ingesloten ligt, slechts is de westzijde een open veld, zoodat het te regt een hoek is. Men is thans werkzaam, de hier wonende nakomelingen dezer eerste vlugtelingen aan te sporen, om hier een gedenkteeken ter eere hunner brave voorouders op te rigten.

Van Le Roux reden wij een weinig verder naar de *Berg rivier*, alwaar wij des nachts verbleven.[88] Verschrikkelijk huilden en blaften hier de jakhalzen in het hooge gebergte; deze dieren worden bij ons vossen genoemd. Aan dezelfde rivier was ook een ossenwagen uitgespannen, welke ossen aan den voet van het gebergte liepen; en men zegt, dat *Reintje*, de slimme vos, den meer kracht bezittenden wolf niet zelden op het gezigt hiervan door zijn blaffen waarschuwt, en alzoo uit zijn' schuilhoek opwekt, om gezamenlijk den buit te overmeesteren en te bekluiven. Wessels werd op deze reis door de wolven van twee paarden beroofd. - Vóór dag en daauw reden wij zaturdag morgen van hier, en kwamen aan de groote plaats van de Villiers,[89] waarbij vele jonge boomen met smaak geplant waren, liggende deze boerderij aan onze regterzijde. Zoo weinig smaak, als hier op andere plaatsen in timmeren van huizen, aanleggen van tuinen en landerijen heerscht, vindt men ook in het planten van boomen, wordende dezelve veelal onregelmatig zonder orde of regel ter neergezet. De boerenplaatsen zijn aan dezen weg menigvuldiger, dan ik die ergens gevonden heb, waardoor deze streek lands zeer vervrolijkt en veel gezelliger gemaakt wordt, dan het zoogenaamde *Overbergsche*, dat is beoosten de groote kloof van *Hottentots Holland*, en de hier zijnde streken in den *Franschen hoek*.

In den *Bange hoek*[90] gekomen zijnde, spanden wij uit aan een klein watertje, dat hier in het hooge gebergte, 't welk zich hier ter regter- en ter linkerzijde bevindt, ontspringt. Het was een verrukkende schoone morgen; de zon, die voor ons oog nog niet te ontdekken was, verlichtte reeds de bergtoppen, en deelde aan die barre klippen een' glans en eene verscheidenheid van kleuren mede, die alleen door het te

zien gekend kunnen worden. De schoonheid van dit morgenuur te beschrijven, is geheel buiten mijne magt, en boven mijne koele pen verheven. Aan onze linkerhand zagen wij in het gebergte eene diepe, evenwijdige en slingerende kloof, die dezen trotschen berg van boven tot naar beneden in twee deelen scheen te scheiden. Van tusschen deze hooge, steile wanden, alwaar eene vochtige en eeuwigdurende koude en uitdamping bestaat, lieten de bavianen zich in menigte wijd en zijd hooren, wier akelig geschreeuw aan de klipkransen van deze kloof weerkaatsten, en in een' somberen weerklank eindigden. - Maar van deze kloof moet ik u iets bijzonders verhalen. Gij zult zekerlijk wel van Kaapsche wolken gehoord hebben; dit zijn twee à drie kleine, digt bij elkander zijnde wolkjes, welke zich veelal om en in den melkweg vertoonen, zijnde rond en wit van kleur, en die, welke bij den melkweg geplaatst zijn, hebben eene heldere blaauwe vlek in het midden; terwijl die, welke in of voor den melkweg zitten, geheel en al donkerblaauw zijn. Sommigen meenen, dat die, gelijk het overige gedeelte van den melkweg, sterren, en de donkere plekken in den melkweg plaatsen zonder sterren zouden zijn; maar zij weten er niets van. Zie hier, wat ik zelf gezien heb, hetgene u voorzeker ook veel waarschijnlijker voorkomen zal, dan dat het eene plek sterren zijn zoude.[91] Elk land heeft zijne bijzonderheden, zegt G e l l e r t , en dit heb ik ook ondervonden: *Groninger moudboonen*, *Deventer koek*, *Haarlemmer olie*, *Edammer kaas*, en zoo al meer; een en ander vindt men in ons Vaderland, elke plaats brengt het zijne voort; maar hier vindt men eene fabrijk van Kaapsche wolken, en wel in deze kloof, die daar denkelijk door de bavianen vervaardigd worden, en alhoewel W e s s e l s dit in het eerst niet begrijpen konde, kwam hem dit op het laatste ook niet onwaarschijnlijk voor. De zon eenigzins hooger zijnde, kwamen er kleine witte wolkjes als luchtballen, of zoo als de kinderen hunne zeepbellen laten vliegen, in menigte naar boven rijzen, welke zich provisioneel op den top des bergs plaatsen, en zich daar vereenigden, denkelijk om van daar gezamenlijk de reis naar den melkweg aan te nemen; echter gaf de voerman geen' tijd, om deze hare tweede afreis te zien, en wij reden dus verder. Aan den weg vonden wij eene menigte zware eiken- en populierboomen, zoo zwaar en lommerrijk, als ik dezelve in Afrika nog niet eerder gezien had, hetwelk thans een aangenaam gezigt was. Eindelijk

komt men op eene der hooge ruggens, van waar men een voortreffelijk gezigt heeft op de groote en fraaije plaatsen van de heeren d e W e t en C l o e t e ,[92] beide aan de regterzijde van den weg gelegen. Nu rijdt men dan langs een' breeden roijalen weg de vlakte in, alwaar men het schoone vlek *Stellenbosch* voor zich ziet.

Stellenbosch heeft, als deszelfs grootste sieraad, breede, elkander regt hoekig snijdende, met twee rijen eikenboomen beplante straten, die eene voortreffelijke lommer aan hetzelve toebrengen, waarvan drie oost- en westliggende hoofdstraten zijn. Wij namen onzen intrek bij den vriendelijken heer en mejufvrouw P.I. H a u b i t f l e i s c h , (in de wandeling *Hoofdvleesch* genaamd,)[93] alwaar wij aten. *Stellenbosch* werd door den gouverneur v a n d e r S t e l aangelegd, van waar het ook dezen naam ontvangen heeft. Het ligt in eene zeer vruchtbare vlakte, en is de hoofdplaats van het distrikt van dien naam; de landdrost, die aan de oostzijde woont, heeft hier een zeer prachtig gebouw, dat in 1766 door den heer J.J. l e S u e u r ,[94] toen hier landdrost zijnde, gesticht werd. De kerk, klein en van weinig beteekenis, is naast de Kaapstadsche kerk de oudste dezer geheele volkplanting; zij werd in 1684 gebouwd, en brandde in de maand December in 1710 met het geheele dorp af. Dit tegenwoordige gebouw werd in het jaar 1722 vervaardigd. De huizen zijn alle (enkele uitgezonderd) met rieten daken voorzien, waardoor hier dikwerf een groote en bijna doorloopende brand ontstaan is. In de maand December 1803 werd er door 5 à 6 slaven en slavinnen brand gesticht, waardoor er binnen korten tijd twintig huizen in kolen lagen; de misdadigers werden gevat en verbrand, maar hadden het dorp reeds eene schade van 150,000 Hollandsche guldens toegebragt. Van hier reden wij nu over drooge ruggens,[95] langs een' fraaijen weg, naar de duinen, alwaar onze arme uitgehongerde paarden, ons weldra lieten zitten; geen water hebbende, om hen te drenken, werd de zweep, ter bevordering hunner krachten, als het onbarmhartigste middel gebezigd; eindelijk bragten deze dorstende dieren ons, nadat wij meer dan den halven tijd met rusten doorgebragt hadden, aan een klein watertje.[96] ‘Wij moeten eens laten rollen,’ dat is uitspannen, ‘opdat de paarden zich eens wentelen kunnen,’ zeide W e s s e l s . Ik beweerde echter, dat het nuttiger was, dat zij eene mudde gerst tusschen hunne kaken konden rollen, dan het klamme

zweet uit het haar in het dorre zand. ‘Het verfrischt toch,’ zeide W e s s e l s , en de paarden werden in het zand gejaagd. Wij zelve konden ons wel aan dit beekje van eten en drinken voorzien, maar de paarden, die hier gekniehalsterd werden, konden in dit woeste zandveld niets hoegenaamd bekomen, dan water en de bladen van eenige dorre struikgewassen, aangezien de gerst en het kaf (hoe weinig ook voor acht paarden, vier schepels van de eerste en twee mudden van het laatste, en dat in vier dagen!) op waren. Daarbij zijn de wagenrijders te lui, om de wagens goed te smeren, en zoo zij hun onder den wagen hangend vetvaatje nog al eens gebruiken, smeren zij den wagen slechts voor de lunzen. Weldra viel de avond, en de paarden werden, uit vrees voor het wilde gedierte, gelijk de vorige nachten, aan den wagen gebonden.

Op den schoonen avond, dat wij ons hier bevonden, had ik het genoegen, op een kleine wandeling door het veld, eene geelbonte slang op haren staart te zien staan, welke zoo groot was, als ik nog niet gezien had, zijnde eene zoogenaamde pofadder. Mijn slavenjongen, bezig zijnde met eenige bloemen voor mij te verzamelen, ontdekte dezelve, waarop zij, in eene dreigende houding, met een verschrikkelijk geblaas en geschuiffel, gelijk aan dat van eene broedende zwaan, haren schrikverwekkenden kop met vlammende oogen vertoonde. A r e n d weerstond haar echter, slaande haar op den giftigen kop, dat zij het bestierf. Alhoewel deze slang slechts 1 Nederlandsche el lang was, was hare dikte in omtrek meer, dan 30 Nederlandsche duimen. Deze slangen zouden, volgens het verhaal van A r e n d , hetwelk met dat van andere Kapenaars overeenkomt, niet in staat zijn, om iemand, die haar van voren nadert, te kunnen wonden; maar van achteren aankomende, zouden zij zeer gevaarlijk zijn, doordien zij alsdan gemakkelijk haar gift aan haren vijand kan toebrengen, slaande in dit geval niet zelden 4 à 5 treden achterover, bij welke gelegenheid zij dan den mensch, of een' anderen vervolger doodelijk kunnen treffen.[97] Zij heeft in de bovenkaak een paar vervaarlijke lange tanden, waarmede zij, achterover of op den rug liggende, diepe wonden maken kan, er tevens haar sterk gift bij inblazende; hare tanden zijn zoo scherp als naalden, en de beet van deze slang heeft bijna altijd den dood ten gevolge. Vele hier in de nabijheid zijnde slangen begeven zich des winters, om de koude te ontwijken, uit de zoogenaamde Boschjes landen naar deze zandwoestijn. De

heer K l e i j n te *Caledon* verhaalde mij eens, dat hij, op de jagt zijnde, door eene niet groote pofadder vijf windhonden verloren had, die de eene voor, de andere na, door het sterke fenijn plotseling in den strijd bij hunnen vijand neergevallen waren.

Behalve de pofadder, heb ik ook vele schapenstekers gezien, zijnde eene zeer kleine soort van slangen. Verder vindt men hier de koperkapel, geel of bruin van kleur zijnde, en nagenoeg 1½ el lang; de zwarte slang, wel 5 à 6 ellen lang, echter slechts 2 à 3 palmen in den omtrek dik; den zwartkop, een kwaadaardige blazer, bijna ½ el lang; de nachtadder, 4 palmen lang en 6 duimen in omtrek, althans die door mij gemeten is; den hoornsman, zoo groot als eene nachtadder, met horentjes; de bergadder; den rinkelhals, hebbende een' witten kring om den hals, ongeveer ½ el lang en 4 duimen dik; de dasjesadder, hebbende kleine pootjes. Dan, om hierover uit te weiden, moet men hier, bij eene goede gezondheid, langer, dan ik hier geweest ben, verblijven, de noodige kennis der natuurlijke historie, de vereischte welwillendheid en gelegenheid, om een en ander te onderzoeken, bezitten; en mij ontbraken gezondheid, tijd en genoegzame kennis. Evenwel heb ik mij, reeds gezond van harte zijnde, dikwerf beklaagd, dat mijne beenen, die zoo trage en zwakke onderdanen, mij zoo dikwerf eene wandeling en beklimming van den *Tafelberg* geweigerd hebben, alhoewel ik denzelven gedeeltelijk te paard bestegen heb.

Dan, laat ons trachten, ofschoon de koude van den nacht voor hem, die zich in een veldcombers (zilverhaarde schapenvellen) opgerold heeft, niet hinderlijk is, om deze eenzame en uitgestrekte Kaapsche vlakte, eene regte zandwoestijn, door te komen.

Nadat de paarden den geheelen nacht met hunne ledige magen aan den wagen gestaan hadden, liet men hen des morgens nog een uurtje loopen, zij konden zich dan nog eens rollen, en daarna spanden wij weder in. Men vooronderstelt, en ook zeer gegrond, dat deze zandige vlakte in vroegere eeuwen zee geweest is, en de *Tafelbaai* toen met de baai *Fals* vereenigd was. Men heeft zelfs, volgens zeggen van geloofwaardige lieden, in het hartje van deze vlakte de kiel van een schip in het zand gevonden, alsmede knien[98] met koperen bouten. - Wij kwamen dan eindelijk zondag achtermiddag met veel moeite aan de *Zoutrivier*, welke reeds zeer nabij de stad is.

Juist Pinkster zijnde, reden en wandelden de stedelingen hier in groote menigte rond. Wij reden nu de noordoostzijde der stad binnen, alwaar men *de kromme poort*[99] heeft, en kwamen op den avond van den 22 Mei gelukkig aan het huis van mejufvrouw T r u t e r , alwaar ik te voren gelogeerd geweest was, terug. Na W e s s e l s de 30 rijksdaalders te hebben betaald, gaf ik ook aan A r e n d het zijne, bedragende juist zoo veel dukatons, dat is daalders Hollandsch, als wij dagen uit de stad geweest waren, zijnde zesenveertig.

De eerste tijding, die ik hier van mijn dierbaar vaderland vernam, was zeer verontrustende, zijnde het volgende berigt geplaatst in de Zuid-Afrikaansche courant van zaturdag den 21 Mei, deel 20, no. 1010:

'De Hollandsche en Hamburgsche couranten zijn opgevuld met de droevigste berigten der laatste overstroomingen. De dijken zijn in vele plaatsen weggespoeld, en overstroomd geworden; vele menschen en beesten hebben, ten gevolge daarvan, hun leven moeten inschieten, ook is het verlies van goederen onberekenbaar. Alle berigten uit de *Noordelijke provinciën* houden niet op, de jammerlijkste beschrijvingen der verwoestingen dezer overstrooming mede te deelen.

De stad *Emden* heeft zeer veel geleden.

Gedurende den orcaan is de bliksem in de stad (het dorp) *Eenrum* geslagen, en heeft dezelve gedeeltelijk in asch gelegd.'

Zulk een berigt konde niet anders, dan mij ten hoogste verontrusten, aangezien *Eenrum* naauwelijks 1½ uur van *Arion*, het verblijf mijner vrouw en kinderen, afligt. Daarbij werd ik hier den eersten nacht te twee uren gewekt door de ratelwacht, de trom, het klokkengelui en het roepen van brand! brand! Het onheil was in de twee pakhuizen van den heer S c h m i d t ontstaan, welke met pik, teer en brandewijn gevuld waren. Het was een verschrikkelijk gezigt, in den duisteren nacht eene vuurkolom van 54 teervaten, die te gelijk in brand waren, te zien, en daar er door de achteloosheid der stads regering geen water te bekomen was, werd men dezen brand niet dan met veel moeite meester. Een mijner Kaapsche vrienden verhaalde mij, dat hij een paar aan elkander verloofde lieden, welke zich ook onder de menigte aanschouwers bevonden hadden, hunne wederkeerige liefde bij deze vlam van 54 volle teervaten had hooren vergelijken. - Nu, vriend! deze brief is waarlijk reeds te lang geworden, vergun mij dus denzelven te sluiten; ik hoop u, vóór mijn vertrek naar *Batavia*, het-

welk ik van voornemens ben met het schip de *drie Gebroeders*, kapitein A.C. E d e l i n g , te doen, nog iets van deze kolonie in het algemeen, en van de *Kaapstad* in het bijzonder mede te deelen.

Vaarwel!

P.S. Zende u dezen met het schip de *Java Packet*, kapitein C. B o y l e , den 7 Junij uit de *Simonsbaai* vertrokken.

Eindnoten:

1 Oor die bad veel wetenswaardigs by Franken, *Duminy-Dagboeke*, V.R.V., 1938, p. 66-71, 140-141, met skets van badhuis, p. 140; Lichtenstein, *Travels in S.A.*, V.R.V., 1930. Morrison, p. 26, se datum vir die gebou nl. 1797, is foutief en waarskynlik uit Burchell afkomstig. Johann Friedrich Hässner was 'n Duitse medicus, oorspronklik van Breslau. Hy het in 1785 as derde sjirurg in die diens van die Kompanie, aan die Kaap gekom. In 1788 vestig hy hom op die Paarl, is van 1791-'95 distriksdokter van Graaff-Reinet, sedert 1796 weer op Paarl en 1805-1813 eienaar van die Warmbad op Caledon. Volgens Lichtenstein het goewerneur Janssens hom aangemoedig om die leiding van die Bad op hom te neem en hom gunstige voorwaardes verleen omdat die bad so belangrik en veel gebruik was, die ou akkommodasie en eksploitasie so sleg en daar geen regstreekse mediese toesig op die plek was nie. Hässner se eerste vrou was Johanna Elizabeth Ackermann (getroud 27 Apr. 1788) wat oorlede is in 1817 (vgl. p. 115); sy tweede vrou, gehuud ongeveer 1818, was Martha Maria du Toit, weduwee van Joseph Daniel le Riche. Hässner is self in 1820 oorlede. (Vir verskeie mededelings dank aan dr. J. Hoge, Stellenbosch.)

2 Teenstra vergis hom hier, vgl. 1.

3 Volgens Mossop, p. 100, 55 morg.

4 Of tondelpot. Vgl. Ned. tondeldoos, Afr. tonteldoos.

5 Struike, bosse. Teenstra bedoel hiermee veral die beroemde Caledonse suikerbosse of proteas. Vgl. p. 121, 144.

6 'n Hoë persentasie karbonaat van yster (vier keer soveel as in enige ander bekende bron) is inderdaad een van die besondere eienskappe van die Caledonse bad. (*Year Book* 1937, p. 480.)

7 Shaw's Berg en Babilonse Toring-reeks.

8 Lees ‘Frouenfelder’. Sy was klaarblyklik dogter van J.H. Frouenfelder, adjunk-landdros van Swellendam (1811±1818), gestasioneer op Caledon (Theal, 1795-1834, p. 140), lid van die Swellendamse huwelikshof, skoolkomitee ens. (*A.C.C.*, 1813 e.v.). Haar man was G.C. Bergman, adjunksekretaris van die Swellendamse raad van landdros en heemrade, en van die huweiikshof, vermoedelik ook gestasioneer op Caledon. (*A.C.C.*, 1816 e.v.) In 1822 is die adjunk-drosdy op Caledon afgeskaf (Theal, do., p. 252), waardeur die gebou in verval geraak het (vgl. p. 125-126). Ongeveer dieselfde tyd moes Bergman oorlede wees.

9 Sou Teenstra werklik nie weet wat hamels is nie?

10 D.w.s. vetterige.

11 Kalwers van een jaar wat nog al hul melktande het.

12 Bakstene.

13 Blykbaar 'n huis van die Hvorm.

14 Hierdie gebou bestaan nog en word as kerksaal gebruik. 'n Afbeelding daarvan word gevind in *Ons Kerk Album*, Maeder en Zinn, 1917, p. 43.

15 Stamvader van die bekende, nou Afrikaanse familie van die naam. Dr. George Thom het as sendeling vir die Londense Sendinggenootskap na Suid-Afrika gekom in 1818. In 1819 word hy tot predikant van Caledon benoem en in 1820 deur lord Charles Somerset na Skotland gestuur om predikante vir die Ned. Ger. Kerk te werf. Hy het sy opdrag met sukses voltooi. In 1825 verlaat hy Caledon vir Tulbagh, neem sy emeritaat 1833 en sterf 1842. (Vgl. Theal, 1795-1834; Moorrees; *Kerkalm.*)

16 Die Engelse vryskole deur Somerset in 1822 ingevoer as een van die middels om die verengelsing van die Kaap te bevorder. Vgl. p. 161. (Sien Malherbe, *Education in S.A.*, 1925, p. 57 e.v.)

17 Lees ‘Maré’. In *A.C.C.*, 1826, word J.P. Maree vermeld as lid van die kerkraad en skoolkommissie.

18 Lees ‘Olifants’.

19 Naby Malagas, ongeveer 5 myl van die kus.

20 Ignatius Werredilsky, geb. 1769, het na S.A. in 1795 gekom as kanonnier in die kompanie van kapt. Küchler. Op 5 Maart 1807 getroud met Johanna Willemina Beukes, weduwee van Johannes Human (mededeling dr. J. Hoge).
21 Lett. ‘op pantoffels’ d.w.s. op sy geld.
22 Lees ‘Nicholl’. Vgl. p. 146.
23 Die opbrengs was dus baie laag. Teenswoordig reken 'n mens op gemiddeld 2 lêer per 1,000 stok.
24 Lees ‘percnopterus’.
25 Of ‘Sergeants’. Heet so na 'n sersant wat indertyd hier deur 'n leeu gedood is. (Mossop, p. 106.)
26 Belangwekkende mededeling. Teenstra is so sorgvuldig in sy waarnemings dat 'n mens hieraan gewig moet heg. Die verband maak ook duidelik dat die mededeling nie op kleurlingvroue kan slaan nie. Vgl. p. 102, 247.
27 Mengsels. V.D. gee die vorm ‘koeskoes’.
28 Lees ‘pondokken.’
29 Vreemd is dat Teenstra nêrens melding maak van die oorspronklike naam Baviaanskloof nie en dat die gelukkige naamsverandering (1806) aan gowr. Janssens te danke is. (Theal, 1795-1834.) Besonder mooi akwatinte van Genadendal is te vind in Latrobe, *Journal of a Visit to South Africa*, London, 1818.
30 Herdoop tot Elim.
31 Of ‘vlei’.
32 Reumatiese voete (pootjie, Eng. gout) word genoem die ryke man's siekte. Ontstaan meestal deur te lekker lewe.
33 Is dit die oorsprong van die Herrnhüter (herneuter) - messe in S.A.?
34 Die eerste twee tye is nou nog die gangbare ure op plaas en dorp in S.A.
35 Hy was dit. Stigter van Genadendal in 1737. Vgl. Moorrees, p. 363-369.
36 Ned. ‘pompoenen’. Sou Teenstra hier onbewus in die Afrikaanse vorm verval het?
37 Vir die middagete?
38 Die ‘kaparrang’. In my jeug nog algemeen onder die Slamse van Kaapstad.
39 Soos die ‘droes’ (=duiwel) so swart?
40 Die Hottentotse ‘klik’ of ‘kliek’.
41 Vir hierdie en ander plekke vgl. kaart van reise van Teenstra.
42 Blykbaar vir biltong.
43 Nederlandse dorpie by Ulrum in Groningen.
44 D.w.s. na die kus.
45 Die gewone skryfwyse is ‘Agulhas’.
46 Die tweede stamvader van die Wessels-familie met interessante gegewens oor hom. Die eerste stamvader was Jan Wessels, wat in 1680 in Suid-Afrika gekom het. Hendrik Wessels, hier genoem, is in 1810 met Anna Margaretha Pietersen getroud en het drie dogters en twee seuns gehad. Vgl. *Gesl. Reg*., en Colenbrander, *De Afkomst der Boeren*, 1902. Colenbrander maak egter geen melding van Hendrik Wessels nie.
47 Seun van Ulysses, wat onder leiding van Mentor, na die val van Troje, sy vader gaan soek het. 'n Voorval uit die *Odyssee*.
48 Orpheus kon sy gestorwe vrou Eurydice uit die onderwêreld (Hades) terugkry, op voorwaarde dat hy nie omkyk voor hy weer die aarde bereik het nie.
49 Shaw's Pas. Teenstra volg die pad van Caledon tot anderkant Hermanus soos dit nou nog byna onveranderd loop oor Shaw's Pas en via Onrustrivier.
50 Of ‘Helichrysum’.
51 Nog 'n bekende uitspanplek.
52 Volgens Theal, 1795-1834, het lord Charles Somerset reeds in 1817 *Hemel en Aarde* gestig en het Leitner daar in 1823 gekom. In 1846 is die melaatses oorgeplaas na Robben Eiland en die inrigting op *Hemel en Aarde* opgehef.
53 Vgl. p. 127.
54 By Teenstra in hierdie opskrif staan ‘exrected’, ‘bij’, ‘Governement’ en ‘Leppers’ - blykbaar skryffoute.
55 Medisinale prikkelmiddel, gemaak van 'n soort insek.
56 Die bekende riviertjie net anderkant Hermanus, wat ook sy naam aan 'n deel van die huidige dorpsgebied gee.
57 Net anderkant Voëlklip. Die ou aanleg is nog aanwesig.
58 Vuurmaakplek.
59 Gedistilleerde.
60 Bekende vorm vandag ‘ramkie’.
61 ‘Pot of pan met eene blaas overspannen, waardoor men in het midden een rietje gestoken heeft en dat door het met vochtige hand in de lengte te wrijven, een eigenaardig rommelend geluid maakt’ - V.D. Blase deur ‘Hottentotte’ (plaasvolk) gebruik om musiek op te maak is my nog uit my jeug bekend (Red.). Ook ander reisbeskrywers meld die rommelpot. Vgl. Stow, *Native Races of S.A.*, London, 1905, p. 110.

62 Pettman, *S. African Place Names*, Queenstown, 1931, aanvaar ook hierdie verklaring. Die ander verklaring is dat die naam afgelei is van die aard van die rotse aldaar wat baie skerp is. (Vgl. *Year Book*, 1937, p. 481.) Hierdie laaste verklaring lyk my *a posteriori* en onjuis, moontlik met bygedagte aan 'The Needles', Engeland.
63 Geestige verwysing na die sprinkaanplaag in Egipte in die tyd van Moses. (*Eks.* X.)
64 Hollandse vissoorte, vgl. V.D.
65 Byna al hierdie vissoorte is welbekend sodat verdere toeligting my onnodig lyk. Met 'vischbaker' bedoel Teenstra kenlik die 'bagger' of 'bager'. Oor die toepassing van Hollandse name op Suid-Afrikaanse visse vgl. J. du P Scholtz, *Uit die Geskiedenis van die Naamgewing aan Plante en Diere in Afrikaans*, Kaapstad, 1941. Die jongste en mees wetenskaplike publikasie oor visse, vergesel van volledige beskrywings, afbeeldings, Engelse en Afrikaanse benamings, ens. is van J.M. Marchand, *Die Suid-Afrikaanse Seevisse van belang vir die Handel en die Vangs*, Pretoria, 1935. Ongelukkig word sommige minder belangrike soorte nie daarin opgeneem nie. By Marchand vind ons ook 'n baie goeie bibliografiese opgawe hoewel hy van 'n besonder prettige ouere, en wat sy eie werk betref, aanvullende uitgawe, geen melding maak nie nl. W. Wardlaw Thompson, *The Sea Fisheries of the Cape Colony*, Cape Town, 1913. In alle *Year Books* vind ons ook nuttige hoofstukke oor visse.
66 Tussen Die Kelders en Gansbaai. Sien kaart van reise.
67 Lees 'leguaan', Afr. likkewaan.
68 'n Groot soort akkeldis uit Ned.-Indië.
69 In *Het Nederduitsch Z.A. Tijdschrift* van Jul.-Aug., 1824. Teenstra skryf ds. Borcherds soms byna woordelik na. Ds. Meent Borcherds (1762-1832), uit Oos-Friesland afkomstig, was predikant op Stellenbosch van 1786-1830. Vir die nageslag is hy veral bekend deur sy leerdig *De Maan*, 1802, en sy huis, nou nog bestaande, die karakteristieke *La Gratitude* op Stellenbosch. Maar ook in die geskiedenis en andersins het hy veel in sy tyd gepresteer. Oor hom uitvoerig by Eliz. Conradie, *Hollandse Skrywers uit Suid-Afrika*, Dl. I, Pretoria, 1934.
Die leser moet daarop let dat Teenstra twee grotte besoek, waarvan die tweede, soos vandag nog, die eintlike merkwaardigheid is.
As nuttige vergelyking tussen 'n *veel*seggende en 'n *niks*seggende beskrywing van 'Die Kelders', geliewe die leser Teenstra te vergelyk met Lady Anne Barnard, *South Africa a Century Ago*, London, 1901, p. 165 e.v.
70 Tussen Tygerhoek en Stormsvlei, net anderkant die huidige dorpie Rivier-Zonder-Einde.
71 Nog steeds 'n geliefkoosde vorm van aas in hierdie streke.
72 Parlamoen (volksuitspraak van perlemoen) is natuurlik 'n Afrikanderisme by Teenstra vir Ned. paarlemoer.
73 Vir hierdie e.a. plekke sien kaart van reise. Nog almal bekende plekke vandag.
74 Dit is maar een van die veelvuldige *Hel*-name in Suid-Afrika.
75 Paardeberg.
76 'Hertebeestrivier.' Teenstra se pad gaan oor die Hartebeesrivier en Steenboksrivier na Caledon. Sy uit- en tuisreis was dus in die vorm van 'n groot onreëlmatige kring om die Kleinriviersberg waarby hy van wes na oos reis.
77 Vgl. aant. 16. Ook Theal, 1795-1834, p. 259.
78 Vermoedelik is *Wolfskraal* die huidige *Ou Kraal* en is Jacob Reder sekere G.J. Ritter. Vgl. Afdelingskaarte in kantoor van landmeter-generaal, Kaapstad.
Teenstra is aan terugkeer na Kaapstad via *Klein Ezeljagt* en Franschhoek.
79 Vermoedelik die huidige *Kaale Ruggens*.
80 Boileau, 1636-1711. Beroemde Frans-klassieke digter en skrywer van die 'Art Poétique'. Tydgenoot van Molière.
81 'n Insident ook verewig deur ds. S.J. du Toit in die gedig: *Hoe di Hollanders di Kaap ingeneem het*. Vgl. *Ons Klyntji*, Des. 1897 (Jrg. II).
82 Eintlik 'velkombers'. Vgl. dieselfde verwarring tussen velskoen en veldskoen.
83 Blykbaar in die buurt van die Bierrivier-uitspan.
84 Teenstra praat oor die verbeterings. Die aanleg van die pad as sodanig is in 1824 deur soldate onder maj. Holloway voltooi. Dit het geskied in opdrag van lord Charles Somerset en het £8,375 gekos. (Theal, 1795-1834, p. 256.)
85 Hierdie streek heet vandag nog *Purgatory* en sal waarskynlik die naam gekry het van die Engelse soldate wat die werk en omgewing 'n ware 'hel' gevind het. (Pettman, *op. cit.*, verklaar die naam nie.) Interessant, as parallel met *Purgatory*, is 'n ou benaming *Vagevuurskloof* in Namakwaland. (Mossop, *Journals of Wikar* ens., V.R.V., 1935, kaart by p. 288.)
86 Van 'Bourgogne'?
87 Lees 'réfugiés'.
88 Blykbaar waar nou die brug en nog altyd 'n uitspanning is, net anderkant die pad na Wemmershoek.
89 Vermoedelik D.P. de Villiers van die plaas *Zeven Rivieren* by Banghoek. Vgl. Franken, *op. cit.*, p. 146.

90 Bergkloof wat lei van Groot Drakenstein na Helshoogte. Soms verkeerdelik geskryf banhoek. Vgl. Pettman, *op. cit*.

91 Volgens V.D. is ‘Kaapwolken, twee lichtwolken in de zuidpoolstreek van den hemel, uit eene menigte telescopiese sterren en nevelvlekken bestaande’. Dit is duidelik dat Teenstra sy kennis van Kaapse wolke haal uit de Jong, *Reizen* ens. I, p. 26 e.v., en daar die spot mee dryf, maar in hierdie geval gee hy de Jong onjuis weer. Bowendien moet hy die Kaapse sterrehemel baie sleg bekyk het, anders sou hy gesien het dat sulke wolke, bestaande uit kleine sterre, inderdaad 'n kenmerk vorm van die Melkweg.

92 Sover ek kan nagaan die bekende plase *Rustenburg* en *Ida's Vallei* resp.

93 Die gewone spelling toentertyd was Haubtfleisch (*A.C.C.*, 1825 e.v.), vandag Hauptfleisch. Maar die uitspraak is nog altyd ‘Hoopvlees’, soos elke Stellenbosser weet. P.J. Haubtfleisch, ged. 2 Jan. 1774, burger te Stellenbosch, is gehuud op 27 Jan. 1799 met Hester Malherbe en hertroud 22 Apr. 1804 met Helena Susanna le Roux. *Gesl. Reg.*, A.-J.

94 Vgl. 4de Brief, aant. 4. Jacobus Johannes le Sueur (1734-1807) was sekretaris van die drosdy op Stellenbosch, 1759-61, en van 1763-'69 landdros (*Alm.*, 1830, p. 212). Toe is hy bevorder (Theal, 1795-1834), maar na watter amp verneem ons nie. Die *Gesl. Reg.* deel mee dat hy in 1763 getroud is met Johanna Hillegonda de Wet, by wie by 18 kinders gehad het en ‘later’ advokaat was in Kaapstad. Maar de Jong (I, p. 87 en II, p. 79, d.w.s. 1792-1795) noem hom spesifiek raadsheer d.w.s. lid van die Politieke Raad of lid van die Raad van Justisie, waarskynlik albei. Immers volgens die *Naam-Boekjes* van Kompaniesamptenare, Amsterdam, 1787, 1791 en 1792 (aldrie in my besit) is hy sedert 1778 of 1785 - daar word twee datums genoem maar volgens die *Naam-Boekje* van 1787 lyk dit of dit 1778 moet wees - *keldermeester*, d.w.s. opperkoopman in rang, vierde belangrikste amptenaar in die kolonie en daardeur automaties lid van die twee rade. Sy lidmaatskap van die Politieke Raad word bevestig deur Olland, *Bladen uit de Memoirs van P.B. Borcherds*, 1907, p. 34.

95 Die huidige Vlaeberg of Vlottenberg.

96 Vermoedelik ‘De Kuylen’ (Kuilsrivier).

97 'n Legendariese voorstelling wat sy oorsprong het in die feit dat die pofadder by die aanval 'n kring met sy liggaam vorm, met, in die middel, sy kop opgehef. By die byt gaan hy dan ver agteroor en werp hom met sy hele lengte op die slagoffer. (Mededeling dr. S.H. Skaife.) Oor slange is daar natuurlik die standaardwerk: F.W. Fitzsimons, *Snakes of South Africa*, 1919, en latere drukke. Ook goeie aanmerkings in *Year Books*.

98 Knievormig geboë houte, in skeepsbou gebruik.

99 Aan die strandkant, tussen die kasteel en die ou Imhoffbattery. Vgl. Plattegrond van Kaapstad.

t.o. 177

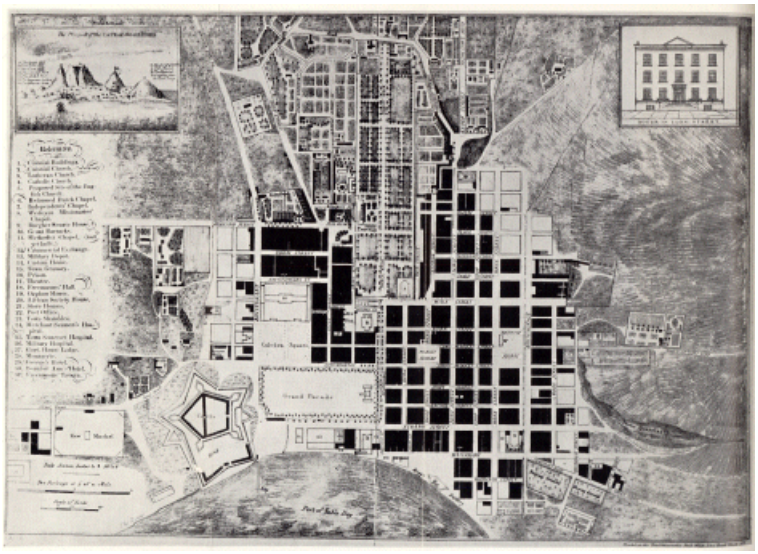

Kaart 2 PLATTEGROND VAN KAAPSTAD, 1827. Uit Thompson's *Travels and Adventures*, London, 1827.)

Vijfde brief.

Kaapstad, 22 *Junij* 1825.

In mijn' vorigen van den 28 Mei beloofde ik u, nog iets van deze kolonie en de *Kaapstad* te zullen schrijven, aan welke belofte ik dadelijk zal trachten te voldoen, door u in de eerste plaats een kort verslag te geven van deze stad en hare inwoners, alsmede een meer uitvoerig berigt van de slaven en den slavenhandel te dezer plaats. Dan ik moet u vooraf doen weten, dat mijne gezondheid, sedert mijne komst alhier van *Caledons* bad, zeer veel verbeterd is, zoodat ik veel tijd met uitgaan en straatslijpen verlies. Ja, vriend! straatslijpen; want aangezien ik nog niet volkomen hersteld ben en daardoor zeer zacht wandelen moet, heb ik dikwerf veel tijd tot het uitgaan en te huis komen noodig, - en ten einde mijne leden te gebruiken en zoo veel mogelijk te oefenen, heb ik reeds eenige malen voor een aangeboden rijtuig bedankt. Nu, gij zult u voorzeker over mijne herstelling verheugen, te meer, daar ik overtuigd ben, dat ik u, met eene te omslagtige en te dikwerf herhaalde beschrijving van dezelve te geven, lastig ben gevallen; maar wees verzekerd, dat mij de ziekte zelve veel meer gehinderd heeft, dan u het lezen van hetgene ik u er over geschreven heb. - Doch thans zullen wij overgaan ter beschouwing van de *Kaapstad*. (Vgl. Kaart 2).

De *Kaapstad*, *Cape Town*, zeggen de Engelschen, ligt tusschen de *Tafelbaai* en den *Tafelberg*, aldus door J o r i s v a n S p i l b e r g e n genoemd.[1] Als men in de *Tafelbaai* ten anker ligt, ziet men den *Tafelberg* vlak achter de stad liggen, zijnde deze berg 3,500 voeten hoog.[2] Aan hare zuidwestzijde[3] ligt de *Wind*- of *Duivelsberg*, welke bijna zoo hoog is als de *Tafelberg*,[4] en waaraan hij onmiddellijk verbonden is, zoodat men denzelven als een gedeelte van den eersten beschouwen kan. Deszelfs kop[5] is, volgens H o r s b u r g h , 2,100 voeten hoog, en de bil of staart, waarop de vlaggestok, om de binnenkomende schepen te seinen, geplaatst is, wordt op 1,000 Engelsche voeten hoogte gerekend(*).[6] De stad, welke in eene aangename valei tusschen dit gebergte en de *Tafel*-

(*) Zie *India Directory*, bij J a m e s H o r s b u r g h , F.R.S. *London* 1817, pag. 73.

baai gelegen is, ligt op 33° 55′ z.b. en 18° 28′ o.l. van *Greenwich*. Zij werd sedert het jaar 1652 van jaar tot jaar vergroot en verfraaid, en had den gouverneur J a n v a n R i e b e e k, den eersten gouverneur dezer kolonie, tot haren stichter en grondlegger, welke, op den 6 April des jaars 1652, uit Holland arriveerde, en wel met het ranke schip[7] *de Drommedaris*, op welks bodem hij chirurgijn was, vergezeld zijnde van het fluitschip[8] *de Reiger* en het jagt[9] *de Hoop;* bouwende vervolgens hier het vaste en nog bestaande vijfhoekige kasteel *de Goede Hoop*.

Reeds in 1493[10] ontdekte de Portugesche admiraal B a r t h o l o m e u s D i a z de Kaap; vijf jaren later, in 1498,[11] voer V a s c o d a G a m a dezelve om, en noemde haar, uit hoofde der zware stormen, welke hier toen woedden: *Cabo dos totos tormentos*, dat is: *Kaap van alle plagen*. Doch J a n d e II, Koning van Portugal, deze ontdekking vernemende, meende, zoo als de uitkomst leerde, dat er nu een weg naar de Indien gevonden was, en noemde dit voorgebergte: *Cabo de boa Esperance*.[12]

Deze stad nu, om ter zaak te komen, ligt eigenlijk over den hoek of horn[13] scheef in de wereld. De hoofdstraten, van de *Tafelbaai* naar den *Tafelberg*, loopen ongeveer van het noordoosten naar het zuidwesten. Van deze straten zijn de voornaamste: de Heeregracht,[14] de Bergstraat,[15] de Burgstraat, waar ik logeerde, de Langestraat, de Loopstraat, de Breedestraat en de Buitengracht, aan de westelijke zijde der stad. Deze straten worden gekruist van den waterkant door de Strandstraat, Kasteelstraat, Houtstraat, Korte en Lange Markstraten, Kerkstraat, Walestraat, enz. Zij heeft 18,662 inwoners, volgens de telling van het jaar 1824, en de opgave der 45 hier wonende wijkmeesters. (*Zie de volgende tabel.*)

Bevolking DER *Kaapstad, op ultimo December* 1824, volgens opgaaf van den Stads-Secretaris P.J. TRUTER.

Welke soort van Inwoners.	***Mannen.***	***Vrouwen.***	***Te zamen.***
Blanke Inwoners	4,452	4,354	8,806
Vrije Slaven	869	974	1,843
Prijsslaven[16]	468	330	798
Hottentotten	200	252	452
Slaven	3,716	3,047	6,763
	9,705	8,957	18,662

De huizen, waaronder een enkel geel geverwd is, zijn alle wit, bedragende derzelver getal bij de 1500; zij zijn met kalk bepleisterd, twee verdiepingen hoog, met platte daken, en hebben meest alle groen geverwde deuren en vensters. De vensters, die slechts ter halver hoogte van de gezigten of glazen komen, en de kleine, maar menigvuldige glasruiten geven eene oud Hollandsche gedaante aan de gebouwen. Echter is de inwendige bouworde veel anders, dan bij ons; een groot voorhuis of eene gaanderij treedt men bij de eerste inkomst binnen, die bij de niet groote huizen ⅓ van derzelver breedte beslaat. Aan weerzijden heeft men eene kleine kamer, hoog onder verdieping en met steenen vloeren, om de koelheid te bevorderen, voorzien, en achter heeft men de combuis en de slaven vertrekken. Men bezigt tot het bouwen van huizen veelal het in deze kolonie groeijende ijzerhout, geelhout en stinkhout. De stad heeft breede, elkander regthoekig snijdende straten, die of stuiven of slijkerig zijn, terwijl zij zeer weinige dagen hier tusschen in vast en digt zijn; hebbende veel overeenkomst met onze puinwegen (zie blz. 82). Om en bij de stad liggen eenige forten en batterijen, waarvan het oude reeds genoemde kasteel, *de Goede Hoop*, het voornaamste is. (Vgl. Pl. 8). Eerst was dit kasteel slechts eene schans, doch in 1665 tot 1672 werd het in een sterk kasteel veranderd(*).[17] Bij de aankomst uit de *Tafelbaai* en den steiger heeft men het, gelijk ook bij de aankomst uit de buitendistrikten, voor zich in den weg liggen; het is thans door een gering getal Engelsche soldaten bezet. Hetzelve binnentredende, ziet men den Hollandschen leeuw met zijne zeven pijlen en zijn dreigend zwaard, van blaauw arduinsteen uitgehouwen, midden boven de poort; alsmede eenige wapens van de steden, alwaar de kamers der O.I. Kompagnie bestonden, zijnde *Hoorn*, *Enkhuizen*, *Amsterdam*, *Delft*, *Rotterdam* en *Middelburg*. Dit een en ander verwekte in mij, bij het binnentreden van dit oud, hecht en sterk gebouw, maar nu zeer vervallen kasteel, eene sombere herinnering; dan welke Hollander zoude dusdanige overblijfselen onzer vorige grootheid, bloei en welvaart, thans met vreemde soldaten bezet, zonder aandoening aanschouwen kunnen! Voor dit kasteel ligt de *Couvre face Imhoff*,[18] naar den gouverneur[19] van dien naam aldus genoemd. Verder van de stad liggen

(*) Zie *Tafereel van Natuur en Kunst*, III D. blz. 334.

aan de *Tafelbaai*, ten noordoosten van het kasteel, de kleine batterijen *Koehoorn* en *Gordon*.[20] Aan de andere of noordwestzijde der stad vindt men de batterij *Amsterdam*, aangelegd door den luitenant-kolonel Gilquin, alsmede *de la Chavonnes*,[21] eene batterij welke ten tijde van den gouverneur van de Graaff zeer veel verbeterd is.[22] Deze gezamenlijke batterijen kunnen de reede dezer stad geheel en al verdedigen. De stad ligt bijna aan *Tafelbaai*, als de stad *Amsterdam* aan het *Y*, dat is met eene halve maan, waarvan de westelijke punt nieuw en sterk aangebouwd wordt. De *Tafelbaai*, welke zeer vischrijk is, wordt voor de schepen, gedurende den wintertijd, of wel van den 15 April tot den 15 September, voor zeer onveilig gehouden. Sommige ervarene zeelieden zeggen, dat dezelve, zoo wel bij den zomer als bij den winter, eene zeer onveilige ankerplaats is; ook zijn er in den zomer van 1821, in den geweldigen storm tusschen den 3 en 4 Januarij, zeven schepen, welke hier voor anker lagen, op den oostwal gestrand. Andere zeekapiteins zeggen, dat het gevaar, hetwelk meer bij den winter, dan bij den zomer bestaan zoude, niets anders is, dan een overoud volkspraatje, waar vele menschen te ligt geloof aan slaan. Doch hierover laat ik liever kundige, ervarene en onbevooroordeelde zeelieden spreken, dan mijne gedachten er over tusschenbeiden te brengen.[23] - Het kompas heeft hier 28 graden westelijke miswijzing, en als de maan hier nieuw of vol is, dan is het te 2½ uur hoog water, rijzende bij gewoon getij 3 voeten.

De stads regering ontving van het Bataafsch Gemeenebest, uit handen van den kommissaris-generaal Mr. J.A. de Mist, een stads wapen, welke plegtigheid op den 2 Julij 1804[24] voorviel. Dit wapen bestaat in drie gouden ringen op een rood veld, rustende op een anker, (het zinnebeeld der hoop,) staande op een gouden grond; hetwelk den wensch van toekomstigen rijkdom en welvaart dezer volkplanting aanduidt. Dit anker wordt gedekt en beschermd door een rood schild, dragende drie gouden ringen, zijnde deze ringen het wapen van den eersten gouverneur en grondlegger dezer stad, Jan van Riebeek(*).

De stad heeft geene wallen of poorten, zij heeft slechts eenige weinig beteekenende grachten en waterleidingen, en de bruggen of liever steenen pompen zijn niet noemenswaardig;

(*) *Zuid-Afrikaansch Tijdschrift*, II deel, no. 2, blz. 222, voor Maart en April 1825.

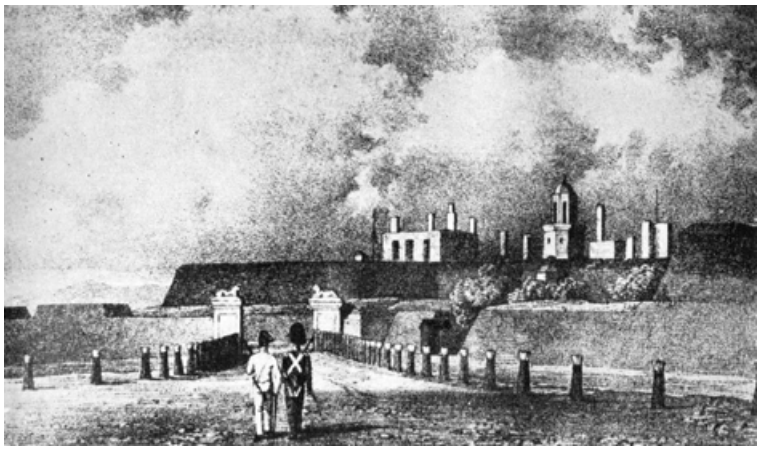

Plaat 8. - DIE KASTEEL, KAAPSTAD, 1832. - Sien bls. 179.
(Na 'n gravure van H.C. de Meillon in *Alm.*, 1834.)

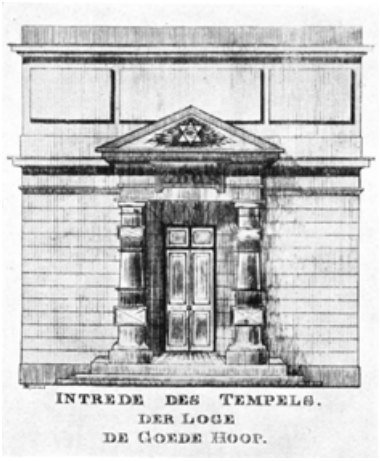

Plaat 9. - INGANG VAN DIE LOSIE DE GOEDE HOOP, KAAPSTAD. - Sien bls. 184.
(Na 'n gravure uit *Jaarboekje voor Vrijmetselaren*, Kaapstad, 1847, deur J. Suasso de Lima.)

t.o. 181

Plaat 10. - DIE NED. GEREFORMEERDE KERK, KERKPLEIN, KAAPSTAD, 1824. - Sien bls. 181
(Deur J.F. Comfield. Uit Hiddingh-Tekenboek.)

maar daarentegen versieren eenige ruime pleinen of opene plaatsen de stad niet weinig, waarvan het Paradeplein, Kerkeplein, Marktplein[25] en het Boerenplein[26] de voornaamste zijn; het laatste is ruim zoo groot, als de groote markt te *Groningen*. Verder vindt men hier eenige publieke gebouwen, als de Gereformeerde kerk, aan de westzijde van het Kerkeplein,[27] een nu vierkant gebouw (vgl. Pl. 10); voorheen was zij eene kruiskerk, maar vervolgens heeft men de vier hoeken uitgebroken en dezelve in eene omgekeerde rigting geplaatst; het dak is nog een kruis, en de vier aangebouwde hoeken hebben platte daken. Aan de noordzijde staat de kleine spitse toren, ongeveer 50 Nederlandsche ellen hoog, met een goed uurwerk, doch zonder klokkenspel, hetwelk men in de geheele stad niet vindt. Kerk en toren zijn, behalve de daken, geheel wit; van binnen is de kerk, die niet zeer groot is, in een' goeden staat; zij rust op vier zware zuilen, heeft een houten kruisgewelf en eene groote galerij of *tribune*. Voor den predikstoel ziet men een wit anker; tegen over denzelven is het niet hooge, maar breede orgel. De muren zijn met verschillende soorten en eene menigte van wapenborden, waaronder die van den gouverneur van Outshoorn,[28] behangen, waarvan vele de gedaante en grootte hebben van een dam- of schaakbord. Op zondag, den 29 Mei, had ik het genoegen den kundigen heer A. Faure[29] in deze kerk (waarin op den 6 Januarij 1704 voor de eerste maal gepredikt werd(*)) te hooren prediken.

De Lutersche kerk, een nieuw gebouw, staat in de Strandstraat; zij werd aan de gemeente present gedaan door zekeren schatrijken boer, die niet lezen of schrijven konde,[30] Martin Melck (volgens Lichtenstein, Milch) genaamd; deze boer woonde op *Elzenburg*, tusschen de *Klapmuts* en *Stellenbosch*, en was van *Memel* geboortig. De kerk, welker lengte weinig meer, dan hare breedte bedraagt, heeft aan het zuideinde een klein spits torentje, welks voorgevel aan de Strandstraat opgetrokken, en met een fraai ijzeren hek beveiligd is; de toren zal bijna even hoog zijn, als die van de kerk der Gereformeerde gemeente. De kerk, die zeer wijd en zonder pilaren is, heeft een zeer groot dak, hetwelk, zoowel als de toren, met zink overtrokken is. Doordien nu het dak zeer vlak ligt, en een' veel grooteren hoek, dan die van 90°

(*) Valentijn, *Beschrijving van Oud en Nieuw Oost-Indiën*, V deel, blz. 14.

beslaat, zal zij, ofschoon nog nieuw en sterk gebouwd zijnde, weldra onder haar eigen, in dit geval zwaar drukkend, gewigt moeten bezwijken. In den fraai uitgewerkten voorgevel leest men:

De vreze des Heren is het begin aller wijsheid.

Boven deze twee regels ziet men het afbeeldsel eener zwaan, een Godsdienstig zinnebeeld van Majesteit, bij de Luterschen zeer geacht. Zondag, den 26 Junij, woonde ik het verjaringsfeest der Augsburgsche Confessie bij, (25 Junij 1530,) bij welke gelegenheid de weleerwaarde heer F.R. K a u f m a n n de dienst waarnam. Men vindt in deze kerk een niet groot, maar fraai en kostbaar verguld orgel, hetwelk de gemeente niet minder, dan 25000 rijksdaalders gekost heeft; het werd, gelijk het reeds genoemde ijzeren hek, en een zelfde hek boven om het vierkant van den toren, met klok en uurwerk in Engeland vervaardigd.

Aan den muur achter den predikstoel leest men in groote gouden letters: *Eine feste Burg ist unser Gott*. Op den kop van denzelven ziet men eene witte zwaan, en het boek van den voorzanger, die onder den predikstoel geplaatst is, rust op eene vergulde zwaan.

Aan den westelijken of eigenlijk noordwestelijken muur hangt een zwart met goud afgezet bord, op hetwelk eene gouden *Fama* geplaatst is. Op dit bord is met gouden letteren geschreven:

Dit Godshuis is der gemeente edelmoedig geschonken door den broeder M a r t i n M e l c k , *in leven ouderling dezer gemeente*, *en oud heemraad van Stellenbosch*, *overleden den* XXIII *van Sprokkelmaand*[31] MDCCLXXXI. *De gedachtenis van dezen groten weldoener blijve onder ons in zegeningen*.

Deze gemeente begon alhier voor ruim 60 jaren hare eerste Godsdienstoefening, welke zij toen ter sluips, als hun niet vergund wordende, uitoefende, in een wijnpakhuis, ter plaats, alwaar nu de kerk staat, en aan M e l c k toebehoorende. Hunne kerk heeft reeds veel aan onderhoud gekost; de reparatiën van 1809 en 1816 waren vooral zeer kostbaar; het tegenwoordige gebouw is bijna geheel vernieuwd, en werd na de voltooijing, den 10 December 1820, door hunnen tegenwoordigen predikant K a u f m a n n ingewijd. Dit kerkgebouw, met gezegde reparatiën, kostte der gemeente, waartoe het Gouvernement niets bijgedragen heeft, tusschen de

5 en 6 maal honderdduizend Kaapsche guldens, dat is bij de 200,000 rijksdaalders.[32]

Aan de oostzijde der stad bevindt zich de nog niet voltooid zijnde Roomsch-Katholijke kerk, welke in 1824 gebouwd werd.[33] Zij is van buiten zoo wel als van binnen wit, heeft een spits dak met zink belegd, en een klein lantaarn-torentje op het oostereinde; de zijmuren zijn van boven, even boven de voeten van de spanten, met eene menigte kleine steenen tempeltjes of torentjes voorzien, welke een zeer ouderwetsch gezigt, voor eene Roomsche kerk niet oneigenaardig, daar bouworde en leer aan de middeleeuwen doen herinneren, opleveren. Boven op het punt van den westergevel staat een zwart kruis; in dezen gevel is de algemeene ingang of deur, boven welke men leest:

Benefacite his qui oderunt vos. et orate proper sequentibus, et Caluminiantibus vos. Matth: 5 *Chap.* 44 *versse*.[34]

Om deze kerk te bezigtigen, reed ik er met mijn' toekomenden reisgenoot v a n d e r G o e s te paard heen, aangezien dezelve zeer afgelegen is: en nadat wij de kerk rondgereden waren, verzochten wij, om ons de groote westerdeur te openen, alwaar wij nu de kerk binnen reden tot aan het weinig beduidende altaar. Niet uit minachting voor een gebouw, tot een gebedenhuis gesticht, maar om mijne zwakke beenen was het, dat wij dit Godshuis aldus bezochten. De priester P. S c u l l y , die aan de les: *beproeft alle dingen; behoudt het goede*(*), te veel gehoor gegeven had, was gedrost en met de noorderzon (waarmede hier alle menschen vertrekken en aankomen) naar Engeland gevlugt; - wat is die kleine C u p i d o toch een booze jager![35]

Behalve de reeds genoemde, vindt men er nog eenige andere Godshuizen, als in de Langestraat een oefeningshuis voor de Hervormde gemeente, ook het Afrikaansche zendelingshuis genoemd.[36] Het zendelingsgenootschap werd hier opgerigt den 22 April 1799; den 5 Augustus 1801 kochten de Directeuren de hier gestaan hebbende gebouwen van den heer J o h . v a n d e n B e r g , alwaar men dit oefeningshuis vervolgens bouwde, hetwelk den 15 Maart 1804 door den predikant J.P. S e r r u r i e r [37] ingewijd werd. Het is een fraai en net gebouw, voor eenige jaren zeer veel verbeterd, waarin wel duizend personen kunnen zitten: elken woensdag avond

(*) Eerste brief van P a u l u s aan de *Thessalonicensen*, V:21 (v a n d e r P a l m).

wordt er door den heer B e c k [38] eene leerrede gehouden. Het kerkgebouw heeft zeer veel overkomst met een zindelijk en net onderhouden Doopsgezind kerkje, zoo als men dezelve bij ons te lande algemeen aantreft, zijnde de inrigtingen veelal eenvoudig, en doeltreffende.

Tevens vindt men hier twee kapellen van de Dissenters, welke naam *verschillende* aanduidt, alhoewel zij zeer weinig van de Gereformeerde gevoelens afgeweken zijn. De eene dezer kapellen, die men gewoonlijk de Engelsche kerk noemt, bevindt zich in den hoek van het Kerkeplein, en wordt door doctor J o h n P h i l i p bediend;[39] - de andere, de Methodisten, ook Wesleyaansche of Wessiliaansche kerk genoemd, wordt bediend door den wel eerw. heer B. S c h a w .[40]

De Methodisten hebben hunnen oorsprong van eenige zich afzonderende studenten te Oxford, hebbende, evenmin als de Independenten en Voetianen,[41] eene Synode; ieder lid zoo wel eene vrouw als een man, brengt zijne of hare stem tot het verkiezen van hunnen leeraar uit. Deze kapel staat achter de kazerne. Tevens wordt er stellig gezegd, dat hier in het volgende jaar eene Engelsche en eene Schotsche kerk zullen worden gebouwd. De Engelsche gemeente houdt thans hare godsdienst in hare eigene taal, na afloop van de Hollandsche dienst, in de Gereformeerde kerk.[42] Overal wordt de godsdienst in de Hollandsche taal gehouden. Het Engelsch gouvernement heeft, wel is waar, reeds eenige voorloopige voorstellen gedaan, om dit in het Engelsch te doen, maar het vond zeer veel tegenkantingen, zoo wel van de leeraars, als van de overige ingezetenen zelve, zoodat het dit niet durfde doorzetten; ook zoude het, volgens sommige doordrijvers, meer dan 40,000 menschen tegen hetzelve in het harnas gejaagd hebben.[43]

De Vrije Metselaren hebben hier ook eenige zeer groote en fraaije Tempels, waarvan de drie naast elkander staande Loges in de Oranjestraat, aan het Looijersplein,[44] uitmunten. De westersche Loge *de Goede Hoop* is de voornaamste, zij is omtrent het jaar 1800 gebouwd, en werd door den kommissaris- generaal d e M i s t ingewijd.[45] Eene prachtige hooge witte poort binnentredende, wandelt men, door een groot bloemen heesterperk, naar den in alle opzigten kostbaren Gottischen Tempel,[46] welke zeer prachtig, en met smaak gebouwd is. Op deszelfs frontespits (vgl. Pl. 9), dat op hooge witte kolommen rust, ziet men in een' dubbelen driehoek het Alziend Oog, waaronder

vier groote gouden letters L.D.G.H. (Loge De Goede Hoop.) Den Tempel binnengaande, waarvoor eene zeer hooge stoep is, wordt het oog in de buitengewoon groote werkplaats verrast door de fraaije hier staande beelden, welke den maker eer aandoen, en zoo wel den Tempel zelven, als de andere bijvertrekken, niet weinig tot sieraad verstrekken; terwijl de in de cellen geplaatste meer dan levensgroote beelden den aanschouwer met schrik, of eerbied doen vervullen; - dan eene nadere beschrijving van het een en ander te geven, gedoogt deze plaats niet. In de nabijheid van deze Loge hebben de broeders voor eenige jaren een kostbaar gebouw opgerigt, hetwelk aan de westzijde van gemelden tuin geplaatst is; in hetzelve vindt men zeer groote zalen, biljart- en andere vertrekken, welke alle voor eene societeit zijn ingerigt, alwaar de broeders tevens eenen vreemdeling, geen Maçon zijnde, kunnen introduceren.[47] Volgens getuigenis van eenige daarover gehoord hebbende zeekapiteins, welke alle onderscheidene Loges in de voornaamste zeesteden der vier werelddeelen bezocht hadden, zoude dit de grootste en prachtigste Loge zijn van al de over de oppervlakte des aardbodems verspreide broederen.

Naast deze Loge is de Engelsche Loge *Concordia*, en vervolgens de Loge *de Goede Trouw*, hebbende deze en *de Hoop* hare constitutiën van het Bestuur der Nederlanden ontvangen, terwijl zij nog heden met hetzelve corresponderen.[48] Ook deze Loge is een groot en prachtig gebouw, maar moet voor hare moeder, *de Goede Hoop*, in luister, grootheid en schoonheid verre onderdoen.

De schouwburg, welke in 1798[49] gebouwd werd, is een te klein, maar fraai steenen gebouw; vooral het tooneel is van weinig belang. Hij, die eene menigte coquette, onwelvoegelijk gekleede jonge meisjes wil zien, ga naar het Boerenplein, op welks zuidoostelijke hoek men dit gebouw vindt, en nu des zaturdags avonds zeer sterk door de Kapenaars bezocht wordt. Wij bezochten den schouwburg en namen plaats in het parterre, om hetwelk in een' halven cirkel, gelijk een hoefijzer, de loges rondloopen, waarvan er zich echter geene boven elkander bevinden. Hier laten zich nu de in gaas, zijde, kant en dun neteldoek gekleede dames in menigte zien. Zoodra de gordijn valt, maakt men regtsomkeert, en ziet de vrouwen en meisjes dezer plaats bijna geheel naakt. Nu, wat gedoogt een warm klimaat niet! - Men kan ook hier

te regt met M u r a l t zeggen(*), over de Fransche vrouwen sprekende: ‘Hier is men zeer ver af van die gematigdheid; de vrouwen ontblooten zoo wel haar ligchaam, als haren geest. Zij vergeten, dat zij hare bevalligheden misbruiken, wanneer zij die op alle tijden ten toon spreiden; de mannen waren verpligt, haar zulks te herinneren.’

Het bonte, maar niet groote stadshuis (vgl. Pl. 11), bestaande uit twee verdiepingen, met een klein lantaarntorentje op hetzelve, ziet men aan de zuidzijde van het Marktplein.[50] Het is uit- en inwendig met het stads wapen voorzien; van binnen heb ik er niet[51] eene groote zaal gezien, bevindende zich aan de noord- of voorzijde van de bovenste verdieping de zaal, waar de Raad der Gemeente vergadert. Men kan van hier uit eene groote breede deur op het balkon gaan, van waar de gezegde Gemeenteraad zijne publikatiën en bekendmakingen laat afkondigen. In het oosteinde der zaal is eene geweerkas, welke met eene menigte bont geschilderde figuren van geweren, vlaggen, muzijk en ander veldtuig omkranst is; de beeldhouwer is bij de bewerking hiervan misschien even geduldig geweest, als onze oude kastenmakers, zijnde deze kas met honderden van kleine stukjes hout belegd. Deze kas zoude voorzeker eene betere figuur in eene kinderkamer, dan in de Raadzaal der Gemeente maken. Aan den westermuur hangt het borstbeeld van den eersten gouverneur, J a n v a n R i e b e e k. Boven de buitendeur in den noordermuur, boven reeds genoemd, ziet men tusschen twee gebeeldhouwde kanonnen het stads wapen; om hetzelve leest men: *Zegel van de Kaapstad*, en verder benedenwaarts: ‘*Dit wapen is op het deswegens daarom gedaan verzoek van den raad der gemeente aan deze stad geschonken door Mr.* A b r a h a m J a c o b d e M i s t, *lid van de Aziatische raad* ⇐p;c. *en Commissaris Generaal van het Bataafsche Gouvernement*, *over de volkplanting van de Kaap de Goede Hoop*, *en de ressorte van dien* ⇐p;c. ⇐p;c. ⇐p;c. *Op den* 3 *Julij* MDCCCIV.’

Boven de groote deur aan de zuidzijde, door welke men de zaal binnen komt, ziet men een horen des overvloeds afgebeeld, hetwelk de Engelen (niet Engelschen) uitstorten, en, zoo het schijnt, dit Kaapvormige horen wel voor twee derde gedeelten van deszelfs inhoud berooven. - Dan hoe verstaanbaar dit ook voor de Kapenaars zijn moge, zult gij

(*) *Lettres sur les Anglois et les François*.

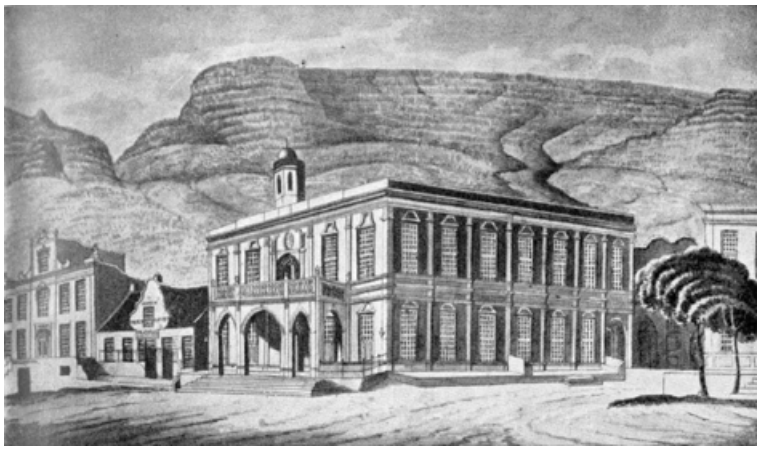

Plaat 11. - DIE OU STADHUIS (tans *Michaelis*-Museum), GROENTEMARKPLEIN, KAAPSTAD, ± 1825. - Sien bls. 186.
(Deur J.F. Comfield. Uit Hiddingh-Tekenboek.)

Plaat 12. - DIE TRONK EN DOEANEKANTOOR, STRANDSTRAAT, KAAPSTAD, 1832. - Sien bls. 188.

(Na 'n gravure van H.C. de Meillon in *Alm.*, 1834.)

t.o. 187

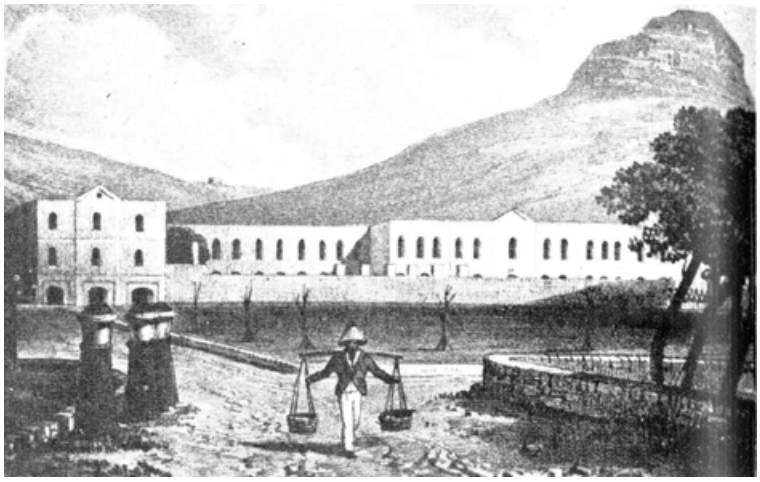

Plaat 13. - DIE HOOFKASERNE (‘MAIN BARRACKS’), KAAPSTAD, 1832 - Sien bls. 188
(Na 'n gravure van H.C. de Meillon in *Alm.*, 1835.

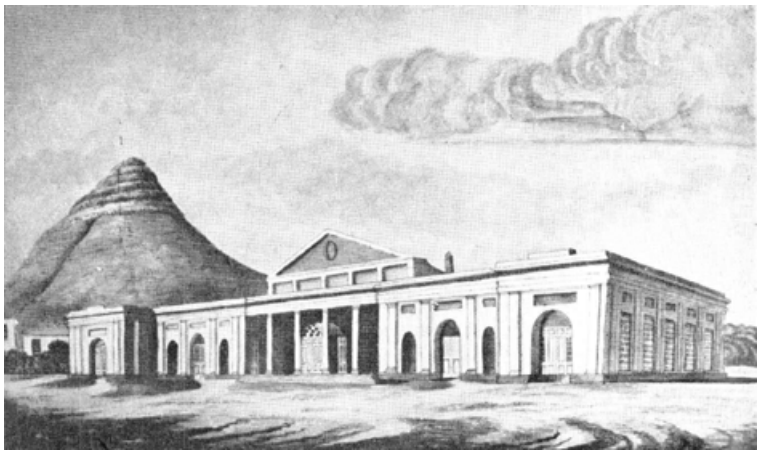

Plaat 14. - DIE BEURS, PARADEPLEIN, KAAPSTAD, ± 1825. Sien bls. 189
(Deur J.F. Comfield. Uit Hiddingh-Tekenboek.)

daaromtrent voorzeker eene nadere omschrijving behoeven. Gij moet weten, dat de Engelsche regering het voor de volle waarde van 48 stuivers Hollandsch courant overgenomen papier van credit op 1 shill. 6 penn. gereduceerd heeft, zijnde ruim ⅓ der originele waarde.[52] Dat dit de misleide Kapenaars boos maakte, spreekt als een boek; dien ten gevolge vereenigden zij zich, om dien aangaande te rekestreren en aan Zijne Britsche Majesteit te verzoeken, om hen toch niet zoo goddeloos te bedriegen; - en het was gepasseerden woensdag, den 15 dezer, dat ik op deze zaal de heilige regten der Kapenaars tegen eenige Britsche vasallen en menschen-ronselaars, hoofden der Set....[(*)],[53] hoorde verdedigen. Hoe warm het hier ook door de veelheid der toehoorders ware, nog warmer maakte het de mannentaal der onderscheidene achtingwaardige sprekers. Men beriep zich op de overname van deze cartonnen munt bij de capitulatie van 1806. Men ontzag zich niet te zeggen: ‘waren wij onder het Hollandsche gouvernement gebleven, men zoude ons nimmer onze wettige bezittingen afgenomen en onze regten vertreden hebben; de eer en de roem der Hollandsche natie zouden het nimmer gedoogd hebben, dat zij hare onderdanen zoo schandelijk zoude berooven, door erkende schulden, meerendeels geleend, en tegen papier verwisseld geld, met eene enkele pennestreek uit den weg te ruimen - neen, zij zouden ons, gelijk thans geschiedt, nimmer van onze eigendommen vervreemd en met den bedelstaf bedreigd hebben.’

O vriend! hoe diep drong die taal niet in mijn hart door! Ja, die gulle, hupsche Kapenaars, die onbaatzuchtige en gastvrije menschenvrienden zijn waarlijk een beter lot waardig. O! dat het in mijne magt stond, hun geluk te herstellen, door hen onder het bestuur van onzen zoo regtvaardigen als wijzen Koning te brengen, hoe gaarne zoude ik hen in ons zoo algemeen erkend geluk, van door een verstandig en gemagtigd gouvernement geregeerd te worden, doen deelen!

Dan dat wij deze zaal verlaten, en, ter beschouwing der andere publieke gebouwen dezer stad, verder gaan.

Aan de noordzijde van het Paradeplein is een groot gebouw voor de slagers, welke, om de stad niet morsig te maken, het vee

(*) Arme, misleide (uit Brittanje, vooral uit Ierland aangevoerde) huisgezinnen, die men hier onder schoone beloften heengelokt heeft, welke verkochte zielen hier nu, onder bittere mishandelingen, het met tranen geweekte brood in slavernij moeten nuttigen.

hier moeten slagten; hetwelk mij, vooral hier, als een zeer goede maatregel is voorgekomen. - Verder vindt men hier het *Custom House* en den *trapmolen* of het slaven-gevangenhuis, hier *tronk* genaamd, van welk laatste straks nader.[54] (Vgl. Pl. 12.)

Aan den zuidoost hoek van het Paradeplein[55] vindt men de groote en fraaije kazerne of barakken, welk gebouw eene groote, ruime plaats tusschen het front en de twee vleugelen heeft (vgl. Pl. 13). Het werd ten tijde der Hollandsche regering, of der zoogenaamde O.I. Kompagnie, voor een hospitaal en tevens voor een wijnpakhuis, een korenpakhuis en eene bergplaats voor kostbare O.I. specerijen gebouwd, om dezelve, bij eene sterk rijzende markt in Europa, spoedig derwaarts te kunnen bekomen. Dit hospitaal of nu deze kazerne kan bij de 4000 menschen bevatten, alhoewel men, bij eene uitwendige beschouwing, dit getal wel eens zoo hoog begrooten zoudè; maar doordien hetzelve van binnen ruim en luchtig gebouwd is, zijnde met breede gangen en gaanderijen voorzien, heeft men er zoo veel kamerruimte niet in, als het uitwendig wel schijnt. De tegenwoordige gouverneur heeft een nieuw hospitaal laten bouwen, hetwelk tamelijk groot is, aan de west- of de noordwestzijde der stad, wordende, naar zijne excellentie, *Somersets hospitaal* genoemd.[56]

Op den noordwesthoek van het Kerkeplein, bij de Gereformeerde kerk, is het gouvernementshuis, (ten tijde der O.I. Kompagnie het slavenhuis genoemd,) waarin men vele bureaux van publieke administratiën aantreft.[57] Men vindt er onder anderen de regtszaal van het hof van justitie (*court of justice*), de secretarij van den fiscaal, enz., de koloniale secretarij, het postkantoor,[58] de landsdrukkerij, de publieke bibliotheek,[59] welke niet onbelangrijk is, aangezien men zich meer en meer op derzelver volmaking toelegt. Zij bevat reeds vele nieuws uitgekomene en belangrijke werken, vooral van beroemde reizigers. Men zegt, dat er thans 2000 boekdeelen gevonden worden; ook vindt men er zeer groote en ongemeen fraaije Engelsche landkaarten. Deze voor een paar jaren opgerigte bibliotheek bestaat op zich zelve, en heeft met de oude, voorheen reeds bestaan hebbende, welker boeken in eene der benedenzalen gevonden worden, niets gemeens. Zij heeft ook haar eigen fonds, hetwelk bestaat in eene kleine additionele belasting of een' impost op den invoer van vreemde wijnen,[60] waardoor zij echter een jaarlijksch inkomen heeft van tusschen de twaalf en veertienduizend rijksdaalders.

Deze bibliotheek heeft eene groote waarde voor hen, die eenigen tijd afzonderen kunnen, om op de bepaalde uren daar te gaan zitten lezen, staande des morgens van 9 tot 12 en des achtermiddags van 2 tot 5 uren voor iedereen' open. Ook vreemdelingen worden hier vriendelijk ontvangen; terwijl men er, behalve klassieke werken, de meest gezochtste tijdschriften, couranten, enz. vindt. Dikwerf heb ik er, hoe afgelegen ook van mijne kamer, gebruik van gemaakt, en kwam daardoor des middags niet zelden laat te huis, wanneer tante T r u t e r mij lagchende over mijn uitblijven beknorde, waar L o u i z e het hare dan bijdeed. In gevolge ordonnantie, op den 10 Junij dezes jaars door zijne excellentie den gouverneur uitgevaardigd, zal in een der vertrekken van dit gebouw een museum voor de natuurlijke historie, onder den naam van Zuid-Afrikaansch museum,[61] worden opgerigt; dan dit zal weinig opgang maken, daar men gelooft, en ook met grond, dat de voornaamste verzamelingen uit dezelve zullen worden weggenomen en naar Engeland verzonden. - Verder vindt men hier de bank van leening, het vendu-kantoor, de raadzaal voor de landdrosten en heemraden, de gouvernementssecretarij, het slaven-office, het sequester-kantoor, de weeskamer, en wie weet wat niet al meer!

Op het straksgenoemde Paradeplein staat de beurs (vgl. Pl. 14), een zeer fraai en nieuw gebouw, waarvan den 25 Augustus 1819 de fondamentsteen gelegd[62] werd. Maar zij is in alles gelijk aan een' net bewerkten geldzak of eene beurs zonder kontanten, aangezien zij zoo weinig door de kooplieden bezocht wordt, als het klooster door den matroos. Het plein zelf, op welks westeinde de beurs gebouwd is, is zeer fraai; ik heb meest alle zondagen, gedurende mijn verblijf alhier, het genoegen gehad, van hier zijne lordschap den gouverneur S o m e r s e t en de alhier paraderende militairen te zien, welke alsdan, onder eene treffende muzijk, eenige manoeuvres voor zijne excellentie maakten. Dit plein is met eene dubbele rij dennenboomen, die echter zeer sober groeijen, omgeven, zijnde ten tijde van den gouverneur J a n s s e n s alhier geplant. Het plein wordt, vooral des zondags, zeer sterk door de Kaapsche schoonen bezocht, zoodat het alsdan in alle opzigten eene fraaije paradeplaats, zoo wel van vrouwen en dochters van civiele ambtenaren en burgers, als van militairen uitmaakt.

Veel minder wordt de voorheen zoo beroemde, doch nu

zeer vervallen kompagnie- of gouvernementstuin bezocht.[63] Dezelve ligt aan de zuidzijde der stad, nabij de Loges der Vrije Metselaren, welks ingang bij den zuidwestelijken hoek van het gouvernementshuis (*offices house*), straks beschreven, gevonden wordt. Deze tuin, die naar het noorden afhangt, heeft regte eiken lanen, welke elkander regthoekig snijden, waardoor dezelve in langwerpig vierkante perken verdeeld wordt. Voor honderd jaren waren dezelve met schoone boomen en heesters beplant, maar thans wordt deze tuin beploegd. De oude vervallene heggen, hier en daar met roosterwerk van ruw hout doortrokken, vertoonen den wandelaar de vergankelijkheid en de bestendige verwoestingen en veranderingen, die de oude, alles vernietigende Tijd steeds daarstelt. - Ach ja! die zal onzen aardschen tabernakel ook eens in een levenloos roosterwerk veranderen. Dat deze oude vervallen tuin, gelijk aan een dood geraamte, weinig ter verlustiging bezocht wordt, verwondert mij niet; - ik erken, wel is waar, dat de winter mij denzelven ook onaangenamer deed voorkomen, dan mogelijk wel bij den zomer; maar ik houde dezen tuin echter voor eene meer geschikte wandelplaats voor oude pelgrims en heremieten, dan voor sentimentele schoonen, die toch hier gene rozen met of zonder doornen zouden kunnen vinden(*).[64] Volgens de beschrijving, die de heer d e J o n g h e r van geeft(†), zoude deze tuin 816 passen lang en 216 passen breed zijn.

J o h n B a r r o w, een trotsch, partijdig Engelschman, wiens hatelijke beschrijving der kolonisten en overige ingezetenen eigenlijk niet waardig is, dat men dezelve aanhaalt,[65] zegt in de Nederlandsche vertaling van zijne reis, blz. 23 van het I Deel, van dezen tuin: ‘De Hollanders hebben sedert de laatste jaren dat uitmuntend stuk grond zeer verwaarloosd; maar de geest van verbetering (!!), welke de Engelschen (!!!) in al derzelver buitenlandsche bezittingen bezielt, zal zich buiten twijfel hier ook vertoonen, enz.’ Nu, dat zal dan komen; hebt maar geduld, Kapenaars! men zal er eenig gedeelte van de afgetrokkene ⅔ uwer papieren rijksdaalders ter verbetering aan besteden, als ik het wel begrijp. - B a r r o w beschuldigt de hier zijnde Hollandsche

(*) Het Kaapsche zoogenaamde en aldaar zoo geliefkoosde schellingsroosje, dat hier veel in het wilde groeit, heeft geene doornen, alhoewel er tevens eene groote verscheidenheid van fraaije, met doornen gewapende rozen gevonden wordt.

(†) I Deel, blz. 116.

boeren van domheid, wreedheid, luiheid, enz., van welke beschuldigingen hij de ingezetenen der *Kaapstad* ook niet verschoont, uitgenomen T r u t e r , die aldaar een beminnelijk karakter heeft, de kolonie vele diensten heeft gedaan, en algemeene achting verdient. De Kaapsche meisjes zijn bij hem lomp, ongemanierd en hebben geene opvoeding genoten, behalve de dochter van gemelden heer T r u t e r ; - en waarom schrijft B a r r o w aldus? - omdat de heer T r u t e r zijn schoonvader en deszelfs dochter zijne echtgenoote is.[66] Dat B a r r o w de hem zoo gastvrij ontvangen hebbende boeren in een zoo hatelijk daglicht stelt, en hen van moord en doodslag beschuldigt, is waarheid, maar de beschuldiging zelve ..... ik moet met de schouders trekken, het hoofd schudden en zeggen, dat het kwaadaardige en helsche leugentaal is. B a r r o w mag dan van de Hollanders zeggen en schrijven wat hij wil, de kolonisten, grooten en kleinen, rijken en armen, verlangen hen vurig terug. De ongeregtigheden zijn hier thans veel erger, dan onder het Hollandsche gouvernement. ‘Toen hadden wij eene galg met zeven, en thans hebben wij er eene met eenentwintig pennen,’ zeggen de Kapenaars.

B a r r o w gaat het in dezen, zoo als T h o m a s à K e m p i s zegt: ‘zoo als iemand van binnen gesteld is, zal hij doorgaans beoordeelen de dingen, die buiten hem zijn.’ B a r r o w bezigt, uit gebrek aan bewijzen, veelal grove beschimpingen en behoort tot die soort van bedillers, welke, hetzij om naam te maken, hetzij uit een' overgedreven' en nationalen ijver, gepaard met onkunde, schaamtelooze trotschheid en verwaande eigenliefde, zich met de belagchelijkste of lafste vitterijen bezig houden. - Dan laat ons nu den kompagniestuin bezigtigen.

Van de stad dezen tuin ingaande, heeft men aan de achterzijde, ter regterhand van de middel- of hoofdlaan, eene diergaarde of eene bemuurde plaats, waarin men thans leeuwen, tijgers, hyenaas (hier wolven genoemd) enz. bewaart.[67] Ook vindt men hier de vreedzaame ree, het hert, enz. Gij zult uit u zelven wel begrijpen, dat ieder geslacht afzonderlijk opgesloten was. - Van al de zich hier bevindende dieren, heb ik geen kwaadaardiger gevonden, dan de wilde kat (niet de tijgerkat); deze kat heeft aan de punt van ieder der beide ooren een boschje lange haren, dat haar zeer bijzonder maakt onder haar geslacht; hare kleur is grijs, en komt veel met

die van onze duin- of wilde konijnen overeen; zij heeft voor het overige veel overeenkomst met de gewone huiskat, doch de allergrootste soort der tamme katten is nog kleiner, dan deze. Maar nimmer heb ik zulke verwilderde, kwaadaardige en vlammende oogen, verwoedheid en vlugheid (zij is geheel ontembaar) in een dier vereenigd gezien. Hij, die droomt, dat zij bij hem op het bed komt, moet alreeds een' akeligen nacht hebben. - Aan de noordwestzijde dezer dierhokken zijn de gebouwen en woonplaatsen voor de gouvernements slaven, voorheen in het nu *Gouvernements office's huis* wonende. Voor deze hunne tegenwoordige verblijfplaats is eene achtzijdige kom of een vijver met een' witten ringmuur opgemetseld, midden in denzelven is een achtzijdige heuvel gemaakt, waarop eenige fraaije treurwilgen staan. - Terwijl ik mij hier bevond, deed zekere Engelsche horologiemaker, hier in de stad wonende, in bijwezen van eene menigte aanschouwers, eene proef met een klein stoomscheepje, welke stoomwerking hier nog geheel vreemd was,[68] aangezien men hier nog niet een zoodanig vaartuig gezien had. Dit scheepje had slechts eene lengte van 70 Nederlandsche duimen; maar de proef viel niet naar wensch uit, aangezien er, volgens zeggen van den maker, iets aan het raderwerk gebroken was.

Aan de linkerzijde van de hoofdlaan bevindt zich eveneens een groot vierkant plein, met een' zelfden muur van bijna twee mans lengten hoogte omgeven, waarin zich thans niet anders, dan eene menigte honden, en eenige struisvogelen bevonden.[69] Hier zijnde, werd ik, door een verschrikkelijk gebrul der reeds gezien hebbende leeuwen, wederom derwaarts gelokt; en nu zag ik een schrikverwekkend, maar treffend tooneel, 't welk misschien weinige reizigers te beurt vallen zal. Verbeeld u, dat zich in eene van boven opene plaats, tusschen hooge muren, een leeuw en eene leeuwin bevonden, welke laatste voor zes weken gejongd had. Naast deze leeuwen was een hok, waarin zich een jeugdige volwassen leeuw van het mannelijk geslacht bevond; naast dezen was wederom een vierde, een oude leeuw, 24 jaren oud zijnde, welke zeer rustig met zijne lange ontzag verwekkende manen in zijn kot ter nederlag. In het eerstgemelde hok, waarin zich de vereenigde leeuw en leeuwin bevonden, waarvan men de jonge leeuwtjes afgenomen had, (ik heb er een' van deze laatsten op mijnen arm gehad wiens vel ongemeen ruim gelijk van een' jongen hond was, en voor het overige wel

iets naar een' jongen dog geleek, - maar hoe klein en hoe nuchteren hij nog uit zijne lichtblaauwe oogen keek, verwekten mij de heldhaftige kop en dikke pooten toch reeds eenige vrees voor den jongen prins,) - en hetwelk voorzeker vijf passen breed en twintig lang was, liet zich nu de hier naast geplaatst zijnde leeuw zien, zijnde, buiten weten der oppassers, onder de schuif, waardoor men de twee hokken konde vereenigen of afsluiten, doorgekropen. Verschrikkelijk norsch was de aanspraak tusschen deze twee koningen van het viervoetig gedierte, en gelijk de vederen om den hals der elkander uitdagende hanen rijzen, rezen ook de eerbied wekkende manen dezer leeuwen. Het wijfje, waarom het gevecht misschien gebeurde, (nu, die zijn onder ons geslacht ook dikwerf het voorwerp van vechtpartijen - hoe menig duel is om haar geschied!) het wijfje, zeg ik, toonde zich of onverschillig, of vreesachtig, en ging in een' afgelegen hoek van het hok, zonder zich in het al hevig en heviger wordende gesprek der brullende leeuwen te mengen, stil ter nederliggen. (Kijk, neen! dat zouden onze vrouwtjes, waarin zij bij de leeuwin ook te kort schieten, maar in het geheel niet doen.) Echter werd de zamenspraak dezer vale vorsten, van tijd tot tijd, van een' meer ernstigen aard; verschrikkelijk waren de uit woede voortspruitende slagen, die zij zich zelven met den staart in de zijde sloegen, en nu en dan sloten of liever knepen zij hunne groote oogen een' geruimen tijd digt, terwijl zij hunne knevels likten, en dezelve wederom geopend hebbende, blikten zij elkander aan, alsof er een bliksemstraal uit hunne vurige en fonkelende oogen sloeg, hetwelk, bij den forschen, grimmigen kop, een eerbied en ontzag verwekkend gezigt opleverde; ik stond althans zoo, bij het vermeerderend gebrul, gelijk aan den naderenden donder, dat mij eene kille huivering beving, vooral toen ik hunne alles vernielende slagtanden in den sterken bek zag te voorschijn komen. Met den hoed onder den arm zweeg ik als een mof; - het ging mij immers nog minder aan, dan de leeuwin. Ja, vriend! het was, alsof een gespierde en dappere held zijn gewet zwaard tegen zijnen vijand uittrok. Maar nu begon het schouwspel ontzettend te worden, doende de in dit hok behoorende leeuw den aanval op zijnen wellustigen bezoeker, waarop ik van de anders sterke ijzeren traliën eenige passen terug trad. Welk een hardnekkig, welk een gelijk en ontzettend tweegevecht vond er nu plaats! - welke ontzaggelijke wapens werden

er van weerzijden gebruikt! - welke tanden! - welke nagelen! - welk een' moed en welk eene kracht, bij eene ongeloofelijke vlugheid en vaardigheid, legden deze achtbare dieren niet aan den dag! - Doch gij moest dit gehoord en gezien hebben, om het te kunnen gelooven en te bewonderen - iets, wat mijne pen geheel niet vermag, om naar eisch te beschrijven. Wie zoude niet ijzen en beven, als men hunne donderende stemmen tegen de hooge wanden weerkaatsen hoorde, en men hunne verschrikkelijke woede en sprongen, en de moedige aanvallen met hunne bebloede koppen en pooten zag! - De leeuw, die aangevallen was, verloor het meeste bloed, en was verschrikkelijk, vooral op zijn' majestueuzen en breeden neus gewond, maar hij dreef zijnen bezoeker evenwel in het door hem verlaten hok terug. - Nadat het gevecht geëindigd was, verliet ik den tuin en begaf mij nu naar eene geheel andere vertooning; maar het woeste en schrikverwekkende van dit gevecht bleef mij niet alleen in het terug wandelen, maar zelfs des avonds, te bed liggende, bestendig bij.

Ik wandelde nu naar de *tronk*, of de gevangen- en strafplaats der slaven, aan de beneden of noordzijde in de Strandstraat gelegen; maar wij zullen ons er niet lang bij ophouden: want ik houde mij overtuigd, dat het er u, zoo wel als mij, spoedig vervelen zal. Verbeeld u, dat men eerst door eenige hokken komt, alwaar deze ongelukkige wezens, sommige geketend en bijna moedernaakt, opgesloten zijn, en, doordien men er velen in één hok vindt, waar de vuile slaven en Hottentotten, die in hun hoofdhaar een zeker mengsel van vet, olie, enz. smeren, een' ondragelijken stank verwekken, terwijl zij als redelooze schepselen op den grond ter nederliggen. Erger, ja veel erger, dan de beesten bij ons, behandelt men deze arme inboorlingen des lands. - Christenen! neen, welken naam gij slechts bezit, - blanke Europeanen! die den naam van verlicht wilt dragen; Afrikanen, afstammelingen der Europeanen! steekt de hand in uwen boezem en ziet op uwe slaven met meer medelijden neder! Zijn zij niet onze natuurgenooten? zijn zij ook onze broederen niet? zijn zij met ons geene kinderen van een' en denzelfden God en Vader? - Bedenkt, dat zij na weinige dagen aan hunnen heer en aan den magtigsten koning gelijk zijn; - weet, dat zij, ofschoon gij hen op eene afzonderlijke, van uw kerkhof gescheidene, plaats doet begraven, weet, zeg ik, dat zij met u voor een' en denzelfden Regter, daar in alles aan u gelijk staande, ver-

schijnen zullen. - Dan de zaak van meer nabij beschouwende, dit gevangenhuis verder ingaande, en deze hokken verder doordringende, werd mij het hart benaauwd op het hooren schreeuwen van eene meid, die men aan den, op het binnenplein staanden, geeselpaal vastgebonden had en aldaar, op verzoek van haren eigenaar, een pak gaf; een pak bestaat in 39 slagen met een boschje van 5 à 6 dunne rottings of ook met een eind touw.[70] Zie, dit is naar de Joodsche wet te straffen(*). Dit geschiedt op verzoek van den eigenaar, zonder eenig geregtelijk onderzoek. Waar dit verzoek van mijnheer of mevrouw ook op rusten mag, bekomt de meid of de jongen een pak; en kan men het eindelijk geheel niet langer met de slaven vinden, dan zendt men ze naar den trapmolen, of presenteert dezelve op eene vendutie te koop, even als wij een paard om deze of gene redenen naar eene markt of een' boeldag brengen, om aldaar te laten verkoopen of uitmijnen.

Van hier komt men dan eindelijk aan den zoogenaamden trapmolen, welks nadering ons eene onaangename zweetlucht aankondigde. Hier trapten nu 10 à 12 slaven, die niets dan eene broek aan hun ligchaam hadden, tot hunne straf, het wentelende rad. Dit rad is een langwerpige cilinder, van ongeveer 6 à 7 Nederlandsche ellen lengte en 2 Nederlandsche ellen in diameter. Om hetzelve zijn 24 à 25 smalle schroten of postjes van 10 à 12 Nederlandsche duimen breed, met de binnenzijde naar het middelpunt des rads geplaatst, gelijk de ribben om een dorschblok, op welke men van 10 tot 14 slaven te gelijk ziet opklimmen, houdende zich aan eenen boven dit rad geplaatst zijnden stok vast. Een policiedienaar, hier Kaffer[71] genoemd, over het algemeen zeer slordig gekleed, groote zuipers en ongevoelige schepsels zijnde, houdt er het oog en den rotting over. Het trappen duurt van 's morgens 7 uren, of zoodra het dagschot valt. (Het op- en ondergaan der zon wordt hier elken avond en morgen, door het lossen van een stuk kanon van het oude kasteel, aan de ingezetenen dezer stad aangekondigd.)[72] Des morgens nu te 7 uren beginnen de slaven op den molen te trappen, en dit duurt, met kleine rustpoozen, tot des middags 12 uren, ver-

(*) Volgens de Mozaïsche wet mogt men met niet meer, dan met 40 slagen straffen. Men gaf slechts 39 slagen, uit vrees, dat men zich misteld mogt hebben, zegt v a n d e r P a l m . De Joden hebben ook vijfmaal 39 slagen aan P a u l u s toegeteld. Zie P a u l u s aan de *Korinthers*, 2de brief, XI: 24, en het aangeteekende bij v a n d e r P a l m aldaar.

volgens van 1 uur des achtermiddags tot aan zonne-ondergang of het avondschot. Ik heb er zien afkomen, die geen woord spreken konden, terwijl hunne naakte borst en buik als een smids blaasbalg op- en nedergingen.[73] Sommige eigenaars van slaven zenden de onwilligen er 6 of 8 achter-eenvolgende dagen heen; en wat hierbij het ergste is, dat is de noodzakelijkheid, om, ter drijving van deze meelmachine, slaven *te moeten* hebben; want deze trapmolen behoort aan het gouvernement, en wordt voor een jaar tijds aan dezen of genen bij kontrakt overgedragen of verhuurd, en wel door den fiskaal of eischer tegen de beschuldigde slaven of Hottentotten. Hier moeten dus zoo wel trappers voor den trapmolen zijn, als er wind ter drijving onzer vaderlandsche windmolens zijn moet; zonder wind staan de onze stil en zonder misdadigers moet deze molen stilstaan: er moeten dus dikwerf straf verdiend hebbende slaven of Hottentotten worden opgezocht. De voorzegde justitie-dienaars pakken in dit geval dan, en vooral des zaturdags en des zondags avonds, eenige dronkene, baldadige of vechtende slaven of Hottentotten aan de straat op; want zonder misdadigers zoude de molenaar geen meel kunnen malen en hij zoude het gouvernement de huur niet betalen kunnen, en er moet ook toch meel zijn. Er moeten dus van deze kanaljes opgezocht worden, hetzij men meer of minder grond van beschuldiging heeft of niet; want anders zoude deze machine moeten stilstaan en dit kan niet - - neen, hebt gij het niet verdiend, dan uw vader of grootvader wel, pak op maar!

Maar kom aan, mijn vriend! laat ons deze ongelukkige menschen en hunne strafplaats verlaten, en geven wij hunne eigenaren een bezoek; het is toch niet meer, dan onze pligt, dat wij voor de vrijheid onzer evenmenschen een woordje spreken; - dan dit is juist het gemakkelijkste niet: want hoe vriendelijk, hulpvaardig, menschlievend, godsdienstig, gastvrij, vreedzaam de Kapenaars ook mogen zijn, als men vrede met hen houden wil, moet men de slavernij volstrekt niet afkeuren.[74] ‘Gij zijt zoo kersvers uit Europa, met een vooroordeel tegen den slavenhandel, herwaarts gekomen, gij kunt dus geen onbevooroordeeld en onpartijdig oordeel vellen;’ - zoo zult gij reeds honderd monden tegen u horen openen. ‘De slavenhandel is door God gewettigd; lees slechts de geschiedenis der Joden en der Kanaänieten. Waartoe wildet gij eene voor dit volk ongelukkige vrijheid bewerken? Gij

zoudt hier armoede en gebrek invoeren; de slaven, dan vrije menschen zijnde, zouden niet willen werken, zij zouden in de gebergten hunne nesten maken, en, naar de oorspronkelijke leefwijze dezer menschen, van den roof en de jagt, zoo lang er iets te vinden was, leven, terwijl anderen van honger en gebrek zouden omkomen. Thans verzorgen wij hen in tegendeel van al het noodige naar ziel en ligchaam, daar wij hen in ziekte, omdat onze private belangen er mede gepaard gaan, naauwkeurig van alles laten verzorgen, en er den voor ons zelven geroepen wordenden geneesheer bij verzoeken. Zij zijn daarbij aan hunnen stand reeds gewoon, en leven hier zeer vreedzaam en onbezorgd, zoo zij slechts niet door verkeerde inblazingen van vrijheid worden opgeroeid.' - Maar gij zegt, mijnheer de Kapenaar! dat de slaven reeds aan hunnen stand gewoon zijn; zijt gij ook niet reeds aan het onregt gewoon? - Men zegt: de gewoonte is eene tweede natuur; maar kan men aan alles en aan elk misdrijf gewennen, waardoor de werking van het geweten ophoudt? - of wordt de mensch zonder hetzelve geboren, zoodat het geweten door ingevingen onzer medemenschen en door ons bedrijf gevormd wordt, en hij dus deszelfs meerdere of mindere kracht alleen aan de opvoeding en maatschappelijke betrekking te danken heeft, waardoor het dan ook eene verschillende en eene meerdere ruimte of naauwgezetheid bekomt? Kan de mensch aan alles gewoon worden, aan alles gewennen, wat heeft men dan voor dood en graf, hel en duivel te vreezen? - Neen, de mensch wordt aan geene slavernij zoo zeer gewoon, dat het voor hem een gelukkige stand zijn kan; geen volk, dit leert ons de geschiedenis overal, kan geheel aan de verdrukking gewoon worden. Hoe lang hebben de Grieken gezucht onder de verdrukking der Turken, en hoe manhaftig verdedigen zij thans hunne vrijheid![75] Hoe dapper hebben de Hollanders, onze eigene natie, onze voorouders, niet in den tachtigjarigen oorlog voor dezelve gestreden! Wat hebben Noord- en Zuid-Amerika niet gedaan![76] En wat heeft de zucht naar vrijheid hier in deze kolonie voor eenige weken doen plaats vinden? Ik bedoel den moord, welke in het *Bokkenveld* gepleegd is. - Zie hier de geschiedenis dier moorden en straffen van eenige slaven.

Dertien slaven,[77] met name Galant, Abel, Isaak Rooij, Isaak Thijs, Hendrik, Klaas, Achilles, Ontong, Valentijn, Vlak, Adonis,

P a m e l a (eene vrouw), en P e t r u s J o s e p h u s d e C a m p h e r, waren door een kommando gevat, en hun proces werd opgemaakt. Ik deel u hier een uittreksel mede uit eenige nommers van *The South African Chronicle*, *and Mercantile Advertiser*;[78] zijnde, uit de opgegevene omstandigheden, de navolgende punten van beschuldiging tegen iederen van de gedetineerden afgelegd:

'I. Tegen den eersten gedetineerden G a l a n t, dat hij onderhevig is geworden aan de volgende beschuldigingen:

1. Van opgemaakt te hebben, en zich als kapitein aan het hoofd gesteld te hebben van een komplot, bestaande uit slaven en hottentotten van onderscheidene plaatsen, met het vijandig oogmerk, om de plaatsen van hunne meesters en die van andere Christen ingezetenen af te loopen, de meesters en allen, die hen zouden tegenstaan, te vermoorden, en zich onder de slaven en hottentotten, in dienst van de ingezetenen der Kolonie, een' aanhang te formeren, waardoor zij, in de uitvoering van dat plan geholpen, in het bezit der plaatsen, door hen afgeloopen, gehandhaafd, en in staat gesteld zouden worden, om tot deze hoofdplaats door te dringen, en dit hun niet gelukkende, om alsdan naar de *Groote* of *Oranje rivier* de wijk te nemen, en zich aldaar met de vijanden der Kolonie te vereenigen, en alzoo aan de misdaad van *seditie* geaggraveerd, door het hoofdaandeel, hetwelk hij eerste gedetineerde daarin heeft genomen.

2. Van zijne opgemelde vijandige voornemens aanvankelijk te hebben ten uitvoer gebragt, door met zijne medepligtigen te zijn gereden naar de plaats van B a r e n d v a n d e r M e r w e, het huis van denzelven, aan hun hoofd, verraderlijk te zijn ingerukt, zich van de geweren, het kruid en lood in hetzelve te hebben meester gemaakt, op B a r e n d v a n d e r M e r w e verraderlijk met scherp te hebben geschoten en doen schieten, met oogmerk om hem het leven te benemen; vervolgens het huisgezin van B. v a n d e r M e r w e te hebben van hunne plaats en op de vlugt gejaagd; daarna met zijne medepligtigen te zijn gereden naar de plaats van nu wijlen W.N. v a n d e r M e r w e, aldaar insgelijks het woonhuis van W.N. v a n d e r M e r w e, aan hun hoofd, verraderlijk te zijn ingerukt, zich van de geweren, het kruid en lood, dat aldaar te vinden was, met geweld te hebben meester gemaakt; de huisvrouw van nu wijlen W.N. v a n d e r M e r w e met een geweerschot gevaarlijk te hebben

gekwetst; den persoon van J.H. J a n s e v a n R e n s b u r g , die zich aldaar bevond, toen hij zich trachtte met de vlugt te redden, te hebben doen terug drijven naar het woonhuis van v a n d e r M e r w e ; op W.N. v a n d e r M e r w e , die zijn lijfheer was, met scherp te hebben doen schieten, en hem zelf te hebben doodgeschoten; wederom het huis, waarin de weduwe van den reeds vermoorden W.N. v a n d e r M e r w e , te zamen met J.H. J a n s e v a n R e n s b u r g en J.M. V e r l e e zich bevonden, met geweld en braak, aan het hoofd van zijne medepligtigen, te zijn ingestormd, en alzoo oorzaak van den kort daarop gevolgden moord van J.H. J a n s e v a n R e n s b u r g te zijn geweest; den persoon van J.M. V e r l e e met een geweerschot gevaarlijk te hebben gekwetst, en daarna door een' van zijne medepligtigen te hebben doen doodschieten; nog verder, de weduwe en kinderen van zijn' vermoorden lijfheer, en zijne[78a] bijzit, de Hottentottin B e t j e , te hebben bedreigd, en hen te hebben doen bedreigen, om hun het leven te benemen; daarna met zijne medepligtigen te zijn gereden naar het erf, door J a n D a l r e e bewoond, met oogmerk om denzelven insgelijks te vermoorden; vervolgens te zijn terug gereden naar de plaats van B a r e n d v a n d e r M e r w e , ten einde denzelven, indien hij mogt op zijne plaats terug gekomen zijn, insgelijks te vermoorden; en eindelijk zich van daar begeven te hebben naar eene andere plaats, ten einde op dezelve gelijke moordtooneelen aan te rigten, en op den weg derwaarts de slaven G o l i a t h en M o z e s te hebben bedreigd, hen te zullen doodschieten, omdat zij zich bij het komplot niet wilden voegen, en hen op deze wijze te hebben genoodzaakt, om met hen mede te doen, en alzoo aan de gecontinueerde misdaad van *seditie* met *geweld*, *braak* en *moord* gepaard.

3. Van komplotswijze en gewapend tegenweer te hebben geboden aan en met scherp geschoten op een kommando ingezetenen, uitgezonden, om het komplot te verstoren.

II. Tegen den tweeden gedetineerden A b e l , dat hij onderhevig is geworden aan de beschuldigingen:

1. Van te hebben mede opgemaakt, en als den tweeden persoon zich mede te hebben aan het hoofd gesteld van het hierboven reeds gemeld komplot.

2. Van de medepligtigheid in de aanvankelijke uitvoering daarvan, door van den aanvang af, tot bij de verstrooijing

van het komplot, door een kommando ingezetenen, het meest active deel daarin, naast den eersten gedetineerden G a l a n t, te hebben genomen; hem in zijne moorden, braak en geweld te hebben geassisteerd, zijn' eigen' lijfheer B a r e n d v a n d e r M e r w e met een geweerschot te hebben in de hiel gekwetst; J.H. J a n s e v a n R e n s b u r g eerst naar het woonhuis van W.N. v a n d e r M e r w e te hebben terug gedreven, en daarna te hebben doodgeschoten; insgelijks W.N. v a n d e r M e r w e en J. V e r l e e met geweerschoten doodelijk te hebben gekwetst; en eindelijk gedeeld te hebben in de bedreigingen, waardoor de slaven G o l i a t h en M o z e s zijn verpligt geworden, om zich bij het komplot te voegen.

3. Van deel genomen te hebben in den tegenstand aan, en het schieten op een kommando gewapende ingezetenen, uitgezonden om het komplot te verstoren, en daarna getracht te hebben, om op den slaaf C a r e l, van G. M o l l e r, door wien hij is geapprehendeerd, met zijn geweer te schieten, hetgeen hem echter is mislukt.

III. Tegen den gedetineerden I s a a k R o o i j, dat hij onderhevig is geworden aan de beschuldigingen:

1. Van mede opgemaakt en zich gevoegd te hebben bij het hierboven reeds gemeld komplot.

2. Van de medepligtigheid in de aanvankelijke uitvoering daarvan, door van den aanvang af, tot aan de verstrooijing van hetzelve, door een kommando ingezetenen, activelijk daarin gedeeld te hebben; geholpen te hebben in het naar het woonhuis van W.N. v a n d e r M e r w e terug drijven van J.H. J a n s e v a n R e n s b u r g; aan den persoon van J.M. V e r l e e, in voldoening aan den hem gegeven' last van den eersten gedetineerden G a l a n t, het laatste en doodschot te hebben gegeven; en eindelijk zich in de dienst des eersten gedetineerden G a l a n t bijzonder te hebben verbonden, door deszelfs achterrijder te zijn.

3. Van insgelijks te hebben deel genomen in den tegenstand van het kommando.

IV. V. en VI. Tegen de gedetineerden I z a a k T h i j s, H e n d r i k en K l a a s, dat zij onderhevig zijn geworden aan de beschuldigingen van medepligtigheid aan de drie gemelde punten.

En wel inzonderheid tegen den gedetineerden I s a a k T h i j s (IV), van den gedetineerden A b e l, in het ontweldigen van een geweer aan de huisvrouw van nu wijlen

W.N. van der Merwe, en het toeroepen aan Galant, om op haar te schieten, te hebben bijgestaan; naderhand geassisteerd te hebben in het met geweld terug drijven van nu wijlen J.H. Janse van Rensburg naar het woonhuis van nu wijlen W.N. van der Merwe; vervolgens eene poging aangewend te hebben, om, terwijl het komplot was buiten 's huis gesloten, door het inbreken van het raam der slaapkamer van nu wijlen W.N. van der Merwe, daar binnen te geraken; en eindelijk de kinderen van nu wijlen W.N. van der Merwe, nadat die reeds was vermoord, bedreigd te hebben, om hen met zijne sabel om te brengen.

En tegen den gedetineerden Klaas (VI), van, nadat aan nu wijlen J.M. Verlee het eerste schot was toegebragt, gewaarschuwd te hebben, dat hij nog leefde, en alzoo te zijn geweest de oorzaak van de beide aan denzelven naderhand toegebragte schoten, en opgevolgden dood van denzelven.

VII. en VIII. Tegen de gedetineerden Achilles en Ontong, dat zij onderhevig zijn geworden aan de beschuldigingen van medepligtigheid in het hierboven gemelde eerste punt, als ook in het vorengemelde tweede punt, voor zoo verre zij makers zijn geweest van de gekapte hagel, waarmede het komplot geschoten heeft, en deel genomen hebben aan het geweld en den moord, ter plaatse van hunnen lijfheer nu wijlen W.N. van der Merwe gepleegd.

IX. en X. Tegen de gedetineerden Valentijn en Vlak, dat zij insgelijks zijn onderhevig geworden aan de beschuldigingen van medepligtigheid in de hierboven gemelde eerste en tweede punten, voor zoo verre zij zich hebben laten emploijeren op de plaats van hunnen meester nu wijlen W.N. van der Merwe, om aldaar de paarden van de komplotteurs op te passen.

XI. Tegen den gedetineerden Adonis, dat hij insgelijks is onderhevig geworden aan de beschuldiging van medepligtigheid in de hierboven gemelde eerste en tweede punten, in zoo verre hij zich door den eersten gedetineerden Galant heeft laten bewegen, om, wanneer het komplot ter plaatse van zijn' lijfheer J.A. du Plessis zou aangekomen zijn, zich daarmede te vereenigen, en verder aan Galant de middelen, ter uitvoering van deszelfs boosaardig voornemen, heeft verstrekt, door aan hem te hebben gegeven kruid en lood en een' kogelvorm, alle aan zijn' lijfheer toebehoorende.

XII. Tegen de gedetineerde Pamela, dat zij door

hare lijdelijkheid en stilzwijgen medegewerkt heeft tot de ramp, welke aan het huisgezin van nu wijlen W.N. van der Merwe is te beurt gevallen.

XIII. En tegen den gedetineerden Petrus Josephus de Campher,[79] dat hij onderhevig is geworden aan de beschuldigingen:

1. Van het volk van nu wijlen W.N. van der Merwe bij den laatsten oogsttijd opgemaakt te hebben, om hunnen lijfheer, onder het praetext, dat zij niet wel door hem behandeld werden, op het land te vermoorden, en

2. Van te hebben deel genomen in het naderhand gevormd ontwerp, om alle bazen te vermoorden en hunne plaatsen af te loopen, ofschoon hij door toevallige afwezigheid van het erf van Jan Dalree, alwaar hij te huis behoort, is buiten staat geraakt, om in de uitvoering van dat plan te deelen.

Alle welke misdaden ieder derzelve, naar gelang der omstandigheden, die dezelve hebben verzeld, volgens de bestaande wetten, openlijk, ten exempel en afschrik van anderen, aan lijf en leven strafbaar zijn, en overzulks vereischen, dat de gezamenlijke gedetineerden, overeenkomstig aan het voorschrift van art. 6 der manier van procederen in criminele zaken, voor den vollen Raad zullen worden te regt gesteld.

Officie Fiskaal, den 10 Maart 1825.

D. DENYSSEN, *Fiskaal*.'

De gedetineerden bragten alle tot hunne verdediging in de slechte en wreede behandeling hunner lijfheeren, die hun ellendig voedsel gaven en hen om het geringste verzuim dagelijks op de geweldigste wijze geslagen hadden; zelfs had de lijfheer van Galant, W.N. van der Merwe, zijn[80] kind David, 12 maanden oud, bij de Hottentottin Betje verwekt, vermoord, hetwelk de moeder van het nog kermend en half doodgeslagen kind, dat kort daarna aan de riemstriemen stierf, in eene ontembare woede bragt, zijnde buitendien reeds herhaalde malen, gelijk ook Galant, op eene ontmenschte wijze uit- en inwendig gestraft (zoo noemt men hier de straf door slaan met een' *sambok*(*), honger en dorst lijden); en dat zij zoowel hierdoor, als wegens de geruchten, die zij vernomen hadden, dat door onderscheidene buitenlandsche couranten waren aangebragt, wegens de aan-

(*) Eene karbats.

staande vrijstelling der slaven, besloten hadden, om vrij te zijn, en te dien einde zich van die middelen bediend hadden, welke hen tot dit doel, volgens hunne gedachten, konden geleiden. De meesten, echter, wierpen de schuld op G a l a n t , vader van het vermoorde kind, als de hoofdaanvoerder van het komplot, en die de overigen tot den opstand verleid had.

'De gedetineerden alle gehoord zijnde, ging de Raad over tot het hooren der getuigen voor de prosécutie.

1. W.F. d u T o i t verklaarde omstandigheden, in de akte van beschuldiging gemeld, welke gebrek aan plaats ons noodzaken te verkorten. Hij zeide, in antwoord op de vragen van den Raad, dat de bende verklaard had, dat zij waren zamengekomen, om hunne vrijheid te krijgen; dat, voordat hij veldkornet werd, er eene order was uitgevaardigd, verbiedende, om Hottentottinnen of slavinnen te slaan; dat dezelve afgeschaft werd, na door de veldkornets bekend te zijn gemaakt; maar de afschaffing dier order was door middel van de couranten bekend gemaakt. In antwoord op de vraag: wat deel of P a m e l a in de zaak had, antwoordde hij: 'zij liep weg en was zes dagen afwezig, levende van een stukje brood, dat zij medegenomen had; dat de weduwe v a n d e r M e r w e hem 2 of 3 dagen vóór het plegen der moord verklaard had, dat P a m e l a gelegenheid had gezocht, om de geweren te stelen.' De gedetineerde P a m e l a , die, zoo wel als alle andere gedetineerden, tegenwoordig was, ontkende de waarheid hiervan en zeide: 'ik was altijd met mijne jufvrouw en verbond hare wonden; ik vlugtte met haar in de keuken.' Sommige der gedetineerden ontkenden verscheidene der beschuldigingen. De getuige verklaarde verder, dat er ten huize van den overledene Godsdienstoefening gehouden werd, en dat hij er dikwijls was bij tegenwoordig geweest. De getuige zeide verder, dat, zoo verre hem bewust was, het volk wel werd behandeld.

B.P. v a n d e r M e r w e was de tweede getuige voor de prosécutie, die eene opgaaf van den moord deed. De getuige werd gevraagd door den advokaat H o f f m e i j r [81] voor de gedetineerden, of hij eenige getuigenis aangaande de gevangenen A c h i l l e s , O n t o n g en R o o i j kon geven, waarop hij ontkennend antwoordde. De gedetineerde A b e l vroeg hem nu, waar zijne vrouw en zijn kind waren; en op des getuiges antwoord 'te huis in mijne woning,' vervolgde

de gedetineerde: ‘mijn baas heeft mij altijd slecht van kleederen voorzien, hij strafte mij van binnen en van buiten. Zes jaren ben ik onder hem geweest, en altijd slecht behandeld. Mijn baas heeft het ook op mijn leven toegelegd, en daarom ben ik zoo ver vervoerd, dat ik mijn' baas wilde doodschieten. Mijn baas heeft niet eens, maar drie keeren mijn leven bedreigd. Ik mogt doen wat ik wilde, maar ik kon nimmer genoegen geven, schoon ik al deed, wat mij bevolen was; maar ik ging nimmer klagen, omdat ik zag, dat al het volk, dat ging klagen, geslagen werd. Wij waren met onze zessen op de plaats, en nu zijn er slechts drie, de anderen zijn na elkander weggedrost om de slechte behandeling. Het waren alle Hottentotten, uitgezonderd een, die een slaaf was.’ De gedetineerde zeide, dat het gedurende het korensnijden was, dat zijn meester gedreigd had, om al het volk dood te schieten. ‘Op een' anderen tijd hadden de honden eenige vellen opgegeten, waarvoor baas gedreigd had mij te slaan. Hij beval mij toen, om den stal uit te vegen, het was altijd zijne gewoonte, om ons daarin te krijgen, ik wilde niet er in gaan, en hij zeide, dat hij zijn geweer zou gaan halen, hij ging naar het huis, en daarop ben ik weggegaan. Een' anderen keer waren wij aan het zagen, mijn baas vroeg aan K l a a s , waarom hij zoo weinig had uitgevoerd; hij zeide hierop, dat hij niet te gelijker tijd kon zagen en op het vee passen. Mijne jufvrouw zeide hierop, dat K l a a s haar had willen slaan, waarop mijn baas ons met steenen gooide en wij wegliepen.’ De getuige merkte hierop aan, dat alles, wat de gedetineerde gezegd had, valsch was. ‘Ik behandel mijn volk wel, indien ik hen niet wel behandelde, zouden zij geklaagd hebben. Een' mijner slaven, C u p i d o , heb ik verkocht, omdat hij mij altijd kwelde. Een Hottentot klaagde bij den landdrost, maar de landdrost zond hem terug. Een der kinderen moge van mij weggedrost zijn, maar ik nam nimmer de moeite, om hen na te zetten, daar mij zulks te veel tijd kostte. Eens zijn de gedetineerden A b e l en 3 anderen uit ondeugendheid weggedrost, waarop ik hen verschrikt heb met mijn geweer, dat ik juist bij mij had, enz.’

De 3de getuige, H e s t e r J. H u g o , huisvrouw van den laatstgenoemde, werd vervolgens ondervraagd, en bevestigde het bovenstaande.

De 4de getuige, G o l i a t h , 20 jaren oud, slaaf van B.

v a n d e r M e r w e , bekend gemaakt zijnde met de redenen van zijne komst, zeide, dat A b e l en K l a a s ontrouw waren, en hij wel behandeld werd. De gedetineerden wilden hem geene vragen doen.

De 5de getuige, J a n n e t j e , eene slavin van denzelfden heer, antwoordde op de vraag van den Fiskaal aangaande hare behandeling, dat zij altijd wel behandeld werd, en dat het door hunne eigene ondeugd was, dat het geval gebeurd was.

De 6de getuige, B e t j e , eene Hottentottin, zeide, dat G a l a n t verklaard had, dat hij voor zijne vrijheid wilde vechten; dat zij haren lijfheer zulks gezegd had. De getuige verhaalde de omstandigheden van den moord. Zij antwoordde op eene vraag over de kennis, die P a m e l a aan de zaak had, ‘dat zij haar gezegd had, haren meester en hare jufvrouw te zeggen, wat zij er van wist, daar zij haar eer gelooven zouden, dan mij, omdat ik eene slavin ben. Toen er op mijne jufvrouw geschoten werd, bood P a m e l a geene hulp, maar vlugtte uit het huis; G a l a n t en C a m p h e r waren goede vrienden, C a m p h e r hield zeer veel van hem. Ik heb zes kinderen bij G a l a n t , waarvan twee nog in leven zijn. Ik weet niet, waaraan D a v i d gestorven is, hij was eens blaauw om zijn' mond, en mijne jufvrouw zeide, dat zij dacht, dat hij zou gaan sterven. Hij werd beter. Toen wij in de Carroo waren, sloeg baas hem met een' ossenriem, omdat hij ruzie met zijne vrouw had; anderhalve week na die slagen stierf hij.’

Bij het verhoor van G a l a n t , had hij gezegd: ‘ik moet over mijn kind spreken, dat dood is, zijn naam was D a v i d , zijne moeder is de Hottentottin B e t j e . Mijn baas moest het kind, dat 12 maanden oud was, en door het huis begon te kruipen, achter laten, omdat het te lastig was, en de moeder moest koken en op het vee passen. Eens vond zij het kind aan een' boom vastgemaakt, en toen zij het aanraakte, begon het te schreeuwen; zij bezag toen het ligchaam en vond, dat het geweldig geslagen was, enz. vernemende bij verder onderzoek, dat mijne jufvrouw hetzelve had laten vastmaken. Mijne vrouw nam het kind op, en toen de zeren bijkans genezen waren en het kind begon te loopen, ging het naar zijne moeder naar het water. Mijn baas sloeg toen het kind met een' riem. Het water was ver van huis, het kind was stil en in den avond stierf het, enz. - Toen het kind gestorven was, werd er niemand gehaald, om het lijk te schouwen.’

G a l a n t deed verscheidene vragen aan deze getuige, zoo als ook de andere gedetineerden vragen aan de getuigen deden.

De 7de getuige, R o o s , eene slavin en kok van wijlen W.N. v a n d e r M e r w e , verhaalde vele omstandigheden, die reeds vermeld zijn. - G a l a n t vroeg haar, of zij niet uit honger een schaap uit de kraal genomen hadden? ‘Dat weet gij best,’ antwoordde zij; ‘ik maakte gereed, wat mijn baas mij gaf, gij klaagdet er over en ik zeide u, zulks aan baas te zeggen.’

De 8ste getuige was de weduwe van wijlen V e r l e e , welke de bijzonderheden van den moord opgaf; zij en haar man waren slechts twee dagen op de plaats geweest, haar man was daar, om het Hollandsch te onderwijzen.[82] Toen haar man vermoord was, vlugtte zij op een' zolder, maar werd door de bende ontdekt, die den sambok gebruikte en haar de deur uitjoeg. Zij vlugtte en vond bescherming van het kommando. Zij verhaalde verder, dat L e a , P a m e l a en B e t j e hielpen, om de wonden van hare jufvrouw te verbinden, maar de twee laatsten namen naderhand de vlugt, en dat de Godsdienstoefening in huis werd gehouden.

9de. L e a was de navolgende getuige, eene slavin van wijlen W.N. v a n d e r M e r w e , die vele bijzonderheden van den moord opgaf. De 1ste vraag aan deze getuige was: ‘Hoe werdt gij door uwen meester behandeld?’ - ‘Niet goed en niet slecht.’ - ‘Hoe werd het volk behandeld?’ - ‘Als zij het verdienden, kregen zij slagen.’ - ‘Hoe was het eten?’ - ‘Het was niet zoo slecht.’ - ‘Werden op de plaats van uwen overledenen meester Godsdienstoefeningen gehouden?’ - ‘Ja, dingsdags en woensdags liet hij het volk psalmen zingen en sprak tegen hen.’

De 10de getuige, eene dochter van den overledene, verklaarde, dat B e t j e , bij het plegen van den moord, voor haar gesproken had.

De 11de getuige, W i l l i a m P e a r s o n , schoolmeester geboren in Pruissen, bevestigde het gerelateerde.

De 12de getuige, J. D a l r e e , een kleermaker, in Italië geboren, verklaarde, dat het volk op de plaats kost kreeg, maar geklaagd had; dat de predikant V o s Godsdienstoefening aan huis hield; dat de overledene ook Godsdienstoefening hield; dat sommigen van het volk er gebruik van maakten, maar dat de anderen zeiden, dat zij te vermoeid waren, om

er bij tegenwoordig te zijn; - dat G a l a n t meer te zeggen had, dan zijn meester, dat hij hem, zijn' heer, nimmer met *mijnheer* aansprak, maar blootelijk ja en neen antwoordde, zonder hem eens aan te zien.

De 13de getuige, M o z e s , een slaaf, ongeveer 50 jaren oud, verklaarde niets nieuws.

De 14de getuige, A d m i r a a l S l i n g e r , werd toen gehoord en bevestigde verscheidene partikulariteiten. - De gedetineerde K l a a s zeide, dat zijne getuigenis valsch was.

De 15de, een bastaard Hottentot, verklaarde niets belangrijks.

De 16de, K a r e l , een slaaf, verhaalde de omstandigheden van het gevangennemen. - G a l a n t deed C a m p h e r verscheidene vragen en zeide: C a m p h e r kwam bij ons op het land, en zeide; ‘waarom slaat gij uw' meester niet dood? er zijn boeren, die zelve werken en geene slaven hebben, maar hier zijn zij rijke heeren.’ C a m p h e r antwoordde: ‘ziet, hoe valsch hij mij beschuldigt, maar hij is een moordenaar, hoe zal men hem gelooven? omdat hij mij niet te huis vond, om mij te vermoorden, zoekt hij mij hier te vermoorden.’

Na het afloopen der getuigen, exhibeerde de Fiskaal de volgende dokumenten:

Attest, gegeven door dr. L i e s c h i n g , van eene examinatie van het ligchaam van den gedetineerden G a l a n t , slaaf van wijlen W.N. v a n d e r M e r w e , en bevonden als volgt:

1. Verscheidene oude likteekenen en naden tusschen de schouders en den rug.
2. Verscheidene oude likteekenen en naden op de billen.
3. Verscheidene donkere striemen rondom het bovendeel der beide armen.
4. Eene geheelde wonde bij het gewricht van de linker hand.
5. Eene geheelde schraap aan den linker onderarm.
6. Twee oude likteekenen aan de linker knie.
7. Eene oude naad op de achterzijde der regter dij.
8. Eene naauwelijks geheelde wonde op het linker scheenbeen, even boven den voet.
9. Eene naad op het achterhoofd.
10. Eene oude naad op de linker wang.
11. Vijf kleine en oude naden op het voorhoofd.
12. Drie oude likteekenen op de regter scheen.

13 Eene naad op de regter kuit.
14 Drie likteekenen op de linker scheen.

Al deze likteekenen, naden en striemen waren, volgens G a l a n t , op de volgende wijze veroorzaakt:

No 1. Door slaan met rottings in de gevangenis te *Worcester*.
2 Door slaan met endjes[83] in de gevangenis te *Tulbagh*.
3. Door het binden bij zijne gevangenneming.
4. Door de handboeijen op zijnen togt naar de *Kaap*.
5. Door een' slag met een' stok bij zijne gevangenneming.
6. Door het schoppen van een os.
7. Door het slaan van zijnen overledenen lijfheer met een' sambok.
8. Door een schrampschoot bij zijne gevangenneming.
9. Door een' slag met een' stok van den veldkornet.
10 Door het horen van een os.
11 Door slagen van zijnen overledenen lijfheer met een' stok.
12 Door slagen met een' stok op verscheidene tijden.
13 Door een zeer, dat van zelf gekomen was.
14 Door verscheidene afstraffingen van zijnen overledenen lijfheer.

Judicum Medicum.

Het is onmogelijk te zeggen, of de bovengemelde likteekenen en naden veroorzaakt zijn, zoo als G a l a n t opgeeft, of niet; het is echter niet onwaarschijnlijk.

(get.)
W.[84] LIESCHING, *M.D.*

15 *Maart* 1825.

De deuren der Raadzaal geopend, en de gedetineerden binnen gebragt zijnde, begon Z.M. Fiskaal, Mr. M. D e n y s s e n ,[85] zijnen eisch. Het doet ons leed, dat ons[86] eng bestek ons noodzaakt, slechts eene verkorting van denzelven te geven. Het volgende is de hoofdzakelijke inhoud van den eisch:

Hoog Ed. en Ed. Achtb. Heeren!

Het is eene droevige waarheid, ons door de ondervinding geleerd, dat, wanneer het denkbeeld van onderdrukking eens in den menschelijken geest is ingeslopen en zich aldaar gevestigd heeft, het zij dan gegrond of niet, het dikwijls tot de minst verwachte uitersten aanleiding geeft; zoo lang als de mensch met zijnen staat tevreden is, heerschen vrede en vergenoegdheid in zijnen geest, en er is geene inbreuk in de

algemeene rust te vreezen, hoe verschillend ook de stand des eenen van dien des anderen moge zijn; maar niet eerder gevoelt de mensch, dat deze ongelijkheid met den stand der genen, welke door de fortuin in gunstiger omstandigheden geplaatst zijn, hem reden tot misnoegen geeft, en verbeeldt hij zich een' last te dragen, die hem onregtvaardig opgelegd is, of zijne driften gaan aan het woelen, zijne gemoedsrust is verstoord, en hij laat niets onbeproefd, om dien last van zich af te werpen.

Het land, dat wij bewonen, en de tijd, dien wij beleven, hebben ons, helaas! meer dan eene proef van deze waarheid opgeleverd, en de Hemel behoede ons, dat wij zulks wederom zouden moeten bijwonen. Wij leven in eene kolonie, waarin, bij derzelver eerste oprigting, de slavenstand is ingevoerd, onder het oog en de goedkeuring van verscheidene gouvernementen. Kan er een grooter verschil van stand bestaan, dan tusschen den vrijen man en den slaaf? de laatste genoodzaakt, om, zonder zijne toestemming, zijn geheel leven aan de dienst van zijnen vrijen meester toe te wijden! en echter heb ik in de geschiedenis van deze kolonie vóór 1808 geen voorbeeld aangetroffen, dat de slaven getracht hebben, door geweld hunne banden te verbreken. Geleerd, om, volgens de zedelessen van onze Godsdienst, hunne meesters te gehoorzamen, onttrokken zij zich niet aan hunne gehoorzaamheid, zonder wel te weten, dat zij in hunnen pligt waren te kort geschoten, en het straffen van deze misdaad liet geen' anderen indruk in hunnen geest na, dan dat zij zich zelven de straf hadden op den hals gehaald door hun eigen slecht gedrag. Deze indruk was noodig, als strekkende, om rust en vrede in het land te bewaren.

De Officier stipte toen den staat van de *Kaap* als eene slaven-kolonie aan, - de wetten voor de bescherming er van, - het voorbeeld der magistraten, door het stellen van hun vermogen in slaven onder die omstandigheden, waarbij de slaven gehouden zijn hunne lijfheeren te gehoorzamen, - de onlusten onder de slaven in 1808,[87] aangespoord door kwalijkgezinde menschen, om de kolonie in regeringloosheid te storten en de slaven te doen gelooven, dat zij in slavernij werden gehouden tegen den wil van onzen Souverein in Engeland, waar geene slaven zijn. - Na het aanhalen van den rampspoed, welke eene onzer koloniën in de West-Indiën door eene dergelijke zamenzwering overkwam, ging de Fiskaal voort

met de zaak voor den Raad bloot te leggen. Het verdere van deze aanspraak diende, om eenige punten aan te merken, in verband staande met het kind D a v i d , - de toegevendheden, die G a l a n t had genoten van zijnen overledenen meester, in het toestaan van het houden van twee bijzitten, in plaats van eene, - het uitdeelen van wijn in den oogsttijd, - meerder brood, dan hij of de andere slaven konden verteren, tweemaal daags soep met erwten of meel en eenig vleesch, - hoe dankbaar vele duizenden vrije Europeanen zouden zijn, als zij zulks zouden mogen genieten, - het stelen van schapen, de nachtelijke zwelgerijen van de bende, waarbij ieder, als een schaap slechts 30 ponden gerekend werd, 2½ pond voor zijn avondmaal had, - de bekentenis van G a l a n t , dat hij vrij wilde zijn, - het gevoel van slaveneigenaars, die hun regt van eigendom op hunne slaven naast aan hun leven waarderen, - het vermeende nieuws in de couranten, - het uitvisschen en afluisteren der gesprekken van hunne lijfheeren, - wederkeerig, de ligtgeloovigheid van sommige slaven-eigenaars, die, geloovende, dat hun eigendom hen ontnomen zoude worden, op den rand van wanhoop staan. Aangaande de geruchten, dat de slavernij zoude worden afgeschaft, zeide de Fiskaal: ‘in de tegenwoordige zaak is het mijn pligt niet, om de auteurs van zulke kwaadvoorspellende geruchten op te sporen, dit behoort tot een volgend door mij te doen onderzoek.’

De Officier ging toen voort, om de zaak van A b e l bloot te leggen, en merkte bij die gelegenheid aan, dat G a l a n t en A b e l beide huisboorlingen van de ouders van hunne meesters waren, die met hen waren groot geworden, en niet alleen door het eigenbelang als meesters, maar ook door een zeker gevoel van liefde, hetwelk hen de natuur had ingeprent, teruggehouden moesten worden van hen leed te doen; dat diergelijke ongemeene dreigementen, als waarover A b e l zich beklaagt, ook wel eens in overhaasting zijn gedaan aan vrije dienstboden, door wien dezelve te regt zijn in den wind geslagen; dat A b e l wel geweten heeft, dat het dreigement van zijn' meester niet gemeend was; want dat hij anders zou hebben geklaagd, en dat, in het algemeen genomen, de slaaf hier zoo veilig is onder de bescherming van zijnen lijfheer, als het kind onder dat van zijnen vader. Nadat de andere gevallen afgehandeld waren, zeide de Fiskaal, dat, wat aanging de strafbaarheid der daden, de hoogste graad van majesteits

schennis gelegen is in het opnemen van de wapenen tegen den Staat, en allegeerde voorts v a n L e e u w e n , in zijn Roomsch Hollandsch Regt, boek IV, hoofdst. 33, sect. I, met verdere bijvoeging, dat zich de gedetineerden aan deze misdaad hadden schuldig gemaakt, omdat een slavenoorlog ook een staat van oorlog is. P a m e l a was diep in de zaak gewikkeld, en er waren ontwijfelbare bewijzen van hare medepligtigheid. Zulke slavinnen waren niet zelden de werktuigen, die gebruikt werden in voorbedacht verraad. De verpligting der slaven was groot, om hunne eigenaars te waarschuwen voor de gevaren, die hen boven het hoofd hingen, en deze verpligting is duidelijk gemeld in het Romeinsch Regt. Te regt gevoelden de Romeinen, dat geen slaven-eigenaar in zijn eigen huis kon veilig zijn, indien de slaaf niet verpligt ware, om de gevaren, die zijn' meester bedreigden, aan hem te openbaren. Zij, P a m e l a , was, zoo wel als hare medepligtigen, onderhevig aan de straf des doods, volgens de bestaande wetten (Lib. Pand. 29. Tit. 5. Lex I.); want het Romeinsch Regt moet, volgens den duidelijken inhoud der statuten van Indië (*titula* slaven), haar lot beslissen. Het was niet noodig, veel te zeggen over de straf der beschuldigingen, elk een wist, dat de dood de straf van hoogverraad was; en het was zijn, des Fiskaals, lot, om de straf des doods tegen zoo vele misdadigers, als nu voor de regtbank stonden, te eischen; alle hadden de jaren van onderscheid bereikt, en de begeerte, om het juk der slavernij af te werpen, welke nog nimmer tot zulke uitersten had geleid, kon als niets anders worden aangemerkt, dan als een begeerte, om zich aan de wetten en de gehoorzaamheid van het gouvernement te onttrekken. De begeerte naar vrijheid, dus aan den dag gelegd, was eene rede te meer, om de straf te verzwaren.

Voor antwoord op de tegenwerping, die men zoude kunnen maken, dat, waar de wet zoo velen met den dood straft, bedreigt de schrik op allen, de straf op weinigen behoort neer te komen, observeerde de Fiskaal, dat de uitoefening van het regt van genade aan den Souverein, niet aan den Regter toebehoort, en dat er redenen kunnen zijn, die zijne excellentie den gouverneur zouden kunnen bewegen, om aan eenigen onder de schuldigen pardon te verleenen, zonder daarom binnen het bereik der regterlijke magt geplaatst te zijn.

De Fiskaal ging vervolgens over tot het maken van de volgende conclusie: dat de eerste tien gedetineerden,

Galant, Abel, Rooij, Thijs, Hendrik, Klaas, Achilles, Ontong, Valentijn, Vlak, en de 12de gedetineerde Pamela, in het bijzonder, (Campher was reeds bij het openen van den Raad vrijgesproken,) gecondemneerd worden, om te worden gebragt ter plaatse, waar men gewoon is criminele intentiën te executeren en daar allen, met uitzondering van den 10 gedetineerden Vlak, aan den scherpregter te worden overgeleverd, de 8 eerste gedetineerden, om bij den hals te worden opgehangen, dat er de dood na volgt; de 12de gedetineerde Pamela, om te worden geworgd; de 9de gedetineerde Valentijn, om te worden gebonden aan een' paal, en met roeden op den blooten rug wel strengelijk te worden gegeeseld, gebrandmerkt en gecondemneerd te worden, om aan de publieke werken te arbeiden, voor zulk eenen tijd, als deze UE. Raad moge goedvinden, - dat de lijken van de zes eerste gedetineerden vervolgens van de galg zullen worden afgenomen en de hoofden op het schavot met eene bijl worden afgehouwen, in een' zak geworpen en naar het *Bokkenveld* worden gebragt, om daar op afzonderlijke staken te worden ten toon gesteld, op te rigten op zigtbare plaatsen nabij den weg, met een bord boven dezelve, waarop met leesbare letters is geschilderd: *straffe der rebellen!* daar te verblijven tot zij door de lucht en de vogelen des hemels zullen zijn verteerd; de 10de gevangene Vlak, na het aanzien der executie, in de gevangenis strengelijk te worden gelaarsd,[88] met condemnatie van den gedetineerde in alle kosten van justitie: ten aanzien van den 11den gedetineerde Adonis, heb ik geene objectie, dat hij onder handslag worde ontslagen, of zulke andere dispositie, als de Raad zal goedvinden, van wegens de niet voldoende blijken tegen hem in de akte van beschuldiging.

De advokaten Hoffmeijr en Faure voor de gedetineerden.

De heer mr. Hoffmeijr begon de defensie voor de gedetineerden:

Hoog Ed. Achtb. Heer en Ed. Achtb. Heeren!

Wij zien wederom een aantal menschelijke wezens voor deze Hoog Ed. Achtb. Regtbank gebragt en beschuldigd van de afschuwelijkste misdaden, die men kan bedenken, of zelfs ter naauwernood verwachten, dat een mensch zich aan schuldig kan maken, omdat wij den naam van menschen

dragen. Wij zien hier een aantal van onze medeschepselen, beschuldigd van eene zamenzwering, om de plaatsen van hunne meesters en van alle Christen ingezetenen aan te vallen en te verwoesten. Het is niet noodig, verder onderzoek te doen naar de misdaden der gedetineerden, welke reeds door den Fiskaal opgesomd zijn, en die G a l a n t aantoonde als het ware hand in hand en als speelmakker van zijnen overledenen meester opgebragt. Het zal genoegzaam zijn, dat wij een oog slaan op de middelen ter defensie, te weten, het valsche denkbeeld, dat zij vrij zouden worden gemaakt, - het doolhof, waarin zij door de nieuwspapieren gebragt waren, - de gesprekken van sommige hunner lijfheeren en de verpligting van sommige der bende, om hunnen aanvoerder te gehoorzamen. De verdediger merkte verder op de jongheid van velen der gedetineerden, en eischte eene verzachting van straf met betrekking tot P a m e l a .

Mr. F a u r e ,[89] de tweede advokaat voor de gedetineerden, maakte geene aanmerking, wanneer de Raad, in naam van Zijne Majesteit G e o r g e IV, de tien eerste gedetineerden schuldig verklaarde, de 1 en 2 gedetineerden G a l a n t en A b e l van conspireren tot het plegen en het dadelijk plegen van de misdaden van *hoogverraad*, *moord en gewapend geweld*, de 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 en 10 van medepligtigheid aan dezelve, en condemneerde alle gemelde gedetineerden, om te worden gebragt op de gewone executie-plaats te *Worcester*, en daar aan den scherpregter te worden overgeleverd, de 1ste, 2de en 4de gedetineerden, G a l a n t , A b e l en T h i j s , om te worden gehangen en hunne hoofden afgehouwen op staken te worden gesteld op meest zigtbare plaatsen in het *Bokkenveld*, tot zij door de lucht en de vogelen des hemels zullen zijn verteerd, de 3, 5 en 6, om te worden ten toon gesteld onder de galg met een' strop om den hals, en met de 7 en 8 aan een' paal gebonden te worden, gegeeseld, gebrandmerkt en verder veroordeeld, om zonder loon aan de publieke werken te arbeiden, de 3, 5 en 6 voor hun leven en de 7 en 8 voor 15 jaren; de 9 en 10 gedetineerde, om, na het aanzien der strafoefening, in de gevangenis strengelijk te worden gelaarsd. - De Raad sprak de 11 en 12 gedetineerden vrij.

(get.) J.A. TRUTER.
W. HIDDINGH.
W. BENTINCK.

J.H. NEETHLING.
C. FLECK.
P.J. TRUTER.
P.B. BORCHERDS.
R. ROGERSON.

In presentie van mij

(get.) D.F. BERRANGE, *Sec.*[90]

De gedetineerden na de veroordeeling, en bijzonderheden der executie.

Eenige dagen na de veroordeeling vergunde de Fiskaal ons, de gevangenen te bezoeken. Vroeg in den morgen kwamen wij in deze verblijven des ongeluks, vergezeld van twee onzer Hollandsche vrienden en de verpligtende onderschouts B a m b e r g e r en M i l l s . In het eerste vertrek vonden wij G a l a n t aan een blok geketend, en A d o n i s , door den Raad vrijgesproken. G a l a n t toonde geene verwondering bij onze aankomst, en zijn gelaat toonde eene ziel aan, bereid om elk lot te ondergaan. Zijn gedrag was te gelijkertijd zeer geschikt in zijne verschrikkelijke omstandigheid. Een der bezoekers begon het volgend gesprek: ‘G a l a n t ! gij zijt nu aan uwen dood, wat denkt gij over uwe misdaad, en hebt gij een behoorlijk denkbeeld van een' toekomenden staat?’ Antwoord: ‘Ik heb kwaad gedaan, en geloof, dat ik voor God in het gerigt moet komen.’ - ‘Wat zult gij voor dien grooten Regtstoel zeggen over het bedrijven van zulk eene misdaad?’ - ‘Ik zal niets behoeven te zeggen, God weet al mijne daden en gedachten; waarom zoude ik een woord spreken?’ - ‘Hebt gij geen berouw over hetgene gij gedaan hebt, en zijt gij niet bevreesd voor eene toekomende straf?’ - ‘Ja, ik verwacht de straf van God, maar ik bid nacht en dag om vergeving.’ - ‘Van wien wacht gij vergeving?’ - ‘Van God, door J e z u s C h r i s t u s , den Verlosser van zondaars.’ Zonder zulks te willen doen, deden wij eene vraag aangaande zijnen overledenen lijfheer, en bespeurden eene blijkbare genegenheid van den veroordeelde, om te spreken over zijn voormalig lijden en het gedrag van wijlen W.N. v a n d e r M e r w e , dien hij beschuldigde de oorzaak van zijn tegenwoordig ongeluk te zijn. Hierop verlieten wij hem, om de andere gevangenen te bezoeken. De beide andere misdadigers waren in ge-

zelschap met verscheiden der bende. Zij sloegen weinig acht op ons, en A b e l ging voort met een kind te spelen, dat hij op zijne knien had. Kort hierna werden zij naar *Worcester* vervoerd; het volgende is het einde van hun beklagenswaardig leven. Gedurende hunne gevangenschap alhier werd alle zorg gedragen, zoowel voor de behoeften van hun ligchaam, als voor die van hunne ziel. G a l a n t en T h i j s erkenden, dat zij zondaars waren, en gaven zich geheel aan de Goddelijke ontferming over. Maar A b e l scheen gevoelig te zijn van de genade en zijnen toestand, en verklaarde bereid te zijn, om te sterven, 'in de vaste en zekere hoop van eene zalige opstanding tot eeuwig leven.' Gevraagd zijnde op den morgen hunner executie, den 15 April, hoe zij geslapen hadden, antwoordden zij, dat het hun beste nacht was geweest. Te 7 uren begonnen de gewapende burgers, die hiertoe opgeroepen waren, te verzamelen, en geleidden de gevangenen, onder escorte van een detachement van het 49ste regiment, naar de plaats, waar het vonnis stond uitgevoerd te worden. Op weg van de gevangenis naar het schavot zongen de veroordeelden het 39ste gezang: '*Jezus neemt de zondaars aan.*' Nadat de vonnissen waren voorgelezen, beval de eerw. heer S u t h e r l a n d , predikant dier plaats,[91] hunne ziel aan God in een hartig gebed, en kort daarop werd het vonnis voltrokken.

De andere gevangenen ondergingen hunne straffen en de hoofden der 3 voornaamste gevangenen werden, in gevolge hun vonnis, op palen gestoken.

De aanschouwers waren maar weinige, en de belangstelling, die hierdoor verwekt werd, niet zoo groot, als men kon verwachten.' -

Zoo was dan het uiteinde van deze ongelukkige, door hunne beheerschers miskende slaven, die op den 2 Februarij 1825 hunne grove misdaden, in vergelding van aan hen gedane mishandelingen, pleegden, en daar voor, gelijk wij gezien hebben, op den 15 April daaraanvolgende gevonnisd werden, welke straffen zij volgens de wet verdienden; maar in hoe verre de eigenaars dezer slaven oorzaak van het plegen dezer moorden geweest zijn, laat ik aan den bescheiden' en onpartijdigen lezer ter beoordeeling over.[92] Het is wel waar, dat W.N. v a n d e r M e r w e een onschuldig kind van slechts één jaar dood martelde; maar men bedenke hier bij, dat het maar een slavenkind was.[93]

‘Bij het lijkje van een kind.[94]

't Kruipend rupsje, moè gekropen,
Mat getobd in de enge cel,
Brak zijn kluisje fladd'rend open,
Klapwiekte uit zijn dorre schel.
Zie, daar wiegt het, zie, daar zweeft het,
Aardschen damp en druk ontvlugt;
Hooger vliegt het, hooger leeft het,
Zat gespeeld in lager lucht.
Voedster, droog de natte wangen,
Tuur niet op de doode pop,
Blijf niet aan zijn webje hangen;
't Vlindertje is niet weer te vangen:
's Hemels eng'len vingen 't op.’

Uit een en ander kunt gij ligt opmaken, dat de gegoede ingezetenen niet gaarne over der slaven vrijheid willen spreken; want daar hunne slaven veelal op eenen korten afstand van het huisgezin staan, om, op een' enkelen wenk van hunnen meester, het bevolen wordende te verrigten, zouden dezelve ligtelijk iets kunnen afluisteren, dat hun niet past te weten. Ook zijn alle redeneringen tegen den slavenhandel, doordien dit met de belangen hunner eigenaren strijdig is, geheel vruchteloos. De gezegde eigenaren der slaven beweren, dat men de slaven als den voornaamsten rijkdom dezer kolonie aanmerken moet, en dat men, hen in vrijheid stellende, aan de gezamenlijke wettige eigenaren eene som van niet minder, dan drie millioenen rijksdaalders zoude ontrooven.

Ik vroeg eens aan zekeren, in Holland in de regten, maar niet in de billijkheid gestudeerd hebbenden heer, anders een braaf en verstandig advokaat en een zeer achtingwaardig man zijnde, bij gelegenheid, dat wij over de wettigheid van den eigendom, dien men op zijne slaven verkreeg, spraken, of het morgen geboren wordende slavenkind niet aan deszelfs moeder behoorde? - Waarop hij mij rondborstig *neen* antwoordde en zeide, dat het aan den eigenaar der moeder, welke haar van kost en kleederen voorzag, in vollen eigendom toebehoorde. Zoo men deze kinderen in vrijheid stelde, zeide zijn edele, zoude dit een sacrifice van den bezitter van slavinnen moeten worden, aangezien de eigendom of waarde der gezegde slavinne er door verminderde. De Kaapsche regtsgeleerden zeggen met mij: ‘Zoo gij in dezen justitie aan de moeder of de slavin wildet doen, zoudt gij injustitie aan den eigenaar moeten doen, welken de moeder toebehoorde.’ Zij gingen zelfs zoo ver, dat zij zeiden: ‘de vrucht onzer

slavinnen behoort ons reeds vóór de geboorte en bij eene moeijelijke verlossing hebben wij keuze, wie te behouden.' - Ziedaar dan, lezer! hoe konden de vader en moeder, G a l a n t en B e t j e , dan ook toch boos worden om den dood van hun knaapje D a v i d ? dit kind behoorde immers aan v a n d e r M e r w e , die het dus, gelijk de jongen van zijne honden, verdrinken, doodslaan of naar willekeur van kant konde maken.

Ieder slavenkind wordt hier dus met schuld geboren, die tot aan zijn achttiende à vijfentwintigste jaar in grootte aangroeit, zelfs tot 2000 en sommige boven de 5000 rijksdaalders, naar mate zij wel gevormd, braaf, deugdzaam en handig zijn. Hoe meer deugden een paard bezit, des te duurder is deszelfs prijs; zoo ook met de slaven, zoodat zij zich volstrekt niet kunnen vrijwerken wanneer zij goed zijn, - ijsselijke tegenstrijdigheid van braafheid en vrijheid! Zekere rijke jufvrouw zeide mij: 'ik heb over berg[95] eene groote boerderij, daar moest gij ook geweest zijn - ik heb er eene heele aanfokkerij van vee en slaven.' - De slaven mogen niet trouwen, echter vermenigvuldigen zij in overvloed; vele moeders hebben 8, 10, 12 en meer kinderen, welke ieder eenen afzonderlijken vader hebben - waarin de Engelschen eene hoofdrol spelen.

Vele gegoede en weldenkende menschen, die hier gelukkig niet schaars zijn, hebben vóór hun overlijden de hun behoorende slaven bij uitersten wil vrijgegeven, waardoor zij niet vererfd of verkocht mogten worden; maar zulke Christelijke daden moesten van gouvernementswege meer begunstigd worden, en echter vindt men er drie voorname hinderpalen in, als: *a*. moet de eigenaar per rekest van het gouvernement, namelijk van den gouverneur, verzoeken, om zijne slaven derzelver vrijheid te mogen geven; *b*. moet men van iederen vrijgegeven slaaf of slaven vijftig guldens aan de kerk geven, en *c*. twee suffisante borgen stellen, dat de vrijgegeven gedurende de eerste twintig jaren, of ook wel levenslang, niet ten laste der kerk zullen komen; waardoor dus de eigenaar voor derzelver onderhoud, in kas van eigene armoede of ziekte als anderzins in de volslagene onmagt zijnde, om voor zich zelven den kost te kunnen winnen, zorgen moet.[96]

Iets, hetwelk mij bijzonder trof, was het zien verkopen van 19 slaven, slavinnen en kinderen van eenen vererfden boedel. Stel u voor, mijn vriend! dat men dezelve op eene

openbare vendutie een' voor een' op eene tafel laat stappen, hier ter verkoop staande; deze ongelukkigen, op de tafel komende, zien alsdan met de meeste belangstelling van den eenen op den anderen der op hen biedende personen rond, vreezende, dat deze en wenschende, dat gene de hoogste bieder worde, wijl ook zij op het eerste gezigt den hen omringende vreemdelingen, dadelijk eene goed- of afkeuring voor dezelve gevoelen; en hoe belangrijk moet dit voor een' verkocht wordenden slaaf niet zijn, daar hij en de zijnen somtijds tot in het verre nageslacht voor meer dan honderd jaren aan zulk eene familie onderworpen blijft. Kinderen, beneden de tien jaren oud, mogen thans niet meer zonder de moeder verkocht worden. Zekere oude, hier uit *Mosambique*(*) aangebragte slavin,[97] welke, door de jaren en het van haar gevorderde slavenwerk, het hoofd reeds naar het voor haar te wenschen graf neigde, trad in deze gebogene houding, door een krukje ondersteund, op de tafel; zij sloeg hare betraande oogen, onder een hartbrekend geschrei, de omstanders rond, welke haar alle onbekend schenen; eenige weinige haren, wit van ouderdom, hingen verwilderd om haar hoofd; en hoe trof het mij, toen zij tegen de op haar biedende personen begon te spreken, (door langdurigen omgang met Hollanders kende zij die taal vrij goed,) ‘ik kan (zeide de oude sloof) niet meer doen nie, - ik... oude mensch kan niet anders, dan in de combuis wat vuur aanhouden en aardappelen schillen; - och *Seuer!*’ (riep zij aan eenen der bieders) ‘waarom gij mij dan koop?’ en aangezien zij niet meer, dan eenige rijksdaalders konde gelden, werd zij tot hare groote blijdschap door de erven ingehouden. Maar deze vreugde was kort van duur: een gezonde knaap, een jongetje van 13 jaren, wiens moeder in de kraam van dit haar eerste kind gestorven was, werd nu ter koop gepresenteerd. De oude vrouw was zijne grootmoeder, hebbende hem na den dood van hare dochter opgevoed, noemende hij haar nog *memme*.[98] Voor den blozenden, maar welgevormden jongeling vond men meerdere koopers, en hij werd voor de hier geringe som van 1300 rijksdaalders verkocht aan een' man, die veertig dagreizen van de stad af, aan de oostelijke grenzen of het *Kafferland* woonde. De knaap, dit vernemende, sprong op den gegevenen hamer- of

(*) *Mosambique*, een gedeelte van de oostkust van Afrika, waar de Portugezen etablissementen en een klein fort op de Kaap *Coriëntes* hebben, hebbende hier eertijds sterken handel in slaven gedreven.

toeslag (die hem als een donderslag moet hebben getroffen) van de tafel af - zijne droefheid ging in woede en razernij over; maar hij werd gepakt, gebonden en op den wagen gesmeten, en alzoo tegen wil en dank door zijn' nieuwen eigenaar vervoerd. Hij moest, volgens de algemeene wetten der natuur, voor de meerdere kracht der justitiedienaren bezwijken - het zwakke moet voor het sterkere buigen waardoor ook hij gehoorzamen *moest*. Maar welk een schouwspel leverde nu het gezigt van de zinnelooze grootmoeder, die grijze sloof, niet op! hoe wrong zij hare bijna ontvleeschde handen, toen de knaap zeide, dat hij dien man niet tot zijn' *seuer* wilde hebben - dat hij bij zijne oude memme wilde blijven! - onder welk geschreeuw van memme! memme! men hem als een' aangekochten eigendom wegvoerde, terwijl hij zijne handen naar de oude moeder uitstrekte en haar misschien, ja vrij zeker, voor het laatste zag. De laatste blik, dien hij op de versteende vrouw sloeg onder de hartroerendste bewoordingen, deden ook mij de tolken der menschelijkheid, onder luide vervloekingen, uit de oogen springen, daar zijne weemoedige uitdrukkingen, nu en dan door het gevoel van zijn rampzalig lot afgebroken, tot op den bodem van mijn hart doordrongen. Zoo handelen Christenen! - Christenen? (*Deus annuat!*)[99] Monsters! minder, dan honden - wreeder, dan tijgers! Gij, die zoo handelt, ofschoon ijverig ter instandhouding en ondersteuning van de Bijbelgenootschappen werkzaam zijnde, - gij, die onvermoeid ter uitbreiding van het Christendom, ter bekeering van Mahomedanen en Heidenen uwe zedeleer verkondigt, - gij zijt, en uwe daden weerspreken het niet, gemaskerde huichelaars, die den naam van Christenen niet verdient, die de leer van J e z u s loochent of niet kent. Bekeert eerst u zelven, en weet, dat gij menschen en wereldburgers zijt; dat uw slaaf niet als slaaf geboren is, maar dat gij hem tot uwen slaaf maakt; hij is uw natuurgenoot - uw broeder. '*Hebben wij niet allen éénen vader? heeft niet één God ons geschapen*(*)*?*' - '*Indien iemand zegt*, *dat hij God liefheeft en hij haat zijnen broeder*, *die is een leugenaar; want die zijnen broeder niet liefheeft*, *dien hij ziet*, *hoe kan hij God liefhebben*, *dien hij niet ziet*(†)*?*' Ja, wilt gij J e z u s reine leer omhelzen, zegt dan niet: '*Heere!*

(*) Prof. van M a l e a c h i , II:10.
(†) Eerste algemeene brief van den Apostel J o h a n n e s , IV:20, naar v a n d e r P a l m .

Heere! maar doet den wil des Vaders, *opdat gij den Hemel moogt ingaan*.' - '*Doet*, *hetgeen gij wilt*, *dat u geschiede*,' is de leer van den grooten J e z u s , welker zuivere verkondiging op liefde en menschenmin gegrond moet zijn. Men moet eerst der slaven tijdelijk lot verbeteren, zal de prediking van uw Christendom van eene zalige toekomst, door het geloof in J e z u s , eenigen invloed hebben.

Vaarwel vriend! ik zal, zoo ik hier niet in verhinderd worde, u nog eens vóór mijn vertrek naar *Java* schrijven, in de stellige verwachting, dat ook gij mij niet met schrijven vergeten zult, en mij dus alle vaderlandsche bijzonderheden getrouwelijk zult mededeelen. Aangezien hier geene schepen, welke naar de Nederlanden gedestineerd zijn, ter reede liggen, zoo zende ik u dezen over Engeland met het brikschip *Britannia*, hetwelk zeilklaar in de *Tafelbaai* ligt.

Eindnoten:

1 D.w.s. die Tafelbaai. Na analogie van die benaming Tafelberg, reeds so genoem deur Antonio de Saldanha. Vir van Spilbergen se *Journaal van de Voyagie gedaen met drie Schepen ... in de jaren* 1601, 1602, 1603 *en* 1604. Vgl. Theal, 1486-1691 en G.M., Dl. I.
2 Vgl. p. 96.
3 Lees 'zuidoostzijde'.
4 3,288 vt. (Kantoor van landmeter-generaal.)
5 Dit moet wees Leeukop, hoog 2,175 vt. Vgl. p. 63.
6 Nou meestal bekend onder die Engelse naam 'Signal Hill' en ongeveer 1,100 vt. hoog.
7 D.w.s. 'n skip wat met geringe wind sterk oorhel.
8 'n Besonder soort vragskip met drie maste en gewoonlik 300 laste groot.
9 'n Snelseilende vaartuig met een dek.
10 Moet wees 1486.
11 Moet wees 1497.
12 Teenstra verwar hier Vasco da Gama met Diaz. Die Portugese naam was ook eers *Cabo Tormentoso* (Stormkaap) en in die latere naam skryf Teenstra verkeerdelik *Esperance* i.p.v. *Esperança* of *Esperanza* (Theal, 1486-'91).
13 Horn of hoorn (Afr. horing). Hier 'n hoek land wat in die water uitsteek.
14 Nou Adderleystraat. In 1850 vernoem na C.B. Adderley, 'n lid van die Engelse parlement, wat sterk die saak van die koloniste gedurende die Anti-Bandiete Agitasie van 1849 voorgestaan het. (Pettman, *op. cit*.)
15 Nou St. Georgesstraat. In 1830 verander op versoek van die kerkowerheid van die St. George's Kerk (nou katedraal) wat aan die bo-end daarvan in aanbou was. (Botha; *Alm*., 1831.)
16 Ingeboekte negers (vir 'n tydperk van 14 jaar) uit slaweskepe afkomstig, wat deur Britse oorlogskepe in die suidelike seë in beslag geneem is. Dit was na die afskaffing van die oseaanhandel in slawe deur die Britse Parlement in 1807. Sulke gekonfiskeerde skepe het 'prize ships' geheet en die slawe 'prize negroes'. (Theal, 1795-1834.)
17 In 1665 is met regmaak van die terrein begin. In 1666 lê kommandeur Zacharias Wagenaar die eerste steen. Van 1667-1672 staan die werk stil. Word daarna hervat en in 1679 (1680) voltooi (Theal, 1486-1691; *Kaapse Kasteel se Geskiedenis*, J.H. Verduyn den Boer, *Die Burger*, 24 Mei 1930; *T.O.* en *Life at the Cape* ens., Mentzel, V.R.V., 1919, ook vir goeie afbeeldings).
18 Gebou 1744-'45 tussen die kasteel, seehoof en see (Theal, 1691-1795). *Couvre face* (Eng. *counterscarp*) beteken lett. gesigsbedekking of frontbedekking en is hier die beskermende werke wat die *face* van die kasteel d.w.s. sy kant na die vyand gekeer (hier van die see verwag), dek. Die Imhoff-battery was voor die bastions *Buuren* en *Katzenellenbogen* geleë en is in 1896 gesloop om meer plek te maak vir die spoorweg.
19 Foutief. Hy was goewerneurgeneraal van Indië, tydelik in gesag aan die Kaap in 1743, waar hy allerlei veranderinge aangebring het (Theal 1691-1795).
20 Vir die landwaartse verdediging. Ongeveer 1782 gebou. Coehoorn is genoem na die beroemde Hollandse vestingingenieur van die naam en Gordon na die bekende kol. Robert Jacob Gordon

(1777-1795 aan Kaap), militêr, reisiger en tekenaar (Theal, 1691-1795). Die batterye is later herdoop tot *Thibault* en *Cradock* en nog later gesloop. (*T.O.*, p. 103; Theal, *op cit.*).

21 *Amsterdam* (gebou 1784-1787) en *Chavonnes* (gebou 1715-1726) was albei in die buurt van die huidige dokke, eersgenoemde net onderkant die straat wat nou nog Amsterdamstraat heet en *Chavonnes* waar die huidige breekwater begin. Albei is later gesloop, *Chavonnes* of '*Water-kasteel*' inderdaad toe met die bou van die breekwater in 1860 begin is. (Oor *Chavonnes* vgl. Mentzel, *Life at the Cape in Mid-Eighteenth Century*, V.R.V., 1919, met goeie afbeeldinge daarvan. Die fortifikasies van Kaapstad wissel natuurlik af na gelang van tyd en omstandighede. Behalwe *T.O.*, met goeie kaart by p. 104, en Theal, raadpleeg Botha en *Zuid-Afrika's Geschiedenis in Beeld*, Godée Molsbergen en Visscher, Amsterdam, 1913). Vir Gilquin sien volgende aantekening.

22 1785-1791. Eintlik militêre ingenieur. Spesiaal na die Kaap gestuur om die fortifikasies op peil te bring (Theal, *op. cit.*). Philippus Hermanus Gilquyn (of Gilquin) was 'Directeur der Fortificatie-Werken en Chef der Artillery', eers met rang van majoor, toe van kolonel. Hy het blykbaar in 1779 aan die Kaap gekom maar was veral werksaam onder van de Graaff. (Vgl. *Naamboekjes*, *op. cit.*) Volgens *T.O.* was hy ook kommandant van die Kompanjie se Militêre Skool in Waalstraat.

23 Die winterseisoen met die sterk noord-westewinde was verreweg die gevaarlikste. Voor die suid-oostewind kon skepe nog die baai uitkom maar voor die noord-westewind was stranding onvermydelik as 'n skip sy ankers skeur.

24 Op 3 Jul. 1804. (Theal, 1795-1834.)

25 Nou Groentemarkplein.

26 In volksmond nog so bekend. Offisieel nou Riebeekplein. Lê tussen Bree- en Buitengrachtstrate.

27 D.w.s. in Parlementstraat. Nou nog die hoofingang van die Groote Kerk hoewel die Adderleystraatse ingang die gebruiklike is. Hierdie gebou het bestaan 1781-1836. Dit was 'n vergroting van die oorspronklike gebou van 1704. Van 1836-1841 is die kerk, met uitsondering van die toring en 'n paar mure, geheel herbou tot sy huidige gedaante. Vgl. Dreyer, *Eeuwfeest-Album van de Ned. Ger. Kerk in Zuid-Afrika*, 1824-1924, Kaapstad, p. 79 e.v., met afbeeldinge.

28 Pieter Baron van Rheede van Oudtshoorn tot Nederhorst, in 1773 oorlede op weg van Nederland na die Kaap om die goewerneurskap op te neem. Voorheen fiskaal en sekunde (1741-1766). Van die begrafnis 'n baie mooi plaat in Molsbergen en Visscher, *op. cit.*, p. 53. Stamvader van die van Rheede van Oudtshoorns in Suid-Afrika, *Gesl. Reg.* Die wapenbord en grafsteen is nog te sien in die Groote Kerk.

29 Ds. (later dr.) Abraham Faure, 1795-1875, Predikant van Kaapstad, 1822-1867. In sy leeftyd genoem 'de meest invloedrijke man in de kerk'. Ook tydskrifredakteur, opvoedkundige, leier in beweging tot stigting Teologiese Kweekskool op Stellenbosch, ens. Vgl. Dreyer, *op. cit.*, p. 75.

30 Onjuiste bewering. Vele handtekeninge van hom (Mededeling dr. Hoge). Oor Melck (1723-81), *Tydskrif vir Wetenskap en Kuns*, XII, en *Die Geskiedenis van die Lutherse Kerk aan die Kaap* in *Argief-Jaarboek vir S.A. Geskiedenis*, Kaapstad, 1938, Dl. II, p. 70 e.v., albei deur J. Hoge. Messelaar van beroep, het Melck as soldaat in Suid-Afrika in 1746 gekom, in 1750 burger geword, in 1752 met die weduwee Hop getrou en so in besit van *Elsenburg* gekom. Mettertyd een van die grootste wyn- en veeboere in die kolonie en heemraad van Stellenbosch. Het hard geywer vir Luterse gemeente in Kaapstad.

31 Februarie.

32 Vir geskiedenis van kerk vgl. aant. 30. die oorspronklike gebou dagteken uit 1774. Uitstekende afbeelding in *Alm.* 1832 en foto in Molsbergen en Visscher, *op. cit.*, p. 43.

33 Die eerste R.-K. kerk in Kaapstad. In 1820 deur die eerste pastoor, vader Scully (sien verder) begin en geleë in Harringtonstraat, waar die Engels-episkopaalse *Trinity*-kerk nou staan (Theal, 1795-1834). Afbeelding in *Alm.*, 1832. Die huidige kerk, *St. Mary's Cathedral*, op die oorspronklike *Looyers Plein*, is gebou 1851-'57 onder die episkopaat van die bekende dr. Griffith. (*Year Book*, 1938, p. 476; *Handbook of Cape Town and Suburbs*, 1905.)

34 Lees 'calumniantibus' en 'versus'. In Afrikaanse vertaling: Doen goed aan die wat vir julle haat, en bid vir die wat vir julle beledig en vervolg. Klaarblyklik slaan die woorde op die stryd wat die Rooms-Katolieke moes voer om offisiële erkenning in Suid-Afrika te verwerf. Tydens die Bataafse bewind is priesters in die Kolonie toegelaat, maar met die koms van die Engelse weer verban tot 1820. Vgl. K.C. Lenaghan, *De Kerk in Zuid-Afrika*, Leuven, 1926. (Onder my aandag gebring deur prof. J.L.M. Franken.)

35 Die offisiële verklaring van die kant van die kerk is onenigheid met sy gemeentelede. Vgl. Lenaghan, *op. cit.*

36 Vandag nog daar. Bekend as *Het Zuid-Afrikaansch Zending Gesticht* (Dreyer, *Historisch Album van de Ned. Ger. Kerk in Zuid-Afrika*, Kaapstad, 1912).

37 Hy was toe al emeritus. Was predikant van Kaapstad, 1760-1802. Hollander van geboorte en in 1819 oorlede (Dreyer, *Historisch Album: De Ring van Kaapstad*, Kaapstad, 1907).

38 Dr. J. Henry Beck, van Skotland afkomstig, was die eerste gevestigde leraar van die gestig, 1819-1839 en 1840-1851. Vgl. Dreyer, *op. cit.*

39 Die beroemde en berugte negrofilistiese superintendent van die *London Missionary Society* in Suid-Afrika, sedert 1819. Politieke sendeling en skrywer van die 'lasterlike' *Researches in South Africa*, 1828, teen regering en koloniste (Theal, 1795-1834 e.v.).
Die kapel was in 'Mission House', Kerkplein 6 (*A.C.C.*, 1826) en vorm die begin van die 'Congregational Church' in Suid-Afrika (*The Cape of Good Hope*, *Official Handbook of the City of Cape Town*, 1911).

40 Lees 'Shaw'. Eerw. Barnabas Shaw is genoem 'die vader van die S.A. Metodisme'. Het in 1816 in S.A. gekom, die Kamiesbergse sendingstasie (Lelyfontein) gestig en in 1826 leraar geword van die Wesleyaanse gemeente in Kaapstad, waar hy die res van sy lewe gebly het. In 1857 oorlede.
Die kapel hier genoem was in die Ziekedwarsstraat 19 (nou Barrackstraat), is in 1822 opgerig en het agter die woonhuis gestaan. In 1831 het die kerk verhuis na Burgstraat, naasaan die plek waar die huidige kerk staan. Vgl. Whiteside, *History of the Wesleyan Methodist Church in S.A.*, London, 1906.

41 Volgeling van die 17de eeuse Nederlandse teoloog, G. Voetius (1588-1676). Sterk Kalvinis en voorstander van vrywillige byeenkomste, die s.g. 'oefeninge'. (J.I. Marais, *Geschiedenis der Christelijke Kerk*, Kaapstad, 1913.)

42 Hiermee word bedoel die Engels-offisiële of Anglikaanse kerk. Eers in 1834 het hulle hul eie kerk gekry nl. die huidige St. George's Katedraal in Waalstraat. Vgl. aant. 15 en *Cape Town Handbook*, 1911, *op. cit.*

43 Vir die verskillende pogings, in hierdie verband (insonderheid invoering Skotse predikante sedert 1822, vgl. p. 125) en die sukses wat ten slotte daarmee behaal is (in 1847 is deur oopgesit, in 1862 eerste Engelse dienste in Kaapstad), vgl. Moorrees en veral Anna J.D. de Villiers, *Die Hollandse Taalbeweging in Suid-Afrika*, Kaapstad, 1936, p. 81 e.v.

44 Oranjestraat is blykbaar 'n vergissing vir Bouquetstraat. Die Looyersplein het suidoos van Stalplein gelê. Die R.-Katolieke katedraal staan nou daarop vgl. aant. 33 en Plattegrond van Kaapstad.

45 Op 7 Jul. 1803. Argitek was die militêre ingenieur en boumeester, Louis Thibault (1750-1815, sedert 1781 aan Kaap); bouer, Hermann Schutte (1761-1844, sedert 1789 aan Kaap), ook argitek; Anton Aureith (1754-1822, sedert 1777 aan Kaap), beeldhouer en kunsskilder. (*T.O.* en Morrison.) Hierdie persone vorm 'n driemanskap nie alleen beroemd in hulle eie tyd nie, maar vir alle tye in Suid-Afrika. Met hulle bereik die ou Hollandse boukuns sy hoogtepunt in Suid-Afrika.

46 Hoe Teenstra dit Gotties (of Goties) kan noem is my onbegryplik want dis in die strengste Renaissance-klassieke styl gebou. Wat Teenstra verder van die gebou se skoonheid en inrighting sê, is juis. In 1892 is die gebou afgebrand maar gelukkig feitlik onveranderd herstel. (Morrison; *T.O.*; *D. ⇦p; T.*, I.) Die Oog van God het egter as simbool in die Dawidskruis bo die ingang verdwyn en sommige beelde van Anreith was natuurlik onvervangbaar. Die 'stoep' waarvan Teenstra praat is klaarblyklik die trappies in die gebou waarmee 'n mens styg na die vloer van die groot saal. Die oorspronklike tempel het ongeveer £4,000 gekos, 'n groot som in daardie dae. (J. Suasso de Lima, *Jaarboekje voor Vrijmetselaren*, Kaapstad 1847.) *T.O.*, p. 121, stel die bedrag egter op tussen £8,000 en £9,000. Die gebou is nog vir iedereen sigbaar en mag besoek word. Losie *De Goede Hoop* is die oudste in Suid-Afrika en bestaan sedert 1772.

47 Die klubgebou. Van 1854-1884 het dit gedien as vergadersaal van die Wetgewende Vergadering van die ou Kaapse Parlement. Later is dit afgebreek en die staatsdrukkerskantoor staan vandag op 'n gedeelte van die terrein. Vgl. Morrison, p. 42; *T.O.*

48 Losie *De Goede Trouw*, Tuin Magdeburg, het in 1802 met behulp van Losie *De Goede Hoop* tot stand gekom en albei ressorteer onder die Groot Oosten der Nederlanden. (De Lima, *op. cit.*). *De Goede Trouw* bestaan vandag nog in St. Jansstraat, vlak by Losie *De Goede Hoop.*
Die Engelse Losie *Concordia* heet eintlik 'The British Lodge, 637 (later 419) Concordia Garden' (*Alm.*, 1830) en het in 1811 tot stand gekom (*Alm.*, 1853). Dis van belang om te weet dat daar sedert 1829 gereeld opgawes van losies in almanakke en naamlyste verskyn.

49 1800-1801. Oudste in Suid-Afrika. Tot 1839 as sodanig in gebruik. Sedert 1843 as St. Stephens Kerk vir kleurlinge in gebruik. Gebou vandag nog feitlik onveranderd. Vgl. *D. ⇦p; T.*, I, p. 60 e.v.

50 Hierdie gebou is in 1755 as Burgerwaghuis opgerig (vgl. verder Teenstra se vermelding van wapenkas in vergadersaal). Van 1796-1827 dien dit as setel van die Burgerraad (of Burgersenaat), die stadsregering van die tyd; van 1828-1840 as polisie- en magistraatskantoor; van 1841-1905 andermaal as stadshuis. In 1916 word die gebou aan die staat oorgedra en in 1917, gerestaureerd deur argitek J.M. Solomon, offisieel as kunsmuseum geopen, in die wandeling bekend as die Michaelis-Galery, vanweë die Michaelis-versameling van skilderye, wat, in geskenk aan die staat, daar gehuisves word. Vgl. Katalogus, *Die Max Michaelis-Skenking* ens., en persoonlike mededelinge van die kuratrise, mej. R. Prowse.

51 Vermoedelik het hier die woord 'dan' weggeval. Die saal wat Teenstra noem is nog daar, maar die geweerkas het verdwyn en die portret van van Riebeeck hang nou in die stadhuis. Die gebeeldhoude kanonne en opskrif om die wapen bo die buitedeur, sowel as die horing des oorvloeds bo die ingangsdeur, het ook verdwyn. (Vir beeldhouwerk vgl. afbeelding in *Alm.*, 1830, p. 280.)

52 Vgl. p. 277.

53 D.w.s. ‘Settlers’. Teenstra doel hier op die Britse neersetters van 1820. 'n Ierse groep onder W. Parker het hulle veral in die Clanwilliam-distrik gevestig. Maar dit het sleg met hulle gevaar (Theal, 1795-1834, p. 228 e.v.).

54 In Teenstra se tyd het die Parade geloop tot teen die Heregrag (Adderleystraat) en het Strandstraat langs die Parade deurgeloop tot die Kasteel. By Strandstraat het ook die Heregrag geëindig en die voortsetting van die Heregrag tot aan die see - d.w.s. tot aan die oostelike end van Waterkantstraat, het geheet Justitiestraat. Aan Justitiestraat, maar met front of Strandstraat (vgl. p. 194) het gestaan die tronk, daarnaas, links, die doeanekantoor; nog verder links, halfpad na die Kasteel, met ander geboue en terrein tussenin, die slagpale. Hierdie geboue en grond, met 'n deel van die Parade, het dus vir die grootste deel gestaan op die terrein wat nou deur die Kaapstadse stasie ingeneem word. Vgl. Plattegrond van Kaapstad. Alleen die ou ‘Customs House’, met absorpsie en herbou van die ou tronk, het die veranderings van die tyd oorleef en staan nog daar. Die tronk het ongeveer 1860 verdwyn toe die stasie met die bou van die eerste spoorweg in Suid-Afrika (1859-1863, Kaapstad na Wellington), vlakby gekom het. Toe is die tronk na die ‘Breekwater’, die beginpunt van die Kaapstadse dokke waarmee in 1860 aangevang is (*Alm.*, 1868). Volgens *T.O.*, p. 160 en *Alm.*, 1861, is die Roelandstraatse gevangenis ook in 1859 geopen, maar die huidige gebou dagteken uit 1889 toe dit die hoofgevangenis van Kaapstad geword het. Die Breekwater-inrigting is omgeskep, altans gedeeltelik, tot verbeteringsgestig vir jeugdige misdadigers. Eers ongeveer 1925 is hulle na Tokai.

55 Taamlik ver van die Parade. Op die latere Barrackplein, tussen Buitenkant-, Barrack-, Corporation- en Caledonstraat, waar nou allerlei stadsgeboue staan. (Sien Plattegrond van Kaapstad). In 1768 as militêre hospitaal begin; sedert 1781 ook as kaserne in gebruik; sedert 1822 alleen as kaserne. Tydens die Anglo-Boereoorlog is Boeregevangenes daar gehou. In 1903 gesloop. (*T.O.*; Morrison, p. 58.)

56 1817-1818. Vandag bekend as ‘Ou’ Somersetse Hospitaal, by Dokke, Groenpunt.

57 Nog aanwesig en bekend as Ou Hooggeregshofgebou. In 1811 (Theal, 1795-1834, p. 136) het die slawelosie na Oranjestraat verhuis, vgl. aant. 67. Die kant van hierdie gebou op Bureaustraat is te sien op die plaat van die Ned. Geref. Kerk elders.

58 In 1798 word die eerste poskantoor in die Kasteel geopen (Theal, 1795-1834). In 1822 is dit nog daar (*The Post Office*, 1910-1935), hoewel die aanwysing my twyfelagtig lyk. In 1825 is dit waar Teenstra dit vermeld (*Handbook of Cape Town*, 1905; *Bringing in the News*, ‘*Cape Times*’, 27 Maart 1936), hoewel die Plattegrond van Kaapstad 'n poskantoor aandui langs die slagpale, wat ek nie kan verklaar nie. In 1872 is die poskantoor h/v St. Georges- en Kerkstraat en in 1897 in Adderleystraat, vandag die ‘Ou’ poskantoor. In 1942 is die huidige gebou geopen.

59 Begin van die S.A. Openbare Biblioteek. In 1818 deur goewerneur Somerset gestig. In 1822 geopen in gebou deur Teenstra genoem. Die ‘oude bibliotheek’ in een van die benedesale waarheen hy verwys, is klaarblyklik die Von Dessin-skenking, die werklike begin van openbare biblioteke in Suid-Afrika, in 1761 aan die Kaapstadse Ned. Ger. Kerk bemaak vir algemene gebruik en tot 1824 in die kostershuis bewaar (*D. ⇦p; T.*, I, p. 51; Theal, 1795-1834; *Die Burger*, 15 Apr. 1940; Franken, '*n Kaapse Huishoue in die* 18*de Eeu*, Argief-Jaarboek, 1940). In 1828 het die biblioteek na die ou ‘Commercial Exchange’ op die Parade (sien verder) verhuis; in 1860 is die huidige gebou in die Tuine geopen (*D. ⇦p; T.*, I, p. 51).

60 Moet wees alle wyne wat deur Kaapstad gaan (Theal, 1795-1834, p. 254).

61 In 1823 deur dr. Andrew Smith, leërdokter en vurige natuurkundige begin. Na die vertrek van dr. Smith, ongeveer 1836, het die versameling in verval geraak, met die gevolg dat toe die huidige S.A. Museum in 1855 opgerig is, maar weinig van die oorspronklike diere nog bruikbaar was. (Theal, *do.*) Teenstra se verdere opmerking is onverdien.
In 1860 het die Museum saam met die openbare biblioteek, offisiële onderdak gevind in die gebou genoem in aant. 59. (*Alm.*, 1881.) In 1897 is die huidige gebou aan die bo-end van die Kompaniestuin geopen. (*Handbook of Cape Town*, 1905.)

62 Op die plek waar die ou hoofposkantoor in Adderleystraat gestaan het. Die gebou het 'n dubbele front gehad, hoewel die eintlike front op die Parade was (*Alm.*, 1834; Thompson's *Travels*, 1827). Die Beurs word 'n middelpunt van konserte, danspartye ens. (*D. ⇦p; T.*, I, p. 44 e.v.). Die biblioteek is 'n tydlank daarin gehuisves (vgl. aant. 59) en die gebou bestaan voort tot 1893 toe dit gesloop is om plek te maak vir die hoofposkantoor. Vgl. aant. 58 en *Cape Town Guide*, D. Edwards, 1897.

63 Vandag die ‘Openbare Tuin’ in die Eikelaan. Van 1848-1892 die ‘Botaniese Tuin’. Daarvoor altyd Kompanjiestuin (of ‘Government Gardens’, sedert 1892 onder munisipaliteit) genoem, soos vandag nog veelal in die Kaapse volksmond. Feitlik altyd toeganklik vir die publiek en, veral Sondags, geliefkoosde wandelplaas. Met die koms van die Engelse gee 'n militêre orkes gereeld uitvoeringe wat tot in die 20ste eeu voortduur. Naas periodes van bloei beleef die tuin sy periodes van agteruitgang, soos ook ten tyde van Teenstra. Die aanleg soos Teenstra dit beskryf blyk duidelik uit die Plattegrond van Kaapstad. Vgl. *T.O.*; Morrison; Noble, *The Cape Colony*, Cape Town, 1875; *Argus Annual*, 1894. Die ‘Eikelaan’ het eers uit kastanjebome bestaan, maar laasgenoemdes is deur goewerneur van de Graaff in 1774 afgekap en deur eikebome vervang. (Thunberg, *Travels*, II, 1795, p. 128).

64 Vgl. p. 287. Dis my onmoontlik om uit te vind watter blom Teenstra hier bedoel. Die ‘bergrosie’, 'n soort struikblom en die ‘aardroos’, (*Hyobanche Sanguinea*, Thunberg, *Travels*, London, 1795, I, p. 287) lyk my albei onwaarskynlik. Of sou Teenstra bedoel ‘Ceylonse roos’ (oleander)?

65 Barrow in sy *Account of Travels into the Interior of Southern Africa*, *in the years* 1797 *and* 1798, etc., London, 1801-1804, 2 dele, het hom inderdaad aan growwe laster van die Kaaps-Hollandse bevolking skuldig gemaak. Vgl. Theal, 1795-1834; Gie, *Geskiedenis vir S.A.*, Stellenbosch, 1928, Dl. II.

66 Vgl. 3de Brief, aant. 14.

67 Bestaan reeds uit Kompaniestyd en is, volgens Thunberg, *op cit*, p. 128, deur goewerneur Tulbagh begin. Was geleë tussen die huidige Eikelaan en Oranjestraat op die grond wat nou beslaan word deur die Klein Teater, die ou gebou vir fisika en 'n deel van die S.A. Museum. Die slawelosie vir prysnegers (vgl. aant. 16 en 57) was langsaan, ongeveer waar die handelsgebou, S.A. Kollege Skool en ou Bolus-Herbarium nou staan. Sien Plattegrond van Kaapstad. Toe die *S.A. Athenaeum* (*South African College*), nou Universiteit van Kaapstad, sy eerste eie gebou (nog daar) betrek in 1841, links van die Leeupoort uit die Eikelaan, was die dieretuin reeds lank in verval. Die slawelosie was nog daar, maar in gebruik as verbeteringsgestig (tot 1855). Vgl. Ritchie, *History of the South African College*, Cape Town, 1918, I, p. 96 e.v., 113 en Walker, *S.A. College*, etc., Cape Town, 1929, p. 22.

68 Eers in Okt. 1825 maak die eerste stoomskip aan die Kaap, die *Enterprise*, sy verskyning. Vgl. Theal, 1795-1834.

69 Die bekende ‘Paddock’, teenoor die ou *S.A. Kollege*. Sedert 1859, met uitsondering van 1862-1872, in gebruik van die kollege as sportsveld; sedert 1896 in hulle besit. (Ritchie, *op. cit.*, I. p. 175 e.v.) Tussendeur gebruik vir tentoonstellings van die Kaap de Goede Hoop Landboukundige Genootskap, opgerig 1831.

70 Die kats; Eng. ‘cat o' nine tails’. Eintlik 'n gésel bestaande uit nege aparte stringe tou met knope daarin.

71 De Jong, *op. cit.*, I, p. 109. Volgens *T.O.*, p. 105, was Kaffers die naam vir onder-konstabels, uitgesoek onder die bandiete op Robben Eiland, toe 'n bandietestasie. Ook Olland, *Bladen*, *op. cit.*, p. 165, meld dié benaming vir die laagste klas polisie-agente. Die ou volksnaam vir blanke konstabels, in Kaapstad tot vandag toe, is ‘dieners’. Vgl. *T.O.*, p. 160.

72 Later vervang deur die middagskot wat tot vandag toe voortbestaan (van ‘Signal Hill’).

73 Die trapmeul was inderdaad 'n vreeslike vorm van straf. Dit was aan die onderend van die tronk. (*T.O.*). Tot ver in die 19de eeu het dit in gebruik gebly en berus vandag in die ou Breekwater. Vgl. aant. 54.

74 Teenstra druk hom te positief uit soos trouens uit sy eie mededelings elders (p. 216, 217) blyk. Vir die hele kwessie van slawehandel aan die Kaap vgl. Theal, 1795-1834, p. 407 e.v. en E. Stockenström, *Vrystelling van die Slawe*, Stellenbosch, 1934.

75 Die Griekse Vryheidsoorlog van 1821-'30, waarby o.a. die Engelse digter Byron sy lewe vir die Griekse saak gegee het.

76 Teen Engeland en Spanje onder leiding resp. van George Washington en Simon Bolivar (Gie., *op. cit.*, II, p. 197 e.v.).

77 Volgens Theal, 1795-1834, p. 412, sewe slawe en die ander Hottentotte.

78 1825. Vgl. *Criminele Proc. St.*, 1825, C.J. 560, Kaapse Argief. (Mededeling prof. Franken).

78a D.w.s. Galant s'n.

79 34 jaar oud. Geb. te ‘Barossel’ (= Brussel?). (Mededeling prof. Franken). Dat hy buitenlander was, kan ook blyk uit sy aanmerking, p. 207.

80 D.w.s. Galant s'n.

81 J.H. Hofmeyr, J's., 1796-1877. Gestudeer te Leiden, 1819- ± 1822. (Pont, *Ned.-Z.A.*, *op. cit.*). Ook lid van Burgersenaat en eienaar van *Waterhof* in die Tuine (*A.C.C.*, 1826). Sedert 1855 Magistraat op Bredasdorp (*Gesl. Reg.*; *Alm.* 1860).

82 Geen Hollander nie. Ged. 1785 as kleinseun van die stamvader J. Verlee uit Rotterdam (*Gesl. Reg.*).

83 Tou-endjies? Die kats? Vgl. aant. 70.

84 Lees ‘L’. Vgl. 3de Brief, aant. 2.

85 Lees ‘D. Denyssen’. Uit Amsterdam afkomstig (*Gesl. Reg.*). Advokaat. Fiskaal sedert 1812. (*A.C.C.* 1813 e.v.). Na regterlike veranderings van 1827 (vgl. aant. 90), gepensioneer (*Alm.* 1830) en andermaal advokaat.

86 D.w.s. Teenstra s'n.

87 Die opstand van Louis, die slaaf, James Hooper, die jong Ierse arbeider en Abraham, die slaaf, wat die hele Swartland in rep en roer gebring het en die leiers, met nog twee slawe, op die galg laat eindig het. Theal, 1795-1834; *Crim. Proc. St.*, 1808.

88 Met stuk tou op die nat broek ge0slaan (V.D.).

89 A. Faure, J's., 1795-1868 (*Gesl. Reg.*). Ingeskryf Leiden as regstudent, 1814. (Pont, *Ned. -Z.A.*, *op. cit.*).

90 Van bogenoemde persone is die twee Truters reeds behandel (3de Brief, aant. 14). Petrus Borchardus Borcherds, 1786-1862 (vgl. *Alm.* 1863), seun van ds. Meent Borcherds (p. 156),

skrywer van die *Memoir* genoem in die inleiding, was van 1801-1857 staatsamptenaar onder die Bataafse en Engelse bewind. Van drosdyklerk op Stellenbosch (1801-1803), klerk van die Raad van Justisie, Kaapstad (1803-1809), landdrossekretaris op Stellenbosch (1810-1813), adjunk-fiskaal Kaapstad (1813-'23), word hy lid van die Raad van Justisie (1823-'27), polisie-magistraat van Kaapstad (1826-'34), resident-magistraat en siviele kommissaris, 1834-'57. Ook op baie regeringskommissies het hy gedien. Sy laaste jare het hy op Stellenbosch deurgebring. (Vgl. Olland *Bladen*, *op. cit.*; Theal, 1795-1834; R.W. Murray, *S.A. Reminiscences*, Cape Town, 1894, p. 97 e.v. Murray prys Borcherds hoog as man van beskawing en karakter). W. Hiddingh, uit 'n Groningse familie afkomstig, reeds lid van die Raad van Justisie uit die Hollandse tyd, was vader van adv. W. Hiddingh wat die Hiddinghsaal aan die Universiteit van Kaapstad, soos ook boeke ens. aan die S.A. Openbare Biblioteek, geskenk het en van adv. C. Hiddingh, wat namens die Koning van Nederland, die O.V.S. hulle vlag aangebied het (Pont, *op. cit.*, p. 79). Na die afskaffing van die Raad van Justisie in 1827, om vervang te word deur 'n Hooggeregshof, is Hiddingh gepensioneer (*Alm.* 1830). Walter Bentinck was ook auditeur-generaal, word in 1825 lid van die Raad van Advies (vgl. p. 238) en is na die afskaffing van die Raad van Justisie gepensioneer (*Alm.* 1830). Jan (of Johannes) Henoch Neethling, ged. 1770, onderkoopman en adjunkfiskaal, word in 1803 lid van die Raad van Justisie. (*Gesl. Reg.*; Theal, 1795-1834). Met die afskaffing in 1827 word hy ook gepensioneer maar praktiseer weer as advokaat (*Alm.*, *id.*). J.C. Fleck, ged. 1786, seun van ds. C. Fleck van Kaapstad, was, soos Borcherds, eers klerk van die Raad van Justisie en sedert ± 1817 lid. Ook hy word gepensioneer na 1827. (*Gesl. Reg.*; Olland, *op. cit.*, p. 233; *A.C.C.*, 1807 e.v.). R. Rogerson word belastingontvanger in Kaapstad na 1827 (*Alm.* 1829). D.F. Berrangé, geb. 1775, seun van die stamvader en broer van ds. J.C. Berrangé van Kaapstad, ouditeurmilitêr by die garnisoen en advokaat, adjunk-fiskaal sedert ongeveer 1806, later lid en sedert ± 1818 sekretaris van die Raad van Justisie (*Gesl. Reg.*; Olland, *op. cit.*, p. 231), word voorsitter van die Weeskamer na 1827 (*Alm.*, 1829).

91 Ds. H. Sutherland. Het in 1824 uit Skotland gekom (Theal, 1795-1834) en op Worcester gebly tot sy emeritaat in 1859. Die dorp Sutherland, voorheen 'n deel van Worcester-distrik, is na hom genoem (1857, Pettman, *op. cit.*). Oorlede 1879. (*Kerkjaarboek*, 1937).

92 Teenstra se partygevoel is in ieder geval duidelik.

93 Merkwaardige ooreenkoms met feitlik dieselfde treffende woorde in Multatuli se *Saïdjah en Adinda* in *Max Havelaar*, ongeveer 35 jaar later.

94 Die auteurskap van hierdie gedig kon ek nie vasstel nie. Dis in ieder geval 'n variasie op Vondel se bekende *Kinder-Lyck* (Constantijntje). Sou dit van Teenstra self wees? (Vgl. p. 285).

95 Gewone term toentertyd vir ‘anderkant Hottentots Hollandberge’ d.w.s. die streek van Caledon tot Swellendam.

96 Van hierdie belangrike bepalings vind ek geen vermelding in die gewone geskiedenisboeke nie. Theal, 1795-1834, p. 169 e.v. gee alleen verouderde bepalings uit 1777.

97 Afr. Masbieker, vir 'n bepaalde negertipe onder die kleurlingbevolking, kom uit ‘Mosambieker’ en hierdie benaming vind sy oorsprong by sulke Mosambiekse slawe.

98 D.w.s. moedertjie. Vroeër algemeen onder kleurlinge in gebruik, dikwels in die gespesialiseerde betekenis van pleegmoeder. 'n Kleurlingvrou wat 'n blanke kind soog (teenswoordig ook net oppas), heet eweneens memme (même). Analogies met même hoor 'n mens soms ‘pêpe’, hoewel die eintlike parallelle vorm ‘tata’ of ‘tate’ is.

99 Mag God my vergewe!

Zesde brief.

Kaapstad, 2 *Julij* 1825.

In mijn' vorigen van den 22 Junij beloofde ik, u nog iets van deze kolonie in het algemeen te zullen schrijven; veel kan ik er echter niet van mededeelen, aangezien de kortheid des tijds en mijne ziekelijkheid mij zeer veel in mijne onderzoekingen verhinderd hebben, hoe zeer men mij de gelegenheid daartoe ook bevorderlijk maakte. Ook zijn er reeds vele uitvoerige beschrijvingen van in het licht gegeven, zoowel door de Franschen, Duitschers, Zweden, Engelschen, als door de Hollanders en de Kapenaars zelve, welke gij, er meer van wenschende te weten, raadplegen kunt, zoo als

François Valentijn.[1]	
Peter Kolbe,	2 deelen, 1731.[2]
A. Sparman,	2 deelen, 1772-1776.[3]
John Barrow,	4 deelen, 1797-1798.[4]
Le Vaillant,	5 deelen, 1780-1785.[5]
Corn. de Jong,	3 deelen, 1791-1797.[6]
F. von Bouchenroeder,	1 deelen, 1803.[7]
Hendk. Lichtenstein,	4 deelen, 1803-1806.[8]
W.J. Burchell,	2 deelen, 1810-1812.[9]
John Campbell,	1 deelen, 1815.[10]
C.I. Latrobe,	2 deelen, 1815-1816.[11]

En meer anderen, als: Thunberg,[12] Stavorinus,[13] de Grandpré,[14] Crossigny,[15] de la Caille,[16] Menzel,[17] en de Kaapsche reizigers J. van Reenen,[18] Truter,[19] Somerset[20] en Rijneveld[21]; van welke allen ik die van Lichtenstein en Burchell, voor zoo verre ik voornoemde werken bij cene losse doorbladering ken, en van deskundige Kapenaars heb hooren beoordeelen, voor de beste houde.[22] Valentijn, Kolbe en Sparman zijn oud, en hebben dus alleen betrekkelijke waarde. Barrow, die hier kort na de omwenteling reisde, toen deze kolonie pas Engelsch geworden

was, vond er nog eene te levendige zucht, vooral onder de buitenlieden, welke nog sterker, dan in de Kaapstad was, voor de Hollandsche natie, en heeft daarom de goede ingezetenen dezer volkplanting zoo zeer te onregt van een menigte laagheden en lompheden beschuldigd. Le Vaillant's werk is een roman, met vele verdichtselen en verfraaijingen gelardeerd. De Jong heeft meestal van hooren zeggen geschreven, en zijn werk is daardoor onnaauwkeurig, zijnde tevens met jagtsprookjes opgesmukt.[23] Von Bouchenroeder schrijft over iets, waar hij geene kennis van had; zijn werk is met hersenschimmen en onuitvoerbare plannen doormengd, en handelt over de cultuur, de grondsoorten en den landbouw, welk een en ander, door zijne theoretische zonder praktische kennis, van weinig waarde is.[24] De overigen schrijven meestal over de Moravische zendelingen en de uitbreiding van de Christelijke Godsdienst. De Kaapsche reizigers hebben mij in hunne geschriften wel voldaan, maar beschrijven meer hunne eigene lotgevallen, dan de plaatsen hunnes verblijfs en de streken, die zij doorgetrokken zijn. De eerstgenoemde schrijvers heb ik als zeer naauwkeurig, met de waarheid overeenkomende, en als kort en zakelijk beschouwd, - de kaart en de platen in het werk van Burchell hebben mij uitnemend wel bevallen; - maar laat ons ter zaak komen.

De *Kaapkolonie*, hier veelal Zuid-Afrika geheeten, is de zuidelijkste punt van dit uitgestrekte en nog min bekende werelddeel, en werd, bij het traktaat van den 15 Augustus 1814, door de onzen aan Engeland afgestaan, of liever, de Engelschen, die dezelve reeds in 1806 bemagtigd hadden, hebben haar bij de jongste overeenkomst behouden. Zij is tusschen de 29° 30′ en 34° 50′ zuider breedte, en 17° 50′ en 29° 0′ ooster lengte gelegen, en grenst ten noorden aan het land der *Bosjesmannen*, *Kleine* en *Groote Namaquas*, en de *Groote* of *Oranje rivier*; ten oosten aan de *Keiskamma rivier* of het land der *Kaffers*; ten zuiden aan den *Indischen* en ten westen aan den *Atlantischen Oceaan*. De oppervlakte dezer kolonie bedraagt, volgens Barrow, I Deel, blz. 13, 128,150 □ Engelsche mijlen, en ofschoon de Kaapkolonie, sedert de opgave van Barrow, aanmerkelijk in uitgestrektheid is toegenomen, begroot men hare tegenwoordige oppervlakte op niet meer, dan 120,000 zulke mijlen(*). Zij wordt ver-

(*) *State of the Cape of Good Hope*, 1822.[25]

deeld in 8 distrikten of landdrostdijen, 3 sub-drostdijen en de residentie *Simonsstad*, welk een en ander gesplitst is in 154 veldkornetschappen. (Zie Tabelle A.)

Tabelle A.[25a]
Verdeeling der Kaap-kolonie in *Distrikten*, *Sub-landdrostdijen*, *Residentiën* en *Veldkornetschappen*.

Distrikt *de Kaap*.

V e l d k o r n e t s c h a p p e n :

Papendorp.	Zwartland.	
Ronde Boschje.	Dito Zoutrivier.	
Zwarte rivier.	Groene kloof.	
Wijnberg en Constantia's.	Dito Ganze kraal.	
Duinen en Vlakte.	Saldanha baai's veld.	
Zoutrivier.	St. Helena baai's veld.	
Tijgerberg.	Hoetjes veld.	
Tijger- en Koeberg.	Piquet berg.	
Koe- en Dassenberg.	Dito.	
Blaauwe berg.	Groote Bergrivier.	20.

Distrikt *Stellenbosch*.

V e l d k o r n e t s c h a p p e n :

Omtrek van Stellenbosch.	Wagenmakers valei.	
Moddergat.	Groene berg.	
Bottelarij.	Paardenberg.	
Eerste rivier.	Mosselbanks rivier.	
Somerset.	Achter Paardenberg.	
Groot Drakenstein.	Riebeeks kasteel.	
Fransche hoek.	Zwartland.	
Rivier zonder einde.	Dito.	
Paarl.	Zoutrivier.	
Klein Drakenstein.	Honigberg.	20.

Distrikt *Swellendam*.

V e l d k o r n e t s c h a p p e n :

Palmiet- en Bothrivier.	Voor Cogmans kloof.	
Swarts rivier.	Achter dito.	
Caledon.	Tradouw.	
Uilenkraal.	Groote Zwarte berg.	
Boven rivier zonder einde.	Lange berg.	
Karse rivier.	Valsche rivier.	
Zoetendals valei.	Kafferkuils rivier.	
Onder rivier zonder einde.	Onder duivenhoks rivier.	
Kluitjes kraal.	Vette rivier.	
Swellendam.	Boven duivenhoks rivier.	
Kliprivier.	Breede rivier.	
Boschjes veld.	Potteberg.	24.

Distrikt *Graaff-Reijnet*.

V e l d k o r n e t s c h a p p e n :

Graaff-Reijnet.	Zeekoes rivier.	
Sneeuwberg.	Nieuw Hantam.	
Voor Sneeuwberg.	Camdebo.	
Achter dito.	Buffelshoek.	
Winterveld.	Zwarte Ruggens.	
Uitvlugt.		11.

Distrikt *Uitenhage*.

V e l d k o r n e t s c h a p p e n :

Uitenhage.	Winterhoek.
Van Stadens rivier	Gamtos rivier.
Onder Boschjesmans rivier.	Tseitsekamma.

Rietrivier.	Port Elizabeth.
Zwarte Ruggens.	Coega.
Baviaans kloof.	

Distrikt *Worcester*.

V e l d k o r n e t s c h a p p e n :

Worcester en Goudine.	Voor Piquetberg.
Over Heksrivier.	Voor koude Bokkenveld.
Achter dito.	Achter dito.

Voor Boschjesveld.	Warme dito.	
Midden dito	Kleine Zwarte berg.	
Wagenbooms rivier.	Middel Roggeveld.	
Breede rivier.	Achter dito.	
Tulbagh.	Onder dito.	
Voor vierentwintig rivieren.	Klein dito.	19.
Achter dito.		

Distrikt *George*.

Veldkornetschappen:

Outeniqualand.	Voor Plettenbergs baai.	
Mosselbaai.	Achter dito.	
Gourits rivier.	Attacquas kloof.	
Voor Lange kloof.	Voor Olifants rivier.	
Achter dito.	Boven dito.	
Georgestad.	Cango.	12.

Distrikt *Albany*.

Veldkornetschappen:

Grahamsstad.	Opper Boschjesmans rivier.	
Derzelver omtrek.	Bruintjes hoogte.	
Bathurst.	Vischrivier.	6.

Sub-Landdrostdij *Cradock*.

Veldkornetschappen:

Achter Sneeuwberg.	Rhinosterberg.	
Zwagershoek.	Brakke rivier.	
Tarka.	Baviaans rivier.	6.

Sub-Landdrostdij *Beaufort*(*).

Veldkornetschappen:

Beaufort.	Gouph.	
Nieuwveld.	Dito.	
Dito.	Dito.	
Dito.	Traka.	
Dito.	Zwarte berg.	
Dito.	Gamka.	12.

(*) In 1573, den 19 April, deed in de belegering van *Haarlem* een kapitein van dien naam met eenige Schotten, Walen en Duitschers een' uitval buiten de Spaarwouder en Schalkwijker poort.

Sub-Landdrostdij *Clanwilliam*.

Veldkornetschappen:

Clan William.	Onder Bokkenveld.	
Berg en lange valeijen.	Voor Hantam.	
Olifants rivier.	Achter dito.	
Dito.	Camiesbergen.	
Cederbergen.	Namaqualand.	10.

Residentie *Simonsstad*.

Veldkornetschappen:

Noordhoek.	Simonsstad.	
Wildschutsbrand.		3.

Te zamen 154 *Veldkornetschappen*.

De namen *Stellenbosch*, *Swellendam*, *Graaff-Reijnet*, *Tulbagh*, *Simonsstad*, enz. doen ons denken aan den heer gouverneur Simon van der Stel, aanlegger van *Stellenbosch* en *Simonsstad*; aan den gouverneur Swellengrebel en deszelfs echtgenoote, geboren van Dam,[26] aanleggers van *Swellendam*; aan deszelfs opvolger Rijk Tulbagh, aanlegger van *Tulbagh*; terwijl *Graaff-Reijnet* derzelver naam aan den gouverneur van de Graaff en mevrouw deszelfs echtgenoote, geboren Reijnet, verschuldigd is; de *Plettenbergs-baai* werd aldus genoemd naar den gouverneur mr. Joachim Baron van Plettenberg, enz.

Men berekent de bevolking dezer kolonie, volgens opgave van het jaar 1818, op bijna 100,000 inwoners, en volgens telling van 1824 (zie Tabelle B en C, bladz. 235 en 258), op 125,000 inwoners.

Het klimaat is in deze kolonie over het algemeen zeer gematigd en bijzonder gezond; vergelijk, wat den stand van den barometer en den thermometer aanbelangt, de deswege in de *Kaapstad* gedane waarnemingen. (Zie Tabelle D, bladz. 236.)

Men vindt hier weinig zieken, de menschen leven hier over het algemeen zeer gezond, en worden veelal, zoo zij zich zelven niet te kort doen,[27] dat hier veelvuldig geschiedt, met een vast ligchaam oud. Echter hebben hier, gedurende den korten tijd, dat ik hier geweest ben, voor zoo ver mij bekend geworden is, drie heeren van rang en van fatsoenlijke familiën zich zelven van kant gemaakt.[28] Dan, hoe weinige ziekten

Tabel B, bladz. 234. Opgaaf der bevolking en graanen.

1818. DISTRIKTEN.	Blanke Inwoners. Mannen.	Vrouwen.	Hottentotten. Mannen.	Vrouwen.	Prijs-Slaven. Mannen.	Vrouwen.
Kaapstad	3860	3600	260	276	541	269
Dito, Vrijgegevene Slaven	921	984				
Kaap-Distrikt	1349	1112	481	440	298	72
Stellenbosch	2584	2437	898	929	103	29
Tulbagh	2392	2190	2297	2371	12	5
Swellendam	2807	2571	1693	1600	1	1
Graaff-Reijnet	4490	4024	3435	3551	3	2
Uitenhage en Albany	2405	2087	1145	1018		
George	1626	1415	1280	1306		
Totaal	22434	20420	11489	11491	958	378

1818. DISTRIKTEN.	Slaven. Mannen.	Vrouwen.	Inwoners in massa. Vrije Inwon.	Slaven.	In massa.
Kaapstad	4352	3110	7996	8272	18173
Dito, Vrijgegevene Slaven			1905		
Kaap-Distrikt	2621	1203	3382	4194	7576
Stellenbosch	5603	3132	6848	8867	15715
Tulbagh	2494	1732	9250	4243	13493
Swellendam	1625	1198	8671	2825	11496
Graaff-Reijnet	1279	910	15500	2194	17694
Uitenhage en Albany	548	444	6655	992	7647
George	951	782	5627	1733	7360
Totaal	19473	12511	65834	33320	99154

1818. DISTRIKTEN.	Mudden Graan uitgezaaid. Tarwe.	Gerst.	Haver.	Rogge.
Kaapstad				
Dito, Vrijgegevene Slaven				

Kaap-Distrikt	3257 5/24	940¾	3615¼	122⅝
Stellenbosch	4187¾	729¼	3774½	284
Tulbagh	3334⅝	979½	924	275¼
Swellendam	2864	877	140	154
Graaff-Reijnet	830	421	1	1½
Uitenhage en Albany	695	178	20	
George	908½	322	14⅝	
Totaal	16077 1/12	4447½	8489⅜	837⅜

1818.	**Mudden Graan ingeoogst.**			
DISTRIKTEN.	**Tarwe.**	**Gerst.**	**Haver.**	**Rogge.**
Kaapstad				
Dito, Vrijgegevene Slaven				
Kaap-Distrikt	31415¼	18131	16675	839
Stellenbosch	34547	12409½	24134¼	2103
Tulbagh	36863¾	15380¼	9301½	2609½
Swellendam	30416	11636	1636	940
Graaff-Reijnet	16539	6779	12	38
Uitenhage en Albany	8214	1984	139	
George	11745	4436	153	
Totaal	169740	70755¾	52050¾	6529½

De geheele bevolking dezer Kolonie bedroeg dus in den jare 1818	99154 zielen.
Men berekent het getal der vreemdelingen, militairen, matrozen, zoo van 's Lands- als koopvaardijschepen, op	4000 zielen.
Settlers, zijnde arme aangevoerde Engelschen en Ierlanders, vooral in 1820 en 1821 geland,	4000 zielen.

Prijs-Slaven, op voorgaande lijst niet geplaatst zijnde,			539 zielen.
Slaven, insgelijks niet geplaatst zijnde,			2345 zielen.
		Zamen	110038 zielen.
Uit voorgaande opgaaf blijkt, dat er in deze Kolonie zijn aan blanke inwoners (blanke zielen zegt men hier)			42854 zielen.
	Bestaande uit: *a*. Inboorlingen (zich Afrikaners noemende), uit Europesche volkeren afstammende, doch hier geboren zijnde. *b*. Uit Europa overgekomene ambtenaren of zich hier neergezet hebbende vreemdelingen.		
Het getal der oorspronkelijke inboorlingen of zoogenaamde Hottentotten bedraagt			22980 zielen.
	Zij bestaan uit: *c*. Hottentotten. *d*. Bastard dito. *e*. Klein Namaquas, in het westen der Kolonie. *f*. Groote dito, aan de noordzijde der Kolonie. *g*. Kaffers, aan de oostzijde der Kolonie. *h*. Boschjesmannen en andere stammen van Zuid-Afrikaansche volkeren, als: de Briquas,[29] aan de noordzijde der Oranje rivier; de Damras of Damros, in het noordwesten onder den Keerkring wonende, en meer anderen.		
Het getal der Prijs-Slaven bedraagt			1336 zielen.

	Dezelve zijn veelal door de Europeanen aangebragt; zij bestaan uit: *i.* Javanen en Maleijers. *j.* Negers van Mosambicque. *k.* Negers van Madagascar. *l.* Uit andere volkeren afstammende.	
De Slaven zijn meestal inboorlingen, van verschillende kleur en gedaante, door de vermenging van over zee zwervende volkeren; hun getal is		31984 zielen.
	Zamen	99154 zielen.

Verder blijkt uit vorenstaande Tabelle, dat men in de Distrikten Kaapstad, Stellenbosch, Tulbagh en Swellendam het meeste graan verbouwt, en dat de Kolonie over het algemeen voor den Tarwebouw het beste geschikt is. In Graaff-Reijnet was de opbrengst bijna twintigvoudig; ook de Gerst bereikte in het Distrikt de Kaap bijna eene twintigvoudige opbrengst; Haver en Rogge hier minder. Swellendam, het hoogste in opgaaf, bereikte nog geene twaalfvoudige vermeerdering van de eerste; terwijl de laatste, waarin Tulbagh het hoogste staat, nergens eene tienvoudige opbrengst bedraagt.

Tabelle D, bladz. 234.
Gemiddelde stand van den *barometer en thermometer*.

***Maanden*.**	***Over de jaren* 1818, 1819, 1820 *en* 1821.**	***Barometer*.**	***Thermometer*.**
Januarij	Gemiddeld getal over 4 jaren.	30.13	76°
Februarij	Gemiddeld getal over 4 jaren.	30.11	79
Maart.	Gemiddeld getal over 4 jaren.	30.18	75
April.	Gemiddeld getal over 4 jaren.	30.14	67
Mei.	Gemiddeld getal over 4 jaren.	30.21	62
Junij.	Gemiddeld getal over 4 jaren.	30.19	57⅔
Julij.	Gemiddeld getal over 4 jaren.	30.28	57⅓
Augustus.	Gemiddeld getal over 4 jaren.	30.25	60
September.	Gemiddeld getal over 4 jaren.	30.22	63
October.	Gemiddeld getal over 4 jaren.	30.22	63
November.	Gemiddeld getal over 4 jaren.	30. 2	73½
December.	Gemiddeld getal over 4 jaren.	30.16	75

Gemiddelde hoogte 30.18 67⅓

men hier vinden mag, in 1713 en in 1755 moeten de kinderpokken hier verschrikkelijk gewoed hebben. Daarbij schijnt de kinderziekte onder de zwarten en kleurlingen nog gevaarlijker te zijn en meer slagtoffers te maken onder hen, dan wel onder de Europeanen. Het was de kundige en menschlievende D i b b e t z , (*Isle de France, of Mauritius* en *Isle de Bourbon* hadden reeds over het bijgeloof aangaande de vaccine getriomfeerd, en derzelver bewoners erkenden reeds de weldadige behoedmiddelen tegen deze zoo verschrikkelijke ziekte, eer men er aan de *Kaap de Goede Hoop* eenige attentie op gevestigd had,) ik zeg, het was de heer R. d e K l e r k D i b b e t z , inspecteur-generaal der Kaapsche hospitalen,

die zich heimelijk naar het Portugesche schip *Belisario*, in de *Tafelbaai* ten anker liggende, alwaar het den 18 November 1803 gearriveerd was, begaf, waar hij, zonder dat het volk zulks bemerkte, een' draad met stof bekwam, waarmede hij in de stad in alle stilte een begin van zijn heilzaam bedrog maakte; totdat eindelijk de gouverneur J a n s s e n s , hoe zeer in den aanvang ook tegen de vaccine ingenomen, hem het groote hospitaal, nu kazerne, tot zijne verdere bewerking toestond(*); en toen de regering de heilzame gevolgen inzag, betoonde zij aan D i b b e t z hare verpligting en dankbaarheid voor zijne zoo gevaarlijke als moedige, zoowel heilzame als weldadige onderneming, zoo door de opregtste betuigingen harer hoogachting voor hem, als door rijke geschenken.[30] - Bij de gezondheid is het klimaat tevens aangenaam, daar het hier zelden drukkend heet en nimmer nijpend koud is. Men heeft hier den langsten dag op den 21 December (wanneer wij in het Vaderland den kortsten hebben), alsdan komt de zon te 4 uren 51 minuten op en gaat te 7 uren 9 minuten onder, makende een' dag van 14 uren en 18 minuten; den kortsten dag heeft men op den 21 Junij, alsdan komt de zon des morgens te 7 uren 9 minuten op en gaat te 4 uren en 51 minuten onder, makende een' dag van 9 uren en 42 minuten.[31]

Deze kolonie wordt door een' gouverneur geregeerd; de tegenwoordige is Lord S o m e r s e t , die de titels voert van: ‘Zijne Excellentie den Hoog Edel Geboren Generaal Lord C h a r l e s H e n r y S o m e r s e t , een Zijner Majesteits Hoog Achtbare Geheime Raden, Kolonel van Zijner Majesteits 1ste West-Indische Regiment, Gouverneur en Opperbevelhebber van Zijner Majesteits Kasteel, Stad en Kolonie *de Kaap de Goede Hoop*, in Zuid-Afrika, en den Ressorte van dien, mitsgaders Ordinaire en Vice-Admiraal van dezelve, Kommandant der troepen, enz., enz., enz.’

Behalve zijne excellentie den gouverneur, welke deze kolonie sedert Mei 1814 regeert(†), heeft Zijne Britsche Majesteit aan deze kolonie, bij besluit van den 9 Februarij dezes jaars 1825, gegeven in *Carlton House*, een' Raad[32] toegevoegd; deze Raad zal, volgens die ordonnantie, door den gouverneur gepresideerd en zijne excellentie in het bestuur dezer kolonie behulpzaam zijn. De leden van dezen Raad

(*) *Zie Journal de Medicine*, *Chirurgie et Pharmacie*, Tome IX, pag. 17.

(†) Bij mijne afwezigheid naar Indië, is zijne excellentie door het Parlement, ter verantwoording zijns bestuurs, in Engeland terug geroepen.

zijn de hoofd-justicier (thans sir J.A. T r u t e r), de koloniale secretaris (R. P l a s k e t), de officier in der tijd het naast aan den kommandant der troepen (nu de luitenant-kolonel B e l l ,) de wel edele heer W a l t e r B e n t i n c k en de wel edele heer J.W. S t o l l , ontvanger-generaal.[33]

Zijne excellentie heeft een jaarlijksch inkomen van 10,000 ponden sterlings.

De drostdijen worden bestuurd door een' landdrost en 6 à 8 heemraden. Behalve eenige veranderingen, is dit alles op denzelfden voet, als het ten tijde van den gouverneur J a n s s e n s was, gebleven. De toen ten tijde uitgevaardigde *ordonnantie*, *rakende het bestier der buiten-distrikten in de Nederlandsche Zuid-Afrikaansche volkplanting aan de* Kaap de Goede Hoop, *gearresteerd bij gouvernements-raden van politie*, *op den* 23 *October* 1805,[34] zegt: 'dat de landdrost met de heemraden een kollegie uitmaken, welk kollegie tevens bekleed is met de regterlijke magt, tot eene bepaalde somme (ik meen 50 rijksdaalders),[35] en is mede bevoegd tot het doen aanteekenen en voltrekken van huwelijken voor gekommitteerden uit deszelfs midden.' Art. 4.

'De landdrosten genieten ieder een traktement van 2500 rijksdaalders, ik meen nu 4500, en de secretaris 2000, behalve vrije woningen, en het gebruik der tuinen, landen, of veeplaatsen; aan elke drostdij reeds geannexeerd, en onverkort zoodanige vacatiegelden, als dezelve tot hiertoe wettig hebben genoten.'[36] Art. 10, 11.

'Zoo lang het gebruik van slaven niet zal zijn *opgeheven*, zal de landdrost het voor een' van zijne heiligste pligten moeten rekenen, om voor het lot dier ongelukkigen te waken.' Art. 12. (Hieruit kan men reeds duidelijk zien, dat het Nederlandsche gouvernement op der slaven vrijheid bedacht was, en hun lot ongelukkig heette.)

'De landdrost heeft, ter behoorlijke adsistentie van zijn officie, een' bode, een' onderschout, zes ordonnantie-ruiters en zes justitie-dienaren.' Art. 86.

'De onderschout is, onder het bevel en oppertoezigt van den landdrost, opzigter der gevangenhuizen en bewaarder der gevangenen in zijn distrikt.' Art. 88.

'Het kollegie van den landdrost en de heemraden wordt geadsisteerd door eenen expressen secretaris, welke door den gouverneur aangesteld wordt.'

Verder heeft men deze drostdijen in veldkornetschappen

verdeeld; - de veldkornets bewaren of liever laten het vee, dat in de schutting gebragt wordt, bewaren, terwijl zij tevens over kleine geschillen beslissen, en den landdrost met al het merkwaardige, in hun veldkornetschap voorvallende, bekend maken. Van alle groote geschillen kan men appelleren voor het *Court of Justice* in de *Kaapstad*, alwaar men naar de oude Hollandsche wetten en de reglementen van *Java* vonnist; ook gebruikt men er het *Corpus Juris* of het Romeinsche regt, terwijl Grotius, Voetius en meer andere beroemde Nederlandsche regtsgeleerden hun hier nu nog onder het Britsche gouvernement veelal tot een' leidraad verstrekken.[37]

De hoofd- of moedertaal in deze kolonie is de Hollandsche; men hoort dezelve zoo wel in de kerk van den kansel, als in de pleitzaal en in den schouwburg spreken. Vele familiën, zoo wel in de stad als in de buiten-distrikten, verstaan zelfs geen woord Engelsch, niettegenstaande deze kolonie reeds meer dan twintig jaren door hen is geregeerd geworden; dan de Engelschen beginnen er thans meer werk van te maken, om hunne taal hier meer algemeen te doen gebruiken, echter geloof ik, dat dezelve door de Kapenaars nog langen tijd als eene vreemde taal beschouwd zal worden.[38] Dat taal, zeden en gebruiken zeer naauw aan elkander verwantschapt zijn, wisten de dappere Romeinen reeds, zoodat zij er steeds op verdacht waren, om met de uitbreiding van het rijk ook hunne taal uit te breiden. Ook waren de Franschen, onder de regering van NAPOLEON, in navolging der Romeinen, met de vergrooting van dit toen zoo magtig rijk, steeds aan de uitbreiding der Fransche taal in de overwonnene landen ijverig werkzaam. Zoo wel als de hoofdtaal hier de Hollandsche is, zijn dit ook de hier gebruikelijke zeden en gewoonten; alhoewel eenigermate verbasterd zijnde, is en blijft de hoofdzaak naar de Vaderlandsche leest geschoeid. Om u eenig denkbeeld der hier gesproken wordende Hollandsche taal te geven, laat ik hier eene zamenspraak volgen, zoo als de menschen te *Caledon* spreken.[39] Vooraf moet ik u zeggen, dat de vrouwtjes hier zoo wel als de mannen nimmer van het aan beiden toebehoorende goed meervoudig spreken, zoo als, bij voorbeeld, van *ons* en *onze*, maar steeds *mijn*. Ieder hunner zegt, in plaats van *ons* huis, *onze* landerijen, *mijn* huis en *mijne* landerijen; in plaats van *wij* hebben veel wijn en koren ingeoogst, zeggen zij *ik* heb veel wijn en koren ingeoogst. Ziet eens, Vaderlandsche vrouwtjes! gij zijt ligt

boos, als uw man zegt: *mijne* schuur is te klein, naar evenredigheid van 't land, dat *ik* in gebruik heb; men moet zeggen: *onze* schuur is te klein, naar evenredigheid van 't land, dat *wij* in gebruik hebben, niet waar? - Nu, wij zullen zien, of wij de taal in hare grootste afwijkingen en hare bijzondere spreekwijzen en gezegden, aan de Kapenaars zoo wel als aan de buitenlieden eigen, niet eenigermate kunnen nabootsen. Zij hebben overal de zachte *a*, terwijl hun dialekt veel met den tongval van het plat Groningsch overeenstemt.

Zamenspraak of uittreksel van een door mij gehouden gesprek met een' boer, deszelfs vrouw en hunne slaven, te Caledon, *kolonie* Kaap de Goede Hoop.

(Ik zit voor des landmans woning op den wagen.)

De Boer.	Koom af!
Ik.	Dat zal mij met mijne stramme beenen veel moeite kosten, echter zal ik een weinigje afkomen.
De Vrouw.	Voorzigtig, mijnheer! die stoep is banja hoog, dat zal niet braaf gaan nie.
	(In huis komende.)
De Boer.	Zit.
Ik.	Hoe gaat het hier nog al in de buurt van *Caledon*, alles wel?
De Boer.	Zóó. (Dat is tamelijk zoo bij 't oude.)
De Vrouw.	P a m e l a ! het die water nog niet gekookt nie?
Slavin.	Nee.
De Vrouw.	Roep voor L e i d a , dat ze hout in die combuis breng. (Dat is roep aan L e i d a .)
De Boer	(tot den slaaf N o v e m b e r). Ga hier naast naar mijn' buurman d e R o t t u m en zeg voor hem, dat het braaf slecht is, dat hij die vark maar zoo loopen laat.
De Vrouw.	N o v e m b e r ! Zie daar is die aap weer uit de ket - Sies! ik ben bang, dat hij hier komt; kenje hem niet beter vastmaken nie?
De Boer.	Die aap is braaf slim.
De Slaaf.	Ja sueur! die aap al te danig listig, rech! rech! hij niet spreek, om hij geen boodschap doen wil nie.

De Vrouw. Het pad (de weg) zal braaf nat wezen,
het heet banja geregend.

Ik.	Ja jufvrouw! maar ik zit midden in een' digten wagen, zoodat mij dit niet hindert.
De Vrouw.	Ons het gedenkt, doe wij die wagen zagen, dat het die wagen van M a r r é was; ik is zoo even buiten geweest.
De Boer.	Het kuijeren is braaf koud voor u; als men het bad gebruikt, kan men niet te voorzigtig voor de koude zijn.
De Vrouw.	Wilje geen kelkje wijn hewwe nie?
De Boer.	Ja, kom vrouw! die vraag geef nie graag, breng maar op; je moet er een' boterham met biltong bijgeven.
Ik.	Gezondheid, mijnheer! - Jufvrouw! is dat wijn uit uwen wijngaard?
De Boer.	Ja! maar ze is nog wat te nieuw, anders is ze al te danig lekker. P a m e l a ! kom roep voor *Nonna*, dat zij een van die oude bottels wijn geef.
De Vrouw.	Kom, mijnheer! laat die bogt maar staan, hier is beter wijn. - L e i d a ! geef voor mijnheer een schoon kelkje!
De Boer.	Vindt uwe wat baat bij 't bad?
Ik.	Zeer weinig.
De Vrouw.	Voor die jicht is die bad anders al te danig goed.
Ik.	Nu kom, het zal ook tijd worden, om weder huiswaarts of liever badwaarts te keeren. - Mijnheer! jufvrouw! verpligt voor uwe vriendelijkheid.
Boer en *Vrouw*.	Mijnheer! pleizierlig!

Ziedaar in een kort bestek de grootste en misschien de meeste taalfouten en voor den vreemdeling meest ongewone gezegden en eigene spreekwijzen dezer inwoners opgegeven; misschien zal men dezelve, door de kortheid van de hier ineengedrongene en verkorte zamenspraak en daardoor opeengestapelde gebreken, als overdreven beoordeelen, echter is het dit in geenen deele.

En nu nog eenige opheldering aan de voorschrevene zamenspraak gegeven. Bij de eerste ontmoeting zijn de landlieden hier niet vriendelijk, maar ontvangen iemand met dezelfde woorden, als waarmede de zamenspraak begint, zonder eenige bijvoeging of komplementen; weldra wordt men echter nader met hen bekend, en van hunne goedheid,

opregtheid en gastvrijheid overtuigd. *Banja* gebruiken zij hier als een voornaamwoord, voor veel, weinig, hoog, laag, enz. in 't kort voor buitengewoon. *Braaf* wordt ook hier als een dusdanig woord gebezigd, om de zaak als meer dan gemeen of gewoon te doen beschouwen; echter kan men het eerste woord alleen voor vergrooting, maar het laatste ook voor buitengewoon klein, naauw, smal, kort, ligt, en zoo meer van dien aard gebruiken, als, bij voorbeeld, *braaf* klein, *braaf* naauw, enz. - 'Het zal *niet* braaf gaan *nie*,' - deze herhaling van *niet* is hier zeer algemeen in gebruik. Men zegt hier veelal *het* en *heet*, voor *heeft*, *ach* voor *acht*, *die water* voor *het water*, *die vark* voor *het zwijn* of *varken;* ook zeggen zij in het meervoudige, voor de varkens, de apen, *die vark, die aap*, enz. Het mannelijk, vrouwelijk of onzijdig voornaamwoord van *den*, *de* en *het*, wordt hier zeer verward gebruikt; *voor*, in plaats van *aan*. Ook zegt men hier, bij voorbeeld, laat hij maar komen, hij kan *voor mij niet* zeggen *nie*, *voor mij*, in stede van *van mij. Die combuis* is *de keuken. Sies*, uitroep van afkeer, walging, iets, dat iemand geweldig tegenstaat: *Sies! wat vuile kérel! Sies! hij eet kikvorschen! Seuer*, eernaam, die de slaven aan hunnen meester geven, gelijk zij *Nonna* of *Nonja* tegen hunne meesteres zeggen. *Het pad*, wij zeggen *den weg*, en de Westvriezen zeggen *den dijk* en *diek. Het kuijeren* wordt hier beschouwd datgene te zijn, wat wij een *pleiziertoertje* zouden noemen, een reisje voor vermaak buiten zijne affaires; *kuijeren* geschiedt hier zoo wel te paard, met het rijtuig, als te voet. Lichtenstein zegt(*), dat, 'wanneer zij eens een' vriend bezoeken, die zoo ver van hen afwoont, als *Frankfort* van *Leipzig* ligt, heet zulks bij hen nog maar *kuijeren*.' *Hewwe* voor *hebben*. *Biltong* is *hijs*[40] of *lier*,[41] (*nagelhout* elders geheeten), dat is, vleesch uit den achterbout van een bokje, dat zeer malsch is, hetwelk men in den rook heeft laten droogen en eene langwerpige gedaante heeft, veel met eene schapentong in grootte overeenkomende. *Bog* of *Bogt* is gemeene waar; *tuig* zeggen wij veelal, waar zij hier *bogt* gebruiken. *Pleizierlig* is in het overbergsche de algemeene afscheidsgroet; wij zouden zeggen: *veel pleizier* of *goede reis*.
De Godsdienst, of wel de meest heerschende Godsdienst dezer kolonie is de Hervormde;[42] echter heeft men hier, be-

(*) III Deel, blz. 76 en 155-159.

halve de Kalvinisten, ook Luterschen, Katholijken, Anglikaanschen, Anglikaansche-Dissidenten, Methodisten, Presbijterianen, Israelieten, Mahomedanen, Heidenen, enz.; maar, behalve in de *Kaapstad*, worden er in deze volkplanting geene, dan Gereformeerde kerken gevonden, uitgezonderd vier van de Hernhutters, als eene te *Genadendal*, eene in de *Groene kloof*,[43] eene te *Witte rivier*,[44] en de nu op te bouwene aan de *Nieuwjaars rivier*,[45] bedragende het getal der Gereformeerde kerken 14(*), namelijk:

eene in de *Kaapstad*,	gebouwd in 1660.[46]
eene in de *Stellenbosch*,	gebouwd in 1684.
eene in de *Drakenstein* of *de Paarl*,	gebouwd in 1685.
eene in de *Zwartland*,	gebouwd in 1744.
eene in de *Tulbagh*,	gebouwd in 1745.
eene in de *Graaff-Reijnet*,	gebouwd in 1792.
eene in de *Swellendam*	gebouwd in 1794.
eene in de *Caledon*,	gebouwd in 1812.
eene in de *George*,	gebouwd in 1812.
eene in de *Uitenhage*,	gebouwd in 1817.
eene in de *Cradock*,	gebouwd in 1818.
eene in de *Somerset*,	gebouwd in 1818.
eene in de *Beaufort*,	gebouwd in 1818.
eene in de *Worcester*,	gebouwd in 1820.

De predikanten der *Kaapstad* voor de Gereformeerde gemeente hebben een jaarlijksch inkomen van 2300 rijksdaalders; er bestaan in de stad drie, waarvan de oudste in dienst 200 rijksdaalders meer heeft, dan de twee anderen, dus 2500 rijksdaalders; hebbende die der buitengemeenten 2000 rijksdaalders, behalve huis, hof, land, enz.[47]

Ten einde een goed denkbeeld van de hier heerschende zeden en gewoonten te bekomen, zoude men hier jaren moeten vertoeven, aangezien in dezen de eene buurman dikwerf veel van den anderen verschilt, doordien zij van onderscheidene natiën afstammen. Vele der hier zijnde heeren en dames zeggen naar de Hollandsche wijze gekleed te gaan; en wanneer gij mij nu schrijft, wat en hoe het Hollandsch kleed zoo voor mannen als vrouwen is, dan zal ik u zeggen, hoe de kleeding der Kapenaars is. Echter zoude mij dit ongemeen veel

(*) Volgens later berigt, is er onlangs ook nog eene kerk aan den *Tijgerberg*[48] gebouwd, welke den 6 Augustus 1826 door den wel eerw. heer J.C. B e r r a n g é , predikant in de *Kaapstad*, ingewijd werd.

moeite kosten; want misschien bestaat het kleed van een' en denzelfden persoon voor een gedeelte naar de Fransche mode, een ander stuk naar den Duitschen smaak, een derde is Engelsch, een vierde naar de keuze van eigene vinding, enz. zoodat de slaaf geworden schilder thans minder gelukkig slagen zoude, dan die, welke te *Salé* als slaaf opgebragt werd.

‘Een schilder, uit een Land, waar kunst om brood moest smeeken,
Op reis naar min ondankb're streken,
Was naauw'lijks met zijn schip in volle zee,
Of werd genomen door een' Roover van *Salé*.

Men voert hem voor den troon des Konings dier barbaren:
Deez' doet den kunstenaar verklaren:
“Zijt gij in 't schild'ren zoo bekwaam, als wel te woord,
'k Schenk u de vrijheid! Des,” zoo gaat de Koning voort,
“Maal, om mijn galerij te sieren,
Al 's werelds volken, naar elks landaard en manieren,
Zoo blijkbaar, dat elk, die het oog er slechts op slaat,
Die allen onderkenne aan houding en gewaad.”

Geen zucht tot eer of winst deed ooit meer ijver blaken,
Dan hier bij dezen slaaf de hoop om vrij te raken.

In 't eind', de kunst'naar had zoo schoon zijn werk volbragt,
Dat elk, op 't eerst gezigt, de natiën aan dragt,
Aan sieraad en gewaad ontdekte.
Maar, 't geen de Vorst'lijke aandacht wekte,
Was, dat, daar elk door eigen kleeding praalt,
De Franschman, in't verschiet, gansch naakt daar henen dwaalt,
Terwijl hij onder d' arm een pakje laken torschte.
“Hoe!” riep de Koning, daar hij ras naar de oorzaak vorschte,
“Wat stout bestaan! waar zijn uw zinnen? ducht mijn straf!
Waartoe beeldt uwe kunst aldus den Franschman af?
Wat noopte u toch, hem naakt te malen?”

“o Vorst! 't was ver van mij, te spotten of te smalen.
Maar 't brein des Franschmans, tot mijn leed,
Voor mijn penseel te vlug, schept, eer men 't elders weet,
Schier elken dag een ander kleed:
'k Gaf hem dus liever een pak laken;
Nu kan hij 't *à la mode* maken!”

De Koning lachte, hield getrouw zijn woord van eer,
Ontsloeg den slaaf, maar vroeg niet meer.’(*)

Ja, de mode is thans van dien aard, dat men er geen oog op hechten kan; en vooral wordt hier de nieuwste mode zeer sterk gezocht, zoodat de slavinnen van sommige Kapenaars even prachtig gekleed gaan, als de eerste dames der stad. Van netheid, spaarzaamheid en eene behoorlijke zorg voor de kleederen weet men hier veel minder, dan wel van

(*) *Vaderl. Letteroef.* voor 1814, no. 7, *Mengelw.*, blz. 367.

kostbare stoffen op de vendutiën in te koopen, en spoedig af te slonsen, ten minste, dat men het als afgedragen beschouwt, en aan de slavinnen geeft. Wat het wasschen der kleederen hier aangaat, daarover moet men zich steeds bedroeven; in plaats van tusschen de vuisten, schuurt men de kleedingstukken op eene groote klip, in den stroom van een of ander beekje liggende, en niet zelden tusschen twee rotssteenen; ook slaat men met zijne volle kracht de kleederen, dezelve bij het eene einde nemende, op de klippen, dat de knoopen in de lucht vliegen. Zulk moorddadig wasschen moet, volgens zeggen van sommige zeevarenden, op *Java* nog erger zijn; maar wij zullen zien en zorgen, dat men den waschman dit anders onder het verstand brenge.[49] - Kleederpracht en kostbare, welvoorziene tafels kan men aan de *Kaap* in den hoogsten graad vinden, terwijl men in vele opzigten het Engelsche gebruik volgt, om slechts tweemalen in de 24 uren te eten, als 's morgens het ontbijt, waarbij men, behalve andere spijzen, tevens onderscheidene soorten, op verschillende wijzen bereid, van vleesch en visch ziet opgedischt; het *dinner* of middagmaal, hetwelk zij hier ten 5 à 6 uren des avonds gebruiken, maakt tevens hun *sopper*[50] uit; alles wordt dan naar het Engelsche gebruik ingerigt, en zelfs in kleinigheden stiptelijk opgevolgd. Men legt, bij voorbeeld, het mes aan de regterzijde van het bord, de vork aan de linker en den lepel dwars boven aan de tafelzijde langs. Men gebruikt hier veelal het mes, waartoe bij ons de vork dient, wordende de vork slechts gebezigd, om er het vleesch en de andere spijzen mede op het mes te ondersteunen.

Behalve de vaste spijzen van vleesch en visch, worden hier op het dessert vele geconfijte en zure, in azijn gelegde spijzen opgedischt, welke laatste hier onder den algemeenen naam van *atjar* het beste bekend zijn. L i c h t e n s t e i n zegt(*): 'Atjar bestaat uit zure vruchten, die met heete kruiden en azijn ingemaakt worden; sommigen noemen hetzelve *Azia-zuur*.' Na het dessert verlaten de vrouwen, zonder eenige dankbetuiging, de tafel en zelfs de kamer, ten einde den mannen de gelegenheid te laten, om onder eene pijp tabak en een hartversterkend glaasje Kaapsche wijn, of Fransche zoo gij wilt, met mindere naauwlettendheid te kunnen spreken; waarna de huisheer zijne slaven weldra

(*) III Deel, blz. 166.

door een' wenk te kennen geeft, om de speeltafel, kaarten, kaarsen, enz. klaar te zetten. Door de veelheid der slaven, waarvan men zich hier tot in het geringste bedienen laat, leven de Kapenaars lui en lekker, en oefenen een onbepaald gezag op hunne zwarte onderdanen uit. Hoe zeer men hier ook op kleederpracht en lekker eten en drinken gesteld is, zijn de Kapenaars dit minder op den opschik hunner huizen, die veelal niet zindelijk (sommige uitgezonderd, vooral als er eene jonge uit Holland gekomene dame huishoudt) en slecht gemeubileerd zijn; echter vindt men bijna in alle fatsoenlijke woningen eene *fortepiano* of een ander muzijk-instrument. De inwoners zijn over het algemeen dolle liefhebbers van muzijk en dans, spelen en drinken; het kaartspel is hier vooral zeer gezocht, en wordt des avonds overal als eene geliefkoosde uitspanning bij de hand genomen. Koffijhuizen, herbergen, of andere huizen van publieke zamenkomsten vindt men hier nergens, behalve eene weinig bezocht wordende societeit, staande op de Heeregracht,[51] alsmede de societeit bij de loges der Vrijmetselaren;[52] dan daar geene dezer publieke plaatsen veel bezocht wordt, zijn, ter vergoeding hiervan, de wederkeerige bezoeken aan de huizen der Kapenaars zoo veel te meer in gebruik.

De burgerdochters worden hier meer in taal- en teekenkunde, muzijk en dans opgeleid, dan wel om eenmaal geschikte echtgenooten, huisvrouwen en gelukkige moeders te worden. Velen huwen reeds zeer jong, ofschoon slechts ten deele met voorzegde wetenschappen toegerust zijnde. Men heeft mij hier, helaas! te veel jonge vrouwtjes aangewezen, die wel eene fraaije strook om een kleed wisten te borduren, maar niet eens een mans hemd maken konden, en beter geschikt waren, om op een bal (weinig meer, dan moeder E v a gekleed zijnde) te dansen, dan in de keuken een' burgerpot te koken. Zoo ook woonde ik op vrijdag avond en nacht, den 17 Junij, een bal bij, dat zijne excellentie de gouverneur in deszelfs hôtel[53] bij den Kompagnies tuin gaf, en konde mij, gedurende den tijd dat ik mij hier bevond, niet anders verbeelden, dan dat ik eene menigte bebloemde meisjes uit het serail van den Grooten Heer[54] voor mij zag. Over het algemeen weten deze coquette dames van de werkzaamheden betrekkelijk het huisbestuur niet meer, dan een bulhond van de sterrekunde; ‘hiervoor hebben wij de zwarte meiden, die bij pot en fornuis kleuren,’ zeggen zij. Sommige huis-

vrouwen houden er zelfs een' afzonderlijken kok op na, die niet minder, dan 40 à 50 rijksdaalders, behalve kost, kleederen en inwoning, in de maand verdient.

De heeren, die hier veelal *à la mode* gelijk *petit-maitres*[55] gekleed gaan, houden veel van rossen en rijden, jagen en visschen op allerhande soort van schepselen, zoowel tamme als wilde. Ook ziet men de dames hier veel gebruik van het paardrijden maken op een daartoe vervaardigd vrouwen zadel. Zitten zij op de chais, dan zit de man, welke de lijn in handen heeft, aan de regterzijde, daar men bij ons als koetsier of voerman altijd aan de linkerzijde plaats neemt.[56] Wanneer de heeren hier nog eens eene pijp tabak rooken, dat echter niet veel geschiedt, ziet men hen daartoe buitengewoon lange pijpen, waaraan een slaaf om aan te steken het vuur houdt, gebruiken, hebbende, in stede van een kwispedoor, een groot, van Chineesch koper vervaardigd bekken of spuwpot naast zich staan, welke, wanneer men er met de pijp op slaat, een geluid van zich geeft, alsof het eene dorpsklok ware.

Weelde en luiheid[57] hebben hier reeds bijna onuitdelgbare wortelen geschoten; daarentegen hebben menschenmin en hulpvaardigheid, het zoo beminnelijke en edele in het karakter der Kapenaars, onderling den eenen zoo zeer door borgtogten aan den anderen vastgestrengeld en gemeene zaak gemaakt, dat met den val van den eenen weldra eene geheele familie of een vriendenkring aan de boedelkamer geraken kan, waarvan ongelukkigerwijze reeds vele voorbeelden voorhanden zijn. - O, vriend! wat heb ik over dit punt onlangs in een gewaagd gesprek geweest; dan, daar ik bij het aangevoerde nimmer mijn' interest hebben konde, waren zij, met welken ik sprak, verstandig genoeg van het mij niet ten kwade te duiden. Ik zeide hun: ‘Ik heb het nevelige Noorden verlaten, ten einde in eene ruimere lucht adem te scheppen; maar het is hier nog minder ruim, dan in ons Vaderland, daar dit Zuid-Afrikaansche voorgebergte met ongemeen zware nevelen omhuld is; terwijl er tevens zeer donkere onweerswolken over deze geheele kolonie hangen, wier losbarsting God verhoede, daar geene F r a n k l i n s afleiders[58] derzelver verwoestend vermogen zouden kunnen afweren; - en eens, ja eens kan de lucht deze uw geluk verdelgende gevaarten niet meer dragen, zoo gij het eenige en zekere middel niet aanwendt, indien het bij velen niet reeds te laat

is, om dit dreigend onheil voor te komen, door uwe zeilen te reven, of, anders gezegd, uwe behoeften te verminderen. '*Een groot zeil op een klein schip*, *moet in den grond of op eene klip*,' zegt het zeemans spreekwoord. Ongelukkig zij, die hunne behoeften vermeerderen, en de middelen, om dezelve te vervullen, gestadig verminderen zien. Bij ons kunt gij de ruïnes onzer vorige grootheid, die er gedurende de Fransche overheersching onder zoo vele familiën aangerigt zijn, nog duidelijk kennen. Ja, vrienden! laat dit, in vergelijking van voor honderd jaren, zoo diep gezonken Nederland u ten voorbeeld strekken. '*Een schip op strand*, *een baak in zee!*' Hoe vele smartelijke waarheden bevatte het volgende spotschrift niet, dat men, onder de regering van L o d e w i j k , aan het koninklijk paleis te *Amsterdam* geplakt heeft:

'Hier woont een vrij en moedig volk,
Dat uit moeras en waterkolk
Verrees, zoo lang het bij haar deugden bleef;
Maar nu, door weelde en pracht verzonken,
Is 't in haar' ouden poel verdronken.'

Ja diep, zeer diep is Nederland toen, en onder de Fransche regering, in schulden verzonken; gelukkig, dat het niet zinkende gebleven is, en tegenwoordig zelfs in bloei en welvaart, rijkdom en nijverheid aanwint.'[59]

Wanneer men meer, dan bij de eerste aankomst, met de Kapenaars bekend geworden is, wordt men weldra van het welmeenend hart dezer lieden overtuigd; zij koesteren niets minder, dan wantrouwen in hetzelve, en verdienen daarom ook het volste vertrouwen der hier komende vreemdelingen. Bij eenen naderen omgang vervallen alle stijfheid en achterhoudendheid, en men is hier weldra als een te huis behoorende burger ingelijfd geworden; - maar men neme zich voor de Engelsche duitendieven zorgvuldig in acht. Over het algemeen (denkbeelden van enkele individu's, waarvan ik een legio van zonderlinge staaltjes zoude kunnen bijbrengen, kunnen hier niet voor algemeene gevoelens worden aangevoerd), ik zeg dus, over het algemeen zijn de Kapenaars van bijgeloovigheid niet vrij te spreken. Behalve de voor mij vreemde denkwijze omtrent de Godsdienst, gelooven zij hier, dat men door de aardbeving van den 4 December des jaars 1809, welke men des avonds omstreeks 10 uren gevoelde, en hier zeer veel schrik en angst onder de inwoners verwekt

heeft, een kouder klimaat bekomen heeft(*). Men schrijft er dien ten gevolge ook eene verandering van den hier geperst wordenden wijn aan toe, en wel, dat zij thans minder van deugd zoude zijn, dan wel vóór dien tijd. Ook zegt men, dat de stokvisch, voorheen nimmer en nu menigvuldig aan deze kusten en baaijen gevangen wordende, door gezegde aardbeving hier gevonden wordt.[60] Ik voor mij geloof niet, dat klimaat, wijnstok en stokvisch met gezegde aardbeving iets gemeens hebben; aangaande de mindere aangenaamheid van den wijn en het kouder klimaat, deze geloof ik eerder, dat in eene vertroetelde opvoeding moet worden gezocht, dan in de verandering zoo van de lucht, als van de druif zelve.[61]

De middelen van bestaan zijn hier voor de kolonisten, in de buiten-distrikten wonende, hunne landelijke voortbrengselen, zoo van hun vee, als van hunne korenteelt. De ingezetenen der dorpjes of buurtschappen zijn of traktement trekkende ambtenaren, of kleine handeldrijvende kooplieden tusschen de Kaapsche negotianten[62] en de boeren, waar tusschen zij gelijk de trechter tusschen de kan en de flesch, slechts als translateurs, met een dikwerf groot gewin, een' voordeeligen ruilhandel drijven. De inwoners van de *Kaapstad*, *Simonsstad* en die van de *Algoabaai* hebben hunne verdiensten in de nering en den kleinen handel der zeevarenden, ruiling van inlandsche tegen uitlandsche produkten, levering van levensmiddelen, enz.; terwijl zij de Europesche, Aziatische of Amerikaansche voortbrengselen aan vreemdelingen of binnenlandsch wonende kolonisten verkoopen of verruilen. Ook wordt de handel zeer verlevendigd door hunne Oostelijke buren, de Kaffers, waarvan zij olifants- en zeekoetanden, (van welke laatsten het fraaiste en witste ivoor komt,) en struisvederen, tegen kafferkoralen, ijzerwaren, enz. inruilen. Echter gaat het financiële der kolonie zeer ten achteren; vergelijk, aangaande de gouvernements inkomsten en uitgaven, de Tabelle E.

(*) Men houdt hier deze aardbeving voor de geduchtste, die er bij menschen geheugenis gevoeld was;[63] overal wijst men in de huizen nog de gescheurde muren aan, vooral boven de binnendeuren. De daken der huizen zijn ook, gelijk een uitgedroogde kleigrond, in verschillende rigtingen gescheurd, welke men in lateren tijd (met witteren kalk, dan dien, welken vader S a t u r n u s [64] reeds graauw gemaakt had) digt gesmeerd heeft, waardoor het platte dak veel naar een' Engelschen tuin gelijkt.[65] Volgens een' brief, mij na mijne tehuiskomst van de *Kaap* geschreven, had er in het begin van het jaar 1826 weder eene zware aardbeving in de omstreken van de *Saldanha-baai* plaats gehad, welke zich echter niet tot aan de *Kaapstad* had uitgestrekt.

Tabelle E, bladz. 249.
Bevolking, inkomsten en uitgaven der kolonie Kaap de Goede Hoop.

***Jaren*.**	***Bevolking*.**	***Jaarlijksche Inkomsten*. In Rijksdaalders.**	***Jaarlijksche Uitgaven*. In Rijksdaalders.**
1798}	62000	375000	325000
1801}			
1806	75145	425800	381222
1807	76760	519000	431922
1808	71800	745000	321600
1809	79900	688437	703000
1810	81120	706700	698000
1811	81500	672783	732200
1812	82400	771579	808000
1813	83500	947000	854000
1814	84669	1077000	1098000
1815	87100	1147500	1176000
1816	90000	1158000	1078422
1817	93000	1291000	1104542
1818	96000	1416000	1036159
1819	99826	1209000	1171448
1820	108000	1517000	1634328
1821	112000	1463510	1249908
1822	120000	1549403	1317560
1823	122000	1547671	1632389
Opgemaakt in 't laatst van 1824	125000	145000	

***Jaren*.**	***Jaarlijksch Deficit*. In Rijksdaalders.**	***Jaarlijksch Surplus*. In Rijksdaalders.**
1798}	"	50000
1801}		
1806	"	44578
1807	"	87072
1808	"	223400
1809	114600	"
1810	"	8700

1811	79500	"
1812	36300	"
1813	"	93000
1814	21000	"
1815	28500	"
1816	"	79578
1817	"	186457
1818	"	379841
1819	"	97552
1820	117328	"
1821	"	213602
1822	"	231843
1823	104718	"
Opgemaakt in 't laatst van 1824	501946	1645264
	Surplus Rijksds.	1143678

Dan laat ons den landbouw, handel en zeevaart, als de hoofdbronnen van bestaan zijnde, eens van meer nabij beschouwen.

Landbouw en veeteelt zijn hier beide in een' zeer onvolkomenen staat, en daar de behandeling, zoowel in het eene als het andere, veel van de Vaderlandsche verschilt, zult gij zekerlijk (vooral omdat ik, tot op deze mijne noodzakelijk gewordene reis, in beider betrekking geplaatst geweest ben) een uitvoerig berigt van dezelve verwachten; dan ik ben hiertoe tot mijn leedwezen niet in staat. Vooreerst weet gij, dat ik hier slechts 16 weken geweest ben, en dat de werkzaamheden van den landbouwer het geheele jaar door verschillen; de eene week heeft men deze en de andere die bezigheden; ook verhinderde mij mijne ongesteldheid, om den ploeg te kunnen volgen, en de ingewonnene berigten zijn zoo zeer uiteenloopende, dat ik er mij in geenen deele op verlaten durf. Het volgende kan ik er u echter als zekere waarheden van schrijven.

De verschillende grondsoorten en het gezegende klimaat stellen deze kolonisten in staat, om verschillende vruchten en groenten te kunnen voorttelen. Zoo vindt men in warme vruchtbare valeijen, aan de noordelijke helling der bergen, de gewassen der Indiën, en op koudere gronden Europesche produkten. De vegetatie is er zeer sterk, en in tuinen en hoven vindt men eene ongeloofelijke verscheidenheid van gewassen. Het is echter te bejammeren, dat men hier zoo werkeloos is in het ploegen: men zaait de landen over stoppel, en men ploegt op die wijze het graan onder, denkende: '*Ik zaai*, *Apollos maakt nat*, *en God geeft den wasdom*(*);' dan dit is niet genoeg: '*De landman moet eerst arbeiden*, *zoo hij de vruchten genieten zal*(†).' Er moet meer geploegd en gewied worden, zal de arbeid door een' ruimen oogst gezegend worden.[66] Wij zullen met de wijngaarden, aangezien de Kaapsche wijnen zoo beroemd zijn,[67] dan een' aanvang maken, echter zal onze geheele beschouwing slechts oppervlakkig zijn. De beste tijd, om wijngaarden aan te leggen, is de maand Julij (wintermaand), wordende de grond alsdan drie voeten diep omgespit,[67a] en, zoo voor als onder het bewerken, van alle steenen en onkruiden gezuiverd; de nu afgesnedene loten worden in bossen van honderd stuks gebonden en geheel onder den

(*) Eerste brief van P a u l u s aan de *Korinthen*, III:6.
(†) Tweede brief van P a u l u s aan T i m o t h e u s , II:6.

Tabelle F, bladz. 253.
Opgaaf of staat der Kaapsche Wijn-kultuur, van den 1 Januarij 1815 tot den 31 December 1824.

Wijn in de Stad gebragt.		*Wijn uitgevoerd.*	
Jaren.	Leggers.	Jaren.	Leggers.
1815	9950	1815	3789
1816	8757	1816	4425
1817	11379	1817	9104
1818	7701	1818	6398
1819	1887	1819	4804
1820	11269	1820	4332
1821	11864	1821	4077
1822	10500	1822	7222
1823	15612	1823	7535
1824	14547	1824	7948
Laatste 10 jaren.	103566	Laatste 10 jaren.	59634

grond begraven, in welken staat zij tot het laatste van September of het begin van October blijven liggen, zijnde dan reeds uitgeloopen. Zoodra men nu vochtig weer heeft, worden dezelve geplant, latende alsdan de eerste bladen vallen, echter botten de jonge stokken spoedig weder uit.[68] Gewoonlijk loopt de wijnstok hier tegen het einde van Augustus uit. - Deze nieuws geplante stokken zijn een' à anderhalven voet lang, zij moeten ten minste 2 à 3 bottels[69] hebben, en worden alsdan veelal van het zuidoosten naar het noordwesten in reijen in verband gezet. De bemesting der wijngaarden geschiedt alle twee jaren eens; echter heeft de ondervinding geleerd, dat het bemesten rondom den stam geheel niet raadzaam is, dewijl daardoor vele voor den wijngaard schadelijke insekten voortgebragt worden, - het is beter, het land geheel met mest te bestrooijen; doch de bemesting brengt altijd veel gedierte en onkruid voort, onder welk laatste men hier veel last van de *kweek* heeft, welke moeijelijk te verdelgen

is; echter is de maand Maart daartoe de beste tijd, in welke maand de druiven afgenomen en naar de pers gebragt worden. In Junij wordt de wijngaard gesnoeid, en van de haarwortels gezuiverd, wordende de lange ranken in November opgebonden.

Men heeft in deze kolonie gezien, dat een wijngaardstok in hetzelfde jaar, dat hij geplant werd, vruchten voortbragt, en er zijn voorbeelden, dat 800 oude wijngaardstokken 3 leggers goeden rooden wijn opgeleverd hebben. Dan aangaande de jaarlijksche opbrengst van de wijncultuur dezer kolonie kunt gij Tabelle F (bladz. 252) vergelijken; de gewone benamingen der Kaapwijnen (behalve die van *Constantia*) zijn naar de druiven aldus: *steendruiven* (steenwijn, enz.), *groene druiven*, *kristaldruiven*, *witte muskadeldruiven*, *blaauwe druiven*,[70] *hanenpootendruiven*.

De opbrengst van het graan dezer kolonie hangt van zelve van een' minder of meer gelukkigen oogst af. Men begroot de vermenigvuldiging der tarwe van 10 tot 20 voud, welke laatste niet zelden overtroffen wordt. De gemiddelde opbrengst der granen wordt berekend als volgt:

Tarwe	van	2000	tot	6000,	gemiddeld	4000	mud.
Rogge	van	600	tot	1000,	gemiddeld	800	mud.
Gerst	van	2000	tot	3000,	gemiddeld	2500	mud.
Erwten	van	300	tot	500,	gemiddeld	400	mud.
Boonen	van	300	tot	600,	gemiddeld	450	mud.
Haver	van	8000	tot	12000,	gemiddeld	10000	mud.
Wijn	van	4000	tot	8000,	gemiddeld	6000	legg.
Brandewijn	van	400	tot	600,	gemiddeld	500	legg.

en andere produkten, behalve levende have, zie Tabelle G (bladz. 254), waarin men zien kan, welke produkten in den jare 1824 de Kaapsche markt gepasseerd zijn.

De boer beploegt en bezaait veelal zijn land, al is er ook nog geen regen gevallen, in de maand Mei, zijnde hier de derde of laatste herftsmaand, wordende en het koren en de mest gezamenlijk met de stoppelen van de vorige vrucht, na veeltijds het land vooraf ten halve gebrand te hebben, ondergeploegd.[71] Het branden der velden geschiedt hier veelal in het laatste van November en in het eerste van December, of zoodra de tarwe en de rogge geoogst zijn. De bemesting der landen doet men hier meestal in April, wordende op ieder morgen goed land 40 wagenvrachten mest gerekend.

Men verbouwt hier vroege en late gerst; de eerste, die in Maart veelal in welbemesten grond gezaaid wordt, wordt met de haver in October geoogst, en dient alleen voor paarden-

Tabelle G, bladz. 253.
Alphabetische lijst van produkten, *welke gedurende het jaar* 1824 *de Kaapsche Markt gepasserd zijn*.

PRODUKTEN.	HOEVEELHEI
Aardappelen.	5326½ Mudden.
Akers.	438 ,,
Aloë.	223436 Ponden.
Azijn.	85 1/16 Leggers.
Bast (Looijers).	78 Vrachten.
Beschjes-was.	725 Ponden.
Bokken (wilde).	32 Stuks.
Boonen.	521⅜ Mudden.
Boter.	145213 Ponden.
Brandewijn.	830½ Leggers.
Dekriet.	61 Vrachten.
Erwten.	239⅛ Mudden.
Gerst.	21609½ ,,
Gevogelte, als :	
Eenden en Makouwen.	7780 Stuks.
Ganzen.	2536 ,,
Hoender.	33633 ,,
Kalkoenen.	1765 ,,
Patrijzen.	24 ,,
Hammen.	350 ,,
Haver, in schoven.	460 Vrachten.
Haver.	203221¼ Mudden.
Honig.	3341 Ponden.
Hooi.	868½ Vrachten.
Horens (wilde beesten).	18 Stuks.
Houtskolen.	15380 Zakken.
Kaf en Stroo.	12921 ,,
Kalk.	19700 Halve Amen.
Kastanjes.	20⅜ Mudden.
Kazen.	357 Stuks.
Kopkool.	28592 ,,
Linzen.	106⅝ Mudden.
Meel (grof Tarwe-).	11420¾ ,,
Meel (fijn Tarwe-).	40590 Ponden.
Melies.	92½ Mudden.
Moppen.	5200 Stuks.
Olifantstanden.	242 Ponden.
Paarden.	36 Stuks.
Patattes.	667 Mudden.
Rogge.	996½ ,,
Runderen, als : Ossen en Koeijen.	3245 Stuks.
Kalveren.	884 ,,
Schapen (jarige).	84644 Stuks.
Lammeren.	2217 ,,
Schulpen.	77½ Vrachten.
Sparren of Juffers.	48 ,,
Tabak.	22699 Ponden.

PRODUKTEN.	HOEVEELHEID.
Tarwe.	32744 Mudden.
Uijen.	2477 ,,
Varkens, als : Gemeste.	37 Stuks.
Ongemeste.	274 ,,
Speenvarkens.	1111 ,,
Stekelvarkens.	7 ,,
Vederen (Struis-).	34302 ,,
Vederen (Bedde-).	768 Ponden.
Vellen en Huiden, als :	
Leeuwen-, Tijger- en Struisv.	223 Stuks.
Voeringsvellen (Schaap).	6315 ,,
Ossen- en Koehuiden.	5408 ,,
Bokkenvellen.	22090 ,,
Vet of Talk.	47708 Ponden.
Vleesch en Spek.	701 ,,
Vloersteenen.	200 Stuks.
Vruchten (Ongedroogde).	962⅓ Vrachten.
Vruchten (Gedroogde), als :	
Abrikozen.	12166 Ponden.
Amandelen.	14528 ,,
Appelen.	6571 ,,
Okker- of Walnoten.	1035800 ,,
Peren.	8766 ,,
Perziken.	23483 ,,
Razijnen.	159231 ,,
Vijgen.	3365 ,,
Wijnen, als : Ordinaire.	14209⅜ Leggers.
Fijne.	174⅞ ,,
Constantia.	40⅜ ,,
Waterlimoenen.	9724 Stuks.
Zeep.	62264 Ponden.
Zemelen.	100 ,,
Zoolleder.	788 Halve Huiden.
Zout.	1812 Mudden.
Zuur Limoen- of Citroensap.	4 13/16 Leggers.

voeder; de tweede zaait men in het laatste van Julij of in het begin van Augustus. Ook worden er witte boonen verbouwd (bij de zeevarenden als Kaapsche boontjes zeer goed bekend); men beploegt daartoe het land, veelal eenen vetten vochtigen grond, in de wintermaanden Junij en Julij, wordende in September bemest en in het laatste dier maand gezaaid en met den mest ondergeploegd. - Het land kan twee achtereenvolgende jaren boonen of erwten voortbrengen, maar dan moet er noodwendig gerst of tarwe gezaaid worden, aangezien de *kweek* zich zoo sterk in de eerste vermenigvuldigt. Behalve dit onkruid, heeft de landman hier voor zijne korenakkers de plaag van heete, drooge, zuidooste winden, honig-

daauw,[72] door welke laatste, wanneer deze op de korenaren valt en het binnen 2 à 3 dagen niet regent, de aren geheel zwart worden en weinig slecht koren voortbrengen; ook wordt er veel schade door rupsen en sprinkhanen veroorzaakt. In de maand April moet het graan afgedorscht worden, of tot een volgend jaar liggen blijven.

Aardappelen groeijen hier vrij goed; men verbouwt dezelve veelal in welbemesten, zandigen en zwartachtigen grond, wordende, na vooraf ingekuild te zijn geweest, gewoonlijk in Julij verpoot.[73] Dan laat ons nu eens naar de tuinen en hoven gaan, en slechts optellender wijze, zoo als wij de gewassen ontmoeten zullen, dezelve aanstippen.

Rapen, radijzen, selderij, prei, knoflook, rammenassen,[74] wortelen, zoo gele, witte, als beeten, enz.

Kervel,[75] pieterselie, spinazie, roode[76] en witte salade, andijvie, roode-, kop-, savooij-,[77] bloem- en andere kool, meloenen,[78] watermeloenen, komkommers, pompoenen, kalabassen, augurken.

Erwten, linzen, boonen, snijboonen,[79] turksche boonen,[80] suikererwten,[81] doperwten, peulen.[82]

Anijszaad, coriander, pimpernel,[83] bieslook.[84] zuring, artisjokken, aspersies, dragon[85] en een onnoemelijk getal bloemen.

Verder heeft men hier aardbeziën, aalbessen,[86] kruisbessen,[87] frambozen,[88] kersen, pruimen, druiven, perziken, abrikozen, appelen, peren, oranjeappelen,[89] citroenen,[90] granaatappelen, amandelen, kastanjes, vijgen en cojavisboomen,[91] limoen-[92] en spekboomen,[93] mispel- en hazelnotenboomen, enz. De voormalige, zoo kundige gouverneur dezer kolonie, Willem Adriaan van der Stel,[94] beweerde, dat de limoen-, citroen- en oranjeboomen, te digt staande, de schurft zouden krijgen, moetende de eerste een' vochtigen grond en veel ruimte hebben; de stam der oranjeboomen, schurft geworden zijnde, wordt op den grond afgekapt, bepaalt het zich tot deszelfs takken, dan moeten ook alle aangestokene takken afgehouwen worden.

Kap- en timmerhout is er beide schaars; tot het laatste vindt men nog eenige keur- en beukenboomen,[95] die men in Januarij kapt, alsmede eenige niet fraaije eiken, welke in Maart gekapt worden; men heeft er eertijds veel jatihout[96] van *Batavia* aangevoerd. Behalve het timmerhout, moet het riet, om te dekken, (aangezien het dak van roggestroo veelal schaars is,) ook ver gehaald worden, hetwelk men in Januarij,

als het deszelfs vollen wasdom heeft, snijdt en kapt. Voor het looijen bezigt men hier, in plaats van eikenbast, veelal de jonge takken, die de looijers fijn stampen van de *sumak*,[97] ook het taaiboschje geheeten, niet de grove, maar de fijne met kleine bladen.[98]

Van het vee, dat men hier vindt, heb ik reeds gesproken en gezegd, dat de schapen het geheele jaar door jongen; echter houdt men Januarij voor den besten tijd, om de rammen met de ooijen te laten spelen, ten einde in Mei en Junij lammeren te hebben; van de later geboren wordende lammeren komen veeltijds, door gebrek aan gras, met de moeders bij honderden van honger en gebrek in den droogen tijd om.[99] Ook is Mei de voorname maand, waarin de koeijen kalven. Hoenders, ganzen en eenden worden in Augustus te broeden gezet. Ook is de jagt voor den boer hier een hoofdvermaak; de hazen-, hertebeesten- en bokkenjagt begint met den eersten December, welke met den laatsten Junij eindigt. Als een tweede hoofdvermaak kan men de wedloopen of het paardenrennen (bij de Engelschen *African Autumnal Races*) beschouwen, dat zoowel bij *Stellenbosch* als bij de *Kaapstad* plaats vindt, echter bij de laatste tweemaal in het jaar, namelijk: de voorjaars wedloop in het laatste van September, en de najaars wedloop in het laatste van April.[100]

De plaatsen zijn hier verschillende in soorten, als: *eigendommen*, *altijddurende erfpachten*, *leeningen* en *gouvernements plaatsen*. (Zie Tabelle C, bladz. 258.)

Deze plaatsen zijn alle 3000 morgen groot en derzelver waarde is van zelve afhankelijk van de prijzen van derzelver voortbrengselen, deugdzaamheid van het land, en waar zij gelegen zijn. Wat het eerste punt aanbelangt; de prijzen der granen zijn ook hier, zoo wel als in Europa, gedaald, en, ter voorkoming van gebrek aan koren, heeft het gouvernement bepaald, dat, wanneer eene vracht of 10 mudden tarwe, gewoonlijk op 1800 ponden berekend wordende, 130 rijksdaalders op de Kaapsche markt kost, er niets mag worden uitgevoerd.[101]

Tweede punt. Het land van deze plaatsen is zeer verschillend in soort en deugd. B o u c h e n r o e d e r verdeelt de oppervlakte dezer Zuid-Afrikaansche grondstoffen in tien, door de natuur gevormde, verscheidenheden(*).[102]

(*) Zie *Reize in de Binnenlanden van Afrika* in 1803, door B.F. v o n B o u c h e n r o e d e r ; te *Amsterdam*, bij M o r t i e r , C o v e n s en Z o o n , 1806, blz. 59.

Tabel C, bladz. 234 en 257.
Bevolking en verdeeling der Kaap-kolonie in plaatsen.

1824.	Vrije Christenen.		Hottentotten.	
DISTRIKTEN.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
Kaapstad	4801	4960	199	263
Kaap-Distrikt	1401	1183	452	385
Stellenbosch	2867	2677	874	927
Swellendam	3282	2983	1654	1473
Graaff-Reijnet	5810	5215	5474	5816
Uitenhage	1679	1387	1786	1774
Tulbagh	2494	2246	2290	2270
George	1813	1557	1306	1326
Albany	830	793	256	310
Totaal	24977	23001	14291	14544

1824.	Prijs-Slaven.		Slaven.	
DISTRIKTEN.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
Kaapstad	459	306	4099	3135
Kaap-Distrikt	282	74	2370	1156
Stellenbosch	106	45	5588	3297
Swellendam	27	6	1619	1282
Graaff-Reijnet	9	5	1526	1113
Uitenhage	23	12	409	373
Tulbagh	11	3	2434	1706
George	1		936	792
Albany			183	170
Totaal	918	451	19164	13024

1824.	Plaatsen van vollen Eigendom van Partikulieren.			
DISTRIKTEN.	Plaatsen	Erven.	Morgen.	Roeden.
Kaapstad				
Kaap-Distrikt	177	49	10609	496 r. 87 vt.
Stellenbosch	422½	388½	21927	420 r. 3 vt.
Swellendam	28	104		
Graaff-Reijnet		1954	3013	450
Uitenhage	5	60		
Tulbagh	34½	85	386	
George	95			

Albany			2	
Totaal	762	2640½	35937	166 45/72

1824.	**Eeuwigdurende Erfpachts plaatsen.**		**Leenings plaatsen.**	**Gouvernements plaatsen.**
DISTRIKTEN.	**Morgen.**	**Roeden.**	**Plaatsen.**	**Plaatsen.**
Kaapstad				
Kaap-Distrikt	53387	484 r. 121 vt.	97	41
Stellenbosch	77464	460 r. 119 vt.	128⅔	
Swellendam	45426	638	427	
Graaff-Reijnet	54325	53	326½	
Uitenhage			21	
Tulbagh	21837	16	551	
George			6	
Albany				
Totaal	252439	452⅔	1557⅙	41

Behalve op vorenstaande Tabelle, zijn er nog in de Distrikten:

Uitenhage	191	plaatsen van Eeuwigdurende Erfpacht.
George	226	dito.
Swellendam	15	dito.
Tulbagh	23	dito.
Zamen	455	plaatsen.

Eerste soort. *Warme en zoete landen*.

Wanneer deze landen genoegzaam van zoet water voorzien zijn, leveren zij voedzame en weelderige weiden op, en zijn tevens zeer geschikt voor allerhande kultuur, bij voorbeeld: voor den graan- en wijnbouw, tuinvruchten, kruiden en planten, katoen, rijst, tabak, enz. Het koren vermenigvuldigt hier, bij eene goede behandeling en een' gelukkigen oogst, niet zelden 60 à 70 voud. Ook worden deze landen voor zeer geschikt tot aanlegging van bosschen en vruchtboomen gehouden; de eik, de populier, de dennen-, de zilverboom en meer andere hier groeijende boomen zouden er welig tieren.

Tweede soort. *Warme en drooge landen*.

Noemt men dezulke, welke grootendeels bestaan uit warme zand-, salpeter- of zoutgronden,[103] en een groot gedeelte van het jaar gebrek aan zoet water hebben, waarom men er ook geen vee, dan des winters in den regentijd houden kan.

Derde soort. *Valeigronden*.

Zijn de geschiktste tot den aanbouw van tuin-, moes- en voederkruiden, als klaver, luzerne, enz., vlas en hennep; ook kan men er de fijnste heestergewassen met veel vrucht voortbrengen, terwijl zij tevens voor het houden van melkkoeijen zeer geschikt zijn.

Vierde soort. *Gebrokene of gemeleerde landen*.

Brengen eene soort van zuur gras en kruiden voort, en leveren een gezond voedsel voor paarden, runderen, schapen en bokken op. Valeijen, aan de oevers der rivieren gelegen, zijnde en uit klei of gemeleerde zandgronden bestaande, zijn deze landerijen voor den graanbouw en inzonderheid voor de tarwe zeer geschikt.

Vijfde soort. *Koude, zure en vochtige landen*.

Deze liggen gewoonlijk aan den voet van eenig hoog gebergte, waarop 's winters veel sneeuw en des zomers veel regen valt, waardoor het land nat, koud en zuur wordt, en voor het vee, zoo wel voor runderen, paarden, als schapen, ongezonde plant- en grassoorten voortbrengt. De grond bestaat veelal uit vette klei en goede tuinaarde, die zeer vruchtbaar gemaakt kan worden, als men deze landen door gruppen en slooten van het overtollige water weet te ontlasten, wanneer men bovendien deze ziltige en digt geslijmde gronden nu door ploegen en bemesten los en poreus maakt, waardoor de verkwikkende zonnestralen dezelve door en door ver-

warmen kunnen; en alzoo de beste staat van gezondheid en vruchtbaarheid voor zulke landen wordende daargesteld, zullen zij de eerste soort, of de warme en zoete landen, dikwerf in vruchtbaarheid overtreffen. Men zoude er, behalve koren, met zeer goed gevolg, verschillende soorten van voeder, kruiden en planten, als klaver, luzerne, kanariezaad, rijgras,[104] aardappelen, knollen, wortelen, langmoes,[105] boekweit, wikken, boonen en meer andere kunnen telen; daar de boeren, die er hun vee in het drooge jaarsaizoen laten weiden, er nu veel door de hier groeijende planten, welke voor het vee zeer ongezond zijn, van verliezen.

Zesde soort. *Koude, zure, en drooge landen*

Zijn veelal die, welke de ruggen van hooge bergen uitmaken, meerendeels uit klipgronden bestaande, welke bijna voor niets gebruikt kunnen worden; andere bestaan uit gemeleerd zand of goede klei, en leveren tamelijk goede weide voor het vee op, vooral bij veelvuldigen regen. Ook zijn sommige hooge bergruggen met hout en kreupelbosschen begroeid.

Zevende soort. *De boschjes- of schapenlanden*

Noemt men die, welke met groote kudden van schapen en bokken geweid worden, en met vele boschjes en struiken van meer of min eene Nederlandsche el hoog bewassen zijn, wier sappige, ziltachtige bas, takjes en bladeren de schapen en vooral de bokken zoo gaarne eten en voor beide een zeer gezond en krachtig voedsel schijnen te zijn; ik heb er ten minste schapen gezien, die moddervet waren, en staarten hadden als een mansrug.[106] De schapen werpen tweemalen des jaars hare lammeren, en brengen niet zelden drie en vier van iedere dragt op.

Achtste soort. *Houtgronden*

Vindt men aan de afhellingen van sommige bergen; echter levert deze kolonie weinig anders, dan brandhout, en schijnt met naakte en ruwe rotsen als bezaaid te zijn.[107] Dit weinig hier groeijende hout dient voor eigene consumtie; men vindt er zeer weinig hout, dat dienstig is voor het maken van huizen en schepen, het bestaat meestal uit eiken-, geelhout, stinkhout en een weinigje ijzerhout; echter schijnt men dit laatste in vroegere jaren hier veelvuldig om en bij de *Tafelbaai* te hebben gevonden, althans het oude kasteel van *van Riebeek*, voor zoo verre het zware balkhout aangaat, bestaat uit zwaar en dik ijzerhout.

Negende soort. *Groote karroo-velden*

Zijn gemeenlijk hooge vlakten, op bergketens gelegen; derzelver bovengedeelte bestaat veelal uit tigchelklei,[108] welke bij langdurige droogte bijna ondoordringbaar wordt, vooral omdat dezelve met metaalachtige stoffen doormengd is, benevens keijen en zandsteenen, terwijl andere van deze karroos uit bar zand bestaan.

Deze landen hebben veelal te veel of te weinig regen, gelijk het ook met de zware kleilanden in de Nederlanden gelegen is, waarvan men in de provincie *Groningen* de landerijen om *den Ham*, *Aduard* en in het *Homsterland* tot een voorbeeld kan nemen. Wanneer nu deze kleivelden, waarop het, volgens v o n B o u c h e n r o e d e r , somtijds in geene tien maanden regent, en er dan zoo dor en rood uitzien als een gebakken tigchelsteen, terwijl er geen gras of groen te vinden is, eenig vocht bekomen, herleeft zulk eene anders schijnbaar verbrand zijnde woestijn, die tot eene eeuwige onvruchtbaarheid scheen veroordeeld te zijn, in eene aangename weide, zoodat men binnen 3 à 4 weken dit anders woeste en akelige veld met het heerlijkste gras en planten begroeid ziet; terwijl zich hier en daar de fraaiste bloemen, als op nieuw geschapen zijnde, tusschen het weelderige groen vertoonen, en het gras zoo spoedig groeit, dat het vee, niettegenstaande men het na zulk een' gewenschten regen er van alle kanten henendrijft, er aan de oogen toe in loopt, en er naauwelijks het tiende gedeelte van nuttigen kan. Wanneer het op deze landen van pas, en bij afwisseling van droogte, regent, zijn dezelve zeer vruchtbaar en beschuttende.[109]

Tiende soort. De laatste soort van landerijen dezer Kaapkolonie bestaat in *steen*- en *klipgronden*,

Waarop een zeer sober voedsel voor de paarden en geiten te vinden is, zoodat de opbrengst en waarde dezer gronden de geringste van allen zijn. Men vindt dezelve veelal nevens de zandige bergruggen.

Het derde punt, ter beoordeeling der waarde van de landerijen, bestaat in de plaats, waar dezelve gelegen zijn, hetwelk derzelver waarde tevens veel doet verschillen. Hoe kostbaar is het transporteren van de produkten der overberg gelegene landen niet, in vergelijking van die der nabij de *Kaapstad* liggende landen! en hoe veel moeite kost het vervoeren der landelijke voortbrengselen van de afgelegenste grenzen dezer kolonie niet, van waar de boer niet zelden zes

weken met zijn' ossenwagen onder weg is, vóór en aleer hij in de *Kaapstad* ter markt komt!

Men begrootte in 1824 de bevolking dezer kolonie op 125,000 zielen, waaronder 57,000 Europeërs en derzelver afstammelingen, 28,000 Hottentotten, de oorspronkelijke inboorlingen dezer volkplanting, en 40,000 slaven en gemengde volksstammen. Dit gering getal van 57,000 blanke inwoners, waarvan 10 à 11,000 in de *Kaapstad* wonen, terwijl men er verder eene menigte ambtenaren, kooplieden, enz. moet afrekenen, stelt den boer in staat, om eene groote uitgestrektheid lands te kunnen hebben. Deze groote plaatsen van 3000 morgen zijn voor eene reeks van jaren bijna voor het vragen aan de landbouwers afgestaan, en door de bestendige rijzing der landelijke produkten, en dien ten gevolge de meerdere waarde hunner plaatsen, zijn de Kaapsche landlieden schatrijk geworden. Rijkdom baart weelde, luiheid en onverschilligheid, hetwelk ook de groote reden is, dat men hier geene oeconomie ziet behartigen, en dat de ploeg niet met nijverheid, overleg en zorgvuldigheid bestuurd wordt. Bij ons trekt een warmoezier[110] meer voordeel uit dezelfde grootte van grond, dan menige boer hier uit zijne landerijen, zoodat de laatste dikwerf geene 25, tegen dat de andere 100 uit een morgen lands aan zuivere winst kan maken; hoe weinig moet het morgen gronds dus hier niet opbrengen, in vergelijking van ons Vaderland! Aan de oostelijke grenzen zijn landbouwers, die twee en drie zulke uitgestrekte plaatsen bezitten, tot 30,000 en meer schapen hebben, en niet zelden 40 à 50,000 rijksdaalders alleen van de Kaapsche slagers in het jaar ontvangen. Sir J o h n A. T r u t e r , wiens echtgenoote[111] veel vermaak in den landbouw en de veeteelt vindt, bezit eene plaats aan de *Kleine rivier*, niet ver van die van C l o e t e a f (zie blz. 149), welke geheel en al door mevrouw T r u t e r bestuurd wordt, die gewoonlijk een paar malen in het jaar overberg rijdt, zoo als men zich hier uitdrukt, om dezelve in oogenschouw te nemen. Deze plaats beslaat de grootte van vier gewone plaatsen, en is 12,000 morgen groot; men houdt er 50 slaven en slavinnen op, om het land te bewerken; tevens vindt men er 150 paarden, 500 runderen, 12000 schapen, 200 varkens en 600 bokken. Mevrouw berekende (en dit was nog hoog opgegeven) de jaarlijksche opbrengst van granen op 400 mudden gerst, 300 dito tarwe, 500 dito haver en 100 mudden boonen, zijnde in alles slechts

1100 mudden. Den 13 en 14 Junij bezocht ik mevrouw, welke mij van hare reis en ontmoetingen, vooral van een' tijgergevecht, zoo veel verhaalde, dat ik haar edele (of zoude men hare vertelseltjes durven wantrouwen?) als een mansvelder,[112] eene amazone of eene heldin beschouwde.

De overbergsche boeren zien er over het algemeen zeer gezond en sterk uit, en het opkomende geslacht zal voorzeker door deszelfs groote en fiere houding eene reusachtige en eerbied wekkende vertooning maken, wanneer het tot mannelijke jaren zal zijn gekomen; maar zij moeten zich hier niet te veel op laten voorstaan, en daardoor de beschaving en vorming voor de maatschappelijke zamenleving verwaarloozen, opdat men hen niet toevoege:

> ‘Natuur heeft zich vermoeid in 't vormen van uw leest,
> Hier hield haar werking op, en schonk aan u geen' geest.’

Echter veroorloof ik mij geenszins, gemerkt mijn kort verblijf alhier, aangaande de opvoeding der jeugd eenige aanmerkingen, te maken; dit is een te gewigtig punt, om in een' zoo korten tijd te kunnen worden beoordeeld: maar ik kan niet ontkennen, dat de vrees in mij opgekomen is, dat men zich hier meer met het zoogenaamde kuijeren, de hardlooperijen, het wedloopen en jagen bezig houdt, dan met zijn bedrijf, en dat men, daar er zelden over iets anders gesproken wordt, de verstandelijke vermogens nimmer met nuttige wetenschappen zal zien vermeerderd. Zelfs aangaande den landbouw kan men van de landbouwers zelven, op de daarover gedaan wordende vragen, in geenerlei opzigt voldoend antwoord bekomen; het eene verschilt zoo veel van het andere, dat ik mij er volstrekt niet op verlaten konde. Ik vroeg, bij voorbeeld, hoe veel garven of schoven een slaaf per dag konde sikkelen, - hoe veel garven men berekende, dat een mudde graan (in verschillende soorten) opleverde? Maar niemand gaf mij het verlangde antwoord. ‘Gij (zeiden zij) laat uw koren door daglooners bewerken, en wij door eigene slaven, en waar geene 2 of 3 het doen kunnen, zenden wij 5 of 6; daar is hier geene berekening op te maken, de eene doet wat meer, en de andere wat minder.’

Ik heb vele boeren huisgezinnen overberg bezocht, alwaar eene talrijke familie om de tafel zat; men vindt er zelfs, die 20 kinderen, behalve aangehuwde kinderen en kindskinderen, bij hen hebben inwonen. Deze sterke multiplicatie bij het

gezonde klimaat in aanmerking genomen, doet de bevolking dezer kolonie sterker vermeerderen, dan derzelver oppervlakte aanwint. Door den tijd zal zich dus de verbetering van den landbouw van zelve wijzigen, - de plaatsen moeten onder de kinderen in portiën worden verdeeld, - de rijkdom der ouderen ondergaat dit zelfde lot, en men zal, als de landen in kleinere afdeelingen verdeeld zijn, meer oeconomie en werkzaamheid vinden, - de kultuur zal verbeterd, de industrie aangemoedigd, en de handel algemeen en levendig worden. Bij mindere weelde en meerdere werkzaamheid, zullen zich ook meer geluk en vergenoegdheid, en minder verveling en gemelijkheid doen gevoelen. 'Hij, wie een' getrouwen bediende wil hebben, bedient zich zelven,' zegt B e n j a m i n F r a n k l i n ; maar die les des wijzen mans is hier niet bekend, of wordt onder de voeten getreden. Hier ziet men bij boer en burger ter bediening eene menigte slaven, terwijl de eene den anderen in den weg loopt; - nu, men moet hen dan maar als tamme huisdieren beschouwen, zij fokken de slaven toch ook, volgens hun eigen zeggen, als katten en honden, koeijen en varkens aan[113]; - maar de tijd zal doen zien, of men geen nuttiger werk voor dezelven weet uit te vinden, dan dat, hetwelk zij nu verrigten. Achter de kostbare tafel van den landman ziet men nu een paar slavinnen, om met een' waaijer (gewoonlijk struisvederen aan een' stok) de vliegen (zwarte muggen) af te weren; terwijl de prachtig gekleede dochters met de handen in den schoot zitten, en eene slavenmeid, tevens minne zijnde, hare kinderen zoogt en oppast.[114] De kleine kinderen, die de melk der slavinnen, door ongebondenheid in dien staat gebragt zijnde, nuttigen en welke inzuiging natuurlijk veel invloed op het gestel der kleinen hebben moet, beminnen veelal de minne meer, dan hare eigene, ja, hare onnatuurlijke moeder, die zich liever met opschik, kleedertooi en uitgaan, dan met haar kroost vermaakt. - Maar hierin zal de Alwijze eene billijke schikking maken - en zij is deze:

De vermenigvuldiging der etende monden en verterende magen vereischt meerder voedsel; men moet meerdere nog onbebouwde landen kultiveren, of de nu bebouwde meer winst of opbrengst doen geven. Door de meerdere bevolking worden de plaatsen gesmaldeeld, de behoeften zijn grooter en de middelen, om dezelve te vervullen, minder geworden; armoede is nu het onvermijdelijk gevolg, en de slaven worden

aan iemand, die dezelve met nuttiger arbeid weet bezig te houden, verkocht, of het meer en meer doorblinkende licht van menschenmin en broederliefde heeft hen dan reeds vrijgemaakt, en de handen der nu nietsdoende wezens moeten voor eigen onderhoud werken, waartoe de honger hen noodzaakt. Dan zal de landman den ploeg gewisselijk met meerdere zorg doen besturen, en niet geheele plekken om eene kleine klip ongeploegd laten liggen. Men zal dan ook de voren bezaaijen en niet een vierde gedeelte des lands voor wild en een' vogelzang liggen laten. Men zal meer aan eigene vlijt en minder aan toeval het wel of niet gelukken van den oogst toeschrijven, en geene uitgestrekte velden ongeacht, zonder er eenig voordeel van te trekken, aan het wild overgeven. Dan zal de landman op geen' geeuwenden toon zeggen: ‘Eenmaal ploegen is hier in Zuid-Afrika genoeg, - God moet toch den wasdom geven.’ Men zal dan geene vijf loome slaven zien zweven, waar een of twee handige Europesche daglooners meer, dan zij zouden verrigten en beter werk maken. - Sommige groote landbouwers, anderen door ervenis, of .... ja, om statie en grootheid, hebben 50, 80, tot 100 en meer slaven en slavinnen. Men rekent dezelve door elkander op eene waarde van 2000 rijksdaalders, zoodat een landman, die 50 slaven heeft, hierdoor alleen 100,000 rijksdaalders bezitten zoude; echter houde ik staande, dat de rijkdom dezer lieden niets, dan denkbeeldig is: zij geven *papier* voor *menschenvleesch*, voor het uitwendige beide even vuil en zwart; de waarde van het eerste is onzeker, en van het laatste tevens onregtvaardig - beide bezitten slechts eene ingebeelde waarde; echter is het voor de slaven een groot geiuk, dat zij zoo duur zijn. M a r r é , aan den *Babijlonischen toren* bij *Caledon*, had er, toen ik mij aldaar bevond, een' jongen[115] loopen, welke van eene zware ziekte hersteld was; de eigenaar van dezen jongen, veel belang in deszelfs leven, waaraan zijne waarde verbonden was, stellende, had de uiterste pogingen doen aanwenden, om hem te doen herstellen, om .... ja, ten minste, om dat hij hem voor geene 5000 rijksdaalders geven wilde, welke som nu en ten allen tijde aan een zijden draadje hing. - Er zijn onder de landlieden, zoo wel als onder de stedelingen, velen, welke den inkoopsprijs van hunne slaven voor de helft op interest hebben; als nu de slaaf sterft, is alles verloren, behalve de obligatie of de schuldbekentenis, en de interest gaat zijn' gang. Dat de boer zich

hier van zijne slaven *Seuer*, en de boerin *Nonna* of *Nonja* laat noemen, komt welligt van het Fransche *sinjeur*, uit hoofde hier reeds sedert 1685 vele Fransche vlugtelingen woonachtig zijn; terwijl het laatste hier voorzeker uit Indië overgewaaid is.

Zoo ruw als de landman op de bewerking van zijn land is, moet hij dit ook, volgens zijn eigen verhaal, in het dorschen zijn. Een ronde vloer op de werf in de opene lucht en van boven open is met een' cirkelvormigen muur van ongeveer eene manslengte hoog omgeven; hier worden de garven, 1500 à 2000 in eens, naar de grootte van den vloer, ingeworpen; zie, gij zult nu niet zeggen, dat men hier 2000 korenschoven in eens op den dorschvloer werpt, eveneens als eene handvol koolzaad, - maar dit maakt een' zoogenaamden *leg* uit, wordende door 40 à 50 paarden getrap, die door een' slavenjongen, welke in het midden staat, met eene lange zweep worden rondgejaagd. Het stroo, dat ik hier gezien heb, was zeer blank van kleur, en zoude bij den winter een overheerlijk voeder voor het vee zijn, wanneer het niet te zeer tot kaf vertreden was; dan men werpt het stroo over den muur en laat het daar als voor niets nuts liggen, voor zoo verre de wind het niet her- en derwaarts voert. De mesthoop bestaat uit pure meststof, zoo als die van het vee komt, zonder eenige zamenmenging van stroo, bladeren of iets anders. Hoe gaarne zou de vaderlandsche landman dezen mest nu niet met het gezegde stroo willen vermengen! maar de kolonist geeft voor het niet zamenvoegen deze reden op: ‘Bij ulieden, in het noordelijk Europa, vriest het zomerzaad des winters dood, dat hier niet het geval is; hier is alles zomerzaad; zoo wij nu het stroo in den mest brengen, dan hebben wij verschillende graansoorten zamengebragt, en die over het land brengende, wordt het weldra eene wildernis van allerhande graansoorten door elkander.’ Vooral de paardenmest wordt hier weinig geacht, omdat de paarden vele onverteerde graankorrels ontlasten. (*Deus annuat*, veel!!? misschien dan wel meer, dan zij genoten hebben.) ‘Wij gebruiken dezen mest om die redenen in de wijngaarden en op onze hooilanden; de beste mest is de schapenmest, deze is het krachtigste, en wij kunnen, omdat die zich veel fijner, dan de rundermest, overal laat strooijen, twee roeden met den eersten tegen eene met den laatsten bemesten.’

De Kaapsche landman zaait, of liever laat de gerst en de haver in de maanden April en Mei zaaijen; de tarwe en de

rogge zaait men gewoonlijk 4 à 5 weken later.[116] De oogsttijd van de twee eerste vruchten is gewoonlijk in de maand November en die der laatste in December.

Men zaait hier uit een' zak of een beddelaken, waarin gewoonlijk een schepel graan gemeten wordt, hetwelk men vervolgens over de stoppelen zaait en daarna onderploegt, ongeveer twee handenbreed diep. De ploegen zijn zeer ruw en hebben voor het oppervlakkige veel overeenkomst met den bij ons op de zware kleilanden gebruikt wordenden ploeg met raderen (raadploeg).[117] Men ploegt hier gewoonlijk met 10 à 16 ossen, of even zoo veel paarden; het groote ploegijzer is van eene driekante gedaante, maar zeer ruw bewerkt, zoo als ook het hout van den ploeg is. Iedere zijde van het ploegijzer is ongeveer eene halve el lang; op den hoek, alwaar de *arend* of de stift geplaatst is, is een groot driekant gat in het ijzer, 15 Nederlandsche duimen over iedere zijde lang, (zoo als ik dezelve te *Genadendal* bij den smid gemeten heb,) door dit gat gaat de ploegspil, om het groote ijzer onder het ploeghuis vast te houden.[118]

De landman bezaait zijn beste, vruchtbaarste of nieuw ontgonnen land de eerste maal met haver of tarwe, welke laatste vrucht men hier niet zelden 3 à 4 jaren achtereen volgende op hetzelfde veld verbouwt, telkens over de stoppelen zaaijende, en dan onderploegende.[119] De heer d e J o n g schrijft, in zijn II Deel, blz. 67: ‘Om dit (een mudde tarwe) te zaaijen, rekent men een stuk gronds benoodigd te hebben van 1200 voeten lengte en 250 voeten breedte.’ Wat kunnen de boeren een' zeeman en militair niet al wijs maken! Misschien heeft zijn edele eveneens naar dit verhaal staan te gapen, als de boeren naar het verhaal van den Oostindischvaarder, zie II Deel, blz. 78. Men is op zulk eene oppervlakte wel 5 à 6 malen meer noodig. - Rogge wordt hier weinig gelijk gij uit Tabelle B (bladz. 235) zien kunt, verbouwd, men gebruikt die overberg voor koffijboonen,[120] of beestenvoeder; de overbergsche boeren eten, bij gebrek aan tarwemeel, zelfs liever brood, dat van gerste-, dan van roggemeel gebakken is; - ieder bakt voor zijne eigene huishouding. De rogge wordt bij sommigen, waar het land er voor geschikt is, bijna alleen verbouwd om het stroo, voor het dekken der huizen. (Zie de verhouding der verbouwde granen uit Tabelle B.) Men vindt de rijkste graanplaatsen aan de *Tijgerbergen* in het Kaapdistrikt.

Aangaande de veefokkerij, en de behandeling van de runderen, schapen, enz. gaat het hier ook geheel anders in zijn werk, dan bij ons in het Vaderland. De weelde gaat omtrent het bezit van fraaije paarden zoo ver, dat men er hier tot boven de 10,000 rijksdaalders voor een betaalt; en toch moet ieder Europeër of vrij mensch een rijpaard hebben, anders kan hij niet mededoen, hetzij hij landbouwer is of niet. Timmerlieden, kleermakers, blikslagers, schoenmakers, en wie het ook zij, elk rijdt hier op zijn paardje,[121] welke paarden alle namen en familiën hebben, volgens daarvan gehouden wordende lijsten.[122] Dit algemeen gebruik van rijpaarden te houden vindt zoo wel bij de burgers der dorpen, gelijk reeds hiervoor gezegd is, als die der steden plaats. - Men geeft hier voor eene vaderlandsche koe 7 à 800 rijksdaalders. De kapitein M e i n d e r s had met het brikschip de *Amphitrite*, gedurende mijn verblijf alhier, eenige runderbeesten aangebragt, voor welke hij 300 guldens vracht ontving, en dezelve werden hier tusschen bovenstaande prijzen in mijn bijwezen verkocht; - weinige dagen daarna hadden derzelver nieuwe eigenaren er reeds twee van doodgevoederd, door te veel drooge zemelen aan dezelve te geven.

De koeijen geven hier niet zoo veel, maar ik geloof vetter melk, dan de onze in het Vaderland. Evenwel is de boter hier over het algemeen slecht, hetwelk, zoo als reeds gezegd is, grootelijks van het kernen afhangt.[123]. Ik kan bij eigene ondervinding zeggen, dat de boter in de kern verbrand wordt, door er te veel heet water in te doen, waardoor de beste boter hier nog slechter is, dan onze schapenboter, zijnde zoo wit, evenwel van slechter kwaliteit, als de boter, die wij kennen, wanneer de koeijen met aardappelen gevoederd zijn. De koeijen blijven hier den zomer en winter in het veld, en staan bij regenachtig weder niet zelden 2 à 3 dagen in de vuile en natte kralen (die er, gelijk onze melkvaarden bij den laten herfst, even vuil uitzien) te hongeren en koude te lijden.

Het Afrikaansche schaap, ik spreek hier niet van het hier ingevoerde Spaansche of Vaderlandsche ras,[124] is hier weinig winstgevende;[125] maar zoo veel als het rundvleesch hier slechter is, dan het bij ons geslagt wordende, is het schapenvleesch door meerdere murf- en malschheid beter, en veel gezonder en aangenamer van smaak;[126] maar wat den grooten staart dezer dieren aangaat, hiervan worden er, niettegenstaande dezelve ongemeen groot zijn, vele sprookjes verteld. Men

leest in het werk, getiteld: *State of the Cape of Good Hope*, dat ‘een Kaapsch schaap, door G e o r g e M u l l e r op den 3 Februarij 1823 geslagt, levende 174 ponden, en aan den haak 160 ponden woog(*); dit schaap was gemest en vier jaren oud, het had

93	ponden vleesch,
10	ponden staartvet,
15	ponden binnenvet,
42	ponden kop, vel en afval.’

In Mei 1825 slagtte de slager T h e u n i s s e n een gemest schaap, hetwelk 18 ponden staartvet en 25 ponden binnenvet zoude hebben gehad. - Het vleesch is hier zeer gematigd van prijs, maar nog goedkooper is de hier zoo menigvuldig gevangen wordende visch, welke ik hier tegen 2 centen het Nederlandsche pond bij honderden van ponden aan het strand heb zien verkoopen. De oesters worden hier echter niet zelden tegen 10 à 12 rijksdaalders de 100 stuks betaald.

De Kaapsche boeren zijn over het algemeen sterke, gespierde mannen, groot en zwaar, men zegt wel, met ruggen en schouder;[127] zij zijn forsch en welgemaakt, en in Januarij van het jaar 1806 hebben de Engelschen ondervonden, dat zij tevens dapper en getrouw waren, hebbende zij toen met hunne lange zware jagtgeweren eene menigte Engelschen het licht uitgeblazen. Dat zij meest alle stoute en welgeoefende jagers zijn, wordt algemeen erkend. D e J o n g zegt, I Deel, blz. 58: ‘Geloof evenwel niet, dat dit stilstaan van het paard noodzakelijk is, - neen, mijn vriend! ik verzeker u, meer dan eens gezien te hebben, dat men in den handgalop een' loopenden haas schoot.’ Ik heb het geluk niet gehad, zulke bijzonderheden te zien en heb er zelfs niets van hooren vertellen, alhoewel mij vele jagtmirakelen verhaald zijn.

De kleeding van de kleinere zelf werkende boeren, zoo als die van den ouden J a n S w a r t, zijnde de man, welke mij naar het bad gebragt heeft, en zijne familie, die zelve hun koren naar de stad oprijden, bestaat veelal uit een' witten vilten hoed, een bleek lever- of kreinenhouts[128] gekleurd duffels baantje,[129] eene lange schaapsleeren of linnensche broek en een paar veldschoenen van bokkenvellen, juist zoo, als S p a r m a n dezelve in zijn I Deel, bladz. 226, be-

(*) Moest 118 zijn; want kop, vel en afval komen niet aan den haak.

Tabelle H, bladz. 272.
Uitvoer van koloniale produkten, *van den* 1 *Januarij tot den* 31 *December* 1821.

KOLONIALE PRODUKTEN	HOEVEELHEID.	WAARDE in *Rijksdaalders*.
Kaapsche Wijn	756974 Gallons.	1056170
Constantia dito	3867 Gallons.	39430
Aloë	55800 Ponden.	174000
Wijnsteen	15060 Ponden.	1960
Walvischbaarden, baleinen	4600 Ponden.	450
Bucho		
Olifants- en Zeekoetanden	4538 Ponden.	8350
Struisvogelvederen	2495 Ponden.	115590
Gedroogde Vruchten		16945
Walvisch- en Robbetraan	9176 Gallons.	8390
Zout	3538 Mudden.	15725
Granen	7947 Mudden.	52020
Boter	76540 Ponden.	36090
Gom (Arabische)	1690 Ponden.	580
Huiden	2732 Stuks.	14830
Vellen	67507 Stuks.	52130
Horens	3010 Stuks.	270
Paarden	196 Stuks.	56980
Schapen	2728 Stuks.	14120
Wol	12220 Ponden.	11850
Hool	545800 Ponden.	21370
Tarwemeel	10000 Ponden.	2000
Uijen	196 Mudden.	1010
Azijn	5819 Gallons.	5290
Bier	228 Gallons.	185
Likeuren		700
Timmerhout		1980
Steen		230
Kalk	2495 Halve Amen.	5840
Brandhout		290
Ossen	369 Stuks.	15460

Muilezels	26 Stuks.	3960
Zebra's	1 Stuks.	150
Vogelen		2450
Gezouten Ossen- en Schapenvleesch		610
Gelooide Huiden		1050
Barilla	200 Ponden.	100
Naturaliën, enz.		2480
		____
	Totaal	1741035

U I T V O E R VAN HET JAAR 1824.

HOEVEELHEID.
1213000 Gallons.
7000 Gallons.
355000 Ponden.
14000 Ponden.
6000 Ponden.
30000 Ponden.
21000 Ponden.
2000 Ponden.
114000 Ponden.
25000 Gallons.
1500 Mudden.
6000 Mudden.
75000 Ponden.
25000 Ponden.
12000 Stuks.
51000 Stuks.
49000 Stuks.
150 Stuks.
1500 Stuks.
22000 Ponden.
60000 Ponden.

INGEVOERDE PRODUKTEN. ***welke wederom*** **UITGEVOERD** ***zijn in hetzelfde jaar*** **1821, als:**

N a a r	**Waarde in Rijksdaalders.**
Engeland	17140
St. Helena	28430

Zuid-Amerika en West-Indiën	59440
Oost-Indiën	142215
Nieuw Zuid-Wallis	12080
Nederlanden	29395
Het Eiland Bourbon	2390
	____
Totaal	271090

schrijft en er op plaat IV, no. 4, bladz. 216, eene naauwkeurige afteekening van geeft. De overige kleedingstukken zijn aan die van den vaderlandschen boer gelijk.

Hoe onvolledig ook de beschrijving van den Kaapschen landbouw is, zullen wij er echter afstappen, en thans een vlugtig oog op den handel en de zeevaart slaan.

Tabelle I, bladz. 272.
Generale invoer van vreemde produkten in de Kaap-Kolonie, *gedurende het jaar* 1821.

		Waarde in Rijksdaalders.
1.	Invoer van Britsche goederen, volgens waardering aan het Customs-House, behalve vracht en onkosten.	3778440
2.	Invoer van Britsche Plantaadjen (waarde alhier).	13890
3.	Vreemde en Oost-Indische goederen, ingevoerd van Brittanje	576590
4.	Vreemde goederen van Zuid-Amerika en de West-Indiën	2191
5.	Goederen van de Oost-Indiën alhier ingevoerd.	1254360
6.	Oost-Indische goederen, door de edele Kompagnie[130] ingevoerd.	291466
7.	Uit de Nederlanden ingevoerd (waarde ter dezer plaats).	73033
8.	Fransche goederen (waarde alhier).	42832
9.	Oost-Indische goederen en goederen uit het Oosten, door vreemde schepen aangebragt, waarde alhier.	4256
10.	Waarde van Chineesch goed, door Portugezen ingevoerd, volgens verkoop. (Dit schip was gestrand.)	22164
	T o t a a l.	6666244
	Van deze ingevoerde produkten wederom uitgevoerd voor	271090
	Resteert voor eigene consumtie	6395154

Het bedrag van den uitvoer van Koloniale produkten		1741035
De waarde van het ingevoerde, behalve het daarvan wederom uitgevoerde, bedraagt		6395154
Het ingevoerde bedraagt dus eene meerdere waarde, dan het uitgevoerde		4654119
In het jaar 1824 bedroeg de waarde		
	van het ingevoerde	4700000
	van het uitgevoerde	3000000
Meerdere waarde van den in-, dan den uitvoer		1700000

De handel, gelijk men uit de Tabellen H e n I (bladz. 270 en 271), *uitvoer van koloniale produkten en invoer van vreemde produkten*, zien kan, bepaalt zich meer op den in-, dan op den uitvoer. Gedurende het jaar 1824 bedroeg de meerdere waarde van het ingevoerde, dan van het uitgevoerde, eene som van 1,700,000 rijksdaalders. Uit gezegde Tabellen kan men ook de voornaamste artikelen van de uitgevoerd wordende produkten zien, - terwijl de invoer bestaat uit allerhande manufacturen, gemaakte kleedingstukken, bijouteriën, Oost- en Westindische koloniale waren en specerijen, alsmede uit muzijk, muzijkinstrumenten, dames stroohoeden, mans hoeden, gouden en zilveren werken, koper, tin, aardewerk, blik, glas, platedwerk, ijzerwaren, als messen, scharen, vorken, naalden, jagten vischtuig, meubelen en keukengereedschappen, physische, astronomische en andere natuurkundige instrumenten, boeken, kaarten, plaat- en prentwerken, schilderijen, schrijfbehoeften, behangsels, tapijten, Westfaalsche en Hollandsche hammen, Hollandsche kazen, jenever, likeuren, wijnen, parelgort, chocolade, reuk- en andere wateren, pijpen, tabak, sigaren, zeilgaren, zeildoek, touwwerk, zalm, haring, ansjovisch, enz.

De wissel is hier sedert de laatste twintig jaren zeer hoog gerezen, en wel van 20 tot 200 percent.

Wisselkoers.

Maart 1816,	85⅔ percent.
Mei 1822,	195 percent.
Julij 1825,	166 percent.

Deze hooge betaling komt en door den meerderen in- dan uitvoer, en door het miscrediet, dat hier voor de waarde der in omloop zijnde papieren munt ontstaan is. Deze munt, alleen in deze kolonie gangbaar, werd hier in de drukkende omstandigheden, tusschen de jaren 1782 en 1784, onder de regering van het Hollandsche gouvernement, en onder den gouverneur P l e t t e n b e r g , geslagen en in omloop gebragt. De rijksdaalder werd tegen 48 stuivers Hollandsch of drie Indische guldens van 16 à 17 st. waarde uitgegeven; het in omloop zijnde zilver werd van tijd tot tijd minder in hoeveelheid, door de uitbetaling van het nieuwe papieren geld, en de inhouding van het zilver; maar niettegenstaande dit, was het Hollandsche gouvernement voor te eerlijk en te geaccrediteerd bekend, om hier niet de volle waarde van 48 st. aan een' rijksdaalder te hechten; ook had men de gouverne-

ments gebouwen, landerijen en eigendommen, in deze kolonie gelegen, tot onderpand gesteld. De goede gezindheid der Hollanders omtrent de Kapenaars bleek dan ook ten duidelijkste uit de aflossing van dit papieren geld, hetwelk er tusschen de jaren 1787 en 1789 in spetie en wissels op Holland plaats vond. Het eerste van deze papieren of kartonnen munt werd gemaakt bij het einde van den Engelschen oorlog, of wel, zoo als gezegd is, in de jaren 1782-1784, hebbende de Koning van Engeland den 20 Augustus 1780 het manifest van oorlog tegen de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden gepubliceerd, door welken oorlog deze emissie van papieren geld noodzakelijk werd. Den 14 Januarij 1783 werd er een wapenstilstand gesloten, en met den vrede van *Parijs*, den 20 Mei 1784, werd de vrede aldaar geteekend; echter had deze oorlog reeds te groote kosten veroorzaakt, om deze schulden dadelijk af te doen. Toen werd er dan voor 925,219 rijksdaalders 46 st. geslagen, en in de laatste jaren, namelijk 1787-1789, werden er 825,904 rijksdaalders en 34 st. van afgelost, blijvende er slechts voor 99,515 rijksdaalders en 12 st. aan papieren geld in omloop. In het vervolg van tijd is deze som, door den hernieuwden oorlog en de Europesche onlusten, weder sterk aangegroeid; in 1793 werd er, onder de kommissarissen-generaal N e d e r b u r g en F r i j k e n i u s , wederom voor 200,000 rijksdaalders in omloop gebragt, zijnde dus tot bij de 500,000 rijksdaalders in massa. In September 1795 bedroeg de generale som van dit papier reeds 1,590,592 rijksdaalders en 6 st., en van dit in omloop zijnde papieren geld is verdwenen voor 52,000 rijksdaalders, blijvende het overige 1,558,592 rijksdaalders en 6 stuivers.

De Kaap-kolonie, in 1795 aan het Engelsche Gouvernement overgegaan zijnde met het in circulatie zijnde papieren geld, werd echter niet van het papier ontslagen, maar de Engelschen vermeerderden zelfs deze som, onder den generaal C r a i g , met 250,000 rijksdaalders, vervolgens met 80,000, met 165,000, totdat de generale som in 1803 bij de 2,000,000 rijksdaalders bedroeg. Onder de Hollandsche regering, tusschen 1803 en 1806, werd deze som wederom vermeerderd met 300,000 rijksdaalders, bedragende de som van het papieren geld in Januarij 1806 2,053,592 rijksdaalders en 6 stuivers, hetwelk de Engelschen, bij de kapitulatie van Januarij 1806 (zie blz. 98), tegen de volle waarde overnamen en beloofden, om hetzelve tegen 48 Hollandsche stuivers de

Tabelle K, bladz. 277.

Verhouding van Kaapsche, Engelsche en Nederlandsche munten,[131] maten en gewigten.[132]

KOLONIALE MUNT. *Kaapsch papier.*				**ENGELSCHE MUNT.** *Engelsch valua.*		
Rijksdls.	**Schell.**	**Dubbeltj.**	**Stuivers.**	**£Sterlings.**	**Shillings.**	**Pences.**
1000	"	"	"	75	"	"
1	"	"	"	"	1	6
"	1	"	"	"	"	8¾
"	"	1	"	"	"	2¾
"	"	"	1	"	"	1⅜

ENGELSCHE MUNT. *Engelsch valua.*			**NEDERLANDSCHE MUNT.** *Oorspronkelijke waarde.*		*Tegenwoordige waarde.*	
£Sterlings.	**Shillings.**	**Pences.**	**Guldens.**	**Stuivers.**	**Guldens.**	**Cents.**
75	"	"	2400	"	825	"
"	1	6	2	8	"	82 5/10
"	"	8¾	"	6	"	10 5/16
"	"	2¾	"	2	"	3 7/16
"	"	1⅜	"	1	"	1 23/32

Een Kaapsche papieren rijksdaalder heeft acht schellingen.
Een dito schelling heeft drie dubbeltjes.
Een dito dubbeltje heeft twee stuivers.
Een pond sterling heeft 20 shillings, is 13⅓ rijksdaalder Kaapsche courant.
Een shilling heeft 12 pences of 55 cents Nederlandsche courant.
Een pence heeft 4 1/12 cents Nederlandsche courant.

LENGTE-MATEN EN MATEN VAN OPPERVLAKTE.

Kaapsche Maten.	*Engelsche Maten*.	*Nederlandsche Maten*.
1000 Rijnlandsche voeten.	1033 Engelsche voeten.	313 Ellen, 8 palmen.
1 dito roede (12 voeten à 12 duimen).	12 99/250 dito voeten.	3 Ellen, 7 palm., 6 duim., 5 6/10 strepen.
Eene Amsterd. el (die hier te groot is).	1^{304} dito voeten.	7 Palm., 0⅘ duim. (moest bijna 7 p. zijn).
Een morgen, 600 Rijnlandsche roeden.[133]	Gelijk aan twee acres.	
Drie voeten Rijnlandsch.	Een Jards(*).[134]	0.9414 Nederlandsche ellen.

INHOUDS-MATEN.

Kaapsche Inhouds-Maten.	*Engelsche Inhouds-Maten*.	*Nederlandsche Inhouds-Maten*.
Een mudde (zie bladz. 100).		
Een legger wijn à 4 aam.	152 Gallons.	620.88 Kannen.
Een aam à 4 ankers(†).	38 dito.	155.22 dito.
Een anker à 2 steekan.	9½ dito.	38.81 dito.
Een steekan à 8 stopen.	4¼ dito.	19.40 dito.
Een stoop à 2 mengelen.	17/32 dito.	2.425 dito.
Een mengel à 2 pinten.	¼ dito ruim.	1.2128 dito.

GEWIGTEN.

Kaapsche Gewigten.	*Engelsche Gewigten*.	*Nederlandsche Gewigten*.
2000 Ponden Trooisch.	1080⅓ Pounds.	492.3625 Ponden.[135]
1 Pond Kaapsch(§).	"[136]	0.497 dito.

(*) 1760 Jards maken eene Engelsche landmijl, 120 à 136 vademen eene kabelslengte.
(†) Een aam bier is 112 Groninger kroezen. - Een aam wijn, brandewijn, jenever 110 Groninger kroezen of 146.666 kannen Nederlandsche maat. - Een aam olie is 105 zulke kroezen.
(§) Ook is een Kaapsch pond gelijk aan het gewigt van 18 Spaansche matten.

rijksdaalder af te lossen. Evenwel werd deze som in Junij 1810, onder den gouverneur lord C a l e d o n , nog met een millioen vermeerderd - een maatregel, welke het crediet van dit geld op het spel zette, hebbende, door het slaan van dit millioen rijksdaalders in papieren munt, welke som als geheel overtollig mag worden beschouwd, het papieren geld zeer veel van deszelfs innerlijke waarde verloren, en waardoor de wissel toen ter tijd van 18 tot 60 percent premie gestegen is. Het crediet van dit papieren geld leed nog des te meer, daar het gouvernement de ten onderpand gestelde eigendommen langzamerhand verkocht had, en nu slechts 41 plaatsen (zie Tabelle C, bladz. 258) schijnt te bezitten. Van de voor 1 millioen in 1810 geslagene gelden werd dadelijk de helft aan de bank uitgegeven en de overige 500,000 rijksdaalders werden in 1814, ten tijde van lord H o w d e n , besteed, om de gouvernements onkosten van onderhoud der drostdijen en gebouwen, en buitengewone uitgaven te voldoen.

In deze kolonie zijn dan thans voor ruim 3 millioenen papieren rijksdaalders in omloop, en er bestaan 30 millioenen geregistreerde schulden. Of de ontzettende reductie van het papieren geld, door het Engelsch gouvernement bewerkstelligd, nu voor het geheel der kolonie voor- of nadeelig is, laat ik ter beoordeeling van een' ieder' over; maar het is en blijft altijd eene lage daad van het Engelsche gouvernement, om 48 Hollandsche stuivers met 18 Engelsche stuivers te willen afbetalen, waardoor er bijna twee derde van het vermogen der Kapenaars verloren zoude gaan, dat nog al iets te zeggen is. Men berekent de vaste koloniale eigendommen en vermogens in deze kolonie (waaronder de belangrijke pakhuizen der kooplieden niet eens berekend zijn) op 62 millioenen rijksdaalders, of 12 millioenen en 400,000 ponden sterlings; zoodat er, volgens berekening der kapitalisten van de *Kaapstad*, door dezen maatregel, voor deze volkplanting veertig millioenen rijksdaalders, à 48 stuivers Hollandsch, zouden zijn verloren, hetwelk zij als een bedrog en ongehoord schelmstuk uitkrijten, en bij de Kapenaars als eene onuitwischbare vlek in het karakter der Engelschen beschouwd wordt. Het geleende geld wordt dan voor slechts een gedeelte van ⅜ of bijna ⅓ van derzelver oorspronkelijke waarde teruggegeven, waardoor deze kolonie ongeveer 100 millioenen Hollandsche guldens verliezen zoude, tegen 5 rijksdaalders op een pond sterling gerekend; want dien slag hebben de Engelschen al dadelijk

waargenomen, om den rijksdaalder met 4 Engelsche shill[s], gelijk te stellen, behalve de waarde van voorschrevene pakhuizen. In gevolge ordonnantie van den gouverneur-generaal lord S o m e r s e t , den 6 Junij 1825 in Rade gegeven, wordt bepaald, dat het Engelsche zilvergeld, als eene wettige munt tot afbetaling van alle schulden, zoo wel aan ingezetenen als aan het gouvernement verschuldigd, berekend wordt tegen de waarde van een' shilling en zes pences voor elken papieren rijksdaalder. Zoo men nu een pond sterling op 11 guldens Hollandsch berekent, (zijnde deze 18 Engelsche stuivers niet meer, dan 82½ cent,) dan betalen zij dus eene schuld van 240 centen met 82½ cent af. Zie de op bladz. 274 geannexeerde herleidingstafel van de hier gebruikelijke munten, maten, en gewigten, Tabelle K.[137] Deze maatregel gaf hier onder de kapitalisten eene zoodanige verslagenheid, dat de president van den burgerraad,[138] J o n a s v a n d e r P o e l , vrij zeker de rijkste man dezer kolonie, er eene gevaarlijke diarrhé van gehad heeft; gelukkig, dat hij een oude vrijer was, waardoor er dus geene vrouw of kinderen verontrust werden.

Zeevaart kan men eigenlijk niet zeggen, anders, dan door uitlandsche schepen hier te bestaan; door de Kapenaars worden slechts de kusten en baaijen van Zuid-Afrika, of wel bepaaldelijk van deze kolonie bezocht, zoodat dit eerder kust-, dan zeevaart moet worden genoemd. Hier aan de *Tafelbaai* is eene voor 5 à 7 jaren aangelegde scheeps-timmerwerf, toebehoorende aan de heeren A k e n en M o n t e a t h . De hier voor de kustvaart gebouwd wordende vaartuigen bestaan voor het inwendige meestal uit eiken- en, wat de bekleedsels aangaat, uit geelhout, welke beide houtsoorten in de oostelijke en noordelijke distrikten dezer kolonie groeijen. Het grootste hier gebouwd zijnde vaartuig zag ik op zaturdag achtermiddag, den 18 Junij, ter gelegenheid van het verjaringsfeest van den veldslag bij *Waterloo*, op gemelde werf van stapel loopen - eene hier zeldzame vertooning; hetzelve werd met de gewone plegtigheden gedoopt, en bekwam den naam *Ann of Cape Town*. Dit schip was een schooner van 110 tonnen of 55 lasten groot. Met dergelijke schepen zoude men ook *St. Helena*, *Bourbon*, *Mauritius* en andere eilanden kunnen bezoeken; de vaart bepaalt zich echter tot nog toe het meest op de *Algoa*- en andere baaijen, zoo als de voornaamste zijn, aan de noordzijde der *Tafel*-

baai, de *St. Helenabaai* en de *Saldanhabaai*(*); aan de zuiden oostzijde der *Tafelbaai* heeft men de *Houtbaai*, *Baaifals*, *Struisbaai*, *St. Sebastiaan*- of *Catharinabaai*,[139] *Mossel*- of *Vleeschbaai*,[140] *Plettenbergsbaai*, *Camtoosbaai*,[141] *Algoa*- of *Zwartkopsbaai*[142] en meer andere langs dezen kust liggende, alwaar men de uit Europa en andere werelddeelen aan de *Kaapstad* aangebragt wordende goederen tegen inlandsche produkten verwisselt.

Aan de *Zoutrivier*, ten noordoosten der stad, bevindt zich een koninklijk observatorium ter bevordering der zeevaartkunde, voor hetwelk een geheel nieuw en kostbaar gebouw zal worden vervaardigd, waarvoor 35,000 ponden sterlings op de begrooting gebragt zijn.[143]

Dan voor en aleer wij onze oogen van deze kolonie afwenden, moet ik u nog zeggen, dat hier in het jaar 1815, in de oostelijke streken dezer kolonie, of wel bepaaldelijk in de drostdij *Uitenhage*, een gevaarlijke opstand onder de daar wonende boeren plaats had, hebbende dezelve, volgens het daarover uitgebragt rapport van zijne excellentie den gouverneur S o m e r s e t , van den 10 April 1816, het plan gevormd, om de naburige Kaffers in te roepen, hunne magistraten en het Britsche leger te vermoorden en zich daardoor van de Engelsche wetten te ontslaan.

De toenemende onvergenoegdheid en de daaropgevolgde opstand waren ontstaan, doordien een militair detachement zekeren F r e d e r i k B e z u i d e n h o u t , welke door dit detachement zoude worden gearresteerd, bij het bieden van tegenweer, doodgeschoten had; echter zijn mij de redenen van dit arresteren niet bekend geworden. De boeren hielden den veldkornet P.A. O p p e r m a n , van het veldkornetschap *Baviaans rivier*, voor de voorname oorzaak van dit ongeval, en begonnen meer en meer te komplotteren. Drie personen, zijnde J o h a n n e s B e z u i d e n h o u t , C.J. F a b e r en F.M.A. E n g e l b r e c h t , werden werkelijk van *Tarka*, uit hun midden naar het *Kafferland* afgevaardigd, ten einde het magtige Kafferhoofd G a i k a tot ondersteuning

(*) Dezelfde, voor de natuurlijke vijanden zoo veilige binnenlandsch gelegene, baai, alwaar ons eskader, onder den vice-admiraal E. L u k a s , op den 17 Augustus 1796, door den Engelschen admiraal G.K. E l p h i n s t o n e ingepakt werd, bevindende de onzen zich deerlijk in het naauw, en genoodzaakt zich zonder stoot of slag over te geven, aangezien zij in deze, met woeste, schaars bewoonde kusten omgevene, naauwte slechts weinig water en geheel geene provisie bekomen konden.

te bewegen; hetwelk echter niet gelukte. De veldkornet O p p e r m a n , hiervan de lucht gekregen hebbende, begaf zich dadelijk op weg naar den landdrost van *Graaff-Reijnet*, alwaar hij zekerheidshalve ook zijne vrouw en kinderen bij zich komen liet. Ook de veldkornet van *Tarka*, zijnde de heer S.J. v a n W i j k , vernam weldra de gistingen en zamenrottingen, die er daar bestonden, en er de oorzaak (den dood van B e z u i d e n h o u t) van vernomen hebbende, poogde hij den meest oproerigen, den broeder van B e z u i d e n h o u t , door rede tot betere gedachten te brengen; maar hij vernam weldra, dat het vuur van ontevredenheid reeds algemeen brandde, en dat men ook zeer gebeten was op den landdrost was *Graaff-Reijnet*, zijnde de heer S t o c k e n s t o r m [144] (alsof de naam hier werkelijk een' dusdanigen storm vereischte). In het begin van November 1815 viel den veldkornet v a n W i j k een oproerige brief van den 9 dier maand in handen, en na denzelven gekopijeerd, en de afschriften aan verschillende autoriteiten te hebben gezonden, werden dadelijk eenige heethoofden opgepakt en in verzekerde bewaring genomen. Dit deed het smeulend vuur ontvlammen, waarop de overigen, onder kommando van J o h . B e z u i d e n h o u t , een' aanval ondernemen wilden, gaande den 14 November op marsch, met oogmerk om gewapenderhand tegen een' Engelschen post op te trekken, en wel naar de plaats van W i l l e m v a n A a r d t . Vooraf zwoeren zij elkander op eenen nabij dezen post gelegenen heuvel trouw tot in den dood, zeggende, dat zij op grond van het Evangelie uitgenoodigd werden, om hunne geschondene regten te handhaven. Hierop rukten zij op gezegden post los en eischten van den kapitein A n d r e w s , kommandant van dezen post, de loslating van den eersten gedetineerden; dan de bende was klein en hun oogmerk te algemeen bekend, om iets van belang te kunnen uitvoeren. Zij werden dan ook weldra door 30 gewapende burgers en 40 dragonders, aangevoerd door den majoor F r a s e r , tot onderwerping gebragt, en zonder verderen tegenweer in verzekering genomen; waarop de landdrost van *Uitenhage*, de heer J.G. C u i j l e r , tegen 39 personen verschillende sententiën uitsprak, gearresteerd bij speciale kommissie van justitie,[145] in de drostdij *Uitenhage*, den 22 Januarij 1816, welke vonnissen alle door het Hooge Geregtshof en zijne excellentie den gouverneur S o m e r s e t geapprobeerd en,

na bekomen fiat van zijne excellentie den gouverneur, gepronunciëerd den 2 Maart daaraanvolgende, den 9 dierzelfde maand geëxecuteerd werden: zijnde de 6 hoofdaanleggers met de koord gestraft, waarop de dood volgde, wordende aan de overigen dwangarbeid, bannissement of boeten opgelegd.[146]

Dan, ofschoon G a i k a den gevraagden onderstand der onvergenoegde kolonisten afsloeg, moet er toch naderhand eenig ongenoegen tusschen de Kaffers en de Engelschen ontstaan zijn, aangezien de Britsche kolonel W i l l s h é r e ,[147] in September 1819, op de Kaffers, beoosten de *Buffels rivier*, 13,000 beesten veroverde, hebbende de Engelschen den hoofdaanvoerder der Kaffers L i j n x [148] gevangen gemaakt, en den 10 October 1819 met zich uit *Algoabaai* gevoerd, en den 12 dier maand op het *Robben-eiland* (voor de Tafelbaai) gebannen.

Vervolgens trok de kolonel W i l l s h é r e over *de groote Vischrivier* en doorkruiste de bosschen der *Keiskamma*, ten einde de Kaffers te vervolgen; hetwelk eene vredesonderhandeling ten gevolge had, wordende de vrede tusschen G a i k a , koning der Kaffers, deszelfs zoon G o m a , alsmede het opperhoofd B o o c h o en de onderhoofden B o t m a n en E n n o , ter eenere, en den Engelschen gouverneur lord S o m e r s e t , den luitenant-kolonel B i r d , den majoor H a l l o w a y en de kapiteins T r a p p e r s en S o m e r s e t , ter andere zijde, in het kampement aan de *Gwanga*, 40 Engelsche mijlen verder landwaarts in gelegen dan *Grahamstad*, getroffen(*).[149]

Ziedaar, waarde vriend! eenige hoofdpunten betrekkelijk deze kolonie voor u opgeteekend; verschoon mijne kortheid daar, waar ik over gewigtige onderwerpen handelde, en mijne meerdere omslagtigheid omtrent sommige min belangrijke zaken; dit hangt dikwerf af van geringe omstandigheden, ingewonnene berigten, luim en gelegenheid om te kunnen, of lust om te willen onderzoeken en op te teekenen. Dan laat ons nu, ter vervrolijking en ter opruiming na de laatst beschrevene gebeurtenis, de *Kaapstad* verlaten en een uitstapje naar *Constantia* doen.

Zaturdag, den 11 Junij, deed ik een toertje met zekeren P i e t e r H a a c k v a n d e r G o e s , een jongman van

(*) Zie *Bataviasche Courant*, 1820.

Amsterdam, met wien ik mijne reis, met het schip de *drie Gebroeders*, naar *Batavia* zoude voortzetten. Nadat wij eene kar met vier paarden bespannen voor 14 rijksdaalders afgehuurd hadden, verlieten wij met het aanbreken van den dag de stad en passeerden, voor en aleer wij aan *Constantia* kwamen, pas 3 uren gaans ten zuidoosten der *Kaapstad* gelegen, het *Ronde Boschje* en vervolgens den *Wijnberg*, welk laatste een gehucht is, waar vele nederige en zeer uit elkander verspreide woningen eene groote buurtschap uitmaken. Verder lieten wij aan onze regterzijde de plaats van S e b a s t i a a n v a n R e e n e n [150] liggen; aan de zuidzijde dezer woning is het kerkhof, alwaar onze voerman ons het graf van den ouden S e b a s t i a a n v a n R e e n e n , alsof wij den man zeer wel moesten gekend hebben, aanwees. Nu kwamen wij weldra aan een hek of *hooge mei* (zouden de Vriezen zeggen) met twee witte zuilen, waarop men las: *Groot-Constantia*. Hier reden wij langs eene fraaije eikenlaan naar gezegde plaats, die voorheen met *Klein-Constantia* en *Bergvliet* een geheel uitmaakte; zij werd door den landkundigen gouverneur v a n d e r S t e l aangelegd, en naar C o n s t a n t i a , deszelfs toen ten tijde in Holland zijnde echtgenoote, aldus genoemd.[151]
In de nabijheid dezer buiten- en wijnplaats heeft men bij het aankomen, ter regterzijde van de laan, een' grooten fraaijen stal en woningen voor slaven; het buitengoed zelf staat regt voor eene eiken laan, en heeft met deszelfs witte muren, door hooge eiken beschaduwd, een fraai aanzien. Voor hetzelve is een groot en lommerrijk plein. In den voorgevel van het huis ziet men een beeld met den horen des overvloeds. Binnen in de gaanderij gekomen zijnde, viel dadelijk mijn oog op de piramide van druipsteen, waarvan ik u in den vierden brief, blz. 157, reeds geschreven heb; zij staat aan de regterzijde, wanneer men het huis binnen komt, in den zuidwesten hoek van het voorhuis of de gaanderij; hare gedaante heeft veel overeenkomst met een' kandelaar, waarop eene kaars staat, en is ongeveer 2¼ Nederlandsche el hoog. De omtrek van het voetstuk is rond bekapt, en heeft, met den steilen kant van ongeveer eene handbreedte, de hoogte van ¼ el en ruim 2 Nederlandsche ellen in diameter. Boven het flaauw oploopende voetstuk staat de ronde piramide, lichtgeel van kleur en ongeveer 12 à 15 Nederlandsche duimen in middellijn; echter is de bovenste helft

iets dunner en loopt van boven, op de breedte van eene hand, in een punt, alwaar men nog duidelijk de breuk tusschen deze piramide en den daar boven gehangen hebbenden *conus* zien kan, welke in den druipkelder aan elkander vastgegroeid waren. Uit deze gaanderij gingen wij, op sterke uitnoodiging van deze vriendelijke menschen, in eene groote zaal, welke wij op onze regterhand hadden; dit vertrek was met tien groote spiegels gemeubileerd, die door de op elkander korresponderende spiegeling eene zonderlinge vertooning in deze zaal veroorzaakten. - De tuin is zeer groot, wordt zindelijk onderhouden, en is rijk aan verschillende soorten van fijne vruchtboomen, heesters en bloemen. Het pakhuis, dat groot en fraai gebouwd is, staat achter of aan de zuidzijde van het woonhuis; in het fronte-spits staat het jaargetal 1791. Verder ziet men eenige fraai bewerkte, maar zeer indecente beelden, bestaande in eene naakte Godin,[152] welke, op eene voor het kiesch gevoel aanstootelijke wijze, op een' adelaar gezeten is, en den Goden nectar schenkt; terwijl zij van eene menigte bacchanten in eene gelijke naaktheid en wellustige houding omgeven is. Ik vroeg, waarom men H e b e , in haren val op den olympus, er ook geene plaats vergund had? Maar dit werd met een' glimlach beantwoord; en men leidde ons nu het pakhuis binnen, hetwelk men hier meer wijnkelder, dan pakhuis noemt, alhoewel het op den grond gebouwd en geheel geene overeenkomst met een' kelder heeft. Aan de zuidzijde van het pakhuis vindt men eene biljartkamer, met eene dusdanige tafel voorzien; vier oude, vuile kaarten, de vier werelddeelen verbeeldende, en eenige oude portretten hingen aan de wanden; maar veel fraaijer was het gezigt uit de ooster glasraams: van hier ziet men, over hoogten en laagten, boomen en heesters, op de *Baaifals* en de aan de overzijde gelegene *Hanglip*. Bij deze gelegenheid zagen wij juist de witte, blinkende zeilen van een schip in het verschiet, hetwelk deze baai binnenliep. In het pakhuis zijnde, moest men ook de onderscheidene soorten van wijnen proeven, die hier voorhanden waren en deze plaats opleverde; een kelkje, zoo groot als een bierglas, werd nu ingeschonken, en ieder onzer eene dusdanige hoeveelheid aangeboden. Geen Turk zou dit vriendelijk aanbod hebben afgeslagen, als hij den aangenamen geur, die in het pakhuis verspreid was, maar eerst in den neus had gehad; althans wij waren zonder veel moeite ligt over te halen, om te proeven. - Men

perst hier vijfderlei soort van Constantia-wijn, als:

Roode Constanti kost het halve	aam 200 rijksd.
Witte dito	dito 200 rijksd.
Frontignac (van kleur als de Mad. wijn)	dito 250 rijksd.
Steenwijn (zoete)	dito 125 rijksd.
Pontac (donker rood)	dito 250 rijksd.

Echter geef ik de voorkeur aan de eerste soort boven alle andere in smakelijkheid. Bij een gunstig jaar rekent men, volgens de opgaaf van den eigenaar en bewoner van *Groot-Constantia*, den heer J a c o b P. C l o e t e ,[153] 50 leggers wijn of 200 amen te kunnen persen[154]; echter bedraagt dit bij een ongunstig jaar ook wel de geringe hoeveelheid van 10 à 15 leggers. Men rekende op *Groot-Constantia* deze vijf wijnsoorten in de volgende verhouding te kunnen persen, als:

Roode	Constantia	24	leggers.
Witte	dito	12	dito.
Frontignac	dito	3 à 4	dito.
Steenwijn	dito	2	dito.
Pontac	dito	2	dito.

Op *Klein-Constantia* verschilde de mij aldaar opgegevene verhouding zeer weinig met de bovenstaande; zoodat er in de allergunstigste jaren op *Groot-Constantia* en *Klein-Constantia* te zamen niet meer, dan 100 leggers wijn geperst worden; dit jaar had men op *Groot-Constantia* slechts elf leggers roode en witte wijn te zamen geperst, en op *Klein-Constantia* niet meer, dan 16 leggers van alle vijf soorten te zamen. Wanneer men ieder jaar op 50 à 60 leggers wijn rekent zal men voorzeker niet te weinig stellen. Nu vraagt de kroon van Engeland, als eene vaste belasting, 50[155] amen van deze beide plaatsen, dat is 7½ legger wijn van iedere[156]; reken nu, wat er niet aan goede vrienden geschonken wordt, - en kraantje lek niet te vergeten, - dan zullen er gewisselijk het eene jaar door het andere niet meer, dan 25 à 30 leggers kunnen worden uitgevoerd; en evenwel wordt er alleen in Europa, of wel voornamelijk in Engeland, Frankrijk, Holland, en wie weet waar al niet meer, wel tienmaal zoo veel verkocht, geschonken en gedronken, als er op beide *Constantia's* ooit verbouwd is. Nu, madame C o n s t a n t i a heeft dan waarlijk aan haren man te danken, dat haar naam vereeuwigd en bij de eerste tafels

over de geheele aarde genoemd wordt. - Van *Groot-Constantia* reden wij nu naar *Klein-Constantia*, voorbij het kerkhof der eerstgenoemde plaats, alwaar twaalf witte graven eene zonderlinge vertooning maakten en niet weinig bij het groene gras, hetwelk op dezen heuvel stond, afstaken. ‘Van buiten waren zij wit bepleisterd en van binnen vol doodsbeenderen.’ - *Klein-Constantia* wordt bewoond door mejufvrouw de weduwe van den heer K l a a s C o l i j n;[157] de prachtige en kostbaar gemeubileerde voorkamer, alwaar men ons binnen leidde, toonde ons den bloei en de welvaart van de eigenares dezer plaats aan. Aardig werden wij verrast door de muzijk van een zestiental muzikanten, welke alle als lijfeigenen aan mejufvrouw C o l i j n toebehoorden; zij voerden eene volmaakte veldmuzijk[158] uit, met al de daartoe benoodigde blaas- en andere instrumenten, als klarinetten, fluiten, trompetten, fagot,[159] slang, bekkens en twee groote trommen, en bespeelden dit alles zoo wel, als het beste Engelsche korps in de *Kaapstad* durfde denken. ‘Ik zal mijne jongens dezen middag aan tafel weder laten spelen,’ zeide de gastvrije moeder, ‘als de heeren ons het genoegen willen geven van met ons te dineren.’ Maar hoe vriendelijk en bevallig moeder en dochters ons dit ook wisten voor te stellen, bleven wij echter aan ons besluit getrouw en lieten ons voorgenomen toertje door geen' langdurigen maaltijd verkleinen: dus ziet gij, vriend! dat men mij niet, gelijk gij wel gezegd hebt, aan een strootje houden kan - dit moet nu wel, blijkens deze weigering, in een kabeltouw veranderd worden. Ook hier bezochten wij het wijnpakhuis, alwaar men ons de vijf reeds genoemde wijnsoorten bij kelken vol proeven liet; wij zullen het maar bij proeven laten, ofschoon het met regt een' anderen naam verdiende. Begrijp eens, hoe erg het hier afliep: tusschen mij en mijnen reisgenoot v a n d e r G o e s ontstond verschil over de beste en smakelijkste soort van deze wijnen; ik stelde mij den onderscheiden' smaak en geur niet regt meer voor, en eene herproeving was het noodlottig en hartroerend gevolg onzer kwestie, waarna wij het eindelijk eens werden en proevende het verschil weer bijlegden.

In dit pakhuis ligt een groot boek, zijnde *Album voor Klein-Constantia* genaamd, sedert Julij 1823 aangelegd, waarin reeds honderden van namen met rang en woonplaats der reizigers geschreven waren; ik schreef er dan ook, met

een door dichtvocht versterkten geest, een zes-regelig versje *extempore* in.

Van hier reden wij nu naar de plaats, genaamd *Buiten Verwachting*,[160] bewoond wordende door den heer R i j k C l o e t e , oom van den bewoner van *Groot-Constantia*. Bij dezen heer logeerde eene schoone en bevallige weduwe, mevrouw K....., welke ons, zoowel als C l o e t e zelf, zeer vriendelijk ontving.

Haar man, welke in Holland overleden en in[161] even kolonel geweest was, werd nog zeer door haar betreurd; en niettegenstaande deze hare droefheid, vermeerde v a n d e r G o e s dezelve, (hoe dwaas!) door haar te zeggen, dat hij zijn edele zeer wel gekend had, dat hij in Holland slecht geleefd had, en daardoor met algemeene minachting beschouwd was geworden. In plaats van die arme vrouw te troosten en op te beuren, bleef hij bestendig de rol van een' jobsbode spelen door niets dan bedroevende tijdingen aan de in tranen zuchtende weduwe over te brengen. Nu, ik moet zeggen, dat ik blijde was, toen ik weder op de kar zat, om verder te rijden, en hem toen (trouwens ik was de oudste) duchtig over zijn onberedeneerd gedrag bestrafte. - Van hier reden wij nu naar *Bergvliet*, alwaar de heer H e n d r i k E k s t e e n woonde.[162] Deze plaats, welke, ten tijde van den gouverneur v a n d e r S t e l , met *Groot*- en *Klein-Constantia* een geheel uitmaakte, behield bij de latere verdeeling de grootste oppervlakte lands, omdat zij niet met wijnstokken beplant, minder van kwaliteit, en daarom meer geschikt was voor eene vee-, dan wel voor eene wijnplaats. Dan na de eerste verdeeling werd er nog een groot gedeelte van afgetrokken, zoodat derzelver tegenwoordige grootte slechts 530 morgen bedraagt. De plaats of werf is zeer groot, wel onderhouden, en levert, met derzelver kralen of stallen, slavenwoningen en het hoofdgebouw zelf, een groot en fraai geheel op.

Wij reden vervolgens nu, voorbij *Newland* of *Nieuwland*, naar de *Kaapstad* terug. Bij *Newland*, de verblijfplaats van den gouverneur,[163] hadden wij aan onze linkerzijde een verrukkend gezigt op den voet of de afhelling van de oostzijde van den *Wind- of Duivelsberg*, waarop de lichtblaauwe zilverboom en de donkergroene dennen zich zeer prachtig bij afwisseling vertoonden. Het glansrijke der zilverbooms-bladeren tegen de graauwe klipkransen, en de hier en daar verspreide en zich boven het geboomte verheffende buiten-

plaatsen, met hare witte sterk afstekende muren, leverden eene treffende vertooning voor den opmerkzamen wandelaar op. De weg, dien wij reden, was in een' zeer goeden staat onderhouden en met eene dubbele rij eikenboomen beplant,[164] welke zeer weelderig groeiden en eene aangename schaduw op den breeden weg veroorzaakten, welke met rijtuigen, te paard of door voetgangers zeer veel gebruikt wordt. Deze vrolijke weg, en het gesprek over de verschillende smakelijke wijnsoorten bragten ons in eene aangename stemming aan de stad, alwaar wij dan, over het toertje zeer tevreden, voor onze logementen afstapten.

Nu, vriend! dit is dan, vóór mijn vertrek naar *Batavia*, mijn laatste uitstapje in deze kolonie geweest, en de kapitein E d e l i n g heeft mij gezegd, dat wij zondag eerstkomende, zijnde den 3 Julij, bij goed weer zeilen zouden, en dat ik mij dus dan aan boord bevinden moest. Ik heb waarlijk ook reeds tusschen de 16 en 17 weken in deze kolonie doorgebragt, maar zal mij dien aangenamen tijd, ofschoon met zoo vele smartelijke dagen doorweven, nimmer beklagen; ook moeten wij, zoo de omstandigheden dit niet doen, ons naar dezelve schikken. Ik verlaat dan deze kolonie met ware dankbaarheid voor de vriendschap en weldaden, die de goede Kapenaars mij zoo onbaatzuchtig en welmeenend bewezen hebben, en ontveins niet, dat ik gaarne het overschot mijner dagen in dit door de Natuur zoo mild, zoo verkwistend gezegend paradijs zoude willen doorbrengen, indien het thans slechts onder het Hollandsche gouvernement behoorde; ik zeg, in navolging der Kapenaars, Hollandsche, niet Nederlandsche, welke eerste benaming hier zoo bijzonder veel invloed op de inwoners uitoefent. Wanneer men zich als Hollander bekend maakt, kan men duidelijk de trekken van vreugde en vergenoegdheid in het wezen van de onbekende Afrikaners bespeuren. Daarenboven twijfel ik geenszins, of men zoude alsdan de slavernij zien afschaffen, het papier tegen 48 stuivers inwisselen, en wat zoude er dan nog te wenschen overblijven? gewisselijk zeer weinig, om onder zulke brave, beste menschen te verkeeren, in zulk een aangenaam klimaat. (Vergelijk, bladz. 236, op Tabelle D, slechts den stand van den baro- en thermometer.) Hier waar men koren en vruchten met zoo weinig moeite zoo overvloedig vindt, - hier, waar de gezonde wandelaar een veld, zoo wel des winters als des zomers, door de milde Natuur, vol van de schoonste en prachtigste bloemen en

heesters vindt, die elkander als om strijd in luister en schoonheid bestendig afwisselen, welker glans en geuren geen penseel of pen overbrengen kan aan hen, die dit niet met hunne eigene oogen aanschouwd hebben. Hier vindt het verliefde paar rozen zonder doornen (schellings roosje), ach! dat zij bij standverwisseling zoo spoedig verwelken. De wandelaar zoekt en vindt hier het schoone, zoo wel in planten als insekten, en onder de duizenden van kruiden de medicijnen, om zijne gezondheid te herstellen; - hoe vele nuttige kruiden worden hier als onopgemerkt vertreden! Daar wordt ons oog bekoord door de fraaiste vogelen, die men zich voorstellen kan. Welk een Goddelijk land! het veld is vol van wild, het water aan de kusten en in de baaijen krielt van visch en kreeften, terwijl strand en wateren met smakelijke en vele eijers leggende vogelen als bezaaid zijn; het eene wedijvert met het andere in smakelijkheid. Waar toch vindt men zulk overheerlijk water, om te drinken, als hier? en wel inzonderheid het Tafelbergs water, welks smaak en zuiverheid bij niets te vergelijken zijn; hoe verkwikkelijk was het mij in mijne ziekte, wanneer ik het slechts ongekookt nuttigen mogt, daar het door gekookt te worden zeer veel verliest; men moet hetzelve drinken, zoo als de weldadige moeder Natuur het oplevert. Bij mijne aankomst alhier vertrouwde ik mij omtrent de gunstige beoordeeling van dit water niet, omdat het water, dat wij aan boord hadden, veel van deszelfs waarde en smakelijkheid verloren had; maar ik moet bij mijn vertrek er nog denzelfden lof aan toezwaaijen en gelooven, dat geen nectar der Goden het er op den duur, en vooral op de smachtende lippen van den lijdenden of dorstenden reiziger, in smakelijkheid van winnen zal. De eerste gouverneur, J o h a n n e s A. v a n R i e b e e k , noemde de nu *Versche rivier* de *Tafelbergsbeek*; thans drinkt, door middel van ijzeren en zinken pijpen, de gansche stad dit water.[165] Men is bezig, om het langs den weg naar de *groene punt* te leiden, 6 Engelsche mijlen ver en wel tot aan het huis van den stads secretaris P.J. T r u t e r , aan de westzijde van den *Leeuwenberg* liggende, zijnde dezelve reeds daartoe in gereedheid.

Eindelijk moest ik mij dan van een' reispas, om deze kolonie te mogen verlaten, (gelijk ik, om er te blijven, ook had moeten vragen,) voorzien, ofschoon mij het bekomen van denzelven veel moeite kostte. Begrijp eens! eerst moest

ik mij op de koloniale secretarij vervoegen; hier gaf men mij een papier, waarop acht certificaten stonden geteekend; deze moesten gezien worden: *a* door Zijner Majesteits fiskaal, aan wien ik beloven moest, om geene brieven, welke niet met het gewone postmerk gestempeld waren, te zullen medenemen; *b* op de secretarij van het hof van appel; *c* op de secretarij van het hof van justitie; *d* aan den sequester; *e* aan den stads thesaurier; *f* aan den kommissaris van publieke verkoopingen; *g* aan de bank van leening; *h* aan de weeskamer, enz. Vervolgens moest ik nog naar het zegelkantoor, om het noodige zegel te halen; men gebruikt hier nog het zegel van den ouden J a n C o m p a n i j , zoo zeggen de overbergsche boeren, als zij van den gouden tijd der Oostindische kompagnie spreken.

Nadat ik de papieren in orde en het verschuldigde betaald had, nam ik afscheid van deze menschenvrienden, hetwelk alles behalve koel en onverschillig was. De heer J.K. v a n O o s t e r z e e , nadat zijn edele mij eerst zijn fourgon[166] ter mijner dispositie gezonden had, om van de hier en daar wonende vrienden afscheid te nemen, en alzoo van den eenen naar den anderen te kunnen rijden, bragt mij naar het zeehoofd of den steiger, waar ik ook aangekomen was, en vergezelde mij tot aan de sloep, alwaar ik den laatsten druk van zijne mij gered hebbende hand ontving. Dit was op zondag achtermiddag, den 3 Julij; doch de wind ongunstig zijnde en onze kapitein, die hier aan de Kaap getrouwd was, tegen de reis opziende, doordien deszelfs hoog-zwangere vrouw hier bleef, - '*een vrouwen haar*, *trekt meer*, *dan een marszeil*,' zeggen de matrozen, - bleven wij tot aan woensdag, den 6 Julij, rustig in de *Tafelbaai* voor anker liggen. Gedurende dezen tijd ontving ik nog bestendig brieven; men zond mij geschenken, snoeperijen, enz.[167] Men noodigde mij uit om weder aan wal te komen; maar dit laatste zoude eene nieuwe scheiding veroorzaakt hebben, waarom ik dan ook maar stilletjes aan boord ben gebleven. Niet voor woensdag morgen kwam de kapitein aan boord; het anker werd geligt en wij gingen onder zeil; maar door stilte en tegenwind kwamen wij des avonds wederom op dezelfde plaats in de *Tafelbaai* ten anker, alwaar wij hetzelve geligt hadden. De kapitein ging dan weder naar land, en nu ontstond er reeds in de *Kaapstad* een gemompel, dat hij, door aan wal te zijn, de gunstige gelegenheid voorbij gaan liet; maar *de beste*

stuurlui zijn aan wal, en daar waren onze kapitein en deszelfs beminde immers ook. Donderdag morgen, den 7 Julij, kwam de kapitein bij tijds weder aan boord, en onder een gunstig windje stevenden wij dan nu de groote Wereld- of Indische zee in.

Vaarwel!

PS. Dezen zende ik met den *Jolleman*,[168] die ons heden morgen, den 7 Julij, nog eenig versch vleesch gebragt heeft, aan mijne Kaapsche vriendinnen, om denzelven met het eerste Nederlandsche schip te verzenden, denkelijk wel met den *Abel Tasman*.[169]

Eindnoten:

1 1726. Dl. V, 2de Stuk gaan oor Suid-Afrika. (Vir reisbeskrywinge en boeke oor Suid-Afrika raadpleeg Theal vir waardebepalende aanmerkings en S. Mendelssohn, *South African Bibliography*, 2 dele, London, 1910, vir inhoud en data).
2 Hier moet bedoel wees die Engelse verkorte weergawe. Die Hollandse uitgawe is uit 1727, die oorspronklike Duitse uit 1719.
3 Datums van reise. In Sweeds het sy werk verskyn 1783, in Engels 1785, in Hollands 1787. Naam moet lees ‘Sparrman’.
4 Vgl. 5de Brief, aant. 65.
5 Datums van reise. Franse oorspronklike uitgawe 1790; Engelse vertaling 1790; Hollandse vertaling 1791.
6 Vgl. 3de Brief, aant. 4.
7 Datum van reis. Boek (uitgegee in Hollands), 1806.
8 Datums van reise. Boek: Duits, 1811-1812; Engels, 1812, Dl. I en 1815, Dl. II; Hollands, 1815.
9 Datums van reise. Boek: 1822-'24.
10 Datum van boek. Reise 1812-1813. Vgl. p. 97 vir Hollandse bewerking.
11 Datums van reise. Boek (uitgegee in Engels), 1818. Vgl. p. 138.
12 Reise 1770-1779. In Suid-Afrika 1772-1775 en weer kortliks 1778. Boek: Sweeds, 1788-1793; Duits (verkort), 1792; Engels, 1795-1796.
13 Reis, 1768-1771; boek, 1783.
14 Reis, 1786-1787; boek, 1801.
15 Onbekend en onopspoorbaar.
16 Reis, 1763; boek, 1776.
17 Aan die Kaap, 1733-1741. Boek (in Duits), 1785-1787. Engelse vertaling, V.R.V., 1921, 1925; ander dele volg. Ook *Lebensgeschichte des R.A. Allemann*, 1784; Engelse vertaling, V.R.V. 1919.
18 Reis (soektog na die *Grosvenor*), 1790-1791; boek, in Engels uitgegee (na Hollandse aantekeninge), 1792. Uit Engels weer 'n Duitse vertaling, 1793 en 'n Hollandse (datum onvermeld). Vgl. G.M., II, p. 171. Vir van Reenen-familie, vgl. p. 281.
19 P.J. Truter (vgl. 3de Brief, aant. 14) en W. Somerville. Reis, 1801-1802; boek (in Engels, uit Hollandse hs. van Truter, eintlik neergeskryf deur P.B. Borcherds, vgl. Olland, *op. cit*., p. 40 en 5de Brief, aant. 90), agterin Barrow se *Voyage to Cochin China*, 1806.
20 Vermoedelik Somerville bedoel. Vgl. aant. 19.
21 W.S. van Ryneveld: *Aanmerkingen over de Verbetering van het Vee aan de Kaap de Goede Hoop*, 1804. Uitgegee deur H.B. Thom, V.R.V., 1942.
22 Teenstra se oordeel, hier en verder, is besonder juis. Belangrik is dat Kapenaars self so goed op hoogte van geskrifte oor hul land was. Die verskil wat Teenstra trek tussen buitelandse en Kaapse reisbeskrywers is goed gesien.
23 Theal slaan de Jong hoog aan, miskien te hoog.
24 Von Bouchenroeder het na Suid-Afrika in 1803 gekom as leier van 'n groep koloniste om sekere Hollandse kolonisasieplan van baron G.K. van Hogendorp by Plettenbergbaai uit te voer. Die skema was 'n volslae mislukking. Vgl. Theal, 1795-1834, wat ook sê (p. 434) dat v.B. se boek te veel spekulatiewe materiaal bevat om van veel waarde te wees.

25 ‘By a Civil Servant,’ nl. W. Wilberforce Bird, ‘Controller of Customs’. 'n Uitstekende boek, vgl. Inleiding.

25a Spelling plekname onveranderd die van Teenstra.

26 ‘Ten Damme.’ Vgl. Pettman, *op. cit.* en G.M., II, p. 193.

27 Selfmoord pleeg.

28 Dit was toe 'n moeilike tydperk uit ekonomiese oogpunt deur die waardevermindering van die papiergeld, die toenemende beperkinge op die slawebesit en, volgens Teenstra (en andere), die neiging van Kapenaars om te groot te lewe. Vgl. p. 91, 244 e.v., 268.

29 Lees ‘Griquas.’ (Tabel B).

30 Hierdie daad van Dibbetz het ek nêrens elders vermeld gevind nie en verdien erkenning in ons geskiedenisboeke. Dibbetz is dus die vader van die pokke-entstofgebruik en -kultuur in Suid-Afrika. Dibbetz (Med. Dr.) het met die Bataafs bewind in Suid-Afrika gekom (hy was reeds vooruit gestuur in 1802), was direkteur van die landsdrukkery en ‘direkteur *en chef* van het hospitaal, tevens belast met het oppertoezicht over den geheelen geneeskundigen Dienst in deze Colonie’. (J.P. van der Merwe, *Die Kaap onder die Bataafse Republiek*, Amsterdam, 1926; *Alm.* (of *Naamlyste*), 1804-'06, in Parlementsbiblioteek, Kaapstad).

31 Plaaslike tydsbepaling van toe. Nou reken ons standaardtyd wat die tye later stel.

32 Die Raad van Advies.

33 Ged. 1786 in Luterse Kerk en getroud met C.C. Liesching (mededeling dr. Hoge). Onder die Bataafse bewind klerk van die Politieke Raad; daarna op die kantoor van die koloniale sekretaris en klim tot assistent-sekretaris. Vervolgens lid van koloniale graanmagasyn, huwelikshof en bank van lening. In ±1819 ontvanger-generaal (later tesourier). Lid ook van Raad van Advies. Oorlede ±1835. (*A.C.C.* en *Alm.* 1802 e.v.). Kol. Bell was lid van die Raad maar nie as hoogste militêre offisier na die goewerneur nie. Hierdie persoon was kol. Daniell, deur Teenstra per vergissing weggelaat. Vir Raad van Advies vgl. Theal, 1795-1834; *Alm.*, 1826.

34 Opgestel deur (sir) J.A. Truter en die *chef d'oeuvre* van sy lewe (Olland, *op. cit.*, p. 165).

35 Juis. Vgl. Theal, 1795-1834, p. 104 e.v. vir organisasie van buitedistrikte.

36 Vir salarisse vgl. Theal, *id.*, p. 185-186.

37 Die Hollands-Romeinse reg is nog die grondslag van die burgerlike reg in Suid-Afrika. Vgl. A. Wypkema, *Die Invloed van Nederland en Ned.-Indië op ontstaan en ontwikkeling van die regswese in Suid-Afrika tot* 1881, Amsterdam, 1934.

38 Teenstra het gelyk gehad. Lord Charles Somerset (goewerneur 1814-1827, met korte tussenpose), was die eerste wat die verengelsing met krag ter hand geneem het b.v. die invoer van Britse neersetters, 1820; die instelling van Engelse vryskole, 1822 (vgl. 4de Brief, aant. 16 en 77); invoer van Skotse predikante sedert 1822 (vgl. 4de Brief, aant. 15) en pogings tot invoer van Engelse taal in kerke (vgl. 5de Brief, aant. 43); verbod van Hollands as offisiële taal in 1825 (in geregshowe sedert 1827) ens. Vgl. *D. ⇦p; T.*, *I*, Bylae VI, *Verengelsing van die Kaap*; Theal, 1795-1834.

39 Die belangrikste gedeelte van Teenstra oor die Kaaps-Hollandse taal. Vgl. Franken by *Inleiding*.

40 Stuk rookvleis.

41 Maag, liggaam (V.D.).

42 Die oorspronklike benaming van die kerk is Gereformeerde Kerk. Eers teen die einde van die 18de eeu word dit verwisselbaar met Hervormd gebruik. De Mist in sy kerkorde (1804) praat konstant van Hervormd. Hierdie wisselende benaminge bly in swang tot 1842 toe die Sinode as naam vaslê ‘Nederduitsch Gereformeerd Kerkgenootschap’. ‘Nederduits Gereformeerd’ is nou nog die naam van die drie kerkgenootskappe wat uit hierdie moederkerkgenootskap ontwikkel het in Kaapland, die Oranje-Vrystaat en Natal. In Transvaal is die naam egter ‘Ned. Hervormd of Gereformeerd’ sedert die, alleen gedeeltelik geslaagde, vereniging in 1885 van die ‘Kaapse Kerk’ met die in 1853 opnuut opgerigte Transvaalse Hervormde Kerk. (Dreyer, *Eeuwfeest Album*, *op. cit.*, p. 29; *Ons Kerk Album*, Kaapstad, 1916, p. 11, 198; S.P. Engelbrecht, *Geschiedenis van de Nederduits Hervormde Kerk in Z.A.*, Deel I, 1920 en Deel II, 1925).

43 Gevestig 1808. (Theal, 1795-1834). Naam ongeveer 1854 verander tot Mamre. (*Alm.*, 1854 en '55).

44 Enon. Op Witrivier naby Uitenhage. Gestig 1816 (Theal, 1795-1834. Latrobe, *op. cit.*, beskryf die voorbereidende besoeke volledig).

45 Elim. Vgl. 4de Brief, aant. 30.

48 Nou Durbanville.

46 As Teenstra met hierdie en die volgende datums letterlik die datums bedoel waarop die eerste kerke gebou is, het hy dit in die meeste gevalle mis. Soms ook bestaan 'n gemeente jare voor die kerk gebou word (b.v. Drakenstein) en die bou van die kerk self duur soms 'n paar jaar (b.v. Groote Kerk, Kaapstad). Vermoedelik bedoel Teenstra die stigtingsdatums van die gemeentes. In die geval kry ons: Kaapstad, 1665; Stellenbosch, 1686; Drakenstein (later Paarl), 1691; Zwartland (Malmesbury), 1745; Tulbagh, 1743; Graaff-Reinet, reg; Swellendam, 1792; Caledon, 1811; George, 1813; Uitenhage, reg; Cradock, reg; Somerset (Wes), 1819; Beaufort (Wes), 1819; Worcester, 1821. (Datums uit *Jaarboek*, *Ned. Ger. Kerk in S.A.*, 1940. Stem nie altyd ooreen met die in *Ons Kerk Album*, *op. cit.*, nie).

47 Sover ek kan nagaan, juis. Vgl. Moorrees, p. 511 e.v.
49 Hierdie manier van was is nog die gewone, waar die was op primitiewe wyse geskied in Suid-Afrika.
50 Drukfout of ‘platte’ uitspraak van ‘supper’?
51 Die ‘Afrikaansche Societeit’. Volgens *T.O.*, p. 114 is die eerste ‘Societeit Huis’ of ‘Heeren Huis’ aan die Kaap in 1766 opgerig op Seepunt op die plek waar nou die Queen's Hotel staan. Van hierdie gebou vind ons 'n afbeelding op die titelblad van Haafner, *Lotgevallen en Vroegere Zeereizen*, Amsterdam, 1820; en die plekaanduiding daarvan in Walker's *Historical Atlas of S.A.*, Oxford, 1922, p. 9. Wat die verband is tussen hierdie sosieteit en die ‘Afrikaansche Societeit’ wat sedert ongeveer 1800 bestaan kan ek nie vasstel nie, maar dis laasgenoemde, met wisselende bestaanstydperke en adresse, maar veral Heregrag 22, wat Teenstra bedoel. In 1849 is die Klub finaal dood. Vgl. *D. ⇐p; T.*, I, p. 515.
52 Vgl. p. 185.
53 In Franse betekenis van groot, deftige huis. Sulke goewerneursof goewermentsbals was 'n kenmerk van die Kaapse lewe en het die reël gebly tot vandag toe. Vgl. *D. ⇐p; T.*, I, p. 517.
54 Paleis of harem van die sultan van Turkye.
55 D.w.s. in die nuutste mode, soos fyne here of pronkers.
56 Regs van die pad hou is nou nog die vastelandse reël. Links is Engels (en Suid-Afrikaans).
57 'n Ou beskuldiging aan die adres van die Kapenaars. Soos sovele voor, en na hom, verwar Teenstra bestier, met afwesigheid van liggaamlike arbeid en met 'n gemaklike lewenswyse in 'n subtropiese klimaat, gepaard met 'n oorvloed van goedkope handearbeid, met niksdoen en luiheid. (Vgl. *D. ⇐p; T.*, I, p. 39; Theal, 1795-1834, p. 4.)
58 D.w.s. elektriese afleider. Benjamin Franklin (1706-1790), was die beroemde Amerikaanse staatsman, filosoof en ontdekker, laasgenoemde veral in verband met elektrisiteit.
59 Inderdaad het swaar storms in hierdie en volgende jare oor die hoofde van die Kapenaars losgebars. Vgl. aant. 28. By die reeds genoemde dinge volg vermindering van salarisse in 1828, agteruitgang in die wynhandel (vgl. aant. 67) en, as klap op die vuurpyl, die ruïneuse manier van slawebevryding in 1834. (Theal, 1795-1834).
63 Juis, hoewel in sy gevolge hoofsaaklik tot skade aan huise beperk. In 1811 is weer kleinere skokke gevoel (Theal, 1795-1834).
64 Saturnus of Kronos d.w.s. die Tyd.
65 Slaan klaarblyklik op Engelse voorliefde vir ‘crazy pavements’.
60 Viskundiges kon my niks hieromtrent meedeel nie.
61 Teenstra het waarskynlik gelyk. Daar is natuurlik cycli in temperatuursveranderinge en seestrominge wat wynbou en visteelt resp. kan beïnvloed, maar 'n verkoeling in die Kaapse klimaat sou die wynbou eerder tot voor-as nadeel strek. (Mededeling prof. C.J. Theron, Oenoloog, Stellenbosch).
62 Ou term vir winkel in Suid-Afrika is ‘negosiewinkel’ en vir handelswaar ‘negosiegoed’. Vgl. ou advertensies in koerante, ens. Ek het in my besit 'n tekening van Kaapstad uit 1847 deur A. Dolman, waarop die saak van sekere Findlay in die Strandstraat duidelik gemerk staan ‘Negotie Winkel’.
66 Blykbaar slaan Teenstra se aanmerking op ou lande wat nie gebraak word voor die saai nie.
67 In Teenstra se tyd die hoofbron van uitvoer. Grootste bloeityd, 1813-1825. Daarna geleidelik verval, teen 1834 van uitgesproke aard, deur minder voorkeurregte in Engeland en swakker kwaliteit van wyn (Theal, 1795-1834).
67a Wingerd ‘dol’.
68 Die koms van filoksera in 1886 het hierdie manier van plant, met lote (of inlêers), geheel of grotendeels laat vervang deur die plant van geënte stokke d.w.s. mak lote op wilde onderstokke.
69 Lees ‘botsels’.
70 Frontignac?
71 Teenstra sê nêrens iets van braak nie. (Vgl. aant. 66). Blykbaar was afbrand die erkende manier om lande skoon te kry.
72 Geen dou nie maar 'n soet, klewerige vog in die somer deur bladluise op plante afgeskei. (V.D.).
73 Verplant.
74 'n Soort groente, vgl. Derde Brief, aant. 28. Nou die benaming in Suid-Afrika vir 'n soort onkruid (ook wilde mostert genoem), struikvormig en met peperagtige smaak. Vgl. *Boerdery in Suid-Afrika*, Pretoria, 1937.
75 'n Soort groentekruid (skermbloemige), veel gebruik vir sop of slaai. *Anthriscus cerefolium*. (V.D.).
76 'n Soort tafelslaai met rooi- of bruingerande blare.
77 'n Soort kopkool met sterk krullerige of gerimpelde blare.
78 Spaansspek.
79 Groenboontjies.
80 Gespikkelde boontjies (V.D.).
81 Jong, fyn ertjies met besonder soet smaak.
82 'n Soort ertjie wat jonk en met dop en al geëet word.

83 'n Soort plant wat tot die roosagtiges behoort en as toekruid by kos gebruik word (V.D.).
84 'n Soort bolplant (uiegroep), waarvan die blare op klein biesies gelyk. (V.D.).
85 Drakekruid. Uit Oos-Asië afkomstig. Die blare word as toekruid gebruik. (V.D.).
86 Die gewoon voorkomende soort bessies in Europa. Groei in langwerpige trossies en is rooi, swart of wit van kleur. Eng. 'red'-, 'black'- of 'white-currant'.
87 Kruisbes of klapbes. Eng. 'gooseberry'. 'n Ander soort as die 'Cape gooseberry', Afr. appelliefie (appel der liefde).
88 Eng. 'raspberry'. Fyne rooie bessies wat op brame lyk.
89 (Soet)lemoene.
90 Suurlemoene.
91 Kojawelbome (guavabome).
92 Afr. lemmetjies.
93 My onbekend as 'n vrugsoort.
94 Inderdaad 'n groot landboukundige wat ook al sy foute as goewerneur mag gewees het. Sy tuinalmanak word die grondslag van die tuinbou in S.A., verskyn in die almanakke van 1815-1829 en word dan verbeterd voortgeset. Vgl. *Uit die Geskiedenis van Almanakke in Suid-Afrika*, F.C.L. Bosman in *Kerkjaarboek*, 1931.
95 In die *Alm.* 1830 en 1855 kom interessante lyste voor van Kaapse houtsoorte en hul onderskeie hoedanighede en gebruike. Teenstra se beukenhout is ons boekenhout (wisselvorm van dieselfde woord) n.l. die Kaapse *Rapanea* (vroeër *Myrsine*) *melanophleos*. Die Transvaalse boekenhout is *Faurea saligna*. (Meegedeel deur Konservator van Bosbou, Kaapstad).
96 Kijaathout.
97 *Sumak* of *smak*, 'n boomsoort wat vir looiery gebruik word in Suid-Europa (V.D.).
98 In algemene gebruik voor die koms van die '*wattle*'. Die bas bevat tannin of looisuur.
99 Teenstra praat natuurlik van die Westelike Provinsie. Vgl. *Boerdery in S.A., op. cit.*, Kalender vir skape.
100 Vgl. p. 298 e.v. (Dl. II); ook *D. ⇐p; T.*, I, Bylae I. Hang saam met perdeteelt van vroeër. Op Stellenbosch vind die wedrenne plaas sedert 1816. Ook op vele ander plattelandse plekke. Tot vandag toe het Durbanville sy wedrenne behou.
101 D.w.s. as die prys te hoog word, by te grote afneming van produksie natuurlik.
102 Dit doen vreemd aan dat Teenstra von B. hier as bron gebruik terwyl hy hom (p. 230) so skerp veroordeel het. Plek-plek is von B. inderdaad 'spekulatief' maar hy gee ook goeie karakteriseringe b.v. grondsoorte 7, 8 en 9. Dis hier nie altyd duidelik wat von B. en wat kommentaar van Teenstra is nie.
103 Brakgrond.
104 Dieselfde as raaigras d.w.s. Eng 'rye grass,' Afr. roggras?
105 Moes is boerekool (V.D.).
106 So breed? Bietjie oordrewe?
107 Vgl. bls. 256. Aanvoer uit die ryk houtstreke van suid-westelike Kaapland (Plettenbergbaai en omstreke) was 'allerkostbaarst en allerschadelijkst', ditsy per wa of per skip. (De Mist, *Memorie ... omtrend den ... Caab de Goede Hoop*, V.R.V., Kaapstad, 1920, p. 63).
108 Die rooigrond van die Karoo.
109 Dis duidelik dat die Karoo nog nie verander het nie.
110 Groenteboer.
111 Sou sy die ryk persoon wees op p. 217 genoem?
112 Mannetjiesvrou.
113 Vgl. p. 217.
114 Vgl. p. 128.
115 Nou afgekort tot 'jong' d.w.s. gekleurde arbeider. Vgl. p. 83.
116 Nog so.
117 Lees 'radploeg'. Die ploeg het nl. twee wiele voor gehad.
118 Wat Teenstra 'ploegijzer' noem, noem ons vandag skaar. Soos hy sê het dit 'n driekantige vorm gehad en in die hoek waar die 'arend' of 'stift' was, d.w.s. angel of vooruitstekende punt (een kant het in 'n smal strook oor die ander uitgesteek), was 'n driehoekige gat, waarmee die skaar op 'n gelykvormige houte onderstuk vasgeheg was. Hierdie vashegting het geskied deur middel van die 'ploegspil' d.w.s. 'n ysterkram wat in die houte onderstuk stewig ingevoeg was. Vgl. G.H. van Rooijen, *Kultuurskatte uit die Voortrekkertydperk*, Bloemfontein, 1938, p. 195 e.v. met verduidelikende tekeninge.
119 Met die kleiner word van plase het hierdie stelsel van 'roofbou' natuurlik moet wyk vir die intensiewer stelsel van wisselbou.
120 Vgl. p. 90. Rog is bekend as plaasvervanger van koffiebone.
121 Vgl. p. 91.
122 'Pedigree'-stelsel. Lord Charles Somerset het veel gedoen om die perdeteelt in S.A. te bevorder deur die invoer van rasperde. (Theal, 1795-1834.).
123 Vgl. p. 118.

124 D.w.s. merinoskaap (wolskaap) of Hollandse skaap. Vgl. *Van Ryneveld se Aanmerkingen* ens. *op. cit.*, p. 27.
125 Vgl. p. 117.
126 In Holland is beesvleis die beste vleis. Skaapvleis word daar minderwaardiger geag.
127 Vgl. p. 263.
128 Liggrys.
129 Vgl. p. 73. Duffels beteken van 'n grof, wolle stof, waarskynlik oorspronklik uit die Suid-Nederlandse dorp Duffel afkomstig (V.D.).
130 Die Engelse Oos-Indiese Kompanjie. Vgl. *Alm.*, 1829. Bestaan tot 1858.
131 Tabelle K. In die *A.C.C.*, 1826, p. 84-85, vind ons 'n afdruk van Somerset se ordonnansie, met skaal van geldwaardes. Daarin staan dat 'n Kaapse gulden = 6d. Die ekwivalente met Nederlandse munte het Teenstra, sover ek kan nagaan, self uitgewerk. Dieselfde is die geval wat mate en gewigte betref.
132 Tabelle K. Ook hier vgl. *A.C.C.*, 1826, p. 103, vir bepaling verhouding Kaapse en Engelse mate en gewigte. In *Alm.*, 1830, eweneens mate en gewigte.
133 Tabelle K. Wat Teenstra bedoel is 1 morgen = 600 Rynlandse roede.
134 Tabelle K. Ongetwyfeld dwaal Teenstra hier. 1 jaart = 3 Engelse voete, maar 'n Engelse voet is iets minder as 'n Kaapse of Rynlandse voet volgens dieselfde tabel. Dus is 1 jaart minder as 3 voete Rynlands. Offisieel is 1 jaart = 36 Eng. duim = 34 17/20 Rynlandse duime. Wat Teenstra noem die Nederlandse el is die meter (= 100 cm.). Die Kaapse el was 27 Rynlandse duime, dus .779 jaart.
135 Tabelle K. 'n Nederlandse pond = 1 kilogram.
136 Tabelle K. Lees 1.080⅓.
137 'n Uitstekende uiteensetting van die toestand.
138 Of burgersenaat. Bestaan 1796-1828 as 'n soort stadsraad, maar met magte wat betref ook die land in die algemeen. (Theal, 1795-1834).
139 My onbekend as alternatiewe benaming.
140 Vleesbaai en Visbaai is die twee kleinere baaie voor Mosselbaai.
141 Lees ‘Gamtoosbaai’. Huidige naam St. Francisbaai.
142 My onbekend as tweede benaming.
143 In 1820 het die Britse admiraliteit besluit om 'n sterrewag aan die Kaap op te rig. In 1821 kom die eerste sterrekundige aan en rig 'n houtgebou in Kaapstad op. In 1825 word die huidige plek op ‘Observatory’ by Soutrivier gekies en in 1829 die tot vandag toe bekende gebou in gebruik gestel. (Theal, 1795-1834.).
144 Moet wees ‘Stockenström’.
145 Cuyler was die openbare vervolger en daarna uitvoerder van die vonnis. Maar die spesiale kommissie van justisie het dit gevel.
146 Teenstra volg in sy samevatting klaarblyklik die offisiële relaas van die regering, waarby hy, soos hy self beken, die aanleidende oorsake van die ‘Slagtersnek-rebellie’ nie weet nie. Hierdie offisiële relaas vind ons in *Sententie in eene Criminele Zaak*, 1816, uitgegee deur die regering.
147 Lees ‘Willshire’.
148 Verbastering van ‘links’. Makana, die bekwame raadgewer van Slambie (Ndlambe), teenstander van Gaika, was links. Vandaar die bynaam.
149 Teenstra se weergawe van hierdie (die 5de) Kafferoorlog van 1819 is baie onvolkome en selfs misleidend. Vgl. Theal, 1795-1834. Sy naamgebruik moet ook verbeter word. Goma is Makoma; Boocho waarskynlik Pato; Botman is Botumane; Enno is Eno; Halloway, Holloway; Trappers, Trappes.
150 Die plaas is *Welgelegen* (Botha, p. 34), waar nou nog die ou windmeul staan. Die kerkhof, 'n bietjie verder genoem, is ook nog daar, ongeveer 200 tree regs van die huidige De Waal-pad. Die eerste Sebastiaan deur Teenstra genoem, ged. 1794, was die seun van die ‘ouden’ Sebastiaan Valentyn (1760-1821), en laasgenoemde, hoewel vir Teenstra onbekend, 'n man van grote bekendheid vir sy tyd en omgewing. Hy was die broer van Jacob (boer en reisiger, vgl. p. 229), Dirk Gysbert (boer en reisiger, vgl. p. 79) en Willem (boer en reisiger, vgl. Mossop, *Reis van Willem van Reenen*, V.R.V., Kaapstad, 1935). Self was hy ook boer en reisiger. Na sy broer Willem (1778-1779), het hy die botanicus Paterson in 1779 op 'n reis vergesel en met Dirk Gysbert, Walvisbaai in 1793 besoek (Mossop, *id.*, p. 10; Franken, *Duminy-Dagboeke*, V.R.V., 1938). Die dryfveer agter die reise van Willem en Sebastiaan was die soek na goud.
Met die voorstelling van Blomwaert en Wiid, *op. cit.*, p. 2, asof die reisiger Jacob die vader van die broers, en nie 'n broer self sou gewees het nie, het Franken, *id.*, p. 208, eintlik al voldoende afgereken. By die kontemporêre skrywers wat Franken noem, kan ek de Jong voeg. Ander moderne ondersoekers soos Godée Molsbergen, Mossop en Moritz, *Die Deutschen am Kap*, Weimar, 1938, aanvaar ook die broerverwantskap. Ook vir my bestaan daar geen twyfel nie, waarby ek nog wys op die leeitye van Jacob sr. en Jacob jr. in 1790, die tyd van die *Grosvenor*-tog. Jacob, sr., was 63 jaar; Jacob, jr., 43 jaar (*Gesl. Reg.*). Laasgenoemde ouderdom is tog verreweg die aanneemlikste vir so'n reis.

Omtrent Jacob, sr., nog die voïgende. Hy was die seun van die stamvader en 'n vooraanstaande boer en burger. Behalwe *Welgelegen* het hy ander plase besit, was lid van die Weeskamer en Burgerraad, afgevaardigde na die Kamer van Sewentien in 1779 om te kla oor goewerneur van Plettenberg, ens.

151 In 1685 aangelê. De Jong, *op. cit.*, I, p. 79, gee dieselfde naamsverklaring. Dit kan egter nie juis wees nie want van der Stel se vrou het Jacoba Six geheet. Vermoedelik is die plaas geheet na 'n dogtertjie, Constantia, oorlede in Oos-Indië, van H.A. van Rheede tot Drakenstein, Heer van Mydrecht, wat as besoekende kommissaris aan die Kaap die grond aan van der Stel geskenk het. Sommige dink ook die naam kan 'n uiting wees van v.d. Stel se 'trou' aan sy vrou in Holland, wat nooit na Suid-Afrika gekom het nie (Dorothea Fairbridge, *Historic Houses of South Africa*, Cape Town, 1922, p. 76-77).

152 Hier het Teenstra baie half gekyk. Die beeldhouwerk stel geen godin voor nie, maar 'n jongeling, Ganymedes, die skoonste wat ooit gebore is en skenker op Olympus geword het, juis na die val van Hebe, deur Teenstra verder genoem. Hebe was eers skenkster van die gode en godin van jeug en verjonging. Ook is wat Teenstra bacchante noem, kupidootjies.

153 Van 1779-1860 was *Constantia* in die besit van die Cloetes. Die eerste was Hendrik (1725-1799). Jacob Pieter (ged. 1791), hier genoem, was sy kleinseun. (Fairbridge, *op. cit.*, en *Gesl. Reg.*). In 1860 het die staat die plaas aangekoop. (*Die Gedenkwaardighede van Suid-Afrika*, 1941, p. 41. Teenstra se aanmerkings oor soorte en pryse van wyne vorm 'n waardevolle aanvulling van wat hier meegedeel word).
Constantia, soos Teenstra dit beskryf, het feitlike onveranderd gebly tot vandag toe.

154 'n Lêer, teen 200 rds. per halfaam, is £120 per lêer, in Engelse geld omgereken teen 1/6 = 'n riksdaalder.

155 Lees '60'.

156 Deur ooreenkoms met die kommissarisse - generaal Nederburgh en Frykenius (vgl. p. 273) in 1793 gesluit, moes *Groot* en *Klein Constantia*, ieder 30 aam wyn aan die regering afstaan teen 50 rds. per aam. Met die verwisseling van bewind moes die oorgrote deel hiervan na Engeland gaan, waar die staatsekretaris dit onder sy vriende uitgedeel het. Eers in 1828 het aan hierdie uitdelery 'n end gekom. Daarna is die wyn verkoop ten behoewe van die Kaapse goewerment (Theal, 1795-1834, p. 388).

157 *Klein Constantia* heet vandag *Hoop op Constantia*, terwyl die eerste benaming op 'n ander plaas in die buurt oorgegaan het. (Fairbridge, *op. cit.*, p. 80 e.v.).
Mej. Fairbridge noem die weduwee mev. Johannes Lambertus Colyn, wat nie bra klop met Klaas of Nicolaas nie. Inderdaad is Johannes Nicolaas ook 'n bekende naam onder die Colyns, sodat die weduwee se identiteit nie heeltemal vasstaan nie. Tog lyk mej. Fairbridge se weduwee dieselfde ondernemende vrou wat Teenstra ons voorstel, want mej. F. vertel hoe die weduwee 'n regstryd gevoer het teen Hendrik Eksteen van Bergvliet (vgl. p. 285) in verband met 'n pad oor sy plaas, wat sy gevoer het tot die Geheime Raad in Engeland - en uiteindelik daar gewen het.

158 Militêre musiek deur middel van 'n 'brass band'.

159 Baspyp, van hout. (V.D.).

160 Vandag die plaas van mnr. D.M. Lategan.

161 Lees 'in leven'.

162 Hendrik Oostwald Eksteen (vgl. aant. 157) was bekend vir sy joviale natuur en groot feeste. (Fairbridge, *id.*, p. 87). In die 'Franse tyd' (1795-1815) was hy patriotsgesind (Fransgesind) en in 1798, tydens die Eerste Engelse Bewind aan die Kaap, het hy die historiese potjie geloop met goewerneur Macartney, wat soldate by hom ingekwartier het, omdat hy uitnodigings na sy dogter se huwelik uitgestuur het aan 'burger' so-en-so (d.w.s. 'citoyen' op die Franse manier) i.p.v. op die gebruiklike manier aan 'mynheer' so-en-so. Eksteen moes baie soebat en beloof voor die soldate teruggeroep is en die huwelik kon deurgaan. (Theal, 1795-1834, p. 25. Ook Lady Anne Barnard vertel hiervan).
In 1814 het Eksteen ook besitter van Tokai geword. Op 'n later datum vind ons Bergvliet in die besit van die Hertzogs: W.F. Hertzog, neef van wyle gen. Hertzog. D.W. Hertzog, prominente figuur aan die Kaap in die eerste helfte van die 19de eeu, was grootvader van wyle gen. en van W.F. Hertzog. (Vgl. *Cape Times*, 16 Sept., 1932, brief oor *Dr. James Barry*).

163 'n Verblyf van die Hollandse goewerneurs sedert Simon van der Stel, het dit in private besit geraak in 1791. In 1806 kry sir David Baird die eiendom terug vir die goewerment, Cradock verbeter die huis enigermate, maar veral lord Charles Somerset het daar baie geld op gespandeer. 'n Poging om 'n tweede verdieping op die gebou te sit misluk in 1819. Toe word die huis herbou soos dit op die plaat voorkom. 'n Gedeelte daarvan staan vandag nog. In 1828 is die eiendom andermaal verkoop deur die regering om later in die hande van die bekende Hiddingh-familie te geraak. (Theal, 1795-1830; *T.O.*).

164 Die nog hede beroemde Nuwelandlaan en die voortsetting daarvan.

165 In 1811 op bevel van goewerneur Caledon gelê. Voor die tyd het Kaapstad sy water uit putte of fonteine gekry - veral uit 'n groot fontein op die Parade, wat sy water uit die Varsrivier gekry het, aangebring deur middel van 'n voor. (Theal, 1795-1834, p. 151).

166 Ligte oordekte twee - disselboomwaentjie (V.D.).
167 Die bekend ou Kaapse gewoonte om mekaar presente te stuur. Vgl. p. 87.
168 Die man van die jol d.w.s. 'n ligte roei- en seilskuit (V.D.). Hier word die jol gebruik tussen land en skip.
169 Die skip waarmee hy gekom het en wat reeds op die terugweg is van Indië na Holland - 'n baie voorspoedige vaart.

Deel II. Eerste stuk.
Uittreksel uit ‘Zevende brief’ (p. 32-37).

Het onaangename van storm en regenvlagen werd door lachverwekkende tooneelen afgewisseld. Wij hadden aan boord een' zeer grooten baviaan, *Adonis*[1] geheeten, welke als een ruiter in volle uniform op een' hond, *Cabo* genaamd, (beide hiertoe geleerd zijnde) bij goed weder langs het dek des schips reed; deze baviaan nu vloog met zijn hok, waaraan hij met eene ketting gebonden was, eveneens met het rollende water van de eene naar de andere zijde des schips, en wist, hoe het hok ook wentelde, zich onder allerhande kromme sprongen altijd op deszelfs bovenzijde te houden; aan de andere zijde gekomen zijnde, hield hij zich op nieuw aan een of ander touw vast, totdat het zware hok door het slingeren van het schip weder naar stuur- of bakboord wentelde, wanneer hij zich loslaten moest, ten einde weder een' overtogt te ondernemen, dat altijd met een kwaadaardig geschreeuw gepaard ging. Eindelijk had *Adonis* het geluk los te komen, vlugtende, onder een luid geschater, met zijne natte haren in het want op, en nu begon de prettigste klucht die ik ooit bijgewoond heb, daar de matrozen eene gezamenlijke jagt op hem maakten; doch *Adonis*, hen nu en dan de tanden latende zien, waagde alsdan een' sprong en ontkwam zijne vervolgers weder, totdat onze kleine ruiter zich eindelijk bij een loshangend touw liet nederzakken, waarop een der passagiers toeschoot, om hetzelve om hem heen te slingeren; dan *Adonis* konde in deze positie, hetzij uit benaauwdheid, hetzij uit kwaadaardigheid, zijn water niet meer houden, dat allerongelukkigst onze jonge heer op zijn bloote hoofd ontving, waardoor ook deze met zijne natte kruin het gelach ontweek, en stilletjes naar zijne hut sloop. - Behalve dezen hond en baviaan, hadden wij aan *Kaap de Goede Hoop* ook twee jonge leeuwen, die in een der hokken van den gouvernements tuin geworpen waren, alsmede acht Engelsche bloedpaarden aan boord gekregen. Van deze paarden, die voornamen en

familienamen hadden, werden tevens uitgebreide geslachtregisters vertoond(*).

Aan de *Kaap* heeft men ongemeen veel liefhebberij voor de paarden, zoodat men in de *Kaapstad* en te *Stellenbosch* jaarlijks kostbare wedloopen aanlegt; en daar wij thans van die kamppaarden spreken, kan ik niet voorbij, u van die wedloopen iets meer te zeggen.

De wed- of hardlooperijen aan de *Kaap* geschieden veelal om eene zekere somme gelds, welke in een' zilveren pot gestort wordt, en niet zelden de som van 5 à 6000 guldens te boven gaat, terwijl er buitendien nog vele partikuliere weddenschappen bij voorvallen. Reeds lang vóór dit volksfeest begint de paardenmarteling; de anders dik en vet zijnde paarden moeten nu, door hen stijf in gordels te zetten en onder schapenvellen te laten zweten, vermagerd worden. Ook de pikeurs, welke gewoonlijk slavenjongens zijn, loopen eenige weken vooraf met groote schansloopers[2] langs den voet van den *Tafelberg*, ten einde door het zweten mager en ligt in het lijf te worden, waarbij een man, te paard zittende, de trage loopers aanzet, trouwens als hij zelf loopen moest, zoude hij er wel den brui van hebben, denkende: *spectatum veniunt*, *veniunt spectentur ut ipsi* (wie een' ander' jaagt, staat zelf niet stil). Als nu de wedloop, dien men aan de zijde der *groene punt*[3] gewoon is te houden, en gemeenlijk drie dagen duurt, begint, legt men een' ligten zadel op de paarden, hen tevens een ligt gebit en hoofdstel aandoende. De slavenjongens, die veel ligter zijn, dan de volwassene slaven, worden nu alle gewogen, en de een aan den anderen met toegevoegde gewigten even zwaar gemaakt, - en in een dun vliespakje (zal ik maar zeggen) stijgen de rijders nu te paard, van eene Engelsche rijzweep voorzien, terwijl zij onder het galopperen altijd in de stijgbeuels staan. En nu ontstaan de weddenschappen. Deze roept: ‘Ik zet 4 tegen 1 op den *Vos*.’ - ‘Ik zet op *Thomson*,’ roept een ander, ‘200 rijksdaalders

(*) Dezelve bestonden uit vier rij- en vier koetspaarden, voor welke laatsten zekere te *Batavia* wonende M i c h i e l s (waarvan nader) 1600 zilveren Spaansche matten geboden heeft, echter werden er de paarden niet voor afgestaan; maar later is de verkoop lager geweest, zijnde dezelve op eene publieke vendutie gebragt, alwaar zij 4000 guldens opgebragt hebben; gevende dit eene slechte rekening, daar dezelve aan vracht- en stalgelden te *Batavia* 3000 guldens gekost hadden. G u s t a a f , een der rijpaarden, zijnde een blaauwschimmelde hengst, had aan *Kaap de Goede Hoop* alleen 1000 guldens aan inkoop gekost.

tegen 25,’ enz. Na den afloop van dit twee- à drie- daagsche feest, dat bij de *Kaapstad* tweemalen in het jaar voorvalt, wordt er een groot bal gegeven, op hetwelk men den eigenaar van het snelst galopperend paard den pot met deszelfs schat overhandigt; echter behoort de pot zelf niet hem, maar wordt slechts zes maanden door hem bewaard, en op het volgende feest reikt hij denzelven, met een' nieuwen schat, aan den eigenaar van het dan winnend paard over. - Niemand moet het minder gedoogen kunnen, dat zijne paarden het verliezen, dan de tegenwoordige gouverneur lord S o m e r s e t , die alsdan zeer jaloers en korthoofdig wordt, hetwelk niet zelden verergert, doordien dan veeltijds eenige schalken uit de verte een luidruchtig hoera! hoera! hoera! doen hooren; maar wint een der paarden van zijne excellentie den prijs, dan is het feest buitengewoon vrolijk, terwijl dan de pret verlengd en vergroot wordt, daar de gouverneur in het laatste geval niet zelden drie prijzen onder het gemeen verloopen laat; bij voorbeeld: een' van 50, een' van 30 en een van 10 rijksdaalders. Dan eens moeten deze prijzen met zakloopen en dan eens met eene varkenvangst behaald worden; het eerste bestaat daarin, dat er zich dan 20 à 30 liefhebbers de handen op den rug laten binden, vervolgens in een' grooten zak stappen, welke hen onder den hals toegebonden wordt, en alzoo te gelijk op het gegeven kommando afmarscheren. Nu begrijpt gij, wie valt, die ligt en heeft lang te wurmen eer hij weder op de beenen is, terwijl anderen met korte passen al struikelende voortwerken; wordende aan de drie eersten, die de voorschrevene baan langs gekomen zijn, de prijzen uitgedeeld. - De varkenvangst bestaat in het vangen van een varken, wiens achterste gedeelte geschoren is, zijnde deszelfs naakte staart bovendien met zeep besmeerd. De deelnemers mogen dit losgelaten dier nu nergens vatten, dan bij den staart, en dien vast te houden is bijna even moeijelijk, als een' aal bij de aaltrekkerij. Begrijp eens dit geloop, dit geschreeuw, dit gelach en gejoel - in het kort, het is alsdan eene regte wildbaan, zoodat de menigvuldig opgeslagene tenten en kramen van spijs en drank aanbiedende uitventers niet zelden door zulk een in de benaauwheid gebragt varken en door hen, die daar jagt op maken, bezocht worden, waardoor er wel eens een tafeltje en tentje omver geraamd wordt. Dat is dus nog grootere zwijnerij, dan de nachtfeesten in onze wafelkramen, alwaar ook zoo menig varken....dan, waar zijn

wij toch gebleven, op zee, op de Kaapsche wedloopen of in de wafelkramen?

Behalve dit levend gedierte, hadden wij aan de *Kaap* ook een' grooten kop, of liever deszelfs gebeenten, van een visch, hier *kil*[4] genaamd, aan boord gekregen, zijnde het bekkeneel van een' roofvisch, die den walvisch van onderen aanvalt en doodbijt; hij heeft een' vervaarlijken bek met 48 ijvoren tanden, ieder een' halven vinger lang, en zoo dik als een mans duim, met scherpe punten; deze tanden slagen de een om den anderen, gelijk de slagtanden van een hond, elkander voorbij, zoodat de beet verschrikkelijk zijn moet. De Kapenaars zeggen, dat de *kil* veel overeenkomst met den spermacetievisch heeft.

Eindnoten:

1 Nou nog 'n tipiese bobbejaannaam aan die Kaap.
2 Growwe, dikke jasse of mantels, wat besonder warm is.
3 Vir hierdie wedrenne vgl. p. 257. Teenstra se mededelings kry hul grootste belang deur wat hy meedeel omtrent die maerswetery van mens en dier en die volksport na die wedlope.
4 Vermoedelik die Engelse ‘killer whale.’

[Engelse tekst]

Introductory remark.

M.D. Teenstra (1795-1864), a Dutch gentleman-farmer from the province of Groningen, in the Netherlands, stayed at the Cape from 12th March to 7th July, 1825. Actually he was on his way to Java but had been compelled to remain here owing to a very severe attack of rheumatism and gout (possibly rheumatic fever), caused by sudden exposure to wet and cold on board ship. On medical advice he went to the celebrated warm baths at Caledon for a cure and took advantage of his stay there to visit the surrounding farmers, the mission station at Genadendal, the famous ‘Druipkelders’ (dripping lime caves) near Cape Agulhas, returning to Cape Town via Fransch Hoek and Stellenbosch.

Teenstra gives us a full description of the people he met, the places he visited, the social, political and economic conditions prevailing at the time, and his work is remarkable not only for his own intelligent, thorough and accurate observation, but also for his study and use of official statistics and works by other prominent authors on the Cape. He gave particular attention to the language, habits and customs, means of travel, thermal treatment at Caledon, farming methods and system of slavery at the Cape, while his description of the topography of Cape Town is one of the very best. Altogether, particularly for his description of Cape Town, life and habits in that town (mother-city of South Africa and metropolis at that time) and in the districts that he visited, Teenstra can be ranked amongst the first writers on the Cape.

It is difficult to do justice to an extensive work in a summary, as here, about one-seventh of its total length. Many details have had to be left out and many of Teenstra's remarks, sometimes discursive but always interesting and sometimes witty, have had to be omitted. Still, the summarist has tried to retain Teenstra's personal style by adhering to his expression in letter-form and where possible giving those remarks which reveal Teenstra as a cultured man, a good Christian, a good European - but also a good Dutchman.

The fruits of my labours,

During my journey via the Cape of Good Hope to Java, and back, via St. Helena, to the Netherlands.
By M.D. Teenstra (1830).
Part I, *into which is incorporated a short extract from* Part II.

First letter.

On board ship in the Nieuwe Diep,
9th January, 1825.

On Monday, 22nd November, 1824, I bade farewell to my wife and family at my homestead, *Arion*, and travelled to Groningen, where a number of friends and relatives had gathered to wish me luck on my travels. On Wednesday, the 24th, I left by boat for Stroobos, in the province of Friesland, where I transferred to a cargo boat plying regularly to the port of Lemmer. Arriving there on Thursday night after a most unpleasant passage of some twenty-four hours, I embarked again next morning and crossed the Zuider Zee to Amsterdam, which was reached at nine on Saturday morning. After a stay of twelve days, I took the packet to Alkmaar, sailing all day along the canals of North Holland and arriving after dark. For part of the distance we had followed the new North Holland Canal, down which we travelled next day to Den Helder, changing boats thrice on the way. Arriving in the harbour, the Nieuwe Diep, I transferred to the *Abel Tasman*, the ship which was to take me to the East. The following day the rest of our luggage also arrived from Amsterdam by flat-bottomed boat.

During the time we were waiting for a favourable wind, I contrived, despite severe rains and storms, to see much of Den Helder and its surroundings. My excursions included visits to the island of Texel, the village of Huisduinen, and the forts *Erfprins* and *Kykduin*, the latter a subterranean fortress supporting a light-tower of considerable height. At the moment a merchant fleet of more than a hundred vessels is anchored in the Nieuwe Diep. Within the harbour also lies a disused warship, the *Zoutman*, which at present provides living quarters for no less than seventy families. On the western side of the harbour is the Dutch naval base Willemsoord, comprising a wet dock capable of holding ten warships, a spacious dry-dock, magazines and workshops. At the

southern end of the Nieuwe Diep is the Nieuwe Werk, a mass of factories concentrated upon an island connected with the mainland by a dyke.

New Year's Day found us still lying in the Nieuwe Diep. On the fifth of January, however, with the wind blowing with gale force, we left the harbour and anchored in the Texel roadstead. This morning we finally raised anchor and moved off on the first stage of our voyage to the Indies.

Second letter.

Cape of Good Hope, 12th March, 1825.

After a voyage of sixty-one days we anchored in Table Bay yesterday morning. Our ship, a swift frigate of 165 lasts, newly constructed at a cost of 118,000 guilders, and decorated with a figure-head representing the discoverer whose name it bears, is expected to complete the round voyage within the year. The expenses of such a voyage, counting the wages paid to the crew of thirty-three, the cost of provisions, expenses incurred at the Cape and Batavia, etc., are very heavy. If the owners are to profit to any appreciable extent, freight and passenger fares must together yield a hundred thousand guilders. The passengers, of whom there are twenty-seven on board, including the Honourable Mr. Muntinghe, a member of the Council of India, contribute on an average about eight hundred guilders each.

But let us revert to the commencement of the voyage. With a strong wind blowing on the morning of 9th March, the pilot speedily took us past Den Helder and Huisduinen, finally leaving the ship at half-past eleven in the North Sea. Thereafter the fishing village of Petten and the coastal towns of Camperdown and Egmond successively hove in sight and disappeared from view again. Having caught the last glimpse of my native land for many a day, I retired rather depressed to my cabin, fortunately, and unlike the majority of my fellow passengers, being spared the added misery of seasickness.

My cabin, which was shared with another passenger, measured some six feet by four, the space between decks being about six feet. Part of this very limited space was taken

up by our trunks and boxes, while our hats and clothes, suspended from the beams overhead, further aggravated matters. I occupied the bottom bunk, which, though stuffy, was the more spacious of the two, measuring about six feet by three. Even this space, however, I had to share with various packages for which no other place was to be found.

With the wind veering to the north-east, the Captain set a south-westerly course across the North Sea. In the early hours of the following morning we passed through the English Channel, the lights of Dover and Calais showing on either side. The crossing of the Channel by sailing vessel at this point occupies from six to eight hours. At present, however, a steamboat plies between the two ports. In the light of the rising sun that morning the tall white cliffs of the English coast presented a striking sight. At eight o'clock we passed within view of the Dungeness lighthouse on the coast of Kent, and at noon caught a glimpse of the glistening white rocks of Beachy Head on the Sussex coast. On the 11th January we passed Start Point and, subsequently, Eddystone lighthouse, which rises ninety-two feet into the sky from a sea-girt rock in front of Plymouth Bay. At eleven that night we passed Lizard Point, the southernmost English cape, and some hours later saw the lights of Land's End. Next day we passed the Scilly Islands, upon one of the smaller of which, St. Agnes Isle, a splendid lighthouse has been erected.

As we entered the Spanish Sea the climate improved and we were favoured with a cool breeze and a clear sky overhead. The evenings in these waters were delightful. By noon on Thursday, the 13th, we were level with La Rochelle on the French coast; next day we passed Cape Finisterre. At dawn on the 20th we sighted the island of Porto Santo, belonging to the Madeira group, passing Madeira itself at noon. From the sea the island was a grand spectacle. At four o'clock that afternoon we overtook an English brig, *en route* from Liverpool to Rio de Janeiro. An hour later we passed a second British vessel, bound for Pernambuco in Brazil.

On Saturday, 22nd January, we passed to the right of Palma, the most northerly of the Canary Islands. A gigantic rocky mass rising to great height, it was ringed with clouds about its middle when we passed. Just off Palma we were becalmed for some hours. To mitigate the oppressive heat a canvas covering was erected above the deck, with great bags

leading down below for collecting and introducing fresh air between decks. Towards late afternoon we noticed a strange brig, which, availing itself of a slight cross-breeze, was bearing down upon us from the north-east, and aboard which there appeared to be considerable activity. The Captain, fearing that it might be a raider, caused the cannon to be loaded and took every defensive precaution. Upon our hoisting our national flag the approaching vessel ran up the French flag. The Captain, however, related having on a previous voyage encountered an American raider[1] flying the same flag, which, after opening fire upon them, had raised the Spanish flag. At the last moment a breeze fortunately sprang up, which, freshening rapidly, enabled us not only to keep our distance but to draw away from the stranger. By nightfall we had completely lost sight of her.

At ten o'clock on the morning of the 24th we crossed the Tropic of Cancer. Three days later, on the morning of the 27th, we passed between the Cape Verde islands, having the island of St. Antonio on our left and St. Jago, the most important member of the group, and Mayo on our right. The ten islands constituting the group are located in the form of a horseshoe, with the opening towards the west. During the afternoon we overtook a slow-moving English brig, thirtysix days out from Halifax in Yorkshire and bound for Pernambuco. The exceptional speed of our vessel apparently caused her Captain much uneasiness for he, at an early moment, raised the British flag and hailed us to ascertain our identity.

The heat was becoming increasingly oppressive by day, though the evenings were still most pleasant. We spent most of our days sitting about on deck, smoking and watching the movements of the sea, rarely doing any reading. At night we gathered on deck to converse over a glass of wine or a pipe of tobacco, or to be entertained with music and song. On sultry evenings we retired to the saloon, where we passed the time smoking or playing cards, chess or draughts. The fare provided on board was excellent and the service most efficient. Often as many as seven or eight different dishes were served at meals. We had ample supplies of fresh and salt meat (fresh from animals kept on board), as well as of

1 Teenstra intends to say South American. At the time various South American states were in revolt against Spain. The word he uses might also mean pirate.

dried and salted fish, and of fruit and vegetables of all varieties whether fresh, dried or preserved.

In these tropical waters considerable numbers of flying fish showed themselves, often rising from the water in immense swarms and winging their way over the waves for distances of two to three hundred yards. I was privileged to examine one of the species - an average one - which had landed in the galleon of the ship. The fish measured about 21 inches and its fins or wings, on which it is borne aloft, close on eleven inches in length and five across at the widest point. The fish itself is very angular, having almost the shape of an oblong. It has black, strikingly large eyes. In colour it is silver and dark green. Numbers of sharks, porpoises and others of the larger varieties of fish were also to be distinguished in these marvellously clear waters.

Though favoured with but slight breezes, we made good progress towards the equator. By February 3rd the thermometer registered eighty-six degrees, the heat inside the cabins at night-time being so great that most of us found it impossible to sleep. Many sought relief on deck, the slight difference in temperature, however, hardly compensating for the added discomfort of bedding down on the hard boards. Worse afflictions, even, were the vapours emanating from great quantities of cheese, ham and butter in the hold and the odour of perspiring human bodies, etc., which rendered conditions below deck unbearable. Attempts at clearing the atmosphere down below by every known expedient (vinegar, Eau-de-Cologne, etc.) were all equally unsuccessful.

Finally, on the evening of Sunday, 6th February, we crossed the line, exactly four weeks after leaving the Texel roadstead. The ceremony of crossing the line had already been celebrated during the morning, the manifest purpose of the whole affair being to fill the pockets of the crew. The previous evening a delegate of Neptune had appeared on board to the sound of musket-shots to announce that the sea god would board the vessel next day to initiate the novices. There were altogether thirty-four persons on board who had not previously crossed the line, including myself. Next morning Neptune and his retinue, including his queen, his secretary and his barber, appeared from behind a canvas screen erected in front of the crew's quarters. After the secretary had read the names of the uninitiated we were

ordered below, and were then successively led up on deck with our eyes bandaged and placed upon a plank laid across an immense water-filled tub. Various questions were put to each victim, who was finally asked to make an offering to the sea god. According to the size of the donation his face was lathered either with water or with tar, and he was shaved alternatively with a wooden razor or a piece of iron. My contribution did not satisfy them, with the result that I was well tarred and scraped prior to being pitched into the tub. In conclusion all on board were subjected to a deluge of water from the platforms around the masts to which casks of water had been raised during the night.

On the morning of Tuesday, 15th February, we sighted the island of Trinidad (Brazil) to starboard. At noon the same day we passed close to the series of barren rocks known as Martinvaz or Martenval, and then set a course for the south-east.[1] Next day we crossed the Tropic of Capricorn during a severe storm, losing the mast of our top-gallant sail. On Sunday, the 20th, we also lost the mizzen-yard, together with the sail attached to it. Finally, on the afternoon of Thursday, 10th March, the Hottentots-Holland, Table and other Cape mountains came into view. By nightfall we were approaching the entrance to the bay when a quickly-rising mist blotted out the land, forcing us to anchor out at sea for the night. At dawn next morning we were close inshore, rounding the Lion's Head, against the slopes of which splendid houses and gardens were visible. From the signal post at the north-western point of the head our approach had already been signalled to the town on the previous day. At eleven that morning we finally anchored in the bay before Cape Town.

I was unable, however, to share in the general joy at the prospect of going ashore again after nine weeks at sea; for, at the moment of arrival, I was lying on deck a helpless and pain-ridden invalid. This was the result of a severe cold which I had contracted three weeks earlier. One early morning, driven from my cabin by the heat, I was taking a bath on deck in a tub placed below the foresail when a violent storm suddenly burst upon us, resulting in torrents of icycold water pouring down upon my naked body from the fore-

1 Sailing-ships first followed the north-east trade-winds to the coast of South America, where they picked up the south-east trades which carried them to the Cape and the East.

sail, besides washing about and drenching my clothes. Chilled to the bone, I hurried to my cabin, but instead of taking to my warm bed I dressed and returned on deck. Prior to this I had been careless on various occasions, contracting severe colds. Next morning my limbs were so swollen and paralyzed that I was incapable of rising, and I soon began to experience the most excruciating pains. The ship's doctor, a young barber from Amsterdam, was unable to afford me any relief, with the result that the last three weeks of the voyage were weeks of unmitigated torture. I hope soon, however, to place myself in the hands of a capable physician of the town.

Third letter.

Caledon, 1st May, 1825.

I am writing this at Caledon, situated a hundred and twenty miles north-east of Cape Town at the foot of the Zwartberg, where I am taking the waters, at the suggestion of the doctors, in the hope of recovering my health. As you know from my last letter I was troubled with severe rheumatic pains and disorders of the stomach at the time of our arrival. Subsequently, while I was confined to bed by excessive pain and bodily weakness, my ship sailed for Batavia, and I thus came to make an enforced stay at the Cape.

But let me describe our arrival. After the ship had anchored, and while we were awaiting the arrival of the harbour-master, who was to examine our papers and inspect health conditions on board, natives of many colours rowed out to the ship in small boats with baskets of live fish and crayfish, grapes (of magnificent quality), watermelon and other varieties of fruit. Their wares found a ready market, though their prices were exorbitant. The moment the harbour-master had completed his inspection, the Captain and most of the passengers went ashore, their fine clothes contrasting sharply with the poor and simple garb of the native boatmen, consisting of breeches, mostly of brown sheepskin, and a short jacket, with a conical straw hat completing the costume.

Reduced by physical weakness to the role of spectator, I had to be content with the view from the deck of the town backed by its four proud mountains, namely, the Lion's Tail, Lion's Head, Table Mountain and Devil's Peak, and the sounds of bustle and activity which reached me across the water. All this, however, proved so alluring that I caused my possessions to be packed the same day, and next morning had myself lowered into a shallop which conveyed me to the jetty. At the seaward end of this wooden structure cranes are fitted for the loading and unloading of ships, as well as pumps for filling the casks with fresh water. As we sailed towards the shore I had frequent opportunities of witnessing the remarkable degree of tameness acquired by the birds which throng the bay, the result of the protection afforded them by the law and the abundance of fish in the waters.

On our arrival at the jetty the boatmen deposited me upon it together with my luggage and promptly disappeared. I remained seated there for some time, unnoticed by anyone except for some members of our ship's company returning from the town with baskets of grapes and bottles of Cape wine. My dreary vigil was abruptly brought to an end by the appearance of two semi-naked blacks who seized my boxes and, despite my loud and vehement protests, carried them off in the direction of the town. Immediately after, two others laid hold of my person with equal lack of ceremony and bore me off at a trot in the wake of my luggage, finally dumping me unmercifully amongst my boxes on a wagon drawn by eight horses. Thereupon the driver speedily enquired as to my destination. I directed him to the lodging-house of C.A. Storm in Castle Street, where most of my fellow passengers were staying. This house, however, proved to be full and I finally secured accommodation at the house of Miss Truter in Burg Street, with meals provided by Storm's. As it turned out, this was a most fortunate circumstance, for, despite lower charges, the accommodation and service at Miss Truter's proved far superior to that at Storm's establishment. The latter gentleman, in fact, was speedily deserted by the majority of his guests on account of the ill-furnished, ill-kept and buginfested condition of his rooms and the annoyance caused by numbers of slave children and domestic birds which had the run of the front and back doors respectively.

As soon as I was settled in my rooms I sent for Dr. J.K.

van Oosterzee, who subsequently visited me twice a day and rendered me the most devoted services. He prescribed certain purgative medicines which, during a three weeks' course of treatment, reduced me to a condition of extreme pain and weakness. During all this time, however, I was most assiduously and skilfully nursed by my landlady and a Miss Louise Pothoff residing with her. After some time I also took my meals from them, which consisted largely of fruits and vegetables, including delightful strawberries. When the time scheduled for the departure of my ship arrived I called in Dr. Liesching to consult with van Oosterzee as to the advisability of my continuing the voyage. Both emphatically advised against such a proceeding. So did the Honourable Mr. Muntinghe, who promised to see to my affairs in the East. I decided to honour this advice and stay on at the Cape. On Saturday, 26th March, my fellow-passengers all came to take leave of me. Next morning gun-fire announced the departure of my ship. The immediately ensuing days were lonely and sad, but the loss of my friends was soon made good by the kindness and friendship shown me by the residents of the town, who still remain Dutch in their language and allegiance. The English ladies, too, were kind to me, sometimes sending me a delicious jelly made of calves' feet and Madeira wine.

Among my Dutch friends I must particularly mention the favours I received from Advocate Truter, the son of the Chief Justice and a nephew of my landlady, and his wife, a daughter of the former Rear-Admiral C. de Jong, and a lady of great charm and beauty. As soon as I became convalescent their carriage-and-four were daily placed at my disposal for the purpose of taking drives into the country. On these outings we frequently drove to Rondebosch, returning by way of the magnificent residence and brewery of Mr. van Reenen and the Governor's country-house, *Newlands*. In company with my landlady I also paid a visit to her brother, Mr. P. Truter, secretary of the town administration, who resides at the foot of Lion's Head, with a broad view on the Atlantic Ocean. A pleasant drive along a firm, reddish road brings you to his door. From the road the picturesque Malay cemetery is visible against the slope of the hill to the left, while to the right you have a splendid view of the bay and the ships riding at anchor upon it. A striking sight is

the massive white lighthouse with its twin copulas, towering above the rocky beach, on which the remains of a Danish wreck are still to be seen. At the foot of the mountain, to the left, are gardens protected by walls of rude stone, as well as larger fields enclosed by earthern embankments planted with aloes and other shrubs. On the road we stopped at the small menagerie of Mr. Villet, a Frenchman by birth, who passes for rich but presents a very poor appearance. His wife also is more sour than sweet. His collection of indigenous fauna includes a lion, a lioness, a leopard, an elephant, a rhinoceros and many varieties of antelope. He also has a rich collection of plants and shrubs, and carries on business in all these things.

The inhabitants of the town suffer much discomfort from the violent gales which blow here during summer and winter, particularly by reason of the enormous clouds of dust to which they give rise. The fine dust particles penetrate both houses and cabinets, find their way into foods and liquids, and give rise to smarting eyes, headaches and frayed tempers. The firm, stony streets of the town are usually covered with a layer of sand and fine gravel which is turned into mud and slush by the winter rains. Another source of annoyance are the incredibly daring black flies which infest the houses in the town in enormous numbers. I must also refer to the great bustle and clamour in the streets caused by the hawkers and other street-merchants who loudly proclaim their wares. I must say I have never heard a more beautiful street-cry than that of the grapesellers.

Owing to the stiffness of my right arm I had to call in a barber for shaving. A hideously ugly, dirty and evil-smelling black ‘boy’ (though he was about 60) appeared, who subjected me to a nerve-wracking and painful ordeal. Though only partially shaved, I was relieved to see him pack up and depart.

On the morning of the 7th April, Arend, a slave whom I had engaged as body-servant, brought me a message from a Mr. M. van Breda, a prominent resident of the town, stating that he had arranged with a certain Swart, returning to his farm at Zoetendals Vallei, to convey me to the hot baths at Caledon. As Swart was due to start soon after, I immediately had my things packed. So many trunks, boxes and bags were required to pack all the provisions and

delicacies supplied by the ladies, as well as other gifts from various friends, that it finally became necessary to transfer part of my luggage to the wagon of another farmer in order to secure comfortable accommodation for my servant and myself in Swart's conveyance. As soon as my preparations were complete we started off, van Oosterzee accompanying me in our covered waggon as far as the barracks where I parted from my physician, friend and counsellor with the liveliest feelings of regret.

Our team of ten small brown horses speedily brought us to Rondebosch, where we turned off to the left, crossing the river on to the sand-flats. After driving for some time along a rude, sandy tract, we outspanned at the Zwartdam, where a number of other waggons were already awaiting us. It is customary for the farmers from across the mountain to travel to town in strong bodies, both to ease the burden of guarding the draught animals against wild beasts at night and for defence against the attacks of armed gangs of Hottentots and deserted slaves who have their haunts in the Hanglip mountains. According to the accounts of the farmers, part of the robber gang is usually left to guard the sole entrance to their mountain retreat while the others go off on plundering raids of as much as a month's duration, in the course of which they plunder the farms of sufficient stock, clothing and other articles to last them for several months. During my stay at Caledon a farmer and his servant, travelling across the Hottentots-Holland Mountains on horseback by night, were assaulted and robbed by one of these gangs. Subsequently, following the theft of some oxen from a farm along the Onrust River, a commando under field-cornet Kleyn was sent against them which found the carcases of twenty-one oxen in their deserted caves.

When all the members of the party had assembled the train of thirteen waggons - ten drawn by horses and three by oxen - moved off. From this spot the road across the dunes was very deep and heavy, with the result that we did not reach the next outspan until midnight. Notwithstanding the dangers and difficulties of driving along these deeply-scored tracts at night, we met several waggons after dark travelling towards Cape Town. Despite the late hour of our arrival fires were immediately lighted at the outspan and coffeekettles and frying-pans were produced, but we had hardly

commenced our meal before a heavy shower of rain drove all within the cover of the wagon tilts, three armed men only remaining on guard. This outspan is variously known as Wolvenkraal, Knoetze Wolfshuis or Sikke Vlei.

Early the next morning the horses, numbering altogether a hundred and sixteen, were collected and driven to the waggons. Throughout the journey they had to forage for themselves on the bare veld. When let out to graze they are usually 'knee-haltered' to restrain their movements and prevent them from straying. These African horses, though of small stature, are sturdily built and possess great powers of endurance. Against this must be put the fact that they are invariably very obstinate. Not a horse in the whole troop was shod.

The draught oxen, failing to find any pasture on the barren outspan, had settled down for the night in a herd in a nearby 'vlei'. These oxen strongly resemble our large West-Frisians, but have far greater horns. Each one has its own name. The oxen are fastened with wooden yokes to a strong central trace formed of twisted thongs of oxhide. The more elaborate harness of the horses is likewise fashioned by the farmers themselves out of oxhide. The lash of their enormous whips measures some eight yards, the bamboo handle being a further five yards in length. The oxen are preceded by a boy called the leader, who frequently has a gruelling time. The oxen as well as the horses are trained to listen to specific cries when stopping or starting. The valuable waggons with their costly iron fittings are priced at five to six hundred rix-dollars when new. The waggon-hood consists of a linen cover tightly drawn over a bamboo framework, with a finely knitted rush mat in between to render it waterproof.

Resuming our journey our 'boys' raided a quince hedge beside the road, which fruit, though tastier than the Dutch quince, I didn't relish. Further on we reached a newly-built church, around which it is proposed to lay out a township to be called Somerset. Just beyond it we dashed across the boulder-strewn bed of the Lourens River, being severely shaken in the process, and soon after reached the stately farm of Mr. Danicl Morkel. In the splendid homestead, picturesquely set amidst tall trees, the capitulation of the Cape was signed in 1806 by General Janssens. We stopped here to collect two horses left here by Swart on the outward journey,

which had been reserved for the crossing of the mountain. The other waggons meanwhile proceeded to the regular outspan. According to Swart this was the oldest farm in the neighbourhood, and he sang an old song to prove it.

We were now arrived close to the Hottentots-Holland Mountains, the crossing of which I greatly dreaded. From far off I had espied the Kloof through the mountains and the reddish road winding to the top. We joined the other waggons in a valley at the foot of the mountain, where a certain English trader, Ingledew, has his shop to the left of the road. Here the horses were rested for an hour preparatory to commencing the ascent. Having negotiated the lower slope we reached the toll-house, where dues were exacted for the repair and improvement of the road. About halfway up the mountain we encountered a particularly steep and perilous height, called Roode Hoogte, out of which the road is cut to a fairly considerable depth in places; after surmounting which we descended again into a deep hollow. From there the road continues at an easy gradient along the sloping side of the mountain. On this stretch you look down into a precipitous abyss on the right, while above moss-covered rocks projecting from the mountainside overhang the road. A final steep, straight climb over many boulders brings you to a narrow gorge, called the *Poort*, after passing through which you gain the summit from which a magnificent view is obtained over False Bay and the surrounding countryside. According to one writer the height of this pass is 1,500 feet, which I find a rather generous estimate.

After negotiating the shorter and easier, but equally execrable, descent, we found ourselves in a valley enclosed by a ring of barren mountains. Passing through this gloomy basin, which was destitute of tree, scrub or habitation, we first forded the Steenbrazems River and then reached the broad and deep Palmiet River, where the ruins are still to be seen of a house used by General Janssens as his headquarters when he retired with his forces across the pass twenty years ago. After resting here for a while, we drove in the dark to Knoflookskraal, outspanned there until the moon rose, with the wolves howling in our immediate neighbourhood, and then crossed the Houw Hoek Pass, continuing as far as the Both River, where we outspanned for the rest of the night.

Next morning I was awakened by the singing of the men

and women of our company who were seated in a circle round the fire. It was an agreeable experience hearing a sacred song in my own language deep in the African wilds. For these Dutch colonists, despite twenty years of British rule, still retain their native language. On the whole I found them to be a race of sturdy men and women, blessed with a cheerful and happy disposition. What particularly struck me was the absence of any aversion on their part to these expeditions to town, considering the arduous nature of the journey and the low prices fetched by their produce on the Cape Town market, which hardly compensate them for the trouble and expense of transport. Their produce is sold by measure, not weight, which seems to me absurd. The generality of those I encountered were of a kindly and obliging nature, though not wholly free from greed. The men are invariably fond of a tot of brandy, and they have a marked liking for tobacco, which they carry in loose leaves in their camisole-pockets where natural action grinds it fine. Despite their small faults, I consider them an eminently respectable people.

At dawn next morning we crossed the Both River, soon after reaching the Lange Hoogte. The country here assumes a different aspect, naked and rugged mountains giving place to a succession of rounded hills, called ‘ruggens’, with tiny streams winding through long valleys past scattered wheatfields. The bare, reddish roads leading across these - at present beautifully green - heights are firm and wide, but invariably slope to the side. To lessen the dangers of descending steep declines the farmers attach a wooden drag to one of the rear wheels. Lange Hoogte itself, though rising three to four hundred feet above its base, is easily negotiated by reason of the gradualness of the slope. Veld and sky here are alive with snakes, beasts and birds of prey. Beyond the hill we passed Boontjes Kraal. The houses in these parts are usually of burnt brick, mortared together, and covered with shell lime. Further on we reached Klipheuvel, the last halting place on our trip. From there we followed the course of the Caledon River which, being practically dry at the time, was covered with a profusion of brilliant and fragrant heaths and other wild flowers. We finally crossed over to the village of Caledon, where I delivered some letters of recommendation from the Truters to field-cornet Kleyn. He very kindly preceded us to the baths, situated a quarter of

an hour's ride to the north-east of the village, and made the necessary arrangements for me. On our arrival at the baths Swart carried me into the lodging-house where we parted over a glass of wine.

Fourth letter.

Cape Town,
28th May, 1825.

In my last I described our sixty-hour journey by horse-drawn waggon to the Caledon baths. I will now say something about my new surroundings. The bath-house, which is situated on the southern side of the Zwartberg, is a fairly large building. Its construction was undertaken in 1805 by Dr. J.F. Hassner, to whom General Janssens had granted proprietary rights to the hot springs and the surrounding country, but it was not completed till 1811. The building comprises fourteen bedrooms, two kitchens and a pantry, and it is bisected by a dark and clammy passage running the length of the building. The woodwork and masonry is of the rudest description. The small, ill-furnished bedrooms, provided with only one window each, and with floors of earth, which are periodically treated with cow dung, are gloomy and stuffy cells.

The uncanny silence within the building, together with the aspect of the heavy and, at their base, moss-grown surrounding walls gave me the impression of living in a fairly decent prison. My gloom was heightened by the death, within a few hours of my arrival, of the only other patient in residence. Finally, Arend, my servant, maintained a constant silence and without warning me fled the place, which he believed to be haunted. My landlord having previously gone off on a visit of some days, I spent two nights and a day in the building without either food or company, except for a fowl which I slew and cooked with difficulty, until field-cornet Kleyn, happening to call on me, rescued me from this predicament. He fetched Arend back from Caledon, whither he had fled, and also hired another slave to keep him company.

Adjoining the lodging-house on the northern side are the four bathrooms, built entirely of stone and connected with the sleeping quarters by enclosed passages. Formerly

the baths were established in one of the rooms of the lodging-house, but as a result of the vapour escaping from the room the walls and ceilings throughout the building were perpetually damp. The present baths, which are rectangular in shape and are paved with stone, are sunk into the ground to a depth of about four feet, with stone steps leading up to the floor level at one end. Into each of the four baths water from a different spring is introduced through a large copper tap. I frequented the bath furthest to the east, the water of which is the hottest. Much of the natural heat of the water is lost as a result of fissures in the stone aqueducts conducting the water from the mountain to the baths. However one can by pre-warming the bath with the water manage a temperature of 100° F. to 110° F. Patients usually remain immersed in the water up to their necks for ten to fifteen minutes at a time, at the same time drinking a small quantity of the clear blue water to promote perspiration. Some also add to the water various herbs with medicinal properties. The great heat produces a marked quickening of the pulse and causes the patient very nearly to faint. For that reason it is not advisable to take the bath unattended. When the bath is emptied, a sediment of yellowish gravel, resembling iron-rust, is found covering the bottom.

The first week of my stay at the baths was most tedious. Deprived of all company, except for the occasional visits of my taciturn servant, I passed most of the time reading, my thoughts often straying to the people and things at home. From my window I looked upon two grave-stones, and over a heath-covered rise to the bleak, forbidding peaks of a nearby mountain range. From the furrow below came the never-ceasing sound of running water. On Sunday, 17th April, I received company in the person of Kleyn, his wife and sister-in-law, and as these ladies hailed from Gelderland, our conversation naturally centred on the fatherland. Next day I had Arend carry me to the house of Coetzee, since 1824 the superintendent of the establishment, situated a hundred paces away. This house was spacious, besides which there were various outbuildings containing, amongst others, a billiard-room. His farmyard presented a most animated scene, a swarm of naked Hottentot children roving around the house in company with domestic birds and animals of every description. Amongst the latter I was struck by the large-sized

ducks, the multitude of pigs, mostly running wild, and the ungainly, heavy-tailed sheep.

After a fortnight I discontinued taking baths, having derived no evident benefit from the use of either the upper or lower bath. My feet, in particular, swelled badly every day. A week later, however, on the advice of others, I resumed my visits to the lower bath. The upper or old bath is situated higher up the mountainside, consisting of a rectangular wooden basin, let into the ground, and enclosed by four bare walls and a thatch of bamboo reeds resting on a framework of crude poplar spars. The building is both dirty and damp as a result of the moisture continually escaping from the leaking wooden pump. The temperature of its water, which is considerably above that of the lower baths, is stated to be 156° F. For this reason it is much frequented, despite the disadvantage of not being immediately attached to a lodging-house, which necessitates passing to and fro in the open air. A little higher up is located the slave bath, consisting of a large circular basin within a small hut, near to which is a large stone hut in which the slaves are lodged. Arend used to carry me to the upper bath. Along the difficult and undulating path leading to it numbers of black porous stones are to be seen, which have given rise to speculations as to the possible existence of a volcano in these parts in former times. Here also the most beautiful flowers and shrubs abounded.

In the second week of my stay I met a certain Jan Swart who inquired after his ancestry in Friesland and advised me to use Buchu brandy internally and externally. But I felt no inclination to do this. Swart was living with his children; but, having transferred his possessions to them beforehand, was prone to find himself an unwanted guest. One night I nearly caused a fire, due to the wick of my candle being made of old linen or stocking yarn instead of cotton - a habit of making candles they have here.

On Thursday, 28th July, Coetzee and Arend accompanied me in Kleyn's waggon to the farm of Bredekamp, situated about an hour's ride to the east of the baths, a short distance south of the post road to Swellendam. This farm, which is some two thousand morgen in extent, maintains 130 horses, 110 head of cattle and about 700 sheep. The homestead, stables and a host of smaller buildings, all located together at the foot of a rise, have the appearance of a small settlement.

A new house was in course of construction at the time of our visit. As far as the window sills the walls were of roughly-hewn stone, and from there upwards of rude bricks of the farmers' own manufacture. The layout of the building is peculiar; two distinct sections, of two rooms each, being connected by a lengthy broad corridor, which is itself divided across the middle into two rooms. The house was being thatched with fine reeds, which are reputed to last fifty years. I noticed that the oats in one of the rooms was browner and heavier than Dutch oats, but the barley about the same as our summer barley. The farm also had its own mill, which was driven by water. At our departure Bredekamp, who owns several fishing boats, presented me with a magnificent sealskin, a rare article at the Cape as the British ships which catch the seals in large numbers in St. Sebastian's Bay transport the oil and skins directly to Europe. Bredekamp, a sensible man, also advised me to use the baths again, though only, fully immersed, once a day, which I did; he considered the swelling of my feet to be due to weakness, not dropsy, which cheered me considerably.

I had derived so much pleasure from this outing that I asked Coetzee for a gentle horse next morning and rode down to Caledon village. I first inspected the village church, a large building in cruciform erected in 1812 by a certain Theunis. It was inaugurated in 1813 by the Rev. Mr. Vos, and with the parsonage cost 30,000 rix-dollars. With its ring-wall, its plastered and whitewashed walls and its neat thatched roof, it makes a most pleasing impression. The interior, in contrast, is most disappointing: the floor is of earth and the roof open to the thatch and rafters. Along each of the side walls runs a gallery, with the aisles directly below them, the centre of the floor being taken up by a multitude of chairs of diverse shapes and colours. The pulpit stands about the middle of the cross. The present minister is a Scotchman, the Rev. Mr. Thom. There is little else worthy of notice in the village, which is made up of about twenty-eight, mostly white-washed, houses standing in a straight line, with many unfinished structures in between. At its southern end is the former residence of the Deputy Landdrost, with the gaol, here called ‘tronk’, and other offices adjoining. On its eastern side is a water-propelled corn mill, simply but effectively constructed. The poverty of the village, which is due to its

situation among these tall, sterile hills, has increased since the removal of the Deputy-drostdy.

Other guests who arrived towards the end of my stay were Ignatius Wéridietski, a Pole, an old soldier, married to a Dutch woman, and very religious, and George Nicholl, a mason of Caledon village.

On Saturday, 7th May, Coetzee and I drove out to the farm of Jan Marré, situated in a south-westerly direction at the foot of the Tower of Babylon, a naked peak rising high above the rest of the range. As far as the Steenboks River the road was tolerably good, but at that point it descended steeply into a deep ravine, skirting the edge of a precipice. Notwithstanding the drags attached to the rear wheels the waggon gained such momentum that the horses had great difficulty in keeping their feet. After fording the river down below we had to negotiate an equally perilous ascent on the other side. We arrived at Marré's place at about noon. The old man's household, which included thirteen children, several in-laws and grandchildren, were gathered round the spacious and sumptuously laden table. Several female slaves were waiting at table, while two males were standing around with fans to ward off the flies. Everything, in fact, was left to the care of slaves on that farm. The farmer's beautifully dressed daughters attended to nothing, even having their children suckled by the female slaves. Near to the homestead four ploughs were going, each drawn by ten horses or oxen and attended by three persons with different functions. To the rear of every plough was attached a harrow for smoothing the earth turned up by the plough. A short distance away was a fine vineyard of some fifty thousand vines, largely of the ‘hanepoot’ variety, which is held to produce the finest wine. The total annual yield is expected to reach fifty leaguers by next season when the young vines will also be in full bearing.

Immediately on my return to the baths I started arranging for a trip to Genadendal. Accordingly, on Monday, 9th May, another member of the Swart family presented himself at my door with his horse-drawn waggon. Leaving Caledon we drove in a westerly direction round the Zwartberg, crossed the Klipheuvel, and then followed the course of the Zwart River, which had to be crossed on no fewer than six occasions in the course of its many windings among the hills. We

rested at P. Marré's farm, and from there followed the Sergeants River, along the banks of which the common reed, as distinct from the Spanish and bamboo varieties, which are also found here, grows most luxuriously. A striking sight also was the numbers of finchnests hanging from the ends of poplar tree branches along this river. Eventually we reached the Zonder Einde River, so called by reason of its excessive length. This mud-coloured river, which flows with great rapidity, during the rainy season frequently rises to a level of thirty or forty feet, overflowing its banks and sweeping along trees as well as great quantities of sand and stone. Two years ago a bridge was erected across the river, the surrounding farmers bearing the cost to the amount of more than four thousand rix-dollars, while the inhabitants of Genadendal contributed their personal labour and the use of their waggons. The bridge, which was built entirely by skilled Hottentots, has a long and narrow horizontal main structure resting on seven tall brick pillars. It is 50 to 60 yards long and about 2 yards wide. Its surface is, however, just as rolling and uneven as that of the veld surrounding it, with the result that even the bold African drivers dread crossing it. Accordingly, we had to outspan and push the waggon across, the horses swimming through the stream. Proud bridges and other structures as there are in England, little of the kind is to be seen in this Colony, and as scarce as bridges are inns. One usually brings along one's own provisions and outspans at some grassy spot to take refreshments. On these occasions one seldom sees pipes; indeed, the women smoke more than the men and do not eschew chewing tobacco and other herbs.

Beyond the bridge we followed a sandy tract to the basin amongst the mountains in which Genadendal village is situated. This village, consisting of some hundreds of miserable little huts occupied by partially clothed or entirely naked Hottentots, is famous as a Moravian Mission Station. The four missionaries at present stationed here are Messrs. Halbeck, Fritz, Voogt and Stein. The schoolroom, in which classes of more than a hundred Hottentot boys and girls each are by turns instructed in reading, writing and arithmetic by Messrs. Stein and Fritz respectively, is a spacious, neat and well-equipped building. Dutch books are used. The pupils, some of whom were completely nude and others but slightly covered, frequently with ‘krossen’ (mantles of sheepskin),

displayed great diligence and attention. The girls are also taught sewing, knitting and similar arts by the missionaries' wives. Some had attained a surprising degree of proficiency at embroidery. But what impressed and pleased me most was the singular harmony and beauty of their singing.

We paid a visit to the mill, situated against the slope of a hill from which the water is conducted along a wooden trough on to the mill-wheel which revolves under the force of the impact. By an ingenious device the wheel stops automatically when grinding is completed, without the water having to be diverted. Next we inspected the knife factory, where knives of excellent quality for every imaginable purpose are made. Next door to it is the smithy, where agricultural implements are manufactured. Omitting the other workshops we returned to the simple residence of the instructors where we joined them at supper. Instead of saying grace, they sing a sacred verse at table. At seven that evening we attended divine service in the church, the Rev. Halbeck being the preacher. The church, which was filled to capacity with Hottentot worshippers, is a fine, rectangular building, the roof of which is supported by two massive pillars. On three sides are spacious galleries, on the fourth the pulpit, flanked by separate doors for men and women.

The Hottentot inhabitants of the village number about thirteen hundred. Their distinguishing feature is their prominent cheek-bones. All have short, frizzled black hair; some of the men also displaying a slight growth of hair upon their chins. The women are sometimes grouped under the androgines. Their language is characterized by peculiar click sounds produced by the action of the tongue in contact with the palate. The women wear quaint sandals, consisting of a plank held to the feet by a short shaft passing between the toes.

Next morning I strolled to the garden situated to the west of the house, consisting of a vineyard and vegetable garden separated by a broad central path lined with trained-up fruit trees. In the centre of the garden is to be seen a pear tree planted there in 1750 by George Schmidt, the founder of the station. On the slopes of the mountain opposite I noticed the beautiful silver trees. After dining with the kind instructors we returned by the same route, arriving home after dark. The expenses of the trip proved more than I had anti-

cipated, but, owing to the reasonable charges at Genadendal, not too exorbitant.

After spending two days quietly at the baths I engaged Hendrik Wessels of the village to drive me to the coast, a trip which was to bring me most adventurous experiences over dangerous roads and precipices and in fearsome caves. At daybreak on the morning of the 15th May we loaded his waggon with bedding, provisions, cooking utensils, hunting and fishing tackle, and set off across the range of high hills to the south for Cape Agulhas, most southerly point of the African continent. Beyond the hills we came to a pass through the mountains where we had to descend by a most precipitous, boulder-strewn tract to a deep gorge through which the Hertebeest River winds its way. We followed this river from there to the Tower of Babylon, previously mentioned. It is beyond my powers to do justice to the rugged grandeur of the scenery or to convey any adequate idea of the glorious spectacle provided by the countless varieties of heath and wild flowers (the everlasting flower, protea, etc.) growing in profusion along this route. To the south of the Tower of Babylon we came to a depression known as the Diepe Gat where we outspanned. Resuming our journey we noticed against the bare slopes of the hills to the west considerable numbers of antheaps of enormous size, many of which had been partly destroyed by ant-eaters. Further along we crossed a stony rise and then followed a marshy tract to another chain of high mountains.

At the foot of this range we turned off into a deep and lonesome valley in which the Leper Institute is situated. The institute, erected in 1820 by the Government, comprises two buildings: one, the residence of the Rev. and Mrs. Leitner of the Moravian Missionary Society, the other, a prison-like structure which houses the patients. The inmates, who numbered a hundred and fifteen at the time, are provided for by the Government. Though rendered unsightly by the monstrous swelling of the head or the loss of one or more digital members (the disease has two chief forms), the patients experience little pain except towards the very end. Many also display frightful sores, which are caused by incurable wounds. In addition to the above-mentioned buildings, numbers of huts are scattered about the valley in which the Hottentot patients live by preference, many of whom have

been joined by their healthy consorts merely for the sake of living upon the support of government. After a short stay we left this vale of misery, which bears the name of Hemel en Aarde (Heaven and Earth), presumably because nought else is visible from there by reason of the high surrounding mountains.

After driving past the Artjes Vlei we ascended a steep and rocky mountainside, noticing many baboons on an opposite mountain. From the summit we had our first glimpse of the vast ocean to the south. The road from that point was alternately sandy, water-logged, marshy or stony. Night fell before we had reached the Mossel River, so that we had to grope our way in the dark to the seaside house of D.R.A. Cloete at the mouth of the Kleine River, closely followed for some distance by a leopard. Cloete lives at Stellenbosch and only keeps some cattle here. Inside the house, which is firmly built upon a rock, we found the Hottentot herd and his wife, who are the sole tenants of the place, warming themselves in the kitchen before the fire in company with several lazy, evil-smelling friends who had come down there to fish. For the river, which is transformed into a fresh-water lake by a sandbank across its mouth, abounds with fish. The Hottentot women were puffing at their short-stemmed pipes with evident pleasure. Knowing them also to be very fond of strong liquor (like many seamen!), I utilised a quantity of brandy I had with me to start them dancing. The Hottentots possess a musical instrument of about the size of a guitar, called a ‘rokkie’, made up of a narrow plank with three strings running the length of it and an earthenware pot at one end across which calfskin is tightly drawn. It is played with a bow or like a guitar. To the accompaniment of this instrument the women pranced like sprightly calves, provoking my unrestrained laughter.

Next morning we crossed the river mouth and drove southwards between the sanddunes lining the shore and the tall, barren mountains to the left, to Cape Agulhas.[1] The ground on either side of the road was densely covered with brushwood a yard or two high. I also noticed many new kinds of fauna, insects and flora, e.g. the waxbush. After driving along this heavy, exhausting road for some hours,

1 Teenstra here really means Danger Point.

we turned to the right and passed through the dunes to the beach. From this spot we had a magnificent view of huge foam-crested waves breaking on the shore and swirling round numberless projecting rocks out to sea. Our attention, however, was soon diverted to fishing, for the waters along this part of the coast abound with many varieties of fish, like Table and False Bays. From the rocks we caught a considerable number of stumpnose and ‘hottentots’, most of them as heavy as haddock. This sport engrossed our attention for such a length of time that we had hardly started off again before darkness overtook us. With the driver walking at the horses' heads, we groped our way dangerously for some hours till Strandfontein was reached, where water and grazing were to be had. We outspanned and kindled a large fire on which a delicious meal of fish and potatoes was cooked, after which I retired to my bed in the waggon, the others simply bedding down amongst the bushes.

Next day we drove back from this, the most southerly point of Africa, to two marvellous caves along this coast. Arrived above the first cave, I was lowered by rope over the edge of a cliff to the entrance down below. From there I gazed in awe at the precipitous rocky face rising before me, in the fissures of which the sunlight discovered lizards, snakes and a host of other scaly creatures. The entrance to the cave is a triangular opening, some six to eight yards high and as wide at the base. I had a fire lighted at the entrance and by the light of two candles, carried by one of the party, we crawled along a lengthy, narrow passage, finally emerging into a dark and close cave. This cave opened into a bigger one with smooth sides and an irregular, dome-shaped ceiling. From here another passage led off to the right. Walking with some difficulty along this irregularly-surfaced passage, which is considerably wider at the top than at the bottom, we encountered a chilly draught, while numbers of bats fluttered about our heads, finally putting out one of the candles, which was immediately relighted, however. The passage issued into a large, circular cavern, better illuminated by daylight and less stuffy than the passage, and the dome of which is supported by a huge square block of granite. The crash of the breakers close by filled it with an awe-inspiring sound. A spacious opening towards the sea afforded an easy outlet, of which we availed ourselves.

Having safely scaled the cliffside we drove on to the cave famous for its petrifactions, the *Druipkelder*. After again descending a steep rocky face we crawled through a narrow opening into a dark cave. The candle-light revealed numbers of stalagmites of varying heights dotting the sloping, sandy floor, directly above each of which a stalactite descended from the roof, a drop of water gleaming at its point. Some years ago a stalagmite of a height of six or seven feet, and six to seven inches in diameter, the largest piece of petrifaction in the cave, was removed to Groot Constantia, the farm of Mr. Cloete, by Mr. M. Beukes, a local man, who received a reward of 1,000 florins for this herculean task. The remaining pyramids are comparatively small. In section the cone displays a widening series of rings indicative of its growth, and a yellowish-white pith. Having completed our inspection we left the stuffy cave by the same way, reaching the waggon above in safety. The shore here is lined with cobble stones, ground round and even like eggs, and the larger ones apparently suited for cannon-balls.

Before resuming our journey we went on the rocks once more for some fishing, using catfish as bait (a fish differing somewhat from the Dutch variety). Within a very short time our company landed some fifty fish, including some red and white ‘dageraads’ and ochre ‘klipvis’. My contribution included a magnificent red roman, the pick of the catch. After a meal of fried fish we packed up and set off on the return journey, via Baviaansfontein and Uilekraal, to the farm of H. van der Merwe. The road was sandy and heavy. Fom here we crossed the hills to a depression known as the *Hell*, in which there was a cattle post of a certain Van der Byl, inhabited by a solitary Bastard herdsman. His hut, into which I poked my nose, contained little and stank dreadfully. Crossing the steep mountains from there we followed an undulating and difficult road to the farm of Jan Smal, lying to the south of Kleinriviersкloof, where we slept that night. After a long drive next day via Wolfsgat and the farm of Tesselaar, we reached Caledon and the baths after dark and in heavy rain, after an absence of four days.

Having derived little benefit from the baths, I decided the following day against staying any longer, and accordingly arranged with Wessels to convey me to town. After settling with the incompetent Coetzee, we started on the morning

of Thursday, 19th May, taking a different route to that we had followed on the outward journey. Passing Klipheuvel we made a halt at Wolfskraal, and then drove via du Toit's farm as far as the Zonder Einde River, where we stayed for the night. On the way Wessels told me superstitious tales of Hottentots who could change themselves into animals, and how the Dutch had taken the Cape by exterminating the Hottentots, which of course is a ridiculous story since van Riebeeck bought the Cape from the Hottentots. After a night of severe frost, which was responsible for my contracting a severe cold despite my being covered with a 'veldkombers' (sheepskin-blanket), we started off in glorious weather next morning. After crossing the river, we headed for the Fransch Hoek Mountains, leaving Smit's farm on the left. The crossing of the pass through the mountains, despite the improvements already effected by the Government, remains a most difficult and perilous undertaking and occupied the whole of two hours. After ascending a stony rise past fantastically-shaped rocks, we reached a broad stream across which a bridge was being built by British military offenders whose camp lay close by. From that point the road wound gradually upwards, bounded on one side by the hewn-out mountainside and on the other by loose boulders and gravel piled along the precipitous slope. After passing the Tollgate we reached, considerably further on, a second bridge in course of construction, beyond which the road took an exceptionally sharp turn, necessitating our disengaging the leading horses. We had left doing this so late, however, that we nearly toppled down the precipice. From there the road widened somewhat to the top. At the summit we were presented with a magnificent view of the fertile Fransch Hoek valley, the scattered houses, vineyards and wheat fields presenting a most diminutive appearance. Here also commences a waterfall which drops some 600 to 700 feet to the valley below. The descent to the valley proved to be shorter but even more abrupt than the ascent had been.

At the bottom we stopped at the farm of le Roux, whose name, like that of the valley itself, recalls the settlement of the Huguenots in this quarter in the seventeenth century, after their flight to Holland from France. After resting for the night further down on the banks of the Berg River, we resumed our journey next morning, leaving the farm of

de Villiers on our right and travelling past numerous other farms. This valley, in fact, proved to be more densely settled than any other part of the Colony I had visited. On the whole, however, the design of the houses and the lay-out of gardens and plantations were irregular and evinced little taste. At Banghoek we outspanned alongside a small stream. From a deep winding gorge in the mountains opposite, numerous small clouds, resembling bubbles, were unceasingly rising to the mountain top where they settled and collected to form large clouds. This reminded me of 'Cape Clouds', which is a bluish phenomenon of clouds or stars associated with the Milky Way. Starting again, we drove along a road shaded by oaks and poplars heavier than any I have seen in Africa, finally topping a rise and crossing a plain to the village of Stellenbosch. In descending we had left the beautiful farms of de Wet and Cloete to the right.

This village, named after its founder, Governor van der Stel, is the seat of magistracy for the surrounding district, and is chiefly distinguished by its magnificent, broad oak avenues. The Drostdy, erected in 1766, is a very handsome building. The Church, an insignificant structure, was raised in 1684, burned down, together with the rest of the village, in 1710, and rebuilt in 1722. With few exceptions the houses are thatched with reeds, which is the cause of frequent and disastrous fires. In 1803 slaves caused a very disastrous fire.

Leaving the village in the afternoon, we crossed several bare hills and entered the dunes, where our weak and famished horses started failing us. By the frequent application of the whip the driver urged them on to a small stream where we outspanned for the night. The laziness of the drivers, which prevented them from greasing the waggons with animal fat, also made going heavier. In the cool of the evening I strolled into the veld where I encountered an enormous yellow snake, called a puffadder. My servant went up to it with a stick and easily dispatched the reptile, which, according to him and others, could only strike at persons approaching from the rear. Though only a yard in length, it measured about eleven inches in circumference. The snakes are stated to migrate to these sand-flats during winter to escape the cold elsewhere. I have also seen many schapenstekers, and other varieties found here are the koperkapel, black snake, rinkals, etc.

Next morning, after the horses, which had been tied to

the waggon all night, had run free for an hour, we inspanned and continued our journey across the extensive, desolate, sandy waste called the Cape Flats. It is generally supposed that Table Bay and False Bay were formerly connected by sea across this neck of land. It is reliably reported that the keel of a ship has been discovered here, embedded in the sand. After a day of heavy going we reached the Salt River by late afternoon, and entering the town from the north-east by the Kromme Poort, finally drew up in front of Miss Truter's house, where I settled with Wessels and Arend.

The first news of my fatherland proved very disquietening, the local paper of the 21st May, reporting serious floods and storms in Holland in the neighbourhood of my home. In addition, I was awakened the first night in Cape Town by a serious fire. In a following letter I shall tell you more of this Colony, particularly of Cape Town.

Fifth letter.

Cape Town,
22nd June, 1825.

My health having improved considerably since my arrival here, I have spent much of my time exercising my limbs and viewing Cape Town. The town, which was founded by Jan van Riebeeck in 1652, is situated in a pleasant valley between the bay and the mountain. It roughly follows the curve of Table Bay (given this name by Joris van Spilbergen), and has lately been extending itself particularly towards the west. Its population, according to the latest census, numbers 18,662. Its streets run up from the bay to the mountain and across at right angles to one another. Most of the 1,500 houses are flat-roofed, double-storeyed, brick structures, plastered and white-washed, with green doors and shutters. The shutters, which cover only half the windows, and the multitude of small panes give them an old Dutch appearance. The interior arrangements, however, differ widely from the Dutch. The houses are generally built according to a uniform plan: the front door opens into a spacious ‘voorhuis’ or hall, leading off into smaller rooms on either side, with lofty ceilings and paved floors to preserve coolness, while the

kitchen and slave quarters are situated at the back. The woodwork of the houses are invariably of indigenous iron-, yellow- or stinkwood.

Around the town are located the various forts and batteries protecting the bay. Chief of these is the old Castle, frontally defended by the *Imhoff* Battery. The Castle is now in a dilapidated condition and is occupied by a small garrison of British soldiers. Further to the north-east, along the edge of the bay, are the smaller batteries *Koehoorn* and *Gordon*, and to the north-west the important *Amsterdam* and *Chavonnes* batteries. The bay, which abounds with fish, is considered unsafe for shipping in the winter months. Some consider that it provides but an unsafe anchorage at the best of times. In support of this view it may be mentioned that during the summer of 1821 seven ships were driven ashore during a violent storm.

The town was presented with a coat of arms by Commissioner-General de Mist, consisting of an anchor resting on a gold field and covered with a red shield bearing three gold rings, these being taken from van Riebeeck's coat of arms. The town has no surrounding walls or gateways, and the few canals and watercourses are of small importance. It, however, boasts several spacious squares which considerably enhance the appearance of the town.

The public buildings of the town include a number of churches. The oldest of these, the Dutch Reformed Church, situated at the western end of Church Square, is a square, white-washed building, with a fifty-foot clock tower on its northern side. Previous to the addition of four flat-roofed corner sections, the building had the shape of a cross. The interior of the church is attractive: the wooden ceiling rests on four massive white pillars, and the walls are hung with numerous escutcheons. Along one wall runs a spacious gallery; against another is placed the magniticent pulpit, with the organ at the opposite end. The Lutheran Church, standing on Strand Street, was presented to the congregation by a wealthy farmer of Elsenburg, Martin Melck by name. The congregation, at its inception fully sixty years ago, held its meetings surreptitiously in a warehouse of Melck's which stood on the same spot on which the Church now stands. The building, which is very nearly square in shape, with a small steeple at its southern end and a lovely iron gate, has

been recently completely reconditioned. Its roof, however, which is unsupported by pillars, has such a wide angle that it must be expected in time to collapse under its own weight. A swan, a favourite symbolic figure with the Lutherans, is carved on the front gable, while various images and reproductions of the same bird adorn the interior of the building. The organ is small, but a beautiful and costly instrument.

Among the churches which more particularly serve the English section of the community may be mentioned the Roman Catholic Church at the eastern end of the town, not quite completed as yet. A rectangular, white-washed building with a sharply tapering roof, it has a lantern tower at one end. The principal entrance is situated in the western gable, which is surmounted with a black cross, while the side walls are adorned with numerous small turrets, giving the building a peculiar mediaeval appearance. Its priest, P. Scully, has recently deserted his charge. The Reformed congregation has a meeting-house in Long Street, also called the African Mission House. This was built by the Mission Society, established in 1799, and has recently been much improved. It is a handsome building and can seat a thousand persons. Finally, there are the chapels of the Dissenters. The one, commonly termed the English Church, stands at the corner of Church Square and is served by the Rev. Dr. Philip; the other, the Methodist or Wesleyan Church, is situated to the rear of the barracks and is served by the Rev. B. Shaw. The Anglican community holds its services in the Dutch Reformed Church. Attempts by the government to get the Dutch churches to hold their services in English have so far entirely failed.

The Freemasons possess several large and splendid buildings, of which the three adjoining lodges on the *Looyersplein*[1] are the finest. The principal one, the Lodge *de Goede Hoop*, is a magnificent temple with a beautiful garden and facade in Gothic[2] style. It comprises a large hall and several smaller rooms which house many splendid statues. In the grounds of the lodge is situated a handsome and well-equipped clubhouse. According to various sea-captains this is the most beautiful lodge in the world. Further along the street are the British lodge, *Concordia*,[3] and the Dutch lodge, *De Goede*

1 Now Stalplein.
2 Actually ‘Grecian’.
3 Actually British Lodge No. 637, ‘Concordia Garden’.

Trouw, neither of which is comparable with the first-mentioned temple either in size or beauty.

At the south-eastern corner of the *Boereplein* is the theatre. Erected in 1798,[1] it is a comparatively small building of pleasing appearance in which the boxes are arranged in a semi-circle round the pit. On Saturday nights the house is usually well filled with men and women, the latter, to my mind, rather scantily clad for the occasion. The Town House, a double-storeyed building surmounted with a lantern tower, stands at the southern end of Market Square. Above the main entrance is carved the town's coat of arms, flanked with sculptured cannon. The meetings of the Town Council are held in the hall on the upper floor which leads on to a balcony in front, from which public announcements are made. Against the western wall of this hall there hangs a picture bust of Van Riebeeck, the founder of the Colony. At its eastern end there is a richly-carved and inlaid armourer's cupboard. On the 15th June I attended a crowded meeting of citizens in this hall at which the Government's action in fixing the value of the paper rix-dollar at 1/6 was vehemently denounced, and unfavourable comparisons generally drawn between the English and Dutch Governments - justifiably, to my mind.

On the north side of the *Parade* are the shambles, Custom House and prison; at its western end the new and handsome Commercial Exchange, of which the commercial fraternity, however, makes little use, and at[2] its south-eastern corner the barracks, a huge and costly affair capable of housing 4,000 troops, and originally built by the Dutch East India Company to serve as a hospital and warehouse. A large hospital, named after Governor Somerset, has recently been erected at the north-western outskirts of the town. At the corner of *Church Square*, next to the Dutch Reformed Church, is a large building, formerly the slave lodge, which houses many Government departments, including the Court of Justice. One of its rooms also serves as the home of the Public Library, established a few years ago, which is supported by a fund accruing from a tax on imported wine.[3] It already contains some two thousand volumes, including many new and important publications. Many current periodicals and newspapers

1 Actually ‘1800’.
2 Rather ‘near’.
3 Simply all wines passing through Cape Town, not necessarily imported.

are also taken in. A museum of natural history will also shortly be opened in this building.

The *Parade* itself is an attractive plain bordered by a double row of pine trees, on which the military forces parade and manoeuvre every Sunday in the presence of the Governor. It is also the favourite promenade, especially on Sundays, of the young ladies of the town. By contrast, the once-famous Government Gardens are but ill-frequented. The garden, which slopes down towards the town, is divided by long oak avenues into rectangular blocks which were previously planted with flowers and trees, but which are now ploughed over. Broken down hedges add to the general appearance of neglect and decay. Barrow attributes this to the Hollanders, but he is here as slanderous as elsewhere. At the back of the garden, to the right of the central avenue, is the menagerie, the tenants of which include lions, leopards, hyenas and various other indigenous wild animals. At the lion-house I witnessed a savage engagement between two full-grown lions in which both displayed a degree of strength, courage and agility which overwhelmed me. On the opposite side of the avenue is a spacious walled enclosure which contained no more than a few ostriches and a number of dogs at the time of my visit. Adjoining the menagerie, to the north-west, is the new slave lodge, confronted by a fine walled pond with willows. An experiment with a small steam ship, still entirely novel to this country, proved a failure on this pond.

Visiting the prison in Strand Street I witnessed the most appalling scenes. Just inside the entrance was a row of cells in which the prostrate forms of numbers of foul-smelling slave and Hottentot prisoners were to be seen, most of whom were practically nude, and some of whom were also chained. These poor beings are treated worse than animals, and in a way degrading to Christians and Europeans. Advancing further into the place I was startled by the wails of a female slave tied to a post in the courtyard, upon whom thirty-nine lashes were being inflicted at the request of her owner. The Bible (Mosaic law) allows forty, but to be on the safe side when counting thirty-nine are given. Finally I reached the treadmill where ten or twelve slaves, dressed merely in breeches, were undergoing punishment. This is the severest form of punishment. The wheel itself has the shape of an oblong cylinder, six or seven yards in length and two yards in diameter,

around the outside of which twenty-four strips of wood, ten to twelve inches wide, are fitted, on which the victims tread with their feet to keep the wheel in motion. A policeman, a callous, unkempt ruffian, kept guard over them. The prisoners are subjected to this form of torture from dawn till noon, and again from one o'clock to sunset, by which time they are reduced to a state of helpless exhaustion. Owners have been known to send particularly obstinate slaves to the treadmill on six to eight successive days. The worst of the whole business is that it is always necessary to have sufficient prisoners to drive the mill as it is hired out by the Government to contractors, the Government pledging the labour. To find the required number of offenders the police are in the habit of seizing any drunken or brawling Hottentots or slaves found on the streets, particularly on Saturday and Sunday nights, to do the work.

Now let us turn to the slave-owners. However kindly and generous, hospitable, humane and religious the Capetonians are, they strongly resent any attempt to criticise slavery. They immediately tell you that you have brought your European prejudices against slavery with you, and that you are not in a position to form an unbiassed opinion on the subject. They assert that the slave-trade is approved by God and the Bible, and that emancipation would bring misery upon the masters as well as upon the slaves, as the latter, refusing to work, would either starve or take to the mountains and return to their original predatory mode of life. They represent, on the other hand, that the slaves are well cared for (that being in the owners' own interests), that they are reconciled to their position and cause no trouble unless stirred up by having false notions of liberty instilled into their heads. I would like, however, to put the question to you, inhabitants of the Cape, whether you have not grown accustomed to injustice, for it seems to me that no human being could ever become sufficiently reconciled to bondage to be happy in that condition. Look at the way oppressed nations have risen and are rising against their oppressors. Indeed, the Colony has just lately had proof that the instinct of liberty is not dead in their slaves. I refer to the murders committed in the Bokkenveld by slaves and the events connected therewith.

At the trial it was alleged that in February of last year a number of slaves and Hottentots of the Bokkenveld banded

together for the purpose of attacking the neighbouring farms, collecting a strong following from among their fellows, and marching on Cape Town. Should they fail in their desperate undertaking, they proposed to flee to the Orange River to join the other lawless gangs in that quarter. The original gang of three slaves and three Hottentots, led by a slave named Galant, were in the course of operations joined and assisted by others. They started by attacking the places of their masters. At the first farm the master, though wounded, managed to escape. The rebels, possessing themselves of the arms and ammunition in the house, then proceeded to the farm of Galant's master, W.N. van der Merwe, where they murdered him and two other men and dangerously wounded a woman. The owner of the next farm, fortunately, happened to be away from home, and before the gang could do further mischief they were overtaken and captured by a commando of armed burghers.

Thirteen slaves and Hottentots were brought to trial who pleaded in defence excessive ill-usage on the part of their masters, alleging that they had been ill-fed and brutally flogged on the slightest pretext, and that Galant's year-old child by a female slave had been cruelly done to death by his master. These circumstances, they pleaded, together with rumours of emancipation and the prevalent impression that the masters were prolonging their slavery beyond the term fixed by Government, had impelled them to rise in order forcibly to procure redress. All the accused put the blame on Galant as having instigated the rising and seduced the others to complicity in the crime.

Evidence was led for the prosecution which tended to show that their allegations were without foundation, though medical evidence established that Galant, at least, had been excessively punished on various occasions. Undoubtedly, also, Galant's child had been maltreated. The prosecutor contended that the allegations had been put forward merely to cloak their real designs; that the rising had originated purely in feelings of disappointment and exasperation at the failure of their expectations of emancipation; that the object of the conspiracy had been the emancipation of the slaves; and that the Hottentots concerned had been used by the slaves to attain their own ends. The Court ultimately acquitted three of the accused, condemned the three ringleaders to death,

ordering their heads to be exposed on stakes in the Bokkenveld, and sentenced five of the accomplices to be scourged, branded and confined to labour in irons for varying periods and two others to be flogged.

By permission of the Fiscal we visited the condemned men in prison. In the first cell we found Galant, chained to a block. He appeared resigned to his fate, declaring that he was alive to the magnitude of his crime and conscious of the Divine judgment that awaited him, but that he trusted to the mercy of God whom he was assiduously praying for forgiveness. At the same time he blamed his late master for his misfortunes. The others, who were in an adjoining cell, practically ignored our presence. Subsequently, they were removed to Worcester and the condemned men executed in the presence of an armed guard of burghers, the general public displaying surprisingly little interest in the event. All three died expressing remorse for their sins and asserting their belief in God's mercy. Replying to a question they said their last night's sleep on earth had been their best.

In the light of the above it is intelligible that the slave-owners dislike discussing emancipation, both for fear of such talk coming to the ears of the slaves, and because they are, for reasons of self-interest, completely opposed to such a measure. They declare that the slaves constitute the principal wealth of the Colony and that emancipation would entail a loss of three million rix-dollars. The progeny of slave women are legally held to be the property of the master; thus, if Galant's master did kill Galant's child, he would probably be considered as having acted within his rights. Every slave child born accordingly constitutes an increment to the master's wealth, depending upon the physical and mental qualities of the child. Slaves are not allowed to marry, but as slave women invariably have large families, slaveholding is naturally a very remunerative business. A wealthy lady of the town told me that she had a large farm across the mountains where she practised stock- and slave-breeding!

Many persons are sufficiently kind and generous at death to bequeath their slaves their freedom. But the authorities are not very helpful in this respect, demanding extravagant guarantees of support. Other persons are less humanely disposed. I was present on one occasion when the slaves forming part of a deceased estate were put up to auction.

One by one they stepped upon a table to be sold to the highest bidder. Included among the slaves was an old Mozambique woman who, supporting herself upon the table by a crutch, tearfully appealed to the bystanders not to buy her as she was no longer capable of labour. The heirs finally decided to take her back, but her joy over this decision soon turned to the direst grief when her fifteen-year-old grandson, whom she had reared from infancy, was sold to a farmer from the Kaffir frontier. The miserable boy, crying most pitifully for his foster-mother, was bound and carried off before the eyes of the distraught old woman who could but wring her hands in an agony of grief. Thus do Christians behave; thus they flout the teaching of Christ and ignore the common brotherhood of man.

Sixth letter.

Cape Town,
2nd July, 1825.

In my last letter I promised to give you some general information about the Colony. Too much material I cannot communicate, however, having been much hampered in my investigations by my illness and the short period of my stay. For further information I refer you to the works of other travellers on the subject, whom I mention, and of whom Lichtenstein and Burchell are the most reliable.

The Colony was by treaty of 13th August, 1814, made over permanently to the British who had already been in occupation since 1806. The Colony borders on the Atlantic and Indian oceans to the west and south respectively, and extends to the Orange River in the north and the Keiskamma in the east, its present extent being estimated at 120,000 square miles. It is divided into eight administrative districts, three sub-districts, and the Simonstown residency, all of which are again divided into 154 field-cornetcies. Names of towns are frequently derived from Governors, e.g. Stellenbosch, Tulbagh. The total population in 1824 amounted to roughly 125,000 persons, of whom 57,000 were Europeans, 28,000 Hottentots and 40,000 slaves and mixed breeds. The Colony is administered by a Governor, with the assistance, since

1825, of an Advisory Council made up of the principal government officials. The districts or Drostdys are administered by Landdrosts assisted respectively by six or eight Heemraden, in accordance with the principles and regulations established during the Batavian regime. These districts are again subdivided into wards, in each of which there is a burgher officer termed a field-cornet who is entrusted with a variety of functions of minor importance. Appeals lie from the Landdrosts' courts to the Court of Justice in Cape Town. The system of law applied is still Roman Dutch.

The Colony has a temperate and salubrious climate and is singularly free from contagious diseases. The people generally live a healthy life and retain their bodily strength and vigour to a ripe age. By contrast, the percentage of suicides is abnormally high. On occasion smallpox epidemics have wrought great havoc among the population, particularly among the natives. Vaccine was first introduced into the Colony in 1803 on the bold initiative of R. de Klerk Dibbetz, Inspector-General of Cape Hospitals, who procured a supply of virus from a Portuguese ship lying in the bay and began surreptitiously to inoculate the people. Though at first prejudiced against the practice, the Government subsequently, when its salutary effects became evident, placed the hospital at Dibbetz' disposal and suitably demonstrated its appreciation of his valuable and courageous services.

The climate is as pleasant as it is healthy. The longest day is December 21st, the shortest June 21st.

Dutch is still the language in general use in the Colony. It is heard in church, in court and in the theatre. Despite twenty years of British rule many Cape families are still unable to speak a word of English. For this reason the Administration has recently adopted various measures to foster the knowledge and use of the English language, like the Romans and French before them in the expansion of their empires. The Dutch spoken here has, however, diverged to a certain extent from that of Holland, and has developed various peculiarities of idiom and syntax. I am giving you an example of how the people speak at Caledon. The manners and customs obtaining here are likewise those of Holland, though they, like its language, have degenerated[1] somewhat.

1 What to Teenstra appears ‘degeneration’ was of course simply natural development in a new environment.

The Dutch Reformed Church has by far the largest following of any denomination, having altogether fourteen establishments in the Colony and being the only denomination represented in the country districts. Ministers in Cape Town receive more than those in the country districts.

The women of this place are slaves of fashion and extravagant, neglecting and soon discarding their clothes, which explains why many female slaves are almost as gorgeously dressed as their mistresses.

The manner of washing here, too - scouring and hitting the material on a stone in a stream - is not calculated to prolong the life of the clothing. Clothes and fine tables are, indeed, features of the life of the inhabitants of the town. The English practice has been fairly extensively adopted of having only two meals per day: breakfast, at which, besides other dishes, different kinds of meat and fish, variously prepared, are served, and dinner from five to six in the afternoon. Even the cutlery is laid in the English way. For dessert they have a variety of preserved and pickled foods, the latter known by the name of *atjar*. After dessert the women generally leave the table and retire to another room, permitting the men to converse with greater freedom over a glass of wine and a pipe of tobacco. Later the card tables are brought in and arranged by the slaves, card playing being the favourite form of amusement at night. Practically every family possesses a piano, the people generally being passionately fond of music and dancing, playing cards and drinking. Frequent visits are also made to each other's homes. About their houses, I must say, the Capetonians are not so particular. These are often far from neat and but poorly furnished. Coffeehouses, hostelries, or other public places of amusement do not exist, except for an ill-frequented clubhouse on the Heerengracht and the Freemasons' club. The most popular amusements of the men, who count among their number a fair sprinkling of dandies, are riding, fishing, hunting and racing. Races are held at Green Point twice yearly, viz. in spring and autumn; cups are awarded and the betting is brisk. The meeting usually lasts two to three days, impromptu field sports following the racing and a great ball crowning the whole festival. To reduce the weight of horses and jockeys - the latter usually slave lads - both are sweated down before the race. The Governor, Lord Charles Somerset,

who loves racing and also enters horses, is said to be a bad loser, but a good winner, acting most generously on the latter occasion.

The burghers' daughters are given a conversational and artistic education rather than a training in the duties of a home. Many of them marry at an early age, though but ill-equipped for married life. But, as they themselves point out, no very considerable degree of proficiency at housekeeping is required of them since they possess a superfluity of coloured servants. Because of the abundance of slaves, luxury and indolence have, indeed, taken firm root here. In addition, the very humanity and generosity of these townsmen have proved the undoing of many, as their fortunes are often so closely bound up with those of friends and relatives for whom they stand surety that the fall of one frequently produces the financial collapse of a whole family or circle of friends. Towards strangers they are most kind and hospitable. Immediately on making their acquaintance you are convinced of their kindly disposition, and on further intercourse they drop all reserve and treat you as one of them. It is a pity therefore that they should be blind to the disastrous consequences of persisting in their easy and luxurious way of life. I must also mention that the Capetonians are inclined to be superstitious. They believe that the earthquake of 1809 produced a colder climate which is responsible for the wine being less good than before. In addition, the presence of stockfish at the Cape is said to date from that event.

The people of Cape Town, Simonstown and Algoa Bay are chiefly engaged in the export and import trade; the inhabitants of the villages and local centres are mostly officials and small traders; while the rest of the European population are agriculturalists and stock-breeders. With the Kaffirs on the eastern border a brisk bartering trade is carried on. At the moment, however, the financial position of the Colony is steadily deteriorating.

Agriculture and stock-breeding are both in a very undeveloped state and the methods employed differ widely from those of Holland. The wide variety of soils and the genial climate of the Colony make possible the cultivation of many varieties of fruit and vegetables. In the warm fruitful valleys on the northern side of the mountains the vegetation has an Indian character, while on the colder soils

European products thrive. Everywhere the natural vegetation is of the most luxuriant and diversified character.

In discussing the agricultural and pastoral industries of the Colony, I will first treat of the culture of the vine, since Cape wines are so widely renowned. Vineyards are usually laid out in July (i.e. in winter). After the ground has been previously dug over to a depth of three feet and cleared of all weeds and stones, the vine-shoots are buried in bundles of a hundred and left underground till early October when they have begun to sprout. The shoots, cut to lengths of twelve or eighteen inches, are then planted in rows, running usually from the south-east to the north-west. The vineyards are only given manure every second year. Manuring usually produces many insects and much quick grass. Both are difficult to exterminate. The vines are pruned in June while the grapes are finally gathered and pressed in March. There have been instances of vines bearing in the year of planting, while very old vines have been known to produce considerable quantities of excellent wine. With the exception of the Constantia wines, the Cape wines are named after the types of vine producing them: steen, muscadel, hanepoot, etc.

Next I will turn to the production of cereals, amongst which wheat is the most important. The ground is only ploughed once - after both the manure, which is applied in the ratio of forty waggon loads to the morgen, and the seed have been scattered on top of the stubble, when they are ploughed in together. Before this the fields have usually been burned off in November or December. Manuring is done in April. The ploughs, usually drawn by ten to sixteen oxen or horses, are of the rudest description, both as regards the wooden framework and the triangular iron coulter. Barley (apart from early and late barley) and oats are sown during April or May; wheat and rye a month later. Sowing is done from a bag or bed-sheet, the seeds being ploughed under to a depth of two hand-breadths. The two sets of cereals are respectively harvested in November and December, wheat yielding from ten to twentyfold. Threshing must be completed by April, failing which it must be left to the following season. The threshing is very roughly done, being performed by 40 to 50 horses driven round and round on layers of 1,500 to 2,000 sheaves in a circular walled enclosure with a hard sur-

face. The corn, which is brown and hard, being merely winnowed, is very dirty. The trampled chaff is thrown away and not used for manure, the farmers asserting that the grains left in the chaff would cause a mixture of seeds on the lands. For the same reason horse manure is not used on the grainlands. Sheep manure is considered the best. On very fertile or newly-cleared lands wheat or oats are usually sown, the latter cereal often being raised on the same lands for three or four successive years. Rye is the least grown of the cereals, often being produced merely for the sake of the straw, which is used for thatching purposes. It is also used for stock feed and in place of coffee beans. Beans and peas are also extensively grown. On lands on which these have been grown the farmers have much trouble with quick-grass, which is a singularly tenacious weed. Great damage is also done to crops by warm winds from the south-east by day, as well as by honey-dew, locusts and caterpillars.

Potatoes do fairly well here, being planted out in July. Besides many kinds of vegetables and fruit (lists given), very many flowers are cultivated here.

Firewood and indigenous timber is scarce. Formerly much teak was imported from Batavia. For covering roofs thatch is usually employed, and for tanning the ‘taaibosch’.

As to pastoral farming, the breeding of the long-legged, round-backed, fat-tailed Cape sheep cannot be a very remunerative business. Its flesh, though very palatable, is low-priced, while its short, coarse hair is worthless as wool and is accordingly never shorn. Sheepskins, however, are extensively used as blankets. A full grown sheep weighing thirty to forty pounds, does not fetch more than three to four rix-dollars. The broad tails of these sheep have on occasion yielded as much as ten to fifteen pounds of fat. The Cape sheep lamb throughout the year, though May-June is the most favoured lambing season (pairing taking place in January), those subsequently born often dying in large numbers as a result of the shortage of grass during the dry season. The setting season of poultry is in August. May is also the principal calving time. For cows imported from Holland as much as seven or eight hundred rix-dollars are paid. The cows yield less milk here than in Holland, but of a richer quality. Yet the butter produced is poor, by reason, I think, of incorrect churning methods. The cattle remain in the

veld during both summer and winter, often, in the rainy season, spending days in the open, slushy kraals, exposed to the cold and wet. The price of horses ranges from twenty to fifty rix-dollars, though as much as ten thousand rixdollars have been paid for some magnificent specimens of horse-flesh. For the horse is an article of fashion out here, and every European, from the large landowner down to the meanest artisan in the village, owns one. Such horses as are left unstabled carry a white stick underneath their necks to frighten away the wolves at night - an expedient which has not always proved successful.

Farms are of four types: freehold, perpetual quitrent, loan and government farms. The value of a farm is determined partly by the quality of its soil, partly by the value of its products, and partly by its situation with respect to the nearest market, for the difficulty and expense of transportation renders cultivation in many parts unremunerative. The soils throughout the extent of the Colony vary greatly in type and quality. Von Bouchenroeder distinguished ten varieties: warm, sweet lands - excellent for purposes both of pasture and cultivation; warm dry lands - consisting of sandy or alkaline soils, lacking in water for much of the year and suitable for stock only in winter; valley lands - best for the cultivation of clover, lucerne and similar herbs, and providing fine grazing for milch cows; broken lands - producing sour grasses which afford excellent sustenance for all kinds of stock; cold, sour, marshy lands - usually situated at the base of lofty mountains receiving much rain and snow, and practically useless for cattle or cultivation unless well drained; cold, sour, dry lands - constituting usually the ridges of mountains and mostly of a stony or clayey character, largely useless except for cattle in parts where the soil is mixed with sand or clay; bush or sheep lands - areas with a dense covering of bush and brushwood, supporting large flocks of sheep and goats; timber grounds - found against the slopes of mountains, scarce, with trees like stink- and ironwood, fit for building purposes; karrooveld - red, arid plateaux, having the appearance of completely desolate wastes after long periods of drought, but upon which the most luxuriant vegetation and flowers spring up after good rains, providing unexcelled pasture for sheep; stony soils - sterile grounds producing no more than a sparse covering of grass, poorest of all the soils.

The population being small, the farms are large, generally measuring three thousand morgen and for a long period of years obtainable practically by request. In this way the owners have in time, with the rise in the prices of agricultural products and the concomitant increase in the value of the property, acquired considerable wealth. Wealth invariably breeds laziness and carelessness, which explains the owners' lack of industry, as well as the lack of economy and discretion which characterizes their farming operations. On the eastern frontier there are farmers who possess two or three farms on which they have thirty thousand or more sheep, and who annually receive forty to fifty thousand rix-dollars from the Cape Town butchers. Sir John Truter's wife owns a farm along the Kleine River, equal in size to four standard farms, which she runs entirely on her own. This farm maintains 150 horses, 500 head of cattle, 200 pigs, 600 goats and 12,000 sheep, and fifty slaves are engaged upon it; yet its cereal crop amounted to only 1,100 muids last season.

The dress of the common run of farmers consists of a brown or gray duffel jacket, long linen or sheepskin trousers, a white felt hat, and ‘veldskoens’ of goat hide. The generality of these farmers are great, heavily-built, powerful men; those from across the mountains, especially, having the appearance of great strength and robust health. The rising generation promises to be particularly imposing specimens of manhood when they shall have attained their full stature. There is much danger, however, of their mental development and their training in social duties not being in the same proportion. At present, I fear, they are more given to hunting, racing and visiting than to attending to their vocations, and these amusements appear to occupy their thoughts to the exclusion of all useful sciences. Even on the subject of agriculture itself they were able to afford me no satisfactory information.

The farmers generally have large families and this, I believe, will in time prove the remedy for existing evils, as the extension of the colonial limits is not keeping pace with the increase of the population. The sub-division of farms and estates will ultimately necessitate greater exertions on the part of farmers, the practise of more stringent economy, and the more intensive cultivation of the soil. Such a condition of things, however, is bound to produce a greater degree

of happiness and contentment than obtains at present. At the moment both farmers and townsmen possess more slaves than they can usefully employ. Some persons, merely as befitting their rank or status, keep from fifty to a hundred slaves. Such people are considered very wealthy, the average value of a slave being 2,000 rix-dollars. But to me this seems merely a paper value. Inevitably, in the course of time, a different order of things will arise which will allocate to these slaves a more useful function in the life of the community.

Finally I must say something on the subject of trade, finance and shipping. The import trade constitutes the major part of the commerce of the Colony, the annual value of imports, which include European manufactures and foodstuffs and various commodities from the Indies, being still considerably in excess of the value of colonial produce exported. (Figures given.) Partly as a result of this and partly as a result of the depreciation of the paper rix-dollar, the exchange rate has during the past twenty years risen from twenty to two hundred per cent. The paper currency is in a wretched condition, most of the notes being in pieces which have been sewn or pinned together. First issued during the years 1782-4 at a value of approximately 4/3, most of the notes were subsequently cancelled, but during the last years of the Company's rule and under each of the succeeding administrations renewed issues have been made, with the result that there is at present three million rix-dollars worth of paper money in circulation. The British Government has now fixed the value of the rix-dollar at 1/6 in British silver, by which arrangement, with a drop in other values, the inhabitants of the Colony stand to lose forty million rix-dollars. This measure has naturally created consternation among the capitalists as well as the general population, causing heavy losses all round. To me it appears dishonourable, though a measure of this kind may have been necessary.

Colonial shipping consists only of that engaged in the coastal trade. Vessels for the purpose are built in the shipyards of Messrs. Aken and Monteath in Table Bay of indigenous oak and yellow-wood, both growing in the north-eastern part of the Colony. These ships ply along the west coast as far as Saldanha Bay and eastwards as far as Algoa Bay, trading European articles of import against Colonial produce. At Salt River a Royal Observatory is about to be erected by the British Admiralty.

I must also relate to you a dangerous rebellion which occurred from 1815-1816 in the eastern districts of the Colony among certain farmers who planned to overthrow the British Government and tried to gain the help of the Kaffirs for this purpose. The original causes are unknown to me, but the movement gained ground when a certain Frederik Bezuidenhout was shot on the occasion of his arrest. His relatives and friends formed a commando and advanced against a military post, but were easily suppressed and arrested. After their trial at Uitenhage six ringleaders were hanged and others sentenced to various sentences. None the less a Kaffir War occurred from 1818-1819, ending in a treaty between the Kaffir Chief, Gaika, and the English.

Before closing I must recount a trip I made, in company with a young acquaintance from Amsterdam, to *Groot Constantia*, situated three hours' ride to the south-east of the town. We left at dawn in a cart drawn by four horses, and after passing Rondebosch and Wynberg - the latter a hamlet of widely scattered, modest houses - reached the pillared gateway on which the name *Groot Constantia* is engraved. Approaching along a beautiful avenue of oaks, we passed the splendid stables and slave quarters, located to the right of the drive, and finally came to the homestead, picturesquely situated amidst huge shadowing oaks at the end of the avenue. Immediately in front of it is a large, shady square. Entering the house my eye immediately fell on the stalagmite pyramid previously mentioned, placed in the south-western corner of the hall. It bears much resemblance to a candlestick in which a candle is fitted, being about seven feet in height. From the entrance hall we passed into a large hall to the right, the walls of which are hung with ten huge mirrors.

We viewed the large and well-kept garden which was planted with fruit trees of many varieties as well as flowers and shrubs. To the rear of the house is situated the beautiful cellar, the gable of which, adorned with many finely sculptured but indecent figures, bears the date 1791. At the southern end of the cellar is a billiard room, the walls of which are hung with four ancient maps and some old portraits. Being in the cellar we naturally had to sample the wines. Five varieties of Constantia wine are produced - Red and White Constantia, Frontignac (colour of Madeira wine), Steen and Pontac, of which I gave preference to the Red Constantia. The owner,

Mr. Jacob P. Cloete, stated that in favourable seasons the annual yield was about fifty leaguers, which sometimes dropped to ten or fifteen leaguers in bad seasons. At the adjoining farm of *Klein Constantia* about the same quantity is produced, and their combined average yield can be placed at about fifty to sixty leaguers, of which probably no more than thirty leaguers are exported annually, seven and a half leaguers also going to the English Government as a fixed due. Yet in Europe ten times the quantity of wine mentioned is annually sold as Constantia wine!

From *Groot Constantia* we drove to *Klein Constantia* which had also formed part of the original estate of van der Stel. The present owner is the widow of Klaas Colyn, to whose wealth the magnificently furnished hall into which we were shown on arrival bore striking witness. We were pleasantly entertained here by a brass band of sixteen slaves belonging to the widow who were provided with all the required orchestral instruments and gave a fine rendering of a military piece.

Though pressed to stay to dinner by the hospitable lady and her daughters, we resumed our journey, touching further along at the farms *Buiten Verwachting*, owned by Ryk Cloete, and *Bergvliet*, the farm of Hendrik Eksteen. The latter farm, which was originally the larger of the three sections into which van der Stel's farm was divided, by reason of the soil being more suited for stock- than wine-farming, now only measures 530 morgen. It is well kept, however, and the homestead with the stables and slave quarters form an imposing spectacle. On the return journey we passed by Newlands, the residency of the Governor, having a delightful view of the eastern slope of Devil's Mountain, on which the pale blue of silver trees contrasted beautifully with the dark green mass of the pines. The road along this route carries fairly heavy traffic, is well surfaced, and is shaded by a double row of giant oaks.

I am now on board the ship which is to carry me away from the Cape. After having with much labour obtained the necessary permit for leaving the Colony, owing to an excess of red tape, I drove round in van Oosterzee's carriage to bid farewell to the many friends I had made during my stay. Finally, van Oosterzee himself conducted me to the jetty, accompanying me on board the sloop, where I pressed

the hand that had saved me, for the last time. I have spent some sixteen or seventeen weeks at the Cape, which, though punctuated with periods of acute pain, have been very pleasant, and I will ever remain grateful to these kind and generous burghers of the Cape for the friendship and hospitality they have shown me. Had the Colony still been under Dutch rule I would gladly have passed the rest of my days among these good people, in this natural paradise with its glorious climate and its abundance of fruit, corn, venison and fish, of health-giving herbs and delicious water,[1] of beautiful flowers and birds.

1 Teenstra refers specifically to Table Mountain water, which he finds unexcelled in purity and taste. He mentions the fact that it had been laid on in pipes through the whole town and that the pipes were even then being extended to Green Point.

Register van sake, persone- en plekname.

(Hierdie register dek die Hollandse teks, p. 7-300. By persone- en plekname word soveel moontlik die spelling in die teks self gevolg d.w.s. die Hollandse vorme. Name van sake en algemene aanduidings is in Afrikaans. Aanduidings tussen hakies is tot verduideliking aangebring en kom nie altyd in die teks self voor nie. Vir die groeperings van sakename is dit wenslik om die *Inleiding*, p. xxii-xxv, te raadpleeg. Vir die alfabetiese volgorde is ij = y).

A

Aardbewing van 1809, 248-9.
Aardt, W. van, 279.
Abel (slaaf), 197, 199-200, 203-4, 205, 210, 212, 213, 215.
Abel Tasman (skip), 13, 17, 28, 30-31, 43, 61, 66, 67, 70, 76, 84, 85, 289. (*Vgl.* Skeepvaart).
Abraham (slaaf), 227.
Achilles (slaaf), 197, 201, 203, 212, 213.
Ackermann, Mej. J.E. (Mev. Hässner), 172.
Adderley, C.B., 220.
Adonis (slaaf), 197, 201, 212, 214.
Afrikaanse (*of* Caledonse) Samespraak van Teenstra, 239-242. (*Vgl.* Taal).
Agulhas, Kaap, 142, 151, 173.
Aken en Monteath, 277.
Akkersloot, 10.
Albany, 233, 235, 258.
Alberti, L., 145.
Algoabaai, 249, 277, 278, 280.
Alkmaar, 11, 12, 21.
Allagoena, 44.
Allegranza (Eiland), 46.
Alphonso, Koning van Portugal, 46.
Amsterdam, 9-10, 13, 14, 19, 24, 30, 66, 180, 248.
Andrew, Kapt., 279.
Annel, 37.
Anreith, Anton, 223.
'Applegarth', 109.
Arend (slaaf), 71, 87, 111, 112, 113, 115, 116, 120, 122, 124, 134, 141, 151, 153, 155-6, 159, 160, 169, 171.
'Arion', Huize, 8, 130, 171.
Arquinequi (Eiland), 45.
Artjes Vlei (Atcha's Vlei *vgl.* Kaart I), 148.
Assendelft, 10.
Athlone, 109.
Atlantische Oceaan, 42, 56, 79, 230.
Attacquaskloof, 233.
Azorische Eilanden, 40, 42.

B

Baaie (Suid-Afrika), 153, 177, 180, 220, 221, 278, 294.
Babel, Toren van (Caledon), 127, 144, 172, 265.
Badenhorst, B., 160.
Badenhorst, Jan, 131, 143.
Baird, Sir David, 98, 296.
Bamberger, Onderskout, 214.
Bange Hoek, 166, 175.
Barnard, Lady Anne, 175, 296.
Barrow, Sir John, 96, 108, 133, 190-1, 225, 229, 230, 289.
Batavia, 9, 14, 22, 24, 31, 70, 84, 150, 171, 256, 281, 286, 298.
Bathurst, 233.
Baviaansfontein, 159.
Baviaanskloof (Genadendal), 232.
Baviaansrivier, 233, 278.
Beachy-Head *of* Bevesier, 35, 37.
Beaufort (Wes), 233, 243, 291.
Beck, Ds. J.H., 184, 222.
Beeste. *Sien* Veeteelt.
Bell, Kol., 290.
Bemesting. *Sien* Grondbewerking.
Bentinck, W., 213, 227, 238.
Berbice, 10, 22.
Beresford, Genl., 98.

Berg, J. van den, 183.
Berge (Suid-Afrika), 73, 88, 93-5, 96, 97, 99, 106, 115, 120, 127, 131, 145, 172, 177.
Berger, Die heer den, 16.
Bergman, G.C., 172.
Bergman, Wed. (G.C.), 116, 125.
Berg rivier, 166, 231.
'Bergvliet', 281, 285, 296.
Berrangé, D.F., 214, 227.
Berrangé, Ds. J.C., 227, 243.
Bèthancourt, Joh. de, 43, 46.
Betje (Hottentottin), 199, 202, 205, 206, 217.
Beukes, Mattheus, 157-8.
Bevolkingsgetalle. *Sien* Kaapkolonie *en* Kaapstad.
Bezuidenhout, Fred., 278, 279.
Bezuidenhout, Joh., 278, 279.
Beyeren, Albrecht van, 12.
Biccard, Dr. F.L.C., 107.
Bird, Lt.-Kol. C., 280.
Bird, W. Wilberforce, 290.
Biscaye, Baai van, 39.
Blaauwe berg (Blaauwberg), 99, 231.
Blair, R., 161.
Blancnez, Kaap., 34.
Blok, Adml. A.M., 49.
Blommaert, Prof. W., 108, 295.
Blomme. *Sien* Plante.
Bodemsgesteldheid (Grondsoorte, ens.). *Sien* Landbou.
Boekel, Kapt. ten, 66, 71.
Boer, J.H. Verduyn den, 107, 221.
Boileau, (N.), 162, 175.
Bokke. *Sien* Veeteelt.
Bokkenveld, 197, 212, 215, 232, 234.
Bolingbroke, Henry St. John, 84, 108.
Bolthead, 35.
Bonavista (Eiland), 50, 51.
Boocho (Pato?), 280, 294.
Boomsoorte, 131 (populier), 138, 151, 167, 168, 190 (eik), 225, (kastanje), 257, 259, 285 (denne, silwerbome), 293. (*Vgl.* Houtsoorte).
Boontjeskraal, 105.
Borcherds, Ds. Meent, 156, 174-5, 227.
Borcherds, P.B., 176, 214, 227, 289.
Borda, (Mons. de), 45, 48, 53.
Boschjesmannen, 105, 230, 235.
Boschjesmans rivier, 232, 233.
Boschjesveld, 232, 233.
Boshoff, Dr. S.P.E., 109.
Botha, C. Graham, 108, 220, 221, 294.
Both rivier, 99, 103, 104, 232.
Botman (Botumane), 280, 294.
Bottelarij, 231.

Botter, 218, 268. *Vgl.* Koeie.
Bouchenroeder, F. von, 229, 230, 257, 261, 289, 290, 293.
Bourbon (Eiland), 236, 270, 277.
Boyle, Kapt. C., 172.
Brakke rivier, 233.
Brands, Karel, 13.
Brava *of* St. Johannes (Eiland), 50, 53.
Breda, Michiel van, 71, 87, 107.
Bredasdorp, 107, 226.
Bredekamp (boer), 122, 123, 124.
Breede rivier, 163, 232, 233.
Bresser (Eiland), 37.
Bridge, Kapt., 96.
Bristol, 35, 36.
Brugge, 132, 133, 164.
Bruintjes Hoogte, 233.
Brussel, 64, 127, 226.
Buffelshoek, 232.
Buffelsrivier, 280.
Buiksloot, 10, 24.
'Buiten Verwachting', 285, 295.
Burchell, W.J., 172, 229, 230.
Burgt, den, 15, 16.
Buyo *of* Bogio (Eiland), 42.
Bygeloof, 142, 161-2, 248-9.

C

Caille, Abbé de la, 96, 229, 289.
Calais, 34, 35.
Calderi (Vulkaan), 44.
Caledon (pleknaam), 70, 86, 97, 106, 109, 110-1 (badhuis), 113-6 (kuur), 119-120 (ou bad en sy gebruik), 124-6 (kerk, aanleg, meule), 127, 131, 140, 141, 143, 160, 162, 170, 172, 174, 175, 231, 239-242 (taal), 243, 265, 291.
Caledon, Graaf van, 109, 276, 296.
Caledons rivier, 106.
Camdebo, 232.
Camiesbergen, 222, 234.
Campbell, Rev. J., 97, 229, 289.
Campher, P.J. de, 198, 202, 205, 207, 212, 226.
Cango, 233.
Capellen, Baron van der, 61.
Carel (slaaf), 200.
Carroo (Karoo), 205, 293.
Cederbergen, 234.

Chaon (Eiland), 50, 53.
Charlestown, 22.
Chavonnes, Goew. M.P. de, 80.
Christina van de Kaap (slavin), 107.
Citrusdal, 107, 109.
Clanwilliam, 224, 234.
Clavo *of* Clara (Eiland), 46.
Cloete, Mnr., 168, 176.
Cloete, D.R.A., 148-9, 168, 262.
Cloete, Hendrik, 157, 295.
Cloete, J.P., 283, 295.
Cloete, Rijk, 285.
Coega, 232.
Coetzée, Berend, 87, 113, 116, 117, 118, 120, 122, 124, 127, 161.
Cogmanskloof, 232.
Colenbrander, Dr. H.T., 174.
Colombo, 135.
Colijn, Wed. Klaas, 284, 295.
Conradie, (Dr.) Eliz., 175.
Constantia, 231, 243, 280, 281.
Cook, Kapt., 44.
Court, Kapt. C., 10.
Cradock, 233, 243, 291.
Craig, Genl. J.H., 273.
Crossigny, 229, 289.
Curaçao, 138.
Cuijler, Landdros J.G., 279, 294.

D

Dabessa, La, 48.
Dagtafel van seereis na Kaapstad, 67-8.
Dalree, Jan, 199, 202, 206-7.
Dam, Mej. van (ten Damme), (Mev. Swellengrebel), 234, 290.
Daniell, Kol., 290.
Dassenberg, 231.
David (slawekind), 202, 205, 260, 217.
Deal, 37.
Dela (Eiland), 47.
Del Salis *of* Sal (Eiland), 50, 51.
Demerary, 22.
Deneys, Mej. A.W. (Mev. W.J. Klerck), 108.
Denyssen, Fiskaal D., 202, 205, 207, 208-212, 226.
Desertas (Eiland), 40-2.
Diaz, Bartholomeus, 178, 220.
Dibbetz, Kapt. H.M., 24.
Dibbetz, (Dr.) R. de Klerk, 236-7, 290.
Diepe Gat, 144-5.

Diere (Wilde), 80-1, 99, 119, 120, 145 (miereter *of* aardvark), 148, 163, 166, 167, 191-4, 297.
Dieretuine, 80-1 (menagerie van Villet), 191-2 (openbare dieretuin), 226.
Insekte, 82 (vlieë), 145 (miere), 152 (sprinkane), 256 (ruspers).
Robbe. (*Sien* Robbevelle).
Skubdiere of akkedissoorte, 120, 154.
Slange, 120, 154, 169-70, 176.
Visse (*en* Visvangs), 54-6 (vlieënde visse), 72 (kreefte), 74, 152-3 (soorte), 159.
Voëls, 39 (meeue), 61 (keerkringsvoëls, 74 (watervoëls), 105 (valke), 129-30 (aasvoëls), 132 (vinke), 151, 163.
Does, Adml. Pieter van der, 44.
Dolman, A., 292.
Dordrecht, 64.
Dorpe, 92, 106, 109, 124-6, 134, 139, 168.
Douwes, B.B., 10, 27.
Dover, 34-5, 38.
Drakenstein, (Baron) H.A. van Rheede tot, 295.
Drakenstein, Groot, 231, 243.
Drakenstein, Klein, 231.
Drammen, 22.
Drechterland, 12.
Drempel, 23.
Drenthe, 90.
Dreyer, Eerw. (Dr.) A., 106, 221, 222, 291.
Druipkelder, 154, 156. (*Vgl.* Die Kelders).
Duinkerken, 38.
Duivenhoks rivier, 232.
Dungeness, 35.
Durbanville, 291, 293.
Dijk, Wessel van, 105.

E

Edeling, Kapt. A.C., 172, 286, 288.
Edwards, D., 225.
Eddystone-Rocks *en* Lighthouse, 35-36.
Eenrum, 171.
Eerste rivier, 231.
Eet- en drinkgewoontes:
Kaapstad, 91, 245-6. *Vgl.* Spyssoorte *onder* Kapenaars.
Platteland, 91, 116, 128, 133 (reiskos), *en vgl.* Koffiegebruik *en* Sopies.
Egmond op Zee, 33.

Eksteen, Hendrik, 285, 296.
El Rio, 46.
Emden, 171.
Elphinstone, Adml. G.K., 278.
'Elsenburg', 181, 222.
Engelbrecht, F.M.A., 278.
Engelbrecht, Prof. S.P., 291.
Enno, (Eno), 280, 294.
Erfprins, Fort, 17-20.
Evertzoon, Vise-Adml. Jan, 38.

F

Faber, C.J., 278.
Fairbridge, Dorothea, 295, 296.
Fals, Baai, 95, 96, 153, 170, 278, 282.
Faure, Adv. A., 212-13, 227.
Faure, Ds. A., 182, 222.
Ferdinand, Koning, 46.
Fernambuc (Pernambuco), 43, 53.
Ferro (Eiland), 43, 47-8.
Finisterre, Kaap, 39.
Firgrove, 109.
Fitzsimons, F.W., 176.
Fleck, Ds. C., 227.
Fleck, J.C., 214, 227.
Fleurieu, Kapt., 52.
Floris V, Graaf, 12.
Foreest, Here van, 33.
Formosa, 53.
Fortaventura (Eiland), 43, 45, 46.
Franken, Dr. J.L.M., 107, 109, 172, 175, 222, 225, 226, 295.
Franklin, Benj., 264, 292.
Fransche Hoek, 165-6, 175, 231.
Fransche-Hoekskloof, 97, 163-5.
Fraser, Maj., 279.
Frederikstad, 22.
Fritz, Eerw., 135, 136.
Frouenfelder, Mej. (Mev. G.C. Bergman), 116, 172.
Fuego (Eiland), 50, 53.
Funchal, 41, 42.

G

Galant (slaaf), 197, 198-9, 200, 201, 202, 203, 205, 206, 207, 208, 210, 212, 213, 214.
Gama, Vasco da, 178, 220.
Gamka, 233.
Gamtoosbaai, 278, 294.
Gamto(o)s rivier, 232.
Gando, 45.
Gansbaai, 174.
Gansvere, 101-102. *Vgl.* Pluimvee.
Ganze kraal, 231.
Gasvryheid. *Sien* Vriendelikheid.
Geaardheid (Aard) van bevolking. *Sien* Kapenaars *en* Koloniste.
Gellert, 167.
Geldstelsel. *Sien* Kaapkolonie.
Genadendal, 113, 130, 131-4 (reis daarheen), 134-5 (ligging *en* geskiedenis), 135-6 (skool), 136-7 (meule), 137 (messefabriek), 137-8 (kerk), 138-9 (tuin en boord), 139 40 (inwoners), 140-141 (terugreis), 142, 173, 243, 267.
George III, 98.
George(stad) (Suid-Afrika), 233, 235, 243, 258, 291.
Georgetown (Suid-Amerika), 22.
Geskiedenis van land. *Sien* Kaapkolonie *en* Kaapstad.
Geskrifte oor die Kaap, 92, 95, 96, 97, 138, 156, 177, 191, 229-30, 269, 289-90.
Gewigstelsel. *Sien* Kaapkolonie.
Gie, (Prof. S.F.N.), 225, 226.
Gildenhuis (boer), 148.
Gilquin, Lt.-Kol., 180, 221.
Goes, P.H. van der, 183, 280-286.
Gaika, 278, 280.
Goliath, 199, 200, 204-5.
Goma (Makoma), 280, 294.
Gomera (Eiland), 43, 44, 47.
Gordon, Kol. R.J., 221.
Goudine(i), 232.
Goudstaart *of* Start Point, 35.
Gouph, 233.
Gourits rivier, 233.
Graaff, Goew. C.J. van de, 180, 221, 225, 234.
Graaff-Reinet, 172, 232, 234, 235, 243, 258, 279, 291.
Graanbou. *Sien* Landbou.
Grahamstad, 233, 280.
Grandpré, De, 229, 289.
Graciosa (Eiland), 44.
Gravenhage, 's, 19, 79.
Grey's Pas, 109.
Grietsgat, 97.
Griffith, Dr., 222.
Grinez, Kaap, 34.
Groene Berg, 231.
Groene kloof, 231, 243, 291.
Groen(e)punt, 69, 108, 224, 287, 298.
Groentekwekery. *Sien* Landbou.
Grondbewerking en -soorte. *Sien* Landbou.
Groningen, 8, 11, 21, 32, 64, 74, 133, 181, 261.
'Groot Constantia', 157-8, 281-4, 285, 295.

Groote rivier (Oranje), 198, 230.
Groote Vlakte, 157, 175.
Grotius, 239.
Gugh (Eiland), 37.
Gwanga, 280.

H

Haafner (J.), 291.
Hacket, E.W.G., 18.
Halbeck, Eerw. H.P., 132, 134, 135, 137.
Halifax (Engeland), 53.
Handel en bedryf, 249, 272 *e.v.* (*Vgl.* Kaapkolonie *en* Skeepvaart, Koloniale).
Handia, 45, 46.
Hanglip, Kaap, 89, 140, 282.
Hantam, 234.
Hardekraaltjie (Bellville), 109.
Harmsen, P., 85.
Hässner, Dr. J.F., 110, 115, 172.
Hastings, 35.
Haubitfleisch, P.I., 168, 176.
Hel, De, 159.
Helder, De(n), 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 19, 20, 21, 22, 28, 32, 55.
Helshoogte, 175.
Hemel en Aarde (Melaatsegestig), 145-7, 174.
Hendrik (slaaf?), 197, 200, 212, 213.
Hendrik, Prins van Portugal, 40, 41.
Hereliefhebberye. *Sien* Vermake.
Hermanus, 174.
Hertebeesten rivier, 143, 144, 175.
Hertzog, W.F., 296.
Heks(x) rivier, 232.
Heijskes (Aannemer), 10.
Heijst, Mej., 39.
Heywood, Kapt., 51.
Heus, H. de, 19.
Hiddingh, Adv. C., 227.
Hiddingh (Jr.), Adv. W., 227.
Hiddingh (Sr.), Willem, 213, 227.
Hoekstra, Ds., 22.
Hoetjes veld, 231.
Hof(f)meyr, Adv. J.H., 203, 212-3, 226.
Hoge, Dr. J., 107, 109, 172, 173, 222.
Hogendorp, Baron G.K. van, 290.
Hollandse gesindheid:
Algemeen, 85, 86, 191, 230, 239, 276, 286.
Kaapstad, 187.
Platteland, 130.

Hollandse taal. *Sien* Taal.
Holloway, Maj., 175, 280, 294.
Hondsbosch, 33.
Honigberg, 231.
Hoofden, De, 34.
Hooper, James, 226-7.
Horsburgh, J., 39, 44, 151, 177.
Hottentots-Holland gebergte, 62, 70, 93.
Hottentots-Hollandkloof, 88, 93, 95-7, 108, 140, 143, 166.
Hottentotte, 89, 117, 132, 134, 135 (kros), 136, 139-40, 147, 149, 150 (ramkie *en* rommelpot), 161-2, 174, 178, 194, 196, 235, 262.
Houtbaai, 278.
Houtsoorte, 179, 256, 260, 277, 293. (*Vgl.* Boomsoorte).
Houw Hoek, 97, 99.
Howden, Lord, 276, 296.
Hugo, Hester J. (Mev. B.P.v.d. Merwe), 204.
Huisduinen, 17-18, 19, 21, 32.
Huise:
Kaapstad, 63, 75, 179 (bou-orde), 246, 281 (Constantia), 284.
Platteland, 105 (stenemaak en kalkbrand), 111 (misvloere), 122-3 (bou-orde), 168, 173.

I

'Ida's Vallei', 168, 176.
Imhoff, Goew.-Gen. van, 179, 221.
Indische Oceaan, 56, 230.
Ingledew, T., 94, 98.
Insekte. *Sien* Diere.
Islot (Eiland), 46.

J

Jan, Koning van Kastilië, 46.
Jan II, Koning van Portugal, 178.
Jannetje (slavin), 205.
Janssens, Lt.-Genl. Goew., J.W., 97, 98, 109, 110, 142, 172, 173, 189.
Java (Eiland), 70, 78, 220, 238, 245.
Jong, Skout-by-nag C. de, 70, 79, 92, 102-3, 107, 110, 112, 162, 175, 176, 190, 191, 226, 229, 230, 267, 269, 289, 290, 295.
Jordaan, J.D., 105, 161.

K

Kaale Ruggens, 161, 175.
Kaapkolonie:
Baaie. *Sien* Baaie.
Berge. *Sien* Berge.
Bestuursindeling (Distrikte, Landdrosdye, ens.), 231-4.
Bevolkingsgetalle, 234, 235, 250, 258, 262.
Brugge. *Sien* Brugge.
Geldstelsel, 81 (papiergeld), 98, 108, 187, 272-4, 276-7.
Geskiedenis, 85, 97-8, 99, 177-8, 286.
Gesondheidstoestand, 234, 236-7.
Gewigstelsel, 100, 275.
Grondsoorte. *Sien* Plase.
Inkomste en Uitgawes, 250.
Invoer, 101, 270, 271-2.
Klimaat, 224, 234, 237, 249, 251.
Ligging, 230.
Maatstelsel, 18, 29, 100, 275, 294.
Oppervlakte, 230.
Paaie. *Sien* Paaie.
Passe. *Sien* Passe.
Produkte, 72, 100-1, 107, 118, 254-5, 270 *en sien* Robbevelle.
Regeringstelsel, 237-9.
Regstelsel, 238-9, 290.
Riviere. *Sien* Riviere.
Uitvoer, 220, 272.
Wisselkoers, 272-4, 276-7, 294.
Kaapse Vlakte, 90, 92, 169, 170.
Kaapse wolke, 167.
Kaapstad, 29, 31, 63, 70, 73 (aanblik op), 79-80 (voorstede), 86, 88, 89, 96, 97, 98, 99, 106, 107, 108, 109, 110, 126, 133, 141, 151, 161, 172, 176, 229, 230, 234, 238, 243 (salaris van predikante), 249, 257, 261, 262, 276, 280, 281, 284, 285, 288, 291, 294, 298, 299. *Ook*:
Aardbewing van 1809. *Sien* Aardbewing.
Batterye, 80, 179, 180, 221.
Beurs, 189, 225.
Bevolkingsgetalle, 178, 235, 258, 262.
Biblioteek, 188-9, 225.
‘Customs House’, 188; 224.
Dieretuine. *Sien* Diere.
Geskiedenis, 173-8.
Goewermentshuis (staatskantore), 188, 224.
Heersende winde. *Sien* Winde.
Huise. *Sien* Huise.
Kaserne, 88, 188.
Kasteel de Goede Hoop, 178, 179, 221, 260.
Kerke. *Sien* Kerke.
Kompanjiestuin. *Sien* Tuine.
Koninklike Observatorium, 278, 294.
Ligging, 197-8.

Museum vir Natuurkunde, 189, 225.
Pleine, 181, 184, 185, 186, 187, 188, 189 (Parade), 192, 221, 224.
Poskantoor, 188, 224-5.
Skouburg, 185.
Slagpale, 188, 224.
Slawelosie. *Sien* Slawe.
Somersetse Hospitaal, 188, 224.
Stadshuis, 186, 223-4.
Stadswapen, 180, 186.
Strate. *Sien* Strate.
Tronk, 188, 194-5, 224, 226.
Vrymesselaarslosies, 184-5, 223, 246.
Water, 287. *Vgl.* Watersoorte. (Vir Geaardheid, Sedes, Gewoontes *en* Kunste, *vgl.* Kapenaars.)
Kaapverdische Eilanden, 42, 49-53.
Kafferkuils rivier, 232.
Kaffers, 105, 249, 278, 280 (Vyfde Kafferoorlog), 294.
Kajapoetolie, 65, 69.
Kalandsoog, 33.
Kamperduin, 33.
Kanaal, Engelse, 34, 36, 37.
Kanaria (Eiland), 43, 44, 45, 46.
Kanarische Eilanden, 40, 42, 43-8.
Kapenaars (Inwoners van Kaapstad):
Borduurwerk, 246.
Bygelowigheid. *Sien* Bygeloof.
Delikatesse, 86, 87.
Eet- en drinkgewoontes. *Sien* Eet- en drinkgewoontes.
Goedgeefsheid, 86, 87.
Hollandse gesindheid. *Sien* Hollandse gesindheid.
Huise. *Sien* Huise.
Kleding. *Sien* Kleredrag.
Klerewas. *Sien* Klerewas.
Logemente of losieshuise, 76-7.
Meubilering, 246.
Opvoeding. *Sien* Opvoeding.
Paasfeesviering. *Sien* Paasfees.
Siektebehandeling en -versorging, 77-8, 86.
Sindelikheid (van huise), 246.

Skrywers, 229.
Slawerny. *Sien* Slawe.
Spyssoorte, 245 *en vgl.* Delikatesse *hoërop*.
Straatlewe. *Sien* Strate.
Toneelbesoek. *Sien* Vermake.
Vermake. *Sien* Vermake.
Vriendelikheid en gasvryheid. *Sien* Vriendelikheid en gasvryheid.
Weelde en luiheid. *Sien* Weelde en luiheid.
Kapitulasie van Kaap (1806), 97-8, 109, 187.
Karel (slaaf), 207.
Karre. *Sien* Vervoermiddels.
Karse rivier, 232.
Kaufmann, Ds. F.R., 182.
Keiskamma rivier, 230, 280.
Kelders, Die, 174, 175. (*Vgl.* Druipkelder).
Kerke, 92 (Somerset), 124-5 (Caledon), 137-8 (Genadendal), 168 (Stellenbosch), 181-4 (Kaapstad), 221, 222, 243 (opgawe kerke in S.A.), 291.

Kerkgenootskappe, 181-4, 222-3, 242-3, 291.
Kerkhowe, 79, 281, 284.
Kerse, 122 (Afrikaanse), 142, 151, 155, 156, 157, 158.
Keyter, A.J., 106.
Kingsroad, 35.
Klaas (Leeuw) (Hottentot), 162.
Klaas (slaaf?), 197, 200, 201, 204, 205, 207, 212, 213.
Klapmuts, 181.
Klein, Hendrik, 19.
'Klein Constantia', 281, 283, 284, 285, 295, 296.
Kleine rivier, 144, 148, 150, 151, 160, 262.
Klein Ezeljagt, 175.
Kleinriviersberg, 175.
Kleine rivierkloof, 160.
Kler(c)k, W.J., 86, 108.
Kleredrag:
Kaapstad, 73 (slawe en kleurlinge), 91, 185-6 (aandtoilette van dames), 243-5 (liefde vir mode en swier), 246.
Platteland, 91, 127, 269-71, 294.
Klerewas, 245.
Kleurlinge, 72.
Kleyn, Veldk. W.H., 106, 113, 116, 122, 125, 127, 140, 161, 163, 170.
Klimaat- en gesondheidstoestand. *Sien* Kaapkolonie.
Klipfontein, 109.
Klipheuvel, 105, 131, 161.
Kliprivier, 232.
Kluitjes kraal, 232.
Knoetze, Mnr., 94.
Knoffelingskraal, 99, 109.
Koeberg, 231.
Koegras *of* Buitenveld, 13, 15, 23.
Koeie. *Sien* Veeteelt.
Koerante, Kaapse, 171, 198.

Koffiegebruik, 90, 267.
Koffijfontein, 145.
Kolbe, P., 139, 229, 289.
Kolksluis, 12, 13.
Kolonie Kaap de Goede Hoop. *Sien* Kaapkolonie.
Koloniste *of* Boere (Plattelandse bevolking):
Aard en liggaamsgesteldheid, 99, 102, 263, 269.
Boerewerf. *Sien* Plase.
Bygelowigheid. *Sien* Bygeloof.
Eet- en drinkgewoontes. *Sien* Eet- en drinkgewoontes, Koffiegebruik *en* Sopies.

Gansvere. *Sien* Gansvere.
Hollandse gesindheid. *Sien* Hollandse gesindheid.
Kerse, Afrikaanse. *Sien* Kerse.
Kleding. *Sien* Kleredrag.
Krale. *Sien* Krale.
Middele van bestaan, 249.
Misvloere. *Sien* Huise.
Opvoeding. *Sien* Opvoeding.
Plaashuise. *Sien* Huise.
Plase, plaasaanleg, plaashuishouding. *Sien* Plase.
Slawerny. *Sien* Slawe.
Stenemaak en kalkbrand. *Sien* Stenemaak en kalkbrand.
Tabak en rookgewoontes. *Sien* Takak en rookgewoontes.
Transport. *Sien* Transport.
Vermake. *Sien* Vermake.
Weelde en luiheid. *Sien* Weelde en luiheid.
Kommerzijl, 13.
Krale (Vee-), 93, 116, 122, 129, 268.
Kreeftskeerkring, 49.
Krommenie, 10.
Kruk, Reinder, 19, 21.
Kunste. *Sien* Kapenaars.
Kijkduin, 18-21, 33.
Kuylen, De (Kuilsrivier), 109, 176

L.

Lagoa, 51.
'La Gratitude', 175.
l'Aguillas, Kaap, *vgl.* Agulhas.
Landbou. (*Vgl.* Plase):
Gewasse, Verskeidenheid van, 251.
Graanbou, 126, 235, 253-6, 259, 262, 266-7 (dors en saai).
Groentekwekery (*of* Tuinbou), 117, 138, 255, 256 (groentesoorte), 259, 292.
Grondbewerking, 251-2, 262, 265, 266-7, 292.
Grondsoorte, 259-261.
Ploeëry, 128-9, 251, 267 (beskrywing van ploeg), 293.
Pryse van Produkte, 99, 100-1, 257.
Vrugtekwekery, 72, 92 (kwepers), 138, 256 (vrugtesoorte), 293.
Wynbou (*en* Druiwesoorte), 129, 251-3, 283, 292.
Land's End, 36, 37.
Lange berg, 232.
Lange Buurt, 21.
Lange Hoogte, 104-5.
Lange Kloof, 233.
Lanzarote *of* Lancelotta (Eiland), 43, 45-6.
Latrobe, C.I., 138, 173, 229, 288, 291.
Lauwrens rivier, 92.
Lea (slavin), 206.
Leens, 141.
Leeuwen, Van, 211.
Leeuwenberg, De, 63, 73, 79, 287.
Leeuwenkop, De, 73, 220.
Leeuwenstaart *of* -bil, De, 63, 73.
Leiden, 106, 108, 226, 227.
Leitner, Eerw., 145, 146, 147, 174.
Lemmer, De(n), 9.
Lenaghan, K.C., 222.
Lezard, Kaap *of* Lizard Point, 36.
Lhoman, E.H., 26-7.
Lichtenstein, H., 95, 99, 117, 172, 181, 229, 242, 245, 289.
Liesbeek, Die, 109.
Liesching, Dr. C.L.W., 70, 84, 107, 207-8.
Liesching, Dr. F.L., 107.
Lelyfontein, 222.
Lima, J. Suasso de, 107, 223.
Liverpool, 22, 43.
Lobos (Eiland), 46, 47.
Lobos (St. Jago), 53.
Lodewyk XIV, 165.
Londen, 36, 43, 127, 133.
Louis (slaaf), 226-7.
Lukas, Vice-Adml. E., 278.
Lijnx (Makana), 280, 294.

M

Maan, 54, 56.
Maas, De, 23.
Maatstelsel. *Sien* Kaapkolonie.
Macartney, Lord, 296.
Made(i)ra, 40-2.
Made(i)ra-wyn, 41, 68, 86.
Maderasche Eilanden, 40-2.
Malagas, 173.
Malherbe, Dr. E.G., 173.
Marais, (Prof) J.I., 223.
Marchand, J.M., 174.
Marré (Maré), Jan, 125, 127, 128, 129, 173, 265.
Marré (Maré), Pieter, 131.
Maritz, Die heer, 19.
Marocco, 40.
Marsdiep, Het, 14, 22.
Martinet, 56.
Martinvaz *of* Martenval, 61-62.
Matjes drift, 140.
Mauritius, 236, 277.
Mayo (Eiland), 49, 51-2.
Medenblik, 12.
Meinders, Kapt., 268.
Melck, Martin, 181, 182, 222.
Memel, 181.
Mendelssohn, S., 289.
Mentzel, O.F., 221, 229, 289.
Meppel, 85.
Merwe, Barend P.v.d., 198, 199, 200, 203-4, 205.
Merwe, H.v.d., 159.
Merwe, (Dr.) J.P.v.d., 290.
Merwe, W.N.v.d., 198, 199, 200, 201, 202, 206, 214, 215, 217.
Merwe, Wed. W.N.v.d., 198-9, 200-1, 203.
Meulens, 123, 125-6, 136-7, 188, 195-6.
Mexico, 42.
Michel (Hottentot), 159, 160.
Middelburg, 150.
Mills, Onderskout, 214.
Mist, Kommissaris-Gen. J.A. de, 180, 184, 186, 291, 293.
Moddergat, 231.
Molenaar, Die heer, 21.
Moller, G., 200.
Molsbergen, (Dr. E.C.) Godée, 221, 222, 289, 295.
Mondt, L.W., 8, 19, 34, 65.
Moorrees, Prof. A., 173, 223, 291.

Moraviese *of* Hernhütterse Sendinggenootskap, 134, 141, 230, 243.
Moritz, (Prof. E.), 295.
Morkel, Daniel J., 93, 98, 109.
Morkel, Willem, 109.
Morrison, (W.R.), 109, 172, 223, 224, 225.
Mosambique, 218.
Moses (slaaf), 199, 200.
Mosselbaai, 233, 278, 294.
Mosselbanks rivier, 231.
Mossel rivier, 148, 174.
Mossop, (Dr.) E.E., 109, 172, 175, 295.
Mowbray, 109.
Muller, George, 269.
Muntingh(e), G.H., 85, 108.
Muntinghe, H.W., 31, 33, 39, 84, 85.
Muralt, 186.
Murray, R.W., 227.

N

Naga, 46-7.
Namaqualand, 234.
Napoleon, 17, 23, 61, 239.
Nauerna, 10.
Nederburg en Frijkenius, 273, 295.
Neethling, J.H., 214, 227.
Neptunus-fees, 57-61.
Nicholl, George, 127, 146.
Nidek en Le Long, 12.
Nieuwe Diep, Het, 7, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28.
Nieuwe (Noord Hollandsche) Kanaal, Het, 10, 11, 12, 13, 24, 27.
Nieuwe Werk, Het, 26-27.
Nieuw Hantam, 232.
Nieuwjaars rivier (Elim), 134, 173, 243, 291.
Nieuwland *of* Newland(s), 79, 285.
Nieuwveld, 233.
'Nooitgedacht', 149.
Noordhoek, 234.
Noord-Holland, 10, 11, 12.
Noord-Kennemerland, 11.
Noordpolder, De, 8, 13.
Noordzee, De, 34.
Nijmegen, 116.

O

Olifants rivier, 233, 234.
Olifantsrivierbad, 70, 107, 111, 126.
Olland, (F.H.), 176, 226, 227, 289, 290.
Ommen, 142.
Onrust rivier, 140, 148.
Ontong (slaaf), 176, 197, 201, 203, 212, 213.
'Onverwacht', 93, 109.
Oosterzee, Dr. J.J. van, 107.
Oosterzee, Dr. J.K. van, 70, 77, 84, 87, 88, 106-7, 110, 126, 288.
Opperman, P.A., 278, 279.
Opvoeding:
Kapenaars, 246 (van meisies).
Platteland, 263 (van jeug).
Oost-Indië, 13.
Oquendo, Don Antonio d', 37-8.
Oranjezicht, 107.
Oratava, 47.
Osse. *Sien* Veeteelt.
Oude Schild, Het, 15, 16.
Oudtshoorn, Pieter Baron van Rheede van, 181, 221.
Outeniqualand, 233.
Oven, 53.
Overbergse streke, 130, 166, 263.
Oxford, 184.

P

Paaie, 80, 89, 90, 93, 94, 95, 104, 109, 122, 127-8, 134, 148, 151, 152, 159, 160, 164.
Paardenberg (Caledon), 160, 175.
Paardenberg (Malmesbury), 231.
Paarl, 172, 231, 243, 291.
Paasfees aan die Kaap, 86.
Palma (Eiland), 43, 44-5, 48.
Palmas, 45.
Palmiet rivier, 97, 98, 232.
Pamela (Hottentottin?), 198, 201-2, 203, 205, 206, 211, 212, 213.
'Papenboom, De', 108.
Papendorp, 231.
Paraghisi, 50.
Parker, W., 224.
Passe (Berg-), 97, 99, 109, 143, 163-4, 174.
Paterson, (W.), 295.
Patriot, (Nederlandse), 9, 29, 127.
Pearson, W., 206.
Perde. *Sien* Veeteelt.
Perdry, Liefde vir, 91, 247, 268.
Wedrenne, 257, 293, 298-9.
Perguica, 50.
Petersburg, (St.), 22.
Petten, 33.

Petten, Dorothea C., 107.
Pettman, C., 174-5, 220, 227, 290.
Philip, Dr. J., 184, 222.
Piccardt, W.A., 28.
Piek van Teyde of Teneriffe, 44, 47.

Pieterburen, 11.
Pikenierskloof, 97.
Pinosa, 51.
Piquetberg, 109, 231, 232.
Plante en blomme, 80, 94, 97, 103, 105, 113, 121, 129 (Turksvye), 131-2 (rietsoorte), 144 (sewejaartjie), 151 (wasbessie), 172, 190 (skellingsrosie), 225, 251, 259, 261, 287.
Medisinale plante, 114 (kruidjie-roer-my-niet), 121 (boegoe). (*Vgl. verder* Boomsoorte).
Plase:
92, 93, 105, 109, 122, 127-9, 148, 149, 159, 160, 161, 166, 168, 257-8 (soorte plase), 262, 281-5, 295-6.
Grondsoorte. *Sien* Landbou.
Krale. *Sien* Krale.
Plaasaanleg, 122, 129, 166.
Plaaswerf, 93, 117, 129.
Plasket, R., 238.
Plessis, J.A. du, 201.
Plettenberg, Goew. Baron J. van, 234, 272, 295.
Plettenbergsbaai, 233, 234, 275, 293, 296.
Ploeg *en* Ploeëry. *Sien* Landbou.
Pluimvee. *Sien* Veeteelt.
Plymouth, Golf van, 35.
Poel, Jonas v.d., 277.
Pont, (Prof. J.W.), 106, 226, 227.
Pontak (Hottentot), 149-151.
Popham, Adml., 98.
Port Elizabeth, 232.
Porto Prayo, 52.
Porto Santo (Eiland), 40.
Posen, 126.
Pothoff, Pieter, 107, 189.
Pothoff, Mej. Louisa, 78, 79, 86.
Potteberg, 126, 232.
Potter, (H.), 36, 40, 50-1.
Prata, 53.
Prinz, (Prof. J.), 107.
Produkte. *Sien* Kaapkolonie *en* Landbou.
Prowse, Mej. R., 224.
Puerto de Cavallos *of* El Recife, 45.
Puerto de Naos, 45, 46.
Purgatory, 175.
Putten, Kapt. v.d., 150.

R

Rasca, 47.
Rede (Tafelbaaise), 180.

Reder, (Ritter?), Jacob, 161, 175.
Reenen, Dirk Gysbert van, 79, 107, 108, 295.
Reenen, Jacob A. van, 229, 289, 295.
Reenen Sr., Sebastiaan van, 281, 295.
Reenen Jr., Sebastiaan van, 281, 295.
Reenen, Willem van, 295.
Regeringstelsel en bestuursindeling. *Sien* Kaapkolonie.
Regstelsel. *Sien* Kaapkolonie.
Reis en vervoer. *Sien* Vervoermiddels.
Reis per binnevaart na Den Helder, 8-14.
Reitz, J.F., 107.
Rensburg, J.H. Janse van, 199, 200, 201.
Reumatiek, 64, 65, 70.
Reijnst, G., 49.
Rhenosterberg, 233.
Ribeira Grande, 52.
Riviere (Suid-Afrika), 70, 88, 92, 97, 98, 99, 103, 104, 106, 127, 131, 132, 140, 143-4, 148, 163, 230.
Riche, J.D. le, 172.
Riebeek, Jan van, 162, 178, 180, 186, 260, 287.
Riebeek Kasteel, 231.
Rietrivier, 232.
Rio de Janeiro, 43, 69.
Ritchie, (Prof. W.), 226.
Rivier Zonder Einde, 131, 132, 162, 163, 175, 231, 232.
Robben Eiland, 226, 280.
Robbevelle en -produkte, 123.
Roberts, Kapt., 53.
Rochelle, La, 39.
Rodenburgh, C. de Jong van, *vgl.* C. de Jong.
Rogerson, R., 214, 227.
Roggeveld, 233.
Ronde-boschje, Het, 79, 88, 109, 231, 281.
Roode Hoogte, 94.
Roodezandskloof, 97, 109.
Roos (slavin), 206.
Rooij, Isaak (Hottentot), 197, 200, 203, 212, 213.
Rooyen, G.H. van, 293.
Rotterdam, 64, 107, 226.
Rousseau, Mev., 111.
Roux, Mnr. le, 165-6, 175.
Rowerbendes, 89, 140.
Ruigezand, Het, 13.

‘Rustenburg’, 168, 176.
Ryneveld, W.S. van, 108, 229, 290, 293.

S

Sal, *vgl.* Del Salis.
Saldanha, Antonio de, 220.
Saldanhabaai, 231, 249, 278.
Salvages, Groot (Eiland), 48.
Salvages, Klein *of* Piton (Eiland), 48.
Samson (Eiland), 37.
Santa Cruz (Madeira), 42.
Santa Cruz (St. Antonio), 50.
Santa Cruz (Teneriffe), 44, 45, 47.
Santjago, 53.
Santsago, 53.
Schagen, 12.
Schelde, De, 23.
Schelpegat, Het, 23.
Schimmelpenninck, 14.
Schmidt, George, 138, 173.
Scholtz, (Dr.) J. du P., 174.
Schönnberg, Landdros V.A., 106.
Schutte, Hermann, 223.
Scilly of Sorlings Eilanden, 37.
Scully, Pastoor P., 183, 222.
Sedes en Gewoontes, 85, 239. *Sien verder* Kapenaars *en* Koloniste.
See, 39, 56.
Seepunt, 107, 108, 291.
Seereis van Texel na Kaap, 29-63.
Senegambië, 49.
Sergents rivier, 131, 173.
Serrurier, Ds. J.P., 183, 222.
Shaw, Eerw. B., 184, 222.
Shaw's Pas, 174.
Sheppard, W.E., 86, 108.
Shoreham, 35.
Siektebehandeling. *Sien* Kapenaars *en* 121, 124, 236-7, 290.
Sikke Vlei (Zeekoe Vlei), 90, 109.
Simonsbaai, 172.
Simonstad, 231, 234, 249.
Sir Lowry's Pas, 109.
Skaife, Dr. S.H., 176.
Skape. *Sien* Veeteelt.
Skeepvaart (*vgl.* Abel Tasman), 22-3, 43, 48 (kaperskip), 53, 177, 220, 277-8 (koloniale).
Skeepsbegroting, 31.
Skeepsbehuising (hut), 65.

Skeepsbemanning, 30.
Skeepsgeregte, 65.
Skeepsvermake, 66 *en sien* Neptunus-fees.
Slambie (Ndlambe), 294.
Slagtersnek-opstand, 278-280, 294.
Slange. *Sien* Diere.
Slawe, 73, 75, 82, 83, 89, 107, 112, 113, 117, 118, 120, 128, 168, 178, 192, 194-6, 197-215 (slaweopstand), 217-220 (slaweverkoping), 226, 235, 244, 262, 264, 265. Slawe-eienaars, 128, 195, 196-7, 205, 210-1, 216-7, 246, 265.
Slawelosie, 192, 224, 226.
Smal, Jan, 160.
Smallingerland, 150.
Smeaton, J., 36.
Smit, Die heer, 13.
Smith, Dr. Andrew, 225.
Sneeuwberg, 232, 233.
Solomon, Argitek J.M., 224.
Somerset, Lord Charles, 79, 92, 108, 173, 174, 175, 188, 189, 225, 237, 277, 278, 279, 280, 290, 293, 296, 299.
Somerset, Kapt., 280.
Somerset (Wes), 92, 109, 231, 243, 291.
Somerville, W., 289.
Sonoy, Diderik, 11, 12.
Sopies, Liefde vir, 102, 149, 151, 246.
Spaansche Zee, De, 37, 38.
Spar(r)man(n), A., 95, 115, 120, 229, 269, 289.
Spilbergen, Joris van, 177, 220.
St. Agnes (Eiland), 37.
St. Andrew, 45.
St. Antonio (Eiland), 49, 50.
Start Point. *Vgl.* Goudstaart.
Stavorinus, 229, 289.
St. Buryens, 36.
Steen, Jan, 77.
Steenbokskeerkring, 49, 62, 69.
Steenboks rivier, 127, 175.
Steen-brazems rivier, 97.
Stein, Eerw. J.F., 135, 141.
Stel, Goew. Simon van der, 168, 234, 281, 285, 295, 296.
Stel, Goew. W.A. van der, 256.
Stellenbosch, 97, 109, 111, 149, 156, 168 (geskiedenis, ligging, drosdy, kerk, huise), 174, 175, 176, 181, 182, 222, 227, 231, 234, 235, 243 (gemeente), 257 (wedrenne), 258 (inwonertal), 291, 293, 298.
Stenemaak en kalkbrand. *Sien* Huise.
Sterrehemel, 38.
St. George *of* Fundersal, 50.

St. Helena (Eiland), 61, 270, 277.
St. Helenabaai, 231, 278.
Strate:
Kaapstad, 76, 178, 179, 220, 224.
Stellenbosch, 168.
Straatventers, 82, 108.
Stille Zuidzee, 56.
St. Jago (Eiland), 49, 52-3.
St. Johannes, 51.
St. Lucia (Eiland), 50.
St. Martin (Eiland), 37.
St. Marys (Eiland), 37.
St. Nicolaus (Eiland), 50, 53.
Stockenström, Kapt. A., 279, 294.
Stockenström, E., 226.
Storm, C.A., 76, 77, 78.
Stoll, J.W., 238, 290.
Stormsvlei, 175.
Story, Skout-by-nag, 33.
Stow, G.W., 174.
Strand fontein, 153, 174.
Stranger, W., 108.
Stroobos, 8, 64.
Struisbaai, 278.
St. Sebastiaan *of* Gomera, 47.
St. Sebastiaansbaai, 123, 278.
Stuart, Ds. M., 10.
Sueur, J.J. le, 107, 168, 176.
Sueur, Mej. M.M. le (Mev. C. de Jong), 107.
Suriname, 22.
Sutherland, Ds. H., 215, 227.
Sutherland, 227.
St. Vincent (Eiland), 50.
Swart, Daniel, 131, 133, 138, 140-1.
Swart, Jan, 121, 269.
Swart, Jacob(us) J., 71, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 98, 99, 100, 106, 121, 269.
Swarts rivier, *vgl.* Zwarte rivier (by Caledon).
Swellendam, 97, 106, 109, 122, 126, 134, 157, 232, 234, 235, 243, 258, 291.
Swellengrebel, Goew. (H.), 234.
Swepe. *Sien* Vervoermiddels.

T

Taal:
Engels, 99, 161, 239.
Hollands, 85, 99, 184, 239.
Kaaps-Hollands, 239-242.
Tabak en rookgewoontes:

Hottentotte, 149.
Kapenaars, 245, 247.
Koloniste, 102, 133.
Tabelle:
A. Verdeeling der Kaap-Kolonie in Distrikten, Sub-Landdrostdijen, Residentiën en Veldkornetschappen, 231-4.
B. Opgaaf der Bevolking en Graanen, 235.
C. Bevolking en Verdeeling der Kaap-Kolonie in Plaatsen, 234, 258.
D. Gemiddelde stand van den Barometer en Thermometer, 236.
E. Bevolking, Inkomsten en Uitgaven der Kolonie Kaap de Goede Hoop, 250.

F. Opgaaf of staat der Kaapsche Wijn-Kultuur, 252.
G. Alphabetische Lijst van Produkten welke gedurende het jaar 1824 de Kaapsche Markt gepasseerd zijn, 254-5.
H. Uitvoer van Koloniale Produkten, van den 1 Januarij tot den 31 December 1821, 270.
I. Generale Invoer van Vreemde Produkten in de Kaap-Kolonie, gedurende het jaar 1821, 271.
K. Verhouding van Kaapsche, Engelsche en Nederlandsche Munten, Maten en Gewigten, 274-5.
Tafelbaai, 30, 62, 63, 66, 70, 74, 79, 82, 99, 153, 170, 177, 178, 179, 180, 220, 237, 260, 277, 278, 288.
Tafelberg, 62, 73, 96, 170, 177, 178, 287, 298.
Tafelbergsbeek, 287.
Tarka, 233, 278, 279.
Tasman, Abel (reisiger), 30.
Tassacorta, 45.
Teenstra, M.D. (*Vgl.* Inleiding xiv-xx *en* Inhoud, 5-6), 1-3, 7, 8-21, 27-9, 30, 34, 37, 39-41, 55-6, 58-60, 62-6, 70-88, 99-106, 107, 108, 109, 110-172, 173, 174, 175, 181, 183, 185, 187, 189, 191-7, 216-220, 223, 224, 225, 226, 227, 280-9, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296.
Teneriffe (Eiland), 41, 43, 44, 45, 46-7.
Teno, 47.
Terrafella, 52.
Tesselaar (boer), 160.
Texel (Eiland), 7, 14, 15-17, 28, 29, 57.

Theal, Dr. G.M., 107, 109, 173, 174, 175, 176, 220, 221, 222, 224, 225, 226, 227, 228, 290, 291, 292, 293, 294, 296.
Theems, De, 133.
Theron, Prof. C.J., 292.
Theunis (boer), 92, 124.
Theunissen, Kapt., 9, 10, 30, 31, 32, 33, 48, 67.
Theunissen, W., 140.
Thibault, Louis, 223.
Thom, Dr. George, 125, 173.
Thom, (Prof.) H.B., 107, 108, 290.
Thompson, G., 225.
Thompson, W. Wardlaw, 174.
Thunberg, (K.P.), 225, 229, 289.
Thijs, Isaak (Hottentot), 197, 200-1, 212, 213, 215.
Tiervlei (Parow), 109.
Toit, Du (boer), 161.
Toit, Martha M. du (Mev. Hässner), 172.
Toit, Ds. S.J. du, 175.
Toit, W.F. du, 203.
'Tokai', 224, 296.
Tolhuise, 94, 164.
Tradouw, 232.
Traka, 233.
Transport, 89-91, 100, 261-2. *Vgl.* Vervoermiddels.
Trappe(r)s, Kapt., 280, 294.
Trescow (Eiland), 37.
Trinidad (Eiland), 61, 62, 69.
Tromp, Adml. Maarten H., 37-8.
Truter, Mej. Antje, 79.
Truter, Mej. A.M. (Mev. J. Barrow), 108.
Truter, Adv. J. en Mev., 78-9, 87, 106.
Truter, Sir. J.A., 78, 98, 108, 213, 238, 262, 290.
Truter, Mev. J.A., 108, 262-3.
Truter, P.J. (neef), 79, 108, 178, 229, 287, 289.
Truter, P.J. (oom), 108, 191, 214.
Truter, Mej. Susanna H., 76, 77, 78, 79, 84, 85, 108, 171, 189.
Tseitsekamma, 232.
Tuie. *Sien* Vervoermiddels.
Tuine (Plante-), 63, 117, 138, 190-1 (Kompanjiestuin), 225, 282.
Tuinbou. *Sien* Landbou.
(*Vir* Dieretuine *Sien* Diere).
Tulbagh, 233, 234, 235, 243, 258, 291.
Tulbagh, Goew. Rijk, 225, 234.
Tijgerberg, 99, 231, 243, 267.
Tygerhoek, 175.

U

Uilenkraal *of* Hijlekraal, 159, 232.
Uitenhage, 232, 235, 243, 258, 278, 279.
Uitvlugt, 232.
Ukema, Wed., 11.

V

Vaderlandse (Nederlandse) toestande, Vergelykinge met, 71, 72, 76, 85, 86, 91-2, 116, 120, 129, 163, 251, 262, 265, 267.
Vagevuurskloof, 175.
Vaillant, F. le, 96, 139, 229, 230, 289.
Valentyn (Hottentot?), 197, 201, 212, 213.
Valentyn, (François), 96, 181, 229, 289.
Valsche rivier, 232.
Van Stadens rivier, 232.
Varel, 10.
Varke. *Sien* Veeteelt.
Veeteelt, 249, 251, 268. *Ook*:
Beeste (w.o. Koeie), 85, 118, 122, 257, 262, 268.
Bokke, 117, 260, 262.
Osse, 91, 103, 118, 122.
Perde, 91, 118-9, 122, 262, 268, 294, 297-8.
Pluimvee, 101-2 (ganse en gansvere), 116, 118, 257.
Skape, 16, 117-8, 122, 257, 260, 262, 268-9, 294.
Varke, 117, 262.
Velle, 73, 118.
Velkomberse, 163.
Verlee, J.M., 199, 200, 201.
Verlee, Wed., 206, 226.
Vermake:
Kaapstad, 117 (biljart), 185-6 (toneelbesoek), 189 (militêre parades en musiek), 189-90 (besoeke aan Kompanjiestuin), 245-6 (kaartspel, musiek, dans, drink, sosiëteitsbesoek, wederkerige besoek), 247 (ry, jaag, visvangs, rook, *vgl.* Perde *en* Tabak), 257 en 298-300 (wedrenne, *vgl.* Perde).
Platteland, 257 (wedrenne), 263 (kuiery, jag en wedrenne), *en vgl.* Perde *en* Tabak.
Skeepsvermake. *Sien* Skeepsvaart.
Versche rivier, 287, 296.

Vervoermiddels, 79 (koets), 92 (swepe en tuie), 247 (chais), 261, 281 (kar), 288, 292.
Waens, 88-90, 100, 102, 104-5 (remskoene).
Vgl. Transport, Osse *en* Perde.
Vette rivier, 232.
Vierentwintig rivieren, 233.
Villet, C.M., 80-1, 108.
Villiers, (Dr.) Anna J.D. de, 223.
Villiers, (D.P.) de, 166, 175.
Vischrivier, 233, 280.
Visse. *Sien* Diere.
Vlaeberg *of* Vlottenberg, 176.
Vlak (Hottentot?), 197, 201, 212, 213.
Vleesbaai, 278, 294.
Voëls. *Sien* Diere.
Voetius, G., 223.
Voetius, P., 239.
Vogeleiland, 51.
Voogt, Eerw., 135.
Vos, Ds. (M.C.), 125.
Vriendelikheid en gasvryheid:
Kapenaars, 78-9, 85-6, 187, 196, 248, 286.
Koloniste, 102, 130, 191, 241-2.
Vrugtekwekery. *Sien* Landbou.
Vuurtorings, 18, 20, 35, 36, 37, 63, 80.

W

Waens. *Sien* Vervoermiddels.
Wagenaar, Kommandeur Zach., 221.
Wagenbooms rivier, 233.
Wagenmakers valei, 231.
Walker, (Prof. E.A.), 226, 291.
Walvisbaai, 293.
Water, Soorte, 113-4, 145, 153, 259, 287.
'Waterhof', 226.
Weelde en luiheid:
Algemeen, 91, 190-1, 247-8, 291-2.
Platteland, 262-5.
Weilbach, J.D., 94.
'Welgelegen', 294-5.
Wellington, 224.
Wemmershoek, 175.
Wéridietski, I., 127, 131, 173.
Werninck, J., 97.
Wessels, Jan, 173.
Wessels, Hendrik, 141-2, 149, 153, 155, 157-8, 160, 161, 162, 163, 166, 168, 169, 173, 174.

Wester, H., 135.
Wet, Mnr. de, 168, 176.
Wet, Mej. S.A. de (Mev. J.A. Truter), 108.
Whiteside, (Eerw. J.), 222-3.
Wildschutsbrand, 234.
Willshire, Kol., 280, 294.
Wilson, Kapt., 45.
Windberg *of* Duivelsberg, 73, 177, 285.
Winde, 82 (Kaapstad), 255 (platteland).
Winterhoek, 232.
Winterveld, 232.
Witte rivier (Enon), 243, 291.
Wiid, (Prof. J.A.), 108, 295.
Willemsoord, 22, 24, 27.
Winstanley, 35.
Wisselkoers. *Sien* Kaapkolonie.
With, Adml. Witte K. de, 38.
Wolfsgat, 160.
Wolff, Komdt., 19.
Wolfskraal, 161, 175.
Wolvenkraal *of* Knoetze Wolfshuis, 90.
Worcester, 215, 227, 232, 243, 291.
Wijk, Veldk. S.J. van, 279.
Wijkerduin, 33.
Wijnberg, 231, 281.
Wynbou. *Sien* Landbou.
Wypkema, (Dr.), A., 290.

Y

Y, Het, 10, 24, 29, 180.

Z

Zand, Het, 12.
Zeekoes rivier, 232.
Zeist, 127.
'Zeven Rivieren', 175.
Zoetendals Val(l)ei, 71, 107, 134, 232.
Zoltkamp, 21.
Zoutrivier, 109, 170, 231, 278, 294.
Zwagershoek, 233.
Zwarte Berg, 88, 105, 106, 109, 110, 113, 119, 120, 131, 143, 160.
Zwarte Dam, De, 89, 90.
Zwarte Ruggens, 232.
Zwarte rivier (by Caledon), 131, 140, 232.
Zwarte rivier (by Kaapstad), 109, 231.
Zwartkopsbaai, 278.

Zwartland, 227, 231, 243, 291.
Zijlstra, Kapt., 24.
Zijpe, De, 11, 12, 13, 33.

Index.

(On English Summary, p. 302-348).

A

‘Abel Tasman’, The, 302, 303, 305, 310.
Administrative organization of Colony, 337-8.
Agriculture, 319, 320, 340-2.
Agulhas, Cape, 323, 324.
Amusements of Colonists, 332, 339, 344.
Arend, 311, 312, 316, 317, 318, 328, 329.

B

Board, Conditions and diversions on, 303-5, 306, 307.
Bredekamp's farm, Visit to, 318-9.
Bridges, 321.

C

Caledon Baths, 308, 311, 315, 316-8, 326.
Caledon village, 315, 316, 319-320.
Canary Islands, 304.
Cape Colony, 337-346.
Cape Flats, 312, 328-9.
Capetonians, 310-2, 334, 339-40, 348.
Cape Town, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 315, 329-334 (buildings and institutions), 338, 339, 340.
Cape Verde Islands, 305.
Cattle-breeding, 313, 342-3.
Cereals, Production of, 319, 341-2.
Churches, 319, 322, 328, 330, 331.
Climate, 338, 340.
Coetzée, Berend, 316, 317, 318, 319, 320, 326.
Currency, Paper, 345.

D

Defensive works, 330.
Den Helder and surroundings, 302, 303.
Devil's Peak, 309, 347.

Dress of Colonists, 339, 344.
Dress of natives, 308, 321.
'Druipkelder', The, 325-6.
Dutch language, laws and customs at the Cape, 310, 315, 338.
Dutch Reformed Church, 319, 330, 339.

E

English Channel, 304.
English coast, 304.

F

False Bay, 314, 325, 329.
Farmers, Cape, 312, 315, 318-9, 320, 321, 344-5.
Farming methods, 320, 340, 341-3.
Farms, 318-9, 320, 328, 343, 344, 346-7.
Fauna, Cape, 311, 315, 323, 324, 328, 333.
Finance, 345.
Fish, Tropical, 306.
Fish, Varieties of Cape, 308, 309, 324, 325, 326, 340.
Flora, Cape, 315, 323, 324.
Food, 310, 339.
Fransch Hoek Pass, 327.
Fransch Hoek Valley, 327-8.
Freemasons' lodges, 331-2.

G

Genadendal, 320, 321-3.
Government, British (at Cape), 323, 327, 332, 334, 337-8, 345, 346, 347.
Groot Constantia, 346-7.

H

Habits and customs of Colonists, 312, 315, 320, 321, 332, 333, 334, 336, 337, 338, 339, 340, 344, 345.
Hemel en Aarde, 323-4.
Horses, 312, 313, 343.
Hottentots, 312, 317, 321-2, 323, 324, 326, 327, 333, 334-6.
Hottentots Holland Mountains, 307, 312, 314.
Houses, 313, 315, 319, 328, 329-30, 346-7.
Houw Hoek Pass, 314.

J

Janssens, Lt.-Gen., 313, 314.

K

Kaffirs, 340, 346.
Kleyn, Field-cornet, 312, 315, 316, 317.

L

Land tenure, 343.
Language of Colonists, 310, 315, 338.
Leper Institution, 323-4.
Lion's Head, 307, 309, 310.
Lodging-house, Storm's, 309.

M

Madeira Islands, 304.
Marré's farm, Jan, 320.
Morkel's farm, Daniel, 313-4.

N

Neptune, Feast of, 306-7.
Newlands, 310, 347.
Nieuwe Diep, The, 302-3.

O

Oosterzee, Dr. J.K. van, 309, 310, 312, 347-8.

P

Pothoff, Miss Louisa, 310, 312.
Poultry, 317-8, 343.

R

Racing, 339-40, 344.
Raider, Encounter with, 305.
Rebellion of farmers in eastern districts, 346.
Rising in the Bokkenveld, 334-6.
Roads, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 320, 323, 324, 326, 327-8, 347.
Robber gangs, 310, 312, 346.
Rondebosch, 310, 312, 346.

S

Scilly Islands, 304.
Sheep, 318, 342.
Sheep-breeding, 342, 343.
Shipping, 345.
Slaves, 311, 312, 320, 328, 333-4, 334-6, 337, 339, 344, 345, 347.
Slave-owners, 334, 335-7, 345.
Soil, Varieties of, 340, 343.
Somerset, Lord Charles, 332, 333, 339.
Somerset (West), 313.
Stellenbosch village, 328.
Swart, J.J., 311, 312, 313, 314, 315.

T

Table Bay, 303, 307, 308, 310, 325, 329, 330, 345.
Table Mountain, 307, 309, 329.
Teenstra, M.D., 302-3 (journey from Groningen to Den Helder), 303-8 (voyage to Cape), 308-11 (arrival at Cape and sick-stay), 311-6 (journey to Caledon), 316-8 (baths and treatment), 318-26 (excursions to Bredekamp's farm, Caledon village, Marré's farm, Genadendal and the ‘Druipkelders’), 326-9 (return to Cape, via Fransch Hoek and Stellenbosch), 332, 333-4 (visit to prison, lot of slaves), 336-7 (auction of slaves), 346-8 (visit to Constantia and departure from Cape).
Timber-trees, 322, 330, 342, 343, 345, 347.
Tower of Babylon (Peak), 320, 323.
Trade, 340, 345.
Travel, difficulties and dangers of, 312, 313, 315, 320, 321, 324, 327, 328-9.
Travel, Means of, 309, 310, 312, 313, 319, 346.
Tropics, The, 305-9.
Truter, Adv. and Mrs., 310, 315.
Truter, Miss. S., 309, 310, 312, 329.

V

Villet, Mr. and Mrs., 311.
Viticulture, 320, 341, 346-7.
Voyage to the Cape, 303-8.

W

Wagons, 313.
Wessels, Hendrik, 323, 326, 327, 329.
Wines, Cape. *See* Viticulture.
Women, Cape, 320, 321, 339, 340.

Z

Zonder Einde River, 321, 327.
Zwartberg, 308, 316, 320.